

Nr 55.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om arbetstidens begränsning; given Stockholms slott den 13 februari 1923.

Under åberopande av bilagda i statsrådet och lagrådet förda protokoll vill Kungl. Maj:t härmed, jämlikt § 87 regeringsformen, föreslå riksdagen antaga härvid fogat förslag till lag om arbetstidens begränsning.

GUSTAF.

Herm. Lindqvist.

Förslag
till
lag om arbetstidens begränsning.

Härigenom förordnas, som följer:

1 §.

Denna lag äger tillämpning å varje rörelse, industriell eller icke, så ock å hus-, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat dylikt särskilt arbetsföretag, för såvitt i rörelsen eller företaget till arbete för arbetsgivares räkning i regel användas flera än fyra arbetare.

Från lagens tillämpning undantagas dock

- a) arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande,
- b) arbete, som utföres av medlem av arbetsgivarens familj,
- c) arbete, som till sin natur är så oregelbundet, att det icke kan förläggas till bestämda tider,
- d) arbete, som bedrivs av staten,
- e) arbete, som har till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförbart behov,
- f) skeppstjänst, som omförmäles i lagen om arbetstiden å svenska fartyg, ävensom fiske,
- g) skogsarbete samt kolning i mila, ändock att arbetet icke är att hänföra till skogsarbete, ävensom flottning,
- h) jordbruk jämte sådana därtill hörande binäringar, vilka icke bedrivs såsom självständiga företag, ävensom trädgårdsskötsel och djurskötsel, ändock att arbetet bedrivs utan samband med jordbruk,
- i) arbete, som åligger trafikpersonal vid järnväg, som är upplåten för allmän trafik,
- j) arbete, som åligger biträde i handelsbod, rakstuga, frisersalong eller badinrättning,
- k) sådant arbete i hotell, restaurang eller kafé-rörelse, som är att hänföra till allmänhetens direkta betjänande, samt

l) arbete, som åligger portvakt och av honom väsentligen förrättas i hans bostad.

2 §.

Såsom arbetare skall vid tillämpning av denna lag ej räknas verkmästare eller annan befattningshavare i överordnad ställning, ritare, bokhållare eller därmed jämställd person, kontorsvaktmästare eller annat underordnat kontorsbiträde.

3 §.

På begäran av domstol, allmän åklagare, yrkesinspektör, bergmästare eller den, vars rätt därav beröres, åligger det arbetsrådet att avgöra, huruvida visst arbete är att hänföra till sådant, varå denna lag äger tillämpning, eller huruvida viss arbetstagare är att enligt lagen räkna såsom arbetare.

Är mål, som handlägges vid domstol, beroende av fråga, varom i första stycket förmäles, skall domstolen hänskjuta frågan till arbetsrådet, när part sådant äskar eller domstolen finner det nödigt; och må slutligt utslag av domstolen ej meddelas, förrän arbetsrådets beslut kommit domstolen tillhanda.

I annan fråga rörande lagens tillämpning, än som i första stycket avses, har arbetsrådet att på begäran av domstol, allmän åklagare, yrkesinspektör, bergmästare eller den, vars rätt av frågan beröres, avgiva utlåtande.

4 §.

Arbetsgivare må icke använda arbetare till arbete under längre tid, raster oräknade, än 8 timmar av dygnet eller 48 timmar i veckan; dock må, därest nyssnämnda begränsning av arbetstiden för vecka icke däri-genom överskrides, arbetstiden under något eller några av veckans dygn utsträckas till högst 9 timmar.

Bedrives arbete med regelbunden skiftindelning, må annan arbetstid än nyss angivits tillämpas, såvitt däri-genom icke uppkommer längre sammanlagd arbetstid för en tidrymd av högst tre veckor, än att den motsvarar 48 timmar i veckan.

5 §.

1 mom. Är för visst arbete arbetstiden i väsentlig mån beroende av årstiden eller väderleken eller är den på grund av annat förhållande av växlande längd, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, medgiva, att arbetstiden, med avvikelse från vad i 4 § stadgas, allenast be-

gränsas så, att den i genomsnitt för viss angiven tidrymd kommer att uppgå till högst 48 timmar i veckan.

2 mom. Finnes arbete, som bedrivs med tre skiftlag, på grund av synnerliga skäl böra fortgå jämväl under sön- och helgdagar, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, medgiva därför erforderligt undantag.

3 mom. Beträffande arbete, som fortgår allenast under kortare tid eller medför synnerligen ringa ansträngning eller tillgodoser ändamål av synnerligen stort allmänt intresse, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, medgiva undantag från de i 4 § angivna begränsningar.

4 mom. Skulle i annat fall, än som avses i 1, 2 eller 3 mom., undantag från bestämmelse i 4 § prövas påkallat till undvikande av allvarligt missförhållande, äger arbetsrådet lämna medgivande därtill.

Undantag må ock av arbetsrådet medgivas, då det av uttalande av arbetarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetare, som skulle beröras av undantaget, finna detsamma önskvärt, och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas.

6 §.

Har natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller ock medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada å liv, hälsa eller egendom, må arbetare, i den mån så är nödigt med hänsyn till berörda förhållande, användas till arbete utöver tid, som finnes angiven i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §. Om sådant arbete samt dess anledning, omfattning och varaktighet åligger det arbetsgivaren att senast inom två dygn från dess början göra anmälan till arbetsrådet.

Arbetet må icke fortsättas utöver sist angivna tid, utan att tillstånd därtill sökts hos nämnda myndighet. Angående sådan ansökan har arbetsrådet att ofördröjligen meddela beslut.

Anmälan eller ansökan, varom här är sagt, må anses gjord, när densamma i betalt brev avlämnats till allmänna posten.

7 §.

1 mom. För utförande av nödvändiga förberedelse- eller avslutningsarbeten må arbetare, som fyllt aderton år, till nödigt antal användas under högst sju timmar i veckan utöver den tid, varunder sådan arbetare enligt denna lag eller med stöd av densamma meddelad eftergift må användas till sitt egentliga arbete.

2 mom. Finner arbetsgivare i annat fall, än som avses i 6 §, med hänsyn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetare till arbete utöver tid, som angives i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §, vare därtill berättigad i avseende å arbetare, som fyllt aderton år, för högst 40 timmar under loppet av en kalendermånad och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

3 mom. Är ytterligare eftergift av trängande behov påkallad, må sådan, dock för högst 30 timmar under loppet av en kalendermånad och 120 timmar under loppet av ett kalenderår, meddelas av arbetsrådet.

4 mom. På arbetsrådet ankommer att pröva i vad mån den, som fyllt sexton men ej aderton år, må användas till arbete, som avses i denna paragraf.

5 mom. I fråga om arbetares skyldighet att utföra arbete, som avses i denna paragraf, gäller vad därom kan anses vara med arbetsgivaren överenskommet, men åligger det arbetsgivaren tillse, att icke arbetaren genom användande till dylikt arbete utsättes för överansträngning eller ohälsa.

8 §.

Äro sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare och arbetare, som kunna anses företräda flertalet arbetsgivare och arbetare inom visst verksamhetsområde, ense om viss eftergift i något avseende, varom stadgas i 5 § eller 7 § 3 mom., må Konungen på framställning av arbetsrådet eller efter dess hörande förordna, att eftergiften må inom verksamhetsområdet i fråga allmänt tillgodonjutas.

9 §.

Rörande arbetares användande till arbete enligt 6 eller 7 § åligger det arbetsgivaren att senast den första dagen i näst därpå följande vecka eller, därest då icke kan avgöras, huruvida arbetstiden är att hänföra till sådan som avses i nämnda paragrafer, så snart sådant kan bedömas, göra anteckning i särskild journal, upprättad enligt formulär, som fastställles av arbetsrådet, eller ock på annat av nämnda myndighet godkänt sätt. I fråga om sådan förlängd arbetstid, som avses i 7 § 1 mom., är dock arbetsgivaren icke pliktig göra dylik anteckning, där arbetstiden finnes behörigen upptagen å det i 11 § 2 mom. föreskrivna arbetstidsschema.

Beslut av arbetsrådet enligt 6 eller 7 § skall biläggas journal eller annan handling, däri anteckning enligt första stycket skall ske, och skall journalen eller handlingen jämte bilagda beslut förvaras å arbetsstället under minst tre år, räknat beträffande journalen eller handlingen

från den tid, då sista anteckningen gjordes däri, och beträffande beslutet från detsammas datum.

10 §.

1 mom. Arbetsrådet består av minst sju ledamöter, utsedda av Konungen för en tid av två år i sänder. Av ledamöterna skola utses två bland personer, föreslagna av sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare, vilkas medlemmar sysselsätta, tillhopa minst 50,000 arbetare, samt två bland personer, föreslagna av sådana rikssammanslutningar av arbetare, som räkna minst 50,000 medlemmar. För nämnda fyra ledamöter skola i enahanda ordning utses minst dubbelt så många suppleanter. Förslag, som ovan sägs, skall, för att vinna avseende, upptaga minst dubbelt så många personer som de, vilka skola med ledning av förslaget förordnas till ledamöter eller suppleanter. Har förslag icke avgivits, varde förordnande ändock av Konungen meddelat.

Övriga ledamöter skola utses bland personer, som icke kunna anses företråda arbetsgivar- eller arbetarintressen, och förordnar Konungen en av dessa ledamöter till rådets ordförande och chef samt en till ställföreträdare för denne. Minst en av de utan förslag utsedda ledamöterna skall vara lagkunnig man, vilken fullgjort vad författningarna föreskriva om dem, som må nyttjas uti domarämbeten.

2 mom. Ledamot eller suppleant, som i 1 mom. avses, skall vara svensk medborgare och hava uppnått tjugufem års ålder. Ej må befattningen innehavas av den,

som står under förmynderskap,

som är i konkurstillstånd eller vars egendom, utan att vara avträdd till konkurs, förvaltas för borgenärers räkning,

som är förklarad ovärdig att i rikets tjänst vidare nyttjas eller eljest på grund av honom ådömd straffpåföljd icke må utöva allmän befattning eller genom utslag, vilket ännu icke vunnit laga kraft, är dömd till straffpåföljd, varom sist förmäles, eller som är under framtiden ställd för brott, vilket kan medföra sådan påföljd, eller

som blivit dömd ovärdig att föra andras talan inför rätta.

3 mom. Mot ledamot av arbetsrådet gälla samma jäv, som i rättegångsbalken stadgas i fråga om domare.

4 mom. Har ledamot eller suppleant, som representerar arbetsgivare eller arbetare, åtagit sig uppdraget, äge han ej att varda därifrån entledigad, med mindre särskilda omständigheter därtill föranleda. Avsägelse av uppdraget prövas av Konungen.

Avgår ledamot eller suppleant, förordnar Konungen för återstående

delen av den tid, för vilken den avgångne varit förordnad, annan ledamot eller suppleant.

5 mom. Skulle ledamot, som representerar arbetsgivare eller arbetare, vid sammanträde utebliva eller finnas vara av jäv hindrad att tjänstgöra, och kan ej suppleant tillkallas, äger arbetsrådet utse lämplig person att vid det tillfället träda i den uteblivne eller jävige ledamotens ställe.

6 mom. Ärenden, som behandlas av arbetsrådet, må avgöras av fem ledamöter, så ock av fyra, där de äro om beslutet ense. Ej må flera än sju ledamöter deltaga i behandlingen av ärende inför arbetsrådet.

Vid besluts fattande skola lika antal representanter för arbetsgivare och arbetare samt minst en lagfaren ledamot bland dem, som utsetts utan förslag, närvara.

7 mom. Vid handläggning av annat på arbetsrådet ankommande ärende rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare än sådant, som avses i 5 § 4 mom. senare stycket eller 8 §, bör rådet i regel ej blott bereda vederbörande arbetsgivare och arbetare tillfälle att yttra sig utan även på lämpligt sätt söka samråd med representanter för arbetsgivare och arbetare inom verksamhetsområdet i fråga. Beslut, som avses i 7 § 4 mom., skall, såvitt möjligt, fattas efter samråd med socialstyrelsen.

Till utredning av ärende må arbetsrådet låta vid allmän underrätt höra vittnen och sakkunniga. Finner arbetsrådet sådan åtgärd nödig, äger rådet därom göra framställning hos den underrätt, inom vars område den, som skall höras, har sitt hemvist eller någon tid uppehåller sig, och varde denne genom rättens eller domarens försorg till rätten kallad. Rätten äger tillägga vittne och sakkunnig ersättning med vad som prövas skäligt. Sedan förhöret hållits, skall rätten tillställa arbetsrådet protokoll däröver.

Kostnaderna för förhör, som ovan sägs, bestridas av allmänna medel. Arbetsrådets beslut och utlåtanden meddelas avgiftsfritt.

8 mom. Beslut, som enligt 6 eller 7 § ankommer på arbetsrådet, må i brådskande fall meddelas av dess ordförande eller vid förfall för ordföranden av hans ställföreträdare eller, om jämväl denne är hindrad, av den återstående utan förslag utsedde ledamoten. Har beslut i sådan ordning meddelats, tage arbetsrådet vid sitt första därefter följande sammanträde under omprövning, huruvida beslutet skall äga bestånd.

9 mom. Arbetsrådet äger att, när skäl därtill föreligga, i avbidan på närmare utredning meddela beslut, som gäller endast tills vidare.

10 mom. Över arbetsrådets beslut må klagan ej föras.

11 mom. Närmare föreskrifter angående avgivande av förslag, som i 1 mom. sägs, och om arbetsrådets verksamhet må meddelas av Konungen.

11 §.

1 mom. Tillsyn å efterlevnaden av denna lag utövas av yrkesinspektionens befattningshavare; och skall därvid i tillämpliga delar lända till efterrättelse vad som finnes stadgat rörande tillsyn å efterlevnaden av lagen om arbetarskydd den 29 juni 1912.

2 mom. Å arbetsställe, där sådant arbete, som avses i 15 § lagen om arbetarskydd, bedrivs på stadigvarande sätt, skall å lämplig plats finnas anslagna ej mindre denna lag än även arbetstidsschema, angivande när arbetet börjar och slutar eller, där arbetet bedrivs med skiftlag, när arbetet börjar och slutar för varje sådant lag, ävensom såvitt möjligt början och slut för varje rast, varigenom arbetet avbrytes.

12 §.

Använder arbetsgivare arbetare till arbete i strid mot vad i denna lag är stadgat, straffes med böter från och med tio till och med ettusen kronor. Är arbetaren under aderton år och har användandet skett med faders eller målsmans vetskap och vilja, vare fadern eller målsmannen förfallen till böter från och med fem till och med femtio kronor.

Den, som under tid, då han är ställd under åtal för förseelse, varom i denna paragraf förmåles, fortsätter samma förseelse, skall, när han varder därtill lagligen förvunnen, för varje gång stämning därför utfärdats och delgivits, fällas till det ansvar, som är bestämt för sådan förseelse.

13 §.

Försummar arbetsgivare att fullgöra anmälningsskyldighet, som föreskrives i 6 §, eller att iakttaga vad enligt 9 § eller 11 § 2 mom. åligger honom, straffes med böter från och med fem till och med femhundra kronor.

Har arbetsgivare mot bättre vetande lämnat oriktig uppgift i anteckning, som avses i 9 §, straffes med böter från och med femtio till och med ettusen kronor.

14 §.

Förseelse mot denna lag åtalas vid polisdomstol, där särskild sådan är inrättad, men eljest hos poliskammare eller, där sådan ej finnes, vid allmän domstol.

Böter, som ådömas enligt denna lag, tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas fulla gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

15 §.

Beträffande verksamhet, som bedrivs av kommun, skall vad i denna lag är stadgat angående arbetsgivare gälla arbetsföreståndaren.

16 §.

Skulle tillämpningen av denna lag medföra sådana svårigheter för visst arbete eller företag, att dess fortsatta bedrivande därigenom äventyras, må Konungen, efter arbetsrådets hörande, medgiva av förhållandena påkallat undantag från lagens tillämpning.

17 §.

Där i lag eller författning ytterligare begränsning stadgats beträffande användande av minderårig eller kvinna till arbete, skall sådan begränsning lända till efter rättelse.

1) Denna lag träder i kraft den 1 januari 1924 samt gäller till och med den 31 december 1926; skolande i fråga om sådan under tiden för lagens giltighet begången förseelse, som avses i 12 eller 13 §, vad i lagen är stadgat fortfara att gälla även efter sistnämnda dag.

2) Vederbörande myndighet äger att jämväl innan denna lag trätt i kraft vidtaga åtgärd, som avses i 5, 7 eller 8 §.

3) Eftergift, som med stöd av lagen den 17 oktober 1919 om arbetstidens begränsning eller motsvarande lag den 22 juni 1921 beviljats utan begränsning till viss tid, skall, i den mån vederbörande myndighet ej annorlunda bestämmer, fortfarande tills vidare äga giltighet.

*Utdrag av protokollet över socialärenden, hållet inför Hans
Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 26
januari 1923.*

Närvarande:

Statsråden LINDQVIST, THORSSON, SANDLER, NOTHIN, SVENSSON, HANSSON,
ÅKERMAN, LINDERS, ÖRNE.

Efter gemensam beredning med chefen för justitiedepartementet anför chefen för socialdepartementet, statsrådet Lindqvist:

Då lagen den 22 juni 1921 (nr 337) om arbetstidens begränsning upphör att gälla med 1923 års utgång, synes till prövning nu böra upptagas frågan om den framtida gestaltningen av lagstiftningen på ifrågasvarande område.

I den skrivelse, varigenom 1921 års riksdag anmälde sitt beslut angående nämnda lags antagande, hemställde riksdagen, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om en allsidig utredning beträffande dels arbetstidslagens verkningar och dess anpassning efter den internationella lagstiftningen dels ock behovet och arten av reglering av arbetsförhållandena inom rörelse, som har till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov (14 saml. nr 341).

Sedan berörda utredning i huvudsak anförtrotts åt socialstyrelsen, har styrelsen den 29 september 1922 avgivit förslag till reviderad lag om arbetstidens begränsning jämte utredningar rörande arbetstidslagens verkningar och arbetstidsförhållandena inom vissa yrken (Statens offentliga utredningar 1922: 33). Över förslaget hava yttranden inforrats från kommerskollegium, medicinalstyrelsen och arbetsrådet, varjämte statens fattigvårdsinspektör, svenska arbetsgivareföreningen och landsorganisationen i Sverige lämnats tillfälle att yttra sig i ärendet.

*Arbetstids-
lagens
verkningar.*

Då det gäller att taga ställning till förevarande fråga, är det uppenbarligen av största vikt att söka klarlägga verkningarna av den hittills gällande arbetstidslagstiftningen. Utredningar härom hava verkställts dels av socialstyrelsen dels av kommerskollegium och finnas återgivna i socialstyrelsens ovannämnda betänkande.

Socialstyrelsen har genom utsändande av olika frågeformulär dels inhämtat upplysningar angående de inom olika kretsar rådande uppfattningarna om arbetstidslagens fördelaktiga och ofördelaktiga verkningar dels sökt erhålla material för en summarisk undersökning angående arbetstidsbegränsningens inverkan på särskilda företag. Socialstyrelsen anmärker emellertid, att särskilt konjunkturväxlingarna och svårigheten att särskilja de åtgärder, som vidtagits med hänsyn till arbetstidslagen, från anordningar, genomförda för att möta de så att säga normala kraven på driftförbättringar, medverkat till att förringa betydelsen av utredningens resultat. Styrelsen framhåller även den synnerligen stora samstämmighet för att icke säga schablonmässighet, som kännetecknat arbetsgivarsidans, respektive arbetarsidans svar å frågeformulären och som tytt på, att svaren i avsevärd mån rönt inverkan av den allmänna socialpolitiska uppfattningen på den sida, den svarande tillhört. Socialstyrelsen yttrar vidare:

Social-
styrelsens
utredning.

Utredningens huvudsakliga resultat torde i korthet kunna angivas därmed, att arbetstidslagstiftningens genomförande å ena sidan obestriddligen försakat avsevärd ökning av produktionskostnaderna, men å den andra för arbetarna medfört förmåner, som av dem högt värdesättas — verkningar, som icke för styrelsen inneburit någon nyhet utan redan tidigare från styrelsens sida framhållits vara att vänta. Huruvida nackdelarna i förra avseendet visat sig skäligen eller icke i förhållande till fördelarna i det senare — den enda jämförelse som torde kunna ifrågakomma mellan nu berörda inkommensurabla värden — därom anser sig styrelsen icke med stöd av utredningens resultat kunna uttala någon bestämd mening. De av arbetstidslagstiftningen försakade olägenheterna torde även, såsom förut antytts, kunna förväntas i viss mån förminska med fortgående anpassning efter denna lagstiftning — en process som av utredningen ett dömä hittills ej fortskridit synnerligen långt.

Socialstyrelsen yttrar slutligen, att utredningen enligt dess mening icke kan anses giva tillfyllestgörande anledning till den lagstadgade arbetstidsbegränsningens avskaffande men ej heller synes lämna tillförlitlig ledning för en definitiv utformning av lagbestämmelser i ämnet.

Den av kommerskollegium föranstaltade utredningen avser 43 särskilda företag inom olika industrigrenar. Med stöd av infortrade uppgifter har kollegium med biträde av tillkallade sakkunniga sökt beräkna, huru vederbörande företags produktionskostnader skulle ställt sig, därest lagen om arbetstidens begränsning ej varit gällande. Såsom grundval för undersökningen har i allmänhet lagts förhållandena under år 1920, enär produktionen då fortgått i någorlunda normal omfattning. Angående denna undersöknings detaljer ber jag få hänvisa till socialstyrelsens betänkande sid. 119—161.

Kommers-
kollegii
utredning.

I sitt yttrande över socialstyrelsens förslag har kommerskollegium sammanfattat utredningens resultat sålunda:

Arbetsintensiteten rönte endast i undantagsfall inflytande av lagen. Arbetarna bibehöllos som regel vid oförminskad dagsinkomst och bereddes således kompensation för arbetstidens förkortning. Flertalet viktigare exportindustrier, såsom trä-, trämasse- och pappersindustrierna, samt vissa på den inhemska konsumtionen helt baserade fabriker åstadkommo genom utökning av arbetspersonalen motvikt mot den av lagen förorsakade arbetsförlusten, medan detta i allmänhet icke var förhållandet exempelvis vid järnbruk, mekaniska verkstäder och textilfabriker, vilka industrigrenar redan vid tiden för undersökningen mer eller mindre rönte påverkan av lågkonjunkturen. Personalökningen tvingade i avsevärd utsträckning till utvidgning av anläggningarna, särskilt ifråga om arbetarbostäder men även beträffande maskinell utrustning m. m. Kostnadsfaktorernas av lagen framkallade förskjutning resulterade i en kostnadsökning, som i förhållande till totala produktionskostnaden starkt varierade för olika industribranscher. Kostnadsökningen var av den betydelse, att den i vissa fall helt och i andra till mycket väsentlig del uppväggde beräknade räntan å det i anläggningarna bundna kapitalet.

Kommerskollegium framhåller, att av de gjorda specialutredningarna framginge, att arbetstidsbegränsningen hårdare drabbat industriföretagen, i den mån densamma resulterat i relativ produktionsminskning, med andra ord i den mån produktionen ej kunnat genom ökat arbetarantal eller ökade tekniska hjälpmedel uppehållas på oförändrad nivå. Den beräknade kostnadsökningen utgjorde sålunda för företag med *bibehållen* produktion i medeltal 3.1 % av hela produktionskostnaden och för företag med *minskad* produktion 7.9 %, motsvarande respektive 58 % och 79 % av de beräknade räntorna å anläggningskapitalet. Även om dessa siffror givetvis ej kunde tillmätas någon större allmängiltighet, gäve de dock en viss uppfattning om verkningarna av arbetstidsbegränsningen under de båda angivna förhållandena.

Kommerskollegium anmärker emellertid, att efter den tid, vartill nyss antydda undersökningsresultat i flertalet fall vore hänförliga, hade lågkonjunkturen åstadkommit en sådan förskjutning i industriens produktionsförhållanden, att undersökningen i vissa hänseenden numera torde hava förlorat sin aktualitet. Ett läge hade inträtt, där möjlighet i stort sett saknades att med tillnärmelsevis säkerhet särskilja arbetstidslagens verkningar från andra ekonomiska rubbningsfenomen. Ifrågavarande läge kunde karaktäriseras såsom ett anpassnings- och övergångsstadium till ny jämvikt efter depressionens och lagens samtidiga förtryckande inverkan på produktionsfaktorerna. Vilken ekonomisk betydelse en lagstadgad begränsning av arbetstiden kunde få, sedan det nya jämviktsläget uppnåtts, undandroge sig på grund härav nu närmare bedömande. Sätillvida torde dock utvecklingen kunna förutses, att arbetstidens minsk-

ning, i den mån densamma ej uppvägdes genom ökad arbetseffekt, måste leda till minskad produktion av nyttigheter och därmed till lägre realinkomst för befolkningen, tagen såsom helhet.

Såsom förut nämnts hemställdes i riksdagens skrivelse den 15 juni 1921 om utredning angående arbetstidslagens anpassning efter den internationella lagstiftningen.

Den internationella lagstiftningen.
Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen har till fullgörande av erhållet uppdrag att verkställa denna utredning meddelat åtskilliga upplysningar angående på senare tid inträdda förändringar i lagstiftningen (betänkandet sid. 15—19) samt därvid tillika erinrat, att arbetstidslagstiftning för närvarande torde vara genomförd i alla mera betydande europeiska stater med undantag av Danmark, England och Italien. Det vid internationella arbetskonferensen i Washington år 1919 antagna förslaget till konvention angående arbetstidens begränsning hade visserligen givit anledning till åtskilliga lagstiftningsåtgärder, men hade slutgiltig ratificering av konventionen kommit till stånd i allenast fem stater nämligen Bulgarien, Tjeckoslovakien, Grekland, Indien och Rumänien. Ytterligare ratifikationer torde ej för närvarande vara att vänta. Även stater, som ansåge sin lagstiftning överensstämma med konventionen, tvekade att ratificera, då de därigenom bleve bundna för så lång tid som elva år och fruktade att till följd därav bliva sämre ställda än sina medtävlare i den internationella konkurrensen. Från engelska regeringens sida hade år 1921 ifrågasatts, att konventionen skulle revideras för att vissa av dess bestämmelser skulle erhålla större smidighet. Med anledning härav hade internationella arbetsbyråns styrelse uppdragit åt arbetsbyråns direktör att träda i förbindelse med regeringarna i de olika länder, som erfarit svårigheter att ratificera konventionen för att söka en lösning av dessa svårigheter. Vid ett senare sammanträde, i april 1922, hade nämnda styrelse, som funnit det ännu vara för tidigt att på konferensens dagordning upptaga frågan om konventionens revision, anmodat direktören att fortsätta med införskaffandet av upplysningar samt att förelägga konferensen en objektiv rapport i ämnet.

Beträffande frågan, huruvida den nu gällande arbetstidslagen, då tiden för dess giltighet utlöper, bör ersättas med ny lagstiftning av definitiv eller provisorisk natur, har socialstyrelsen, som nämnts, funnit, att den åvägabragta utredningen angående arbetstidslagens verkningar icke kunde anses giva tillfyllestgörande anledning till den lagstadgade arbetstidsbegränsningens avskaffande men ej heller syntes lämna till-

Fortfarande provisorisk lagstiftning.
Socialstyrelsen.

förlitlig ledning för en definitiv utformning av lagbestämmelser i ämnet. Enligt styrelsens mening återstode det alltså under nuvarande omständigheter endast att för ytterligare någon tid framåt bibehålla en provisorisk lagstiftning. För ett provisorium talade även det förhållandet, att man ifrågasatt revision av den internationella regleringen rörande arbetstidens begränsning. Det syntes ändamålsenligt, att tiden för den ifrågasatta provisoriska lagstiftningens giltighet icke tillmättes allt för knapp. Någorlunda normala konjunkturen syntes ej vara att påräkna så snart och en mer effektiv anpassning efter lagen kunde ej förväntas, med mindre lagstiftningen gäves en i någon mån stadigvarande karaktär.

Under återopande av vad sålunda anförts har socialstyrelsen föreslagit förlängning under tre år av nu gällande lag, dock med vissa jämkningar, vilka senare skola beröras.

Reservationer.

Mot socialstyrelsens yttrande i denna del hava reservationer anmälts dels av herr von Sydow dels av herr Johanson.

Herr von Sydow har förklarat sig anse att styrelsen bort avstyrka icke blott den ifrågavarande lagens definitiva fastställande utan även dess prolongering på viss tid.

Herr Johanson har förklarat sig icke kunna förorda, att den nuvarande provisoriska lagen definitivt fastställas, emedan den på flera punkter ej tillgodosåge de minimifordringar beträffande arbetstidens reglering, som upptagits i Washingtonkonventionen. Principiellt borde vår arbetstidslagstiftning bringas i överensstämmelse med den internationella lagstiftningen. Då emellertid den tid, som återstode, innan vår provisoriska lag upphörde att gälla, torde vara otillräcklig för att kunna vinna riksdagens bifall till ratifikation av Washingtonkonventionen, nödgades reservanten föreslå, att nu gällande provisoriska arbetstidslagstiftning prolongerades för en tid av ytterligare tre år.

Kommerskollegium.

Kommerskollegium framhåller, att den erfarenhet, som hittills vunnits av arbetstidslagstiftningens verkningar, på grund av den relativt korta tid, varunder lagen ägt bestånd, samt de alldeles extraordinära omkastningar i världskonjunkturen, som därunder inträffat, syntes alltför ofullständig för att möjliggöra en jämförelse mellan de nackdelar och fördelar, som arbetstidsbegränsningen medfört. Med hänsyn härtill ävensom till det pågående internationella samarbetet på ifrågavarande område ansåge kollegium för sin del ej möjligt att nu taga definitiv ställning till frågan om arbetstidslagstiftningens omfattning och form. Kollegium förordade därför en ytterligare provisorisk förlängning av nu gällande lag i dess huvudsakliga delar, dock med sådana jämkningar i

avfattning och tillämpning, som framgått såsom särskilt önskvärda på grund av den hittills vunna erfarenheten, och som kunde genomföras utan rubbning av lagens huvudsyfte eller dess karaktär av social skyddslagsstiftning.

Arbetsrådet har i likhet med socialstyrelsen funnit det omöjligt att vinna någon säker uppfattning om lagens ekonomiska verkningar, och för bedömande av de sociala resultaten hade lagens verkningstid varit för kort. Härtill komme, att den karaktär av partipolitisk stridsfråga, som arbetstidslagstiftningen erhållit, gjort det svårt att av dem, som närmast berördes av nämnda lagstiftning, erhålla ett objektivt uttalande om dess faktiska verkningar. Den erfarenhet arbetsrådet under sin ämbetsutövning varit i tillfälle att göra lämnade i fråga om verkningarna av lagen icke någon ledning för ett slutligt omdöme om densamma. På grund härav måste arbetsrådet för sin del ansluta sig till socialstyrelsens förslag om bibehållande av en provisorisk lagstiftning i ämnet under ytterligare någon tid framåt, och mot den av socialstyrelsen föreslagna giltighetstiden för den ifrågasatta nya lagen hade arbetsrådet för sin del icke något att erinra.

Arbetsrådet.

Herrar von Sydow och Wijkander hava ansett, att arbetsrådet bort avstyrka icke allenast en definitiv utan även en provisorisk förlängning av lagen.

Reservation.

Svenska arbetsgivareföreningen har hemställt, att lagstiftningen om arbetstidens begränsning måtte få upphöra att gälla med utgången av år 1923. Till stöd för denna hemställan har föreningen anfört, bland annat:

Svenska
arbetsgivare-
föreningen.

Den revision av lagen, som från skilda håll ifrågasatts, vore alldeles otillräcklig. Genomförd komme den icke att befria det svenska näringslivet från den tvångströja, vari det genom 8-timmarslagen blivit insnört och som nu kvävde dess handlingsfrihet. Skulle man åstadkomma en revision av lagen, som verkligen skulle leda till sådana lättnader, vilka kunde medföra ökad trivsel för de skilda näringsgrenarna, skulle man gå en annan väg. Man skulle i sådant fall, ungefärligen i överensstämmelse med det franska och belgiska systemet, för varje särskild, viktigare industrigren göra en specialundersökning om möjligheterna av 8-timmarslagens tillämpning på denna näringsgren samt därefter medgiva de ändringar i lagens generella bestämmelser, som vore av förhållandena i detta fall särskilt påkallade. På sådant sätt skulle utan tvivel en väsentlig del av den ifrågavarande lagstiftningens olägenheter kunna undanrödjas. Även ett sådant, specialiserat arbetstidssystem måste, om det skulle vara fotat på basis av 8-timmarsdagen, i varje fall medföra en tunga å industrien och en minskning av produktionen. Därest det kunde påvisas, att 8-timmarslagen medfört några avsevärda sociala fördelar, borde givetvis dessa fördelar uppföras på lagens kredit-sida gentemot det myckna, som belastade dess debetsida. Emellertid vore förhållandet så, att ingen av de myndigheter, som yttrat sig i frågan, kunnat kon-

statera några dylika följder av betydelse. Detta vore för övrigt helt naturligt. Man finge icke förbise det nära sambandet mellan de ekonomiska och de sociala förhållandena. En god ekonomisk miljö torde i regel vara förutsättningen för en god social miljö. Att förvänta sig goda sociala verkningar av en lag, vilken medfört och måste medföra ett sjunkande av hela folkets levnadsstandard, vore en utopi.

Lands-
organisationen
i Sverige.

Landssekreteriatet har å landsorganisationens vägnar anført bland annat:

Det centrala i problemet om arbetstidens begränsning vore frågan huruvida det vore möjligt att med till buds stående tekniska hjälpmedel på 8-timmars arbetsdag i tillräcklig mängd producera de förnödenheter, som människorna behöfde. Denna fråga måste besvaras i belysning av det förhållandet att tio miljoner arbetare i världen under år 1922 ej kunnat beredas arbete utan nödgats gå arbetslösa. Även i vårt land hade ju ett oerhört stort antal arbetare fått gå sysslolösa och andra arbetat väsentligt kortare tid än den lagen medgäve. Emellertid torde tekniskt sett 8 timmars arbetsdag obestriddigen vara tillfyllest, och vad som vore tekniskt möjligt vore naturligtvis även ekonomiskt möjligt i detta fall, även om vissa ojämnheter och rubbningar kunde uppstå för enskilda företag vid övergången till den reglerade arbetstiden. Dessa svårigheter bleve ju dock mindre allt efter det tiden ginge. Enligt landssekreteriatets åsikt borde och kunde utan större svårigheter Washingtonkonventionen ratificeras för Sveriges del. Med hänsyn till vad socialstyrelsen anført därom, att arbetstidslagens verkningar icke rätteligen kunde bedömas så snart efter lagens ikraftträdande, samt med hänsyn jämväl till den korta tid, som återstode, tills nu gällande lag upphörde, och som ej torde förslå till vidtagande av de för ratifikation erforderliga lagstiftningsåtgärder, syntes en fortsatt provisorisk lagstiftning under tre år böra godtagas, därvid dock varje försämring av innehållet i nuvarande arbetstidslag måste avstyrkas.

Departements-
chefen.

Av myndigheternas yttranden framgår, att verkningarna av den hittills gällande lagstiftningen om arbetstidens begränsning icke ännu kunna med någon säkerhet fastställas. Från arbetsgivarnas sida har visserligen gjorts gällande, att lagen verkningar i ekonomiskt avseende visat sig ödesdigra. Detta betraktelsesätt synes emellertid i väsentlig mån föranlett därav, att så gott som alla de utomordentliga svårigheter, som under den nuvarande depressionstiden yppat sig för industrien, tillskrivas arbetstidslagen. Att hos arbetsgivarna framträtt en viss benägenhet att överdriva lagens verkningar synes även den av kommerskollegium gjorda utredningen ådagalägga. I fråga om den av arbetstidens begränsning föranledda ökningen i produktionskostnaderna visade det sig nämligen, att den av arbetsgivaren till socialstyrelsen uppgivna kostnadsökningen oftast flerfaldigt översteg den av kommerskollegium beräknade. Vidare är att märka, att arbetsgivarna synas icke alltid hava förstått att utnyttja de möjligheter till anpassning efter de faktiska förhållandena, som

den nu gällande lagstiftningen erbjuder. Med det nu anförda har jag emellertid icke velat förneka, att arbetstidslagen för vissa näringar medfört olägenheter. Men jag anser denna lagstiftning hava för stora delar av befolkningen så ökat möjligheterna för en dräglig tillvaro och en fortgående kulturell utveckling, att det icke kan ifrågakomma att nu avstå från den statliga regleringen av arbetstiden.

Däremot finner jag, i likhet med de hörda myndigheterna åtskilliga skäl tala emot att nu skrida till en definitiv lagstiftning i ämnet. Särskilt synes det mig böra uppmärksammas, att den internationella regleringen på ifrågavarande område ännu icke synes hava vunnit tillbörlig stadga, i det att frågan om revision av Washingtonkonventionen för närvarande är föremål för utredning. Det synes därför ändamålsenligast, att, såsom socialstyrelsen föreslagit, återigen utfärda en provisorisk lag i ämnet; och har jag intet att erinra mot den föreslagna giltighetstiden av tre år.

Beträffande innehållet av den nya lagstiftningen måste enligt min mening synnerligen starka skäl anföras för att man skall kunna ifrågasätta en minskning i de sociala fördelar, som man genom arbetstidslagen tillförsäkrat arbetarna. Den förebragta utredningen har emellertid icke ådagalagt något behov av genomgripande avvikelser från nu gällande föreskrifter.

Socialstyrelsen har ej heller ifrågasatt någon rubbning av den nu gällande lagstiftningens grunder utan endast vissa jämkningar, som under lagens tillämpning visat sig önskvärda. Då dessa jämkningar, vilka åsyfta att bereda lättnad för industrin, icke stå i strid med de grundsatser, på vilka ifrågavarande lagstiftning vilar, och synas ägnade att medföra större smidighet vid lagens tillämpning, har jag ansett mig kunna i stort sett biträda socialstyrelsens förslag; dock har jag i ett fall icke kunnat undgå att finna förslaget alltför vittgående.

Jag övergår nu till att närmare granska socialstyrelsens ändringsförslag samt de yrkanden, som i samband därmed framkommit.

1 §.

Socialstyrelsen har föreslagit, att arbete, som åligger portvakt och av honom väsentligen utföres i hans bostad, skall undantagas från arbetstidslagens tillämplighet.

Lagens
tillämplighets-
område.
Social-
styrelsen.

Två reservanter inom styrelsen, herrar Bergsten och Järte, hava hemställt om ytterligare inskränkning i lagens tillämplighetsområde, i

Reservation.

det de förordat att jämväl sådant arbete i hotell-, restaurang- eller kafé- rörelse, som icke är att hänföra till allmänhetens direkta betjänande, ävensom handeln såsom sådan måtte undantagas från lagens tillämpning.

Kommers-
kollegium.

Kommerskollegium har tillstyrkt socialstyrelsens förslag om portvakters undantagande från lagens tillämpning samt därjämte förklarat sig biträda den av herrar Bergsten och Järte avgivna reservationen. Kommerskollegium har därvid anfört, att det vad hotell-, restaurang- och kafépersonalen beträffade vore svårt att uppdraga skillnaden mellan sådan personal, som direkt betjänade allmänheten och alltså redan enligt nu gällande bestämmelser vore undantagen från lagens tillämpning, samt sådan personal, som medelbart betjänade allmänheten. Denna skillnad syntes i realiteten och ur synpunkten av allmänhetens och samfärdselns intressen vara omotiverad. Vidkommande arbetarna i detaljhandeln torde det ofta möta stora svårigheter att avgöra, huruvida en i detaljhandel anställd person skulle anses såsom biträde i handelsbod och således vara undantagen från arbetstidens begränsning eller om han skulle betraktas såsom arbetare och falla under lagen. Kollegium hemställde därför, att jämväl arbetare inom detaljhandeln skulle undantagas från lagens tillämpningsområde.

Arbetsrådet.

Arbetsrådet framhåller i sitt yttrande, att socialstyrelsens förslag om undantagande från lagens tillämpning av sådana portvakter, vilka förrätta sin syssla i sin bostad, syntes rådet synnerligen väl befogat. Under arbetsrådets verksamhet hade det visat sig, att den lagstadgade regleringen av arbetstiden för nu ifrågavarande grupp av arbetstaggare ofta medfört stora svårigheter redan på den grund, att det varit nästan omöjligt att fastställa vad som beträffande dem vore att anse såsom arbetstid. Med hänsyn härtill och då ett undantagande från lagens tillämpning av förevarande kategori av arbetare icke kunde anses i någon mån äventyra lagens allmänna principer, ville arbetsrådet för sin del livligt tillstyrka det av socialstyrelsen upptagna nya undantaget från lagens tillämpningsområde.

Departement-
schefen.

Socialstyrelsens förslag att undantaga vissa portvakter från lagens tillämpning synes ej ägnat att väcka betänkligheter. Redan nu har arbetsrådet med stöd av 5 § 3 mom. i gällande arbetstidslag för portvakter medgivit en utsträckning av arbetstiden till tio eller elva timmar per dygn och sextio timmar per vecka. Såsom även av socialstyrelsen framhållits, medför ifrågavarande vakttjänst synnerligen ringa ansträngning, medgiver arbetspausernas utnyttjande efter gottfinnande, utövas

ofta under medverkan av familjemedlemmar och kan knappast i fråga om arbetstidens längd tillförlitligt kontrolleras.

Vad däremot angår det av reservanter inom socialstyrelsen väckta och av kommerskollegium tillstyrkta förslaget om att från arbetstidslagens tillämpning även undantaga kökspersonal och vissa andra biträden inom hotell-, restaurang- och kaféverksamheten ävensom handelsarbetarna måste detta förslag enligt min mening möta starka betänkligheter från skyddssynpunkt. Förstnämnda grupp av biträden hade nämligen före arbetstidslagens tillkomst en exceptionellt lång arbetstid, och beträffande handelsarbetarna lär det ej kunna förnekas, att de i stor utsträckning hava ett tungt arbete, som ej rättvisligen kan undandragas den lagstadgade arbetstidsbegränsningen. Erinras må vidare om det av de hörda myndigheterna vitsordade förhållandet, att anpassningen efter arbetstidslagen ännu icke fortskridit synnerligen långt samt att arbetsgivarna ofta icke tillgodogjort sig de möjligheter till övertidsarbete och andra lindringar, som lagen medgiver. Med hänsyn till vad sålunda anförts har jag icke kunnat biträda nu åsyftade förslag att från lagens tillämpning undantaga köks- och vissa andra biträden inom hotell-, restauranger och kaféer samt handelsarbetarna.

3 §.

Beträffande tredje paragrafen har arbetsrådet hemställt om sådan ändring, att jämväl allmän åklagare och yrkesinspektör skulle berättigas att av arbetsrådet erhålla sådana avgöranden och utlåtanden, som avsåges i nämnda lagrum. Till stöd för detta yrkande har arbetsrådet anfört:

Arbetsrådet.

Under rådets verksamhet hade det understundom visat sig önskvärt, att även vissa andra myndigheter än domstol haft rätt att påkalla arbetsrådets avgöranden eller utlåtanden. Detta gällde speciellt i fråga om allmänna åklagare och yrkesinspektörer. Under nuvarande lagstiftning hade arbetsrådet icke ansett sig lagligen berättigat att på begäran av allmän åklagare eller yrkesinspektör lämna sådant avgörande eller utlåtande, som omförmäles i 3 §. Nämnda förhållande kunde medföra, att en del mål angående överträdelse av lagens bestämmelser måste instämmas till domstol, innan arbetsrådets yttrande i saken kunde erhållas. Detta vore givetvis föga tilltalande i sådana fall, då det genom arbetsrådets efterföljande utredning konstaterades, att arbetstidslagen icke ägde tillämpning på det arbete eller de arbetstagare, om vilka fråga vore, och att någon lagöverträdelse sålunda icke föreläge.

Då den föreslagna ändringen synes ägnad att förekomma onödiga rättegångar och på samma gång bereda önskvärt stöd åt åklagare och yrkesinspektörer i deras tjänsteutövning, har jag ansett mig böra biträda arbetsrådets förslag.

Departementsschefen.

4 §.

Gruvarbete.
Sakkunniga för utredning av frågan om behovet av förkortad arbetstid vid gruvarbete under jord hava föreslagit, att i arbetstidslagen skulle införas ett stadgande av innehåll, att vid gruvarbete under jord skulle i arbetstiden inbegripas tiderna för ned- och uppfart eller in- och utfart vid skiftets början och slut.

Sakkunniga.
Socialstyrelsen. Socialstyrelsen, som i frågan samrått med kommerskollegium, har ansett sig icke kunna biträda de sakkunnigas ovan nämnda förslag. Oavsett att det knappast syntes vara lämpligt att vid förevarande provisoriska lagstiftningsåtgärd giva sig in på nya ämnen, skulle en reglering av den speciella innebörd, som berörda förslag innebure, ej väl stämma med arbetstidslagens mer allmängiltiga läggning och även vara i viss mån överflödig, då lagstiftaren med det särskilda bemyndigandet för arbetsrådet att tolka lagen just avsett att på ändamålsenligt sätt åvägabringa kompletterande normer för lagens tillämpning. Anmärkas kunde för övrigt, att den av sakkunniga ifrågasatta kompletteringen icke finge anses pakallad av något egentligt praktiskt behov, enär det förordade beräkningssättet enligt uppgift redan skulle vara allmänt tillämpat.

Departementschefen. I likhet med socialstyrelsen finner jag de sakkunnigas hemställan icke böra nu föranleda någon lagstiftningsåtgärd.

5 §.

Säsongarbete. Enligt 5 § 1 mom. i gällande arbetstidslag har arbetsrådet befogenhet att i fall, där arbetstiden i väsentlig mån är beroende av årstiden eller väderleken eller på grund av annat förhållande är av växlande längd, med avvikelse från den i 4 § fastställda begränsningen av arbetstiden till 8 timmar per dygn och 48 timmar per vecka, reglera arbetstiden allenast på det sätt, att den i genomsnitt för viss angiven tidrymd kommer att uppgå till högst 48 timmar i veckan. Enligt 1919 års arbetstidslag kunde även sådan genomsnittsbegränsning äga rum men utjämningen av arbetstiden fick ej sträcka sig över längre tid än fyra veckor.

Socialstyrelsen. Socialstyrelsen har ansett behov av lättnad för säsongarbetet föreligga och har därom anfört.

Den verkställda utredningen har bl. a., såsom naturligt och väntat var, givit vid handen, att arbetstidslagen medfört särskilt besvärande olägenheter för de slag av verksamhet, som förete en mer utpräglad säsongkaraktär. Vid här åsyftade företag gäller det att under en kort tid utveckla största möjliga produktivitet.

Hindras företagaren därifrån, går han kanske miste om ej blott en tillfällig förtjänst utan stadigvarande, fördelaktiga kunder eller försummar han värdefulla, måhända ej på länge återkommande arbetsmöjligheter. I vårt så nordligt belägna land göra sig vissa naturförhållanden, som giva upphov åt säsongföreteelser, alldeles särskilt gällande. Erinras må i sådant avseende om den synnerligast i Norrland starkt framträdande skillnaden mellan dagens längd samt temperaturen under sommar och vinter. För exempelvis ett vattenbyggnadsarbete, som är beroende av ej blott att marken är frostfri utan även att vattenståndet är lågt, kan det tydligtvis gälla att till det yttersta utnyttja tiden — hinner ej arbetet avslutas, förrän frosten kommer eller vattnet stiger, förspilles kanske ett år.

Uppenbarligen är det ej heller med hänsyn till de korta tidrymder, varunder säsongarbetet pågår, från hygienisk synpunkt påkallat att begränsa tiden för detta arbete på samma sätt som för en ihållande sysselsättning. För arbetarna framstår det ofta som ett starkt intresse att vid mer tillfälliga säsongarbeten, t. ex. inom byggnadsbranschen, ha möjlighet att utan hinder av en snäv begränsning av arbetstiden skaffa sig största möjliga arbetsförtjänst. Dylika arbeten bedrivs också ej sällan på platser, där arbetarna, skilda från hemmet, sakna möjlighet att begagna sin fritid på tillfredsställande sätt. En beaktansvärd synpunkt i fråga om de typiska säsongarbeten, som endast pågå någon kortare tid av året, är också den, att det med hänsyn till faran för arbetslöshet måste anses olämpligt att för ett dylikt kortvarigt arbetstillfälle sammandraga mera arbetskrafter än som är strängt taget nödvändigt.

Söker man se till, på vad sätt den lagstadgade arbetstidsbegränsningens olägenheter för säsongyrkena lämpligen kunna lindras, bör måhända till en början erinras om den möjlighet till utjämning av arbetstiden under en längre period, som 5 § 1 mom. i arbetstidslagen erbjuder. Efter borttagandet vid 1921 års revision av begränsningen av berörda period till fyra veckor bereda lagens ordalag ej längre något hinder för förevarande lagrums utnyttjande till arbetstidens utjämning under längre perioder, t. ex. per år, såsom flera gånger påyrkats från byggnadsarbetsgivarnas sida. Den hänvisning till arbetsrådets praxis i förevarande avseende, som gavs av andra lagutskottet vid 1921 års riksdag i dess utlåtande rörande lagens revision, torde emellertid få anses stå hindrande i vägen för en dylik lagtillämpning.

För att bereda säsongarbetet erforderlig lättnad har socialstyrelsen föreslagit ökad möjlighet till övertidsarbete.

Herrar Bergsten och Järte hava för sin del ansett det naturligare att i förevarande fall anlita den utväg, som lagens 5 § 1 mom. tydligen utvisade och varigenom den tendens till skärpning av säsongarbetslösheten, som arbetstidslagen syntes dem medföra, i avsevärd mån skulle kunna mildras. De hava fördenskull föreslagit, att de hinder, måtte undanröjas, som kunde stå i vägen för lagrummets tillämpande.

Kommerskollegium har instämt i vad nämnda reservanter sålunda anfört.

Arbetsrådet har förklarat sig, i likhet med socialstyrelsen, icke anse någon ändring av 5 § 1 mom. vara erforderlig, men har arbetsrådet beträffande lagrummets tolkning intagit en från socialstyrelsen avvikande

Reservationer.

Kommerskollegium.

Arbetsrådet.

ståndpunkt. Arbetsrådet hade visserligen icke beviljat någon utjämning av arbetstiden per arbetssäsong eller längre tidsperiod, enär någon dylik utjämning icke i något fall blivit sökt hos arbetsrådet. Arbetsrådet ansåge sig emellertid lagligen oförhindrat att för arbete inom ett säsongyrke medgiva en utjämning av arbetstiden på sådant sätt, att en viss utsträckning av arbetstiden under några av årets månader kompensades med en motsvarande nedsättning av arbetstiden under andra månader av året.

Departement-
schefen.

Det yttrande av andra lagutskottet vid 1921 års riksdag, vilket enligt socialstyrelsens mening skulle utgöra hinder för arbetstidens utjämning under längre perioder, återfinnes i nämnda utskotts utlåtande nr 32 sid. 21 och lyder i hithörande delar:

Den av Kungl. Maj:t föreslagna ändringen avser uteslutande av tidsbegränsningen fyra veckor för genomsnittsberäkningen. Sådan begränsning skulle i stället få fritt bestämmas av arbetsrådet. — — — Den förändring av nuvarande lag, som Kungl. Maj:t här föreslår, torde tillgodose ett verkligt behov vid säsong- och annat av väderleken beroende arbete. De allvarliga olägenheter, som begränsningen till fyra veckor inneburit exempelvis för torvindustrin, varifrån klagomål avhörts, torde genom den nu föreslagna ändringen kunna bli avhjälpda. Någon förändring av lagens formulering har utskottet ej ansett påkallad. De farhågor, som framförts i herrar Hanssons och Svenssons m. fl:s motioner, anser utskottet med hänsyn till av arbetsrådet tillämpad praxis vara av teoretisk art.

Vid tolkningen av detta utskottets yttrande måste man hålla i minnet, att enligt 1919 års arbetstidslag en genomsnittsberäkning av arbetstiden icke fick av arbetsrådet medgivas för längre tid än fyra veckor. Den av utskottet givna hänvisningen till arbetsrådets praxis kunde så mycket mindre avse att fortfarande binda arbetsrådets dispensrätt i förevarande avseende inom samma snäva gränser som förut, som utskottet samtidigt uttryckte sin tillfredsställelse över att dessa gränser vidgats. Utskottets hänvisning till arbetsrådets praxis synes enligt min mening böra tolkas på det sätt, att utskottet — gentemot de yttrade farhågorna att det föreslagna stadgandets ordalag kunde utnyttjas så, att arbetsrådet medgäve genomsnittsberäkning av arbetstiden under en längre tid än ett år, ja under lagens hela giltighetstid — ville framhålla, att man med hänsyn till det sätt, varpå arbetsrådet dittills utövat sina åligganden, icke hade någon anledning att antaga, att arbetsrådet framdeles komme att på antytt sätt missbruka sin befogenhet.

Av vad jag sålunda anfört framgår, att jag beträffande tolkningen av 5 § 1 mom. delar den av arbetsrådet uttalade mening samt finner de av vissa ledamöter inom socialstyrelsen och av kommerskollegium påyrkade ändringarna av nämnda lagrum icke erforderliga.

De i nu gällande arbetstidslag uti 5 § 2 mom. givna stadgandena om arbetsrådets dispensrätt i fråga om kontinuerlig drift hava i socialstyrelsens förslag upptagits i oförändrat skick.

Kontinuerlig
drift.
Social-
styrelsen.
Reservation.

Herrar Bergström och Järte hava emellertid i avgiven reservation yrkat, att lagrummet måtte erhålla följande lydelse:

Måste arbete, som är anordnat i tre skift, med hänsyn till verksamhetens ändamålsenliga bedrivande fortgå jämväl under sön- och helgdagar, må arbetsrådet medgiva därför erforderligt undantag.

Till stöd för nämnda yrkande hava reservanterna anfört, att den svenska industrien i fråga om arbetstiden vid kontinuerlig drift borde tillförsäkras lika stor rörelsefrihet som den utländska. Alltjämt förekomme, särskilt inom pappersmasseindustrien, väsentliga olägenheter på grund av de nuvarande bestämmelserna i ämnet.

Kommerkollegium har förordat en omformulering av förevarande lagrum i den av ovannämnda reservanter angivna riktning i syfte att därigenom föranleda en mindre restriktiv tillämpning av bestämmelserna i fråga än hittills ägt rum.

Kommers-
kollegium.

Arbetsrådet har förklarat sig bestämt avstyrka reservanternas förslag samt vidare anfört:

Arbetsrådet.

Av den offentliggjorda redogörelsen över arbetsrådets verksamhet framginge, att arbetsrådet med stöd av nu ifrågavarande lagrum beviljat rätt till 56-timmarsvecka i så stor utsträckning, att inom den kontinuerliga driften 56-timmarsveckan numera utgjorde regel och icke undantag. Med hänsyn härtill skulle arbetsrådet icke hava något att erinra mot att 56-timmarsveckan uttryckligen lagfästes för den kontinuerliga driften, om det blott vore möjligt att i detta avseende formulera en lagbestämmelse, som varken vore för trång eller för vid. Då detta emellertid trots upprepade försök vid olika tillfällen icke låtit sig göra, funne sig arbetsrådet böra tillstyrka socialstyrelsens förslag att bibehålla lagrummet vid dess nuvarande lydelse.

Den av ifrågavarande reservanter föreslagna formuleringen drabbas av samma anmärkning, som av andra lagutskottet vid 1921 års riksdag framställdes i anledning av ett då väckt ändringsförslag av enahanda innebörd, nämligen att formuleringen vore »så pass tänjbar, att anspråk på rätt till 56-timmars vecka kunde tänkas framställas i mycket vidsträckt omfattning och snart sagt vid varje fall, då treskiftsindelning genomfördes, vilket dock icke kunde vara förenligt med lagstiftningens mening». Då ett bifall till reservationen skulle innebära en betänklig avvikelse från lagstiftningens grundprinciper, kan jag givetvis ej förorda densamma.

Departement-
schefen.

7 §.

Övertids-
bestäm-
melse-
rna.

Enligt 7 § 2 mom. i nu gällande arbetstidslag få vuxna arbetare utan särskilt tillstånd användas till övertidsarbete under högst 30 timmar under en kalendermånad och högst 200 timmar under ett kalenderår. Därjämte kan arbetsrådet enligt 7 § 3 mom. medgiva ytterligare övertidsarbete under högst 20 timmar för kalendermånad och 120 timmar för kalenderår.

Social-
styrelsen.

Socialstyrelsen har, såsom förut omförmäls, framhållit säsongindustriernas behov av ökad möjlighet till övertidsarbete. Många klagomål över bristande övertidsmöjligheter hade framkommit från arbetsgivarnas sida. Särskilt förefölle det, som om lagen ej beredde arbetsgivarna tillfälle att i önskad omfattning koncentrera arbetet under kortare perioder. Vad sålunda anförts gällde icke allenast säsongföretagen utan även en del andra företag, som utan den periodiska anhopning av arbetet, som kännetecknade säsongföretagen, vore utsatta för tidvis inträffande starka påkänningar i fråga om tillgången på arbetskraft. Exempel på dylika företag vore skeppsvarven, där det ofta gällde att kunna taga itu med mycket forcerade arbeten. Socialstyrelsen hemställde därför, att den i 7 § 2 mom. medgivna övertiden måtte ökas från 30 till 40 timmar per kalendermånad, varemot begränsningen till 200 timmar per år skulle bibehållas, samt att den tid, för vilken arbetsrådet enligt 7 § 3 mom. kunde medgiva övertidsarbete, måtte höjas från 20 till 30 timmar per kalendermånad och från 120 till 150 timmar per kalenderår. Med hänsyn särskilt till den sålunda föreslagna ökningen av den medgivna övertiden borde till 7 § 5 mom. fogas en bestämmelse, som ålade arbetsgivaren tillse, att arbetaren icke genom användande till övertidsarbete utsattes för överansträngning eller ohälsa.

Reserva-
tioner.

Herrar Bergsten och Järte hava hemställt, att det enligt 7 § 2 mom. tillåtna övertidsarbetet måtte utsträckas till 50 timmar per månad och 250 timmar per år, men att 3 mom. skulle bibehållas oförändrat.

Herr Johanson har förklarat sig icke kunna biträda socialstyrelsens förslag, emedan det innebure en försämring av nu gällande lagstiftning och ett ytterligare avsteg från Washingtonkonventionen.

Kommers-
kollegium.

Kommerskollegium har tillstyrkt den av herrar Bergsten och Järte avgivna reservationen under åberopande av att den vunna erfarenheten näppeligen gäve stöd för några farhågor, att användandet av övertidsarbete skulle komma att tillgripas i onödan, men att å andra sidan möjligheten att sålunda tillfälligt utöka produktionen givetvis i särskilda fall kunde vara av stor betydelse.

Arbetsrådet har hemställt, att antalet enligt 7 § 2 mom. tillåtna övertidstimmar måtte sättas till 50 i stället för av socialstyrelsen föreslagna 40 men att socialstyrelsens förslag till avfattning av 7 § i övrigt måtte godtagas. Till stöd härför har arbetsrådet anfört:

Arbetsrådet.

Enligt vad arbetsrådet under sin verksamhet kunnat konstatera vore den av socialstyrelsen föreslagna ökningen av antalet övertidstimmar väl motiverad och av behovet påkallad. Arbetsrådet kunde emellertid icke undgå att finna att en ytterligare höjning av antalet *per månad* tillåtna övertidstimmar utöver vad socialstyrelsen föreslagit vore önskvärd i en del fall, där arbetet på grund av varjehanda förhållanden koncentrerades till kortare delar av året. För att bereda industrien åsyftad lättnad borde en sådan ökning av timantalet avse de övertidstimmar, som arbetsgivaren hade rätt att uttaga utan arbetsrådets tillstånd. Nödvändigheten att skriva till arbetsrådet i fråga om övertid, där vanligtvis brådska vore på färde, borde nämligen enligt rådets mening såvitt möjligt begränsas.

Herrar Holmström och Tholin hava reserverat sig mot arbetsrådets yttrande i denna del och anfört, att något verkligt behov av utökad övertid hittills icke kunnat påvisas, varför de måste motsätta sig samtliga förslag till utvidgning av nu gällande övertidsbestämmelser.

Reservation.

Landsorganisationen har yttrat, att icke några verkliga sakskäl talade för det berättigade i socialstyrelsens förslag om ökad rätt till övertidsarbete. En sådan åtgärd skulle allvarligt äventyra lagens karaktär av skydd för den enskilde arbetarens utpressning genom för lång arbetstid.

Landsorga-
nisationen.

Vid reglerande av övertidsarbetet måste enligt min mening noga hållas i sikte, att arbetstidslagstiftningens ändamål icke äventyras. I den mån så utan förfång för berörda ändamål kan ske, bör man givetvis söka på bästa möjliga sätt tillgodose näringarnas intresse av en praktisk och smidig tillämpning av ifrågavarande lagstiftning. Av den förebragta utredningen synes framgå, att vissa olägenheter stundom yppat sig på grund av bristande möjlighet att uttaga övertidsarbete. Även om beträffande det egentliga säsongarbetet en del av dessa olägenheter synes hava kunnat undvikas med tillämpning av föreskrifterna i 5 § 1 mom., så torde likväl, särskilt med hänsyn till det inom vissa industrier hastigt påkommande och på förhand oberäknliga behovet av ökade arbetsprestationer, böra medgivas någon ökad möjlighet till övertidsarbete. Industrins intressen synas emellertid bliva i tillräcklig grad tillgodosedda, därest man, på sätt socialstyrelsen föreslagit, medgiver en utsträckning av den enligt 2 och 3 mom. tillåtna övertiden per månad till respektive 40 och 30 timmar men däremot bibehåller den i gällande lag för år fastslagna övertiden av respektive 200 och 120 timmar. På

Departements-
chefen.

sådant sätt bliver industrin bättre i stånd att möta oförutsedda påfrestningar av tillgången på arbetskraft, utan att den enskilde arbetarens arbetstid per år räknat utsträcker utöver vad enligt nu gällande lagstiftning kan bliva fallet. Att lämna större frihet med avseende å användandet av övertid synes mig icke tillrådligt med hänsyn till lagens effektivitet.

9 §.

Övertidsjournalen.
Socialstyrelsen.

På grund av klagomål rörande den s. k. övertidsjournalen har socialstyrelsen föreslagit vissa ändringar i 9 §. Till stöd härför har styrelsen anfört:

Den nu gällande föreskriften, att anteckning om övertidsarbete skall göras senast nästföljande dag, är onekligen i många fall ägnad att medföra oskäligt besvär och lär väl ej heller allestädes iakttagas. Enligt styrelsens uppfattning torde ifrågavarande åliggande lämpligen kunna fullgöras i samband med de bokföringsåtgärder, som vanligen företagas vid veckans utgång.

Nyss berörda föreskrift har även föranlett klagomål i ett annat avseende. I de fall då arbetstidens begränsning för dag bortfaller, såsom exempelvis vid tillämpning av 4 § andra stycket eller tillgodonjutande av dispens enligt 5 § 1 mom., kan föreskriften tydligtvis icke fullgöras, när någon övertid per dag i lagens mening icke låter sig fixera. Först vid utgången av den tidrymd, för vilken arbetstiden skall beräknas, är det möjligt att avgöra, huru mycket övertid, som kommit till användning. Med hänsyn till fall av nu berörda och liknande art har i 9 § alternativt upptagits en ny, mindre stelt angiven tidsbestämning för anteckningsskyldighetens fullgörande.

Slutligen må i fråga om lagens övertidsbestämmelser nämnas, att styrelsen ansett sig böra bereda möjlighet till fullgörandet av här ifrågavarande skyldighet på annat sätt än medelst användande av s. k. övertidsjournal. Vid tillfogandet i sådant syfte av alternativet »eller ock på annat av nämnda myndighet godkänt sätt» har styrelsen närmast haft i tankarna möjligheten att kunna för upplysning om övertidsarbetet godtaga de anteckningar, som pläga föras över de av de olika arbetarna utgjorda arbetstimmar.

Departementschefen.

De föreslagna ändringarna, mot vilka ingen erinran gjorts i de avgivna yttrandena, synas mig av behovet påkallade; dock har ordalydelsen något jämkats. Med hänsyn till att ifrågavarande anteckningar hädanefter icke alltid skulle behöva verkställas i övertidsjournalen, har straffbestämmelsen i 13 § andra stycket något omredigerats.

10 §.

Arbetsrådet.

Enligt gällande lagstiftning handläggas frågor om arbetstidslagens tillämpning av arbetsrådet. För att nedbringa statsverkets utgifter har ifrågasatts, att arbetsrådets åligganden skulle överflyttas på socialstyrelsen.

Socialstyrelsen har emellertid avstyrkt en dylik åtgärd och i sådant avseende anfört:

Social-
styrelsen.

Med en överflyttning till socialstyrelsen komme ärendena rörande arbetstidslagens tillämpning att bli underkastade ett annat handläggningssätt än förut. Från att i arbetsrådet ha avgjorts genom omröstning, vari bland annat arbetsgivar- och arbetarrepresentanter deltaga, skulle dessa ärenden i socialstyrelsen, i överensstämmelse med vad som i regel gäller för ärendenas handläggning i de centrala ämbetsverken, komma att avgöras av generaldirektören ensam. Arbetsgivare och arbetare äro visserligen representerade i styrelsen av de båda socialfullmäktige, men dessas medverkan är egentligen begränsad till frågor av synnerlig vikt eller större principiell innebörd och inskränker sig deras befogenhet i fråga om styrelsens beslut till rätt att reservera sig och få sina avvikande meningar protokollförda. En dylik förändring skulle sannolikt vara ägnad att inom arbetsgivar- och arbetarkretsar minska tilliten till handhavandet av ärendena angående arbetstidslagens tillämpning. En annan följd av berörda ärendens överflyttande till socialstyrelsen skulle bli, att besluten i denna ej gärna såsom nu skulle kunna vara definitivt avgörande, utan komme de att kunna göras till föremål för överklagande, antagligen hos regeringsrätten.

För socialstyrelsens chef, vilken, såsom nyss nämnts, skulle ha att besluta i de för honom nya, ömtåliga frågorna om arbetstidslagens tillämpning, komme givetvis här ifrågasatta överflyttning att verka mycket betungande. Oförklarligt skulle väl även bli att för förevarande frågor handläggning verksamt förstärka socialstyrelsens arbetskrafter.

Enligt styrelsens mening skulle med det förlängda provisorium i avseende å arbetstidslagen, som styrelsen funnit sig nödgad föreslå, stämma bäst överens, att arbetsrådet tillsvidare bibehölles. För det fall att arbetstidsbegränsningens bestämmelser en gång framdeles såsom definitiva komme att införlivas med arbetarskyddslagen, skulle det vara naturligt, att socialstyrelsen i samband med sina övriga åligganden i avseende å nämnda lag jämväl fick åtaga sig ärendena rörande arbetstidens begränsning.

För vinnande av önskvärd besparing har emellertid socialstyrelsen föreslagit betydlig nedsättning i de till arbetsrådets ledamöter, med undantag av ordföranden, utgående arvoden, enär ledamotskapet i rådet för samtliga ledamöter utom ordföranden numera vore att anse såsom en bisyssla.

Arbetsrådet har förklarat sig icke hava något att erinra mot socialstyrelsens förslag om arbetsrådets bibehållande i dess nuvarande form och med dess nuvarande uppgifter. Arbetsrådet säger sig dela socialstyrelsens uppfattning, att rådets verksamhet bör omorganiseras så, att samtliga ledamotsbefattningar med undantag av ordförandens bleve att anse såsom bisysslor, med nedsatta arvoden. Under denna förutsättning skulle rådets ordförande bliva den ende av rådets ledamöter, som hade full sysselsättning av sin tjänst. De båda övriga utan förslag utsedda ledamöterna skulle innehava sina befattningar inom rådet allenast som bisysslor. Under en sådan organisation läte det lätt tänka sig, att rådets

Arbetsrådet.

ordförande kunde vara stadd på tjänsteresa och ordförandens ställföreträdare samtidigt upptagen av sin ordinarie befattnings göromål eller av annan anledning förhindrad att handlägga arbetsrådets ärenden. I en sådan situation skulle med den föreslagna avfattningen av 10 § 8 mom. icke finnas någon, som vore kompetent att i brådskande fall meddela provisoriska beslut enligt 6 eller 7 §. Dylika provisoriska beslut meddelades för närvarande i avsevärd utsträckning, och det vore uppenbart att ett betydande behov av sådana beslut förefunnes. För att så långt ske kunde bereda möjlighet för ifrågavarande snabba beslut hemställde arbetsrådet, att förevarande lagrum måtte erhålla sådan avfattning, att behörighet att meddela däri omförmälda beslut måtte tillkomma icke endast rådets ordförande och dennes ställföreträdare, utan vid förfall för dem jämväl den utan förslag utsedda ledamot, som rådet därtill förordnat.

Reservation.

Herrar von Sydow och Wijkander hava i reservation mot arbetsrådets yttrande anfört, att enligt nu gällande lag skulle minst en av ledamöterna i rådet vara en lagkunnig man, vilken fullgjort vad författningarna föreskriva om dem, som må nyttjas uti domarämbeten. I denna bestämmelse föresloge rådet icke någon ändring. Om rådets förslag genomfördes, kunde alltså följden bliva den, att inom rådet lagkunskapen komme att representeras allenast av en utav de ledamöter, som hade sin anställning i rådet som en bisyssla. Ett sådant förhållande stode icke väl tillsammans med den karaktär av högsta domstol, som rådet för sitt verksamhetsområde hade, därigenom att rådets beslut icke kunde överklagas. Om det framlagda organisationsförslaget skulle genomföras, borde detta ske under villkor att det stadgades, att rådets ordförande skall hava fullgjort vad författningarna föreskriva om dem, som må nyttjas uti domarämbeten.

Departements-
chefen.

Lika med socialstyrelsen finner jag arbetsrådet böra bibehållas, om än utgifterna för dess verksamhet måste i väsentlig mån nedbringas. För sådant ändamål synes den ifrågasatta omorganisationen av arbetsrådet vara att förorda. På sätt arbetsrådet hemställt torde därvid böra tillses, att icke svårigheter komma att möta vid utverkandet av provisoriska beslut enligt 10 § 8 mom. Däremot finner jag ej skäl att biträda den av reservanter inom arbetsrådet yttrade meningen, att ordföranden i arbetsrådet städse skulle besitta juridisk utbildning. Enligt nu gällande bestämmelser har icke dylik fordran uppställts och giltig grund för införande av denna nyhet har ej visats.

Beträffande kostnaderna för tillämpningen av arbetstidslagen kommer jag att framdeles göra särskild framställning.

Såsom förut nämnts hemställde riksdagen i skrivelse den 15 juni 1921, nr 341, om utredning angående behovet och arten av reglering av arbetsförhållandena inom rörelse, som har till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov.

*Riksdagens
skrivelse den
15 juni 1921.*

Med anledning därav har enligt Kungl. Maj:ts beslut medicinalstyrelsen verkställt utredning angående arbetstidsförhållandena vid sjukvårds- och därmed jämförliga anstalter, vilken utredning återgives i socialstyrelsens betänkande sid. 162—174. Av utredningen synes framgå, att arbetstidsförhållandena vid dessa anstalter på senare tid undergått avsevärd förbättring men att ytterligare åtgärder i sådant syfte erfordras. Medicinalstyrelsen framhåller emellertid, att vissa i utredningen berörda förhållanden utgjorde ett starkt stöd för styrelsens sedan länge hysta och uttalade åsikt, att varje bestämmelse om tillämpande å sjukvårdsinrättningar i allmänhet av en arbetstidslag skulle visa sig synnerligen olämplig och i vissa fall till och med vara ägnad att högst betänkligt ingripa störande i dessa inrättnings behöriga drift. Syftet med nämnda lags tillkomst måste man därför, vad sådana anstalter beträffade, söka förverkliga på helt andra vägar.

*Sjukvårds-
anstalter.*

Socialstyrelsen har i sitt utlåtande sökt anvisa vissa riktlinjer för motverkande av ännu kvarstående missförhållanden på ifrågavarande område och har i sådant avseende anfört:

*Social-
styrelsen.*

Genom den 6 och 19 juni 1919 vidtagna ändringar i lasarett- och sjukhusstadgorna respektive epidemilagen har föreskrivits, att anstaltspersonalen skall vara så talrik och ha sin tjänstgöring så ordnad, att nödig vila och ledighet beredes densamma, samt att anstalterna i fråga om personalens arbetsförhållanden skola stå under överinseende av medicinalstyrelsen. För utövande av nämnda överinseende har inom medicinalstyrelsen tillsatts en särskild inspektris över sjukköterskeväsendet.

Enligt medicinalstyrelsens ovan berörda redogörelse för den verkställda utredningen rörande personalens vid sjukvårdsanstalterna arbetsförhållanden lära de här ovan berörda åtgärderna otvivelaktigt ha länt till gynnsamt resultat. I betraktande härav synes man till motverkande av för lång arbetstid för sjukvårdspersonalen tillslut kunna inskränka sig till att förorda ett fortskridande på den nu inslagna vägen. De åsyftade bestämmelserna i lasarett- och sjukstugestadgorna samt epidemilagen ävensom nämnda inspektris' verksamhet ha emellertid endast avseende å den egentliga sjukvårds-, ej å ekonomipersonalen. För att motverka fallen av missförhållanden i avseende å sistnämnda personals arbetstid, vilken för övrigt var inbegripen under den första arbetstidslagens reglering, skulle styrelsen vilja ifrågasätta, huruvida ej jämväl denna personalgrupps arbetsförhållanden kunde inbegripas under ovan berörda bestämmelser i lasarett- och sjukstugestadgorna samt epidemilagen ävensom under medicinalstyrelsens med hänsyn härtill utövade överinseende.

Medicinal-
styrelsen.

Med anledning av socialstyrelsens förslag, att jämväl sjukvårdsinrättningarnas ekonomipersonals arbetsförhållanden borde ställas under medicinalstyrelsens överinseende, har medicinalstyrelsen yttrat, att styrelsen i sådant fall komme att tilläggas en helt ny och för dess hittillsvarande verksamhet alldeles främmande uppgift, som för närvarande tillkomme kommunala myndigheter eller deras underlydande delegationer eller för vars tillgodoseende det vore på annat sätt ordnat. Medicinalstyrelsen avstyrkte förty bifall till socialstyrelsens förslag i detta hänseende.

Departements-
chefen.

Arbetsförhållandena inom sjukvårdsinrättningarna kunna enligt min mening icke lämnas utan all reglering, även om denna reglering icke lämpligen bör äga rum i arbetstidslagen. Av utredningen framgår, att det av medicinalstyrelsen utövade överinseendet över den egentliga sjukvårdspersonalen medfört välgörande verkningar för denna personal. Anledning förefinnes alltså att anordna en liknande tillsyn även för ekonomipersonalen. Huruvida denna tillsyn bör uppdragas å medicinalstyrelsen, därom hava såsom ovan anförts yppat sig delade meningar. Det synes ligga närmast till hands att ålägga medicinalstyrelsen denna uppgift, men torde frågan härom böra göras till föremål för vidare övervägande.

Fattigvårds-
anstalter.

Beträffande arbetstidsförhållandena vid fattigvårds- och därmed jämförliga anstalter har av statens fattigvårdsinspektör verkställt utredning, vilken finnes återgiven å sid. 175—186 i socialstyrelsens betänkande. Fattigvårdsinspektören har anført, att den företagna utredningen syntes vittna om, att åtgärder borde vidtagas i och för en reglering av arbetstiden för personalen vid fattigvårds- och liknande anstalter. Visserligen hade förhållandena väsentligt förbättrats under senare år, och i ett stort antal samhällen funnes ingen anledning till anmärkning mot arbetstidens längd. Men å andra platser, särskilt å landsbygden, tarvades ännu förkortning av arbetstiden och införande av stadgad ledighet. Detta gällde, såsom från flera håll framhållits, framför allt de små och medelstora anstalterna, där svårigheter av ekonomisk och organisatorisk art särskilt gjorde sig gällande vid arbetstidens reglering. Beträffande de åtgärder, som kunde och borde vidtagas i nämnda syfte, syntes en nära nog enhällig uppfattning förefinnas därom, att frågan ej lämpligen kunde lösas genom tillämpning av arbetstidslagen. Fattigvårdsinspektören har på anförda skäl förklarar sig dela denna uppfattning.

Social-
styrelsen.

Socialstyrelsen anför i sitt yttrande:

I fråga om fattigvårdsanstalterna stå de, i den mån de tillhöra den offentliga fattigvården, enligt lagen om fattigvården under tillsyn av vederbörande läns-

styrelser, och utövas denna tillsyn av särskilda tjänstemän, fattigvårdskonsulenterna, vilka i sin ordning äro underställda statens fattigvårdsinspektör. Enligt 43 § i nämnda lag ha utövarna av berörda tillsyn att vaka över, att fattigvården »ändamålsenligt ordnas och handhaves, så att de behövande komma i åtnjutande av det underhåll och den vård, som omständigheterna påkalla». I instruktionen för statens fattigvårdskonsulenter, § 9:1, bemyndigas konsulenterna verka för bl. a., »att vid anstalterna finnes anställd tillräcklig och för sina uppgifter lämplig personal». Av nu återgivna båda bestämmelser framgår, att statens tillsyn å fattigvården icke är främmande för frågorna om fattigvårdsanstalternas personaltillgång eller det förhållande, som vanligen i främsta rummet är bestämmande för personalens arbetstid. Med hänsyn härtill synes det ligga nära till hands att reagera mot fallen av oskäligen lång arbetstid för fattigvårdspersonalen på sätt liknande det, som gäller för sjukvårdspersonalen.

Socialstyrelsen har med stöd av vad sålunda anförts ifrågasatt, att bestämmelserna rörande statens tillsyn å fattigvården skulle kompletteras på det sätt, att de gäve berörda tillsyns utövare befogenhet att verka till förbättring av arbetsförhållandena för fattigvårdsanstalternas personal, liksom medicinalstyrelsen beträffande sjukvårdspersonalen.

Fattigvårdsinspektören har tillstyrkt socialstyrelsens förslag och därvid anført, att det bästa resultatet torde vinnas, om genom statens fattigvårdsinspektör efter samråd med bl. a. fattigvårdskonsulenterna utsändes anvisningar, vari uppmärksamheten fästes på att en för så väl de vårdbehövande som personalen lämplig arbetstidsindelning borde komma till stånd. Men även vid fattigvårdsinspektörens och fattigvårdskonsulenternas resor och besök i kommunerna syntes anvisningar i ifrågavarande riktning kunna lämnas.

Fattigvårds-
inspektören.

Lika med myndigheterna finner jag arbetstiden inom fattigvårdsanstalterna icke lämpligen böra regleras i den allmänna arbetstidslagen. De av socialstyrelsen och fattigvårdsinspektören föreslagna åtgärderna till förbättring av arbetsförhållandena förefalla lämpliga; och anhåller jag att senare få anmäla frågan till behandling.

Departements-
chefen.

Med hänsyn till sin egenskap av uppsiktsmyndighet över alkoholistvården har socialstyrelsen låtit verkställa en undersökning av arbetstidsförhållandena för personalen inom ett antal, staten icke tillhöriga alkoholistanstalter. Av undersökningen har framgått bl. a., att den dagliga arbetstiden varierar mellan 8 och 14 timmar med en mycket utpräglad koncentration vid 10 timmar. Bestämd söndagsledighet förekommer endast i mindre omfattning och ledighet på vardag blott i några få fall. Däremot synes semester vara rätt allmänt förekommande.

Alkoholist-
anstalter.

För att åvägabringa förbättring av arbetstidsförhållandena i de fall, där så kan finnas påkallat, har styrelsen ifrågasatt att gå tillväga på

Social-
styrelsen.

enahanda sätt som beträffande fattigvårdsanstalterna, och skulle detta kunna komma till uttryck i instruktionen den 17 december 1915 för uppsiktsmyndigheten över alkoholistvården.

Departements-
chefen.

Vad socialstyrelsen hemställt i fråga om alkoholistanstalterna synes mig böra iakttagas. Beträffande arbetstiden inom övriga slag av anstalter, vilka icke skulle beröras av här förut ifrågasatta åtgärder, finner jag, på sätt socialstyrelsen även anfört, att något ingripande från Kungl. Maj:ts sida icke för närvarande bör äga rum. Givetvis måste emellertid arbetstidsförhållandena i dessa anstalter medelbart röna inverkan ej blott av den allmänna förkortning av arbetstiden, som arbetstidslagen medfört, utan även av de av mig ifrågasatta åtgärderna i avseende å de mera betydande grupperna av anstalter.

Sedan departementschefen därefter uppläst ett i enlighet med ovan angivna grunder inom departementet upprättat *förslag till lag om arbetstidens begränsning*, hemställer departementschefen, att lagrådets utlåtande över nämnda förslag måtte, för det ändamål § 87 regeringsformen omförmäler, inhämtas medelst utdrag av protokollet.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdde hemställan behagar Hans Maj:t Konungen lämna bifall.

Ur protokollet:

Herman Hultkrantz.

Bilaga.

Förslag
till
lag om arbetstidens begränsning.

Härigenom förordnas, som följer:

1 §.

Denna lag äger tillämpning å varje rörelse, industriell eller icke, så ock å hus-, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat dylikt särskilt arbetsföretag, för såvitt i rörelsen eller företaget till arbete för arbetsgivares räkning i regel användas flera än fyra arbetare.

Från lagens tillämpning undantagas dock

a) arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande,

b) arbete, som utföres av medlem av arbetsgivarens familj,

c) arbete, som till sin natur är så oregelbundet, att det icke kan förläggas till bestämda tider,

d) arbete, som bedrivs av staten,

e) arbete, som har till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov,

f) skeppstjänst, som omförmäles i lagen om arbetstiden å svenska fartyg, ävensom fiske,

g) skogsarbete samt kolning i mila, ändock att arbetet icke är att hänföra till skogsarbete, ävensom flottning,

h) jordbruk jämte sådana därtill hörande binärningar, vilka icke bedrivs såsom självständiga företag, ävensom trädgårdsskötsel och djurskötsel, ändock att arbetet bedrivs utan samband med jordbruk,

i) arbete, som åligger trafikpersonal vid järnväg, som är upplåten för allmän trafik,

j) arbete, som åligger biträde i handelsbod, rakstuga, frisersalong eller badinrättning,

k) sådant arbete i hotell, restaurang eller kaférörelse, som är att hänföra till allmänhetens direkta betjänande, samt

1) arbete, som åligger portvakt och av honom väsentligen förrättas i hans bostad.

2 §.

Såsom arbetare skall vid tillämpning av denna lag ej räknas verkmästare eller annan befattningshavare i överordnad ställning, ritare, bokhållare eller därmed jämställd person, kontorsvaktmästare eller annat underordnat kontorsbiträde.

3 §.

På begäran av domstol, allmän åklagare, yrkesinspektör eller den, vars rätt därav beröres, åligger det arbetsrådet att avgöra, huruvida visst arbete är att hänföra till sådant, varå denna lag äger tillämpning, eller huruvida viss arbetstagare är att enligt lagen räkna såsom arbetare.

Är mål, som handlägges vid domstol, beroende av fråga, varom i första stycket förmåles, skall domstolen hänskjuta frågan till arbetsrådet, när part sådant äskar eller domstolen finner det nödigt; och må slutligt utslag av domstolen ej meddelas, förrän arbetsrådets beslut kommit domstolen tillhanda.

I annan fråga rörande lagens tillämpning, än som i första stycket avses, har arbetsrådet att på begäran av domstol, allmän åklagare, yrkesinspektör eller den, vars rätt av frågan beröres, avgiva utlåtande.

4 §.

Arbetsgivare må icke använda arbetare till arbete under längre tid, raster oräknade, än 8 timmar av dygnet eller 48 timmar i veckan; dock må, därest nyssnämnda begränsning av arbetstiden för vecka icke däri-genom överskrides, arbetstiden under något eller några av veckans dygn utsträckas till högst 9 timmar.

Bedrives arbete med regelbunden skiftindelning, må annan arbetstid än nyss angivits tillämpas, såvitt däri-genom icke uppkommer längre sammanlagd arbetstid för en tidrymd av högst tre veckor, än att den motsvarar 48 timmar i veckan.

5 §.

1 mom. Är för visst arbete arbetstiden i väsentlig mån beroende av årstiden eller väderleken eller är den på grund av annat förhållande av växlande längd, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, med-giva, att arbetstiden, med avvikelse från vad i 4 § stadgas, allenast be-

gränsas så, att den i genomsnitt för viss angiven tidrymd kommer att uppgå till högst 48 timmar i veckan.

2 mom. Finnes arbete, som bedrives med tre skiftlag, på grund av synnerliga skäl böra fortgå jämväl under sön- och helgdagar, må arbetsrådet, i den mån så provas påkallat, medgiva därför erforderligt undantag.

3 mom. Beträffande arbete, som fortgår allenast under kortare tid eller medför synnerligen ringa ansträngning eller tillgodoser ändamål av synnerligen stort allmänt intresse, må arbetsrådet, i den mån så provas påkallat, medgiva undantag från de i 4 § angivna begränsningar.

4 mom. Skulle i annat fall, än som avses i 1, 2 eller 3 mom., undantag från bestämmelse i 4 § provas påkallat till undvikande av allvarligt missförhållande, äger arbetsrådet lämna medgivande därtill.

Undantag må ock av arbetsrådet medgivas, då det av uttalande av arbetarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetare, som skulle beröras av undantaget, finna detsamma önskvärt, och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas.

6 §.

Har natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller ock medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada å liv, hälsa eller egendom, må arbetare, i den mån så är nödigt med hänsyn till berörda förhållande, användas till arbete utöver tid, som finnes angiven i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §. Om sådant arbete samt dess anledning, omfattning och varaktighet åligger det arbetsgivaren att senast inom två dygn från dess början göra anmälan till arbetsrådet.

Arbetet må icke fortsättas utöver sist angivna tid, utan att tillstånd därtill sökts hos nämnda myndighet. Angående sådan ansökan har arbetsrådet att ofördröjligen meddela beslut.

Anmälan eller ansökan, varom här är sagt, må anses gjord, när densamma i betalt brev avlämnats till allmänna posten.

7 §.

1 mom. För utförande av nödvändiga förberedelse- eller avslutningsarbeten må arbetare, som fyllt aderton år, till nödigt antal användas under högst sju timmar i veckan utöver den tid, varunder sådan arbetare enligt denna lag eller med stöd av densamma meddelad eftergift må användas till sitt egentliga arbete.

2 mom. Finner arbetsgivare i annat fall, än som avses i 6 §, med hänsyn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetare till arbete utöver tid, som angives i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §, vare därtill berättigad i avseende å arbetare, som fyllt aderton år, för högst 40 timmar under loppet av en kalendermånad och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

3 mom. Är ytterligare eftergift av trängande behov påkallad, må sådan, dock för högst 30 timmar under loppet av en kalendermånad och 120 timmar under loppet av ett kalenderår, meddelas av arbetsrådet.

4 mom. På arbetsrådet ankommer att pröva i vad mån den, som fyllt sexton men ej aderton år, må användas till arbete, som avses i denna paragraf.

5 mom. I fråga om arbetares skyldighet att utföra arbete, som avses i denna paragraf, gäller vad därom kan anses vara med arbetsgivaren överenskommet, men åligger det arbetsgivaren tillse, att icke arbetaren genom användande till dylikt arbete utsättes för överansträngning eller ohälsa.

8 §.

Äro sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare och arbetare, som kunna anses företräda flertalet arbetsgivare och arbetare inom visst verksamhetsområde, ense om viss eftergift i något avseende, varom stadgas i 5 § eller 7 § 3 mom., må Konungen på framställning av arbetsrådet eller efter dess hörande förordna, att eftergiften må inom verksamhetsområdet i fråga allmänt tillgodonjutas.

9 §.

Rörande arbetares användande till arbete enligt 6 eller 7 § åligger det arbetsgivaren att senast den första dagen i näst därpå följande vecka eller, därest då icke kan avgöras, huruvida arbetstiden är att hänföra till sådan som avses i nämnda paragrafer, så snart sådant kan bedömas, göra anteckning i särskild journal, upprättad enligt formulär, som fastställles av arbetsrådet, eller ock på annat av nämnda myndighet godkänt sätt. Ifråga om sådan förlängd arbetstid, som avses i 7 § 1 mom., är dock arbetsgivaren icke pliktig göra dylik anteckning, där arbetstiden finnes behörigen upptagen å det i 11 § 2 mom. föreskrivna arbetstidsschema.

Beslut av arbetsrådet enligt 6 eller 7 § skall biläggas journalen å det arbetsställe, beslutet rör, och skall journalen jämte bilagda beslut förvaras å arbetsstället under minst 3 år, räknat beträffande journalen

från den tid, då sista anteckningen gjordes däri, och beträffande beslutet från detsammes datum.

10 §.

1 mom. Arbetsrådet består av minst sju ledamöter, utsedda av Konungen för en tid av två år i sänder. Av ledamöterna skola utses två bland personer, föreslagna av sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare, vilkas medlemmar sysselsätta tillhopa minst 50,000 arbetare, samt två bland personer, föreslagna av sådana rikssammanslutningar av arbetare, som räkna minst 50,000 medlemmar. För nämnda fyra ledamöter skola i enahanda ordning utses minst dubbelt så många suppleanter. Förslag, som ovan sägs, skall, för att vinna avseende, upptaga minst dubbelt så många personer som de, vilka skola med ledning av förslaget förordnas till ledamöter eller suppleanter. Har förslag icke avgivits, varde förordnande ändock av Konungen meddelat.

Övriga ledamöter skola utses bland personer, som icke kunna anses företräda arbetsgivar- eller arbetarintressen, och förordnar Konungen en av dessa ledamöter till rådets ordförande och chef samt en till ställföreträdare för denne. Minst en av de utan förslag utsedda ledamöterna skall vara lagkunnig man, vilken fullgjort vad författningarna föreskriva om dem, som må nyttjas uti domarämbeten.

2 mom. Ledamot eller suppleant, som i 1 mom. avses, skall vara svensk medborgare och hava uppnått tjugufem års ålder. Ej må befattningen innehavas av den,

 som står under förmynderskap,

 som är i konkurstillstånd eller vars egendom, utan att vara avträdd till konkurs, förvaltas för borgenärens räkning,

 som är förklarad ovärdig att i rikets tjänst vidare nyttjas eller eljest på grund av honom ådömd straffpåföljd icke må utöva allmän befattning eller genom utslag, vilket ännu icke vunnit laga kraft, är dömd till straffpåföljd, varom sist förmäles, eller som är under framtiden ställd för brott, vilket kan medföra sådan påföljd, eller

 som blivit dömd ovärdig att föra andras talan inför rätta.

3 mom. Mot ledamot av arbetsrådet gälla samma jäv, som i rättegångsbalken stadgas i fråga om domare.

4 mom. Har ledamot eller suppleant, som representerar arbetsgivare eller arbetare, åtagit sig uppdraget, äge han ej att varda därifrån entledigad, med mindre särskilda omständigheter därtill föranleda. Avsägelse av uppdraget prövas av Konungen.

Avgår ledamot eller suppleant, förordnar Konungen för återstående

delen av den tid, för vilken den avgångne varit förordnad, annan ledamot eller suppleant.

5 mom. Skulle ledamot, som representerar arbetsgivare eller arbetare, vid sammanträde utebliva eller finnas vara av jäv hindrad att tjänstgöra, och kan ej suppleant tillkallas, äger arbetsrådet utse lämplig person att vid det tillfället träda i den uteblivne eller jävige ledamotens ställe.

6 mom. Ärenden, som behandlas av arbetsrådet, må avgöras av fem ledamöter, så ock av fyra, där de äro om beslutet ense. Ej må flera än sju ledamöter deltaga i behandlingen av ärende inför arbetsrådet.

Vid besluts fattande skola lika antal representanter för arbetsgivare och arbetare samt minst en lagfaren ledamot bland dem, som utsetts utan förslag, närvara.

7 mom. Vid handläggning av annat på arbetsrådet ankommande ärende rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare än sådant, som avses i 5 § 4 mom. senare stycket eller 8 §, bör rådet i regel ej blott bereda vederbörande arbetsgivare och arbetare tillfälle att yttra sig utan även på lämpligt sätt söka samråd med representanter för arbetsgivare och arbetare inom verksamhetsområdet i fråga. Beslut, som avses i 7 § 4 mom., skall, såvitt möjligt, fattas efter samråd med socialstyrelsen.

Till utredning av ärende må arbetsrådet låta vid allmän underrätt höra vittnen och sakkunniga. Finner arbetsrådet sådan åtgärd nödig, äger rådet därom göra framställning hos den underrätt, inom vars område den, som skall höras, har sitt hemvist eller någon tid uppehåller sig, och varde denne genom rättens eller domarens försorg till rätten kallad. Rätten äger tillägga vittne och sakkunnig ersättning med vad som prövas skäligt. Sedan förhöret hållits, skall rätten tillställa arbetsrådet protokoll däröver.

Kostnaderna för förhör, som ovan sägs, bestridas av allmänna medel. Arbetsrådets beslut och utlåtanden meddelas avgiftsfritt.

8 mom. Beslut, som enligt 6 eller 7 § ankommer på arbetsrådet, må i brådskande fall meddelas av dess ordförande eller vid förfall för ordföranden av hans ställföreträdare eller, om jämväl denne är hindrad, av den återstående utan förslag utsedde ledamoten. Har beslut i sådan ordning meddelats, tage arbetsrådet vid sitt första därefter följande sammanträde under omprövning, huruvida beslutet skall äga bestånd.

9 mom. Arbetsrådet äger att, när skäl därtill föreligga, i avbidan på närmare utredning meddela beslut, som gäller endast tills vidare.

10 mom. Över arbetsrådets beslut må klagan ej föras.

11 mom. Närmare föreskrifter angående avgivande av förslag, som i 1 mom. sägs, och om arbetsrådets verksamhet må meddelas av Konungen.

11 §.

1 mom. Tillsyn å efterlevnaden av denna lag utövas av yrkesinspektionens befattningshavare; och skall därvid i tillämpliga delar lända till efterrättelse vad som finnes stadgat rörande tillsyn å efterlevnaden av lagen om arbetarskydd den 29 juni 1912.

2 mom. Å arbetsställe, där sådant arbete, som avses i 15 § lagen om arbetarskydd, bedrivs på stadigvarande sätt, skall å lämplig plats finnas anslagna ej mindre denna lag än även arbetstidsschema, angivande när arbetet börjar och slutar eller, där arbetet bedrivs med skiftlag, när arbetet börjar och slutar för varje sådant lag, ävensom såvitt möjligt början och slut för varje rast, varigenom arbetet avbrytes.

12 §.

Använder arbetsgivare arbetare till arbete i strid mot vad i denna lag är stadgat, straffes med böter från och med tio till och med ettusen kronor. Är arbetaren under aderton år och har användandet skett med faders eller målsmans vetskap och vilja, vare fadern eller målsmannen förfallen till böter från och med fem till och med femtio kronor.

Den, som under tid, då han är ställd under åtal för förseelse, varom i denna paragraf förmäles, fortsätter samma förseelse, skall, när han varder därtill lagligen förvunnen, för varje gång stämning därför utfärdats och delgivits, fällas till det ansvar, som är bestämt för sådan förseelse.

13 §.

Försummar arbetsgivare att fullgöra anmälningsskyldighet, som föreskrives i 6 §, eller att iakttaga vad enligt 9 § eller 11 § 2 mom. åligger honom, straffes med böter från och med fem till och med femhundra kronor.

Har arbetsgivare mot bättre vetande lämnat oriktig uppgift i anteckning, som avses i 9 §, straffes med böter från och med femtio till och med ettusen kronor.

14 §.

Förseelse mot denna lag åtalas vid polisdomstol, där särskild sådan är inrättad, men eljest hos poliskammare eller, där sådan ej finnes, vid allmän domstol.

Böter, som ådömas enligt denna lag, tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas fulla gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

15 §.

Beträffande verksamhet, som bedrivs av kommun, skall vad i denna lag är stadgat angående arbetsgivare gälla arbetsföreståndaren.

16 §.

Skulle tillämpningen av denna lag medföra sådana svårigheter för visst arbete eller företag, att dess fortsatta bedrivande därigenom äventyras, må Konungen, efter arbetsrådets hörande, medgiva av förhållandena påkallat undantag från lagens tillämpning.

17 §.

Där i lag eller författning ytterligare begränsning stadgats beträffande användande av minderårig eller kvinna till arbete, skall sådan begränsning lända till efter rättelse.

1) Denna lag träder i kraft den 1 januari 1924 samt gäller till och med den 31 december 1926; skolande i fråga om sådan under tiden för lagens giltighet begången förseelse, som avses i 12 eller 13 §, vad i lagen är stadgat fortfara att gälla även efter sistnämnda dag.

2) Vederbörande myndighet äger att jämväl innan denna lag trätt i kraft vidtaga åtgärd, som avses i 5, 7 eller 8 §.

3) Eftergifter, som beviljats med stöd av lagen den 17 oktober 1919 om arbetstidens begränsning eller motsvarande lag den 22 juni 1921, skola fortfarande äga giltighet, intill dess den för eftergiftens tillgodonjutande bestämda tiden utlupit eller ock eftergiften återkallats av vederbörande myndighet.

*Utdrag av protokollet, hållet i Kungl. Maj:ts
lagråd den 9 februari 1923.*

Närvarande:

Justitierådet *Sundberg*, regeringsrådet *Thulin*, justitierådet *Stenberg*,
justitierådet *Koersner*.

Enligt lagrådet tillhandakommet utdrag av protokollet över social-
ärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet den 26 januari
1923, hade Kungl. Maj:t förordnat, att lagrådets utlåtande skulle, för
det ändamål § 87 regeringsformen omförmåler, inhämtas över upprättat
förslag till lag om arbetstidens begränsning.

Förslaget, som finnes bilagt detta protokoll, hade inför lagrådet
föredragits av byråchefen för lagärenden i socialdepartementet, hovrätts-
rådet Willand Aschan.

Lagrådet avgav följande yttrande:

Såsom framgår av handlingarna i ärendet, har det icke varit möjligt
att i fråga om hittills hos oss gällande provisoriska lagstiftning angående
arbetstidens begränsning åstadkomma sådan utredning, att därav kan
hämtas tillförlitlig ledning för bedömande av huruvida de olägenheter
lagen ostridigt medfört uppvägas av dess gagneliga verkningar. Under
sådana omständigheter och med hänsyn jämväl därtill att ej heller utom-
lands frågan om arbetstidens begränsning i allmänhet vunnit definitiv
lösning, anser sig lagrådet böra tillstyrka förlängning av lagstiftningen,
på sätt med det föreliggande förslaget avses, intill utgången av år 1926;
och finner lagrådet de särskilda bestämmelserna i förslaget giva anled-
ning till allenast följande erinringar.

3 §.

Då det ansetts lämpligt tillerkänna yrkesinspektör rätt att påkalla
arbetsrådets avgörande eller utlåtande i vissa uti paragrafen omförmälda
frågor, torde sådan rätt ock böra tilläggas övriga i 23 § av lagen den
29 juni 1912 om arbetarskydd angivna tillsynsorgan eller, i varje fall,
den med yrkesinspektör likställde bergmästaren.

7 §.

Med hänsyn till vad arbetsrådet anfört finner sig lagrådet böra ifrågasätta, huruvida icke högsta antalet enligt 2 mom. tillåtna övertidstimmar under loppet av en kalendermånad må bestämmas till 50; härigenom lär icke vara att befara ett äventyrande av lagens karaktär eller dess effektivitet.

9 §.

Den i paragrafens första stycke föreslagna rätten för arbetsgivare att rörande arbetares användande till arbete enligt 6 eller 7 § göra anteckning annorledes än i särskild journal torde föranleda vissa jämkningar i andra stycket av paragrafen.

Det under 3) i slutbestämmelserna upptagna stadgandet bör omredigeras med hänsyn därtill att eftergift, som beviljats enligt 1919 eller 1921 års arbetstidslag, ej kan avse tid utöver den 31 december 1923.

Ur protokollet:

Erik Ölander.

Utdrag av protokollet över socialärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 13 februari 1923.

Närvarande:

Statsministern och ministern för utrikes ärendena BRANTING, statsråden LINDQVIST, THORSSON, OLSSON, SANDLER, SVENSSON, HANSSON, ÅKERMAN, LINDERS, SCHLYTER, ÖRNE.

Efter gemensam beredning med chefen för justitiedepartementet anmäler chefen för socialdepartementet, statsrådet Lindqvist, lagrådets den 9 februari 1923 avgivna utlåtande över det den 26 januari 1923 till lagrådet remitterade förslaget till lag om arbetstidens begränsning och anför därvid:

Lagrådet har ifrågasatt, att icke blott yrkesinspektör utan även övriga i 23 § av lagen den 29 juni 1912 om arbetarskydd angivna tillsynsorgan eller, i varje fall, den med yrkesinspektör likställde bergmästaren skulle tillerkännas rätt att påkalla arbetsrådets avgörande eller utlåtande i vissa uti 3 § av det remitterade förslaget omförmälda frågor.

Ehuru medgivandet av sådan rätt åt bergmästare icke torde bliva av någon större praktisk betydelse — ärenden rörande gruvarbete lära nämligen hittills knappast i nämnvärd utsträckning varit föremål för arbetsrådets prövning — har jag likväl för vinnande av likformighet funnit lagrådets anmärkning i denna del böra beaktas. Att därjämte utsträcka nämnda rätt även till de i förstnämnda lagrum omförmälda underinspektörerna och kommunala tillsynsorganen synes däremot icke böra ifrågakomma.

Lagrådet har vidare ifrågasatt, huruvida icke högsta antalet enligt 7 § 2 mom. tillåtna övertidstimmar under loppet av en kalendermånad kunde bestämmas till 50.

Vad lagrådet anført har icke förmått rubba min redan vid ärendets tidigare föredragning uttalade mening, att det med hänsyn till lagens effektivitet icke är tillrådligt att medgiva en så stor frihet med avseende å användande av övertid som nu ifrågasatts. Jag kan alltså icke tillstyrka, att denna anmärkning föranleder ändring i det remitterade förslaget.

I övrigt hava de av lagrådet framställda erinringarna vunnit beaktande.

Sedan departementschefen härefter i erforderliga delar uppläst det i enlighet med det avgivna yttrandet avfattade förslaget till *lag om arbetstidens begränsning*, hemställer departementschefen, att förslaget måtte jämlikt § 87 regeringsformen föreläggas riksdagen till antagande.

Med bifall till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan förordnar Hans Maj:t Konungen, att till riksdagen skall avlåtas proposition av den lydelse, bilaga vid detta protokoll utvisar.

Ur protokollet:

Conr. Falkenberg.

F Ö R S L A G

TILL REVIDERAD

LAG OM ARBETSTIDENS BEGRÄNSNING

JÄMTE

U T R E D N I N G A R

RÖRANDE

ARBETSTIDSLAGSTIFTNINGENS VERKNINGAR
OCH ARBETSTIDSFÖRHÅLLANDENA
INOM VISSA YRKEN

AVGIVNA AV

K. SOCIALSTYRELSEN

DEN 29 SEPTEMBER 1922

STOCKHOLM 1922

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

222653

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
<i>Underdånig skrivelse</i>	1
<i>Förslag till reviderad lag om arbetstidens begränsning</i>	5
<i>Motivering</i>	13
<i>Reservationer:</i>	
a) av herrar Bergsten och Järte	31
b) av herr von Sydow	35
c) av herr Johanson	35
<i>Undersökning rörande åttatimmarslagens ekonomiska och sociala verkningar, verkställd av socialstyrelsen</i>	37
<i>Specialundersökning rörande arbetstidslagens ekonomiska verkningar inom industrien, av kommerskollegium</i>	117
<i>Arbetstidsförhållandena vid sjukvårds- och därmed jämförliga anstalter, utredning verkställd av medicinalstyrelsen</i>	162
<i>Arbetstidsförhållandena vid fattigvårds- och därmed jämförliga anstalter, utredning verkställd av statens fattigvårdsinspektör</i>	175
 Bilagor:	
Bil. 1. Frågeformulär, använda vid socialstyrelsens utredning	1*
2. Inkomna utlåtanden till socialstyrelsens utredning (i urval)	15*
3. Översikt över arbetsrådets beslut i fråga om tillämpningen av lagen om arbetstidens begränsning den 22 juni 1921	97*

Stockholm den 29 september 1922.

TILL KONUNGEN.

Den 22 juni 1921 anbefalldes Kungl. Maj:t socialstyrelsen att verkställa en av riksdagen i skrivelse, nr 341 för samma år, begärd allsidig utredning beträffande *dels* arbetstidslagens verkningar och dess anpass-

ning efter den internationella lagstiftningen och *dels* behovet och arten av reglering av arbetsförhållandena inom de verksamhetsgrenar, som omnämndes i 5 § a) av ett till propositionen nr 359 till samma års riksdag fogat lagförslag, d. v. s. rörelser, som ha till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov. Därjämte anbefalldes styrelsen att verkställa berörda utredning i så god tid, att densamma kunde läggas till grund för det förslag till ny lag om arbetstidens begränsning, som kunde komma att föreläggas 1923 års riksdag, samt att vid utredningens verkställande samråda, i vad rörde arbetstidslagens ekonomiska verkningar med kommerskollegium, i fråga om lagens anpassning efter den internationella lagstiftningen med Sveriges delegation för det internationella socialpolitiska samarbetet och beträffande sjukhuspersonalens arbetsförhållanden med medicinalstyrelsen.

I underdånig skrivelse den 10 mars 1922 framlade socialstyrelsen plan för utredningen samt begärde medel till bestridande av vissa med utredningen förenade kostnader. Därjämte ifrågasatte emellertid styrelsen på anförda skäl, huruvida icke utredningen borde uppskjutas. Med anledning av nu berörda skrivelse och en framställning från kommerskollegium, vari närmare redogjordes för den på kollegium efter överenskommelse med socialstyrelsen ankommande delen av utredningen och begärdes visst för dess utförande erforderligt anslag, ställde Kungl. Maj:t den 24 mars 1922 till nämnda båda ämbetsverks förfogande tvenne belopp av högst 11,000, resp. 18,000 kronor till bestridande av de med den anbefallda utredningens fullföljande förenade särskilda kostnader utom tryckningskostnader. Vidare uppdrog Kungl. Maj:t åt socialstyrelsen att med ledning av utredningens resultat jämte övriga föreliggande omständigheter utarbeta och före den 1 september 1922 inkomma med förslag till lagstiftning om arbetstidens begränsning att gälla från och med ingången av år 1924.

Efter därom av socialstyrelsen gjord framställning beslöt Kungl. Maj:t den 9 juni 1922 *dels* anbefalla medicinalstyrelsen att i socialstyrelsens ställe verkställa den del av ifrågavarande utredning, vilken avser arbetstidsförhållandena inom rörelser, som ha till ändamål att bereda

sjukvård eller att tillgodose därmed jämförligt behov, *dels ock* förordna, att inom socialdepartementet skulle verkställas den del av utredningen, vilken hade till föremål arbetstidsförhållandena inom de verksamhetsgrenar, som ha till uppgift att bereda fattigvård eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov. Tillika föreskrevs, att redogörelser för nu åsyftade undersökningar skulle, jämte de yttranden och förslag, vartill de kunde föranleda, före den 1 augusti 1922 överlämnas till socialstyrelsen för beaktande vid fullgörandet av det styrelsen genom ovannämnda nådiga beslut den 22 juni 1921 och den 24 mars 1922 meddelade uppdraget.

Nämnas bör måhända i detta sammanhang, att socialstyrelsen, som är tillsynsmyndighet för alkoholistvården, verkställt en särskild undersökning rörande arbetstidsförhållandena för personalen vid anstalter, tillhörande nu berörda vårdområde.

För anordnande och utförande av den anbefallda utredningen, vilken i enlighet med ovan anförda nådiga föreskrifter till olika delar verkställts av socialstyrelsen, kommerskollegium och medicinalstyrelsen samt inom socialdepartementet, lämnas upplysningar i samband med redogörelserna för resultaten av utredningens olika delar.

På begäran av socialstyrelsen har inom arbetsrådet utarbetats en översikt över rådets beslut i fråga om tillämpningen av lagen om arbetstidens begränsning, omfattande tiden 1 juli 1921—30 juni 1922, vilken översikt bifogas såsom bil. 3.

I fråga om den svenska lagstiftningens anpassning efter den internationella arbetstidsregleringen har styrelsen samrått med Sveriges delegation för det internationella socialpolitiska samarbetet.

För att efter samråd med kommerskollegium tagas i övervägande vid fullgörande av ovan omförmälda styrelsen meddelade uppdrag har genom nådigt beslut den 21 juni 1922 till styrelsen överlämnats tvenne av gruvarbetstidssakkunniga avgivna betänkanden angående behovet av kortare arbetstid vid gruvarbete under jord, respektive ovan jord i de nordligaste delarna av landet.

Likaledes har genom nådigt beslut den 18 september 1922 till socialstyrelsen remitterats ett av landsorganisationens åttonde kongress gjort uttalande rörande lagen om arbetstidens begränsning.

Sedan den anbefallda utredningen numera till sina olika delar slutförts och socialstyrelsen i samband därmed utarbetat förslag till några ändringar i förevarande lagstiftning, får styrelsen härmed överlämna förslag till reviderad lag om arbetstidens begränsning, åtföljd av bl. a. redogörelser för de olika undersökningar, varpå utredningen uppdelats.

Ovan berörda till styrelsen remitterade betänkanden av gruvarbets-tidssakkunniga och framställning av landsorganisationens kongress åter-sändas härmed.

I detta ärendes handläggning ha deltagit generaldirektören Huss, byråcheferna Bergsten, Fürst, Järte och Molin, tillförordnade byråchefen Nyström samt socialfullmäktige von Sydow och Johanson.

Mot styrelsens beslut i fråga om det föreliggande lagförslaget ha anmälts reservationer av herrar Bergsten och Järte, von Sydow samt Johanson.

Underdånigst

GUNNAR HUSS.

A. MOLIN.

Förslag

till

lag om arbetstidens begränsning.

— — — förordna som följer:

1 §.

Denna lag äger tillämpning å varje rörelse, industriell eller icke, så ock å hus-, väg- eller vattenbyggnad, vattenavledning eller annat dylikt särskilt arbetsföretag, för såvitt i rörelsen eller företaget till arbete för arbetsgivares räkning i regel användas flera än fyra arbetare.

Från lagens tillämpning undantagas dock

a) arbete, som utföres i arbetarens hem eller eljest under sådana förhållanden, att det ej kan anses tillkomma arbetsgivaren att vaka över arbetets anordnande,

b) arbete, som utföres av medlem av arbetsgivarens familj,

c) arbete, som till sin natur är så oregelbundet, att det icke kan förläggas till bestämda tider,

d) arbete, som bedrivs av staten,

e) arbete, som har till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförbart behov,

f) skeppstjänst, som omförmäles i lagen om arbetstiden å svenska fartyg, ävensom fiske,

g) skogsarbete samt kolning i mila, ändock att arbetet icke är att hänföra till skogsarbete, ävensom flottning,

h) jordbruk jämte sådana därtill hörande binäringar, vilka icke bedrivs såsom självständiga företag, ävensom trädgårdsskötsel och djurskötsel, ändock att arbetet bedrivs utan samband med jordbruk,

i) arbete, som åligger trafikpersonal vid järnväg, som är upplåten för allmän trafik,

j) arbete, som åligger biträde i handelsbod, rakstuga, frisersalong eller badinrättning, samt

k) sådant arbete i hotell, restaurang eller kaféörelse, som är att hänföra till allmänhetens direkta betjänande,

l) arbete, som åligger portvakt och av honom väsentligen förrättas i hans bostad.

2 §.

Såsom arbetare skall vid tillämpning av denna lag ej räknas verkmästare eller annan befattningshavare i överordnad ställning, ritare, bokhållare eller därmed jämställd person, kontorsvaktmästare eller annat underordnat kontorsbiträde.

3 §.

På begäran av domstol eller den, vars rätt därav beröres, åligger det arbetsrådet att avgöra, huruvida visst arbete är att hänföra till sådant, varå denna lag äger tillämpning, eller huruvida viss arbetstagare är att enligt lagen räkna såsom arbetare.

Är mål, som handlägges vid domstol, beroende av fråga, varom i första stycket förmäles, skall domstolen hänskjuta frågan till arbetsrådet, när part sådant äskar eller domstolen finner det nödigt; och må slutligt utslag av domstolen ej meddelas, förrän arbetsrådets beslut kommit domstolen tillhanda.

I annan fråga rörande lagens tillämpning, än som i första stycket avses, har arbetsrådet att på begäran av domstol eller den, vars rätt av frågan beröres, avgiva utlåtande.

4 §.

Arbetsgivare må icke använda arbetare till arbete under längre tid, raster oräknade, än 8 timmar av dygnet eller 48 timmar i veckan; dock må, därest nyssnämnda begränsning av arbetstiden för vecka icke däri-genom överskrides, arbetstiden under något eller några av veckans dygn utsträckas till högst 9 timmar.

Bedrives arbete med regelbunden skiftindelning, må annan arbetstid än nyss angivits tillämpas, såvitt däri-genom icke uppkommer längre sammanlagd arbetstid för en tidrymd av högst tre veckor, än att den motsvarar 48 timmar i veckan.

5 §.

1 mom. Är för visst arbete arbetstiden i väsentlig mån beroende av årstiden eller väderleken eller är den på grund av annat förhållande av växlande längd, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, med-

giva, att arbetstiden, med avvikelse från vad i 4 § stadgas, allenast begränsas så, att den i genomsnitt för viss angiven tidrymd kommer att uppgå till högst 48 timmar i veckan.

2 mom. Finnes arbete, som bedrivs med tre skiftlag, på grund av synnerliga skäl böra fortgå jämväl under sön- och helgdagar, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, medgiva därför erforderligt undantag.

3 mom. Beträffande arbete, som fortgår allenast under kortare tid eller medför synnerligen ringa ansträngning eller tillgodoser ändamål av synnerligen stort allmänt intresse, må arbetsrådet, i den mån så prövas påkallat, medgiva undantag från de i 4 § angivna begränsningar.

4 mom. Skulle i annat fall, än som avses i 1, 2 eller 3 mom., undantag från bestämmelse i 4 § prövas påkallat till undvikande av allvarligt missförhållande, äger arbetsrådet lämna medgivande därtill.

Undantag må ock av arbetsrådet medgivas, då det av uttalande av arbetarnas sammanslutning eller sammanslutningar eller annorledes framgår, att det stora flertalet av de arbetare, som skulle beröras av undantaget, finna detsamma önskvärt, och arbetstiden ej därigenom kommer att oskäligt utsträckas.

6 §.

Har natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller ock medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada å liv, hälsa eller egendom, må arbetare, i den mån så är nödigt med hänsyn till berörda förhållande, användas till arbete utöver tid, som finnes angiven i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §. Om sådant arbete samt dess anledning, omfattning och varaktighet åligger det arbetsgivaren att senast inom två dygn från dess början göra anmälan till arbetsrådet.

Arbetet må icke fortsättas utöver sist angivna tid, utan att tillstånd därtill sökts hos nämnda myndighet. Angående sådan ansökan har arbetsrådet att ofördröjligen meddela beslut.

Anmälan eller ansökan, varom här är sagt, må anses gjord, när densamma i betalt brev avlämnats till allmänna posten.

7 §.

1 mom. För utförande av nödvändiga förberedelse- eller avslutningsarbeten må arbetare, som fyllt aderton år, till nödigt antal användas under högst sju timmar i veckan utöver den tid, varunder sådan arbetare enligt denna lag eller med stöd av densamma meddelad eftergift må användas till sitt egentliga arbete.

2 mom. Finner arbetsgivare i annat fall, än som avses i 6 §, med hänsyn till särskilt förhållande påkallat att använda arbetare till arbete utöver tid, som angives i 4 § eller kan hava bestämts med stöd av 5 §, vare därtill berättigad i avseende å arbetare, som fyllt aderton år, för högst 40 timmar under loppet av en kalendermånad och 200 timmar under loppet av ett kalenderår.

3 mom. Är ytterligare eftergift av trängande behov påkallad, må sådan, dock för högst 30 timmar under loppet av en kalendermånad och 150 timmar under loppet av ett kalenderår, meddelas av arbetsrådet.

4 mom. På arbetsrådet ankommer att pröva i vad mån den, som fyllt sexton men ej aderton år, må användas till arbete, som avses i denna paragraf.

5 mom. I fråga om arbetares skyldighet att utföra arbete, som avses i denna paragraf, gäller vad därom kan anses vara med arbetsgivaren överenskommet, men åligger det arbetsgivaren tillse, att icke arbetaren genom användande till dylikt arbete utsättes för överansträngning eller ohälsa.

8 §.

Äro sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare och arbetare, som kunna anses företräda flertalet arbetsgivare och arbetare inom visst verksamhetsområde, ense om viss eftergift i något avseende, varom stadgas i 5 § eller 7 § 3 mom., må Konungen på framställning av arbetsrådet eller efter dess hörande förordna, att eftergiften må inom verksamhetsområdet i fråga allmänt tillgodonjutas.

9 §.

Rörande arbetares användande till arbete enligt 6 eller 7 § åligger det arbetsgivaren att senast den första dagen i näst därpå följande vecka eller, där tidslängden för sådant användande ej inom nämnda frist låter sig bestämma, snarast möjligt därefter göra anteckning i särskild journal upprättad enligt formulär, som fastställes av arbetsrådet, eller ock på annat av nämnda myndighet godkänt sätt. I fråga om sådan förlängd arbetstid, som avses i 7 § 1 mom., är dock arbetsgivaren icke pliktig göra dylik anteckning, där arbetstiden finnes behörigen upptagen å det i 11 § 2 mom. föreskrivna arbetstidsschema.

Beslut av arbetsrådet enligt 6 och 7 § skall biläggas journalen å det arbetsställe, beslutet rör, och skall journalen jämte bilagda beslut förvaras å arbetsstället under minst 3 år, räknat beträffande journalen

från den tid, då sista anteckningen gjordes däri, och beträffande beslutet från detsammes datum.

10 §.

1 mom. Arbetsrådet består av minst sju ledamöter, utsedda av Konungen för en tid av två år i sänder. Av ledamöterna skola utses två bland personer, föreslagna av sådana rikssammanslutningar av arbetsgivare, vilkas medlemmar sysselsätta tillhopa minst 50,000 arbetare, samt två bland personer, föreslagna av sådana rikssammanslutningar av arbetare, som räkna minst 50,000 medlemmar. För nämnda fyra ledamöter skola i enahanda ordning utses minst dubbelt så många suppleanter. Förslag, som ovan sägs, skall, för att vinna avseende, upptaga minst dubbelt så många personer som de, vilka skola med ledning av förslaget förordnas till ledamöter eller suppleanter. Har förslag icke avgivits, varde förordnande ändock av Konungen meddelat.

Övriga ledamöter skola utses bland personer, som icke kunna anses företräda arbetsgivar- eller arbetarintressen, och förordnar Konungen en av dessa ledamöter till rådets ordförande och chef samt en till ställföreträdare för denne. Minst en av de utan förslag utsedda ledamöterna skall vara lagkunnig man, vilken fullgjort vad författningarna föreskriva om dem, som må nyttjas uti domarämbeten.

2 mom. Ledamot eller suppleant, som i 1 mom. avses, skall vara svensk medborgare och hava uppnått tjugufem års ålder. Ej må befattningen innehavas av den,
som står under förmynderskap,
som är i konkurstillstånd eller vars egendom, utan att vara avträdd till konkurs, förvaltas för borgenärens räkning,
som är förklarad ovärdig att i rikets tjänst vidare nyttjas eller eljest på grund av honom ådömd straffpåföljd icke må utöva allmän befattning eller genom utslag, vilket ännu icke vunnit laga kraft, är dömd till straffpåföljd, varom sist förmäles, eller som är under framtiden ställd för brott, vilket kan medföra sådan påföljd, eller
som blivit dömd ovärdig att föra andras talan inför rätta.

3 mom. Mot ledamot av arbetsrådet gälla samma jäv, som i rättegångsbalken stadgas i fråga om domare.

4 mom. Har ledamot eller suppleant, som representerar arbetsgivare eller arbetare, åtagit sig uppdraget, äge han ej att varda därifrån entledigad, med mindre särskilda omständigheter därtill föranleda. Avsägelse av uppdraget prövas av Konungen.

Avgår ledamot eller suppleant, förordnar Konungen för återstående

delen av den tid, för vilken den avgångne varit förordnad, annan ledamot eller suppleant.

5 mom. Skulle ledamot, som representerar arbetsgivare eller arbetare, vid sammanträde utebliva eller finnas vara av jäv hindrad att tjänstgöra, och kan ej suppleant tillkallas, äger arbetsrådet utse lämplig person att vid det tillfället träda i den uteblivne eller jävige ledamotens ställe.

6 mom. Ärenden, som behandlas av arbetsrådet, må avgöras av fem ledamöter, så ock av fyra, där de äro om beslutet ense. Ej må flera än sju ledamöter deltaga i behandlingen av ärende inför arbetsrådet.

Vid besluts fattande skola lika antal representanter för arbetsgivare och arbetare samt minst en lagfaren ledamot bland dem, som utsetts utan förslag, närvara.

7 mom. Vid handläggning av annat på arbetsrådet ankommande ärende rörande förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare än sådant, som avses i 5 § 4 mom. senare stycket eller 8 §, bör rådet i regel ej blott bereda vederbörande arbetsgivare och arbetare tillfälle att yttra sig utan även på lämpligt sätt söka samråd med representanter för arbetsgivare och arbetare inom verksamhetsområdet i fråga. Beslut, som avses i 7 § 4 mom., skall, såvitt möjligt, fattas efter samråd med socialstyrelsen.

Till utredning av ärende må arbetsrådet låta vid allmän underrätt höra vittnen och sakkunniga. Finner arbetsrådet sådan åtgärd nödig, äger rådet därom göra framställning hos den underrätt, inom vars område den, som skall höras, har sitt hemvist eller någon tid uppehåller sig, och varde denne genom rättens eller domarens försorg till rätten kallad. Rätten äger tillägga vittne och sakkunnig ersättning med vad som prövas skäligt. Sedan förhöret hållits, skall rätten tillställa arbetsrådet protokoll däröver.

Kostnaderna för förhör, som ovan sägs, bestridas av allmänna medel. Arbetsrådets beslut och utlåtanden meddelas avgiftsfritt.

8 mom. Beslut, som enligt 6 eller 7 § ankommer på arbetsrådet, må i brådskande fall meddelas av dess ordförande. Har detta skett, tage arbetsrådet vid sitt första därefter följande sammanträde under omprövning, huruvida beslutet skall äga bestånd.

9 mom. Arbetsrådet äger att, när skäl därtill föreligga, i avbidan på närmare utredning meddela beslut, som gäller endast tills vidare.

10 mom. Över arbetsrådets beslut må klagan ej föras.

11 mom. Närmare föreskrifter angående avgivande av förslag, som i 1 mom. sägs, och om arbetsrådets verksamhet må meddelas av Konungen.

11 §.

1 mom. Tillsyn å efterlevnaden av denna lag utövas av yrkesinspektionens befattningshavare; och skall därvid i tillämpliga delar lända till efterrättelse vad som finnes stadgat rörande tillsyn å efterlevnaden av lagen om arbetarskydd den 29 juni 1912.

2 mom. Å arbetsställe, där sådant arbete, som avses i 15 § lagen om arbetarskydd, bedrivs på stadigvarande sätt, skall å lämplig plats finnas anslagna ej mindre denna lag än även arbetstidsschema, angivande när arbetet börjar och slutar eller, där arbetet bedrivs med skiftlag, när arbetet börjar och slutar för varje sådant lag, ävensom såvitt möjligt början och slut för varje rast, varigenom arbetet avbrytes.

12 §.

Använder arbetsgivare arbetare till arbete i strid mot vad i denna lag är stadgat, straffes med böter från och med tio till och med ettusen kronor. Är arbetaren under aderton år och har användandet skett med faders eller målsmans vetskap och vilja, vare fadern eller målsmannen förfallen till böter från och med fem till och med femtio kronor.

Den, som under tid, då han är ställd under åtal för förseelse, varom i denna paragraf förmåles, fortsätter samma förseelse, skall, när han varder därtill lagligen förvunnen, för varje gång stämning därför utfärdats och delgivits, fällas till det ansvar, som är bestämt för sådan förseelse.

13 §.

Försummar arbetsgivare, att fullgöra anmälningsskyldighet, som föreskrives i 6 §, eller att iakttaga vad enligt 9 § eller 11 § 2 mom. åligger honom, straffes med böter från och med fem till och med femhundra kronor.

Har arbetsgivare mot bättre vetande lämnat oriktig uppgift i journal, som avses i 9 §, straffes med böter från och med femtio till och med ettusen kronor.

14 §.

Förseelser mot denna lag åtalas vid polisdomstol, där särskild sådan är inrättad, men eljest hos poliskammare eller, där sådan ej finnes, vid allmän domstol.

Böter, som ådömas enligt denna lag, tillfalla kronan. Saknas tillgång till böternas fulla gäldande, skola de förvandlas enligt allmän strafflag.

15 §.

Beträffande verksamhet, som bedrivs av kommun, skall vad i denna lag är stadgat angående arbetsgivare gälla arbetsföreståndaren.

16 §.

Skulle tillämpningen av denna lag medföra sådana svårigheter för visst arbete eller företag, att dess fortsatta bedrivande därigenom äventyras, må Konungen, efter arbetsrådets hörande, medgiva av förhållandena påkallat undantag från lagens tillämpning.

17 §.

Där i lag eller författning ytterligare begränsning stadgats beträffande användande av minderårig eller kvinna till arbete, skall sådan begränsning lända till efter rättelse.

1) Denna lag träder i kraft den 1 januari 1924 samt gäller till och med den 31 december 1926; skolande i fråga om sådan under tiden för lagens giltighet begången förseelse, som avses i 12 eller 13 §, vad i lagen är stadgat fortfara att gälla även efter sistnämnda dag.

2) Vederbörande myndighet äger att jämväl innan denna lag trätt i kraft vidtaga åtgärd, som avses i 5, 7 eller 8 §.

3) Eftergifter, som beviljats med stöd av lagen den 17 oktober 1919 om arbetstidens begränsning eller motsvarande lag den 22 juni 1921, skola fortfarande äga giltighet, intill dess den för eftergiftens tillgodonjutande bestämda tiden utlupit eller ock eftergiften återkallats av vederbörande myndighet.

Motivering.

Den första, år 1919 utfärdade lagen om arbetstidens begränsning betecknades av statsmakterna såsom en försökslagstiftning, och kom denna uppfattning till uttryck genom en bestämmelse, att lagen skulle upphöra att gälla med den 31 december 1923. Lagen fick vid den revision, som den undergick år 1921, behålla sin provisoriska karaktär, men beslöt riksdagen i samband med den reviderade lagens antagande att, såsom förut berörts, hos Kungl. Maj:t anhålla om en allsidig utredning rörande bl. a. lagens verkningar och dess anpassning efter den internationella regleringen i ämnet, vilken utredning sedermera uppdragits åt socialstyrelsen, i vissa avseenden under samverkan med vissa andra statsinstitutioner.

Sedan styrelsen, som i förhoppning om den ekonomiska krisens avtagande i det längsta undanskjutit berörda utredning, vid början av innevarande år upptagit arbetet därmed, fann sig styrelsen, såsom jämväl förut berörts, tveksam, huruvida de föreliggande förhållandena erbjödo lämpliga förutsättningar för utredningen. Oavsett att utredningen måste bli mindre tillförlitlig redan till följd därav, att densamma huvudsakligen måste grunda sig ej på fakta utan på omdömen om fakta, komme nämligen de senaste årens abnorma och växlande konjunkturer samt konflikter på arbetsmarknaden att i hög grad förringa värdet av de jämförelser, varpå utredningen väsentligen skulle bygga. Vidare skulle det möta synnerlig svårighet att avgöra, huruvida och i vad mån genomförda förändringar blivit vidtagna för att kompensera den av lagen påkallade arbetstidsförkortningen eller för att främja driftens rationella utveckling. Slutligen skulle enligt styrelsens förmenande arbetstidslagstiftningens verkningar icke rätteligen kunna bedömas så snart efter denna lagstiftnings ikraftträdande.

Av styrelsen påpekades även, att frågan om nämnda lagstiftnings anpassning efter den internationella regleringen ej lämpligen kunde avgöras nu, då det vore ifrågasatt, att Washingtonkonventionen angående arbetstidens begränsning skulle göras till föremål för revision.

Kungl. Maj:t delade emellertid ej socialstyrelsens tveksamhet utan ålade, såsom förut omnämnts, styrelsen att med ledning av utredningens

*Revisions-
uppdraget.*

resultat före den 1 september 1922 inkomma med förslag till lagstiftning om arbetstidens begränsning.

*Förlängd
provisorisk
lagstiftning.*

Ehuru utredningen onekligen givit åtskilliga upplysningar av intresse, har densamma tyvärr i väsentlig mån bekräftat styrelsens här-
ovan omförmälda farhågor. Särskilt ha konjunkturväxlingarna och svårigheten att särskilja de åtgärder, som vidtagits med hänsyn till arbetstidslagen, från anordningar, genomförda för att möta de så att säga normala kraven på driftsförbättringar, medverkat till att förringa betydelsen av utredningens resultat. Framhållas må även den synnerligen stora samstämmighet för att icke säga schablonmässighet, som kännetecknat arbetsgivarsidans, resp. arbetarsidans svar å frågeformulären och som tytt på, att svaren i avsevärd mån rönt inverkan av den allmänna socialpolitiska uppfattningen på den sida, den svarande tillhört. Anmärkningsvärd är också den skillnad i fråga om produktionskostnadernas ökning, som råder mellan de av kommerskollegium beräknade värdena och de för samma näringsgrenar från arbetsgivarsidan uppgivna, oftast flerfaldigt så höga beloppen.

Utredningens huvudsakliga resultat torde i korthet kunna angivas därmed, att arbetstidslagstiftningens genomförande å ena sidan obestriddligen förorsakat avsevärd ökning av produktionskostnaderna, men å den andra för arbetarna medfört förmåner, som av dem högt värdesätts — verkningar, som icke för styrelsen inneburit någon nyhet utan redan tidigare från styrelsens sida framhållits vara att vänta. Huruvida nackdelarna i förra avseendet visat sig skäligen eller icke i förhållande till fördelarna i det senare — den enda jämförelse som torde kunna ifrågakomma mellan nu berörda inkommensurabla värden — därom anser sig styrelsen icke med stöd av utredningens resultat kunna uttala någon bestämd mening. De av arbetstidslagstiftningen förorsakade olägenheterna torde även, såsom förut antytts, kunna förväntas i viss mån förminsкас med fortgående anpassning efter denna lagstiftning — en process som av utredningen att döma hittills ej fortskridit synnerligen långt.

Kan utredningen sålunda enligt styrelsens mening icke anses giva tillfyllestgörande anledning till den lagstadgade arbetstidsbegränsningens avskaffande, synes densamma ej heller lämna tillförlitlig ledning för en definitiv utformning av lagbestämmelser i ämnet. Enligt styrelsens förmenande torde det alltså under nuvarande omständigheter endast återstå att för ytterligare någon tid framåt bibehålla en provisorisk dylik lagstiftning. För ett provisorium talar även det förut berörda förhållandet, att revision är ifrågasatt av den internationella regleringen rörande arbetstidens begränsning.

Då det vid lagstiftning angående arbetstidens begränsning med hänsyn till bl. a. den utländska konkurrensen anses av vikt att beakta motsvarande lagstiftning i andra länder, må, med påpekande att dylik lagstiftning torde gälla i alla mer betydande europeiska stater med undantag av Danmark, England och Italien, härnedan meddelas några upplysningar om på senare tid inträdda förändringar eller andra förhållanden av särskilt intresse.

*Arbetstids-
lagstift-
ningen i
främmande
länder.*

Norge. Genom lag av den 11 juli 1919 har för industrien, det större hantverket och byggnadsverksamheten arbetstiden i regel begränsats till 8^{1/2} timme om dagen och 48 timmar i veckan. Nu åsyftade bestämmelser, som på det hela taget torde kunna anses ganska stränga, äro med vissa, väl i övervägande mån lindrande förändringar upptagna i det av kommittén för arbetarskyddslagstiftningens revision den 11 februari 1922 framlagda förslaget till reviderad lag om arbetarskydd. Sålunda skulle i viss mån ökade möjligheter beredas för arbetstidens begränsning till visst genomsnittsbelopp för längre tidrymd. Det nu gällande bemyndigandet för Konungen att efter arbetsrådets hörande meddela dispens i det fall, att lagens genomförande skulle helt eller till väsentlig del omöjliggöra ett företags bedrivande, föreslås ersatt med en bestämmelse av ungefär följande lydelse: I fall viktiga samhällsintressen göra det särskilt påkallat att ett arbete främjas, äger Konungen efter tillstyrkan av arbetsrådet tillåta, att ett företag för viss tid använder längre arbetstid än den eljest medgivna. Å andra sidan skulle enligt förslaget den lagstadgade arbetstidsregleringen utsträckas till att principiellt gälla alla rörelser med andra arbetare än rörelsens innehavare eller hans maka.

Danmark. Lagstadgad 8-timmarsdag gäller fortfarande endast för kontinuerlig drift, i avseende å vilken den införts genom »dygndriftslagen» av den 12 februari 1919. Den tidigare mellan Dansk Arbejdsgiver- og Mesterforening samt De samvirkende Fagforbund i Danmark träffade överenskommelsen, varigenom 8-timmarsdagen allmänt infördes inom industri och byggnadsverksamhet, är numera efter den omfattande och långvariga lockouten under förra delen av år 1922 ersatt med ett avtal av den 7 april 1922. Oaktat arbetsgivarna med sin lockoutförklaring bl. a. åsyftat arbetstidens förlängning, gick sistnämnda avtal i avseende å arbetstiden väsentligen ut på en förnyelse av den förut gällande överenskommelsen.

Finland. Lagen om 8 timmars arbetstid av den 27 november 1917, som har ett mycket vidsträckt tillämpningsområde, är fortfarande i kraft. Under de första åren efter lagens ikraftträdande medgavos undantag i ganska vidsträckt omfattning, men torde man sedermera iakttagit större

återhållsamhet i detta avseende. Ett förslag till revision av arbetstidslagstiftningen torde vara att förvänta inom kort, och lär detsamma komma att förete vissa modifikationer.

Lettland. Genom en den 24 mars 1922 antagen lag har den normala dagliga arbetstiden begränsats för kroppsarbetare till 8 timmar och för intellektuella arbetare till 6 timmar. När de båda slagen av arbete äro oskiljaktigt förbundna, gäller den förstnämnda begränsningen. Efter överenskommelse mellan arbetsgivare och arbetare samt med arbetsinspektionens godkännande kan övertidsarbete förekomma under två timmar om dagen. Från lagens tillämpning undantagas bl. a. jordbruksarbetare, tjänare, sjöfolk och i allmänhet personer anställda i trafik-tjänst.

Tyskland. Den kort efter världskrigets slut, den 23 november 1918, utfärdade »anordningen» angående reglering av arbetstiden för yrkesarbetare, som begränsar arbetstiden till i regel 8 timmar per dag, gäller ännu, och torde, såvitt man av företagna undersökningar, bl. a. från holländska regeringens sida, och av tillgängliga upplysningar i övrigt kan döma, berörda arbetstidsbegränsning på det hela taget effektivt tillämpas. Inom en betydande del av industrien — för ungefär en tredjedel av dess arbetare enligt en av tyska arbetsgivarföreningen i januari 1922 med ledning av kollektivavtalen verkställd enquête — har den ordinarie arbetstiden till och med varit kortare, i det arbetstiden på lördag, utan förlängning å övriga veckodagar, understigit 8 timmar. En stark rörelse för arbetstidens utsträckning till 48 timmar i veckan inom här avsedda industrigrenar har emellertid gjort sig gällande från arbetsgivarernas sida och även, såsom beträffande metallindustrien i Sydtyskland, väsentligen länt till åsyftat resultat.

Mot slutet av sommaren år 1921 framlades av tyska regeringen ett förslag till lag angående arbetstiden för yrkesarbetare. Detta förslag, som ännu icke torde kommit längre än till förberedande parlamentarisk behandling, innehåller ett ökat antal undantagsbestämmelser.

Efter förhandlingar mellan rikets kommunikationsministerium och de olika arbetstagarorganisationerna har under augusti månad 1922 utfärdats nya tjänstgöringsföreskrifter för de tyska riksjärnvägarna. Uti dessa ganska komplicerade föreskrifter, som medgiva arbetstidens begränsning, per dag, vecka eller månad men alltid enligt 8-timmarsprincipen, göres beträffande arbetstidens begränsning skillnad mellan effektivt arbete och arbetsberedskap. Denna senare skall beräknas motsvara $33\frac{1}{3}$ —80 %, olika för skilda grupper av befattningshavare, av effektivt arbete.

Under våren 1922 framlade regeringen ett förslag till lag om arbetstiden i stenkolsgruvor. Med anledning av detsamma antog riksdagen sedermera en lag angående arbetstiden för bergverksarbete under jord, utfärdad den 17 juli 1922, vilken lagfäster den genom kollektivavtal bestämda eller eljest den 1 oktober 1921 gällande arbetstiden, d. v. s. i regel 7 timmar per dygn, samt föreskriver, att arbetstiden skall för varje arbetare räknas från hans beträdande av hissorggen eller schaktöppningen till dess han efter arbetets slut lämnar densamma.

Nederländerna. Den 1 november 1919 utfärdades en lag angående reglering av arbetstiden m. m., som bl. a. beträffande arbete i fabriker och verkstäder fastställde en begränsning av 8 timmar per dag och 45 timmar per vecka samt lämnade vittgående möjligheter till undantag. Genom en lag av den 20 maj 1922 ha åvägabragts åtskilliga modifikationer i nyssnämnda lag. Bl. a. har begränsningen av arbetstiden per vecka för nyssnämnda slag av arbete höjts till 48 timmar samt möjlighet beretts till avvikelser inom vissa gränser efter överenskommelse mellan vederbörande arbetsgivar- och arbetarorganisationer eller parterna själva.

Belgien. Den 14 juni 1921 utfärdades efter långvarig parlamentsbehandling en lag om införandet av 8 timmars arbetsdag och 48 timmars arbetsvecka. Lagen, som äger tillämpning på industri och hantverk, byggnadsverksamhet, transportföretag, handel samt hotell och restauranger, bereder möjlighet till avsevärda undantag. Bl. a. ha genom två kungörelser av den 26 maj 1922 beträffande dels arbete i öppna stenbrott och dels allehanda arbeten, hänförliga till hus- eller väg- och vattenbyggnad, medgivits en utjämning av arbetstiden per år på sådant sätt, att arbetstiden för två veckor högst får uppgå till under maj—juli 108 timmar, under februari—april och augusti—oktober 96 timmar samt under november—januari 84 timmar. Genom en kungörelse av den 4 juli 1922 har för tegeltillverkning medgivits en arbetstid av högst 108 timmar för två veckor och högst 9 timmar för dag under tiden den 15 april—15 oktober mot inskränkning av arbetstiden till resp. 84 och 7 timmar under tiden den 16 oktober—14 april. För en del till beklädnadsindustrien hörande branscher har genom en kungörelse den 20 juni medgivits förlängning av arbetstiden till 9 timmar om dagen under viss eller vissa perioder, 2¹/₂—4 månader, mot arbetstidens förkortning till 7 timmar under vissa andra lika långa perioder under året. Motsvarande anordning har medgivits för vissa närings- och njutningsämnesindustrier genom kungörelse den 4 juli 1922. För bryggerierna medgiver samma kungörelse en arbetstid av 1 200 timmar per halvår, dock med begränsning av den dagliga arbetstiden till 9 timmar.

Under hänvisning till att man i flera provinser upptagit till behandling frågan om nyttiggörande av den ledighet, som beretts arbetarna genom 8-timmarslagen, och vissa för sådant ändamål redan vidtagna åtgärder — bl. a. hade ett provinsråd därtill anslagit 1 miljon francs — väcktes den 2 februari 1922 i representanternas kammare motion om antagande av en lag angående upprättandet av en särskild riksinstitution till främjande av berörda syfte.

Schweiz. Den ganska stränga reglering av arbetstiden, som infördes genom lagen av den 27 juni 1919 och vars grundläggande bestämmelse begränsar arbetstiden per vecka till 48 timmar, är fortfarande gällande. Under trycket av den svåra kris, varför den schweiziska industrien är utsatt, ha emellertid starka krav framkommit på lagens upphävande eller modifierande. Regeringen har även i ganska stor omfattning gjort bruk av det i 41 § a) av lagen om fabriksarbetet givna bemyndigandet att för enstaka industrier medgiva en arbetstid för vecka av högst 52 timmar, när tvingande grunder rättfärdigade det och särskilt när konkurrensförmågan i förhållande till andra länder med hänsyn till rådande arbetstid kunde ifrågasättas. Med anledning i viss mån av tidigare väckta motioner framlade regeringen den 19 maj 1922 för förbundsförsamlingen ett förslag till förändrad, effektivare avfattning av nyss berörda undantagsbestämmelse. Förslaget, som antogs med betydande majoritet, har givit upphov till en förbundslag av den 1 juli 1922, som ersätter den förutvarande 41 § med följande bestämmelser:

»I tider av allmän, svår ekonomisk kris må arbetet i rörelser, som bedrivs på ett skift, för den enskilde arbetaren utsträckas till 54 timmar per vecka. Dock må den dagliga arbetstiden icke överstiga 10 timmar. Regeringen besluter, efter hörande av de centrala arbetsgivar- och arbetarförbunden, huruvida förutsättning för tillämpning av här ifrågasvarande bestämmelse är för handen; över sina beslut avgiver regeringen berättelse till förbundsförsamlingen.

I tider, då nämnda förutsättning icke är förhanden, äger regeringen att, när och så länge viktiga grunder rättfärdiga det, medgiva hela industrier eller enstaka företag en förlängning av arbetstiden per vecka till högst 54 timmar.»

Lagens giltighet är begränsad till tre år. Det lär förväntas, att lagen skall göras till föremål för folkomröstning, och utgår tiden för framställning om sådan omröstning den 9 oktober 1922.

Frankrike. Genom lag av den 23 april 1919 är 8-timmarsdagen principiellt införd inom industri och handel. Utfärdandet av dekret, varigenom lagen bringas till tillämpning inom särskilda verksamhetsom-

råden, har fortgått jämväl under åren 1921 och 1922. Några av de först utfärdade dekreten ha emellertid underkastats revision och därvid modifierats. Beträffande ett av de mest betydelsefulla dekreten, angående metallindustrien, har från arbetsgivarorganisationernas sida hos regeringen påkallats revision för genomförande av avsevärda lindringar.

8-timmarslagstiftningen har, oaktat densamma bringats till tillämpning med stor varsamhet och kanske ej ännu genomförts inom stort mer än halva det avsedda området, givit anledning till ett omfattande missnöje, som tagit sig uttryck i talrika klagomål och angrepp i pressen och parlamentet. Ett flertal mot den ifrågavarande lagen riktade motioner ha även framkommit i parlamentet. Sålunda väcktes den 22 december 1921 av ett flertal deputerade en motion, som gick ut på, att varje arbetsgivare skulle, efter därom hos divisionsyrkesinspektören gjord framställning, berättigas suspendera tillämpningen av 8-timmarslagen. En ny lag skulle sedermera efter företagen undersökning fastställa arbetstiden inom industri och handel. För transportnäringarna och gruvdriften skulle gälla särskild regim. Den 7 februari 1922 väcktes i deputeradekammaren en ny motion rörande 8-timmarslagen, vilken motion åsyftade suspension av lagens tillämpning, dock ej beträffande kvinnor och barn, för en tid av fem år. Lagen skulle därefter, om landets ekonomiska och finansiella förhållanden medgäve det, åter försättas i kraft med etappvis förkortning av arbetstiden. Å andra sidan må här också omnämnas en den 17 februari 1922 likaledes i deputeradekammaren väckt motion, vari hemställes, att regeringen måtte bereda en vidsträckt publicitet åt lagens och de av densamma härflytande dekretens texter för att göra slut på den mot 8-timmarsdagen riktade nedsvärtningskampanj, som komprometterade den sociala freden.

Uti september månad år 1922 lär på administrativ väg medgivits betydande ökning av arbetstiden för järnvägspersonalen. Anmärkas kan också, att jämväl sjöfolkets arbetstid, för vilken gäller en särskild lag, i enahanda ordning lär blivit avsevärt utökad.

Italien. Ett nytt förslag till lag om arbetstiden inom industri, handel och jordbruk framlades den 20 juni 1921 av regeringen, men synes ej heller detta förslag ha lett till något resultat.

Internationell reglering. Förslaget till konvention angående begränsning av arbetstiden i industriella företag till 8 timmar om dagen och 48 timmar i veckan, vilket konventionsförslag antogs av internationella arbetskonferensen i Washington år 1919, har givit anledning till åtskilliga lagstiftningsåtgärder av såväl reell som formell innebörd — d. v. s. angående arbetstidens begränsning, resp. konventionens ratificering. Till

slutgiltig ratificering har konventionen emellertid endast kommit i fem stater, nämligen Bulgarien, Tjeckoslovakien, Grekland, Indien och Rumänien. Några vidare ratifikationer synas ej heller för närvarande vara att vänta. Även stater, vilka anse sin lagstiftning överensstämma med konventionen, tveka att ratificera av fruktan att binda sig för 11 år och därigenom kunna bli sämre ställda än sina medtävlare i den internationella konkurrensen.

Från engelska regeringens sida ifrågasattes år 1921, att förevarande konvention skulle göras till föremål för revision i ändamål att åt vissa av dess bestämmelser giva större smidighet. Med anledning härav uppdrog internationella arbetsbyråns styrelse åt nämnda byrås direktör att träda i förbindelse med regeringarna i de olika länder, som erfarit svårigheter att ratificera konventionen, för att söka finna en lösning av dessa svårigheter. Vid ett senare sammanträde, i april 1922, beslöt samma styrelse, som fann det ännu vara för tidigt att på konferensens dagordning upptaga frågan om konventionens revision, anmoda direktören att fortsätta med införskaffandet av upplysningar samt att förelägga konferensen en objektiv rapport i ämnet.

*Föreslagna
ändringar
i lagen.*

Förut har angivits att styrelsen med hänsyn till den enligt nådig befallning verkställda utredningen icke ansett sig kunna fatta definitiv ståndpunkt i fråga om arbetstidsregleringens berättigande eller utformning och därför funnit sig föranlåten föreslå en förlängning av den provisoriska lagstiftningens giltighet. Bäst förenligt med denna ståndpunkt, som ju innebär förväntan på tillfälle till förnyad prövning, när säkrare erfarenhet föreligger, torde vara att, i den mån ej särskilda, mer betydelsefulla förhållanden påkalla ändring, bibehålla lagstiftningen i dess hittillsvarande skick. Framhållas må också, att lagen efter de år 1921 i densamma vidtagna ändringarna på det hela taget synes erbjuda ganska tillfredsställande ehuru ej alltid av arbetsgivarna insedda och utnyttjade möjligheter till anpassning efter de faktiska förhållandena.

I överensstämmelse med vad sålunda anförts har styrelsen inskränkt sig till att föreslå ändringar endast i några få avseenden.

En sysselsättning, varå arbetstidslagens strikta tillämpning obestriddligen måste förefalla mindre motiverad och vars undantagande också med, såvitt styrelsen kan finna, goda skäl påyrkats, är den vakttjänst, som utövas av portvakter i deras hem vid ingångar till industriella arbetsplatser eller andra anläggningar. Efter ansökan har arbetsrådet i regel för dylika befattningshavare medgivit en utsträckning av arbetstiden till 10 eller 11 timmar per dygn och 60 timmar per vecka. Denna vakt-

tjänst, som i regel medför exceptionellt ringa ansträngning och medgiver arbetspausernas utnyttjande efter gottfinnande, utövas ofta under medverkan av familjemedlemmar och kan knappast i fråga om arbetstidens längd tillförlitligt kontrolleras. Enligt styrelsens mening kan också ifrågasättande sysselsättning icke räknas till dem, med hänsyn till vilka den lagstadgade arbetstidsbegränsningen kan anses välmotiverad. I överensstämmelse härmed har styrelsen funnit sig böra till 1 § i arbetstidslagen föga ännu en undantagsbestämmelse av följande lydelse:

»1) Arbete, som åligger portvakt och av honom väsentligen utföres i hans bostad.»

Den verkställda utredningen har bl. a., såsom naturligt och väntat var, givit vid handen, att arbetstidslagen medfört särskilt besvärande olägenheter för de slag av verksamhet, som förete en mer utpräglad säsongkaraktär. Vid här åsyftade företag gäller det att under en kort tid utveckla största möjliga produktivitet. Hindras företagaren därifrån, går han kanske miste om ej blott en tillfällig förtjänst utan stadigvarande, fördelaktiga kunder eller försummar han värdefulla, måhända ej på länge återkommande arbetsmöjligheter. I vårt så nordligt belägna land göra sig vissa naturförhållanden, som giva upphov åt säsongföreteelser, alldeles särskilt gällande. Erinras må i sådant avseende om den synnerligast i Norrland starkt framträdande skillnaden mellan dagens längd samt temperaturen under sommar och vinter. För exempelvis ett vattenbyggnadsarbete, som är beroende av ej blott att marken är frostfri utan även att vattenståndet är lågt, kan det tydligtvis gälla att till det yttersta utnyttja tiden — hinner ej arbetet avslutas, förrän frosten kommer eller vattnet stiger, förspilles kanske ett år.

Uppenbarligen är det ej heller med hänsyn till de korta tidrymder, varunder säsongarbetet pågår, från hygienisk synpunkt påkallat att begränsa tiden för detta arbete på samma sätt som för en ihållande sysselsättning. För arbetarna framstår det ofta som ett starkt intresse att vid mer tillfälliga säsongarbeten, t. ex. inom byggnadsbranschen, ha möjlighet att utan hinder av en snäv begränsning av arbetstiden skaffa sig största möjliga arbetsförtjänst. Dylika arbeten bedrivs också ej sällan på platser, där arbetarna, skilda från hemmet, sakna möjlighet att begagna sin fritid på tillfredsställande sätt. En beaktansvärd synpunkt i fråga om de typiska säsongarbeten, som endast pågå någon kortare tid av året, är också den, att det med hänsyn till faran för arbetslöshet måste anses olämpligt att för ett dylikt kortvarigt arbetstillfälle samman draga mera arbetskrafter än som är strängt taget nödvändigt.

Söker man se till, på vad sätt den lagstadgade arbetstidsbegräns-

ningens olägenheter för säsongyrkena lämpligen kunna lindras, bör måhända till en början erinras om den möjlighet till utjämning av arbetstiden under en längre period, som 5 § 1 mom. i arbetstidslagen erbjuder. Efter borttagandet vid 1921 års revision av begränsningen av berörda period till fyra veckor bereda lagens ordalag ej längre något hinder för förevarande lagrums utnyttjande till arbetstidens utjämning under längre perioder, t. ex. per år, såsom flera gånger påyrkats från byggnadsarbetsgivarnas sida. Den hänvisning till arbetsrådets praxis i förevarande avseende, som gavs av andra lagutskottet vid 1921 års riksdag i dess utlåtande rörande lagens revision, torde emellertid få anses stå hindrande i vägen för en dylik lagtillämpning.

Andra utvägar för säsongarbetet att erhålla lättnader erbjudas av bestämmelserna i lagens 5 § 3 och 4 mom., där undantagsmöjligheter medgivs för arbete, som fortgår allenast under kortare tid, resp. i fall då så provas påkallat till undvikande av allvarligt missförhållande eller då det stora flertalet av de arbetare, som skulle beröras av undantaget, finna detsamma önskvärt. Nu berörda utvägar torde emellertid endast mer exceptionellt komma i fråga och kunna ej påräknas bereda erforderliga lättnader i vanliga fall.

Den så att säga normala, av lagstiftaren åsyftade utvägen till lindrande av de olägenheter, som den lagstadgade begränsningen av arbetstiden bereder säsongyrkena, angives i lagens 7 §, som under vissa förutsättningar och inom vissa gränser medger övertidsarbete.

Ehuru bestämmelserna i detta avseende i den reviderade arbetstidslagen måste anses i ganska stor utsträckning tillgodose nämnda syfte, har från arbetsgivarnas sida anförts många klagomål över bristande övertidsmöjligheter. Särskilt förefaller det, som om lagen ej beredde arbetsgivarna tillfälle att i önskad omfattning koncentrera arbetet under kortare perioder.

Anmärkas bör kanske, att vad här anförts rörande behovet av ökad möjlighet till övertidsarbete för säsongföretagen i väsentlig mån även gäller för en del andra företag, som utan den periodiska anhopning av arbetet, som kännetecknar berörda slag av verksamhet, äro utsatta för tidvis inträffande starka påkänningar i fråga om tillgången på arbetskraft. Såsom typiska exempel på dylika företag kunna måhända nämnas skeppsvarven, där det ofta gäller att kunna omedelbart taga itu med mycket forcerade reparationsarbeten.

Enligt nu gällande bestämmelser i 7 § 2 mom. arbetstidslagen få vuxna arbetare i allmänhet utan särskilt tillstånd användas till övertidsarbete under högst 30 timmar under en kalendermånad och högst 200

timmar under ett kalenderår. Av utredningens uppgifter att döma torde dessa möjligheter till övertidsarbete i regel få anses tillfyllestgörande. Emellertid lär det å andra sidan vara obestriddigt, att det beträffande en del arbeten måste anses föreligga ett verkligt behov att tidvis få i betydlig mån utöka arbetstiden. Genom en förlängning med 10 timmar av den i lagen medgivna övertiden per månad — under bibehållande av den motsvarande begränsningen för år — skulle sannolikt ett icke obetydligt antal ansökningar om tillstånd till övertidsarbete onödiggöras. I samband härmed och såsom en konsekvens av vad ovan anförts i fråga om behovet för vissa slag av verksamhet av ökade möjligheter till övertidsarbete skulle styrelsen därjämte vilja föreslå en sådan ändring i lagens 7 § 3 mom., att de tider, för vilka arbetsrådet må medgiva övertidsarbete, utökas från 20 timmar per kalendermånad och 120 timmar per kalenderår till resp. 30 och 150 timmar. Nu ifrågasatta ändringar, som säkerligen skulle vara till avsevärd lättnad för många företag, synas ej heller skäligen kunna giva anledning till några större betänkligheter å arbetarnas sida, då ju begränsningen för år i det förra fallet skulle upprätthållas och medgivandets tillgodonjutande i det senare fallet skulle vara beroende av arbetsrådets prövning.

Begränsningarna av övertidsarbetet i 2 och 3 mom. av lagens 7 § ha av praktiska skäl ej angivits för dag eller vecka utan endast för månad och år. Härav följer emellertid, att arbetstiden enligt förevarande lag för kortare perioder kan utökas på ett för arbetarnas hälsa betänkligt sätt — något som i vissa fall även lär ha förekommit. Särskilt framträder denna fara i fråga om arbeten, som i sig själva äro synnerligen ansträngande eller eljest hälsofarliga. Att märka är emellertid, att det allmänna, grundläggande skyddsstadgandet i 3 § arbetarskyddslagen, vilket ålägger arbetsgivaren att iakttaga allt, som med hänsyn till arbetets natur skäligen kan anses vara av nöden för att skydda hos honom sysselsatta arbetare mot olycksfall och ohälsa i arbetet, måste anses äga tillämpning jämväl i avseende å arbetstidens längd. I överensstämmelse härmed och med hänsyn särskilt till den härovan föreslagna ökningen av den medgivna övertiden har styrelsen ansett sig böra till 7 § 5 mom. foga en bestämmelse, som ålägger arbetsgivaren tillse, att icke arbetaren genom användande till övertidsarbete utsättes för överansträngning eller ohälsa. Arbetsgivaren har härvid givetvis att beakta arbetets beskaffenhet jämte övriga förhållanden, som kunna inverka på berörda risk.

Bestämmelserna rörande den s. k. övertidsjournalen, i lagens 9 §, ha givit anledning till klagomål, som måste anses befogade. Den nu gällande föreskriften, att anteckning om övertidsarbete skall göras senast

nästföljande dag, är onekligen i många fall ägnad att medföra oskäligt besvär och lär väl ej heller allestädes iakttagas. Enligt styrelsens uppfattning torde ifrågavarande åliggande lämpligen kunna fullgöras i samband med de bokföringsåtgärder, som vanligen företagas vid veckans utgång.

Nyss berörda föreskrift har även föranlett klagomål i ett annat avseende. I de fall då arbetstidens begränsning för dag bortfaller, såsom exempelvis vid tillämpning av 4 § andra stycket eller tillgodonjutande av dispens enligt 5 § 1 mom., kan föreskriften tydligtvis icke fullgöras, enär någon övertid per dag i lagens mening icke låter sig fixera. Först vid utgången av den tidrymd, för vilken arbetstiden skall beräknas, är det möjligt att avgöra, huru mycket övertid, som kommit till användning. Med hänsyn till fall av nu berörda och liknande art har i 9 § alternativt upptagits en ny, mindre stelt angiven tidsbestämning för anteckningsskyldighetens fullgörande.

Slutligen må i fråga om lagens övertidsbestämmelser nämnas, att styrelsen ansett sig böra bereda möjlighet till fullgörandet av här ifrågavarande skyldighet på annat sätt än medelst användande av s. k. övertidsjournal. Vid tillfogandet i sådant syfte av alternativet »eller ock på annat av nämnda myndighet godkänt sätt» har styrelsen närmast haft i tankarna möjligheten att kunna för upplysning om övertidsarbetet godtaga de anteckningar, som pläga föras över de av de olika arbetarna utgjorda arbetstimmar.

I fråga om den tidrymd, för vilken lagen lämpligen bör prolangeras, torde det få anses ändamålsenligt, att densamma ej tillmätas alltför knapp. Någorlunda normala konjunkturer lära ej vara att påräkna så snart, och en mer effektiv anpassning efter lagen torde ej kunna förväntas, med mindre åt lagens giltighet gives en i någon mån stadigvarande karaktär. Med hänsyn härtill har styrelsen ansett sig böra föreslå förlängning med tre år.

*Arbetstiden
inom sjuk-
och fattig-
vårds- m. fl.
anstalter.*

I det förslag till reviderad lag om arbetstidens begränsning, som socialstyrelsen avgav år 1921, förekom i 5 § bl. a. följande nya bestämmelse: »Arbetsrådet må, i den mån så prövas påkallat för verksamhetens ändamålsenliga bedrivande, medgiva annan begränsning av arbetstiden, än i 4 § stadgas, för a) rörelse, som har till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov.» Denna bestämmelse, som i propositionen till riksdagen upptagits väsentligen oförändrad, uteslöts av riksdagen, vilken dock i samband härmed beslöt att, såsom förut berörts, hos Kungl. Maj:t

anhålla om utredning beträffande behovet och arten av reglering av arbetstidsförhållandena inom nyss angivna verksamhetsgrenar.

Längre fram (sid. 162) lämnas redogörelser för de utredningar, som med anledning av riksdagens nu berörda beslut kommit till stånd och som avsett sjukvårds- och därmed jämförliga anstalter samt fattigvårds- och därmed likartade anstalter ävensom ett antal alkoholistanstalter — samtliga företagen bedrivna av annan än staten. Dessa utredningar, som verkstälts av resp. medicinalstyrelsen, statens fattigvårdsinspektör och socialstyrelsen, torde få anses giva vid handen, att personalens arbete vid anstalter av nu nämnda och liknande slag icke lämpligen låter sig begränsa genom någon mer ingående och allmängiltig reglering. Styrelsen, som redan tidigare var medveten om detta förhållande, avsåg också med sitt ovan återgivna, i 5 § av 1921 års förslag till reviderad lag om arbetstidens begränsning intagna bemyndigande för arbetsrådet att »medgiva annan begränsning av arbetstiden» för anstalterna att möjliggöra en mer individuell efter de olika omständigheterna avpassad arbetstidsreglering. Då riksdagen emellertid ställde sig avvisande jämväl till en dylik reglering, vilken, såsom från styrelsens sida framhölls, kunde inskränkas till exempelvis föreskrivande av viss minsta nattledighet per vecka, vill det synas, som om styrelsen nu knappast hade anledning att söka framlägga förslag till någon form av arbetstidsreglering för här ifrågasvarande arbetstagare.

De verkställda utredningarna utvisa emellertid, att befattningshavare vid anstalter av förevarande slag ej sällan ha en arbetstid, som måste betecknas såsom betänkligt lång, och anser sig styrelsen med hänsyn härtill icke kunna underlåta att se till, huruvida berörda missförhållande möjligen kunde lämpligen motverkas på annat sätt än medelst bestämmelser om arbetstidens begränsning.

Genom den 6 och 19 juni 1919 vidtagna ändringar i lasarets- och sjukstugestadgorna resp. epidemilagen har föreskrivits, att anstaltspersonalen skall vara så talrik och ha sin tjänstgöring så ordnad, att nödig vila och ledighet beredes densamma, samt att anstalterna i fråga om personalens arbetsförhållanden skola stå under överinseende av medicinalstyrelsen. För utövande av nämnda överinseende har inom medicinalstyrelsen tillsatts en särskild inspektris över sjuksköterskeväsendet.

Enligt medicinalstyrelsens ovan berörda redogörelse för den verkställda utredningen rörande personalens vid sjukvårdsanstalterna arbetstidsförhållanden lära de härovan berörda åtgärderna otvivelaktigt ha länt till gynnsamma resultat. I betraktande härav synes man till motverkande av för lång arbetstid för sjukvårdspersonalen tillsvidare kunna inskränka

sig till att förorda ett fortskridande på den nu inslagna vägen. De åsyftade bestämmelserna i lasarets- och sjukstugestadgorna samt epidemilagen ävensom nämnda inspektris' verksamhet ha emellertid endast avseende å den egentliga sjukvårds-, ej å ekonomipersonalen. För att motverka fallen av missförhållanden i avseende å sistnämnda personals arbetstid, vilken för övrigt var inbegripen under den första arbetstidslagens reglering, skulle styrelsen vilja ifrågasätta, huruvida ej jämväl denna personalgrupps arbetsförhållanden kunde inbegripas under ovan berörda bestämmelser i lasarets- och sjukstugestadgorna samt epidemilagen ävensom under medicinalstyrelsens med hänsyn härtill utövade överinseende.

I fråga om fattigvårdsanstalterna stå de, i den mån de tillhöra den offentliga fattigvården, enligt lagen om fattigvården under tillsyn av vederbörande länsstyrelser, och utövas denna tillsyn av särskilda tjänstemän, fattigvårdskonsulenterna, vilka i sin ordning äro underställda statens fattigvårdsinspektör. Enligt 43 § i nämnda lag ha utövarna av berörda tillsyn att vaka över, att fattigvården »ändamålsenligt ordnas och handhaves, så att de behövande komma i åtnjutande av det underhåll och den vård, som omständigheterna påkalla». I instruktionen för statens fattigvårdskonsulenter, § 9: 1, bemyndigas konsulenterna verka för bl. a., »att vid anstalterna finnes anställd tillräcklig och för sina uppgifter lämplig personal». Av nu återgivna båda bestämmelser framgår, att statens tillsyn å fattigvården icke är främmande för frågorna om fattigvårdsanstalternas personaltillgång eller det förhållande, som vanligen i främsta rummet är bestämmande för personalens arbetstid. Med hänsyn härtill synes det ligga nära till hands att reagera mot fallen av oskäligt lång arbetstid för fattigvårdspersonalen på sätt liknande det, som gäller för sjukvårdspersonalen och ovan relaterats. I enlighet härmed skulle styrelsen vilja föreslå, att det måtte tagas under omprövning, huruvida bestämmelserna rörande statens tillsyn å fattigvården skulle kunna på det sätt kompletteras, att de gäve berörda tillsyns utövare befogenhet att verka till förbättring av arbetsförhållanden för fattigvårdsanstalternas personal i det syfte, som, på sätt ovan omförmäles, är uppställt för medicinalstyrelsens överinseende beträffande sjukvårdspersonalen.

Med hänsyn till sin egenskap av uppsiktsmyndighet över alkoholistvården har socialstyrelsen, som nämnts, funnit sig föranlåten låta verkställa en undersökning av arbetstidsförhållandena för personalen inom ett mindre antal, staten icke tillhöriga alkoholistanstalter. Av undersökningen framgår bl. a., att den dagliga arbetstiden varierar mellan 8 och 14 timmar med en mycket utpräglad koncentration vid 10 timmar. Bestämd söndagsledighet förekommer endast i mindre omfattning och ledighet på

vardag blott i några få fall. Däremot synes semester vara rätt allmänt förekommande.

För att åvägabringa förbättring av arbetstidsförhållandena i de fall, där så kan finnas påkallat, synes man enligt styrelsens mening kunna gå tillväga på enahanda sätt som beträffande fattigvårdsanstalterna, och skulle väl detta kunna komma till uttryck i instruktionen den 17 december 1915 för uppsiktsmyndigheten över alkoholistvården.

Med de här ovan avhandlade utredningarna rörande arbetstiden för anstaltspersonal, vilka utredningar berört det alldeles övervägande antalet olika grenar av anstaltsverksamhet, torde man, såvitt styrelsen kan bedöma, ha vunnit sådana upplysningar, som skäligen kunna anses erforderliga till belysande av arbetstidsförhållandena för anstaltspersonalen överhuvud taget. Något ingripande från statens sida med hänsyn till arbetstidsförhållandena inom övriga slag av anstalter, vilka icke skulle beröras av ovan ifrågasatta åtgärder, synas ej heller gärna f. n. kunna ifrågakomma. Anmärkas må emellertid, att arbetstidsförhållandena i dessa anstalter givetvis måste röna inverkan ej blott av den allmänna förkortning av arbetstiden, som arbetstidslagen medfört, utan även av nyss berörda åtgärder i avseende å de mer betydande grupperna av anstalter.

Såsom förut omnämnts, har styrelsen till övervägande vid förevarande uppdrags fullgörande fått mottaga tvenne av gruvarbetstidssakkunniga avgivna betänkanden. Det ena av dessa betänkanden, vilket avser frågan om behovet av förkortad arbetstid vid gruvarbete under jord, utmynnar i — förutom ifrågasatt befogenhet för bergmästarna att i särskilda fall med stöd av gruvstadgan förordna om inskränkning av arbetstiden till förekommande av ohälsa bland arbetsmanskaper — ett förslag att i arbetstidslagen skulle införas ett stadgande av innehåll, att beträffande gruvarbete under jord, vartill jämväl skulle hänföras arbete i underjordiska stenbrott, skulle i arbetstiden inbegripas tiderna för ned- och uppfart eller in- och utfart vid skiftets början och slut. I sitt andra betänkande, rörande behovet av förkortad arbetstid vid gruvarbete ovan jord vid gruvfälten i de nordligaste delarna av landet, ha sakkunniga ej funnit anledning föreslå någon åtgärd. Mot sakkunnigas beslut ha i båda fallen avgivits principiellt vittgående reservationer, i det förra fallet av såväl arbetsgivar- som arbetarrepresentanterna bland de sakkunniga och i det senare av arbetarrepresentanterna.

Gruvarbetstidssakkunnigas förslag.

Sedan styrelsen enligt föreskrift i remissbeslutet samrått i frågan med kommerskollegium, får styrelsen härmed meddela, att styrelsen icke anser sig kunna biträda det av sakkunniga framställda förslaget om infö-

rande i arbetstidslagen av en bestämmelse rörande begreppet arbetstid vid gruvarbete. Oavsett att det knappast torde vara lämpligt att vid förevarande provisoriska lagstiftningsåtgärd giva sig in på nya ämnen, skulle en reglering av den speciella innebörd, som berörda förslag innebär, ej väl stämma med arbetstidslagens mer allmängiltiga läggning och även vara i viss mån överflödig, då lagstiftaren med det särskilda bemyndigandet för arbetsrådet att tolka lagen just avsett att på ändamålsenligt sätt åvägbringa kompletterande normer för lagens tillämpning. Anmärkas kan för övrigt, att den av sakkunniga ifrågasatta kompletteringen icke lär kunna anses påkallad av något egentligt praktiskt behov, enär det förordade beräkningssättet enligt uppgift redan skulle vara allmänt tillämpat.

Arbetsrådet. När arbetstidskommittén i sitt betänkande med förslag till lag om begränsning av arbetstiden föreslog upprättandet av en särskild myndighet, arbetsrådet, för handläggning av flertalet ärenden rörande nämnda lags tillämpning, åsyftade kommittén därmed i främsta rummet att åvägbringa en lagtillämpning, som, enhetlig och konsekvent, på samma gång den på ett effektivt sätt i allmänhet förverkligade 8-timmarsdagens idé, å andra sidan tillika i tillbörlig mån tog hänsyn till näringslivets mångskiftande förhållanden och krav. Såvitt socialstyrelsen förmår bedöma, torde arbetsrådets verksamhet på det hela taget ha väl motsvarat nyssberörda syfte. Den osäkerhet och de svårigheter, genomförandet av en så djupt ingripande lagstiftning i regel måste medföra, lära även genom nämnda verksamhet ha i avsevärd mån mildrats. Framhållas må också, att rådets sammansättning, med arbetsgivar- och arbetarrepresentanter, berett arbetsgivar- och arbetarparterna tillfälle att taga del i rådets arbeten, vilket åter varit ägnat att åt rådets beslut förskaffa förtroende och auktoritet.

Det nyupprättade arbetsrådet möttes, såsom väntat var, av en överväldigande arbetsbörda. Sedan rådet den 1 november 1919 trätt i verksamhet, inkom till detsamma intill den 1 januari, då lagen trädde i kraft, 1,415 ärenden. Under de två förra kvartalen av år 1920 uppgick antalet inkommande ärenden till 1,195 resp. 1,263. Ehuru arbetsbördan för rådet, som givetvis ej kunde forcera sin handläggning i samma mån som antalet diarieförda ärenden ökades, för en tid framåt fortfarande var mycket betydande, minskades från mitten av år 1920 antalet inkommande ärenden högst avsevärt. Ifrågavarande antal uppgick sålunda för de två senare kvartalen år 1920 till 306 resp. 141 samt för de särskilda kvartalen år 1921 till resp. 74, 69, 387 och 399. För de två förra kvartalen år 1922 upptager rådets diarium 420 resp. 175 inkommande ären-

den. Till förklaring av den starka ökningen med tredje kvartalet år 1921 må erinras, att den reviderade arbetstidslagen trädde i kraft den 1 juli 1921, vilket bl. a. medförde, att handläggningen av ansökningar om tillstånd till övertidsarbete då övergick från socialstyrelsen till arbetsrådet.

Det första, den 7 november 1919 utfärdade nådiga brevet rörande arbetsrådets stat upptog avlöningar till ett sammanlagt belopp av 72 675 kronor och för omkostnader 40 000 kronor samt slutade sålunda å en summa av 112 675 kronor. De förslagsvis upptagna beloppen måste emellertid i betydlig mån överskridas, och uppgick rådets utgifter, däri inräknade dyrtidstilläggen åt rådets ledamöter och befattningshavare men icke reseersättningar för år 1920, till kronor 251 097:28.

Med hänsyn till den sedermera inträdda starka minskningen av rådets arbete har man upprepade gånger minskat dess personal och även företagit nedsättning av vissa arvoden. Innevarande års stat för rådet upptager avlöningar till ett sammanlagt belopp av 71 275 kronor. Till omkostnader för samma år anvisar staten ett belopp av 26 000 kronor. Samtliga utgifter för året utom reseersättningar, torde sannolikt komma att uppgå till omkring 135 000 kronor. Med ingången av år 1923 uppgives rådet komma att vidtaga ytterligare inskränkningar. Sålunda lär personalen komma att minskas med en sekreterare och ett kvinnligt biträde i 2:a lönegraden, varjämte omkostnadsposten, för år räknat, skulle nedsättas till 20 000 kronor.

Till besparing i de oaktat vidtagna och tillämnade inskränkningar betydande utgifter, som arbetsrådet förorsakar statsverket, har det ifrågasatts att överflytta rådets åligganden på socialstyrelsen. Mot en dylik åtgärd, som från sparsamhetssynpunkt onekligen måste förefalla tilltalande, kunna emellertid göras flera och vägande erinringar.

Först må sålunda påpekas, att med en överflyttning till socialstyrelsen komme ärendena rörande arbetstidslagens tillämpning att bli underkastade ett annat handläggningssätt än förut. Från att i arbetsrådet ha avgjorts genom omröstning, vari bl. a. arbetsgivar- och arbetarrepresentanter deltaga, skulle dessa ärenden i socialstyrelsen, i överensstämmelse med vad som i regel gäller för ärendenas handläggning i de centrala ämbetsverken, komma att avgöras av generaldirektören ensam. Arbetsgivare och arbetare äro visserligen representerade i styrelsen av de båda socialfullmäktige, men dessas medverkan är egentligen begränsad till frågor av synnerlig vikt eller större principiell innebörd och inskränker sig deras befogenhet i fråga om styrelsens beslut till rätt att reservera sig och få sina avvikande meningar protokollförda. En dylik förändring skulle sannolikt vara ägnad att inom arbetsgivar- och arbetarkretsar

minska tilliten till handhavandet av ärendena angående arbetstidslagens tillämpning. En annan följd av berörda ärendens överflyttande till socialstyrelsen skulle bli, att besluten i denna ej gärna såsom nu skulle kunna vara definitivt avgörande, utan komme de att kunna göras till föremål för överklagande, antagligen hos regeringsrätten.

För socialstyrelsens chef, vilken, såsom nyss nämnts, skulle ha att besluta i de för honom nya, ömtåliga frågorna om arbetstidslagens tillämpning, komme givitvis här ifrågasatta överflyttning att verka mycket betungande. Ofrånkomligt skulle väl även bli att för förevarande frågors handläggning verksamt förstärka socialstyrelsens arbetskrafter.

Enligt styrelsen mening skulle med det förlängda provisorium i avseende å arbetstidslagen, som styrelsen funnit sig nödgad föreslå, stämma bäst överens, att arbetsrådet tillsvidare bibehölles. För det fall att arbetsbegränsningens bestämmelser en gång framdeles såsom definitiva komme att införlivas med arbetarskyddslagen, skulle det vara naturligt, att socialstyrelsen i samband med sina övriga åligganden i avseende å nämnda lag jämväl fick åtaga sig ärendena rörande arbetstidens begränsning.

Enligt styrelsens mening torde emellertid det krav på besparingar, som möjligen skulle motivera arbetstidsärendenas överflyttning till styrelsen, kunna i väsentlig mån tillgodoses, även om arbetsrådet bibehålles.

Arvodena för rådets ledamöter voro från början avpassade med hänsyn till att rådets verksamhet förväntades komma att bereda dess utan förslag utsedda ledamöter full sysselsättning och att taga i anspråk dess övriga ledamöter i betydande mån. Av förut anförda siffror rörande inkommande ärenden framgår, att nu berörda förutsättning icke längre är för handen. För samtliga ledamöter, med undantag för ordföranden, är ledamotskapet i rådet numera att betrakta såsom en bisyssla. Med hänsyn härtill och till den sparsamhet, som det nuvarande statsfinansiella läget nödvändiggör, torde ifrågavarande arvodesbelopp kunna och böra högst betydligt nedsättas.

Även i fråga om kanslitjänsten torde avsevärda besparingar låta sig genomföra. Dessutom synas besparingar kunna göras i avseende å lokalhyra, avlöning åt vaktmästare m. fl. dylika expenser.

Genom härovan antydda besparingar torde man enligt styrelsens förmenande kunna nedbringa statsverkets kostnader för arbetsrådet, dyrtidstillägg inräknade, till omkring 60 000 kronor per år. Med hänsyn till det relativt måttliga beloppet av den kostnad, med vilken arbetsrådets verksamhet sålunda skulle kunna upprätthållas, anser sig styrelsen, under erinran om vad styrelsen förut anført mot den ifrågasatta överflyttningen av arbetstidsärendena, böra förorda ett bibehållande av rådet i dess nuvarande form och vid dess nuvarande uppgifter och befogenheter.

Vad slutligen angår den anbefallda utredningen rörande arbetstidslagens anpassning efter den internationella arbetstidsregleringen får styrelsen, under hänvisning till vad förut förmälts om denna reglering, se sid. 19, framhålla, att en dylik utredning f. n. icke lämpligen synes kunna verkställas, då man inom internationella arbetsorganisationen har under övervägande att företaga en revision av Washingtonkonventionen angående arbetstidens begränsning. Med den uppfattning styrelsen har, att den verkställda utredningen rörande arbetstidslagens verkningar ej ger tillräcklig ledning för ett definitivt ståndpunkttagande till arbetstidslagstiftningen, utan att den gällande provisoriska lagstiftningen i ämnet bör prolongeras, torde ej heller väl överensstämma att inlåta sig på en så pass genomgripande omarbetning av arbetstidslagen, som en dylik anpassning skulle kräva. För den mening, varåt här givits uttryck, har styrelsen även funnit stöd hos majoriteten av Sveriges delegation för det internationella socialpolitiska samarbetet. Delegationens ledamöter herrar Johanson och Holmström betonade emellertid vid överläggningen härom önskvärdheten av anpassning härutinnan.

Reservationer.

a) Av herrar *Bergsten* och *Järte*.

Det är särskilt två faktorer, som böra beaktas vid bedömandet av frågan, huruvida och i vad mån ändringar i nu gällande provisoriska arbetstidslag må anses vara av behovet påkallade, därest lagen skall erhålla ytterligare förlängd giltighet för viss tidrymd framåt, nämligen *dels* den nuvarande ställningen och tendensen i berörda avseende i utlandet, särskilt i de med Sverige konkurrerande industriländerna, *dels* de resultat, vartill den verkställda utredningen angående arbetstidslagens hittillsvarande verkningar kommit.

Vad beträffar *de utländska förhållandena*, uppställer sig den frågan: har utvecklingen under senare tiden gått i sådan riktning, att Sverige nu i jämförelse med andra länder kan anses ha strängare arbets-tidsbestämmelser än vid tiden för lagens föregående revision? Någon säker hållpunkt för bedömande av detta spörsmål erhålles visserligen ej av den i utlåtandet lämnade redogörelsen i ämnet. I fråga om själva lagstiftningen får man ej klart för sig omfattningen eller innehållet av medgivna undantags- eller modifikationsbestämmelser och ännu mindre huru dessa faktiskt tillämpas. Det har, såsom man lätt kan förstå, mött allt för stora svårigheter att inom den till buds stående tiden införskaffa

auktoritativa upplysningar i berörda hänseende. Av de i redogörelsen meddelade uppgifterna har man emellertid synt oss kunna draga den slutsatsen, att en del viktigare länder redan nu torde hava mindre stränga arbetstidsbestämmelser än Sverige och att såväl dessa som en del andra länder förbereda en mer eller mindre avsevärd revision i mildrande syfte av ifrågavarande bestämmelser. I England och Danmark finnes ingen allmän lagstiftning alls i ämnet, och hava således dessa länder a priori friare händer och följaktligen en bättre utgångspunkt än Sverige i konkurrensavseende. Vad speciellt Danmark angår, är där visserligen 8-timmarsdagen allmänt införd inom industri och byggnadsverksamhet genom kollektivavtal, men det må bemärkas, att övertiden lämnats fullständigt fri. I Belgien och Nederländerna bereder gällande lagstiftning vittgående möjligheter till undantag. Särskilt må i fråga om Belgien framhållas, att dess lagstiftning för säsongyrkena medger en utjämning av arbetstiden per år, så att antalet ordinarie arbetstimmar under tre sommarmånader kan uppgå till 54 timmar per vecka. I Schweiz kan tydligen numera, med stöd av förbundsagen den 1 juli 1922, den ordinarie arbetstiden i alla viktigare fall utsträckas till 54 timmar per vecka. För Frankrikes vidkommande har 8-timmarsdagen ännu ej genomförts inom mer än halva det avsedda området och här med påfallande varsamhet. I såväl detta land som i Tyskland, Norge och Finland m. fl. äro för närvarande under förslag bestämmelser om avsevärda modifieringar i resp. länders arbetstidslagstiftning. Känt torde även vara, om ock officiella belägg härför ej stå till buds, att tillämpningen av lagbestämmelserna i flera av de anförda länderna handhaves på ett sådant sätt, att lagens effektivitet i många fall blir rätt så illusorisk. Hela tendensen i världen går för övrigt i riktning mot en lindring av de nuvarande arbetstidsbestämmelserna. Det försök till internationell reglering på detta område, som gjordes genom det vid arbetskonferensen i Washington 1919 antagna konventionsförslaget, torde nu också få anses fullständigt förfelat, enligt vad som närmare framgår av den i styrelsens utlåtande lämnade redogörelsen.

Under sådana förhållanden måste det vara av ett vitalt intresse för Sverige att icke ställa sig i efterhand och nu ytterligare för åtskilliga år framåt binda sig vid allt för rigorösa bestämmelser. Med hänsyn bland annat härtill hava vi ansett skäl föreligga för vidtagande i nu gällande arbetstidsbestämmelser och deras tillämpning av vissa ändringar, vilka styrelsens majoritet icke velat biträda, om ock även från dess sida de synpunkter, som legat till grund för ifrågavarande ändringsförslag, i styrelsens föreliggande utlåtande vunnit beaktande.

De resultat, som erhållits av utredningen rörande arbetstidslagens verkningar, äro jämväl av beskaffenhet att dels ytterligare stärka de skäl, som tala för ändringar i arbetstidslagen med hänsyn till de utländska förhållandena, dels motivera speciella ändringsförslag. Visserligen har vid berörda utredning föga av egentligt nytt framkommit, men vissa olägenheter av lagen och dess tillämpning, vilka även förut varit kända, framstå genom utredningen i en skarpare dager och kräva med större tyngd en ändring.

Redan vid ett föregående tillfälle, nämligen vid avgivandet av socialstyrelsens förslag till reviderad arbetstidslag den 9 april 1921, ha vi i särskild reservation påyrkat sådan ändring av lagens bestämmelser rörande *arbetstiden vid kontinuerlig drift*, att den svenska industrien i berörda avseende måtte tillförsäkras lika stor rörelsefrihet som den utländska. Beträffande den närmare innebörden av ifrågavarande ändringsförslag och motiveringen härför må hänvisas till vår ovannämnda reservation. Av statsmakterna vidtogs visserligen en mindre ändring i reservationens riktning, men har denna ändring icke visat sig medföra något egentligt resultat, utan lärer endast ha konfirmerat arbetsrådets föregående praxis. Enligt vad utredningen giver vid handen, förekomma också alltjämt, särskilt inom pappersmasseindustrien, väsentliga olägenheter på grund av de nuvarande bestämmelserna i ämnet. Vi anse oss alltså fortfarande böra vidhålla vårt förslag om följande ändrade lydelse av hithörande stadgande i arbetstidslagen: »Måste arbete, som är anordnat i tre skift, med hänsyn till verksamhetens ändamålsenliga bedrivande fortgå jämväl under sön- och helgdagar, må arbetsrådet medgiva därför erforderligt undantag.»

Såsom av den verkställda utredningen framgår, har arbetstidslagen medfört särskilt besvärande olägenheter för de slag av verksamhet, som förete en mer utpräglad *säsongkaraktär*. Den ändring, som härav påkallas, gäller emellertid i själva verket icke någon utsträckning av arbetstidens genomsnittliga längd utan endast en mera ändamålsenlig och efter hithörande arbetens natur anpassad förläggning av arbetstiden. De nuvarande arbetstidsbestämmelsernas schablonmässiga stelhet framträda nämligen alldeles speciellt i deras tillämpning på de rena säsongföretagen, vilkas normalarbetsdag givetvis icke kan vara en och samma under hela året utan måste ställa sig olika under olika tider av året. En utjämning av arbetstiden per år för hithörande yrken, såsom skett i t. ex. Belgien, vore därför naturlig och rationell. För en sådan utjämning lägga ej heller arbetstidslagens ordalag något hinder i vägen. Tvärtom pekar 5 § 1 mom. i lagen alldeles direkt på denna utväg just för säsongföretagen

såsom den mera normala än t. ex. övertidsarbete. Ett uttalande av andra lagutskottet vid 1921 års riksdag anses emellertid för närvarande icke medgiva en dylik lagtillämpning.

Socialstyrelsen har i sitt förevarande utlåtande behjärtat ovan anförda olägenheter i fråga om arbetstiden för säsongföretagen samt även lämnat en bindande motivering för behovet av lindringar i berörda avseende. Men styrelsen har icke ansett sig böra draga den enligt vår uppfattning naturliga konsekvensen härav och förorda en sådan tillämpning av 5 § 1 mom. i arbetstidslagen, som möjliggör en utjämning av arbetstiden per år för ifrågavarande företag, utan har åtnöjt sig med att hänvisa till lagens bestämmelser i 7 § om övertidsarbete samt föreslagit en utökning av det antal övertidstimmar, som må kunna medgivas. Då vi för vår del anse det naturligare och riktigare att i förevarande fall anlita den utväg, som lagens 5 § 1 mom. tydligen utvisar och varigenom den tendens till skärpning av säsongarbetslösheten, som arbetstidslagen onekligen torde medföra, i avsevärd mån skulle kunna mildras, vilja vi förorda denna utväg och föreslå, att de hinder måtte undanröjas, som kunna stå i vägen för dess tillämpande.

En annan viktig fråga att taga i beaktande vid avgivandet av förslag till ny provisorisk arbetstidslag gäller *övertidsarbetet*. Både med hänsyn till den utländska konkurrensen och de vid utredningen framkomna vittnesbörden synes oss en utökning av det i lagens 7 § nu medgivna antalet övertidstimmar vara av behovet påkallat. Den av socialstyrelsen föreslagna ökningen anse vi därför väl motiverad, men bör densamma, för att mera effektivt fylla sin uppgift och bereda åsyftad lättnad, icke göras beroende av den besvärliga och ovissa omgång, som ett inhämtande av arbetsrådets medgivande innebär, utan överlämnas åt vederbörandes eget åtgörande. Vi föreslå alltså, att det i 7 § 2 mom. medgivna övertidsarbetet måtte utökas till 50 timmar per månad och 250 timmar per år, varvid den av socialstyrelsen föreslagna utökningen av övertidsarbetet enligt samma paragrafs 3 mom. skulle bortfalla.

Vid 1921 års revision vidtogos å arbetstidslagens tillämpningsområde väsentligen inga andra förändringar, än att undantaget för företag med högst fyra arbetare utsträcktes till att gälla jämväl för samhällen med över 1 500 invånare samt att arbete i sjukvårds- m. fl. jämförliga anstalter helt och hållet undantogs från lagens tillämpning. Ett arbetsområde, som socialstyrelsen i sitt vid förberörda revision avgivna betänkande jämställt med arbetet i nämnda anstalter, nämligen det, som tillkommer personalen i *hotell, restauranger och kaféer*, lämnades, om man bortser från nyss berörda undantagande av de minsta företagen, av riksdagen

under oförändrad reglering. Den verkställda utredningen synes oss ha bekräftat styrelsens i nämnda betänkande angivna uppfattning, att arbetstidslagens tillämpning å här omnämnda företags köks- m. fl. biträden för dessa företag medfört synnerligen besvärande olägenheter. Vi anse därför, att nämnda företag böra undantagas från lagen.

En annan kår, vars inbegripande under lagens tillämpning onekligen medfört många olägenheter och klagomål, utgöres av *handelsarbetarna*. De egentliga handelsbiträdena äro som bekant enligt lagens 1 § j) undantagna, och den olika ställning, som i avseende å arbetstidsförhållandena sålunda intages av två så närstående och ej alltid särskiljbara personalgrupper, har naturligt nog föranlett avsevärda svårigheter. En allvarigare orsak till olägenheter ligger dock i det förhållandet, att varudistributionen, varmed en stor del av ifrågavarande arbetare sysselsättes, ej liksom exempelvis det ordnade fabriksarbetet låter sig väl anpassa efter den lagstadgade arbetstidsregleringen. Även om vederbörande arbetsgivare möjligen icke tillgodogjort sig de möjligheter till övertidsarbete och andra lindringar, som lagen medger, vartill anledningen måhända är att söka i den rådande depressionen, synas oss dock skäl föreligga för att undantaga handeln såsom sådan från arbetstidslagens tillämpning.

Ehuru vi sålunda, i likhet med socialstyrelsens majoritet, finna en ytterligare förlängning av arbetstidslagens provisoriska giltighet av omständigheterna påkallad, hava vi dock, med hänsyn till näringslivets svåra läge och ovissa framtidsutsikter samt till undvikande så långt möjligt av den försämring i arbetstagarnas levnadsstandard och arbetslöshetens skärpning, som lagens nuvarande lydelse är ägnad medföra, ansett oss böra på anförda skäl tillstyrka ovan framlagda undantagsbestämmelser. Vi hava med andra ord, utan att vilja beröva lagen dess egenskap av *skyddslag* för den stora sociala och kulturella vinning, som 8-timmarsdagen obestriddligen utgör, försökt angiva några utvägar att mildra den karaktär av *förbudslag*, som lika oförnekligt vidlåder den nu gällande arbetstidslagen genom dess alltför snäva och stela gestaltning.

b) Av herr *von Sydow*,

Av skäl, som finnas angivna i det bland handlingarna befintliga yttrandet av svenska arbetsgivareföreningen, anser jag, att socialstyrelsen bort avstyrka icke blott den ifrågavarande lagens definitiva fastställande utan även dess prolongering på viss tid.

c) Av herr *Johanson*.

Socialstyrelsens förslag rörande arbetstidslagens revidering kan jag icke biträda, emedan det innebär en försämring av nu gällande lagstiftning och ett ytterligare avsteg från Washingtonkonventionen. Jag kan

ej heller förorda, att den nuvarande provisoriska svenska lagen på detta område definitivt fastställs, emedan den på flera punkter ej tillgodoser de minimifordringar beträffande arbetstidens reglering, som upptagits i Washingtonkonventionen. Principiellt anser jag, att vår arbetstidslagstiftning bör bringas i överensstämmelse med den internationella lagstiftningen. Då emellertid den tid, som återstår, innan vår provisoriska lag upphör att gälla, torde vara otillräcklig för att kunna vinna riksdagens bifall till ratifikation av Washingtonkonventionen, nödgas jag föreslå, att nu gällande provisoriska arbetstidslagstiftning prolongeras för en tid av ytterligare tre år.

Vad beträffar socialstyrelsens utredning i övrigt åberopar jag vad som av landssekreteriatet, fackförbunden och arbetarnas bildningsförbund anförts i deras utlåtanden.

UNDERSÖKNING

RÖRANDE

ÅTTATIMMARSLAGENS EKONOMISKA
OCH SOCIALA VERKNINGAR

VERKSTÄLLD AV

SOCIALSTYRELSEN

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
1. Undersökningens förutsättningar, metod och plan	39
2. Undersökningens omfattning	41
3. Undersökningens representativitet	42
4. Arbetstidslagens genomförande	46
5. Förändringar i arbetstidens längd	52
6. Åttatimmarslagen och säsongarbetet	59
7. Åttatimmarslagen och övertidsarbetet	62
8. Förändringar i arbetarantalet	68
9. Förändringar i avseende på arbetsorganisation och tekniska hjälpmedel	75
10. Arbetstidsförkortningens inverkan på produktionskostnaderna	81
11. Arbetstidsförkortningens inverkan på arbetsintensiteten	88
12. Arbetstidsförkortningens sociala verkningar	99
13. Sammanfattning	113
Bilagor.	
<i>Bil. 1.</i> Frågeformulär	1*
<i>Bil. 2.</i> Inkomna utlåtanden (i urval)	15*

1. Undersökningens förutsättningar, metod och plan.

Sedan 1921 års riksdag anhållit, att Kungl. Maj:t måtte föranstalta om en allsidig utredning rörande verkningarna av 8-timmarslagen, uppdrog Kungl. Maj:t den 22 juni 1921 åt socialstyrelsen att, i samråd med kommerskollegium och delegationen för det internationella socialpolitiska arbetet utföra en utredning inom så god tid, att den kunde läggas till grund för det förslag till ny lag om arbetstidens begränsning, som kunde komma att föreläggas 1923 års riksdag. *Utredningsuppdraget.*

Med anledning härav började socialstyrelsen förberedelsevis arbeta på förslag till grunder och arbetsplan för utredningen men ansåg sig böra i det längsta dröja med framläggande av definitivt förslag i ärendet i förhoppning om återinträdande av något mera normala förhållanden på det ekonomiska området. Ehuru denna förhoppning icke syntes i nämnvärd mån förverkligas, fann sig styrelsen vid början av innevarande år med hänsyn till den för utredningens färdigställande fastställda tidsfristen icke längre kunde uppskjuta utredningen utan upptog i samråd med kommerskollegium arbetet på utredningens definitiva igångsättande. I skrivelse den 10 mars 1922 framlades det sålunda utarbetade förslaget till undersökningsplan för Kungl. Maj:t.

Genom beslut den 24 mars 1922 har Kungl. Maj:t, som funnit utredningen böra skyndsamt igångsättas och fullföljas, anbefallt socialstyrelsen att med ledning av utredningens resultat och övriga föreliggande omständigheter utarbeta och före den 1 september 1922 inkomma med förslag till lagstiftning om arbetstidens begränsning att gälla fr. o. m. ingången av år 1924.

Den sålunda anbefallda utredningen sönderfaller i tre avdelningar, nämligen: *Planen för utredningen.*

1. Enquête angående de inom olika kretsar rådande uppfattningarna om arbetstidslagens fördelaktiga och ofördelaktiga verkningar.
2. Summarisk undersökning angående arbetstidsbegränsningens inverkan på särskilda företag.
3. Specialundersökning rörande arbetstidsbegränsningens ekonomiska verkningar beträffande vissa utvalda arbetsföretag.

För förstnämnda gren av undersökningen ha utarbetats tvenne frågeformulär, betecknade 1: a och 1: b (bil. 1, sid. 1* ff.), av vilka det förstnämnda var avsett att besvaras dels av sakkunniga statliga och kommunala myndigheter, såsom yrkesinspektionens befattningshavare, statens och kommunens affärsdrivande verk, fattigvårdsnämnder, drätselkammare och fastighetsnämnder o. s. v., dels av arbetsgivar- och arbetarorganisationer samt industriella sammanslutningar, medan det sistnämnda tillställts vissa slag av ideella föreningar, t. ex. för folkbildning, idrott, nykterhet etc.

Den andra grenen av undersökningen utgår från samma grundtankar som den föregående, men då denna riktar sig till korporationer o. d. och åsyftar att upptaga mera allmänna iakttagelser och omdömen, göres i förevarande gren av undersökningen hänvändelse till det enskilda företaget i syfte att klarlägga dess särskilda förhållanden i här ifrågasvarande avseende. I syfte att erhålla en möjligast allsidig belysning härav ha uppgifter synts böra inhämtas ej blott från företagaren utan även från de vid företaget anställda arbetarna, och ha för ändamålet utarbetats tvenne särskilda frågeformulär, betecknade 2: a och 2: b (bil. 1, sid. 7* ff.). Dessa avse att sammantagna giva en möjligast allsidig och konkret bild av vad arbetstidslagstiftningens genomförande inneburit och betytt för ett visst arbetsföretags ekonomiska och sociala förhållanden. Man har dock icke ansett sig behöva besvara samtliga industriella och därmed närställda företag i landet med att besvara detta formulär utan inskränkt undersökningen till att avse ett i samråd med yrkesinspektörerna verkställt urval av arbetsställen, uppgående till 15 å 20 % av samtliga hos nämnda befattningshavare registrerade.

Medan de båda föregående slagen av undersökningar lämpligen synts böra verkställas allenast genom utsändande av frågeformulär, är den tredje grenen av utredningen tänkt såsom en mot bakgrunden av sagda mera extensiva undersökningar inpassad s. k. intensivundersökning, d. v. s. en på ort och ställe genom särskilt utsända s. k. agenter verkställd ingående utforskning av förhållandena vid ett fåtal typiska företag. Denna specialundersökning är i första hand avsedd att söka klarlägga 8-timmarslagens ekonomiska verkningar och har därför närmast

ansetts böra handhavas av kommerskollegium. En redogörelse för sistnämnda undersöknings anordnande och verkställande meddelas i annat sammanhang (sid. 117).

I det följande redogöres för huvudresultaten av den undersökning, som i enlighet med ovan angivna plan utförts inom socialstyrelsen och där närmast handhafts av tf. byråchefen Bertil Nyström.

2. Undersökningens omfattning.

I överensstämmelse med undersökningsplanen utsändes i slutet av april och början av maj månad 1922 exemplar av de för undersökningen fastställda frågeformulären till ovan angivna kategorier av uppgiftslämnare med anhållan, att de ville inom viss kortare tidsfrist (beträffande form. 2: a senast 20 maj, beträffande de övriga senast 1 juni) besvara desamma. Samtidigt meddelades i ett stort antal tidningar, att det stode även andra än de sålunda direkt tillskrivna fritt att hos socialstyrelsen rekvidrera frågeformulär och sålunda bliva i tillfälle att säga sitt ord i den viktiga frågan. Det visade sig emellertid omöjligt att inom den korta tid, som ursprungligen utsatts för svarens avgivande, erhålla ett tillräckligt material, varför tidsfristen måste betydligt utsträckas, delvis ända till början av augusti. Vid sistnämnda tidpunkt uppgick, vad *form. 1: a* beträffar, antalet utsända frågeformulär och inkomna uppgifter till följande:

Utsända och inkomna frågeformulär.

Slag av uppgiftslämnare:	Yrkesinspektionens befattn.-hav.	Statens affärsdrivande verk m. fl.	Kommunala verk o. myndigheter	Handelskammare	Hantverksföreningar	Arbetsgivarföreningar	Arbetsledarföreningar	Arbetarföreningar	Tillhopa
Antal } utsända . . .	17	10	189	12	155	91	2	48	524
form. 1: a } inkomna . . .	16	10	148	12	75	63	2	44	370
Inkomna i % av utsända	94.1	100.0	78.3	100.0	48.4	69.2	100.0	91.7	70.8

Form. 1: b utsändes till 70 religiösa, filantropiska, nykterhets-, folkbildnings-, husmoders-, byggnads- och idrottsföreningar m. fl. samt besvarades av 46 av dessa eller 65.7 % av de tillskrivna.

Form. 2: a utskickades till sammanlagt 3,127 arbetsställen och återkom i besvarat skick från 1,726 eller 55.2 % av dessa. Bland de besvarade formulären förefunnos dock ett antal, vilka antingen avsågo statliga eller kommunala företag eller voro ofullständigt besvarade. Frånräknas dessa, befinner antalet av utredningen berörda enskilda arbetsgivare (arbetsställen) utgöra 1,351 med ett uppgivet arbetarantal av omkring

170,000. I genomsnitt kommo sålunda c:a 120 arbetare per företag. Att huvudsakligen den större industrien berörts av ifrågavarande undersökning belyses även därigenom, att antalet redovisade företag med mindre än fem arbetare utgjorde endast 59 eller 4·4 % av samtliga. Medan de i utredningen medtagna arbetsställena icke utgöra ens en tiondel av hela antalet hos yrkesinspektörerna registrerade (14,124 år 1921), torde dessa omfatta minst en fjärdedel av de vid dessa arbetsställena anställda arbetarna.

Vid samtliga de undersökta företagen sökte man erhålla uppgifter icke blott från arbetsgivaren utan även (medelst form. 2: b) från de därstädes anställda arbetarna. Trots intresserad medverkan från landssekreterariatet och vederbörande fackförbund lyckades det dock ej att erhålla nödiga adressuppgifter rörande arbetarorganisationerna vid mer än 2,147 eller 68·7 % av de tillskrivna 3,127 företagen, men ingingo häruti så gott som samtliga mera betydande arbetsställena. Av arbetarorganisationer besvarade frågeformulär inkommo från 1,217 eller 56·7 % av de sålunda tillskrivna, och bland dem kunde 996 eller 46·4 % av de ursprungligen utsända läggas till grund för statistisk bearbetning.

Huru de vid bearbetningen använda arbetsgivar- och arbetaruppgifterna från särskilda företag fördela sig på olika industrigränar, belyses genom följande översikt:

Yrkesgrupp:	1: b. Metall- o. maskin-ind.	2. Jord- o. sten-ind.	3. Trä-ind.	4. A. Pappersmasse- o. papperstillv.	4. B. Gränskisk o. div. pappersind.	5. Livsmedels-ind.	6. Textil- o. beklädnadsind.	
Antal använda uppgifter enligt	form. 2: a . . .	354	125	244	51	76	217	81
	form. 2: b . . .	285	75	188	45	68	126	60
Yrkesgrupp:	7. Läder-, hår- o. gummi-varuind.	8. Kemisk-teknisk ind.	9. Byggnadsverksamhet	10. Kraft-, belysn.- o. vattenverk	11. Handel o. varulager	12. Landtransport	13 o. 14. Annan yrkesrör.	
Antal använda uppgifter enligt	form. 2: a . . .	58	49	23	10	29	19	15
	form. 2: b . . .	76	22	23	—	19	6	3

3. Undersökningens representativitet.

Oaktat den synnerligen knappt tillmätta tiden har det sålunda lyckats erhålla ej blott mera summariska uppgifter och allmänna uttalanden från huvudparten av de talrika myndigheter och organisationer, som på ett eller annat sätt kommit i beröring med verkningarna av denna på så många verksamhetsområden djupt ingripande lagstiftning, utan

även individualuppgifter från arbetsgivare och arbetare vid ett antal särskilda arbetsställen, sammantagna sysselsättande omkring en fjärdedel av den svenska industriens hela arbetarantal.

När det gäller att undersöka de ekonomiska och sociala verkningarna av lagstiftningen om arbetstidens begränsning, är det emellertid icke nog att förfoga över ett möjligast stort och allsidigt primärmaterial, utan detta material måste jämväl vara av den art och beskaffenhet, att det i görligaste mån möjliggör ett utsöndrande och särskiljande av de speciella verkningarna av ifrågavarande lagstiftning från dem, som härflyta av andra förhållanden och faktorer.

I sin ovanberörda skrivelse till Kungl. Maj:t framhöll jämväl socialstyrelsen, hurusom undersökningar av förevarande art tydligtvis under alla förhållanden måste vara förenade med betydande svårigheter och aldrig kunna nå ett alldeles invändningsfritt resultat, enär de till väsentlig del måste komma att grunda sig icke på fakta utan på omdömen om fakta. Med hänsyn till de abnorma och växlande konjunkturer, som de senare åren varit rådande, och de omfattande konflikter på arbetsmarknaden, som ägt rum efter lagens ikraftträdande, vilka företeelser i hög grad måste förringa värdet av flertalet jämförelser, kunde det befaras, att ifrågavarande undersökningar icke skulle leda till några tillförlitliga resultat. Särskilt skulle det möta synnerlig svårighet att avgöra, huruvida och i vad mån vidtagna förändringar blivit gjorda för att motverka lagens arbetstidsförkortning. Enahanda förändringar kunde nämligen ha varit motiverade med hänsyn till driftens rationella utveckling, och omsorgen därom hade givetvis under den flerstädes år 1920 ännu rådande högkonjunkturen gjort sig gällande. En annan svårighet sammanhängde därmed, att, ehuru verkningarna av en lag icke låte sig rätteligen bedöma omedelbart efter lagens ikraftträdande, man likväl, med hänsyn till depressionens fortgång, nödgades inrikta undersökningen speciellt på förhållandena under år 1920 såsom de mest normala, d. v. s. på förhållandena, sådana de tedde sig omedelbart efter lagens ikraftträdande.

De farhågor, åt vilka socialstyrelsen sålunda gav uttryck i samband med redogörelsen för undersökningens planläggning, hava vid dess verkställande på många sätt bekräftats. Sålunda skriver svenska arbetsgivareföreningen: »Föreningen vill fästa uppmärksamheten på, att den tid, som förflutit sedan den ifrågavarande lagstiftningen trädde i kraft, är den minst lämpliga tidsperiod, som kan tänkas, för att erhålla en objektiv utredning om verkningarna av lagen. Denna period innefattar en tidrymd av de mest exempellösa kastningar från hög- till lågkonjunktur. De angivna förutsättningarna för undersökningen äro, att upp-

*Svårigheter
för under-
sökningen på
grund av
tidsförhål-
landena.*

gifterna böra avse i »görligaste mån normala förhållanden». Kasta vi en blick på, huru förhållandena varit under de tider, då lagen tillämpats, synes det oss omöjligt få fram inom någon enda industri av betydighet sådana förhållanden, som svara mot förutsättningarna. Första halvåret 1920 visar en fortsatt högkonjunktur i samma utsträckning som närmast föregående år, men detta gynnsamma ekonomiska läge blir emellertid hastigt omkastat på hösten 1920 genom den då inträdande industriella depressionen, vars förödande verkningar ännu fortsätta. Därtill kommer, att just 8-timmarslagens genomförande i ett par av våra viktigaste industrier framkallade långvariga arbetsstridigheter under första halvåret 1920. Då några normala förhållanden sålunda icke ägt rum under den tid undersökningen avser, är man alltså för att ernå det önskade målet hänvisad till att i större eller mindre grad lita till blotta förmodanden i stället för fakta. Värdet av en undersökning på dylik basis måste bliva mycket problematiskt.»

Även landssekreterariatet framhåller, att för ett rätt bedömande av de ekonomiska verkningarna av arbetstidslagen mera normala förhållanden på näringslivets område än de nuvarande torde vara erforderliga samt att, vad beträffar 8-timmarslagens sociala verkningar, det så kort tid efter lagens ikraftträdande icke gärna torde vara möjligt att giva en fullt belysande framställning av, huruvida de sociala vinster tillkommit, som man räknade med skulle bliva en följd av arbetstidens begränsning.

Svenska metallindustriarbetareförbundet har ansett sig böra framhålla, att i fråga om metallindustrien man i början av år 1920 hade de stora konflikterna, efter vilka en rent av abnorm verksamhet upptogs, för att redan under oktober månad samma år giva vika för de första känningarna av den ännu pågående krisen; från och med år 1921 har ju sedan allt gått i arbetslöshetens tecken. För att riktigt kunna bedöma 48-timmarsveckans värde och nytta för så väl arbetarna som landet och industrien, så bör därför, enligt förbundets mening, en utredning härom förläggas till de tider, då på nytt något så när normala förhållanden bliva rådande.

Dylika uttalanden möta i flertalet av de yttranden, som inkommit från yrkessammanslutningar av skilda slag och syftemål, och de återkomma allmänt i de frågeformulär, som besvarats av arbetsgivare och arbetare vid särskilda företag. I dessa fästes särskild uppmärksamhet på, att de sifferuppgifter, som begärts och lämnats rörande arbetarantalets ökning, den fastställda arbetstidens iakttagande, övertidsarbetet o. s. v., blott till någon, vid olika företag i hög grad skiftande del giva

uttryck för verkningar av arbetstidslagen, medan de i huvudsak åter-
 spegla andra faktorer, framför allt de senaste årens skiftande ekonomiska
 konjunkturer samt dessas och de speciella krigs- och kristidsförhållan-
 denas återverkningar på arbetarklassens allmänna sinnesstämning och tanke-
 riktning. »Den omständigheten, att en åtgärd är vidtagen efter arbets-
 tidens förkortning, är intet bevis, att den förorsakats därav», skriver med
 all rätt Sveriges verkstadsförening.

Tydligt torde visserligen vara, att tiderna knappast någonsin kunna
 förväntas bli så »normala», att verkningarna av en speciell faktor —
 i detta fall arbetstidens begränsning genom lag — skola framträda tyd-
 liga och isolerade från hela massan av ekonomiska och sociala faktorer
 och förhållanden, vilka sammantagna betinga samhällslivets faktiska ge-
 staltning vid ett givet tillfälle. Men å andra sidan kan det icke för-
 nekas, att de egenartade och skiftande förhållanden, som under de senast
 förflutna åren varit rådande på de sociala och ekonomiska områdena,
 nästan omöjliggöra den för arbetstidsfaktorerna bedömande och värde-
 sättande nödvändiga utsöndringen och särskiljningen, på samma gång de
 i hög grad försvåra statistikens sedvanliga arbetsmetod att genom sum-
 mering av individualuppgifter ernå över de enskilda fallens ofullständig-
 heter och bristfälligheter höjda »stora tal». Så olikartade och inbördes
 motstridiga ej blott med avseende på olika industrigrenar utan även för
 enskilda företag hava nämligen verkningarna varit av å ena sidan krigs-
 konjunkturens efterdyning i början av 1920, å den andra den därefter
 inbrytande kris- och depressionstiden, att sifferuppgifter för tiden före
 och efter arbetstidslagens genomförande rörande arbetarantal, förlorad
 arbetstid, produktion per arbetare och tidsenhet o. s. v. inom större in-
 dustrigrupper måste anses som skäligen värdelösa. Vill man emellertid
 söka ernå mera tillförlitliga dylika uppgifter — något vartill en bestämd
 maning ligger i önskvärldheten att jämväl på detta område söka föra
 diskussionen över från de förutfattade meningarnas och lättköpta argu-
 mentens område ut på den förutsättningslösa forskningens — blir man i
 huvudsak hänvisad till de fåtaliga grupper av företag, vid vilka driften
 jämväl under år 1920 varit någorlunda normal, sålunda i första hand
 flertalet av statens och kommunernas verk och arbetsföretag samt inom
 den enskilda företagsamhetens område särskilt vissa grenar av livsmedels-
 industrien, exempelvis sockerbruk, bryggerier m. fl. — bagerierna hava
 däremot arbetat under alldeles särskilda förhållanden, då här utöver
 lagen om arbetstidens begränsning kommit en särskild lag, som förbjuder
 nattarbete och även eljest reglerar arbetstidens förläggning. Det må
 emellertid redan nu betonas, att de siffermässiga uppgifter rörande nyss

berörda förhållanden, vilka till äventyrs kunna erhållas från företag av nyssnämnda art, icke utan vidare få generaliseras till att gälla för industrien i allmänhet, synnerligast den i vårt land c:a en tredjedel av arbetarantalet omfattande, för konjunkturerna särskilt känsliga del av densamma, som arbetar på export.¹ Med avseende på detta och andra stora områden av näringslivet blir man därför i huvudsak hänvisad till de slutsatser, som kunna dragas av de förändringar arbetsförhållandena i allmänhet undergått under 8-timmarslagens hittillsvarande giltighetstid, samt till de uppfattningar rörande lagens innebörd och verkningar, som utbildat sig i olika kretsar, ej blott bland de direkt intresserade arbetsgivarna och arbetarna, utan även bland sådana myndigheter, organisationer och personer, som kunna förutsättas hava en mera opartisk syn på här ifrågakvarande företeelser.

4. Arbetstidslagens genomförande.

Till utredningen inkomna uppgifter synas oförtydligt giva vid handen, att 8-timmarslagen lojalt och fullständigt genomförts inom samtliga däruti omnämnda och avsedda näringsgrenar.

8-timmarslagens giltighetsområde.

Jämväl vid vissa arbeten, som i lagen uttryckligen undantagits, ha dess bestämmelser blivit tillämpade, såsom för trafikpersonal vid de enskilda järnvägarna på grundval av särskilda överenskommelser och beslut av järnvägarnas skiljedomstol samt vid arbeten bedrivna av staten. Genom olika kungl. brev och kungörelser har sålunda normalarbetsdagen införts för armé- och marinförvaltningens arbetare fr. o. m. år 1919, för kommunikationsverkens byggnads- och verkstadsarbetare under förra delen av år 1919 samt för viss driftpersonal vid postverket, statens järnvägar, statens vattenfallsverk och tullverkets lokalförvaltningar efter mitten av år 1920.

Det enda gebit inom 8-timmarslagens hela giltighetsområde, beträffande vilket klagomål föreligga över åsidosättande av lagens bestämmelser, är hotell- och restaurangnäringen, rörande vilken genom Sveriges hotell- och restaurangpersonals förbund inkommit anmälningar om, att å vissa större hotell i landsorten skulle tillämpas alltför lång arbetstid. Vid bedömning av dessa bör det emellertid beaktas, att lagen endast avser de inom näringen i fråga anställda, som icke hava direkt att skaffa med allmänhetens betjänande (sålunda i första hand

¹ Huru stor del av den svenska industrien arbetar på exportmarknaden? Meddelanden från Sveriges industriförbund n:r 85 (dec. 1921), sid. 1 ff.

kökspersonalen), samt att genom 1921 års revision de inom denna bransch särdeles talrika småföretagen (med mindre än fem arbetare) även i städerna ställdes utanför lagen. Sveriges restaurangförening har framhållit, att i köksavdelningarna arbetet är forcerat endast någon timme vid lunchtiden samt ett par timmar på middagen och kvällen, medan det dessemellan till stor del utgör beredskapstjänst i väntan på strökunder. Det ligger i sakens natur och vitsordas jämväl genom så väl socialstyrelsens som yrkesinspektrisens undersökningar på området, att stora svårigheter möta att sätta detta egenartade arbete i sådant system, att det kan inordnas under lagens bestämmelser — »gästerna komma lika oregelbundet nu som före lagen och biffstekarna taga lika lång tid att anrätta», skriver en källarmästare. Uti för branschen gällande kollektivavtal ha också lagens bestämmelser tillämpats på sådant sätt, att arbetstiden satts till 180 timmar per tre veckor med inräknande av måltidsraster, vilka upptagits till sammanlagt 36 timmar under samma tid.

Att arbetstidslagen kan sägas hava blivit fullt genomförd, utesluter givetvis ej, att principen om 8-timmarsdagen tillämpats med vissa modifierationer, avsedda att möjliggöra eller underlätta arbetets lämpliga bedrivande och i regel innebärande av arbetsrådet beviljade dispenser för vissa arbetare eller arbetargrupper.

Av mera betydelsefulla sådana, vilka i de inkomna uppgifterna omtalas, må följande här omnämnas. Vid skiftarbetet har inom järn- och stålindustrien längre arbetstid medgivits för arbete i hyttor och martinverk samt vid en del särskilda till dylika anläggningar icke hänförliga ugnar. Vad beträffar verkstadsindustrien, hava dispenser förekommit för vakter, kuskar och chaufförer, maskinister och smörjare, städare samt resemonter. Med hänsyn till den kontinuerliga driften ha undantag givits för brännare vid kalk- och tegelbruk samt för vid ugnar och cementkvarnar sysselsatta arbetare inom cementindustrien. Inom sågverksindustrien hava dispenser lämnats för vakter samt arbetare, vilkas arbete varit av sådan beskaffenhet, att det icke kunnat förläggas till bestämda tider, t. ex. reparatörer, timmeremottagare m. fl. I de fall, då framställningar gjorts om undantag från lagens tillämpning vid flottningföreningarnas skiljeställen, har dylikt medgivande lämnats av arbetsrådet, intill dess genom 1921 års revision dylikt arbete helt undantogs från lagen. Beträffande pappersmasseindustrien har medgivande om längre arbetstid lämnats för kalkbrännare och kraftstationsmaskinister. Vidkommande det s. k. nittonde skiftet (d. v. s. $50\frac{2}{3}$ arbetstimmar per man och vecka) har medgivits dispenser under åren 1920 och 1921 för vissa sulfit- och sulfatfabriker samt träsliperier. För år 1922 ha 11 sul-

*Beviljade
eftergifter.*

fatfabriker erhållit tillstånd att använda det nittonde skiftet under tiden $1/1$ — $30/4$ samt $1/10$ — $31/12$ och ett tiotal sliperier ha likaledes erhållit dispens rörande nittonde skiftet, gällande hela året. För pappersindustrien har dispens medgivits beträffande vissa reparatörer m. fl. I Stockholm har åt tryckerierna medgivits dispens med avseende å övertidsarbete för riksdagstryck. Beträffande bryggerierna har varudistributionen förklarats ligga utanför lagens tillämplighet. I textilindustrien har ett fåtal dispenser förekommit i sådana fall, då ett spinneri varit för litet för att tillgodose behovet av garn inom ett tillhörande väveri. Vid gasverk, elektricitetsverk och kraftstationer ha vissa jämkningar skett beträffande tjänstgöringstiden för maskinister, eldare o. d. Inom stuveribranschen har, med hänsyn till arbetets oregelbundna natur, arbetstiden fixerats till 192 timmar för en tidrymd av 4 veckor, och liknande anordningar hava träffats bl. a. för spårvägsdrift (ex. 123 timmar per 18 dagar). Vidare har i fråga om vakttjänst o. d. medgivits evalvering efter vissa grunder av passningsarbete o. d. lindrigare tjänstgöring.¹

Svenska arbetsgivareföreningen har i sitt yttrande uppgivit, att de arbetargrupper, för vilka dispenser sålunda medgivits, endast kunna uppskattas till några få procent av hela arbetarantalet inom angivna industrier. Åtminstone vad beträffar år 1920 torde denna uppskattning få anses alltför låg, ty enligt föreliggande redogörelse för arbetsrådets beslut, avsågo de eftergifter, som beviljats med stöd av 5 § första stycket (av 1919 års lag), c:a 4,000 arbetare (huvudsakligen arbete, som medför synnerligen ringa ansträngning eller tillgodoser ändamål av synnerligen stort allmänt intresse), eftergifterna enligt andra stycket av samma paragraf (i regel åsyftande 56 timmars arbetsvecka vid kontinuerlig drift) c:a 15,500 arbetare och eftergifterna jämlikt tredje stycket (vilka merendels gått ut på en arbetstid av 192 timmar per 4 veckor) c:a 31,500 arbetare. Vad år 1921 beträffar, hålla sig eftergifterna vid väsentligt lägre siffror, beroende detta å ena sidan på den under året företagna revisionen av arbetstidslagen, å den andra på den inom näringslivet rådande depressionen, vilken för ett stort antal företag omöjliggjort uttagande ens av den i lagen medgivna arbetstiden.

I betraktande av det nära samband och den växelverkan, som i våra dagar råder mellan näringslivets olika grenar, ligger det nära till hands, att en social reform sådan som arbetstidens begränsning skall

¹ Närmare uppgifter i förevarande avseende lämnas i de översikter över arbetsrådets beslut i fråga om tillämpningen av lagen om arbetstidens begränsning, som äro bifogade dels socialstyrelsens år 1921 avgivna betänkande med förslag till reviderad lag om arbetstidens begränsning (tryckt i kungl. maj:ts prop. nr 359) och dels förevarande framställning (sid. 97*).

sträcka sina indirekta verkningar utöver 8-timmarslagens direkta tillämpningsområde. Vittnesbörd härom hava jämväl framkommit vid undersökningen. Så klagas från köpmannahåll, att arbetstidens begränsning genom lag för handelsarbetare och magasinsdrängar på sina håll föranlett även handelsbiträdena att framställa anspråk på samma förmån. Beträffande arbetstidslagstiftningens återverkan på skogsbruket och i någon mån även på jordbruket ger en av domänstyrelsen föranstaltad undersökning en nog så intressant belysning. Vad angår skogsbruket är det emellertid att märka, att under de korta vinterdagar, då drivningssäsongen infaller, de effektiva arbetstimmarna sällan kunna överstiga 8 per dag och att därför en mera fri och tänjbar fördelning av arbetstiden egentligen endast är möjlig med avseende på sommararbetena, vilka dock t. o. m. vid intensivt skogsbruk representera en väsentligt lägre arbetsåtgång (motsvarande c:a $\frac{1}{5}$ — $\frac{1}{3}$ av årsbehovet). Medan några jägmästare uttalat, att skogsarbetet pågår nu som förr oberoende av 8-timmarslagen, förklara andra, att densammans indirekta verkningar äro betydande, bl. a. därigenom att man numera vid ackordssättningen måste lägga normalarbetsdagen till grund. En arbetsledare skriver: »Vid sådana friluftsarbeten, som de här avhandlade, hava förut ej arbetarna, t. ex. om kvällarna, hållit så strängt på ett visst klockslag, utan vid förefallande behov gärna hållit på en stund längre. Men på de trakter, där 8 timmar blivit ett sakrament, verkar tydligen detta så, att arbetarna liksom arbeta med klockan i hand, ängsligt rädsla att gå över 8 timmar. Detta verkar ytterligare nedsättande på arbetsintensiteten. 8-timmarslagen har liksom stadfäst arbetet såsom något ont, visserligen nödvändigt, men vilket bör i möjligaste mån inskränkas.»

En närmare granskning av föreliggande uppgifter synes giva vid handen, att 8-timmarslagens nu berörda mera indirekta verkningar ställa sig skäligen växlande inom olika landsdelar och ortsgrupper, allt efter rådande uppfattning rörande normalarbetsdagens betydelse och innebörd. Upplysande i detta avseende är en enquête, som genom Sveriges hantverksorganisation anordnats bland landets hantverksföreningar i syfte att utröna, i vad mån den genom 1921 års lagrevision stadgade inskränkningen i lagens giltighetsområde, varigenom även i större samhällen företag med högst fyra arbetare undantogs från lagens bestämmelser, blivit i praktiken genomförd. De erhållna uppgifterna giva vid handen, att i flertalet större städer och å ett stort antal industriorter den nya bestämmelsen satts ur tillämpning därigenom, att på grund av kollektivavtal eller gängse praxis en och samma arbetstid tillämpas vid så väl små som stora företag inom samma bransch. »Reformen år 1921 blev värdelös ge-

nom arbetarnas solidaritet», skriver en uppländsk hantverksförening, medan en annan håller före, att lagen bör vara lika för alla, som bedriva samma yrke, och således även för arbetarna, oavsett om de ha högst tre kamrater eller flera. Häremot opponerar sig en hantverksförening på Södermanlands landsbygd, som skriver: »Det värsta av allt är, att 8-timmarslagen satt en viss oro hos hantverkarnas arbetare, t. o. m. hos deras egna barn, som hjälpa till i yrket. De tycka, att när det på fabrikena blott arbetas 8 timmar, även de ej skola behöva arbeta längre. Skulle 8-timmarslagen tillämpas på de mindre hantverkarna, då vore det nog snart slut med hantverkeriet.» Här befinner man sig tydligen i övergångszonen mellan den strängare och mildare arbetaropinionen i dessa frågor, och helt på den senare sidan stå stora områden särskilt i Småland, Gottland, Västergötland och Norrland, där arbetarorganisationerna äro relativt svaga och kollektivavtalen sparsamma inom hantverksyrkena. Uttryck för denna uppfattning ger fabriks- och hantverksföreningen i en Smålandsstad med orden: »För det mindre hantverket har revisionen medfört stora fördelar.» Från Visby meddelar hälsovårdsnämnden i egenskap av kommunal tillsynsmyndighet, att å de mindre arbetsställena sedan 1921 arbetstiden åter ökats, i de flesta fall till 9 timmar om dagen.

Liksom sålunda 8-timmarslagens geografiska räckvidd i viss mån betingas av arbetarorganisationernas lokala utbredning och betydelse, utövar samma faktor sitt inflytande även inom de olika yrkena. Medan svenska handelsarbetareförbundet meddelar, att detsamma motsatt sig de från vissa handelsfirmors sida efter 1921 års revision gjorda försöken att ånyo utsträcka arbetstiden till 54 timmar per vecka, nödgas Sveriges hotell- och restaurangpersonals förbund konstatera, att revisionen medfört, att företag med mindre än fem arbetare nu även i större samhällen äro undantagna från arbetstidslagen, vilket haft till följd ökad arbetstid för dem, som bäst behöva lagens skydd. Likartat har förhållandet enligt yrkesinspektrisens undersökningar varit inom modistyrket och vid smärre syateljéer, även i Stockholm.

Krav på utvidgning av lagens giltighetsområde.

Liksom hotell- och restaurangpersonalen hemställt om lagens utvidgning, hava från ett par andra yrken inkommit framställningar om, att det måtte tagas under omprövning, om ej lagen lämpligen kunde och borde utsträckas till dem. Sålunda har svenska frisörbiträdesförbundet påyrkat upphävande av undantaget för frisöryrket, och som stöd härför hänvisat till, att förbundets medlemmar nödgats, under trycket av en enastående arbetslöshet, senaste år godtaga en utökning av arbetstiden från 51 till 53 å 54 timmar. Det ligger emellertid i sakens natur, att en arbetstidsreglering erbjuder alldeles särskilda svårigheter inom ett yrke,

som har till uppgift allmänhetens betjänande och där arbetstiden till icke oväsentlig del icke är effektiv utan utfylles av väntan på kunder.

Vidare har svenska trädgårdsarbetareförbundet framhållit, att 8-timmarsdagen f. n. blott tillämpas inom trädgårdsanläggningsbranschen, medan inom den egentliga trädgårdsodlingen arbetstiden utgör 9 à 10 timmar om dagen om sommaren och 7 à 7^{1/2} timmar om vintern. Förbundet ifrågasätter emellertid, om ej skäl föreligga att utsträcka arbetstidslagen åtminstone till det skäligen industrialiserade arbetet i handels-trädgårdar och plantskolor (särskilt arbete i växt- och drivhus samt bänkgårdar) och anför som stöd härför, att vid statliga och kommunala trädgårdar arbetstiden utan olägenhet kunnat begränsas i enlighet med lagens bestämmelser. Med anledning härav har från socialstyrelsens sida inhämtats yttranden från föreståndarna för vissa större kommunala och privata park- och trädgårdsanläggningar samt från Sveriges handelsträdgårds-mästareförbund. Härvid har framgått, att trädgårdsarbetarnas arbetstid under de senaste åren väsentligt nedsatts (med i genomsnitt c:a 20 %), dock blott i undantagsfall så långt som till 48 timmar per vecka, vilken arbetstid tillämpas för de kommunala trädgårdsarbetarna i vissa städer, medan i andra arbetstiden är längre (i Stockholm t. ex. 51 timmar med obegränsad övertid). Rörande möjligheten att tillämpa normalarbetsdagen hava meningarna varit något delade. Medan vissa sagesmän däruti se huvudsakligen en kostnadsfråga, i det arbetsstyrkan måste utökas och vissa ordinarie arbeten utföres å övertid, anse andra och däribland handels-trädgårdsmästareförbundet, att en dylik reform skulle äventyra hela yrkets bestånd, åtminstone för såvitt den skulle avse andra än icke yrkesutbildade arbetare. Det framhålles, att inom trädgårdsodlingen arbetets början och slut i stor utsträckning måste lämpas efter väderleks- och andra tillfälliga förhållanden, ävensom att vissa ömtåligare kulturer vore till sin framgång betingade av individuella egenskaper hos vårdaren och därför måste bliva i hög grad lidande på de av en ev. arbetstidsförkortning föranledda ständiga personalombytena. Det betonas också, att trädgårdsarbetarkårens kvalitet och levnadsstandard skulle bliva lidande på en dylik reform, ty medan man nu plägar över vintern behålla flera arbetare än som då egentligen behövdes, bleve det med 8-timmarsarbetsdag nödvändigt att betydligt öka arbetsstyrkan under sommaren och till motvägande härav i större utsträckning avskeda på hösten för att i möjligaste mån hålla omkostnaderna nere.

5. Förändringar i arbetstidens längd.

Normalarbetsdagens genomförande innebar nästan på alla verksamhetsområden en förkortning av arbetstiden, men på grund av de väsentliga skiljaktigheter arbetstidsförhållandena då företedde inom vårt näringsliv, var denna nedsättning av betydligt olika omfattning inom olika näringsgrenar.

*Arbetstiden
före 8-tim-
marslagen.*

Såsom siffermässigt belyses i den på föranstaltande av arbetstidskommittén verkställda undersökningen rörande arbetstiden inom industri och hantverk i Sverige vid år 1917, uppgingo vid denna tid arbetstimarna till skäligen växlande antal inom olika näringsgrenar. Enligt denna utredning utgjorde den genomsnittliga nettoarbetstiden per vecka 56⁴ timmar, varvid inom olika yrkesgrupper motpolerna betecknades av å ena sidan pappersmasse- och papperstillverkning med 61⁸ timmar, å den andra malmbrytning med 49⁰ timmar. Nu nämnda timsiffror kunna dock knappast sägas giva ett fullt typiskt och betecknande uttryck för arbetstidsförhållandena omedelbart före 48-timmarsveckans införande genom lag. Som bekant skedde, under trycket av ett flertal samverkande omständigheter, under åren 1918 och 1919 genom kollektivavtal inom ett flertal näringsgrenar, exempelvis mekaniska verkstäder och pappersmassfabriker, en väsentlig nedsättning av arbetstiden, så att denna på sina håll ej alltför mycket skilde sig från 8-timmarsdagen. Belysande härför är, att medan enligt 1917 års undersökning endast omkring 6 % av arbetarantalet hade så kort arbetsvecka som 48 timmar och därunder, hade år 1919, att döma av de visserligen betydligt fåtaligare och över näringslivets område delvis annorlunda fördelade uppgifterna till förevarande undersökning, nämnda procenttal stigit till åtminstone 15. Förhållandervis vanligast var denna arbetstid — förutom för gruvornas underjordsarbetare, där den sedan länge varit hävdvunnen — inom grafisk industri, bagerirörelse (särskilt föreningsbagerier), metallmanufaktur, hattfabriker och vissa snickerifabriker. Genomsnittliga nettoarbetstiden per vecka utgjorde vid sistnämnda tidpunkt enligt uppgifter från 1,174 företag 54⁹ timmar (för icke-skiftarbetare), varför sålunda normalarbetsdagens införande skulle hava inneburit en förkortning av veckoarbetstiden med i genomsnitt 6 à 7 timmar per vecka, vilket nära sammanfaller med landssekreteriatets och Sveriges allmänna verkmästareförbunds kalkyler, vilka resulterat i resp. 6 och 7^{1/2} timmar.

*Arbetstidens
förkortning
inom det
enskilda
näringslivet.*

Huru förhållandena år 1919 ställde sig inom olika näringsgrenar, belyses av vidstående tabell, vilken tillika utvisar, vilken procentuell ned-

Arbetstidens förkortning genom 8-timmarslagen inom olika yrkesgrupper.

Yrkesgrupp	Arbetstid per vecka			Yrkesgrupp	Arbetstid per vecka		
	1919, tim.	Nedsättning genom lagen			1919, tim.	Nedsättning genom lagen	
		tim.	%			tim.	%
A. Icke-skiftarbetare.				7. <i>Läder-,hår- o. gummiv- industri</i>	53·5	5·5	10·3
1. <i>Metall- o. maskinind. . .</i>	53·7	5·7	10·6	8. <i>Kem.-tekn. industri . .</i>	55·6	7·6	13·7
därav: järnverk	55·2	7·2	13·0	därav: tändsticksfabriker	56·8	8·8	15·5
mek. verkstäder	53·1	5·1	9·6	annan kem.-tekn. industri	55·1	7·1	12·9
annan järn- o. me- tallindustri	52·8	4·8	9·1	9. <i>Byggnadsverksamhet .</i>	52·6	4·6	8·7
2. <i>Jord- o. stenindustri . .</i>	53·6	5·6	10·4	10. <i>Kraft-,belysn.-o. vatten- verk</i>	56·3	8·3	14·7
därav: kolgruvor	49·5	1·5	3·0	11. <i>Handel o. varulager .</i>	54·4	6·4	11·8
övrig jord- o. sten- industri	53·9	5·9	10·9	12. <i>Landtransport</i>	56·2	8·2	14·6
3. <i>Träindustri</i>	55·2	7·2	13·0	därav: banarbetare . . .	58·3	10·3	17·7
därav: sågverk	56·6	8·6	15·2	övriga	54·0	6·0	11·1
snickerifabriker	53·4	5·4	10·1	13, 14. <i>Annan yrkesrörelse</i>	64·6	16·6	25·7
4. <i>Pappers- o. graf. ind. . .</i>	53·3	5·3	9·9	därav: hotell o. restaur- rörelse	64·6	16·6	25·7
därav: pappersmassefabr.	56·6	8·6	15·2				
pappersbruk o. pappfabriker	58·6	10·6	18·1	Samtliga	54·9	6·9	12·6
tryckerier	49·3	1·3	2·6				
bokbinderier	52·7	4·7	8·9	B. Skiftarbetare.			
5. <i>Livsmedelsindustri . . .</i>	55·0	7·0	12·7	Järnverk	61·6	10·8	17·5
därav: bagerier	51·4	3·4	6·6	Pappersmassefabriker	57·5	9·3	16·2
sockerbruk	58·7	10·7	18·2	Pappersbruk	59·4	11·4	19·2
bryggerier	57·7	9·7	16·8	Sockerbruk	79·9	25·0	31·3
chokladfabriker	52·3	4·3	8·2	Kem.-tekn. industri	56·3	5·3	9·4
tobaksindustri	54·0	6·0	11·1	Kraft-, belysn.- o. vattenverk	55·5	3·6	6·5
övriga	54·6	6·6	12·1				
6. <i>Textil- o. beklädnadsind.</i>	55·7	7·7	13·8				
därav: bomullsindustri . .	57·3	9·3	16·2				
ylleindustri	58·2	10·2	17·5				
beklädnadsindustri	52·7	4·7	8·9				
övriga	55·0	7·0	12·7				

sättning av den dittills gängse arbetstiden 8-timmarslagens genomförande innebar för olika branscher.¹ Den längsta arbetstiden 1919, 64·6 timmar i veckan, och följaktligen den kraftigaste nedsättningen (25·7%), företer gruppen »annan yrkesrörelse», vilken får sin karaktär bestämd av hotell- och restaurangpersonalens långa arbetstid. Beträffande de grupper av denna personal, vilka beröras av 8-timmarslagen, sålunda i första hand kökspersonalen, uppger Sveriges hotell- och restaurangpersonals förbund, att arbets-

¹ Arbetstiden efter lagens genomförande har för icke-skiftarbetare antagits vara jämnt 48 timmar, medan beträffande skiftarbetare uträknats den verkliga arbetstiden.

tiden 1919 varierade mellan 77 och 104 timmar per 7 dagars arbetsvecka, och anger minskningen i den avtalsenliga arbetstiden till 4³ timmar per dag. Sveriges restaurantförening uppskattar minskningen till 35 %.

Den närmast största minskningen (från i medeltal 58⁷ timmar eller med 18² %) företer sockerindustrien, och nedgången blir ännu större, om man ser ej blott på dessa siffror för dagarbetarna, utan jämväl tar hänsyn till kampanjarbetarnas, av skiftarbetare bestående huvudgrupp, vilken övergick från tvåskift till treskift och därmed fick sin arbetstid under den i denna bransch visserligen mycket korta säsongen nedsatt från 79⁹ till 54⁹ timmar i veckan eller med 31³ %, vilket genomsnitt för arbetarnas flertal innebar en reduktion av arbetsveckan från 84 till 56 timmar. Sistnämnda relativt höga tal beror på arbetsrådets medgivande att under pågående betkampanj få utsträcka arbetstiden till 56 timmar i veckan för samtliga de arbetare, vilkas arbete förut bedrivits med kontinuerlig skiftväxling. Dylikt medgivande har, med hänsyn till att arbetet där pågår året om, mera sparsamt medgivits för arbetare vid våra övriga mera betydande skiftindustrier, nämligen järn- och stålverk samt pappersmassefabriker och pappersbruk. Vid dessa var emellertid redan före arbetstidslagen detta arbete i viss utsträckning lagt på åttatimmarskift på tre lag, varför reformen för ifrågavarande skiftarbetare innebar en nedsättning med från i genomsnitt 58—62 timmar till 48—51 timmar i veckan eller med c:a 18 %.

Beträffande den förändring av antalet arbetstimmar per vecka, som inträffade i och med 8-timmarslagens införande, skriver järnbruksförbundet, att vid hyttorna, där arbetstiden redan förut i regel var 56 timmar, nu i enstaka fall en sänkning ägt rum från 84 till 56 timmar; vid martinverken har arbetstiden i regel minskats från 72 till 48 timmar, vid valsverken i regel från 64⁵ till 48 timmar samt vid lancashireverken i regel från 64⁵ till 48 timmar. Svenska metallindustriarbetareförbundet uppger arbetstidssänkningen vid järnbruken till mellan 9 och 32 timmar per vecka. Pappersmasseförbundet meddelar för sin industri, att arbetet å de kontinuerligt drivna avdelningarna (kokeri, ångpannehus, syrehus) år 1919 i regel pågick i tre skift om 8 timmar med 7 skift och 56 timmar per vecka och man samt för pappsalar, silerier m. m. likaledes i 3 skift om 8 timmar med 6¹/₃ skift och 50²/₃ timmar per vecka och man. För tiden efter lagens ikraftträdande, säges det vidare, är den ordinarie arbetstiden 48 timmar per vecka och man, med anordning för de s. k. ständigeldsavdelningarna av s. k. hoppande skift, varigenom visserligen driften här blir kontinuerlig veckan runt, men det 19:e, 20:e och 21:a skiftet fullgöres av reservmanskap. För arbetarna i vedrenseri och vedgård, sysselsättande omkring 20 % av hela arbetsstyrkan, har övergång från två skift om 9

timmar till treskiftsgång måst ske på flera ställen, medförande förutom ökning av arbetarantalet även en effektiv arbetstid av endast 45 timmar per vecka, då måltidsrast av en halv timme oundgängligen behöves. På en del håll har skiftgång jämväl måst anordnas för reparationsarbetare, elektriker m. fl. Pappersindustriarbetareförbundet meddelar, att vid den kontinuerliga driften arbetstidens längd per vecka förkortats med i genomsnitt 8 timmar och för arbetarna i rensier, pappsalar och dithörande avdelningar med c:a 6 timmar. För dagarbetarna inom dessa industrier synes 8-timmarslagen inneburi en reduktion av arbetsveckan från 55—59 timmar eller med i genomsnitt 15,8 %. Ungefär lika stor var nedsättningen inom sågverks- och textilindustrierna eller från i medeltal 57 timmar och sålunda med c:a 16 %.

Obetydlig var arbetstidsförkortningen i första hand inom gruvdriften. Enligt mellansvenska gruvförbundets och svenska gruvindustriarbetareförbundets samstämmiga uppgifter utgjorde nämligen arbetstiden under jord vanligen 48 timmar per vecka även före lagens ikraftträdande, varför detta blott innebar, att arbetstiden ovan jord inskränktes från 57 till 48 timmar per vecka. Så gott som ingen var vidare förkortningen inom tobaksindustrien, varest sedan maj (och juli) 1919 den effektiva arbetstiden varit 48 timmar per vecka; tidigare var den emellertid 52—57 timmar, och räknar därför svenska tobaksindustriarbetareförbundet med en nedsättning av 4—9 timmar. Likartade hade förhållandena utvecklats sig inom den grafiska industrien. Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund upplyser sålunda, att den ordinarie arbetstiden år 1919 med hänsyn till den väntade lagstiftningen minskades från 51 till 48 timmar i veckan. Svenska typografförbundet fäster uppmärksamheten på, att 8-timmarsdagen för dagliga tidningar genomfördes 1904 samt att man år 1919, efter arbetarnas krav, vid tidningstryckerierna införde 45 timmars arbetsvecka vid nattarbete och 42 timmar vid »delat dag- och nattarbete».

Bland yrkesgrenar med jämförelsevis kort arbetstid 1919 framträder även den mekaniska verkstadsindustrien. Utvecklingen härinom sammanfattas av Sveriges verkstadsförening så, att före januari 1919 den avtalsenliga arbetstiden inom den mekaniska verkstadsindustrien var 57 timmar per vecka (raster oberäknade). Emellertid uttogo icke alla verkstäder denna medgivna arbetstid fullt. Vid en del tillämpades kortare arbetstid, under det vid andra arbetstiden visserligen nominellt var 57 timmar, men den effektiva arbetstiden kortare, i det att vissa raster (exempelvis frukostrast) ingingo i arbetstiden. Till följd härav beräknades den faktiska ordinarie arbetstiden då i genomsnitt utgöra omkring

55¹/₂ timmar. I det riksavtal, som antogs den 11 jan. 1919 och som vid de flesta verkstäder tillämpades fr. o. m. mitten av januari månad nämnda år, fastställdes arbetstiden till 52 timmar. Vid en del verkstäder förkortades arbetstiden ytterligare, varför den faktiska ordinarie veckoarbetstiden omedelbart före lagens ikraftträdande kunde anses utgöra omkring 51¹/₃ timmar i genomsnitt. Uppgårelsen av år 1919 innebar dock i viss mån blott en anteciperings av lagstiftningen om arbetstidens begränsning, varför denna inom den mekaniska verkstadsindustrien kan anses hava föranlett en sänkning av den ordinarie arbetstiden från 55¹/₂ timmar till 48 timmar eller med c:a 15 %. Svenska metallindustriarbetareförbundet räknar däremot blott med en sänkning av 3 timmar eller c:a 6 %.

Övergår man till förhållandena inom *handel och samfärd*, synes för handelsarbetare, såsom magasinsträngar, chaufförer o. d., den förut gängse arbetstiden ha nedsatts med 1 à 2 timmar per dag, vilket även bekräftas av Stockholms specerihandlareförening och svenska handelsarbetareförbundet.

Rörande förhållandena inom stuveriyrket meddelar Norrlands stuvareförbund, att den avtalsenliga arbetstiden 1914 utgjorde 10 och 1919 9 timmar per dag. För åkeriarbetare anger arbetsgivareförbundet för gods-befodran förkortningen till 9 timmar per vecka. Svenska transportarbetareförbundet taxerar arbetstidsreduktionen för arbetare till 1—1¹/₂ timme och för körsvenner till 1¹/₂—2¹/₂ timmar per dag. Vid landets enskilda järnvägar var enligt en av svenska järnvägarnas arbetsgivareförening meddelad statistik tjänstgöringstiden omkring den 1 juni 1919 för stationär personal i genomsnitt 10¹/₂ timmar per dag och för åkande personal 247⁹/₁₀ timmar per månad, vilken tid efter lagens genomförande nedgått för stationär personal till 212 och för åkande till 208 timmar per månad; vid järnvägarnas verkstäder nedsattes arbetstiden till 48 timmar per vecka redan 1 juli 1919. Svenska järnvägsmannaförbundet uppger, att tjänstgöringstidens längd tidigare varierade mellan 8—10 timmar per tjänstgöringsdygn för stationär personal. För den åkande personalen var tjänstgöringstiden c:a 250 timmar per månad.

Härmed har arbetstidsförkortningen inom det enskilda näringslivet i korthet belysts, och må nu uppmärksamheten riktas på motsvarande företeelse vid statens och kommunernas företag.

Arbetstidens
förkortning
vid statens
och kommu-
nernas ar-
beten.

Ser man först på arbetstidsförhållandena för arbetspersonalen vid statens verk, växlade vid försvarsverken arbetstidsnedsättningen från 3 till 15 timmar i veckan, men synes i allmänhet ha hållit sig vid 1 timme per dag. Vad beträffar kommunikationsverken, har för postverkets arbetare arbetstidsregleringen medfört en förkortning av 3—6 timmar per

vecka (med undantag för frimärkstryckeriet, där arbetstiden år 1920 ökades från 7 till 8 timmar). Telegrafarbetarna (verkstads- liksom linje- arbetare) ha genom normalarbetsdagen fått 4 timmar kortare arbetsvecka, liksom även järnvägarnas verkstads- och anläggningsarbetare. För de sistnämnda var dock arbetstiden ursprungligen 57 timmar per vecka, men sänktes densamma till 52 timmar fr. o. m. augusti 1917 och ytterligare till 48 timmar år 1919.

Vid vattenfallsverkets anläggningar uppgives arbetstiden i fem fall ha minskats med 3 timmar, i ett fall med 4 timmar och i ett fall med 6 timmar. Att märka är dock, att avkortningen kommer i en delvis annan belysning, om man tager hänsyn till, att successiv beskärning av arbetstiden redan tidigare ägt rum. Före den 1 aug. 1917 arbetades nämligen vid verkets byggnadsarbeten 57 timmar per vecka, men nedsattes då arbetstiden till 54 timmar, varefter följde ytterligare reducering fr. o. m. 1 maj 1918 till 52 timmar, fr. o. m. 1 april 1919 till 51 timmar samt fr. o. m. 25 maj 1919 till 48 timmar per vecka. På likartat sätt ha arbetstidsförhållandena utvecklats vid de fiskehamnsanläggningar m. fl. arbetsställen, som höra under väg- och vattenbyggnadsstyrelsen. Sänkningen här synes i regel hava utgjort $1\frac{1}{2}$ å 2 timmar per dag. Från en arbetsplats förklaras frågan omöjlig att besvara, enär dessa arbeten vore att betrakta som säsongarbeten och arbetarna tillförne inrättat sig efter väderlek och årstider med härav föranledda starka variationer i arbetstidens längd.

Vad nu sagts, gäller blott verkens anläggnings- och verkstadsarbetare. Ser man på den egentliga driftspersonalen, har lagens inverkan varit väsentligt mindre. Inom postverket uppges i det stora hela ingen förkortning hava ägt rum, enär tjänstgöringstiden redan före de nya bestämmelsernas ikraftträdande i stort sett var begränsad inom ramen för densamma. Även vid statens järnvägar hade man redan före lagens tillkomst slagit in på begränsning av tjänstgöringstiden, så att denna vid tiden för lagens genomförande i viss utsträckning höll sig vid omkring 8 timmar per dag. Inom trafikavdelningen var detta sålunda förhållandet för en tredjedel av den stationära och omkring hälften av den åkande personalen. Det förut obligatoriska övertidsarbetet lär emellertid numera kunna uttagas blott i mycket begränsad utsträckning. Anmärkas kan också, att den personalen åliggande söndagstjänstgöringen nödvändiggör en inskränkning av tjänstetiden per söckendag till i medeltal 7 timmar 26 minuter. För tullverkets vaktmästare vid lokalförvaltningarna uppges arbetstiden hava förkortats med c:a 1 timme per dag.

Övergår man därefter till *stadskommunernas* verk och arbeten, innebar den förändring av antalet ordinarie nettoarbetstimmar per vecka,

som skedde genom 8-timmarslagens genomförande, för flertalet kommunala arbeten i Stockholm, Göteborg och Malmö en nedsättning från 51 eller 52 timmar år 1919 till 48 timmar år 1920 (och 1921). Vid ett par arbeten i Stockholm har nedsättningen varit större (ända till 15 timmar). För de tekniska verkens personal anges i 4 fall reducering från 51 och i 6 fall från 52 timmar. Vid ett företag var 8 timmars arbetsdag införd redan före år 1919, medan i 2 fall arbetstiden översteg 54 timmar.

För övriga större städers vidkommande har minskningen av arbetstiden, att döma av drätselkamrarnas uppgifter, i allmänhet varit väsentligt högre. För inalles 22 städer, varifrån upplysningar härom föreligga, anslås reduceringen i 5 fall till 3 timmar per vecka, i 3 fall till 4—6 timmar och i 14 fall till 8—12 timmar. Ser man åter på svaren från de enskilda arbetsplatserna, anges minskningen för gatuarbeten o. d. i 4 fall till 3 timmar, i 3 fall till 4 timmar och i 5 fall till mer än 4 timmar (högst 9 timmar). I 2 fall tillämpades redan tidigare 48 timmars arbetsvecka. Vid de tekniska verken har förkortningen uppgivits vara 3 timmar (3 arbetsställen), 4 timmar (7), 6 timmar (4) samt 7—12 timmar (17). Vi 3 verk arbetades redan år 1919 48 timmar per vecka.

Beträffande de mindre städerna har från 3 orter uppgivits en reduktion av 3 timmar per vecka, medan denna i 4 fall uppskattats till 4 timmar, i 6 fall till 6 timmar, i 3 fall till 8 timmar och i ej mindre än 27 fall till 9—12 timmar. Även vid de i dessa orter bedrivna arbetena synes arbetstidsbegränsningen sålunda i regel varit större än i storstäderna, vilket jämväl framgår av svaren från byggnadskontor och tekniska verk, som i regel anslå densamma till 8 à 9 timmar. Inskränkningen av den fastställda arbetstiden har tidigare förekommit vid ett fåtal arbetsställen, huvudsakligen byggnads- o. d. arbeten. Sålunda svaras i 4 fall, att arbetstiden under senare halvåret eller hösten 1919 nedsatts till 51 timmar per vecka mot förut c:a 57 timmar, vilket väl närmast får betraktas som ett förskott på 8-timmarslagen. I ett par fall uppges, att arbetstiden vid dylika arbeten under vintermånaderna varit 45—47 timmar. Ett av vattenverken har från aug. 1921 tillämpat 5 dagars arbetsvecka och vid ytterligare en arbetsplats arbetas från och med samma tid endast 4 dagar per vecka av samma arbetare.

Vad nu sagts, gäller vanliga dagarbetare. För skiftarbetare, vilka pläga utgöra 20—40 % av de tekniska verkens hela arbetspersonal, utgjorde den genomsnittliga bruttoarbetstiden per vecka

	1919, tim.	1921, tim.	Förkortning, %
Stockholm, Göteborg o. Malmö	56·8	48·5	14·6
Övriga större städer	53·5	48·4	9·5
Smärre städer	56·4	52·7	6·6
Samtliga orter	56·6	48·6	14·1

Vid spårvägarna, där arbetet övervägande var fördelat på »pass», utgjorde genomsnittliga bruttoarbetstiden per vecka år 1919 56½ timmar men år 1921 48½ timmar, sålunda en nedsättning med 14½ %.

6. Åttatimmarslagen och säsongarbetet.

Vid de i det föregående meddelade beräkningarna rörande arbets-^{8-timmars-}tidens förkortning genom 8-timmarslagens införande har man i regel ut-^{lagen inom}gått ifrån, att arbetet skulle pågå året om. Det är emellertid ett väl-^{säsong-}bekant faktum, att jämväl under fullt normala förhållanden på närings-^{yrkena.}livets område arbetet inom många och betydande yrkesgrenar regelmässigt plägar avstanna eller åtminstone i hög grad avsaknas under vissa tider på året. Särskilt på grund av de klimatiska förhållandena är detta säsongarbete i vårt land mera omfattande och betydelsefullt än i flertalet andra länder, och det trycker speciellt sin prägel på socker-, tegel- och torvindustrierna, på åtminstone den mindre sågverks- och kvarnrörelsen, på byggnadsindustrien och stuverirörelsen samt på flertalet hantverksfack.

Vad detta säsongarbete faktiskt betyder så väl för vederbörande yrkesgrenar som för arbetarna inom detsamma belyses bl. a. genom en av de inom socialdepartementet tillkallade byggnadsarbetarsakkunniga föreställd arbetsstatistisk undersökning rörande husbyggnadsverksamheten i Sveriges städer och stadslänkande samhällen. Enligt denna utgjorde byggnadsarbetarnas faktiska arbetssäsong år 1919 c:a 1,900 timmar eller föga mer än två tredjedelar av den möjliga arbetstiden, vilken enligt då gällande kollektivavtal kunde uppskattas till 2,600 à 2,700 timmar per år. Tager man hänsyn till, att den effektiva arbetstiden alldeles övervägande infaller under tiden mars—oktober samt att under månaderna november—februari blott ett mycket ringa antal arbetstimmar komma per man och vecka, inses det lätt, att normalarbetsdagens införande inom ett dylikt fack kan antagas hava betytt en genomsnittlig arbetstid per år räknat av endast c:a 35 à 40 timmar per vecka, detta likväl under förutsättning att arbetssäsongen bibehållits i huvudsak oförändrad och ej förlängts genom förbättrad arbetsorganisation e. d.

Mot bakgrunden härav är det knappast ägnat att förvåna, att från många håll kritik riktats mot 48-timmarsveckans schablonmässiga tillämpning jämväl för säsongarbetare.

Förhållandet påtalas i första hand av ledarna för *statens* anläggningsarbeten.

Beträffande telegrafverkets linjearbeten framhålles, att särskilt i

Norrland, där de flesta arbetena äro sommararbeten, måste till följd av arbetstidens begränsning flera lösarbetare intagas sommartiden, för att åter avskedas till vintern. På detta sätt blir arbetstidsbegränsningen en orsak till ökad arbetslöshet vintertiden inom en stor del av distriktet. Även från statens järnvägars byggnadsarbeten påpekas olägenheterna med den alltför korta sommararbetstiden med orden: »Lagens mindre gynnsamma ekonomiska verkan skulle i viss mån mildras, därest den för byggnadsarbetarna nödvändiga kortare vinterarbetstiden kunde utjämnas med något längre arbetstid på sommaren, varigenom arbetstiden per år skulle närma sig till den årliga arbetstiden för mera stationära arbeten.» Ett antal arbetschefer vid statens väg- och vattenbyggnadsarbeten göra likaledes gällande, att dessa arbeten ha karaktären av säsongarbeten, för vilka lagen sommartid visat sig allt annat än lämplig. Följande två uttalanden må anföras som typiska:

1) »Lagen är synnerligen olämplig för väg- och vattenbyggnadsföretag, vilka huvudsakligen kunna bedrivas, då tjälän är ur marken och då behöva forceras.»

2) »Ifrågavarande friluftsarbeten äro delvis närmast att hänföra till säsongarbeten och arbetarna kunna i allmänhet ej beräknas vara i närheten av hemmet. I regel är det unga, kraftiga arbetare, som ge sig till dylikt arbete. De fordra god förtjänst under sommarmånaderna och tillbringa ofta vintern i sin hemtrakt. För dylika arbetare innebär arbetstidens begränsning tydligen en olägenhet, och den förlängda fritiden kan ej förväntas bli använd till förädlade sysselsättning.»

Den privata byggnadsindustriens uppfattning torde komma till synes i följande uttalande av svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund: »För en så utpräglad säsongindustri som byggnadsindustrien är lagen om arbetstidens begränsning i särskild grad olämplig. Inom denna industri kan nämligen den ordinarie eller avtalsenliga arbetstiden ej till fullo utnyttjas under vintermånaderna. Under dessa har arbetstiden på grund av dagsljusets kortvarighet så väl före som efter lagens ikraftträdande varit betydligt kortare än 48 timmar per vecka. Därjämte bortfalla vid hithörande arbeten helt eller delvis ett flertal arbetsdagar genom otjänlig väderlek m. m. Den härigenom uppkommande minskningen i arbetstiden per år är avsevärd. Under normala förhållanden förefinnes därför ett starkt behov av en häremot svarande längre arbetstid under den tjänliga årstiden. Den arbetstid på 51 timmar per vecka, som rådde omedelbart före lagens ikraftträdande och vilken arbetarna tilltvingade sig vid uppgörelsen inom byggnadsindustrien år 1918, måste anses alldeles för knapp för åstadkommande av en dylik

utjämning. Vid jämförelse med övrig industri framgår sålunda, att det vid 48 timmars arbetsvecka för byggnadsindustrien erfordras minst 6 timmars längre arbetstid per vecka under den ljusare årstiden än för industrien i allmänhet, för att arbetstiden per år skall bli något så när lika. Skall överhuvudtaget en i lag fixerad arbetstid gälla för hit-hörande arbeten, bör den därför på grund av anförda förhållanden åtminstone beräknas såsom medeltal för hela året. I annat fall skärpes ytterligare denna verksamhets säsongkaraktär med därmed följande betänkliga följder för samhället, då i stället alla krafter borde inriktas på ett mildrande och utjämnande härav.»

Hantverkets särställning i fråga om detta och vissa andra av de arbetsförhållanden, vilka rönt inverkan av 8-timmarslagen, framhålles av styrelsen för Stockholms hantverksförening i följande ordalag: »Vid en utredning av 8-timmarslagens verkningar bör hänsyn tagas till de olika villkor, under vilka hantverket arbetar i förhållande till storindustrien. I de flesta hantverksyrken möter det stora svårigheter att inrätta arbetet efter gällande tidsbestämmelser, då tilloppet av beställningar dagligen växlar i omfattning och arbetena äro av olika brådiskande natur. Väntetider, som ofta uppstå vid beställningsarbeten, beskära den ordinarie arbetstiden ytterligare, och den sålunda förlorade tiden kan endast ersättas med övertid, då i regel endast en man kan sysselsättas vid samma arbete. För yrken, i vilka arbetet delvis bedrives på verkstaden, delvis på arbetsplatser utomhus, faller det sig likaledes svårt att indela arbetet i de snäva former, som arbetstidslagen föreskriver. Och utvägen att genom särskild ansökan om tillstånd att vid tillfälligt behov få arbetstiden utökad med vissa övertidstimmar är både för osäker och omständlig att komma till användning. Vad säsongyrkena angår, kräva de ena årstiden längre arbetstid, under det de andra tider kunna nöja sig med kortare. Och för beställningsyrken är det av naturliga skäl omöjligt att genomföra en jämn arbetsfördelning över olika årstider. Styrelsen tillåter sig hemställa, att, vid eventuell omredigering av 8-timmarslagen, nödig hänsyn tages till hantverkets behov av en efter arbetstillgången avpassad indelning av den för år anslagna arbetstiden samt att sådana bestämmelser fastställas, att ansökningar om tilldelning av extra övertidstimmar kunna expedieras på kortast möjliga tid.»

Det bör emellertid noggsamt beaktas, att den kritik, som sålunda riktas mot 8-timmarslagen från säsongyrkenas sida, knappast träffar själva lagen i dess nuvarande ordalydelse, utan egentligen dess tillämpning. I § 5 mom. 1 av lagen stadgas nämligen, att om för visst arbete arbetstiden i väsentlig mån är beroende av årstiden eller väderleken m. m.,

arbetsrådet kan medgiva, att arbetstiden allenast begränsas så, att den i genomsnitt för viss angiven tidsrymd kommer att uppgå till högst 48 timmar i veckan.

Hittills har nu åsyftade tidrymd veterligen icke utsträckts längre än till fyra veckor. Att ej året eller säsongen fått läggas till grund, torde närmast bero på motstånd från arbetarhåll, där man icke synes hava gjort klart för sig den faktiska skillnaden mellan årsarbete och säsongarbete utan fruktar att på denna väg kränka 8-timmarsdagens princip. Belysande för arbetaropinionen, som på denna punkt tydligen är väsentligt snävare än lagens bokstav, är följande uttalande från svenska transportarbetareförbundet: »Arbetsrådets beslut att få sammanräkna arbetstiden vid hamnarna under fyra veckor till 192 timmar betyder faktiskt detsamma som lagens upphävande för ifrågavarande arbetare.»

7. Åttatimmarslagen och övertidsarbetet.

Inskränkning av övertidsarbetet genom lagen.

För de yrkesgrenar, vilka före 8-timmarslagens ikraftträdande på egen hand infört 48-timmarsveckan eller en arbetsvecka, som blott med några timmar avvek därifrån, exempelvis gruv-, tobaks-, tryckeri-, verkstads- och byggnadsindustrierna, synas lagens mest kända verkningar bestått i de restriktioner den med hänsyn till upprätthållandet av 8-timmarsdagens princip satte för övertidsarbetet, vilket ditintills i regel icke varit begränsat på annat sätt än genom den större eller mindre merbetalning kollektivavtalen stipulerade för arbete utöver det ordinarie. Enligt 1919 års arbetstidslag fick dylik extra arbetstid utan särskilt tillstånd uttagas för vuxna arbetare med högst 25 timmar under loppet av en kalendermånad och 150 timmar under ett kalenderår, vartill kommo ytterligare resp. 10 och 75 timmar, vilka på ansökan kunde meddelas av yrkesinspektionens chefsmyndighet. Vid 1921 års revision ökades den utan tillstånd uttagbara övertiden till 30 timmar per kalendermånad och 200 per kalenderår, vartill kunna komma ytterligare resp. 20 och 120 efter prövning av arbetsrådet. I vad mån övertidsarbete faktiskt kommit till användning under åren 1919—1921 belyses av vidstående tabell, utvisande antalet arbetare med övertidsarbete vid 465 särskilda arbetsställen, varifrån detaljerade uppgifter meddelats i ifrågavarande avseende.

Då övertidsarbetet utgör det industriella arbetets mest rörliga del, vars förekomst och omfattning under olika år och årstider i hög grad växlar med konjunkturer och säsonger, ligger det i sakens natur, att restriktioner av ovan angivna innebörd knappast kunna ha undgått att mången

Övertidsarbete vid vissa arbetsställen under åren 1919, 1920 och 1921.

Yrkesgrupp	Arbetare med övertidsarbete						Ökning (+) eller minskning (-) i %	
	1919		1920		1921		1919— 1920	1920— 1921
	Antal	%	Antal	%	Antal	%		
1. Metall- och maskinindustri . .	23,326	58·8	23,289	55·6	15,092	46·7	— 0·2	—35·2
därav: järnverk	5,962	42·4	6,355	48·3	4,078	35·4	+ 6·6	—35·8
mekaniska verkstäder	15,805	68·5	15,898	61·5	10,143	53·0	+ 3·6	—36·2
annan järn- och metallind.	1,559	60·6	1,036	35·9	871	52·3	— 33·5	—15·9
2. Jord- och stenindustri	3,507	39·4	3,589	39·2	2,304	28·8	+ 2·3	—35·8
därav: kolgruvor	595	22·7	624	23·8	567	19·6	+ 4·9	— 9·1
övrig jord- och stenindustri	2,912	46·4	2,965	45·6	1,737	33·9	+ 1·8	—41·4
3. Träindustri	3,754	41·5	4,525	46·6	3,416	47·6	+ 20·5	—24·5
därav: sågverk	3,339	40·0	4,153	45·8	3,094	46·4	+ 24·4	—25·5
snickerifabriker	415	60·9	372	57·9	322	63·9	— 10·4	—13·4
4. Pappers- och grafisk industri . .	6,237	70·0	6,462	62·2	4,947	52·6	+ 3·6	—23·4
därav: pappersmassfabriker . . .	3,714	63·2	4,488	63·8	3,478	52·8	+ 20·8	—22·5
pappersbruk och pappfabr.	120	31·7	189	35·6	127	26·7	+ 57·5	—32·8
tryckerier	1,366	89·5	1,095	69·9	833	61·1	— 19·8	—23·9
bokbinderier	1,037	92·1	690	54·6	509	52·0	— 33·5	—26·2
5. Livsmedelsindustri	9,940	60·2	8,492	46·5	8,235	45·9	— 14·6	— 3·0
därav: bagerier	170	50·0	123	36·4	158	45·0	— 27·6	+ 28·5
sockerbruk	5,433	72·0	5,379	57·0	5,178	54·9	— 1·0	— 3·7
bryggerier	1,110	69·2	1,405	77·4	1,367	72·3	+ 26·6	— 2·7
chokladfabriker	520	68·0	269	28·1	390	46·4	— 48·3	+ 45·0
tobaksindustri	2,058	36·9	583	11·1	539	12·0	— 71·7	— 7·5
övriga	649	77·7	733	71·9	603	61·2	+ 12·9	—17·7
6. Textil- och beklädnadsindustri .	1,994	20·7	3,024	27·6	2,789	27·6	+ 51·7	— 7·8
därav: bomullsindustri	836	18·2	1,030	19·9	1,144	22·7	+ 23·2	+ 11·1
ylleindustri	576	23·9	890	29·6	1,045	36·7	+ 54·5	+ 17·4
beklädnadsindustri	339	38·7	439	44·0	277	36·9	+ 29·5	—36·9
övriga	243	14·0	665	37·6	323	18·5	+ 173·7	—51·4
7. Läder-, hår- och gummivaruind.	687	31·0	1,118	42·3	786	38·0	+ 62·7	—29·7
8. Kemisk-teknisk industri	1,907	66·4	2,455	80·1	1,625	64·4	+ 28·7	—33·8
därav: tändsticksindustri	264	25·6	780	65·9	406	41·4	+ 195·5	—47·9
annan kemisk-teknisk ind.	1,643	89·3	1,675	89·0	1,219	79·0	+ 1·9	—27·2
10. Kraft-, belynings- o. vattenverk	31	35·6	46	33·3	34	32·7	+ 48·4	—26·1
11. Handel och varulager	271	60·8	310	66·7	313	82·2	+ 14·4	+ 1·0
12. Landtransport	921	65·9	818	57·9	586	48·3	— 11·2	—28·4
därav: banarbetare	435	55·3	345	41·0	171	25·5	— 20·7	—50·4
övriga	486	79·7	473	83·0	415	76·6	— 2·7	—12·3
13, 14. Annan yrkesrörelse	31	5·9	41	6·6	31	5·1	+ 52·3	—24·4
Samtliga	52,606	48·3	54,169	45·4	40,158	39·3	+ 8·0	—25·9

Krav på ökning av den medgivna övertiden. gång verka tryckande och föranleda klagomål, vilka i åtskilliga fall jämväl framförts till utredningen.

Särskilt ofta hava klagomål försports från de egentliga säsongyrkena, vilka i samband med säsongförhållandena i allmänhet omnämnts i föregående kapitel. Men även inom den egentliga fabriksindustrien föreliggande starka önskemål att för tillgodoseende av sig yppande mera tillfälliga arbetsbehov kunna möjligast fritt förfoga över en icke alltför knappt tillmätt extra tid, helst icke belagd med övertidsarbetets relativt dyra premie.

Inom metallindustrien är det särskilt *skeppsvarven*, som synas hava ett avsevärt ökat behov av övertidsarbete. Härom meddelar ett varv:

»Verkningarna av arbetstidslagen hava, vad vårt skeppsbyggeri med samtliga dess underavdelningar beträffar, endast varit ägnade att kraftigt bidra till en mycket avsevärd ökning i svårigheterna att — i all synnerhet numera efter depressionstidens inbrott — erhålla beställningar, icke allenast å nybyggnader, utan framför allt i fråga om fartygsreparationer, där det ju undantagslöst är av allra största vikt att erforderligt övertidsarbete kan tillgripas, alldenstund vid exempelvis ett haveri fartyget i fråga måst avbryta sin resa och vederbörande rederi givetvis i första hand begagnar sig av det varv, som kan prestera icke allenast lägsta pris utan i all synnerhet kortaste leveranstid, och har följden av arbetstidslagen för oss blivit den, att ett avsevärt antal reparanter gått oss ur händerna och skickats till utländsk reparationshamn, till stort förfång för oss, för vår arbetarstam och för samhället.

Sedan högkonjunkturens nybyggnadsbeställningar upphört, äro vi numera huvudsakligast hänvisade till utförande av reparationsarbeten, men dels hava de genom 8-timmarsdagen höjda arbetslönerna försvårat konkurrensen avsevärt, icke minst därigenom att en emot löneförhöjningen svarande ökning av arbetskapacitet och arbetsintensitet helt uteblivit, dels ökas denna svårighet ytterligare därigenom att vi nu endast äro hänvisade till den lagstadgade arbetsdagen utan möjlighet att utsträcka arbetet så långt som förhållandena kräva.

Men även vid ett inträffande bättre internationellt finansläge och en därmed åtföljande större lust till beställningar av nybyggnadstonnage komma svenska skeppsbyggerier givetvis att stå i sista rummet, så länge icke verkligt korta leveranstider kunna garanteras. I all synnerhet under depressionstider har det alltid visat sig av den allra största vikt att kunna framkomma med snabba leveranser av förekommande nybyggnadsbehov, ty med den skarpa konkurrens, som just då gör sig gällande, gäller icke blott att komma med billigaste pris, utan framhålles i allmänhet av köparen, att stor vikt ligger speciellt på leveranstiden, och av de många utländska förfrågningar, som gjorts under den gångna vintern, hava alla utan undantag avsett leveranser under så kort tid, att det efter svenska förhållanden nu vore alldeles omöjligt medhinna en dylik leverans utan att kunna räkna med en oinskränkt arbetstid. Det är icke nog att ha tillräcklig arbetarnumerär att förfoga över, utan är det också i främsta rummet nödvändigt, att befintlig yrkesarbetarstam kan av industrien disponeras i den utsträckning, som omständigheterna påfordra.

Genom en stor del tillfölje 8-timmarslagens verkningar sålunda förlorade arbeten har följden blivit den, att den under i full utsträckning pågående drift alltid förekommande utbildningen av yrkesarbetare inom alla avdelningar av helt naturliga skäl nu ligger fullständigt nere och kommer icke att kunna återupptagas, så länge icke arbetstidslagens menliga inverkan upphört. Dessutom skingras nu en stor del yrkeskunnigt folk, vars arbetsrutin i facket givetvis hinner att i avsevärd grad reduceras under den tid de äro skilda från sitt

verkliga yrke. Vid ett skeppsbyggeri, inom vars reparationsavdelning tillfällen ofta kunna yppa sig att erhålla tillfälliga arbeten, kan ju icke i en hast uppmobiliseras det häremot svarande behovet av yrkesarbetare, och går följaktligen numera den ena beställningen förlorad efter den andra därigenom att arbetstiden är otillräcklig och övertid icke får tillgripas. Stora extra arbetsförtjänster gå härigenom ofta förlorade, icke minst för arbetspersonalen, och komma i stället vanligtvis utlandet till godo.»

Även vissa mekaniska *verkstäder* som arbeta på export, göra uttalanden i samma riktning. Så skrives från en stor verkstad i Stockholm:

»Lagen har för vårt vidkommande haft en avsevärd och ogynnsam inverkan i fråga om övertidsarbetet. Före dess ikraftträdande hade vi i många år ett i stort sett konstant arbetarantal, vilket var något lägre än vad som behövdes för normal produktion. Då produktionen var mycket inskränkt, vilket undantagsvis inträffade, arbetade vi med inskränkt arbetstid; då produktionen var något under normal, hade hela arbetsstyrkan full sysselsättning på ordinarie arbetstid. Då produktionen var normal, var det nödvändigt att i ringa utsträckning tillgripa övertidsarbete, och då produktionen var avsevärt över normal, måste hela arbetsstyrkan arbeta på övertid. Härtill voro arbetarna i regel synnerligen villiga, vilket visas bäst därav, att vi ej brukade betala övertidsprocent vid ackordsarbete. Upprepade gånger inträffade ock, i synnerhet mot slutet av året, att arbetarna själva gjorde framställningar om att få arbeta på övertid.

I och med lagens ikraftträdande ändrades detta för så väl oss som arbetarna gynnsamma förhållande fullständigt, i det arbetarna ju dels av lagen hindrades från oinskränkt övertidsarbete, dels ej längre voro synnerligen villiga därtill ens inom lagens ram och dels absolut vägrade utföra något som helst övertidsarbete utan övertidsbetalning. Härigenom har det blivit för oss nödvändigt att, till arbetarnas stora nackdel och även till vår egen, tillgripa variationer i arbetarantalet allt efter som produktionen behövde ökas eller minskas.

I frågan om offerter till utlandet förloras många beställningar, om icke kort leveranstid gives, och med nuvarande 8-timmarsarbetsdag, hava vi mycket begränsad möjlighet att vid behov arbeta på övertid i erforderlig utsträckning. Leveranstiderna kunde hållas före 1920 i utsträckning, som nu ej längre är möjligt. Det kan exempelvis inträffa, att underleverantörer, t. ex. av smide och gjutgods, av olika skäl ej kunnat fullgöra sina leveranser till verkstaden på bestämd tid. Förr kunde dylika förseningar utjämnas genom att verkstaden arbetade på övertid i erforderlig utsträckning, och därför inträffade det sällan, att leveranstider överskredos.

Vid all export är det av största vikt, att en viss avsändningsdag för gods hålles. Varor, som skola exporteras till transoceanaländer, exempelvis Indien och Japan, måste sändas, då båtlägenheter finnas. Till vissa länder kan det dröja 1 à 2 månader mellan varje lägenhet och lätt inses härav vikten, att tillräckligt övertidsarbete blir möjligt för utjämning av leveranstider. En leveranstid kan kanske minskas 1 à 2 månader genom övertidsarbete, om en maskin blir färdig på 1 eller 2 dagar kortare tid. Utvägen att omlasta i något land med täta transoceanal förbindelser finnes ju, men dylika omlastningar fördyra varan så avsevärt, att prisskillnaden kanske omöjliggör konkurrens om beställningar.

De enligt 8-timmarsdagen stipulerade 30 timmarna övertidsarbete per månad och arbetare äro ej tillräckliga för dessa beställningar, enär det vanligtvis blott kan sättas ett fåtal arbetare på samma arbete och det även kan förekomma, att maskinarbetare finnas i tillräcklig grad, men ej kompetenta uppsättare och montörer.

8-timmarsdagen har även medfört, att järnvägarna stänga sina expeditioner för avsändning av gods kl. 5 i stället för förut kl. 7 e. m. Därav följer även, att sådant gods,

som telegrafiskt beställes och som kan vara färdigt i verkstaden kl. 5 e. m., icke hinner avsändas samma dag på grund av järnvägens tidiga stängningstid. Industrien måste hava fordran på, att de organ, som handhava den allmänna samfärdseln, icke genom arbetstidslagar eller andra restriktioner förlamas.

På grund av vad här ovan anförts, anse vi, att särskilt för exportindustrien 8-timmarsarbetslagen medfört avsevärda och onödiga svårigheter och olägenheter. För vår del önska vi, att denna lag snarast möjligt helt slopas eller så modereras, att den lämnar oss möjlighet att behålla och tillfredsställa vår utländska kundkrets, vad priser och leveranstider beträffar. Denna vår export över hela världen, som skapats genom mångårigt, målmedvetet och dyrbart arbete, utgör numera c:a 80 % av hela vår tillverkning, vilken år 1920 uppgick till i runt tal 20 milj. kr. Den nu ifrågakommande lagen hämmar genom dessa inskränkningar i avsevärd grad vår export och minskar vår möjlighet att bereda arbete åt svenska medborgare.»

Beträffande övertidsarbetet meddelar pappersmassedeförbundet, att dylikt arbete för närvarande betalas med 50 resp. 100 % förhöjning å vardagar och söndagar, men att bland arbetarna motviljan mot att arbeta å övertid på de senaste båda åren blivit starkare, och detta vållar också särskilt svåra olägenheter, då det är alldeles ofrånkomligt att ordna en hel del viktiga arbeten med reparationer, omläggningar och dylika arbeten av många slag å tid utom den ordinarie tiden.

Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund meddelar, att den avtalsenligt tillåtna övertiden före 1 jan. 1920 var 10 å 12 timmar i veckan mot en med 50, 100 eller 150 % höjd avlöning. Denna rätt blev genom 1919 års lag inskränkt till 25 timmar i månaden och 150 timmar om året, vilket stadgande utövat en direkt skadlig verkan på boktryckerinäringen. Denna vore nämligen kanske i högre grad än andra beroende av ojämna beställningar. Arbete på lager förekomme knappast. Arbetena vore ofta av brådskande natur. Då arbetarna själva före lagens tillkomst i allmänhet villigt åtagit sig övertidsarbete — tillfälligtvis även utöver de stadgade 10 å 12 timmarna i veckan — och därför erhållit en god extra ersättning, bortföll denna elasticitet i tillgången på arbetskraft till största delen till följd av lagens snäva begränsning av övertiden. Dispenser ha medgivits för riksdagstryck och tidningar, men för de vanliga tryckeriernas beställningar föreligger även ofta liknande behov, vilka nu endast i ringa mån kunna tillfredsställas. Under rådande depression har detta behov icke i så hög grad gjort sig gällande, men med normala konjunkturer lär det komma att väsentligt ökas. Den utvidgning av rätten till övertid, som givits genom lagen den 22 juni 1921, är icke tillräcklig för normala förhållanden. Förbundet uttalar i enlighet härmed en önskan om rätt att använda övertid under 50 timmar per månad och 300 timmar per år.

I samma riktning gå svenska detaljisternas herrkonfektionsförbunds

och klädningssömnadsförbundets yttranden i denna fråga. De gå ut på, att lagen icke tagit tillräcklig hänsyn till säsongarbetet och nödvändigheten av att kunna anpassa arbetsintensiteten efter växlande förhållanden. Under den brådska, som härskar under varje säsong, heter det, är man ofta nödsakat att välja mellan å ena sidan arbetsstagnation med åtföljande försening av leveranserna och å andra sidan anlåtande av tillfällig, obeprövad arbetskraft. Hade mera övertid tillåtits, så hade även arbetarna kunnat förtjäna betydligt mer än nu. Revisionen av lagen hade ej förbättrat ställningen, då den extra övertid, som behövdes under säsongmånaderna, icke beviljats; i själva verket hade antalet tillåtna övertidstimmar per månad sänkts från 35 till 30. Önskvärt vore därför, säga förbunden, att vi med bibehållande av nuvarande maximitid av 200 timmar per år kunde ha rätt att under säsongen uttaga minst 50 å 60 timmar per månad i övertid. Vidare anföres, att flera av förbundens medlemmar påpekat de betänkliga olägenheter, som arbetstidsbegränsningen medför beträffande kommunikationsmöjligheterna. Den tidigare stängningen av järnvägsexpeditionerna omöjliggör exempelvis ofta att omedelbart befordra de varor, som först mot arbetstidens slut bliva färdiga för leverans. I all synnerhet hade den tidigare lördagsstängningen i flera fall förorsakat beklagliga förseningar.

De av arbetarorganisationerna gjorda uttalandena i frågan andas genomgående motvilja mot övertidsarbetets utsträckning såsom enligt deras förmenande avseende att på en bakväg återinföra den förutvarande längre arbetstiden. Typiskt för denna tankegång är det, när svenska textilindustriarbetareförbundet yttrar, att genom revisionen av 1921 arbetstiden i praktiken i stället för 48 i de flesta fall blivit 54 timmar per vecka.

Till möjliggörande av kontroll å iakttagande av bestämmelserna rörande övertidsarbete m. m. föreskrives i 8-timmarslagen bokföring över mängden av övertidsarbete m. m. efter visst system. Rörande denna journalföring hava inkommit klagomål, bl. a. från vattenfallsstyrelsens kraftverksbyrå, som skriver: »De i samband med åtgärderna för arbetstidens begränsning erforderliga detaljerade bestämmelserna beträffande olika tillåten arbetstid för olika befattningshavare resp. vid olika sorts arbete hava nödvändiggjort en omständlig specificering av varje arbetares tjänstgöringstid i flera sins emellan olikvärdiga arter av arbetstid, exempelvis 60, 56, 52 och 48 timmars vecka, restid, beredskapstjänst o. d. samt reduktion av dessa tjänstgöringstider till normal tjänstgöringstid motsvarande 48 timmars vecka. Detta jämte de invecklade bestämmelserna om tillåten övertid har nödvändiggjort ett omständligt och därför dyrbart rapportsystem och bokföringsarbete. Övervakandet av att de invecklade

bestämmelserna riktigt tillämpas, utgör ett hinder för arbetsledningen att få erforderlig tid över för andra arbeten inom tjänsten, som skulle lämna betydligt påtagligare resultat än en noggrann övervakning av att ingen får arbeta för mycket. Det må även påpekas, att i många fall, t. ex. vid arbete på främmande orter, det säkerligen kan vara i arbetarnas eget intresse att kunna bedriva arbetet med längre arbetstid än den nu tillåtna och att därefter kunna tillbringa någon tids ledighet i hemmet mellan arbetsperioderna.»

8. Förändringar i arbetarantalet.

*Ökning av
arbetarantalet inom
det enskilda
näringslivet.*

Vill man siffermässigt belysa, vad en arbetstidsförkortning sådan som den i föregående kapitel skildrade inneburit och betytt för näringslivet, ligger det närmast till hands att söka utröna, huru stor den ökning av arbetarantalet är, som lagens genomförande medfört. En dylik undersökning möter dock hart när oöverstigliga svårigheter. Så skriver svenska arbetsgivareföreningen: »I vad mån den lagfästa arbetstidsinskränkningen i allmänhet föranlett en utökning av arbetarantalet kan för flertalet industrier icke exakt bedömas. Denna frågas besvarande sammanhänger på det intimaste med den ovan nämnda kastningen mellan hög- och lågkonjunktur, som varit rådande under de senaste åren. Om inom en näringsgren arbetarantalet väsentligt ökats under första halvåret 1920, är det omöjligt att utan en specialundersökning för varje arbetsplats avgöra, i vad mån denna ökning berott på ökad omsättning eller på den minskade arbetstiden. Lika litet kan man, där ingen eller endast en mindre höjning av arbetarantalet ägt rum, därav sluta sig till att 8-timmarslagens genomförande icke medfört behov av ökad arbetskraft. Inom flera industrier, där den förkortade arbetstiden medfört behov av ökad arbetskraft, kunde detta behov icke tillgodoses vare sig därför att arbetarbrist var rådande eller därför att man icke genast kunde i erforderlig grad utbygga fabrikena eller skaffa nya arbetarbostäder.» Det är mot bakgrunden av detta och liknande uttalanden man bör ställa de uppgifter rörande arbetarantalets förändring under åren 1919—1921, som kunna erhållas på grundval av de förenämnda uppgifterna från vissa enskilda företag.

Vid de 1,258 enskilda företagen, som till utredningen lämnat uppgifter rörande sitt arbetarantal vid den ur arbetssynpunkt mest normala månaden åren 1919—1921, voro år 1919 anställda sammanlagt 160,856 arbetare, år 1920 172,616 eller 7,8 % flera samt år 1921 141,440, d. v. s.

18 % färre än år 1920 och 12 % färre än år 1919. Inom de särskilda näringsgrenarna ställer sig emellertid ifrågavarande utveckling synnerligen olika, såsom belyses av omstående tabell. Den största ökningen för tiden 1919—20 företer den lilla gruppen kraft-, belysnings- och vattenverk (i enskild drift), vid vilka arbetarantalet ökats med ej mindre än 48 %. Denna betydande ökning, vilken i huvudsak torde bero på övergång från tvåskift till treskift, anses av svenska elektricitetsverksföreningen bero på arbetstidslagen, enär arbetarantalet ökats i omvänd proportion till arbetstidens minskning. Dock synes, enligt uppgifter från vissa företag, även ökad avsättning hava spelat in, och minskning av denna synes i förening med viss omläggning av driften vållat nedgången år 1921. Det ligger i sakens natur, att den av 8-timmarslagen föranledda ökningen av arbetarantalet teoretiskt sett borde bli störst inom de industrier, som i större utsträckning betjäna sig av skiftarbete, ty här har det till fullgörande av lagens bestämmelser ofta varit nödvändigt att utöka arbetsstyrkan med ett helt nytt skiftlag. Också visa utpräglade skiftindustrier, såsom pappersmassfabriker, pappersbruk, kvarnar, sockerbruk m. fl., ökningsar av arbetarantalet 1919—20 med 20—30 %. Pappersmasseförbundet och pappersbruksförbundet synas i avseende å de industrier de representera vara benägna att skriva största delen av denna ökning på arbetstidsbegränsningens konto, medan pappersindustriarbetareförbundet vill reducera den därav föranledda stegringen till blott några få procent och anser 1920 års höga siffra för antalet anställda arbetare i huvudsak bero på, att då företagits en mängd reparationer, schaktningar, nybyggnader och andra tillfälliga arbeten. I alla händelser vill det synas, som om näringsgrenarna i fråga jämväl depressionsåret 1921 kunde givit sysselsättning vid normal drift åt 10—15 % flera arbetare än år 1919. I detta samband må omnämnas, att från pappersmasseindustriens sida klagats över svårigheten att organisera de av avlösningsmanskaper bestående s. k. hoppande skiften, vilka enligt förmenande medföra avsevärda olägenheter för båda parterna och därtill ökad utgift för arbetsgivaren och minskad årsinkomst för de ordinarie skiftarbetarna. Sockerindustriens ökning av arbetarantalet med en fjärdedel skrives helt på lagens konto, men anses ej i sin helhet komma att bli bestående, då däri även innefattas den mera övergående ökning, som under åren 1920 och 1921 föranletts av nybyggnad och maskinanskaffning. Sveriges kvarnyrkesförbund skriver, att enligt en vid ett av de största företagen gjord undersökning, arbetstidsbegränsningen föranlett en ökning av 27 %, vilken även torde kunna anses genomsnittlig för näringsgrenen i fråga.

Däremot är det i viss mån ägnat att överraska, att järn- och stål-

Arbetsantalets förändringar vid de redovisade företagen åren 1919—1921.

Yrkesgrupp	Antal företag	Antal arbetare			Arbetsantalets ökning (+) eller minskning (-) i %	
		1919	1920	1921	1919—1920	1920—1921
1. Metall- och maskinindustri	329	58,166	61,526	45,494	+ 5.8	-26.1
därav: järnverk	103	21,985	22,415	17,956	+ 2.0	-19.9
mekaniska verkstäder	180	31,797	34,115	24,403	+ 7.3	-28.5
annan järn- och metallindustri	46	4,384	4,996	3,135	+14.0	-37.2
2. Jord- och stenindustri	113	16,394	16,222	13,839	- 1.0	-14.7
därav: kolgruvor	7	2,619	2,620	2,886	+ 0.04	+10.2
övr. jord- och stenindustri	106	13,775	13,602	10,953	- 1.3	-19.5
3. Träindustri	221	19,644	21,260	16,473	+ 8.2	-22.5
därav: sågverk	123	15,791	17,316	13,497	+ 9.7	-22.1
snickerifabriker	98	3,853	3,944	2,976	+ 2.4	-24.5
4. Pappers- och grafisk industri	121	14,998	17,451	15,554	+16.4	-10.9
därav: pappersmassfabriker	41	8,407	10,051	9,392	+19.6	- 6.6
pappersbruk och pappfabriker	10	1,816	2,344	2,115	+29.1	- 9.8
tryckerier	45	2,123	2,156	1,874	+ 1.6	-13.1
bokbinderier	25	2,652	2,900	2,173	+ 9.4	-25.1
5. Livsmedelsindustri	204	20,033	22,666	21,639	+13.1	- 4.5
därav: bagerier	48	1,427	1,454	1,493	+ 1.9	+ 2.7
sockerbruk	22	7,548	9,437	9,424	+25.0	- 0.1
brvgerier	47	2,175	2,587	2,645	+18.9	+ 2.2
chokladfabriker	18	1,456	1,771	1,466	+21.6	-17.2
tobaksindustri	7	5,583	5,266	4,487	- 5.7	-14.8
övr.	62	1,844	2,151	2,124	+16.6	- 1.3
6. Textil- och beklädnadsindustri	80	12,903	13,834	12,267	+ 7.2	-11.3
därav: bomullsindustri	14	5,199	5,440	5,161	+ 4.6	- 5.1
ylleindustri	25	2,692	3,051	2,590	+13.3	-15.1
beklädnadsindustri	26	2,726	2,864	2,275	+ 5.1	-20.6
övr.	15	2,286	2,479	2,241	+ 8.4	- 9.6
7. Läder-, hår- och gummivaruindustri	54	4,447	5,225	4,279	+17.5	-18.1
8. Kemisk-teknisk industri	48	9,023	9,106	7,555	+ 0.9	-17.0
därav: tändsticksfabriker	14	6,288	6,468	5,422	+ 2.9	-16.2
annan kemisk-teknisk industri	34	2,735	2,638	2,133	- 3.5	-19.1
9. Byggnadsverksamhet	18	1,608	1,322	933	-17.8	-29.4
10. Kraft-, belysnings- och vattenverk	9	132	195	159	+47.7	-18.5
11. Handel och varulager	28	669	711	607	+ 6.3	-14.6
12. Landtransport	18	2,313	2,473	2,036	+ 6.9	-17.7
därav: järnvägar: linjepersonal	11	942	1,007	833	+ 6.9	-17.3
banarbetare		240	289	221	+20.4	-23.5
övr.		7	1,131	1,177	982	+ 4.1
13, 14. Annan yrkesrörelse	15	526	625	605	+18.8	- 3.2
därav: hotell och rest.-rör.	9	301	391	390	+29.9	- 0.3
tvättinrättningar	6	225	234	215	+ 4.0	- 8.1
Samtliga	1,258	160,856	172,616	141,440	+ 7.3	-18.1

verken, där skiftarbetet dominerar, förhållandevis knappast ökat sin arbetsstyrka mera än exempelvis de mekaniska verkstäderna, vilka så gott som uteslutande använda sig av dagarbete. Förklaringen härtill ligger i järnbruksförbundets meddelande, att det blott varit vid martinverken och en del valsverk arbetsstyrkan utökats genom tillsättande av ett nytt skiftlag, d. v. s. med omkring 50 %; skulle produktionen hållits uppe på tidigare nivå, hade väsentliga ökningar måst företagas, men depressionen kom emellan med sina särskilt för denna bransch förhärjande verkningar.

Vad beträffar den mekaniska verkstadsindustrien, framhåller Sveriges verkstadsförening, att man, för att i görligaste mån hålla produktionen uppe, måste söka utöka arbetarantalet. Därvid framgick emellertid, att en ökning av arbetarantalet för många verkstäder skulle medföra väsentliga kapitalutlägg för nyanskaffning av maskiner, utvidgning av anläggningarna, uppförande av bostäder etc. Särskilt uppförandet av nya bostäder i erforderlig utsträckning skulle hava krävt avsevärd tid samt inneburit ytterst betungande utgifter för vederbörande verkstäder. Dessutom visade det sig, att utökningen av arbetarantalet, där detta ifrågasattes, i de flesta fall var omöjligt redan på den grund, att arbetare icke funnos att tillgå. Särskilt under den första hälften av 1920 var bristen på arbetare, framför allt yrkeskunniga sådana, utomordentligt stor.

Förhållandevis liten ökning av arbetsstyrkan i jämförelse med den där ganska väsentliga arbetstidsförkortningen visa bl. a. sågverks- och textilindustrierna. Till förklaring härav meddelar sågverksförbundet, att inom dess område inträdde en avgjord minskning i exporten under år 1920, och lagerbehållningarna till år 1921 blevo även osedvanligt stora. Under 1921 måste på grund av omöjligheten att avsätta trävaror i normal utsträckning arbetet i hög grad inskränkas. Detta har medfört en avsevärd sänkning av arbetarantalet under det normala för senare delen av år 1920 och för hela år 1921. Arbetarantalet hos sågverksförbundets medlemmar var 1919 c:a 23,000, 1920 c:a 25,000 och 1921 c:a 18,000. Ökningen 1920 torde till huvudsaklig del vara att tillskriva verkningarna av lagen, skriver förbundet, och det torde på goda grunder kunna antagas, att, om driften 1921 varit normal, en avsevärd utökning av arbetarantalet måst äga rum, minst till det antal, som 1920 uppvisar. Vad beträffar textilindustrien, skedde där under åren 1917—1918 och 1920—1921 en avsevärd reducering av arbetarstyrkan på grund av driftstagnation, beroende på svårigheter att inforsla till landet erforderligt råmaterial. Att arbetarantalet under de sistnämnda åren icke ökats, beror sålunda icke på att 8-timmarslagen ej medfört behov av ökad arbetskraft. En av Sveriges textilindustriförbund företagen undersökning över arbetar-

antalet vid 140 företag utvisar, att detta den $\frac{1}{6}$ 1913 var 26,531 och den $\frac{1}{6}$ 1920 27,032. Inom byggnadsindustrien och densamma närliggande yrken har ända sedan 1915 rått onormala förhållanden, i det att husbyggnadsverksamheten legat betydligt under 1912—14 års bostadsproduktion. Till depressionen inom dessa fack ha jämväl bidragit de synnerligen svårartade lönekonflikter, som förekommit under åren 1916—1920. På dessa grunder har ej någon ökad efterfrågan på arbetskraft i dessa fack förekommit, men må det även erinras om, att arbetstidsnedsättningen inom branschen var skäligen obetydlig.

Nu meddelade uppgifter torde vara tillräckliga för att belysa sambandet mellan arbetstidens förkortning och arbetarantalets ökning inom de industriella näringsgrenarna. Här tillfogas några upplysningar rörande motsvarande förhållanden inom handel och samfärdsel.

För handelns del meddelar Stockholms specerihandlareförening, att man på grund av tidsförhållandena sedan lagens ikraftträdande kunnat reda sig med förutvarande arbetskraft, vilket emellertid ej skulle kunna gå för sig under normala förhållanden. Av tillfrågade arbetsgivare hava samtliga 12 svarslämnande uppgivit, att relativt sett någon ökning av arbetarantalet föranletts av lagen. En av dessa skriver: »Beträffande det redovisade arbetarantalet torde observeras, att kvantiteten arbete avsevärt minskats, omkring 50 % 1919—1921. Med hänsyn härtill och att en koncentration och omläggning av arbetet för ifrågasvarande personal skett, borde arbetarantalet hava minskat mer än vad siffrorna ange. Orsaken till att minskningen ej blivit större är att efter 8-timmarslagens införande erfordras c:a 20 % flera arbetare för utförande av samma arbetsmängd.» Svenska handelsarbetareförbundet besvarar frågan om ökning av arbetarantalet skett till följd av arbetstidslagen med nej.

Beträffande transportarbetarna svara så väl arbetsgivareförbundet för godsbefordran som svenska transportarbetareförbundet, att arbetstidslagen ej medfört någon ökning.

Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening meddelar däremot, att enligt statistik, baserad på uppgifter från förvaltningarna vid 94 järnvägar (endast från 5 mindre järnvägar saknas uppgifter), den totala ökningen av anställd stationär och åkande personal uppgår till 840, utgörande en ökning av drygt 6 %. Från en järnväg påpekas, att till följd av den inträdda depressionen trafiken under år 1921 nedgått med c:a 40 % för godstrafiken och 10 % för persontrafiken. Detta vore orsaken till, att personalstyrkan under år 1921 kunnat minskas högst betydligt. Vad beträffar banarbetarna år 1921, berodde minskningen därpå, att en

under åren 1919—1920 och början av 1921 verkställd förstärkning av banan vid medlet av 1921 fullbordades, varefter bevakningen och underhållet av banan kunnat inskränkas. Svenska järnvägsmannaförbundet anser, att efter den förkortade tjänstgöringstidens införande personalen vid de enskilda järnvägarna väsentligen minskats, i hur hög grad är icke känt. Sveriges lokmannaförbund skriver, att, enär de senare åren en stark nedgång i trafiken ägt rum, ett stort personalöverskott har uppstått.

Vad beträffar *statens* arbeten, anföra inom försvarsverkens rayon 11 arbetschefer, att arbetarantalet måst utökas till följd av arbetstidsförkortningen, varav i ett fall (fortifikationen i Boden) endast sommartid och å en arbetsplats genom anlitande av större militärhandräckning. Ökningens storlek uppgives merendels till 15 å 25 %, men skulle under normal drift i vissa fall varit större. Å andra sidan meddelas från 18 arbetsställen, att ökning icke behövt vidtagas, vartill orsaken sökes i den nedsatta övningstiden och det minskade behovet av militära förnödenheter. Inom kommunikationsverken har vid postverkets tryckeri och bokbinderi vidtagits en ökning av arbetsstyrkan med 6 å 8 %, medan i övrigt ingen ändring skett. För telegrafarbetarna har skett en ökning, beräknad till 8 %, medan vid järnvägarna verkstadspersonalen minskats och byggnadsarbetarstammen bibehållits oförändrad — detta till följd av minskat arbetsbehov.

Ökning av arbetarantalet vid statens och kommunernas arbeten.

Beträffande vattenfallsverkets samt väg- och vattenbyggnadsstyrelsens lokala anläggningar förklaras arbetarantalets ökning i regel (6 fall) ungefär svara mot tidsminskningen. I vissa fall har arbetet i stället måst fördröjas, enär utrymmet endast medgett ett bestämt arbetarantal.

I fråga om driftspersonal har vid postverket ingen ökning förekommit. Enligt av järnvägsstyrelsen gjorda beräkningar borde lagens tillämpning kräva en personalökning av 500 å 600 man. På grund av de personalreduceringar, som vidtagits till följd av den minskade trafiken, är det dock omöjligt att avgöra, i vad mån denna beräkning är riktig. Järnvägsmannaförbundet uppger, att från 1 juli 1920 till mars 1922 personalen vid statens järnvägar minskats med 8,235 personer, vilken nedgång i huvudsak föranletts av minskad trafik. För vattenfallsverkets driftspersonal anges i två fall, att inga större förändringar ägt rum, och i två att driftspersonalen, liksom arbetarna, måst utökas. Beträffande tullverket uppges ökning från Stockholm och Malmö, främst tack vare bestämmelserna om tullvaktmästarnas ledighet efter obetald övertidstjänstgöring; i Göteborg har däremot ingen ökning förekommit. Tullmannaförbundet tillskriver ökningen den omständigheten, att loss-

nings- och lastningsarbetena till följd av 8-timmarsdagen måst förlängas med en eller annan dag, vilket föranlett utökning av antalet för fartygens bevakning avsedda vaktmästare.

Vid de uppgiftslämnande 33 stadskommunernas verk och arbeten voro år 1919 normalt anställda 11,037 arbetare, vilken siffra år 1920 ökats till 11,602 eller med 5·1 % och år 1921 till 12,041 eller med 3·8 % från föregående år och med 9·1 % från år 1919. Ser man på förhållandena i de olika orterna, uppgives från våra tre större städer, vad beträffar byggnadsarbeten etc., att ökning av arbetarantalet skett i sex fall, vilket emellertid delvis berott på ökade arbeten; i ett fall, där arbetets art och omfattning icke ändrats, har erfordrats 7 å 8 % större arbetsstyrka än förut. I andra fall anföres däremot, att ökning ej behövt vidtagas på grund av minskad arbetstillgång. Vad de tekniska verken angår, meddelas från åtta sådana, att ökning i växlande utsträckning nödvändiggjorts genom lagen. Från vissa gas- och elektricitetsverk uppges det, att ökning väl förekommit, men närmast beroende på utvidgning av anläggningen. Ofta betonas, att personalens storlek växlar efter arbetets art, årstiderna o. s. v., varför exakt svar ej kunnat lämnas.

Särskilda svårigheter synes, som förut berörts, 8-timmarslagens genomförande ha medfört för städernas spårvägar. Vid Göteborgs spårvägar tjänstgjorde år 1919 950 man trafikpersonal i ett 4- och ett 5-timmars skift per dag, sålunda tillhoppa 9 timmar. År 1921 hade antalet måst utökas till 994 man eller med 4·6 % för att kunna bibehålla samma skiftsätt. Den nionde timmen kompenseras genom fridag var fjärde dag, varigenom tjänstgöringstiden för 16 dagar blir i genomsnitt 8 timmar per dag. Vid Stockholms spårvägar utgjorde arbetstiden år 1919 för 1,621 man trafikpersonal i medeltal 8 timmar 48 minuter per arbetsdag, som var indelad i olika pass; fridag åtnjöts var sjunde vardag och var sjunde sön- och helgdag. För år 1921 var arbetstiden för den nu till 1,872 man eller med 15·5 % ökade styrkan i medeltal 8 timmar 47 minuter per arbetsdag, men överskreds aldrig 9 timmar under loppet av 24 timmar. Arbetstiden indelas i pass, vilka i allmänhet äro två per dag om cirka 4¹/₂ timmar. Fridag erhålles var sjätte dag, vartill kommer ytterligare en fridag under loppet av 18 dagar, så att effektiva arbetstiden under varje adertondagarsperiod blir 123 timmar.

I övriga större städer (31 st.) har ökning av arbetarantalet, varierende mellan 10 och 20 %, enligt drätselkamrarnas uppgifter i 14 fall föranletts av den minskade arbetstiden. I en stad tillskrives ökningen igångsatta nödhjälpsarbeten och från 9 städer svaras, att ingen förändring skett, i vissa fall beroende på nedgången i arbetsbehovet. Vid de

tekniska verken har i 25 fall skett en ökning, vilken i 17 fall tillskrivits arbetstidsbegränsningen enbart, medan från 8 verk även pekats på andra orsaker, såsom utvidgningar m. m.

Beträffande de mindre städerna (52 st.) ha 22 drätselkammare angivit, att ökning av arbetarantalet måst företagas till följd av lagen; vanligen uppskattas densamma till 15 å 25 % eller säges stå i proportion mot arbetstidsminskningen. Ingen ökning uppges däremot från 24 städer, merendels beroende på arbetenas minskade omfattning.

Kommunalarbetareförbundet anser det icke möjligt att uppge, om arbetstidsbegränsningen medfört ökning av arbetarnas antal eller ej.

9. Förändringar i avseende på arbetsorganisation och tekniska hjälpmedel.

Vid sidan av arbetstidsbegränsningens inverkan till ökning av arbetarantalet intresserar särskilt frågan, i vad mån sagda reform i större utsträckning givit anledning till förändringar i avseende å arbetets anordnande och bedrivande.

*Arbete på
skift.*

Vill man öka ett företags produktion och på samma gång minska den tid på dygnet, då anläggningen står stilla och räntelös, ligger det nära till hands att övergå från vanligt dagarbete i exempelvis 10 timmar till två på varandra följande skift å t. ex. 8 timmar. Dylik dubbling av arbetet i hel verkstad eller, kanske oftare, viss verkstadsavdelning var under krigs- och efterkrigskonjunkturen icke så alldeles ovanlig inom t. ex. den mekaniska verkstadsindustrien. Sveriges verkstadsförening håller före, att 8-timmarsdagen härutinnan medförde en tendens till ökning, men att under den snart inträdda depressionen skiftarbete kom att användas i ännu mindre utsträckning än förut. Likartade äro uppgifterna från andra näringsgrenar.

Inom de yrkesgrenar, som använda sig av kontinuerlig drift, bragte 8-timmarsdagen till hastig utveckling och fullbordan den sedan längre tid tillbaka framträdande tendensen till övergång från arbete på två lag (med två 12-timmars- eller tre 8-timmarsskift) till arbete på tre lag. Såsom förut antytts, har man kanske att på detta område konstatera de mest genomgripande verkningarna av normalarbetsdagens genomförande, men förändras härigenom ju icke alls driftstiden och produktionsresultatet endast eventuellt, i den mån arbetsintensiteten blivit ökad (jfr nedan).

Det är ett från undersökningar rörande arbetsintensiteten välbekant förhållande, att arbetseffektiviteten är lägst under de tidiga morgon-

*Arbets-
tidens gynn-
samare
förläggning.*

timmarna samt de sena aftontimmarna.¹ En förkortning av arbetsdagen, som bortskär just dessa timmar, kunde därför antagas påverka produktionsresultatet med mindre procent än de borttagna timmarna utgjort av den dittillsvarande arbetsdagen. I enlighet härmed har det på arbetsgivarsidan varit ett önskemål att kunna taga bort lika mycket på morgonen som på eftermiddagen. Från arbetarsidan däremot påfordrades det ofta, att förkortningen av arbetstiden i främsta rummet skulle tagas av eftermiddagstimmarna. Arbetarna ville fortfarande börja lika tidigt på morgonen för att få sluta tidigare och såsom skäl härför angavs, att de behövde disponera eftermiddagen för bildningsändamål, kommunalt arbete etc. Emellertid synes man beträffande den nya arbetstidens förläggning i allmänhet i de träffade överenskommelserna ha tagit sikte på att fördela inskränkningen på tiden både för arbetets början och slut. I stort sett kan sägas, att medan tidigare fabrikenas arbetsdag började 6 à 6:30 f. m., är början nu förlagd till kl. 6:30 à 7 f. m., och slutar man nu kl. 4:30 à 5 e. m. mot tidigare merendels kl. 6 à 7 e. m.

*Indragning
av raster.*

Undantag härifrån finnas dock. Så har t. ex. på vissa orter arbetstidens början satts till 7:30 f. m., varvid frukostrast icke förekommer. Man har här att se verkan av en annan tendens att kompensera arbetstidsförkortningen, nämligen övergång från arbete med ett flertal raster (frukost-, middags-, kafferaster) till arbete med färre eller en enda rast. Sålunda framhåller Sveriges verkstadsförening, att redan vid den förkortning av arbetstiden, som ägde rum år 1919, arbetsgivarna inriktade sig på att i så stor utsträckning som möjligt borttaga tidigare förefintliga raster. Man hade nämligen konstaterat, att genom exempelvis en frukost-rast bortginge icke blott den tid, som rasten varade, utan en god stund före och efter rasten. Genom att mäta den mängd kraft, som förbrukades vid arbetsmaskinerna, och på annat sätt, hade man tillförlitligt konstaterat minskning i arbetsintensiteten före rasten likasom ock minskad arbetsintensitet vid arbetets återupptagande efter rasten.

Svenska arbetsgivareföreningen skriver, att det i allmänhet kan sägas, att inom storindustrien endast en rast (middags-) förekommer, medan i den mindre industrien och särskilt inom byggnadsindustrien som regel förefinnas två raster. En granskning av uppgifterna i detta

¹ Rörande arbetsintensitetens problem föreligga för Sveriges vidkommande inga andra undersökningar än de, som på initiativ av nationalföreningen mot emigrationen verkställdes rörande arbetsintensiteten inom resp. boktryckeriindustrien (av E. Sylwan, utg. 1910) och den mekaniska verkstadsindustrien (av K. Petander, utg. 1916). Nyare synpunkter och arbetsmetoder hava framkommit särskilt vid de omfattande utredningar av samtliga hithörande spörsmål, som under och efter kriget utförts i England av ammunitionsdepartementets arbetshygieniska kommitté samt dess efterföljare »Industrial Fatigue Research Board».

avseende från särskilda industrier och företag synes dock giva vid handen, att angivna uttalande mera återspeglar tendensen än de faktiska förhållandena, och alltjämt torde antalet måltidsraster variera betydligt inom industrien. De på olika håll förekommande s. k. kafferasterna, som togos vid sidan av avtalet, ha nog på de flesta håll numera avskaffats, men strävan att borttaga frukostrasten har blott delvis krönts med framgång, då icke blott många arbetare utan även vissa arbetsgivare motsatt sig detta av det skäl, att det för arbetarna skulle medföra så väl praktiska svårigheter som hygieniska olägenheter att intaga en stadig måltid omedelbart efter uppstigandet vid 6- eller 7-tiden på morgonen.

Av stor betydelse ur prestationssynpunkt synes åtminstone på vissa håll varit noggrannare tillämpning av bestämmelserna om arbetstidens början och slut samt förhindrande av självtagna raster och pauser under arbetstiden. Upplysande i detta avseende äro särskilt de svar, som avgivits på den frågepunkt (n:r 2) i form. 1:a, varuti begärts upplysning om, huru stor förkortning arbetstidslagen medfört ej blott av den tidigare tillämpade nominella (avtalsenliga) arbetstiden utan även av den faktiska arbetstiden. Medan vissa uppgiftslämnare förklara, att redan före arbetstidsförkortningen arbetskontrollen vid resp. företag var så noggrann, att den faktiska arbetstiden avvek från den nominella egentligen endast i den mån man använde sig av å ena sidan övertids-, å den andra korttidsarbete, giva uppgifter från andra näringsgrenar vid handen, att vid ett stort antal företag ett betydande avstånd förefanns mellan å ena sidan den nominella arbetstiden, å den andra arbetarnas »nyttiga» tid vid maskinerna. Belysande för förhållandena härvidlag är sågverksförbundets meddelande, att medan den nominella arbetstiden före lagens tillämpning i genomsnitt var 57 timmar per vecka och nedsattes med c:a 15,8 % till 48 timmar, var den faktiska (effektiva) arbetstiden före lagens tillämpning i genomsnitt 51 timmar och nedsättningen sålunda endast c:a 5,8 %. Förbundet tillägger, att enligt fr. o. m. 1 febr. 1920 gällande avtal skall varje arbetare befinna sig på sin plats så väl vid arbetsskiftets början som efter varje rast för att omedelbart börja sitt arbete på de bestämda tiderna och får ej heller avsluta sitt arbete före bestämd tidpunkt. För att övervaka att arbetstiden i alla avseenden noggrant utnyttjas, har arbetsledningens kontroll på arbetarna i allmänhet skärpts. Svenska sågverksindustriarbetareförbundet anser sig också efter 8-timmarsdagens genomförande kunna konstatera noggrannare kontroll och effektivare arbetsledning. Undersöker man, med tillhjälp av från de särskilda företagen inkomna uppgifter, i vad mån dessa allmänna uttalanden motsvaras av verkligheten, finner man det stora flertalet så väl

*Närmande
mellan
nominell
och faktisk
arbetstid.*

arbetsgivare som arbetare förklara, att arbetskontrollen skärpts efter lagens införande. Om resultatet härav säger en arbetsgivare, att första tiden efter lagens ikraftträdande större intresse för intensivare arbete och tidernas hållande kunde spåras än vad i fortsättningen visat sig vara fallet. Från ett bolag med sågverk på flera olika ställen skrives: »Man har försökt att hos arbetarna inpränta nödvändigheten av bättre tillvaratagande av arbetstiden och i viss mån lyckats, men är det fortfarande mycket svårt att på samtliga håll få arbetet i riktig gång på rätt tid och detsamma fortgående till det klockslag, då det verkligen skall upphöra. Vår erfarenhet har visat, att det finnes ett antal ovilliga arbetare, som genom för sen ankomst eller för tidigt lämnande av arbetet menligt inverka på totalresultatet. Vad beträffar de förut i tid och otid förekommande »fem minuter» och övriga självtagna raster under arbetstiden, så ha försök gjorts att så mycket som möjligt borttaga dessa, men något lyckat resultat föreligger knappast, medan arbetarnas före arbetstidslagens ikraftträdande städse åberopade löfte om större arbetsiver med ty åtföljande bättre tillvaratagande av arbetstiden icke blivit uppfyllt.»

Inom den mekaniska verkstadsindustrien synes den möjliga och faktiska arbetstiden legat ganska nära varandra redan före 8-timmarslagens genomförande, men torde även här en viss förbättring varit möjlig. Sveriges verkstadsförening skriver sålunda, att i uppgörelsen den 5 mars 1920 (jfr ovan) det blev uttryckligen fastslaget, att arbetstiden skulle utnyttjas i avsikt att uppnå högsta möjliga produktivitet. »Där stämplingskontroll är eller blir inrättad, får stämpling icke inkräkta på arbetstiden, men skall kontrollen så anordnas och tillämpas, att onödig tidsspillan eller svårighet icke vållas för arbetarna», hette det i bemälda uppgörelse. Med stöd av denna bestämmelse torde förbättrad kontroll i åtskilliga fall hava uppnåtts. Vid en del verkstäder har det emellertid, trots nyssnämnda bestämmelse, på grund av motstånd från arbetarna mött svårigheter att anordna en effektiv kontroll. Svenska metallindustriarbetareförbundet anför däremot, att arbetstiden redan före lagen så noggrant tillämpades, att någon skärpning icke behövts.

Jämsides med åtgärder till noggrannare kontroll av arbetstiden har *Rationellare anordning av arbetet.* det legat nära till hands att vidtaga anordningar till förbättrat utnyttjande av arbetskraften eller anläggningen exempelvis genom effektivare arbetsledning och rationellare anordning av arbetet. Sålunda synes exempelvis inom sågverksindustrien den relativt ringa förkortningen av den effektiva arbetstiden möjliggjorts bl. a. därigenom, att den s. k. postningen, d. v. s. ombyte av sågblad, som tidigare delvis fått ut-

föras under ordinarie arbetstid, nu enligt gällande kollektivavtal blivit helt förlagd till rasterna och utföres mot särskild ersättning. Liknande omläggningar omtalas även från andra näringsgrenar. Givetvis böra dylika notiser icke tilläggas alltför stor vikt, ty det ligger otvivelaktigt en viss sanning i det från arbetsgivarhåll ofta gjorda påpekandet, att förbättrade arbetsmetoder och effektivare arbetsledning tillämpas, när så kan ske, men att utvecklingen här gått och går sin gång skäligen oberoende av 8-timmarslagen. Det slag av rationell arbetsledning, som plägar betecknas med namnet Taylorsystemet, synes icke i fullt genomförd form hava kommit till användning inom den svenska industrien. Dock synes man ej vara obekant med studier av den improduktiva och den produktiva tiden i syfte att erhålla en fast bas och utgångspunkt för arbetsmetodernas förbättring, och dylika tids- och rörelsestudier bilda ju en av grundtankarna i detta system. Erinras må i detta sammanhang om, att även i systemets ursprungsland en av de moderna industrifysiologernas främste, professor Frederic S. Lee, ansett den »vetenskapliga arbetsledningen» dömd att försvinna som system, men samtidigt framhållit, att dess goda grundtankar böra ingå bland det industriella framåtskridandets allmänna hjälpmedel.¹

På liknande sätt som beträffande nyssnämnda frågepunkt synes man kunna sammanfatta de svar, som ingått på frågan, huruvida och i vad mån arbetstidsbegränsningen givit anledning till förändringar i avlöningsmetoderna, exempelvis genom övergång från tidlön till ackords- eller premiesystem. En summering av de sifferuppgifter rörande avlöningsformen, som avgivits av de tillfrågade enskilda företagen, ger vid handen, att under år 1919 57 %, år 1920 59 % och år 1921 56 % av totala lönesumman utgått i form av ackordslön, tonlön, premielön o. d. avlöningsformer, vid vilka i väsentlig mån lönebeloppet göres beroende av arbetsprestationen eller arbetsprodukten. Proportionen mellan tid- och ackordsavlönad personal har sålunda varit nästan oförändrad, men den svaga höjningen 1920 synes bestyrka vissa uttalanden, som gå ut på, att 8-timmarsdagens genomförande innebar ett ytterligare skäl för den redan tidigare framträdande tendensen att i arbetseffektivitetens intresse i största möjliga utsträckning tillämpa ackords- och liknande betalnings-system för industriens fackarbetare. För de talrika arbetargrupper, vilka omhänderha förvaring, expediering och transport av de av de egentligen produktiva arbetarna tillverkade varorna, kan emellertid i regel knappast tillämpas annan löneform än tidlön.

*Avlönings-
metoder.*

¹ Frederic S. Lee: The human machine and industrial efficiency, New York 1919, sid. 95.

*Förbättrade
tekniska
hjälpmedel.*

Knappast i högre grad än beträffande arbetsorganisation och avlöningssystem kan konstateras, att arbetstidsbegränsningen givit anledning till att de tekniska hjälpmedlen utvecklats till större prestationsförmåga. För en god ekonomisering måste det alltid vara arbetsledningen angeläget att söka vidtaga förbättringar i maskinutrustningen, och arbetet därmed har fortgått även efter arbetstidslagens ikraftträdande. Huruvida och i vad mån de förbättringar, som i sådant avseende genomförts, kunna skrivas på arbetstidslagens konto, torde vara problematiskt. Svenska arbetsgivareföreningen håller före, att de sannolikt blivit gjorda utan denna, ty i detta avseende spela konkurrenssynpunkterna största rollen. Vissa arbetsgivare påstå, att lagen t. o. m. i vissa fall lagt hinder i vägen för ett fullt eller ett förbättrat utnyttjande av tekniska resurser. Så anser pappersmasseförbundet, att borttagandet av det nittonde skiftet inom pappersmasseindustrien medfört, att vatten måst gå förbi utan användning eller kraft betalas, utan att kunna utnyttjas, vilket måste medföra väsentlig produktionsminskning och förlust.

Nu meddelade uppgifter synas otvetydigt giva vid handen, att det inom många yrkesgrenar och fabriksföretag lyckats att till icke oväsentlig del kompensera förkortningen av den nominella arbetstiden genom tekniska och organisatoriska förbättringar, åsyftande en starkare koncentration av det inom fabriken förlagda arbetet. Detta har däremot icke varit möjligt vid varudistribueringen, som kräver anpassning efter rent tillfälliga förhållanden och som genom sin verksamhet utåt i hög grad är beroende av rörelsen inom andra näringsgrenar. Tobaksmonopolets ledning framhåller också såsom den kanske svåraste följden av arbetstidsbegränsningen, att den blott indirekt produktiva arbetarpersonalen måst ökas avsevärt, utan att utsikter till någon nämnvärd minskning i densamma kunna förutses på grund av svårigheten att rationellt ordna dylikt arbete, så att personalen erhåller full sysselsättning. På grund härav förefaller det vara oriktigt, skrives från tobaksmonopolet, att samma nominella arbetstid skall gälla för dessa arbetare som för de verkligt produktiva arbetarna. Stockholms handelskammare framhåller som resultat av en enquête i samma fråga, att handeln för vinnande av samma arbetsresultat som förut nödgats väsentligt öka sin arbetsstyrka, vilket i sin ordning återverkat på distributionskostnaderna och varuprisen. För handeln, som har att på snabbaste och billigaste sätt tillgodose konsumtionens krav, är det därför, enligt handelskammarens uppfattning, ett bestämt önskemål att större frihet vinnes i fråga om arbetstidens reglering. Av särskild vikt är, att kommunikationsverkens expeditionstider kunna ordnas på ett sådant sätt, att de icke alltför mycket kringskära handelns möjlighet att

efter omständigheterna anpassa sina varuleveranser. Ur tidningsdistributionens synpunkt hava samma klagomål framförts från svenska tidningsutgivareföreningens södra krets.

Här har uppmärksamheten fästs på en konsekvens av arbetslivets nödtvungna koncentration till en snävare del av dygnet än tidigare. En annan betydelsefull sida av den sålunda ökade »spetsbelastningen» beröres i vattenfallsstyrelsens yttrande, där det påpekas, att arbetstidens begränsning inom industrien medfört en tendens att öka maximibelastningen och minska utnyttningstiden för kraftverken, vilket har en ogynnsam inverkan på kraftverkens ekonomi. Tendens till en dylik inverkan har redan kunnat spåras vid statens kraftverk, om också vissa andra faktorer medverka till att denna tendens hittills icke blivit alltför tydligt framträdande. Samma synpunkter återfinnas i en intressant utredning av Stockholms stads elektricitetsverk (se bil. 2, sid. *34), vilken utmynnar uti, att resultatet av arbetstidens inskränkning, vad energikostnaden beträffar, blivit dels förhöjda tariffer för energiens tillhandahållande, dels därutöver ett avsevärt fördyrande av energien därigenom att energiabonnten nu sämre än förr kan utnyttja en rationell tariffs möjligheter till erhållande av billig energi.

10. Arbetstidsförkortningens inverkan på produktionskostnaderna.

Anskaffande av nya arbetsmaskiner och andra förbättringar av de tekniska hjälpmedlen måste alltid vara förenade med väsentliga kostnader. Till vilka belopp dessa kunna uppgå, belyses genom följande uttalande från en industri, inom vilken visserligen ifrågavarande belastning av speciella anledningar synes hava blivit alldeles särskilt tung, nämligen sockerindustrien. Sålunda meddelar svenska sockerfabriksaktiebolaget, att i och med arbetstidslagens genomförande synnerligen omfattande förbättrings- och nybyggnadsarbeten måst företagas. På grund av råsockerkampanjens korthet (c:a 8 veckor) hade det städse varit svårt att med fördel införa arbetsbesparande maskiner och inrättningar, i det att inbesparingen i arbetslönerna i allmänhet icke kunnat förränta och amortera kostnaden för de tekniska hjälpmedlens förbättring. I och med införandet av arbetstidslagen blev emellertid behovet av ökad arbetskraft så stort, att det var fara värt, att inom de orter, där fabrikena äro belägna, tillräcklig arbetskraft icke skulle stå att erhålla. På grund härav blev det nödvändigt att i största möjliga mån införa arbetsbesparande maskiner och transportinrättningar för att såvitt möjligt nedbringa det erforder-

*Ökning av
de fasta
kostnaderna.*

liga arbetarantalet. Det härför erforderliga kapitalet uppgives utgöra nära 9¹/₂ miljoner kr., vartill kommo c:a 400,000 kr. för beredande av bostadsutrymme åt den nytillkomna personalen genom uppförande av nya bostadshus och kaserner för säsongarbetare. Det framhålles i samband härmed, att angivna förbättring av de tekniska hjälpmedlen i stort sett icke medfört ökad prestationsförmåga hos resp. fabriker, utan huvudsakligast avsett att inbespara manuell arbetskraft. Arbetarantalets ovan påvisade ökning med c:a 25 % ger likväl vid handen, att det icke varit möjligt att genom arbetsbesparande inrättningar ens tillnärmelsevis kompensera det behov av ökad arbetskraft, som lagens införande medfört. Detta bekräftas även av mellersta Sveriges sockerfabriksaktiebolag, som meddelat, att de tekniska anordningarna, där så kunnat ske, ha förbättrats i syfte att återvinna den genom lagen minskade produktionen, men att detta ej nämnvärt lyckats.

Där arbetsstyrkan ökats eller de tekniska hjälpmedlen förbättrats eller förändringar i båda dessa avseenden förekommit, har detta ofta föranlett utvidgning eller nybyggnad av fabrikslokaler eller bostadshus. Att bestämma, i vilken utsträckning detta skett, är dock icke möjligt på grundval av nu föreliggande material, särskilt om man vill utsondra den del av ifrågavarande byggnadsverksamhet, som skulle stå i direkt samband med 8-timmarslagens genomförande. För att inse detta behöver man blott fästa uppmärksamheten på det välbekanta förhållandet, att ännu 1920 års konjunkturväg i och för sig gav anledning till en betydande investering av fast kapital, ävensom beakta, att behovet av arbetarbostäder ingalunda står i direkt proportion till ökningen av arbetarantalet, utan till mycket väsentlig mån betingas av resp. arbetsställens läge i staden eller på landet samt arbetarstockens sammansättning efter ålder och kön. Här som annorstädes synas omkostnaderna ha blivit störst för de skiftgående industrierna med deras förhållandevis stora personalökning, så gott som uteslutande manliga arbetskraft och övervägande lokalisering till landsbygden. Om sockerindustrien har nyss talats, och från så väl järnverken som pappersmassfabrikerna och pappersbruken omnämnes ett ansenligt bostadsbyggande, vilket pappersmassförbundet för sina medlemmars vidkommande uppskattar till c:a 2,000 lägenheter, dragande en kostnad av flera miljoner kronor.

Vill man erhålla en allmän föreställning om, i vad mån arbetstidsbegränsningen kan anses hava inverkat fördyrande på produktionskostnaderna, bör hänsyn tagas så väl till den ökning av de fasta kostnaderna, som föranletts genom nu berörda byggnadsarbeten och nyan-skaffningar, som till stegringen av de rörliga kostnaderna genom avlö-

Ökning av produktionskostnaderna.

ningsökningar m. m. Uppgifter i dessa avseenden hava begärts och i stor utsträckning erhållits så väl från industrisammanslutningar som från ett större antal enskilda företag.

I svaren framhålles, att frågan, i vad mån arbetstidsbegränsningen anses ha inverkat fördyrande på produktionskostnaderna, är svår att med tillräcklig noggrannhet besvara. Enstämmigt anses av alla tillfrågade, att produktionskostnaderna väsentligt fördyrats. Att angiva några exakta siffror för denna fördyring är emellertid så mycket svårare, som det på grund av de senaste årens omfattande konjunkturväxlingar knappast är möjligt att jämföra förhållandena under de olika åren, vare sig man avser tiden närmast före lagens tillkomst eller efter densamma. Härigenom försvåras en objektiv analys, huru stor del av fördyringen, som förorsakats av arbetstidslagen, och huru stor del, som föranletts av andra omständigheter. Den knappa tid, som stått uppgiftslämnarna till förfogande för besvarande av frågorna, har även lagt hinder i vägen för mera ingående och omfattande undersökningar rörande detta invecklade spörsmål.

Vad först beträffar de enskilda företagen, hava av dem c:a 250 meddelat sifferuppgifter rörande den med 8-timmarslagens genomförande sammanhängande omkostnadsökningen (i regel avseende oförändrad produktion). Dessa uppgifter hava sammanställts i omstående tabell, av vars huvudsiffror här lämnas ett sammandrag:

	Antal företag	Därav (i %) sådana, för vilka uppgivits en kostnadsökning av					
		under 10 %	10—24 %	25—29 %	30—34 %	35—50 %	över 50 %
Avlöningskostnader . . .	193	8.8	72.5	9.9	4.7	1.0	3.1
Produktionskostnader . .	111	7.2	70.3	12.6	5.4	2.7	1.8

Det övervägande antalet av de tillfrågade hava stannat vid, att omkostnaderna ökats i ungefär samma mån, som arbetstiden förkortats, d. v. s. i genomsnitt med 10, 15 à 20 %. En närmare granskning av siffrorna i fråga synes dock giva vid handen, att man svårigen torde kunna tillerkänna dem annat än ett mera subjektivt och symtomatiskt värde såsom uttryck för den uppfattning i frågan, som är rådande inom vissa företagarkretsar. Vid en kritisk granskning faller det sålunda genast i ögonen, att procentsiffrornas fördelning och gruppering är nästan alldeles densamma, vare sig man lägger till grund de totala produktionskostnaderna eller den del av desamma, som utgöres av arbetslöner. Men det är oriktigt att vid bedömande av arbetslönen icke taga hänsyn till densammas synnerligen växlande procentuella betydelse i totalkostnaden vid olika slag av tillverkningar. Medan t. ex. inom verkstads- eller

Uppgivna kostnadsökningar på grund av 8-timmarslagen vid vissa företag.

Yrkesgrupp	Antal företag, som meddelat uppgifter i detta avseende	Därav sådana, vid vilka <i>avlöningskostnaderna</i> ökats med (%)										Antal företag, som meddelat uppgifter i detta avseende	Därav sådana, vid vilka <i>produktionskostnaderna</i> ökats med (%)									
		under 5	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50 o. däröver		under 5	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-49	50 o. däröver
1. Metall- o. maskin- industri	58	2	9	15	15	7	4	3	1	—	2	33	1	4	9	5	6	3	3	1	1	—
därav:																						
järnverk	24	—	1	5	7	3	3	2	1	—	2	4	—	—	3	—	1	—	—	—	—	—
mek. verkstäder	25	2	7	6	4	4	1	1	—	—	—	25	—	3	5	4	5	3	3	1	1	—
annan järn- o. me- tallindustri	9	—	1	4	4	—	—	—	—	—	—	4	1	1	1	1	—	—	—	—	—	—
2. Jord- o. stenin- dustri	11	—	2	4	3	2	—	—	—	—	—	11	—	—	3	5	3	—	—	—	—	—
3. Träindustri	64	—	—	7	21	31	5	—	—	—	—	20	—	2	6	4	6	2	—	—	—	—
därav:																						
sågverk	44	—	—	2	17	20	5	—	—	—	—	10	—	2	4	3	—	1	—	—	—	—
snickerifabriker	20	—	—	5	4	11	—	—	—	—	—	10	—	—	2	1	6	1	—	—	—	—
4. Pappers- o. gra- fisk industri	12	—	—	1	1	2	4	3	1	—	—	7	—	1	4	—	—	2	—	—	—	—
därav:																						
pappersmasse- fabriker	6	—	—	—	—	1	2	3	—	—	—	3	—	—	1	—	—	2	—	—	—	—
pappersbruk och pappfabriker	4	—	—	—	1	1	1	—	1	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—
grafisk industri	2	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	3	—	1	2	—	—	—	—	—	—	—
5. Livsmedelsindu- stri	16	—	—	4	3	3	2	1	—	3	20	—	—	6	2	4	4	2	—	1	1	—
därav:																						
bagerier	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	—	—	1	—	2	1	—	—	—	1
övriga	16	—	—	4	3	3	2	1	—	3	15	—	—	5	2	2	3	2	—	1	—	—
6. Textil- o. beklä- nadsindustri	9	—	—	1	1	6	1	—	—	—	—	12	—	—	1	3	4	3	—	—	—	1
därav:																						
textilindustri	6	—	—	1	—	5	—	—	—	—	—	8	—	—	—	2	4	1	—	—	—	1
beklädnadsindustri	3	—	—	—	1	1	1	—	—	—	—	4	—	—	1	1	—	2	—	—	—	—
7. Läder-, hår- och gummivaruindu- stri	6	—	1	2	1	2	—	—	—	—	—	5	—	—	2	1	1	—	1	—	—	—
8. Kemisk-teknisk industri	9	—	2	1	—	4	1	—	—	1	2	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—
9. Byggnadsverk- samhet	4	—	1	—	1	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10. Kraft-, belys- nings- o. vatten- verk	2	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
13, 14. Annan yrkes- rörelse	2	—	—	—	—	1	1	—	—	—	—	1	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—
Samtliga { antal	193	2	15	35	46	59	19	9	2	—	6	111	1	7	32	22	24	14	6	1	2	2
% } 100·0		1·0	7·8	18·1	23·8	30·6	9·9	4·7	1·0	—	3·1	100·0	0·9	6·3	28·9	19·8	21·6	12·6	5·4	0·9	1·8	1·8

järnmanufakturindustrien arbetslönerna faktiskt spela in i kalkylen med 65 å 75 %, intager vid bruksindustrien ofta råvarans pris just samma plats; därför måste man, såsom bl. a. en av yrkesinspektörerna framhållit, anse det vara förkastligt att generellt och utan vidare tala om arbetslönernas enorma inverkan på produktionen och att arbetstidslagen åstadkommit sådan fördyring av Sveriges produktion. För en utredning härav måste krävas mera objektiva och djupgående undersökningar efter enhetlig metod. Det ligger i sakens natur, att mycket olika resultat erhållas, om man i ena fallet uteslutande tager hänsyn till förädlingsarbetet vid en viss fabrik, men i det andra utgår ifrån, att det icke enbart är produktionen inom den fabriken eller verkstaden, som fördyrats, utan lägger härtill, att alla de materialier, som där komma till användning, och vilka i sin ordning till allra största delen representera arbetslöner, fördyrats i ungefär samma mån, som arbetstiden för de vid deras framställning sysselsatta arbetarna förkortats. Tillkomma vidare av samma skäl transportkostnadernas stegring samt arbetstidsförkortningens indirekta prisstegrande verkningar inom jordbruk, skogsbruk och annan råvaruproduktion, förstår man, huru tabellens toppsiffror kunna hava tillkommit. Men det torde få anses visst, att liksom ringarna av en i vattnet kastad sten efter hand bliva allt vidare men på samma gång allt svagare, så bli dylika siffror visserligen högre men på samma gång, genom mängden av felkällor, allt mera vanskliga och obestämda.

Från de industriella sammanslutningarna föreligga likaså åtskilliga uppskattningar rörande produktionskostnadsökningen på grund av 8-timmarslagen, för vilka de framkalkylerade merkostnadernas svängningstal synes hålla sig omkring 15 å 20 % vid oförändrad produktion. Arbetarorganisationerna anse däremot, där de överhuvud göra några uttalanden i frågan, att produktionen ej nämnvärt fördyrats genom arbetstidsförkortningen, enär arbetsintensiteten i motsvarande grad ökats (jfr nedan).

En mera detaljerad undersökning av produktionskostnaderna har blott meddelats av Sveriges pappersbruksförbund. Denna, vilken återges i bil. 2, sid. *66 ff., avser förhållandena år 1920 vid dels ett av de största pappersbruken i landet med tillverkning av tidningspapper, dels ett av de mindre pappersbruken med tillverkning av finpapper, vilket förädlas i största tänkbara utsträckning (till kuvert, skrivböcker m. m.). Av utredningen framgår, att den av 8-timmarslagen förorsakade kostnadsökningen per ton tidningspapper belöper sig till 8'4 % och per ton högförädlad finpapper till 11'04 % av samtliga kostnader. Härvid har arbetslönen uträknats så väl i verkligheten som under förutsättning att lagen ej funnits. I sistnämnda fall har för varje särskilt material endast med-

räknats sådan arbetskostnad, som i verkligheten berott på lagen i fråga. För rubriken »massaved» ha exempelvis alla kostnader för skogsarbete, flottning och frakt ansetts oberörda av lagen, varemot utgifterna för in-tumning, avräkning och lastning vid bruket ansetts bero av lagen.

Med hänsyn till de växlande konjunkturernas särskilt störande inverkan på detta slag av beräkningar erbjuda kostnadskalkyler rörande av dessa växlingar relativt oberoende industrier och arbeten ett alldeles särskilt intresse. Sålunda beräknas fördyringen inom sockerindustrien uppgå till 2 å 3 öre per kg. socker (med under år 1922 gällande löner). Om 10 % ränta och amortering beräknas på den förut angivna kapitalinvesteringen, utgör den fasta kostnadsökningen ungefär 0.65 öre av ovannämnda 2 å 3 öre per kg. Att märka är, att detta uppgives uteslutande vara den direkta kostnadsökningen för arbetet med sockerframställningen. Den indirekta kostnadsökningen, bestående i av 8-timmarslagen framkallad fördyring av råvaror, materialier och förbrukningsartiklar, är icke medtagen och kan icke ens tillnärmelsevis angivas.

Ur samma synpunkt intressera de kostnadsökningskalkyler, som erhållits från *statliga* och kommunala verk och myndigheter.

Av försvarsverken uppges ökning av de fasta kostnaderna genom utvidgningar och nyanskaffningar ha ägt rum vid 3 arbetsställen, men i övrigt anges ingen sådan fördyring. Stegring av de rörliga kostnaderna, d. v. s. löneökningar utan motsvarande stegrad arbetsprestation, rapporteras från 18 arbetsställen och anses uppgå till 5—25 % av förutvarande löner. Fortifikationsbefälhavaren i Boden meddelar, att för arbete, som utföres på timlön eller ackord, har ingen fördyring inträffat, men väl för arbeten, som utföres genom månadslönare.

Inom kommunikationsverkens rayon omförmäles ökning av de fasta kostnaderna i ett fall, nämligen för telegrafverkets verkstad med c:a 11 %. I övriga fall anges ingen fördyring, vilket dock beträffande järnvägsverkstäderna anses vara beroende på, att arbetstillgången varit ringa. Den med lönestegringarna sammanhängande kostnadsökningen, som genomgående förekommit, uppskattas till 6 å 9 %. Vid vattenfallsverkets anläggningar anges i tre fall ökning av de fasta (bostäder, maskiner etc.) och i sex fall av de rörliga kostnaderna (löneökning genom kompensation). Det anmärkes, att avlöningarna fullt kompenserats med hänsyn till den förkortade arbetstiden samt att tiden för vissa arbetens utförande förlängts, vilket medfört ökade allmänna kostnader. Enahanda uppgifter föreliggande från väg- och vattenbyggnadsstyrelsens arbeten, varvid även uppmärksamheten fästes på, att redskap och maskiner nu få stå obegagnade längre tid än förr samt att administrationskostnaderna måst ökas.

Att de egenartade tidsförhållanden, som rått under 8-timmarlagens hittillsvarande giltighetstid, ingalunda lämnat statens arbeten opåverkad, belyses särskilt genom den utredning järnvägsstyrelsen lämnat angående 8-timmarsdagens ekonomiska konsekvenser för statens järnvägar. Under hänvisning till denna utredning, som avtryckts i bil. 2, sid. *20 ff., må här blott nämnas, att densamma utmynnar i det totalomdöme, att under nuvarande exceptionella lågtrafik kostnadsökningen vid statens järnvägar på grund av arbetstidens förkortning är mindre betydande i förhållande till hela omslutningen, varemot vid en trafikintensitet, motsvarande statens järnvägars tekniska kapacitet, förkortningen av arbetstiden skulle medföra en betydlig ökning av kostnaderna. Att man genom sänkning av statens järnvägars standard i trafikhänseende till viss del kunnat kompensera lagens verkningar, ändrar givetvis därutinnan intet väsentligt. Vad här sagts, heter det, gäller väsentligen de rörliga kostnaderna, medan ökningen i de fasta kostnader, som kunna framkallas genom ökad kapitalinvestering, däremot icke torde bliva av någon större betydelse.

I fråga om *kommunernas* verk och arbeten hava de siffermässiga uppgifter, som lämnats, sammanställts i nedanstående tabell:

Ökning i %:	under 10	10—24	25—29
Avlöningskostnader	5	3	—
Produktionskostnader	12	9	1

Dessutom har uppgift om, att kostnaderna ökats, utan närmare angivande av ökningens storlek eller fördelning på fasta och rörliga kostnader, lämnats från 17 företag. Beträffande de fasta kostnaderna uppgives från 7 platser, att ökning ägt rum, medan från 16 meddelas, att arbetstidslagen ej föranlett någon förändring. De rörliga kostnaderna hava enligt 56 uppgifter ökats, medan från 2 företag uppgives, att ingen ändring skett, i det ena fallet beroende på att 8-timmarsdagen redan förut under flera år tillämpats. Från ett av våra största elektricitetsverk skrives: »I stort sett har arbetstidslagen härstädes nedbringat den ordinarie arbetstiden från 57 timmar till 48 timmar per vecka, enär de nedläggningar, som gjordes närmast före lagens antagande, äro att anse som en förskottering. Denna sänkning av arbetstiden har dragit med sig ökad kostnad för den elektriska energiens alstring, föranledd dels av större personalutgifter för driften och dels av minskad utnyttjningstid för verken, varigenom de fasta kostnaderna måste fördelas på en proportionsvis lägre förbrukning.»

11. Arbetstidsförkortningens inverkan på arbetsintensiteten.

I fråga om arbetstidsbegränsningens inverkan å arbetsintensiteten falla omdömena ännu mera växlande än i fråga om sagda åtgärds inverkan på produktionskostnaderna, detta särskilt av den anledningen, att man härvidlag har att tillgå talrika uppgifter även från arbetarnas sida, och det ej blott från fackförbunden utan även från fackföreningar och verkstadsklubbar vid enskilda företag.

*Maskin-
arbete och
handarbete.*

Innan man ingår på behandlingen av detta material, synes det nödvändigt att till sakens klarläggande göra vissa distinktioner. Det är sålunda nödvändigt att skilja mellan å ena sidan maskinarbete, å den andra manuellt arbete. I fråga om maskinarbete åter har man att göra åtskillnad mellan sådana maskiner, som äro helautomatiska, d. v. s. vid vilka maskinen uträttar sitt arbete utan egentlig medverkan av mänsklig arbetskraft, vars roll sålunda uteslutande är av övervakande natur, och halvautomatiska maskiner, vilka fordra någon medverkan från arbetarnas sida. Vid de förra är varje ökning av produktionen genom åtgörande av arbetarna utesluten. Vid de senare åter är det möjligt, att arbetarna genom större iver och påpasslighet kunna öka maskinernas prestation. Inom den egentliga industrien utföres den övervägande delen av arbetet med maskiner av dessa båda huvudslag, och den del av produktionen, där det manuella arbetet fortfarande spelar en huvudroll, utgöres i huvudsak av hantverket. Förutom den inom resp. näringsgrenar rådande arbetstekniken, dess art och utveckling under den senaste tiden, är det för bedömande av här ifrågavarande spörsmål jämväl av vikt att känna en hel rad av andra faktorer, såsom den — inom olika näringsgrenar, som förut påpekats, mycket växlande — förkortning av den effektiva arbetstiden lagstiftningen faktiskt medfört, vidare eventuella förändringar i arbetets organisation och arbetsstyrkans sammansättning, huruvida arbetarna övervägande avlönas med tidlön eller med ackordslön, tonlön, premielön e. d. lönesystem, varigenom lönebeloppet i väsentlig mån göres beroende av arbetsprestationen eller arbetsprodukten, o. s. v. Erinras må i detta samband om, att spörsmålet i fråga blott är av betydelse med avseende på de egentliga tillverkningsarbetarna, medan man i fråga om distributions- och transportarbetare o. d., vilka, som svenska handelsarbetareförbundet skriver, »utföra sitt arbete på order och ej på ackord», knappast kan tala om en efter arbetseffekten någorlunda mätbar arbetsintensitet.

Mot bakgrunden av dessa förhållanden böra ses de uttalanden och

Uppgifter rörande förändringar i arbetsintensiteten [enligt uppgifter från arbetsgivare (form. 2: a) och arbetare (form. 2: b)].

Yrkesgrupper	Antal företag, vilka meddelat uppgifter i detta avseende		Därav (1 %) fall, då arbetsintensiteten efter arbetstidsförkortningen uppgives hava blivit							
			oförändrad		ö k a d				minskad	
					i allmänhet		vid vissa arb.			
			ag.	a.	ag.	a.	ag.	a.	ag.	a.
1. Metall- o. maskinindustri	297	229	73·4	8·3	2·3	91·7	14·9	—	9·4	—
därav: järnverk	94	68	73·4	5·9	1·1	94·1	17·0	—	8·5	—
mek. verkstäder	164	144	73·8	9·7	1·8	90·3	14·0	—	10·4	—
annan järn- o. metallindustri	39	17	71·8	5·9	7·7	94·1	12·8	—	7·7	—
2. Jord- och stenindustri	72	55	87·5	9·1	4·2	90·9	5·5	—	2·8	—
3. Träindustri	192	124	79·7	8·9	—	91·1	8·9	—	11·4	—
därav: sågverk	107	62	90·0	3·2	—	96·8	6·5	—	3·5	—
snickerifabriker	85	62	67·1	14·5	—	85·5	11·7	—	21·2	—
4. Pappers- o. grafisk ind.	96	81	86·5	9·9	3·1	90·1	4·2	—	6·2	—
därav: pappersmassefabr.	38	30	81·6	3·3	2·6	96·7	2·6	—	13·2	—
pappersbruk o. pappfabriker	8	11	75·0	—	—	100·0	12·5	—	12·5	—
grafisk industri	50	40	92·0	17·5	4·0	82·5	4·0	—	—	—
5. Livsmedelsindustri	174	95	89·7	12·6	4·0	86·4	—	1·0	6·3	—
därav: bagerier	37	30	94·6	13·3	5·4	86·7	—	—	—	—
sockerbruk	26	15	100·0	20·0	—	73·3	—	6·7	—	—
tobaksindustri	1	2	100·0	—	—	100·0	—	—	—	—
övriga	110	48	85·5	10·4	4·5	89·6	—	—	10·0	—
6. Textil- o. beklädnadsind.	66	56	74·2	28·6	7·6	71·4	7·6	—	10·6	—
därav: textilindustri	44	40	72·7	17·5	6·8	82·5	11·4	—	9·1	—
beklädnadsindustri	22	16	77·3	56·3	9·1	43·7	—	—	13·6	—
7. Läder-, hår- o. gummiv.-ind.	54	71	81·5	16·9	13·0	83·1	—	—	5·5	—
8. Kemisk-teknisk industri	28	21	78·6	9·5	10·7	90·5	—	—	10·7	—
därav: tändsticksfabriker	—	9	—	—	—	100·0	—	—	—	—
annan kemisk-teknisk industri	28	12	78·6	16·7	10·7	83·3	—	—	10·7	—
9. Byggnadsverksamhet	16	16	93·8	—	—	100·0	—	—	6·2	—
10. Kraft-, belysn.-o.vattenverk	9	—	88·9	—	—	—	—	—	11·1	—
11. Handel och varulager	24	15	83·3	33·3	—	66·7	—	—	16·7	—
12. Landtransport	17	6	94·1	—	5·9	100·0	—	—	—	—
13, 14. Annan yrkesrörelse	13	—	77·0	—	—	—	—	—	23·0	—
Samtliga {antal	1,058	769	857	90	36	678	74	1	91	—
%}	100·0	100·0	81·0	11·7	3·4	88·2	7·0	0·1	8·6	—

omdömen i detta vanskliga spörsmål, vilka inkommit till undersökningen. Betraktas först de uppgifter i detta avseende, som föreligga från arbetsgivare och arbetare vid särskilda företag, sådana dessa sammanställts i

Arbetsintensitetens förändringar inom det enskilda näringslivet. omstående tabell, befinnes det, att det övervägande flertalet arbetsgivare eller 81·0 % av samtliga uppgivit arbetsintensiteten hava blivit oförändrad efter arbetstidsförkortningen. Däremot är det blott 11·7 % av arbetarsvaren, som hylla denna uppfattning, varvid i regel tillfogas, att arbetsintensiteten redan genom utvecklad arbetskontroll och kristidens nödtvång till stegrade inkomster varit så uppdriven, att den ej vidare kunde ökas.

Det övervägande flertalet arbetare eller 88·3 % av samtliga hava i stället hållit före, att arbetsintensiteten ökats, ofta i den grad, att man nu utför lika mycket arbete på den kortare arbetstiden som förut på den längre. Av arbetsgivarna är det däremot endast ett hundratal (10·4 % av samtliga), som ansett, att arbetstidsreformen på ett eller annat sätt verkat främjande på arbetseffektiviteten. Och av dessa förklara två tredjedelar, att uttalandet endast gäller vissa angivna arbeten, företrädesvis ackordsarbeten, eller viss kortare tid, merendels de närmaste månaderna efter reformen. Andra betona, att ehuru arbetet nu går fortare, har det blivit mera vårdslöst och nervöst, så att kvaliteten försämrats och mer varor måste kasseras.

Siffermässiga uppgifter föreligga blott från några få företag.

Vid ett tegelbruk ha verkställt beräkningar rörande produktionen av 10" murtegel och 1½" dräneringsrör, vilka var för sig produceras i ungefär lika kvantiteter och sammantagna innefatta $\frac{4}{5}$ av brukets tillverkning. Beräkningarna, vilka avse ett lag om 18 personer (utom ugnsarbetare och brännare), giva vid handen, att genomsnittliga tillverkningen av murtegel utgjorde per timme: 1919 2,300 st., 1920 2,450 st. och 1921 2,460 st., medan beträffande dräneringsrör motsvarande siffror utgjorde resp. 2,680, 2,800 och 2,980. Man kunde sålunda anteckna en produktionsökning 1919—1921 av resp. 7·0 och 11·2 %.

En arbetsgivare meddelar, att för kalkbrottsarbetare arbetsprodukten var

1918	med	58	timmars	arbetsvecka	0·930	ton	per	timme
1919	»	54	»	»	0·812	»	»	»
1920	»	48	»	»	0·814	»	»	»
1921	»	48	»	»	0·862	»	»	»

Från ett järnbruk uppges, att ökning av arbetsintensiteten visserligen i några fall kunnat konstateras, men att denna icke varit en följd av arbetstidens förkortning utan i stället av dess konsekvens, den minskade arbetsförtjänsten. I de fall, där icke full kompensation lämnats, har nämligen den mindre förtjänsten sporrat till ökade ansträngningar för att på denna väg erhålla kompensation helt eller delvis. Där

kompensationen från början varit fullständig, har ingen ökning i arbetsintensiteten kunnat konstateras. Man kan härvid uppdraga en tydlig analogi med konsekvenserna av den första allmänna lönereduceringen den 1 febr. 1921. Denna medförde en alldeles påtaglig ökning i arbetsintensiteten på områden, där möjlighet fanns att härigenom motverka reduceringens inverkan på arbetsförtjänsten.

Man påpekar också, att förbättrade tekniska anordningar nog spelat sin roll, ehuru man sökt se bort härifrån. Intressant är ett uttalande av chefen för ett av våra allra största industriföretag, innebärande, att vid varje välorganiserat företag arbetseffektiviteten alltid bör vara stadd i ökning under inverkan av successivt fortgående tekniska och organisatoriska förbättringar samt personalens fortskridande uppövning och träning i sina resp. göromål.

Den mera optimistiska syn på arbetstidsförkortningens inverkan på arbetsintensiteten, som varit rådande inom nu nämnda arbetsgivar-grupp, motväges därigenom, att ett föga mindre antal arbetsgivare, nämligen 91 eller 8% av samtliga, uppgivit, att arbetsintensiteten efter lagens genomförande minskats. Några företagare söka också med sifferuppgifter närmare belysa dessa sina uttalanden.

En margarinfabrik har gjort en undersökning för tvenne tillfällen, då fabriken arbetskapacitet var till fullo utnyttjad, nämligen mars 1913 och april 1922, varvid produktionen per dag och arbetare befanns utgöra resp. 122.1 och 101.4 kg. Vid bedömning av dessa siffror bör beaktas, att visserligen produktionskapaciteten 1922 något uppdrivits genom anskaffandet av vissa arbetsbesparande maskiner, men å andra sidan var särskilt inslagingsarbetet då mera tidskrävande på grund av större efterfrågan på 1/2 kg.-förpackningar.

Inom en fabrik för järnmanufaktur hava undersökts vissa individuella arbetares prestationer i medeltal dels för åren 1917—20 (före arbetstidslagen), dels för senare halvåret 1920. Resultaten återgivnas här nedan:

	Bultsmed			Varm-nagel-pressare	Bult-gångare	Mutter-gångare	Skruv-svarvare	Kall-slagare av bult
	a	b	c					
Medeltal styck/före lagen . . .	541	279	386	592	252	627	49	2,195
per timme (efter ' . . .	521	268	346	580	278	695	54	2,809
Ökning (+), resp. miskn. (-), % .	-3.7	-3.9	-10.4	-2.0	+10.3	+10.8	+10.2	+28.0

Utvecklingen har här sålunda varit skäligen olikartad beträffande olika slag av arbetare, men har minskning varit att anteckna för huvudgrupperna.

Ett järnverk skriver, att arbetsintensiteten ej ökats på grund av den kortare arbetstiden. Detta är utan vidare givet för masugnar och stålugnar, där ugnens gång bestämmer produktionens storlek. Beträffande valsverken har en särskild undersökning verkställt med följande resultat:

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1 9 2 0 1 hälft. 2 hälft.	1921	
Genomsnittlig utvalsning i kg. per vällugnstimme	873	905	914	946	957	1,091	1,056	1,162	987	1,026

Häraf framgår, att utvalsningen sista halvåret 1920 sänkts, vilket starkt bryter av mot den eljest genomgående, enligt bolagets uppgifter till tekniska framsteg hänförliga, långsamma stegringen av produktionen.

Från ett annat järnverk hava meddelats statistiska uppgifter över produktionen av tunnplåt under de veckor olika år, då likvärdig tunnplåt utvalsats under hela veckan. Av denna framgår, att produktionen i kg. per man och arbetstimme under de olika åren utgjorde:

1917	1918	1919	1921
10·8	10·8	10·7	8·9

Årssiffran 1921 leder emellertid tanken på, huruvida icke anledningen till nu berörda företeelse mindre bör sökas i 8-timmarsdagen än i den rådande depressionstiden med dess konsekvenser av lönenedsättningar, arbetstidsförkortningar och personalavskedanden. En närmare granskning ur denna synpunkt av föreliggande material synes ge vid handen, att sistnämnda förhållanden återverkat på arbetarna på två helt olika sätt. Vid vissa ackordsarbeten hava arbetarna sökt uppdriva sin arbetsintensitet till det yttersta för att även vid reducerade lönesatser och förkortad arbetsvecka söka i möjligaste mån bibehålla sin förutvarande dagsförtjänst, och har då vid införande av exempelvis 40 timmars arbetsvecka arbetsgivaren kunnat konstatera en väsentlig ökning av arbetsintensiteten. På andra håll har det däremot varit orderstockens katastrofala nedgång och de allt talrikare avskedandena, som företrädesvis påverkat arbetarna och föranlett dem att minska arbetsintensiteten genom att i möjligaste mån »uttänja» förefintliga arbeten i den ofta bedrägliga förhoppningen att därigenom för något längre tid kunna säkerställa arbete och anställning åt sig och sina kamrater.

Övergår man därefter till de olika arbetsgivar-, arbetsledar- och arbetarorganisationernas uttalanden, möta samma inbördes motstridiga synpunkter och påståenden. Svenska arbetsgivareföreningen håller före, att inom den svenska storindustrien den arbetstakt, som blivit den vanliga vid en maskin, blott bibehållits, i bästa fall med någon ökning en kor-

tare tid omedelbart efter förändringen i arbetstiden. I detta huvudorganisationens uttalande instämman i stort sett samtliga föreningens yrkesförbund och övriga tillfrågade arbetsgivarorganisationer, där de ej rent av anse sig kunna konstatera en minskning. Vad hantverket angår, är detta endast till en mindre del organiserat inom svenska arbetsgivareföreningen, och denna anser sig därför icke kunna fälla något omdöme om förhållandena inom hantverket i stort sett. Från den del av hantverket, som tillhör föreningen, har emellertid rapporterats, att någon ökad arbetsintensitet efter arbetstidslagens genomförande icke förmärkts.

Sveriges hantverksorganisation håller före, att allmänna åsikten inom hantverket är, att om någon inverkan på arbetsintensiteten blivit en följd av lagen, detta snarare torde vara en minskning än en ökning. Detta uttalande stödes även genom en granskning av de yttranden, som föreliggande från de särskilda orternas hantverksföreningar. Av 61 föreningar, som besvarat frågan, anse 42, att någon förändring i arbetsintensiteten icke inträtt i och med lagens genomförande, 2 att intensitetsökningen varit »ej nämnvärd», 2 att ökning endast förekommit »i vissa fall» och 1 (Vinslöv) att ingen ökning kunnat förmärkas »utom möjligtvis i ackordsarbete». Härtill kommer 1 (Ockelbo), som yttrar: »Till en början visade det sig, att arbetsintensiteten var större, men snart nog sjönk den till samma nivå som före lagens ikraftträdande.» Tillhoppa 48 föreningar (ca 80 %) anse således, att lagen praktiskt taget icke haft någon inverkan på arbetsintensiteten. För lagen något ogynnsammare uttalanden hava gjorts av 6 föreningar, vilkas svar gå ut på, att de icke hava märkt någon ökning av arbetsintensiteten utan snarare en nedgång. Bland dessa äro föreningarna i Norrköping och Visby, av vilka den senare skriver: »Om någon ändring i arbetsintensiteten försports, så har den åtminstone icke varit till det bättre. Tvärtom rapportera några mästare, att de funnit ökad slöhet.» Andra hantverksföreningar anse sig kunna taga steget fullt ut och förklara, att arbetstidsförkortningen medfört en minskning av arbetsintensiteten. Dessa äro föreningarna i Stockholm, Ödeshög (som anger orsaken vara extraarbetet å fritid), Karlshamn, Kristianstad, Osby och Härnösand. Mot dessa står föreningen i Haparanda, som svarat, att arbetsintensiteten genom ackordssystem och bättre övervakande av arbetet har kunnat icke oväsentligt uppdrivas.

Synes sålunda i fråga om normalarbetsdagens inverkan på arbetsintensiteten opinionen inom arbetsgivarkretsar vara skäligen enhetlig, är den det ej mindre bland arbetarna, men den gemensamma plattformen

är här, att reformen haft en gynnsam inverkan på arbetsintensiteten och att produktionen per huvud och timme blivit i större eller mindre grad ökad. Svenska typografförbundet fäster uppmärksamheten på, att 8-timmarsdagen för maskinsättarna varit gällande i 25 år och konstaterar, att de svenska maskinsättarnas arbetsintensitet är bland de högsta, vilket bestyrkes bl. a. därigenom, att i Sverige en maskinsättare för att anses som utlärd skall kunna sätta 6,500 typer per timme vid en satsbredd av 40 bokstäver men i Norge och Danmark endast 5,400.

Givetvis skulle det vara synnerligen önskvärt att kunna sammanjämka arbetsgivarnas och arbetarnas motsatta uppfattningar i arbetsintensitetsfrågan och söka åstadkomma en möjligast objektiv utredning rörande detta viktiga spörsmål. Tyvärr hava parterna själva sammanbragt föga av bevismaterial, lämpat att läggas till grund för en dylik prövning. Det är blott i ett eller annat fall man härvid har möjlighet till kritisk granskning, exempelvis beträffande sågverksindustrien. Sågverksförbundet har ansett, att någon förhöjande inverkan av den begränsade arbetstiden på arbetsintensitet eller arbetseffektivitet icke kan konstateras, medan svenska sågverksindustriarbetareförbundet förmenat, att intensiteten höjdes med c:a 10 % år 1920. Sistnämnda uppfattning baserar sig antagligen därpå, att år 1920 ökades, samtidigt med förkortningen av arbetstiden, 1919 års ackordslöner med 16 %, men det för år 1920 uppnådda genomsnittresultatet av ackorden företedde en ökning av c:a 10 % utöver det beräknade. Nu uppgår emellertid denna skillnad emellan beräknad förtjänst och uppnådd förtjänst till alldeles samma procent som den ovan (sid. 77) påvisade skillnaden mellan nominell och effektiv arbetstid före lagens tillämpning, och ökningen i arbetseffekt per arbetstimme torde sålunda på goda grunder vara att anse som skenbar och huvudsakligen bero på, att arbetstiden numera kan till fullo utnyttjas på grund av träffade överenskommelser och organisatoriska förändringar.

I syfte att möjliggöra ett djupare inträngande i denna stridsfråga synes det vara lämpligt att taga del av de erfarenheter, som gjorts av personer i mera opartisk ställning, exempelvis industriens »underbefäl», vilket ju måste anses intaga en mellanställning mellan arbetsgivare och arbetstagare och genom sitt dagliga arbete komma i direkt beröring med just denna sida av 8-timmarslagen. Sveriges allmänna verkmästareförbund anser, att det på grundval av de uppgifter, som föreligga från dess 121 lokalavdelningar, är synnerligen svårt att skapa sig en riktig uppfattning om lagens inverkan på detta område. I ungefär hälften av svaren meddelas, att ingen ändring förekommit, medan 18 avdelningar

hålla före, att arbetsintensiteten ökats, i ett fall med ända upp till 25 %, och 6 avdelningar anse erfarenheterna ge vid handen, att arbetsintensiteten »i viss mån» ökats. Vid 3 företag uppgives lagen ha föranlett sämre arbetsprestation än tidigare. I ett fall har arbetseffektiviteten blivit större endast beträffande de kvinnliga arbetarna. En avdelning skriver, att vid lagens ikraftträdande prestationsförmågan hos arbetarna väsentligt nedgick, men att den nu uppnår samma effektivitet som tidigare. Slutligen meddelar en avdelning, att arbetsintensiteten kvantitativt sett ökats, men att detta skett på bekostnad av arbetets utförande och kvalitet.

Av intresse äro vidare de uppgifter, som föreligga från statens och kommunernas arbeten, särskilt byggnads- och anläggningsarbeten o. d., där tekniska anordningar och förbättringar icke i så hög grad kunna förändra och undanskymma det rent manuella arbetets prestationer.

Arbetsintensitetens förändringar vid statens och kommunernas arbeten.

I fråga om *statens* arbetare meddela försvarsverkens arbetschefer, att beträffande 22 arbetsställen arbetsintensiteten uppgivits vara oförändrad, i två fall sämre än förr och blott i tre åtminstone delvis ökad.

Bland dessa är flottans varv i Stockholm, varest någon ökning iakttagits beträffande nytillverkning i större skala, däremot icke i allmänhet och i andra fall. På särskild förfrågan har varvschefen meddelat, att omdömet baserar sig på standard- eller masstillverkning av vissa artiklar inom min- och torpeddepartementen, och att ökningen förmodligen beror därpå, att arbetarna erhållit större vana vid tillverkning av ifrågavarande artiklar, varigenom tillverkningshastigheten ökats. På grund av denna tillverknings skiftande art och ringa omfattning i förhållande till varvets övriga arbeten hava emellertid icke kunnat erhållas sifferuppgifter, exakt belysande arbetsintensitetens förändringar under en längre tidsperiod.

Så har däremot förhållandet varit beträffande ett annat av statens fabriksföretag, nämligen Karl Gustavs stads gevärsfaktori i Eskilstuna. Här äro arbetsförhållandena i nästan enastående grad sådana, att de möjliggöra en noggrann, siffermässig beräkning av arbetsintensiteten och dess utveckling.

Den svenska tillverkningen av mausegevär för arméns behov, som upptogs åren 1899/1900, har sedan dess, i fråga om fabrikationssättet, i stort sett icke undergått några som helst förändringar, utan drives alltjämt i enlighet med de metoder, som utexperimenterats vid den tyska vapenfabriken i Obendorf. Arméns gevärstyp har bibehållits oförändrad, och fabriks maskinella uppsättning, vilken levererats av nämnda tyska fabrik, var redan från början fullt färdig och bragt till teknisk fulländning. Dessa förhållanden medverka till, att en undersökning av arbetsintensiteten och dess växlingar vid ifrågavarande faktori måste anses lämna alldeles särskilt exakta och tillförlitliga resultat, enär föränd-

ringar härvidlag icke, såsom så ofta eljest inom industrien, åtminstone delvis måste tillskrivas orsaker av teknisk art, utan så gott som uteslutande kunna anses bero på den enskilde arbetarens arbetsprestation. Dessutom underlättas genomsnittsberäkningar rörande här ifrågakarande förhållanden genom den vid fabriken mycket långt drivna arbetsspecialiseringen samt den betydande användningen av halvautomatiska arbetsmaskiner, vilkas handhavande i regel icke kräver någon längre yrkesutbildning hos arbetarna.

De arbetare, som äro sysselsatta med den egentliga gevärstillverkningen, avlönas i det stora flertalet fall efter ackord med betalning per tillverkat gevär, karbin o. s. v. För varje arbetare antecknas noggrant utgjorda arbetstimmar och uppbyren arbetsförtjänst. På grundval härav kan ett i det närmaste exakt uttryck för den genomsnittliga arbetsintensiteten per arbetare och tidsenhet erhållas genom att sätta nämnda ackordspris i relation till den uppnådda medelförtjänsten. Den på denna väg ernådda siffran, vilken sålunda uttrycker antalet per arbetare och tidsenhet producerade gevär, måste anses vara skälig representativ och tillförlitlig, då den avser ett så stort arbetarantal som 200—500 man. För en specialundersökning rörande 8-timmarsdagens inverkan på arbetseffektiviteten ligga förhållandena ävenledes gynnsamt till, då nämnda arbetstid vid faktoriet tillämpats fr. o. m. år 1919 och man alltså kan direkt sammanställa arbetsintensitetssiffrorna för trenne »normalarbetsdagsår» med motsvarande beträffande nitton år med längre arbetstid.

En sammanfattning av ifrågakarande siffermaterial för tiden fr. o. m. år 1900 t. o. m. år 1921 lämnas i vidstående tabell, vilken, i vad den rör perioden 1900—1912, uppgjorts med användande av en tidigare undersökning av docent Karl Petander¹, medan siffrorna för åren 1913—1921 erhållits vid besök på ort och ställe genom välvilligt tillmötesgående från fabriksstyresman och arbetsledare.

I tabellen angives först arbetarantalets¹ förändringar under perioden och därefter medelarbeitsförtjänsten per år, vilken siffra emellertid avser icke blott de vid den egentliga gevärstillverkningen sysselsatta arbetarna, utan även dagsverkare och dylika. Därefter följer en serie indextal, utvisande ackordsprisets per gevär årliga förskjutningar, och slutligen följa arbetsintensitetssiffrorna (antal gevär tillverkade per arbetare och timme av därmed sysselsatta arbetare), belysta av tvenne serier indextal, varvid till grund för beräkningen lagts i ena fallet produktionen år 1900, i det andra under varje närmast föregående år.

Innan tabellens siffror upptagas till behandling, må emellertid beröras vissa faktorer, som i någon mån kunde antagas förringa deras värde som mätare på arbetsintensiteten, åtminstone vad beträffar de senaste redovisningsåren. Till att börja med faller det i ögonen, att arbetarantalet under vissa perioder visat betydande växlingar år från år. Man skulle nu kunna tänka sig, att en starkare minskning av arbetarstammen i främsta rummet skulle drabba de mindre arbetsamma och dugliga elementen och sålunda medföra ett urval, som i och för sig borde föranleda en stegring av den genomsnittliga arbetsintensiteten. Omvänt borde starkare ökning och därmed följande »utspädning» av arbetarstocken förväntas bidra till en sänkning av effektiviteten. En blick på siffrorna visar emellertid, att nämnda faktorer icke synas behöva tillmätas någon större betydelse. Exempel ger krigsåret 1915, under vilket en mängd nytt folk intogs vid faktoriet, men likväl blott kan konstateras en nästan omärklig nedgång i arbetsintensiteten. Å andra sidan företer år 1916, då även en betydande nyrekrytering ägde rum, en väsentlig stegring av intensiteten, vida starkare än exempelvis åren 1909—1914 med deras kraftiga reducering av arbetsstyrkan. En motsvarande inverkan synes härflyta därav, att arbetarna i växlande utsträckning fått tjänstgöra ej vid den direkta tillverkningen utan vid handräkningsarbeten av olika slag, såsom bygg-

¹ Karl Petander: Arbetsintensiteten inom Sveriges mekaniska verkstadsindustri (Nationalföreningens mot emigrationen undersökningar rörande svenskt näringsliv IV), Stockholm 1916, sid. 66 ff.

År	Antal arbetare (i gomsnitt per år)	Medelförtjänst per arbetare och timme, kr.		Ackordspris per gevär, indextal	Antal gevär, tillverkade per arbetare och timme		
		absolut	index-tal		absolut	index-tal ¹	kedje-index-tal ²
1900	540	0.43	100	100	0.0237	100	100
1901	497	0.45	105	95	0.0265	112	112
1902	457	0.47	109	90	0.0292	123	110
1903	429	0.47	109	90	0.0292	123	100
1904	420	0.48	112	81	0.0297	125	102
1905	416	0.48	112	78	0.0341	144	115
1906	417	0.48	112	78	0.0344	145	101
1907	417	0.50	116	78	0.0356	150	103
1908	397	0.52	121	78	0.0372	157	104
1909	329	0.54	126	78	0.0387	163	104
1910	292	0.55	128	77	0.0396	167	102
1911	277	0.57	133	77	0.0412	174	104
1912	256	0.57	133	77	0.0412	174	100
1913	256	0.60	140	77	0.0433	183	105
1914	260	0.62	144	77	0.0450	190	104
1915	511	0.62	144	77	0.0449	189	100
1916	636	0.69	160	78	0.0495	209	110
1917	590	0.77	179	81	0.0527	222	106
1918	475	0.86	200	82	0.0532	246	110
1919	380	1.00	233	95	0.0587	248	101
1920	270	1.02	237	95	0.0597	252	102
1921	203	1.04	242	94	0.0617	260	103

nads- och reparationsarbeten. Denna felkälla motväges dock bl. a. därav, att samtliga arbetare plägat i tur och ordning användas än i faktoriets, än på handräckning.

Man synes sålunda i stort sett kunna bortse från nu antydda felkällor och tillmäta tabellens siffror vitsord. En första blick på talen för arbetsintensitetens utveckling under hela perioden ger vid handen, att en nära nog oavbruten stegring ägt rum under denna tid. År 1921 företer sålunda en siffra, mer än 2¹/₂ gånger större än utgångsårets.

Under de första åren var ökningen, såsom i regel brukar vara fallet, då ett nytt arbete påbörjas, i mån av träningens fortgång ganska betydande för att sedermera efter hand bli svagare. Vidare framträder en påtaglig överensstämmelse mellan arbetsintensitetens höjning och den sänkning av ackordspriset, som vid olika tillfällen ägde rum under periodens förra hälft. Mot en reducering av ackordspriset svarar sålunda i regel en förbättring av arbetsintensiteten, vilket förhållande torde hava sin naturliga förklaring däri, att arbetaren sökt uppbjuda sin förmåga för att bibehålla sin sedvanliga arbetsförtjänst.

Något annorlunda har utvecklingen sett sig under krigsåren. Med år 1915 ökades tillverkningen högst avsevärt och arbetsstyrkan blev mer än fördubblad, samtidigt som även ackordssatserna något höjdes. Som förut anmärkts, kännetecknades nämnda år av en svag tillbakagång i arbetsintensiteten, men med år 1916 vidtog åter en kraftig ökning, vilken fortsatte till år 1918 och väl till icke oväsentlig del stod i samband därmed, att under dessa år ackordspriserna synas hava stegrats väsentligt långsammare än levnadskostnaderna, låt vara att man vid bedömning av tabellens priser måste taga hänsyn till, att jämväl ackordsarbetarna då uppburat dyrtidstillägg på timlönen.

¹ 1900 års tal = 100. ² Varje föregående års tal = 100.

Sedan efter krigets slut behovet av gevär blivit vida mindre, började under år 1918 fabrikationen väsentligt inskränkas och arbetsstyrkan reduceras. Fr. o. m. år 1919 infördes därjämte 8 timmars arbetsdag, i samband varmed ackords- och timlönerna såsom kompen- sation för arbetstidsminskningen höjdes med 15 %. Riktas nu uppmärksamheten på arbets- intensitetens utveckling under åren 1919—21, utvisa jämförelsetalen, att denna alltjämt stegrats, visserligen i betydligt svagare tempo än under krigsåren, men i fullt samma ut- sträckning som under tiden närmast före krigsutbrottet. Följden härav har blivit, att ar- betseffektiviteten under dessa år synes hava legat på en högre nivå än någonsin tillförne.

Undersöker man, i vad mån angivna övning kunnat hålla jämna steg med arbetstidens nedsättning, befinnes per vecka och arbetare räknat 1919—21 års produktion visserligen hava nedgått med 7 % från år 1918, då arbetstiden var 53·5 timmar per vecka, men däremot ökat med 8 % från åren 1913—17 och med 29 % från 1908—12, under vilka båda fem- årsperioder arbetstiden uppgick till 56·5 timmar.

Vid kommunikationsverken anses arbetsintensiteten genomgående ej ökad. Beträffande järnvägarnas byggnadsarbetare anges dock, att särskilt med hänsyn till krisårens sociala arv, tillräcklig erfarenhet för frågans rätta bedömande ännu icke vunnits. Vid statens väg- och vat- tenbyggnadsarbeten har endast i ett fall konstaterats någon ökning (vid ackordsarbete), medan eljest genomgående meddelas samma eller sämre arbetsintensitet än förr. Dock påpekas från flera håll, att lagen icke ensam bär skulden till den sjunkande arbetsintensiteten, utan torde denna företeelse även bero på rådande abnorma förhållanden. I ett fall be- tecknas tillbakagången som en allmän kristidsföreteelse, vartill dock arbets- tidslagen torde vara ej så litet bidragande. Från Luleälvens kraftverks- byggnader skrives rörande denna punkt, att arbetsintensiteten varit sjun- kande efter införande av den kortare arbetstiden, men kunde detta ej tillskrivas denna förändring, utan det allmänna tidsläget med dess depra- verande tendenser. Givetvis borde arbetsintensiteten vid kortare arbetstid kunna uppökas, och detta hade kanske inträffat i speciella fall, men som totalomdöme måste sägas, att så ännu ej skett.

Stadskommunernas drätselkammare och arbetschefer svara i det stora flertalet fall, att arbetsintensiteten icke ökats efter 8-timmarsdagens genom- förande. Tvärtom har å vissa orter konstaterats tillbakagång, vilken dock delvis ansetts stå i samband med den förlängda fritidens ogynnsamma inverkan.

Endast mera undantagsvis (inalles 6 fall) meddelas, att någon för- bättring iakttagits i förevarande hänseende. Sålunda uppgives från Stock- holms byggnadskontor och renhållningsverk samt drätselkammaren i Vär- namo, att arbetsintensiteten ökats, dock endast vid ackordsarbeten. En arbetschef anför, att stegring i vissa fall kunnat förmärkas bland medel- ålders och yngre verkstadsarbetare. I intet fall har stegringen angivits som betydande.

Svenska kommunalarbetareförbundet åter gör gällande, att arbets-

tidsminskningen genomgående inverkat fördelaktigt på arbetsintensiteten. Även de enskilda kommunalarbetsgrupper, som besvarat denna fråga, äro i regel av den uppfattningen, att arbetsintensiteten och arbetslusten förbättrats. Från flera håll betonas, att numera samma arbetsprestation fullgöres på 8 timmar som förut på c:a 10 timmar, varför en ökning av intensiteten måste ha ägt rum. I de fall (7), då så icke anses ha varit fallet, uppges i allmänhet, att intensiteten redan tidigare varit uppdriven till den högsta möjliga, varför ingen ändring kunnat ifrågakomma.

12. Arbetstidsförkortningens sociala verkningar.

När lagen om arbetstidens begränsning genomfördes, anfördes såsom huvudsakligt skäl för den nya lagstiftningen, att den kunde förväntas medföra goda sociala verkningar. Den skulle sålunda bidraga till förbättring av arbetarnas hemliv och husliga förhållanden, möjliggöra för dem ett mera hygieniskt levnadssätt, öka deras intresse för allmänna angelägenheter, för allmänbildning och yrkesutbildning o. s. v. Det måste därför anses ligga vikt uppå att söka utröna, huruvida och i vad mån nämnda gynnsamma sociala verkningar gjort sig märkbara under lagens hittillsvarande giltighetstid.

Det måste då med styrka framhållas, att de svårigheter, som resa sig mot en undersökning av 8-timmarslagens sociala verkningar, knappast äro mindre än de, vilka på sätt ovan antytts bidragit att störa och försvåra utredningen av reformens konsekvenser ur ekonomisk synpunkt. Sålunda framhåller landssekreteriatet, att för konstaterande av sociala förändringar av den karaktär, varom här är fråga, det av helt naturliga skäl kräves ett längre utvecklingsskede än ett par år, liksom även den rådande arbetslösheten och andra av kriget föranledda destruktiva samhällsföreteelser torde försvåra och förrycka objektiviteten av en dylik undersökning. En meddelare till den enquête i frågan, som anordnats av svenska kyrkans diakonistyrelse, anser, att han för sin del icke vågar göra något uttalande om 8-timmarslagens sociala verkningar, och skriver: »Huvudskälet varför man ännu ingenting vet är, att den ofrivilliga arbetslösheten åtminstone ute på bruken inträdde alldeles samtidigt med 8-timmarslagen. Med arbetslösheten inträda visserligen yttre betingelser för bildningssökande men också en oerhörd psykisk depression, som verkar hämmande även på förut rätt så vakna människor; på den stora massan verkar den mycket tyngande, allt derangeras.» — »Det är för tidigt att nu fråga efter 8-timmarslagens verkningar», yttrar stockholmsavdelningen av den stora, av landets samtliga ledande arbetarorga-

*Svårigheter
för en ut-
redning av
8-timmars-
lagens soci-
ala verk-
ningar.*

nisationer uppburna sammanslutningen arbetarnas bildningsförbund. »Dess verkningar komma icke att kunna konstateras, förrän vi få genomleva några i ekonomiskt avseende normala år. Krigs-, kris- och arbetslöshetsperioderna göra det omöjligt att nu få fram ett rätt bedömande, ty det kan ju ifrågasättas, om ej dessa kriser äro värre fiender till bildningsarbetet än den långa arbetstiden.»

Det ligger i sakens natur, att, särskilt i närvarande stund, en utredning av arbetstidsförkortningens sociala verkningar måste hava sin mycket bestämda begränsning. Detta betingas redan därav, att man vid en sådan undersökning blott i mycket ringa grad kan röra sig med siffermässiga, statistiskt gripbara fakta utan i huvudsak är hänvisad till subjektiva omdömen. Det var därför av synnerlig betydelse att söka erhålla dylika uttalanden från sådana organisationer och personer, vilka genom sin ställning och sitt arbete kunna förväntas sitta inne med grundlig inblick i och möjligast opartisk syn på här ifrågavarande förhållanden och företeelser.

Av naturliga skäl måste då arbetsgivarna och deras organisationer komma att spela en mindre roll som kunskapskälla, än när undersökningen avsåg normalarbetsdagens ekonomiska konsekvenser. Efter det gamla husbondeväldets försvinnande stå ju arbetsgivare och arbetstagare tämligen oberoende av varandra, och om sina arbetares liv utanför fabriken vet den moderna företagaren skäligen obetydligt, för såvitt han ej är bosatt i ett mycket litet samhälle eller, i och för bedrivande av »välfärdsarbete» bland sin personal, förfogar över ett socialt sekretariat eller motsvarande institution. En huvudkälla utgör däremot de uppgifter, som kunna erhållas från arbetarsammanslutningarna, nämligen dels de lokala fackföreningarna, dels de landsomfattande fackförbunden. Även dessas uttalanden och omdömen bliva dock lätt färgade av den naturliga benägenheten att se alltför ljust på konsekvenserna av den vinst i klasskampen 8-timmarsdagen för arbetarna inneburit. Såsom korrektiv här emot har man att tillgå de utlåtanden, som kunna erhållas från de myndigheter, organisationer och enskilda personer, vilka på grund av sin verksamhet komma i direkt beröring med arbetarbefolkningen under dess lediga tid, sålunda religiösa organisationer, nykterhetsföreningar och nykterhetsnämnder, välgörenhets- och sjukvårdsföreningar, folkbildnings- och föreläsningsorganisationer, koloniträdgårds- och husmodersföreningar, idrotts- och skytteföreningar o. s. v.

Innan man ingår på en redogörelse för det sålunda föreliggande materialet, må några anmärkningar förutskickas. Det bör sålunda ytterligare understrykas, att 8-timmarslagen varit av mycket olika betydelse för arbetare inom olika näringsgrenar. För exempelvis de arbetare, som

förut hade 12 timmars skift, innebar reformen en fullständig omvälvning av så väl arbets- som hemlivet. »För en kvarnarbetare på skift med 12 timmars nattarbete och därtill ofta övertid», skriver en fackförening, »fanns det förut ingen möjlighet att ägna familjen eller andra intressen nämnvärd uppmärksamhet; 8-timmarsdagen har höjt kåren i alla avseenden, och för skiftarbetarna har den varit ovärderlig.» För tobaksarbetare, typografer, verkstads- och byggnadsarbetare m. fl. betydde den däremot ingen eller blott några timmars förkortning av den närmast förut tillämpade arbetsveckan. »En så obetydlig minskning av arbetstiden som 3 timmar per vecka under 8 sommarmånader kan icke i högre grad inverka på förhållandena», skriver svenska murareförbundet.

Liksom sålunda arbetstidsförkortningens sociala betydelse i viss mån växlat med dess omfattning och art inom resp. näringsgrenar, står densamma i nära samband med ett flertal andra faktorer, såsom om arbetsstället i fråga är beläget i staden eller på landet, huruvida arbetarna bo i hyreskaserner eller i egna hem med trädgårdstappa eller annan jord, om arbetarstocken huvudsakligen utgöres av gifta män eller om däribland även ingå kvinnor, ogifta eller gifta, samt unga personer av båda könen, o. s. v. Inom nu nämnda orter och socialgrupper gestaltar sig det dagliga livet mycket olika och kan därför den ökade fritiden antagas utlösa skäligen avvikande tendenser.

Vad först beträffar arbetstidsbegränsningens inverkan på arbetsamheten i form av ökat intresse, jämnare arbete, mindre skolkning och »firande» o. s. v., föreligga sifferuppgifter från ett 40-tal företag, vilka kunnat meddela tillräckligt detaljerad statistik i detta avseende. Denna har sammanställts i bifogade tabell, varuti hänsyn även tagits till köns skiljaktiga vanor i här ifrågavarande avseende genom att särskilda industrier med talrik kvinnlig arbetskraft. En granskning av tabellens siffror ger vid handen, att skolkningsfrekvensen varit mycket olika inom olika företagsgrupper. Det må emellertid lämnas därhän, i vad mån siffrorna återspegla verkligheten och i vad mån de rönt inverkan av skiftande bokföringsmetoder, enkanterligen den särskilt vid fall av kortare frånvaro vanskliga avgränsningen mellan verklig skolkning och lindrigare sjukdomsfall. Sammanläggas uppgifterna, befinnas procenttalen för enligt uppgift genom frånvaro utan giltigt förfall förlorade arbetsdagar i förhållande till de möjliga hava utgjort inom de »manliga» industrierna 1·7 år 1919, 1·8 år 1920 och 0·9 år 1921, inom de »kvinnliga» resp. 0·4, 0·3 och 0·2 % samt inom dessa båda grupper tillhopa resp. 1·5, 1·6 och 0·9 %. Skolkningsfallen skulle sålunda avsevärt nedgått under redovisningsperioden, dock egentligen under år 1921, medan 1920 ofta företer en höjning. Detta sistnämnda förhållande synes i viss mån bestyrka den

*Inverkan
på arbet-
samheten.*

Frånvaro utan giltigt förfall inom vissa yrkesgrenar.

Y r k e s g r e n	Antal företag	Antal dagar förlorade genom frånvaro utan giltigt förfall			Frånvarodagar i % av utgjorda arbetsdagar + frånvarodagar		
		1919	1920	1921	1919	1920	1921
A. Med nästan uteslutande manlig arbetskraft.							
Mekaniska verkstäder	8	3,702	3,358	2,674	0·3	0·3	0·3
Skeppsvarv	2	40,490	49,196	19,457	4·9	5·7	2·9
Kolgruvor	7	14,930	11,193	4,360	2·2	1·9	0·7
Övr. jord- o. stenindustri	6	1,233	1,070	881	0·2	0·2	0·2
Pappersmassefabriker	5	865	1,129	1,000	0·4	0·4	0·4
Sockerbruk	1	319	407	376	0·9	0·8	0·5
Övr. närings- och njutn.-medelsindustri	1	45	61	75	0·4	0·4	0·7
Övrig industri	2	76	155	75	0·1	0·3	0·2
Tillhoppa	32	61,660	66,569	28,898	1·7	1·8	0·9
B. Med talrik kvinnlig arbetskraft.							
Choklad- o. karamellfabriker	1	158	184	85	0·5	0·4	0·3
Bryggerier	2	38	49	16	0·3	0·2	0·1
Textilindustri	3	1,193	413	140	0·6	0·2	0·1
Tändsticksfabriker	1	750	1,046	335	0·4	0·6	0·3
Annan kem.-tekn. industri	1	13	10	1	0·02	0·02	0·01
Grafisk industri	3	299	247	200	0·3	0·2	0·2
Tillhoppa	11	2,451	1,949	777	0·4	0·3	0·2
Samtliga (A + B)	43	64,111	68,518	29,675	1·5	1·6	0·9

från arbetsgivarhåll ofta framförda förklaringen till angivna nedgång, nämligen att den minskning i antalet arbetare, frånvarande utan giltigt förfall, som inträtt, skulle intet som helst ha att göra med 8-timmarslagens införande, utan hänföra sig till rådande brist på arbete, som gör, att arbetarna av rädsla för avsked låta bli att gå och »fira» i en eller flera dagar och i stället begära permission eller anmäla förhinder på grund av sjukdom. Detta bestyrkes i viss mån även av ökningen av antalet sjukdagar i den nedan (sid. 107) meddelade sjukdomsstatistiken.

Dock ställa sig förhållandena härvidlag tydligen mycket olika vid olika företag, och man får ej underkänna betydelsen av vad som från arbetarhåll plägar framföras, nämligen att skolkning från arbetet nu är sällsynt och att permission för att uträtta egna göromål ej förekommer så mycket nu som förr, därför, att arbetaren nu kan och orkar utföra eventuellt eget arbete efter det ordinarie arbetets slut. Det understrykes

också ej sällan — ofta med instämmande från arbetsgivarhåll — att åtminstone inom storindustrien redan tidigare rått en sådan ordning och disciplin, att någon skolkning eller »firande» icke varit att tala om, ett förhållande, som i sin mån bestyrkes genom de merendels mycket små talen i tabellen.

I fråga om arbetstidsförkortningens ekonomiska verkningar för arbetarna synes böra undersökas dels i vad mån kompensation erhållits för den minskade arbetstiden, dels huruvida och i vad mån arbetarna pläga bedriva annat förvärvsarbete på sin fritid.

Vid 8-timmarslagens genomförande samlade sig arbetsgivarna i allmänhet kring den uppfattningen, att full kompensation borde beredas arbetarna vid tidlön — där arbetsförtjänsten utgår oberoende av arbetsintensiteten — men att däremot vid ackordslön kompensationen borde vara mindre, i det minskningen där skulle motvägas genom ökad arbetsintensitet. Arbetarna yrkade däremot merendels på full kompensation vid allt arbete. I två av våra största industrier, verkstadsindustrien och järnindustrien, uppstodo på grund av meningsskiljaktighet i denna punkt i början av år 1920 mycket omfattande och svåra arbetskonflikter — de största arbetsnedläggelser, som ägt rum i vårt land sedan 1909. Konflikten slutade med en kompromiss, i det att arbetarna tillerkändes full kompensation vid timlönsarbete samt vid sådant ackordsarbete, där det är omöjligt för arbetarna att öka arbetsresultatet per tidsenhet (t. ex. vid automatiska maskiner), men vid annat ackordsarbete ungefär halv kompensation. Emellertid utgå lönerna i båda dessa industrier efter minimilönssystem, och är det på den grund den enskilda arbetsgivaren obetaget att utan organisationens samtycke individuellt höja lönerna. Omedelbart efter den stora arbetskonfliktens slut uppstod en stark efterfrågan å och konkurrens om arbetare inom de ifrågavarande industrierna, och därmed följde å en mängd arbetsplatser en kraftig förskjutning uppåt av de individuella lönerna. Det är troligt, att arbetarna å denna väg i realiteten mestadels förskaffade sig den omstridda kompensationen för arbetstidsinskränknigen. Även inom övriga industrier fann man sig under de lysande konjunkturer, som rådde intill 1920 års sista kvartal, i regel nödsakad medgiva löneförhöjningar, som motsvarade eller överstego kompensation för arbetstidens förkortning.

I och med inbrytandet av den våldsamma depressionen följde emellertid lönenedsättningar, vilka efter hand bragte ned arbetslönerna med 30, 40 å 50 % av topplönerna, vartill kom den allmänna användningen av korttidsarbete, vilken lät de faktiska arbetsförtjänsterna sjunka vida under den nivå, som anges av gällande lönesatser. Tages hänsyn till

*Inverkan
på arbetar-
nas ekonomi.*

dessa förhållanden, torde det få anses ligga mycket sanning uti vad i många arbetarsvar framhålles, nämligen att lönekomensation visserligen erhållits men åter bortfallit genom nedsättningar under 1921 och 1922. Från företagens synpunkt har samma tanke i pappersmasseförbundets utlåtande (bil. 2, sid. 59* ff.) formulerats så, att lagen om arbetstidens begränsning tvingat industrien att försörja flera arbetare än förut, men att detta, åtminstone inom exportindustrien, endast kunnat ske på bekostnad av dels företagarvinsten, dels arbetarnas levnadsstandard. Till en början ha lagens verkningar hårdare drabbat företagen än arbetarna, men frågan är, heter det, om icke detta förhållande efter hand kan bli omkastat.

Med hänsyn till det sålunda på senaste tiden starkt ökade ekonomiska trycket på arbetarklassen är det av intresse att erfara, i vad mån benägenheten ökat bland arbetarna att åtaga sig extra arbete på fritid. De från arbetsgivarhåll inkomna svaren tyda i allmänhet på, att hågen härför nog är stor på sina håll men möjligheterna begränsade, särskilt vad småsamhällena och landsbygden beträffar. Härvid måste dock undantag göras för de egentliga hantverksfacken, skraddare, skomakare, byggnadsarbetare o. s. v., bland vilka det sedan gammalt förekommit, att arbetare åtagit sig »extra arbete» till lägre pris än mästarerna och för vilka nu den minskade arbetstiden möjliggjort en väsentlig ökning av dylikt förvärvsarbete. Talrika klagomål häröver hava uttalats av arbetsgivarföreningarna inom dessa fack samt av de särskilda orternas hantverksföreningar, vilka jämväl omnämna, att tendensen att utföra » eget arbete» även sträckt sig till andra yrkesgrupper, ex. typograferna. Att arbetarna på detta sätt på fritid arbeta i yrket för egen räkning anse föreningarna icke blott genom osund konkurrens draga beställningar från hantverksmästarna utan även direkt skada dessas intressen genom att menligt inverka på arbetsintensiteten under den ordinarie arbetstiden. En mekanisk verkstad i en sydsvensk stad har insänt en från ortens målarmästareförening inkommen protestskrivelse mot den svåra konkurrens målarmästarna numera måste lida genom verkstadsmålarnas fritidsarbete. Det lär t. o. m. hända, att arbetare anordna egna små verkstäder, vilket i ett fall även omnämnts av yrkesinspektionen (bil. 2, sid. *16).

Sveriges allmänna verkstäreförbund anser sig, med stöd av uppfattningen inom det övervägande flertalet lokalavdelningar, kunna meddela, att arbetarna nu visat större benägenhet än tidigare för extra arbete under fritiden. Särskilt gäller detta beträffande sådana yrken, för vars utövande icke krävas några eller i varje fall lätt åtkomliga verktyg och maskiner, såsom murare, snickare, målare, skraddare och skomakare m. fl.

Inom några av dessa yrken förekommer, att arbetarna åtaga sig så mycket extra arbete, att verklig konkurrens med arbetsgivarna uppstår och att arbetarnas arbetsintensitet på grund av fritidens utnyttjande ned-sättes.

Arbetarorganisationerna, vilka i regel bestämt förklara, att intet nämnvärt förvärvsarbete förekommer på fritid, göra i viss mån undantag för sedvänjorna inom nu åsyftade fack. Sålunda skriver svenska skrårädderiarbetareförbundet, att det inom detta yrke alltid förekommit, att arbetarna åtagit sig extraarbete.

Ofta anges dock sådant arbete uteslutande ske åt arbetarna själva och deras anhöriga. Man är därmed över på arbetstidsbegränsningens inverkan på hemlivet och de husliga förhållandena och därmed på reformens kanske viktigaste sociala förmåner, vad de äldre, gifta arbetarna beträffar. *Inverkan på hemlivet.*

För skiftarbetare och andra arbetare med lång arbetstid innebar arbetstidsförkortningen en sådan förbättring, att de först nu kunde få njuta av verkligt hemliv. En god föreställning härom lämnar den skildring, som, på föranledande av Domnarvet-Borlänge husmoderförening, avfattats av en järnverksarbetarhustru i Domnarvet (se bil. 2, sid. 33*). Hon framhåller här, hurusom den förut tillämpade långa arbetsdagen, då mannen oftast måste vara borta från hemmet 11—12 timmar, hade till följd, att verkligt hemliv ej var att tala om. Barnen, särskilt de mindre, sovo, då fadern lämnade hemmet, och sovo åter, när han kom hem. Fader och barn fingo därför få tillfällen att vara tillsammans, och i barnens fostran kunde han ej nämnvärt delta. Hustrun fick då ensam sköta alla hemmets göromål, enär mannen efter den långa arbetsdagen vanligen var uttröttad vid sin hemkomst. Med 8-timmarsdagens införande har hemlivet fått en annan prägel, ty de timmar av ökad fritid arbetaren fått, ha i allmänhet kommit hemmet till godo, utöver det att de lättat hans stämning av grå enformighet och bringat en något ljusare livssyn. Genom mera tid till samvaro med barnen lära de ömsesidigt bättre känna varandra och fadern kan mera leda och lära sonen i nyttiga ting. Genom mera samvaro av hela familjen blir det givetvis mera trevnad i hemmet, vilket även motverkar barnens lust att söka sina nöjen utom hemmet. Hustrun kan numera få hjälp av mannen med tyngre sysslor och med barnens tillsyn, så att även hon får en fristund någon gång. Ett hittills ganska obeaktat intresse har den kortare arbetsdagen medfört, nämligen lusten till hemarbete för mannen. Härmed följer då en önskan efter ett litet verkstadsrum, där han kan utföra de arbeten han har lust och fallenhet för; såsom t. ex. snickeri, metallslöjd o. s. v.

Exempel givas, där mannen på sin längre fritid förfärdigat en stor del av vad han behövt för bosättning.

Till särskild nytta blir den kortare arbetsdagen i de fall, då arbetaren har ett eget hem, en jordbit eller koloniträdgård, varuti han kan arbeta och därigenom å ena sidan ernå nödig omväxling och rekreation, å den andra erhålla ett icke obetydligt tillskott till hemmets och hushållets kosthåll och ekonomi. Intresseväckande ur denna synpunkt är följande bidrag till diakonistyrelsens enquête från ett gammalt bruks-samhälle i Uppland: »Lagens verkningar i vad avses arbetarna härstädes synas mig utslutande vara goda, och inga nämnvärda olägenheter av etisk innebörd hava visat sig. Anledningen därtill är, att avlöningssystemet för flertalet arbetare här kvarstår enligt gammalt bruksmanér med av arbetsgivaren upplåtna boställen (d. v. s. slätterängar och smärre åkerland), på vilka arbetarna föda 2, 3 å 4 kor m. m. Innan arbetstiden genom lagstiftningen begränsades, påvilade arbetarna en alltför dryg arbetsbörda, i det de saknade annan tid att sköta sitt jordbruk än tidiga morgon- och sena aftontimmar. Detta ledde till överansträngning och olust och medgav icke tillräcklig tid till föreningsliv och andra intellektuella sysselsättningar. Visserligen medgavs fullständig ledighet för slätterarbete under 14 dagar, men under den övriga delen av jordbruks-säsongen hade boställsinnehavarna nära dubbla dagsverken att utföra. Efter 8-timmarslagens införande hava smederna i järnverket, där arbetet utföres skiftesvis dygnet runt, större delen av fredagen och hela lördagen fria för boställets skötsel. Något övermått av fritid, frestande till dagdriveri och osunda nöjen, föreligger sålunda icke.»

För stadsarbetaren måste merendels koloniträdgården bli ersättningen för landsbygdsarbetarens egna hem med tillhörande jordbit. En stor mängd uttalanden från så väl arbetsgivar- som arbetarhåll synas bestyrka, att intresset för denna rörelse är mycket stort. Vissa arbetsgivare peka visserligen på, att antalet koloniträdgårdar under de senaste åren gått tillbaka och att av dem till arbetarna utlämnade potatisland stundom lämnats oanvända. Men man har här nog blott att se en naturlig reaktion efter kristidens av livsmedelsbristen framkallade feberaktiga utveckling på detta område, bidragande att giva rörelsen fastare konturer och rimligare proportioner. Beaktas bör följande uttalande i årsberättelsen 1921 från lantbruksakademiens experimentalfälts trädgårdsavdelning: »Har lagen om 8-timmarsdagen för någon yrkesgren varit till fördel, så har detta uppenbarligen varit fallet beträffande trädgårdsskötseln. Den myckna lediga tid, som industriens och kommunernas arbetare efter lagens införande disponera över, har i stor utsträckning tagits i anspråk för träd-

gårdsarbeten. Inom koloniträdgårdsområdet utvecklas också f. n. en rastlös verksamhet, och efterfrågan på kolonilotter är mycket livlig. Kolonisterna äro numera betydande avnämare av plantskolornas så väl som andra handelsträdgårdars och fröaffärers alster.»

Liksom arbetstidsbegränsningens inverkan på arbetsamhet och arbetsintresse borde avspegla sig i siffrorna för förlorad arbetstid, kunde det möjligen förväntas, att reformens återverkan på de hygieniska förhållandena i någon mån skulle påverka sjukdomsfrekvensen bland industriarbetare. Såsom även framgår av efterföljande tabell över sjukdomsfrekvensen inom vissa företagsgrupper, efter förut angivna grunder fördelade på »manliga» och »kvinnliga» yrken, påverkas emellertid morbiditetsuppgifterna av så många faktorer — ej minst den vanskliga och skiftande gränsläggningen mellan lindrigare sjukdom och frånvaro utan giltigt förfall — att några bestämda slutsatser av hittills föreliggande erfarenheter icke kunna dragas.

*Hygieniska
verknningar.*

Sjukdomsfrekvensen inom vissa yrkesgränar.

Yrkesgren	Antal företag	Antal sjukdagar			Sjukdagar i % av utgjorda arbetsdagar + sjukdagar		
		1919	1920	1921	1919	1920	1921
<i>A. Med nästan uteslutande manlig arbetskraft.</i>							
Mekaniska verkstäder	21	48,180	47,168	42,061	2·7	3·1	3·0
Skeppsvarv	2	20,247	20,450	27,037	2·5	2·4	3·9
Kolgruvor	7	52,938	59,130	36,946	7·3	7·9	6·0
Övr. jord- o. stenindustri	12	12,013	12,870	17,921	1·2	1·4	3·0
Pappersmassfabriker	7	12,957	11,634	9,724	3·7	2·6	3·0
Pappersbruk o. pappfabriker	8	2,374	3,067	2,998	2·2	2·3	2·7
Sockerbruk	3	1,240	1,105	1,892	1·6	1·0	1·2
Övr. närings- och njutn.-medelsindustri	7	2,711	2,592	2,107	2·5	2·1	1·9
Övrig industri	32	70,717	53,937	43,284	3·1	2·4	3·0
Tillhoppa	99	223,377	211,953	183,970	3·1	3·0	3·4
Samtliga (kolgruvor undantagna)	92	171,711	154,131	147,732	2·6	2·4	3·0
<i>B. Med talrik kvinnlig arbetskraft.</i>							
Choklad- o. karamellindustri	2	890	832	681	2·9	2·0	2·5
Bryggerier	11	10,826	10,192	10,305	4·6	3·4	3·4
Textilindustri	9	18,677	13,001	11,293	3·3	2·4	2·6
Tändsticksfabriker	3	11,909	12,584	4,054	4·1	3·9	2·2
Annan kem.-tekn. industri	8	11,395	6,729	5,244	3·5	2·2	3·2
Grafisk industri	3	1,297	1,326	727	4·0	3·5	2·0
Tillhoppa	36	54,994	44,664	32,304	3·7	2·9	2·8
Samtliga (A + B)	185	278,371	250,617	216,274	3·2	3·0	3·2

Jämväl de uttalanden i detta avseende, som inkommit till utredningen från organisationer och enskilda, vittna om, att tiden ännu varit för kort, för att erfarenheten på detta område skolat kunna hinna stadga sig. Omnämnas förtjänar det ganska allmänna framhållandet av, att den förkortade arbetstiden ingalunda alltid möjliggör en bättre morgonmåltid än förut, då frukostrasten ofta förkortats eller helt indragits och det ofta är svårt att erhålla — och intaga — lagad mat före arbetets början vid 6- eller 7-tiden på morgonen. Däremot vittna allmänt de uppgiftslämnare, som uttalat sig i saken, om de förmånliga verkningarna av inskränkningen av skift- och nattarbetets längd. Särskilt skiftindustriernas arbetare förklara enstämmigt, att de nu känna sig mycket bättre, sedan »de långa, kropps- och själsmördande nattskiften» blivit reducerade.

*Den ökade
fritidens
användning.*

Som varje annan social reform bör dock 8-timmarslagen bedömas med hänsyn icke blott till den närvarande utan även till den uppväxande generationen, ej blott till vad den direkt ger och gett utan även till de förutsättningar och möjligheter den skapat. Ur denna synpunkt intresserar särskilt den ökade fritidens användning vad de yngre arbetarna och den uppväxande arbetarungdomen beträffar.

Lämnas dessa helt åt sig själva, är det fara värt, att den vidgade ledigheten kan medföra ökad benägenhet för dagdriveri, osunda nöjen, kortspel, krogliv och alkoholförtäring o. s. v. Många sagesmän och ibland dem ej blott arbetsgivare utan även personer med stor erfarenhet på ungdomsverksamhetens område bekräfta också, att så tyvärr flerstädes blivit förhållandet. Särskilt gäller detta om väg- och vattenbyggnadsarbetare o. d., vilka ofta sysselsättas i obygdor och glest bebyggda trakter långt från hemmet. »Arbetsplatserna vid statens fiskehamnsbyggnader», skriver en arbetschef, »ligga vanligen ganska avlägsna från större samhällen. Vid fiskelägena finnas endast bristfälliga bostäder för den fasta arbetarstammen och inga förströelser utom arbetet. Arbetarna ha därför ofta arbetat omkring 12 timmar per dag vid sina ackord. Den nuvarande långa fritiden särskilt vid skiftarbete är olidlig för ett flertal arbetare, som ej kunna få extra arbete, och har i många fall förstört deras ekonomi, då ju under fritiden kortspel, fylleri m. m. samt vid helgdagar festerna suga pengar.»

Men det föreligger också talrika uttalanden, som utvisa, att man ganska allmänt är medveten om det ökade ansvar 8-timmarslagen lagt på hemmet, skolan och ungdomsorganisationerna att tillvarata de däri genom yppade möjligheterna att skapa en bättre, friskare och mera upplyst arbetargeneration än den närvarande. Medlen härför äro å ena

sidan bättre fysisk fostran, å den andra förbättrad allmänbildning och yrkesutbildning.

Vad den förra beträffar, påvilar densamma, förutom skolan, i huvudsak de talrika organisationerna för fotboll, allmän idrott, segling, skytte o. s. v. Från ett flertal dylika sammanslutningar hava erhållits uttalanden, vilka utvisa, att arbetstidsbegränsningen väsentligt underlättat en fruktbringande verksamhet från deras sida. Så skriver svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund, under framhållande av att dess medlemsantal ökats från 63,000 år 1916 till 120,000 år 1921: »För den idrottsliga utövningen i vårt land måste arbetstidens längd anses hava en mycket stor betydelse, ej blott med hänsyn till den reellt ökade fritid, som står den unge idrottsmannen till buds, utan också till den för honom gynnsammare förläggning av fritiden, som genom arbetstidslagen möjliggjorts. Då härtill kommer, att det mera systematiskt bedrivna idrottsarbetet, synnerligast träningsarbetet, måste anses kräva en ganska stor fysisk ansträngning, så torde intet tvivel behöva råda därom, att idrottsarbetet blivit ansevärt gynnat av den lagstadgade normalarbetsdagen, i det dess begränsning av den dagliga fysiska ansträngningen medgiver idrotten att taga så mycket mera för sin del.»

Det saknas dock ingalunda uttalanden om, att särskilt fotbollsspelet — liksom dansen — tager i anspråk alldeles för mycket tid, och arbetsgivare påpeka ej sällan, att unga arbetare stundom komma till fabriken alldeles uttröttade av det myckna sportandet. »Det är välbekant, att den som är styvast på fotbollsplanen, sällan är det i verkstaden», skriver en företagare.

Arbetsungdomens intellektuella fostran uppbäres ju i första hand av skolan, vilken särskilt genom folkskolans pågående utbyggande med fortsättningsskolor av olika typer snart torde stå väl rustad för denna sin uppgift. En värdefull komplettering erhålles vidare genom de teoretiska och praktiska undervisningskurser, vilka inrättats vid vissa större enskilda och offentliga arbetsföretag. De korrespondenskurser, postverket anordnat i skilda ämnen i avsikt att uppmuntra tjänstemännen till självstudier, kunna visserligen knappast ställas i samband med de nya tjänstgöringsbestämmelserna, men tullverket igångsatte under år 1920 korrespondenskurser i svenska, tyska och engelska språken samt räkning, vilka lära omfattats med stort intresse ej blott av yngre utan även av medelålders vaktmästare. Aktiebolaget svenska tobaksmonopolet har även igångsatt kurser, dels i allmänbildande ämnen, dels sy- och matlagningskurser för dess talrika kvinnliga arbetspersonal.

För den mognare ungdomen kommer särskilt i betraktande folk-

bildningsrörelsen med dess hjälpmedel föreläsningar, studiecirklar och folkbibliotek. Bland på detta område verksamma organisationer, vilka särskilt synas hava beaktat de gynnsammare förutsättningar för bildningsverksamhet bland arbetarna, som skapats genom den för dem gynnsammare avvägningen mellan arbetstid och fritid, må särskilt nämnas svenska kyrkans diakonistyrelse, vissa nykterhetsorganisationer samt arbetarnas bildningsförbund.

Diakonistyrelsen ger i sitt yttrande (bil. 2, sid. *24 ff.) en intressant bild av det på kyrklig grund vilande kulturarbetets förutsättningar och resultat under inverkan av 8-timmarslagens socialt mycket skiljaktiga verkningar inom olika miljöer. Såsom sammanfattning av sina iakttagelser framhåller diakonistyrelsen, att lagstiftningen — så långt som iakttagelser kunnat göras — visat sig hava mycket olika verkningar i olika fall, vilket måhända häntyder på, att en individualisering av lagen kunde vara befogad. Orsakerna till denna olikhet sökas i de olika karaktärsdrag, som känneteckna olika trakter och samhällen, yrken och åldrar, samt i de mer eller mindre omfattande och lämpliga åtgärder, som vidtagits för att bereda tillfällen till ett gott utnyttjande av ökad fritid m. m. Emellertid anser sig diakonistyrelsen böra påpeka dels vissa ogynnsamma följder, vartill framför allt hör skadlig sysslolöshet och tygellöshet i ungdomens nöjesliv, men dels även, att avsevärda vinster synas kunna uppvisas, särskilt i fråga om ett bättre hemliv samt beträffande den, tyvärr allt för ringa, grupp, som hyser intresse för kunskapers inhämtande och förädlande samvaro och som genom den ökade fritiden vunnit ökade tillfällen därtill. Det visar sig dock nogsamt, tillägges det, att de frivilliga tillfällena till undervisning och goda nöjen ej tillräckligt tillvaratagas. Därför torde för ungdomens vidkommande dels obligatorisk ytterligare utbildning, dels för dess förvärvsarbete och framtid betydelsefulla kurser metodiskt anordnas.

Bland nykterhetsordnarna, vilka i vårt land uppbära en så stor del av särskilt landsbygdens bildningsarbete, framhåller nationalgoodtemplarorden det energiska arbete, som särskilt inom studiecirkelarna nedlagts på att samla ungdomen till förädlande sysselsättningar, och betonar, att en förutsättning för ett sådant arbete naturligtvis är, att ungdomen har tillräckligt lång fritid. 8-timmarsdagen kan sålunda bli till stor välsignelse. Men då måste långt mera än nu göras och offras för att intressera folket, särskilt de unga, för kulturellt höjande fritidsarbete. En av de allra viktigaste åtgärderna torde vara, heter det i uttalandet, att resolut taga bort rusdryckerna. Så länge de intaga sin dominerande plats i vårt folks nöjes- och förströelseliv, kan varken 8-

timmarsdagen eller andra åtgärder för välfärd och trevnad leda till några avgörande resultat. Nykterhetsorden Verdandi skriver: »Lagstadgandet om arbetstidens begränsning har av vår organisation tagits till intäkt för en livlig agitation för studieverksamheten. I vår veckotidning, i cirkulär och i tal å möten och konferenser ha distriktsstudieledarna ideligen varierat temat: den ökade fritiden bör användas till studier och verklig rekreation, icke till superi och kortspel etc. Dessa synpunkter framhållas också av männen i ledet. I till tidningen insända referat återkomma ständigt uttalanden i denna riktning av loger, krets- och kamratmöten eller som enskilda medlemmars reflexioner. Vi hade de bästa förhoppningar på ett gynnsamt resultat av våra strävanden, både vad nykterheten och bildningsverksamheten beträffar, synnerligen som den utvidgade medborgarrätten också sporrade till förvärvande av ökad samhällskunskap. Men tiden blev för kort. Innan folk hunnit vänja sig vid de nya förhållandena och vår propaganda hunnit verka, kom arbetslösheten som en stigande flodvåg, i stor utsträckning dränkande intresset för alla andra ting än den lekamliga existensen.»

Arbetarnas bildningsförbund framhåller i sitt yttrande (se bil. 2, sid. 31* ff.), att normalarbetsdagens genomförande givit förbundet anledning — och detta gäller så väl dess centralledning som de olika arbetarorganisationernas styrelser — att på ett betydligt intensivare sätt än förut bland sina medlemmar framhålla nödvändigheten av kulturell verksamhet. Såsom resultat av denna intensivare agitation och ökade intresse framträder bl. a. en ökning av antalet föreläsningar från 151—425 per år 1912—1919 till 1,271 arbetsåret 1919/20 och 1,322 1920/21 samt antagligen c:a 1,200 år 1921/22, oaktat arbetarnas lokala tillskott under arbetslösheten avsevärt minskats. Antalet studiecirklar, som under åren 1912—1919 ökades med i medeltal 76 per år, steg under arbetsåret 1919/20 med 296 och 1920/21 med 286. Av särskilt intresse är, att inom sådana organisationer, där arbetarna ej fått sina arbetsförhållanden förbättrade genom lagen, det för förbundet visat sig omöjligt att få i gång någon mera omfattande bildningsverksamhet. Så är t. ex. fallet inom svenska gruvindustriarbetareförbundet. Vidare finnas vissa organisationer, vilkas medlemmar fått arbetstiden förkortad genom 8-timmarslagen, men där arbetet är förlagt till sådana tider på dygnet, att ett planmässigt deltagande i bildningsarbetet är mycket svårt att ordna. Så är t. ex. fallet bland hotell- och restaurangpersonalen, postmännen samt telegraf- och telefonarbetarna, vilkas arbete ofta är förlagt till kvällarna, d. v. s. under den tid då folkbildningskurser i allmänhet äro anordnade och då kursledare lämpligen kunna erhållas. Samma svårigheter uppstå

givetvis också, då nattarbete förekommer eller där arbetstiden är obestämd och fördelad över hela dygnet. Som slutomdöme säges, att ett bestämt samband synes råda emellan längden av arbetarnas fritid och deras deltagande i det fria bildningsarbetet, samt att de svenska arbetarna visat sig väl inse nödvändigheten av att använda den genom 1919 års lagstiftning ökade fritiden till ökat självbildningsarbete.

Strävandena att i bildningssyfte utnyttja den ökade fritiden möta, liksom folkbildningsarbetet i allmänhet, i vårt land särskilda svårigheter genom de långa avstånden och industriens starka decentralisation, i det mer än halva antalet industriarbetare äro hemmahörande på landsbygden, ofta i eljest glest bebyggda trakter. Det ligger i sakens natur, att ett självbildningsarbete från dylika små isolerade industriarbetargrupper sida ofta stöter på nästan oöverstigligen hinder genom bristen på nödig handledning och litteratur. I de uppgifter, som inkommit från dylika orter, meddelas dock ofta, att man sökt fylla denna brist genom att bedriva studier per korrespondens. Med hänsyn till att korrespondensundervisningen givetvis har särskilda förutsättningar i vårt glest befolkade land, har det ansetts lämpligt att genom hänvändelse till vissa av landets större korrespondensinstitut få erfaras, huruvida och i vad mån 8-timmarstagens genomförande medfört en ökning av eleverna från arbetarklassen. Hermods korrespondensinstitut, Malmö, håller före, att under de senare åren ett påtagligt stegrad intresse för studier gjort sig gällande, men anser det svårt att avgöra, i vad mån detta berott på arbetstidens begränsning och i vad mån på den särskilt under en tid av minskade arbetsförtjänster och ökade entlediganden näraliggande tanken att genom ökade kunskaper göra sig bättre rustad i kampen för tillvaron. Institutets arbetarelever uppgivas särskilt intressera sig för stats- och kommunalkunskap samt modersmålets muntliga och skriftliga behandling, men genomgå även ofta språk- och yrkeskurser. Kooperativa förbundets studieavdelning grundade 1 jan. 1919 ett korrespondensinstitut, vilket emellertid ursprungligen endast undervisade i bokföring men fr. o. m. oktober 1920 även upptagit ett flertal andra ämnen, särskilt kommunalkunskap och svenska språket. Undervisningen vid detta institut är särskilt avpassad för arbetarpublikens behov genom att möjliggöra studier även i grupper eller studiecirklar. I institutets elevregister är också antalet arbetare mycket stort (i vissa ämnen 50—60 % av totalantalet antecknade), och åtskilliga fackförbund ha genom anslag underlättat dylika studier för sina medlemmar.

Såsom av denna redogörelse framgår, äro många goda krafter i verksamhet för att för den uppväxande arbetargenerationens vidkom-

mande göra det bästa möjliga av den genom normalarbetsdagens införande vunna ledigheten. Man får dock, i likhet med åtskilliga av de på detta område direkt verksamma, ett intryck av, att dessa krafter ännu äro alltför svaga och splittrade. Det synes kunna ifrågasättas, om ej även i vårt land liksom i Belgien plats finnes för en »nationalorganisation för rätt användande av arbetarens fritid.»¹ Visst är, att verkningsfältet ej skulle bliva mindre här än där, men ofantligt mycket mera svårarbetat på grund av den vida glesare bebyggelsen och de mycket större avstånden.

13. Sammanfattning.

De uppgifter, som inkommit till förevarande utredning, giva en fyllig och åskådlig bild av de inbördes mycket stridiga uppfattningar rörande 8-timmarslagens betydelse och berättigande, fördelar och nackdelar, som råda inom olika kretsar. Arbetsgivarna, ofta i känsla av att lagen blivit dem påtvingad, instämma till alldeles övervägande del i svenska arbetsgivareföreningens uttalande: »Vi anse den lagfästa arbetstidens införande hava varit en stor olycka för hela vårt land. Den har pålagt industrien tunga bördor, under vilka den nu sviktar. Den har insnört näringslivet i en tvångströja, i vilken detsamma saknar den frihet att utveckla sig, som är ett nödvändigt villkor för dess trivsel. Till det svåra, nära förtvivlade ekonomiska läge, vari vårt land nu befinner sig, har den varit en bidragande orsak. De gynnsamma sociala verkningar, som man väntat sig av densamma, hava icke kunnat konstateras.» Arbetarna, för vilka lagen även beträffande de arbetargrupper, för vilka den betytt ringa eller ingen minskning i den förut tillämpade arbetstiden, alltid står som en seger i klasskampen, slå undantagslöst vakt om dess samtliga paragrafer, delvis under krav på en tolkning och tillämpning, avsevärt snävare än den nu tillämpade, och ett giltighetsområde av största möjliga omfattning. Den höga värdesättningen av lagen och beredvilligheten att med alla medel kämpa för dess bibehållande skönjes bakom samtliga arbetarsvar, vare sig de, såsom en fackförening i en landsortsstad, förklara lagen vara »den bästa lag arbetarklassen någonsin fått», eller, såsom landssekreteriatet, lägga huvudvikten vid det förhållandet, att 8-timmarslagens genomförande i väsentlig mån bidragit till att hos arbetarna befästa tron på möjligheten av att genom fortgående sociala förbättringar så småningom på det fredliga framåtskridandets väg komma till en förbättrad social ställning.

Utredningsresultatens värde begränsat.

¹ Chambre des Représentants (N:o 34, Séance $\frac{2}{2}$ 1922): Proposition (par M. Piérard etc.) de loi instituant l'Oeuvre Nationale des Loisirs du Travailleur.

Inför tyngden av dessa båda kompakta åsiktsblock — vilkas inre homogenitet dock, på grund av vissa givna och åtminstone i somliga kretsar allmänt följda direktiv vid frågeformulärens besvarande, i utredningen antagligen framträder såsom starkare än den i själva verket är — må man icke förundra sig över, att jämväl de yttranden, som föreligga från statliga och kommunala verk och myndigheter samt ideella föreningar av olika slag, i stor utsträckning antingen endast blivit ekon av den ena eller andra av nämnda båda uppfattningar eller ock ernått önskad objektivitet endast genom att kringgå de viktigaste kritiska punkterna eller söka överskylla och förflyktiga dem medelst knapphändiga, allmänt hållna talesätt. Det är icke många sagesmän, som ansett det med denna grundsyn förenligt att ingå på en mera detaljerad granskning av 8-timmarslagens sociala och ekonomiska verkningar inom deras resp. verksamhetsområden.

Under sådana förhållanden och med hänsyn till lagens korta giltighetstid och den senaste tidens alldeles exceptionella kastningar mellan feberaktig verksamhet och djup depression är det knappast att vänta, att föreliggande undersökning skall kunna angående denna reforms sociala och ekonomiska följdforeteelser möjliggöra ett objektivt domslut, som kan stå sig inför en allsidig kritisk prövning. Tiden härför är ännu icke mogen — och måhända skall den, med hänsyn till ovanberörda förhållanden, aldrig heller bliva det.

Som förhållandena nu ligga, återstå såsom resultat av utredningen egentligen endast vissa, enligt förmenande tillräckligt dokumenterade fakta, vilka emellertid åtminstone torde kunna bidra att hålla diskussionen i denna brännande fråga inom något trängre gränser än tillförne och därigenom i sin mån bidra till en lycklig lösning av detta för vårt näringsliv lika mycket som för vår arbetarklass betydelsefulla spörsmål.

*8-timmars-
lagens eko-
nomiska
verkningar.*

Det torde få anses visst, att det tryck och det band lagen om arbetstidens begränsning lagt på näringslivet kännes och är av mycket olika tyngd och stramhet inom olika delar av detsamma. Detta icke blott på grund av de mycket skiftande nedsättningar lagen i olika fall inneburit av den dittills tillämpade arbetstiden, utan även med hänsyn till de särskilda näringsgrenarnas och yrkenas vitt skiftande krav på rörelsefrihet samt graden av den, vid ytligt betraktande ofta förbisedda, växelverkan det moderna näringslivet för sin utveckling och trivsel påkallar mellan vitt skilda grenar av mänsklig verksamhet. Såsom ett första huvudresultat av utredningen synes man kunna fastslå dess uppvisande av, huru ofantligt ingripande en dylik lag är för hela landets ekonomi och huru oerhört många skiftande specialfall uppstå vid dess tillämpning.

Vad den egentliga tillverkningsindustrien beträffar, synes man åt-

minstone i viss mån kunnat skaffa sig vederlag för arbetstidsbegränsningen genom en starkare koncentration av arbetet och ökad effektivitet hos detsamma genom tekniska och organisatoriska anordningar, till vilkas alltjämt fortgående förbättring 8-timmarslagen åtminstone inom vissa näringsgrenar tydligen inneburit en kraftig stimulans.

Särskilt kännbara olägenheter har 8-timmarslagen medfört för industrier med kontinuerlig drift. Men även om härvidlag lagens genomförande i många fall varit ägnat att från teknisk-ekonomisk synpunkt väcka berättigade betänkligheter, måste man också erinra sig, att för just dessa skiftarbetare med deras ofta tunga arbete samt långa och tidvis på natten infallande arbetstid den lagstadgade arbetstidsbegränsningen varit särskilt välmotiverad och välkommen.

Ett annat av den lagstadgade arbetstidsbegränsningen föranlett förhållande, som onekligen medfört avsevärda olägenheter, är begränsningen till visst timantal av övertidsarbetet, vilket förut merendels icke avgränsats på annat sätt än genom den merbetalning kollektivavtalen stipulerat för detta slag av arbete.

Hithörande lagbestämmelser synas nämligen i avsevärd grad hämma produktionens elasticitet och anpassningsmöjlighet efter behovets skiftningar och lära väl även i viss mån hindra framskapandet av en fast och stabil arbetarkår. I detta avseende kräves allmänt från industriens sida ett fortgående på den väg, som beträddes vid 1921 års lagrevision, särskilt höjning av det medgivna antalet extratimmar per kalendermånad.

Särskilt framträdande är detta krav inom de, på grund av klimatiska och andra förhållanden i vårt land talrika och utpräglade säsongindustrierna. Det framhålles med skärpa från olika håll, att i ett land som vårt med dess långa och ljusa sommardagar men korta och mörka vinterdagar tillämpandet jämväl inom så av årstidernas växling beroende yrken som hantverksfacken och byggnadsindustrien av en lagstadgad 8-timmarsdag, 48-timmarsvecka eller t. o. m. — genom eftergift — 192 timmar per fyraveckorsperiod är oriktigt och obehövt, och att den rätta begränsningen härvidlag vore c:a 2,400 timmar per år. Anmärkas må, att lagen i dess nuvarande lydelse icke omöjliggör en dylik beräkning, men att hinder möta genom en snäv tillämpning, vilken i sin ordning torde stå i samband med förefintligheten av en än snävare arbetaropinion i detta avseende, vilken, även om arbetsrådets praxis härutinnan ändrades, antagligen skulle göra sig gällande genom motsvarande bestämmelser i kollektivavtalen. Erinras må i detta samband om det i utredningen påvisade förhållandet, att man på detta sätt till stor del gjort verkningslös 1921 års lagändring om undantagande från lagen av företag med under 5 arbetare även i något större samhällen.

Vida större svårigheter än med avseende på de direkt produktiva arbetarna synes lagens tillämpning hava vållat beträffande de arbeten, vilka bestå i varornas distribution och transport så väl inom och mellan resp. fabriker och verkstäder som mellan dessa och konsumenterna. Här, där man »arbetar på order och ej efter ackord», har arbetet ej kunnat i avsevärd mån koncentreras och ha personalökningarna därför måst bliva stora. Även om depressionstiden härvidlag gjort övergången relativt mjuk, kvarstå på detta område mycket betydande svårigheter på grund av näringslivets genom arbetsdygnets reducering ökade »spetsbelastning». Särskilt framträda exportindustriens och handelns olägenheter, vilka ökats genom järnvägens och postens förkortning av expeditionstiderna, vare sig denna nu direkt framkallats genom personalens inskränkta arbetstid eller av en allmän strävan att åstadkomma indragningar och besparingar, motsvarande den inträdda trafikminskningen.

Möjliggör utredningen en allmän uppfattning om, huru 8-timmarlagens verkningar framträda inom olika näringsgrenar, måste den avstå från att söka lämna en tillförlitlig siffermässig bild av vad lagens genomförande ekonomiskt betytt för industrien. Det må blott framhållas, att de procentuella uttryck för lagens ekonomiska konsekvenser, vilka synas vara allmänt gängse inom företagarkretsar, merendels torde vara alltför höga, vilket ofta torde vara att tillskriva bristande hänsynstagande till arbetslönernas faktiska roll uti de totala produktionskostnaderna. Något motsvarande gäller även om uppskattningarna av arbetstidsbegränsningens inverkan på arbetsintensiteten. Dock synas här kanske felen oftare föreligga i arbetarsidans kalkyler, vilka ej sällan gå ut på, att arbetseffektiviteten ökats till den grad, att man nu producerar lika mycket på 8 timmar som förut på 10. Man har emellertid då vanligen förbisett, att de ackordsförtjänster e. d., varpå beräkningarna stödjä sig, återspegla ej blott arbetarnas ev. ökade ansträngningar utan även resultatet av de tekniska och organisatoriska förbättringar, med vilka man, som nyss nämnts, vetat att ur produktionssynpunkt till viss del kompensera arbetstidens förkortning.

Vad slutligen beträffar arbetstidsbegränsningens sociala verkningar, måste omdömet för närvarande bli lika vanskligt och obestämt som angående dess ekonomiska konsekvenser — och det särskilt på grund av kris- och depressionstidens återverkan på arbetarklassens hela sinnesstämning och tankeriktning. Här har man att göra med en utveckling på gott och ont, och det godas seger beror i väsentlig grad på, i vad mån det är möjligt att organisera den ökade fritidens användning så, att densamma blir en hävstång för strävandena att framskapa en kraftigare och mera upplyst arbetargeneration än den nuvarande.

*8-timmar-
lagens soci-
ala verk-
ningar.*

SPECIALUNDERSÖKNING

RÖRANDE

ARBETSTIDSLAGENS EKONOMISKA
VERKNINGAR INOM INDUSTRIEN

AV

KOMMERSKOLLEGIUM

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

	Sid.
<i>Utredningens plan och utförande</i>	
Syfte och omfattning	119
Undersökningsmetod	120
<i>De influtna uppgifterna</i>	
Uppgifternas art	121
Ekon. förhållanden, arbetare och arbetstid	125
Nyanläggningar efter lagen	127
Uppgifter om arbetsintensiteten	127
Arbetarnas lönekomensation	131
<i>De utförda beräkningarna</i>	
Allmänna beräkningsgrunder	131
Företag med bibehållen produktion	134
Företag med minskad produktion	144
Sammanfattning	149
Anmärkningar till beräkningarna	152
<i>Uttalanden av de tillkallade sakkunniga och vissa industriidkare</i>	154

Utredningens plan och utförande.

Förevarande utredning, som kommerskollegium haft att utföra på grund av Kungl. Maj:ts beslut den 24 mars 1922, skulle enligt plan, utarbetad av kollegium i samråd med socialstyrelsen och framlagd i skrivelse till Kungl. Maj:t den 14 mars 1922, äga till syftemål att belysa frågan om arbetstidslagens *ekonomiska* verkningar. Kollegii avsikt var emellertid enligt planen icke att undersöka berörda fråga i hela dess vidd, utan uppgiften begränsades till ett försök att så vitt möjligt klargöra, i vad mån lagen påverkat de av densamma direkt berörda industriföretagens ekonomi eller med andra ord huruvida och i vilken grad industriens produktionskostnader ökats genom lagen. Redan från början skall härvid understrykas, att de framkommande utredningsresultaten i huvudsak kunna tillmätas endast tillfälligt upplysningsvärde, enär undersökningen hänför sig till en tid, som äger karaktären av anpassnings- och övergångsstadium till ett nytt jämviktsläge efter den av lågkonjunkturen och arbetstidslagen förorsakade rubbningen av produktionsfaktorerna.

Det torde ligga i öppen dag, att en undersökning å ifrågavarande område, även fränsett de särskilda svårigheter, som härleda sig från det våldsamma konjunkturuomslaget efter kriget, erbjuder många invecklade problem samt förutsätter mycket ingående och noggrant värdesatta uppgifter rörande industriens kapital- och kostnadsförhållanden jämte deras beroende av lagen. Redan antydda omständighet utesluter möjligheten att inom mera begränsad tid och till rimliga kostnader utföra en utredning, omfattande industrien i dess helhet. Då härtill kommer, att uppgifter av ifrågavarande ömtåliga och arbetskrävande karaktär knappast kunna bli tillfredsställande annat än genom insamling på frivillig väg, och kollegium dessutom endast förfogat över en strängt begränsad tid för utredningen, har det befunnits lämpligt att inskränka densamma till spridda *stickprov* inom ett antal industrigrenar. Urvalet har härvid i

Syfte och omfattning.

huvudsak inriktats på sådana grenar, som på grund av sin betydelse eller produktionens art och förlopp syntes bära företrädesvis behandlas. Antalet undersökta anläggningar utgör inalles 43. Deras fördelning på olika industrigrenar kommer att framgå av den följande framställningen.

*Undersök-
ningsmetod.*

Genom nyss antydda inskränkning av undersökningens omfattning har det låtit sig göra att vid densamma tillämpa en pålitligare och mera fördjupad metod, än om utredningen lagts på en bredare bas. Ifrågasvarande undersökningsmetod består huvudsakligen däri, att särskilda sakkunnige av kollegium tillkallats för de industrigrenar, som befunnits bära ingå vid utredningen, med uppgift att, var och en inom sin bransch, biträda vid utredningsarbetet. De sålunda tillkallade sakkunnige ha varit:

överingenjören *T. Rooth* för järn- och stålverk samt järn- och stålmanufaktur;

civilingenjören *J. Ekelöf* för mekaniska verkstäder och fabriker för elektriska maskiner;

konsult. ingenjören *A. Höckenström* för sågverk och hyvlerier;

civilingenjören *H. Wallin* för pappersmassefabriker, pappersbruk och pappfabriker;

direktören *G. Boëthius* för textilindustrien; samt

byråchefen *Hj. Heimbürger* för kemisk-teknisk och vissa närstående industrier.

De sakkunnige ha på kollegii uppdrag avlagt besök vid de industri-företag, som förklarar sig villiga och befunnits lämpliga att lämna material för undersökningen, och härvid, i enlighet med formulär och anvisningar, som i samråd med de sakkunnige uppställts av kollegium, inhämtat önskade uppgifter samt genom samtal med industriledningen och egna iakttagelser sökt vinna en möjligast uttömmande och allsidig belysning av arbetstidslagens ekonomiska verkningar i varje särskilt fall. Vid uppgifternas utarbetning ha de sakkunnige lämnat företagen handledning och råd, liksom materialet underställts de sakkunnige till förberedande granskning. Dessa ha vidare gått kollegium till handa med upplysningar vid materialets slutliga prövning och bearbetning samt medverkat för dess fullständigande och justering.

För utredningens syftemål, d. v. s. belysning av frågan, i vad mån industriföretagens produktionskostnader påverkats av arbetstidslagen, framstod som den lämpligaste och bäst framkomliga vägen att inhämta uppgifter över de faktiska kostnaderna efter lagens genomförande jämte de förändringar i företagens kapital, arbetstid, arbetarantal och vissa andra förhållanden, såsom arbetslöner och arbetsintensitet, vilka inträtt efter lagen. På grundval av uppgifter av angivna art syntes det möjligt att

beräkna, huru produktionskostnaderna skulle ställt sig, därest lagen ej varit gällande. De insamlade uppgifterna behandla följaktligen i huvudsak ovan antydda ämnen. Dessutom hava dels vissa företag, dels de sakkunnige delgivit kollegium olika mera allmänt avfattade synpunkter i samband med utredningen. För uppgifternas förtydligande och verifiering har, vid sidan av efterförfrågningar hos företagen, företagits jämförelse å gemensamma områden med uppgifterna till kollegii årliga industristatistik samt de uppgifter, som för de undersökta företagens vidkommande influtit till socialstyrelsens samtida undersökning rörande arbetstidslagens verkningar. Beträffande de närmare grunderna för kollegii med ledning av uppgiftsmaterialet utförda beräkningar, vid vilka samråd med de sakkunnige ävenledes förekommit, hänvisas till den följande framställningen.

Den närmaste ledningen av utredningsarbetet har inom kollegium handhåfts av förste aktuarien *A. Lilienberg*.

De influtna uppgifterna.

De av kollegium insamlade uppgifterna avse i huvudsak:

Uppgifternas art.

a) *brandförsäkringsvärdet* av byggnader, inventarier och lager;
 b) *uppskattade skäligena värdet* av byggnader och lager, som ej brandförsäkrats, liksom av tomter och strömfäll, som nyttjats vid industridriften;
 c) huruvida någon del av fastigheternas eller inventariernas värde hänför sig till *anläggningar, försäkrade av lagen*, samt betydenheten av sådan andel;

d) *produktionskostnaderna* med specifikation av viktigare poster, såsom ränta å det i anläggningen investerade kapitalet, avskrivningar å byggnader och inventarier, kostnad för råmaterialier och halvfabrikat, som använts vid tillverkningen, kostnad för bränsle och kraft, kostnad för smörjmedel och diverse andra förbrukningsartiklar, arbetslöner samt förvaltningskostnader;

e) *de framställda produkternas försäljningsvärde*, beräknat vid tillverkningsplatsen, alltså utan inräkning av försäljningskostnader, såsom frakter, provisioner, kostnad för resande m. m.;

f) de vid tillverkningen använda *råmaterialiernas och halvfabrikatens art* samt fördelning på vara av svensk produktion och vara av utländsk produktion;

g) *antalet sysselsatta arbetare och ordinarie arbetstidens längd per vecka* dels under redogörelsetiden, dels under motsvarande tid närmast före lagens genomförande;

Investerat kapital, produktionskostnader, arbetarantal och

	Mekaniska verkstäder	Cementfa- briker	Glas- brak ²⁾	Sågverk och hyvle- rier	Sulfit- fabriker	Sulfat- fabriker
	2 st.	1 st.	2 st.	3 st.	2 st.	2 st.
Investerat kapital:						
Brandförsäkringsvärde å byggnader kr.	2,799,080	1,607,400	1,277,050	5,301,400	8,365,000	1,357,040
Oförsäkrade anläggningar, uppskattat värde	181,200	—	—	1,588,400	1,550,000	128,000
Tomter, uppskattat värde	263,650	50,000	21,400	364,800	184,000	88,000
Strömfall,	20,000	—	80,000	—	—	—
Brandförsäkringsvärde å maskiner och inventarier	3,582,200	2,702,800	289,500	3,810,900	11,821,600	2,309,850
Brandförsäkrings- eller, då försäkring ej finnes, uppskattat värde å lager	3,005,100	1,215,000	1,767,500	20,933,300	6,899,400	1,231,000
S:a >	9,851,230	5,575,200	3,435,450	31,998,800	28,820,000	5,113,890
Produktionskostnader:						
Konstanta:						
Ränta å anläggingskapital kr.	479,329	305,214	58,378	774,585	1,534,442	271,802
Avskrivningar	417,826	302,431	27,246	518,886	1,380,460	260,686
Förvaltningskostnader	767,386	37,600	43,360	201,974	241,564	85,500
Diverse omkostnader	333,941	82,895	85,038	1,286,979	1,139,778	133,518
S:a >	1,998,382	728,140	214,022	2,782,424	4,296,244	751,506
Variabla:						
Ränta å lagervärdet kr.	210,357	85,050	61,863	1,465,331	482,958	86,170
Arbetsmaterialier	3,253,420	¹⁾ 128,137	183,135	10,073,644	6,823,416	2,480,931
Bränsle och kraft	406,362	1,597,224	701,369	363,500	3,995,855	223,870
Smörjmedel o. div. förbrukningsartiklar	77,530	²⁾ 635,500	96,936	277,430	476,717	47,219
Arbetslöner	1,651,060	866,896	426,979	3,459,096	2,226,505	827,776
S:a >	5,598,729	3,312,807	1,470,282	15,639,001	14,005,451	3,665,966
Konstanta och variabla: S:a >	7,597,111	4,040,947	1,684,304	18,421,425	18,301,695	4,417,472
Produktionens försäljningsvärde kr.	7,158,957	4,418,029	1,955,115	18,361,278	18,508,283	4,477,163
Antal arbetare:						
År 1919	463	258	154	1,007	465	184
» 1920	567	305	176 ⁴⁾	1,252	537	232
Ordinarie arbetstid per vecka:						
Antal timmar år 1919	51·9	56	52	54	55·9	58·9
» » » 1920	48	48	47·6 ⁴⁾	48	48	48

¹⁾ Innefattar även smörjmedel och div. förbrukningsartiklar.

²⁾ Emballage.

³⁾ Värde- och kostnadsuppgifterna avse tiden ¹⁵/₆—¹⁵/₁₂ 1920 och endast ett bruk.

⁴⁾ Uppgiften avser tiden ¹⁵/₆—¹⁵/₁₂ 1920 och endast ett bruk.

⁵⁾ Värde- och kostnadsuppgifterna avse år 1921.

⁶⁾ Uppgiften avser år 1921.

⁷⁾ Värde- o. kostnadsuppgifterna avse året ¹/₈ 1921—³¹/₇ 1922.

arbetstid: a) Anläggningar med oförminskad produktion.

Träsliperier 2 st.	Komb. sulfittfabrik, träsliperi o. pappersbruk 1 st.	Pappersbruk och pappfabriker 3 st.	Spisbrödsfabriker ⁶⁾ 1 st.	Råsockerbruk ⁷⁾ 1 st.	Sockerraffinaderier ⁷⁾ 1 st.	Bryggerier ⁹⁾ 2 st.	Kombinerade yllfabriker 1 st.	Konstgödsel-fabriker ¹²⁾ 1 st.
1,038,250	4,811,600	3,439,250	1,045,000	2,180,200	2,976,300	6,579,400	4,065,100	2,943,810
173,000	400,000	372,000	—	382,300	—	—	—	300,000
42,000	400,000	98,500	193,000	531,000	314,500	1,998,800	105,400	600,000
100,000	750,000	5,000	—	—	—	—	—	—
1,191,750	10,563,600	4,595,500	245,000	4,357,600	4,973,600	4,348,000	3,342,900	2,664,200
2,247,000	5,834,300	2,664,000	92,000	7,074,600	8,950,000	3,594,000	3,702,000	1,200,000
4,792,000	22,759,500	11,174,250	1,575,000	14,525,700	17,214,400	16,520,200	11,215,400	7,708,010
178,150	1,184,764	595,718	103,810	521,577	578,508	904,834	525,938	455,561
143,400	1,160,592	535,775	45,400	487,014	556,891	566,388	415,590	331,296
103,346	254,000	244,000	149,600	132,781	251,005	223,835	141,615	130,000
134,666	1,374,597	258,217	233,829	308,835	674,451	785,646	203,005	112,000
559,562	3,973,953	1,633,710	532,639	1,450,207	2,060,855	2,480,703	1,286,148	1,028,857
157,290	408,401	186,480	6,440	495,222	626,500	251,580	259,140	84,000
793,130	5,576,423	6,214,840	1,263,842	5,989,685	44,872,247 ¹⁰⁾	1,775,238	1,617,616	1,400,000
175,424	4,197,355	1,749,320	180,849	302,017	462,332	327,681	156,627	32,000
76,712	914,697	520,843	104,332	243,258	371,801	890,640	228,656	157,000
410,019	4,228,377	1,639,386	871,309	754,777	1,870,521	1,662,074	684,042	380,000
1,612,575	15,325,253	10,310,869	2,426,772	7,784,959	48,203,401	4,907,213	2,946,081	2,053,000
2,172,137	19,299,206	11,944,579	2,959,411	9,235,166	50,264,256	7,387,916	4,232,229	3,081,857
2,678,948	21,531,000	12,581,534	3,083,565	9,622,242	50,960,839	7,455,050	4,205,192	2,420,000
96	747	384	201	134	365	348	254	100
114	913	463	209 ⁸⁾	200 ⁸⁾	560 ⁸⁾	443 ¹¹⁾	311	130 ¹³⁾
57.9	57.6	59.3	49.2	61.8	60	56.8	60	63.5
48	48	48	48 ⁸⁾	50.9 ⁸⁾	48 ⁸⁾	48 ¹¹⁾	48	48.4 ¹³⁾

⁶⁾ Uppgiften avser året $\frac{1}{8}$ 1921— $\frac{31}{7}$ 1922.⁸⁾ Värde- o. kostnadsuppgifterna avse året $\frac{1}{10}$ 1920— $\frac{30}{9}$ 1922.¹⁰⁾ Inklusiv maltskatt å kr. 453,157.¹¹⁾ Uppgiften avser året $\frac{1}{10}$ 1920— $\frac{30}{9}$ 1921.¹²⁾ Värde- och kostnadsuppgifterna avse år 1922 och äro generaliserade för året i dess helhet på grundval av 5 månaders drift.¹³⁾ Uppgiften avser året 1922.

b) Anläggningar med minskad produktion.

	Järn- och stålverk ¹⁾ 3 st.	Järn- och stålmanufaktur ²⁾ 3 st.	Mekaniska verkstäder 4 st.	Fabr. för elektr. maskiner ³⁾ 1 st.	Tegelbruk 2 st.	Bomulls-spinn- erier 1 st.	Kombi- nade bom- ullsfa- briker ³⁾ 2 st.	Kombi- nade ylle- fabriker ³⁾ 2 st.
Investerat kapital:								
Brandförsäkringsvärde å byggnader kr.	33,135,130	5,422,250	14,550,220	2,492,500	1,101,800	2,504,000	4,889,200	9,842,000
Oförsäkrade anläggningar, uppskattat värde	11,686,700	900,000	470,750	—	—	—	—	—
Tomter, uppskattat värde	973,800	195,260	2,371,500	400,000	220,000	87,400	638,080	630,000
Strömfall,	1,745,000	1,000,000	—	—	—	—	—	600,000
Brandförsäkringsvärde å maskiner och inventarier	{ ingår un- der bygg- nader	4,494,500	10,565,160	1,969,000	418,000	5,063,500	10,237,800	8,211,100
Brandförsäkrings- eller, då försäkring ej finnes, uppskattat värde å lager	13,250,000	4,525,700	14,690,000	4,051,000	155,000	1,557,900	5,458,000	7,158,000
S:a	60,790,630	16,537,710	42,647,630	8,912,500	1,894,800	9,212,800	21,223,080	26,441,100
Produktionskostnader:								
Konstanta:								
Ränta å anläggningsskapital kr.	1,663,922	840,841	1,957,034	340,305	121,786	535,843	1,103,556	1,349,817
Avskrivningar	1,242,616	575,895	1,356,935	246,750	96,890	556,430	1,121,564	1,017,950
Förvaltningskostnader	658,617	549,850	1,114,703	775,900	27,730	91,000	129,499	299,922
Diverse omkostnader	1,455,858	719,592	1,036,287	597,700	60,834	365,835	646,379	442,571
S:a	5,021,013	2,686,178	5,464,959	1,960,655	307,240	1,549,108	3,000,998	3,110,260
Variabla:								
Ränta å lagervärdet kr.	463,750	316,799	1,028,300	283,570	10,850	109,053	382,060	501,060
Arbetsmaterialier	5,955,203	2,051,283	7,146,209	3,535,000	21,566	5,855,139	2,739,114	3,341,045
Bränsle och kraft	5,634,473	407,013	768,445	62,900	103,147	115,300	375,507	508,635
Smörjmedel o. div. förbrukningsartiklar	574,841	395,186	576,526	207,700	1,400	66,106	208,820	329,934
Arbetslöner	3,494,555	2,441,420	4,639,233	1,292,300	258,173	733,331	1,956,638	2,492,298
S:a	16,142,822	5,611,701	14,158,713	5,381,470	395,136	6,878,929	5,662,139	7,172,972
Konstanta och variabla: S:a	21,163,835	8,297,879	19,623,672	7,342,125	702,376	8,428,037	8,663,137	10,283,232
Produktionens försäljningsvärde kr.	21,612,522	7,907,058	22,484,141	6,741,300	525,800	—	7,775,866	7,619,600
Antal arbetare:								
År 1919	2,296 ⁴⁾	1,040	1,455	775	89	351	1,099	1,322
» 1920	2,149 ⁴⁾	962 ⁵⁾	1,386	365 ⁶⁾	82	367	1,058 ⁶⁾	1,040 ⁶⁾
Ordinarie arbetstid per vecka:								
Antal timmar år 1919	60 ³⁾	54 ⁹	52	52	55 ⁹	57	57 ⁹	59 ⁵
» » » 1920	49 ²⁾	48 ⁵⁾	48	48 ⁶⁾	48 ⁹	48	48 ⁶⁾	48 ⁶⁾

1) Värde- och kostnadsuppgifterna avse 2:a halvåret 1920.

2) Värde- och kostnadsuppgifterna avse för 2 verk 1920, för 1 verk 1921.

3) Värde- och kostnadsuppgifterna avse 1921.

4) Uppgiften avser 2:a halvåret.

5) Uppgiften avser för 2 verk 1920, för 1 verk 1921.

6) Uppgiften avser 1921.

- h) huruvida och i vad mån *arbetsintensiteten*, d. v. s. arbetsprestationen per arbetare och tidsenhet, ökats genom arbetstidens förkortning; samt
- i) huruvida och i vad mån arbetarna vid lagens genomförande erhöilo ökning av tidlöner och ackordsatser såsom *kompensation för arbetstidens avkortning*.

Närmast meddelas i vidstående tablå en sammanfattning av uppgifterna över värdet av de undersökta företagens fastigheter, inventarier och lager, d. v. s. företagens investerade kapital, vidare deras produktionskostnader och försäljningsvärdet av de framställda produkterna samt slutligen antalet arbetare och ordinarie arbetstidens längd dels under redogörelsetiden, dels vid motsvarande tid före arbetstidslagens genomförande. De ekonomiska uppgifterna avse som regel år 1920, vilket i fråga om produktionens storlek vid flertalet anläggningar visat sig som det mest normala året, sedan lagen började tillämpas. Då annan redogörelsetid valts, anmärkes detta i tablå. Anläggningarna ha i tablå fördelats på två huvudgrupper, allt eftersom undersökningen givit vid handen, att produktionen efter lagens genomförande upprätthållits oförminskad eller kan anses minskad genom lagen, vilka förhållanden närmare klargöras längre fram.

Ekon. förhållanden, arbetare och arbetstid.

Beträffande de i tablå meddelade uppgifterna bör för det första uppmärksammas, att det investerade kapitalet eller industriegendomens värde upptagits i enlighet med brandförsäkringsvärdet eller, då sådant ej funnits, enligt uppskattning av skäliga värdet vid den tid, redogörelsen avser. Då uppgifterna i allmänhet gälla år 1920, beteckna alltså tablåns kapitalbelopp som regel värdeförhållandena vid dyrtidens toppunkt. De sålunda erhållna beloppen överensstämman naturligen varken med bokföringsvärdet eller företagens anskaffningskostnad för egendomen i fråga, utan deras uppgift är att utvisa industrikapitalets storlek, då full hänsyn tages till prisnivåns förskjutningar under krigstiden.

De meddelade produktionskostnaderna ha på sätt, som framgår av tablå, uppdelats i konstanta och variabla, varvid med det senare slaget förstås kostnader, som växla i samma riktning som produktionens omfattning, samt med det förra kostnader, som äro mera oberoende av produktionsmängden. Under den bland konstanta kostnader ingående posten diverse omkostnader ha utgifter av mycket växlande art sammanförts. Såsom de viktigaste slagen må nämnas skatter och onera för industrifastigheterna, avgifter för brandförsäkring av byggnader, inventarier och lager samt för olycksfalls- och annan personalen avseende försäkring, pensioner och understöd, kostnader för läkare, sjukvård och medicin, bidrag till mathållning o. d., föreningsavgifter, kostnad för resor och repre-

sentation, omkostnader för kontor, reklamväsen, porton, telefon o. d. samt för patent, experiment och modeller, magasinshyror och förrådsomkostnader samt utgifter för transporter å arbetsplatsen och material för underhåll och reparation av byggnader och inventarier. De ifrågavarande kostnaderna äro, såsom framgår av ovanstående, delvis av den art, att tvekan kan råda, om de äro att hänföra till konstanta eller variabla kostnader. Till övervägande delen synas desamma dock tydligen höra hemma under förstnämnda rubrik, och bristande specifikation förhindrar en utsondring av de poster, som med större fog skulle kunna anses som variabla.

Räntan å det investerade kapitalet har genomgående beräknats till 7 %, vilket synes som en skälig procentsats vid den tid, utredningen som regel avser, och i flertalet fall angivits av uppgiftslämnarna. Avskrivningarna äro, där icke särskilda förhållanden undantagsvis motiverat andra procentsatser, upptagna till 2 % för byggnader och 10 % för maskiner, vilka procentsatser ävenledes i allmänhet uppgivits av företagen själva. Såväl ränta som avskrivningar äro räknade i procent på de enligt nyss angivna metod redovisade kapitalvärdena och åskådliggöra således ränte- och avskrivningsbeloppen för det efter krigstidens prisstegring anpassade industrikapitalet. Av beloppens antydda karaktär följer självfallet, att de icke kunna överensstämna med de i företagets bokföring framkommande ränte- och avskrivningsposterna, vilka såsom i viss utsträckning hänföra sig till kapital, investerat vid en lägre prisnivå, måste bli avsevärt mindre. Sålunda gäller exempelvis beträffande fonderade, i anläggningarna placerade lån, att den faktiskt utgående räntan ej ökats i proportion till penningvärdets nedgång.

Det uppgivna försäljningsvärdet av de framställda produkterna understiger, som synes, ej sällan produktionskostnaden samt håller sig i övriga fall vanligen ungefär å samma nivå som denna. Vid sidan av lågkonjunktorens och arbetstidslagens inverkan bör såsom förklaring till förhållandet uppmärksammas, vad ovan antytts, nämligen att räntor och avskrivningar ingå i kostnaden med belopp, som i regel betydligt överstiga de i bokföringen förekommande.

Beträffande antalet arbetare bör nämnas, att uppgifterna i några fall utgöra resultatet av beräkningar på grundval av antalet presterade arbetstimmar.

Den för år 1919 i tablån uppgivna arbetstiden per vecka har beräknats på så sätt, att den nämnda år gällande arbetstiden tillämpats på den under redogörelsetiden befintliga personalen, och utgör således icke medeltalet för 1919 års arbetsstyrka. Då längre arbetstid än 48 timmar uppgives för 1920 eller senare tid, förklaras detta av medgina dispenser från lagen.

Uppgifter rörande värdet av nya byggnader och maskinella anordningar, tillkomna efter arbetstidslagen, hava meddelats från inalles 26 anläggningar. Ett sammandrag av ifrågavarande uppgifter återges nedan. Nyanläggningar efter lagen.

Nybyggnader och maskiner, tillkomna efter arbetstidslagen.

	Industri- byggnader Kr.	Bostads- hus Kr.	Tomter Kr.	Maskiner Kr.
Järn- och stålverk (2)	—	795,000	30,000	1,100,000
Järn- och stålmanufaktur (2)	180,000	170,000	10,000	430,800
Mekaniska verkstäder (4)	100,000	397,000	56,500	484,700
Glasbruk (1)	66,000	45,000	2,000	58,500
Sågverk (3)	125,000	50,000	15,000	106,000
Pappersmassefabriker och pappers- bruk (10)	—	1,704,700	98,500	875,000
Råsockerbruk (1)	202,400	100,000	15,000	510,200
Sockerraffinaderier (1)	388,900	—	4,000	381,700
Bryggerier (1)	—	56,000	5,000	300,200
Konstgödsel-fabriker (1)	—	243,000	13,000	—

Nyanskaffningen avser oftast bostäder, varom uppgift lämnats i 21 fall. Nyanskaffning av maskiner o. d. uppgives av 15 företag, medan nyanläggning eller utvidgning av själva industribyggnaderna meddelas i blott 7 fall. I vad mån ifrågavarande nyanskaffningar kunna anses förorsakade av arbetstidslagen och således böra skrivas på dess konto, skall beröras närmare i ett senare sammanhang.

Frågan huruvida arbetstidens av lagen förorsakade avkortning medfört ökning av *arbetsintensiteten* har i allmänhet besvarats *nekande*. I vissa fall motiveras svaret med något närmare förklaringar och uppgifter, vilka nedan skola refereras för olika industrigrenar. Uppgifter om arbetsintensiteten.

Järn- och stålverk. Ett företag yttrar, att för masugnar och stålugnar kan arbetstidens förkortning givetvis ej medföra ökning av intensiteten, då ugnens gång bestämmer produktionens storlek. För valsverken har enligt samma yttrande en särskild undersökning verkställts, som utvisar, att ej heller här någon ökning av produktionens storlek per timme ägt rum. Från undersökningen anföras följande uppgifter över utvalsningens storlek i kg. pr vällugnstimme:

1913 873 kg.	1916 946 kg.	1919 1,056 kg.
1914 905 "	1917 957 "	1920 1,032 "
1915 914 "	1918 1,091 "	1921 1,026 "

Dagarbetarnas arbetsintensitet kan ej på samma sätt mätas i exakta siffror, men någon ökning av prestationsförmågan har ej av arbetsledningen kunnat iakttagas, och möjligheten härav förnekades även av arbetarna vid avhållna förhandlingar rörande lönekomensation för arbetstidens förkortning.

Beträffande ett annat järnverk meddelas, att den över produktionen vid de olika avdelningarna månad för månad förda statistiken icke utvisar någon märkbar förändring av arbetsintensiteten utan att produktionsmängden per timme är ungefär densamma efter lagens ikraftträdande som förut.

Järn- och stålmanufaktur. Ett verk meddelar följande individuella exempel på produktionen per timme före och efter lagen:

	Styck per timme			Styck per timme	
	1917—1919	1920		1917—1919	1920
Bultsmed 1	541	521	Muttergångare	627	695
" 2	279	268	Skruvsvärvare	49	54
" 3	336	346	Muttersvärvare	157	222
Varnnagelpressare	592	580	Kallslagare av bult	2,195	2,809
Bultgångare	252	278			

Då i vissa fall höjning, i andra fall sänkning av prestationen inträtt, anses genomsnittintensiteten ungefärligen oförändrad.

Ett annat företag yttrar, att det vid lagens genomförande i början syntes, som om en del arbetare kunde kompensera arbetstidens inskränkning genom mera utfört arbete, men sedermera har ifrågavarande kompensation nästan helt bortfallit för ackordsarbetets vidkommande. Beträffande timarbete kan ökning av intensiteten sägas förekomma endast i så måtto, att man söker åstadkomma något noggrannare tillvaratagande av tiden vid arbetets början och slut.

Mekaniska verkstäder. Vid en verkstad för vattenturbiner ökades arbetsintensiteten något under första halvåret 1920, vilket dock anses delvis ha berott på att verkstaden efter lockout var överhopad med försenade beställningar, varför arbetet måste drivas fortast möjligt. Sedermera sjönk intensiteten tillbaka till den före lagen förekommande.

En verktygsfabrik uttalar, att arbetsintensiteten överhuvud är mycket individuell, men att i stort sett densamma var lägre 1920 än 1919, kanske delvis beroende på att arbetaromsättningen var mycket hastig 1920.

Från en separatorfabrik uppgives, att man i statistiken noggrant följt arbetsintensiteten men ej kunnat påvisa vare sig ökning eller minskning.

En verkstad meddelar som exempel på att produktionen står i direkt förhållande till arbetstiden den upplysningen, att i gjuteriet, där styckackord tillämpas, en man enligt erfarenheten formar:

på 10	timmars	dag	50	flaskor
» 9	»	»	45	»
» 8 ¹ / ₂	»	»	43	»

Av en annan verkstad uppgives, att ökad intensitet väl kan påvisas för verklig massfabrikation, men att ökningen stannar vid någon procent i genomsnitt för personalen i dess helhet.

Cementfabriker. För det undersökta företaget ha följande beräkningar utförts beträffande produktionskapaciteten före och efter lagen.

År	Produktion Antal fat	Arbetstimmmar		Antal fat per arbetstimme	
		Totalantal	Exkl. tunn- binderi	Totalt	Exkl. tunn- binderi
1919	210,455	552,317	483,773	0·381	0·435
1920	250,508	650,056	545,590	0·385	0·459

Någon nämnvärd ökning av arbetsprestationen per arbetstimme är alltså ej att påvisa för anläggningen i dess helhet.

Sågverk och hyvlerier. Arbetsintensiteten har enligt uppgift från ett verk icke ökats i annan mån, än att man sökt genomföra bättre tillvaratagande av arbetstiden genom borttagande av onödiga kafferaster o. d. samt tillsyn, att arbetet börjas och slutas på bestämda klockslag.

Råsockerbruk. För den undersökta anläggningens vidkommande framhålles, att produktionen ej kan sägas vara direkt beroende av arbetsintensiteten utan i huvudsak av den maskinella utrustningen, arbetsmetoderna samt betornas beskaffenhet och sockerhalt. Till belysning av produktionsförhållandena före och efter lagen meddelas följande in-dextal.

	Tillverkningsåret	1915/16	1916/17	1917/18	1918/19	1919/20	1920/21	1921/22
Betavverknig per arbetare och dygn	100	100·2	98·9	93·1	91·7	83·4	93·6	
Sockerhalt i betorna	100	95·9	98·4	100·5	101·2	105·9	101·8	
Uthyte i % sockerhalt	100	99·7	101·6	101·0	100·2	100·2	100·6	
Råsocker per arbetare och dygn	100	95·7	98·7	94·4	92·9	88·3	95·7	

Produktionen per arbetare nedgick avsevärt under första året efter lagens genomförande men bragtes härefter ungefärligen till sin tidigare höjd, vilket tillskrives omfattande förbättring och utvidgning av den maskinella utrustningen.

Sockerraffinaderier. Uppfattningen vid det undersökta företaget är, att den personliga intensiteten i arbetet ej stegrats efter lagens genomförande. Vidare uttalas, att en stegring i flera fall torde vara utesluten av praktiska skäl, enär operationerna taga sin givna tid, vilken ej kan förkortas, och maskinerna gå med viss hastighet, som är densamma som förut. Ökad produktion per tidsenhet har i vissa fall förekommit, men förklaringen härtill anses ligga i nytillkomna maskinella och andra anordningar.

Bryggerier. Det framhålls, att tillverkningen ej kan forceras genom ökning av arbetsintensiteten, då ölet behöver sin bestämda tid att genomgå de olika procedurerna, samt att apparaturens storlek är det avgörande för produktionskapaciteten.

Yllefabriker. Produktionen i väverierna per arbetare och tidsenhet utvisar ökning från 1919 till 1921, men detta förklaras enligt uppgift från två fabriker av att man det senare året ägde tillgång till bättre arbetsmaterial än under det förra. I andra avdelningar, såsom spinnerier, beredningsverk och färgeri, där godset måste gå sin vissa tid i maskinerna, har produktionen minskats i samma proportion som arbetstiden. En tredje fabrik meddelar, att produktionen vid ackordsarbete icke minskats fullt så mycket som arbetstiden, men att i stället arbetets kvalitet försämrats.

Konstgödsselfabriker. Enligt uttalande från det undersökta företaget kunde vid tiden för lagens ikraftträdande en påtaglig moralisk depression spåras i arbetet, vilken icke mildrades genom lagen utan snarare tvärtom. Sedermera hade emellertid en förbättring i berörda avseende inträtt, i det intresset för arbetet nu gjorde sig mera gällande hos arbetarna. Den rikligare tillgången på arbetskraft hade även medgivit en utgallring, varigenom arbetarstammen blivit kvalitativt bättre än under kristiden, då man ofta fått nöja sig med att mottaga undermåliga personer.

Endast i ett par fall har uppgift meddelats om *ökning av arbetsintensiteten* i sammanhang med arbetstidens förkortning. Det ena fallet gäller ett tegelbruk och det andra ett glasbruk. För tegelbruket, där ordinarie veckoarbetstiden före lagen var 56 timmar, utvisa verkställda beräkningar följande produktion per timme och lag om 18 personer:

Murtegel 10"	1919 2,300 st., 1920 2,450 st., 1921 2,460 st.
Dräneringsrör 1 1/4"	› 2,680 › › 2,800 › › 2,980 ›

Den påvisade ökningen tillskrives den omständigheten, att arbetare vid tegelbruk, vilka på grund av arbetets synnerligen hårda natur tvingas att under en lång arbetstid ekonomisera med arbetskraften, efter arbetstidens förkortning kunnat skärpa sin kraftanspanning.

Det ifrågavarande glasbruket hör hemma inom småglasbranschen och tillämpade före lagen en ordinarie arbetstid av som regel 57 timmar i veckan. Av glasbrukets ledning anföres, att då på de sista årtiondena huvudsakligast kvalitetsarbete utförts i såväl hytta som sliperier, har proportionsvis lång arbetstid reserverats för arbetaren. Kvaliteten har spelat den större rollen, tiden den mindre. När nu 8-timmarslagen genom-

fördes, ville arbetarna på dessa 8 timmar förtjäna lika mycket som förut på 9 1/2 à 10. Genom ökning av arbetsintensiteten lyckades också detta såväl i hytta som sliperier, men följderna blev, att arbetaren ej alltid fick tid att ägna den förut vanliga noggrannheten åt arbetets olika moment. Resultatet är i vissa fall försämrade kvaliteten på arbetet.

Av glasbruket framhålles vidare, att för att få en klar bild av lagens verkningar på landets småglasindustri kräves framför allt undersökning vid sådana bruk, som redan före lagen på grund av tillverkningens art (massartiklar) utnyttjade arbetstiden till dess yttersta gräns. Här anses man med säkerhet skola finna, att arbetstidens förkortning medfört påtaglig minskning av produktionen.

Av de undersökta företagen uppgives i allmänhet, att arbetarna i samband med arbetstidslagens genomförande erhöilo full *lönekompensation* för arbetstidens avkortning, i det såväl tid- som ackordslöner höjdes, så att någon minskning av arbetsinkomsten ej inträdde. Beträffande vissa industrigrenar, såsom järnbruk och mekaniska verkstäder samt några andra, har dock meddelats, att löneförhöjningen delvis bestämdes enligt normer, som ej inneburo full kompensation. För ifrågavarande undantagsfall lämnas närmare redogörelse i samband med de följande beräkningarna.

*Arbetarnas
lönekompensation.*

De utförda beräkningarna.

För att över huvud taget finna någon fast hållpunkt för den planerade beräkningen över arbetstidslagens återverkan på produktionskostnaden, vilken beräkning i fråga om vissa grundläggande synpunkter kommer att följa samma linjer som den av arbetstidskommittén 1918 föreställtade utredningen i ämnet, blir det nödvändigt att utgå från det teoretiska antagandet, att de inflytande uppgifterna i vissa hänseenden åskådliggöra stabiliserade och av konjunkturomslaget väsentligen oberoende förhållanden. Antagandet i fråga innebär för det första, att vid tillverkningen använda arbetsmaterialier av inhemsk produktion beräknas fördyrade genom lagen med den procentuella kostnadsökning, som kan framkalkyleras vid industriföretag, sysselsatta med framställning av sådana materialier. Sålunda antages exempelvis mekaniska verkstädernas kostnad för inköpt järn och stål av svensk tillverkning ökad genom lagen med den procent, varmed järn- och stålverkens produktion beräknas fördyrad genom arbetstidsförkortningen. I den antagna förutsättningen inlägges vidare den betydelsen, att lagen medfört en mot arbetstidens förkortning proportionell minskning av produktionen i de fall, där berörda

*Allmänna
beräknings-
grunder.*

förkortning ej motvägts genom ökning av arbetsintensiteten eller förstärkning av arbetsstyrkan.

Vad beräkningsprinciperna i övrigt beträffar, äro deras allmänna grunddrag följande. Sedan de verkliga produktionskostnaderna i enlighet med förut meddelade tablå fastställts, verkställas med ledning av de uppgivna, av lagen förorsakade förändringarna i fråga om investerat kapital, arbetstid, arbetarantal, avlöningar och arbetsintensitet kalkyler över produktionskostnadens ökning genom lagen. Tillvägagångssättet blir härvid olika, allt eftersom fråga är om företag med *bibehållen* eller *minskad* produktion. Till förra gruppen räknas de företag, som ökat sin personal minst så mycket, att den av lagen förorsakade förlusten av arbetstid ungefärligen uppvägs, till den senare gruppen de företag, vid vilka sådan personalökning ej förekommit.

Företag med bibehållen produktion. Då produktionen ej minskats, förutsättes, att de *konstanta* kostnaderna, d. v. s. ränta å det i anläggningar investerade kapitalet, avskrivningar, förvaltningskostnader och diverse omkostnader, icke påverkats av lagen annat än i den mån nya anläggningar erfordrats för produktionens bibehållande, exempelvis nya bostäder i följd av arbetarantalets ökning. Då anläggningarna på antydda sätt utvidgats, föras härav föranledda räntor och avskrivningar på lagens konto.

Av de *variabla* kostnaderna, d. v. s. ränta å lagervärdet, kostnader för använda arbetsmaterialier, bränsle och drivkraft, smörjmedel och diverse förbrukningsartiklar samt arbetslöner, beräknas för det första arbetsmaterialier fördyrade genom lagen, i den mån desamma härstamma från inhemskt industriföretag samt deras produktionskostnad kan beräknas ökad genom lagen. Arbetslönerna beräknas förhöjda i proportion till arbetstidens förkortning, i den mån full lönekompensation lämnats för denna och förkortningen ej motvägts genom ökning av arbetsintensiteten.

Företag med minskad produktion. Vid produktionens minskning beräknas de konstanta kostnaderna relativt ökade i förhållande till produktionsminskningen. Ökningens belopp utgöres av skillnaden mellan de uppgivna verkliga kostnaderna och de kostnadsbelopp, som erhållas, då de konstanta kostnaderna ställas i samma förhållande till produktionen (produktionsförmågan), som de intogo före arbetstidens förkortning (produktionsminskningen). Med avseende på de variabla kostnaderna förfäres vid kalkylerna enligt enahanda grunder, som ovan angivits för företag med bibehållen produktion.

För klagörande av beräkningsprinciperna torde ytterligare några allmänna anmärkningar erfordras. Vad först då beträffar kapitalkostnadens ökning genom nyanskaffning av fastigheter och maskiner, tillämpas

vid beräkningen den grundsynpunkten, att ifrågavarande nyanskaffning skrives på lagens konto endast i de fall, då arbetarantalet efter lagens genomförande ökats och behov av utvidgade anläggningar i samband härmed kan anses ha förelegat. I sistberörda fall betraktas sålunda bl. a. nybyggnad av bostäder såsom framkallad av lagen, och detsamma gäller om maskinell utrustning, som erfordrats vid den nytillkomna personalens arbetsfunktioner. Om nybyggnaderna och maskinanskaffningen däremot företrädesvis syntys vara att hänföra till modernisering och tekniska förbättringar, som väl kunna ha påskyndats genom arbetstidens förkortning men icke därav egentligen nödvändiggjorts, räknas icke med någon kostnadsökning såsom direkt följd av lagen.

Det ligger i sakens natur, att beräkningar av förevarande art såsom delvis baserade på något osäkra och med nödvändighet schematiserade antaganden måste bli till viss grad summariska, och att åtskilliga fördyrande, med lagen sammanhängande faktorer av mera detaljartad beskaffenhet icke komma i betraktande. Bland sådana faktorer må nämnas fastighetsskatt, underhållskostnad och försäkringsavgifter, hänförliga till de av lagen förorsakade nyanläggningarna, vidare ökning av kostnaden för diverse till arbetsmaterialier ej hänförda förbrukningsartiklar, bränsle, kraft och material för reparationer och underhåll, beroende på att ifrågavarande produkter delvis härstammat från inhemska arbetsställen, vid vilka lagen medfört ökning av produktionskostnaden, samt slutligen den ökning av förvaltningskostnaden och av vissa omkostnader, t. ex. avgifter för olycksfallsförsäkring, sjukvård etc., som kan ha förorsakats av arbetspersonalens ökning.

Att sålunda en del smärre faktorer icke tagits i betraktande, verkar naturligen i den riktningen, att lagens återverkan vid beräkningen kommer något för svagt till synes. Såsom en tillräcklig motvikt torde emellertid som regel kunna anses, dels att ränta och avskrivning å kapital för nyanlagda bostäder vid bibehållen produktion odelat räknas som kostnadsökning på grund av lagen, ehuru ifrågavarande ökning i verkligheten belastar företagen endast i den mån kapitalkostnaden icke täckes genom uppburna hyror för bostäderna, dels att arbetslönernas ökning genom lagen vid full kompensation liksom de konstanta kostnadernas relativa ökning vid minskad produktion beräknas i full proportion till arbetstidens förkortning, oaktat att arbetstiden efter förkortningen enligt ingångna upplysningar i stort sett torde utnyttjas med större effektivitet än förut, varigenom förlusten i verkligheten blir något mindre än förhållandet mellan timantalet före och efter lagen utvisar.

Då motsatsen ej särskilt anmärkes, räknas i anslutning till de influtna uppgifterna icke med någon ökning av arbetsintensiteten. Beträf-

fande arbetslönerna räknas, likaledes med ledning av de inkomna uppgifterna, med full kompensation för arbetstidens förkortning, där ej särskilt anges, att annan beräkningsnorm användes.

Från de allmänt tillämpade beräkningsprinciperna göres i viss mån undantag beträffande en vid undersökningen ingående spisbrödsfabrik, som i ekonomiskt hänseende rönt inverkan icke blott av arbetstidslagen utan även av den samtidigt ikraftträdande lagen om begränsning av tiden för bageri- och konditoriarbete. Då det visat sig möta hinder, att särskilja de två lagarnas inverkan på produktionskostnaden, väljes i detta fall en beräkningsmetod, varigenom ett gemensamt resultat framkommer. Beträffande metodens art och innebörd hänvisas till den följande beräkningen.

Med tillämpning av de ovan meddelade allmänna grunderna, med angivna undantag, verkställas nedan anförda beräkningar över den av arbetstidslagen förorsakade ökningen av produktionskostnaderna. Beträffande de till grund liggande uppgifterna rörande investerat kapital, produktionskostnadernas fördelning på olika huvudposter, arbetarantal och arbetstid hänvisas till den tidigare meddelade tablån. Vissa andra vid beräkningarna använda uppgifter, såsom beträffande nyanläggningar på grund av lagen och arbetsmaterialiernas fördelning på varor av svensk och utländsk produktion, meddelas i samband med beräkningarna.

*Företag med
bibehållen
produktion.*

Närmast redogöres för de beräkningar, som avse *anläggningar med bibehållen produktion*, dit, såsom förut omnämnts, de anläggningar hänföres, vid vilka arbetarantalet efter lagen ökats minst så mycket, att den av lagen framkallade förlusten av arbetstid ungefärligen uppvägts.

Mekaniska verkstäder, 2 st., den ena för bensinmotorer, den andra huvudsakligen för vattenturbiner.

Ordinarie arbetstid per vecka enligt 1919 års bestämmelser 51⁹ t., 1920 48 t.; minskning 7⁵ %.

Av de konstanta kostnaderna ökas ränta å anläggningsskapital samt avskrivningar på grund av nyanläggningar till följd av lagen. Nyanläggningarna avsågo dels bostäder, dels verkstadsutvidgning och anskaffning av arbetsmaskiner. Kostnaden utgjorde för byggnader kr. 200,000, tomter kr. 10,000 och maskiner kr. 384,700, s:a kr. 594,700, varå 7 % ränta = kr. 41,629. Avskrivningar ökades med 2 % å nya byggnader = kr. 4,000 och 10 % å nya maskiner = kr. 38,470, s:a kr. 42,470.

De variabla kostnaderna beräknas ökade i fråga om posterna arbetsmaterialier och arbetslöner. Arbetsmaterialierna bestodo till 84⁰ % eller kr. 2,732,873 av svenska produkter, huvudsakligen järn och stål, plåt, gjutgods och andra halvfabrikat av järn och stål. Fördyring på grund

av lagen beräknas därför med 8'1 % (järn- och stålverken), vilket gör kr. 204,776.

Arbetarna komparerades i enlighet med uppgörelse den 5 mars 1920 huvudsakligen på så sätt, att arbetare med tidlön erhöles full kompensation med 8'3 % och arbetare med ackordlön 4 % kompensation. Av det uppgivna lönebeloppet utgjorde kr. 880,760 tidlön och kr. 770,300 ackordslön. Kompensationen blir således för tidlön kr. 67,501 och för ackordslön kr. 29,627, s:a kr. 97,128.

Resultatet av kalkylen blir alltså:

	Beräknad kostnad utan lagen Kr.	Verklig kostnad Kr.	Kostnadsökning Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	437,600	479,229	41,629	9'5
Avskrivningar	375,356	417,826	42,470	11'3
Arbetsmaterialier	3,048,644	3,253,420	204,776	6'7
Arbetslöner	1,553,932	1,651,060	97,128	6'3

Summa beräknad kostnadsökning kr. 386,003. Verkliga totala produktionskostnaden, kr. 7,597,111, minskad med anförda belopp = kr. 7,211,108, varå kostnadsökningen = 5'4 %.

Cementfabriker. Ordinarie arbetstid 1919 56 t., 1920 48 t.; minskning 14'3 %.

Ökning av konstanta kostnader beräknas icke, då några nyanläggningar på grund av lagen icke uppgivits.

Av de variabla kostnaderna ökas posterna emballage och arbetslöner. I förstnämnda post ingå av inhemska industriprodukter stav och tunnband med kr. 275,687 och papper med kr. 362,046. Stav och tunnband beräknas fördyrade 2'5 % (sågverken) och papper 4'2 % (pappersbruket), d. v. s. resp. kr. 6,724 och 14,593.

Arbetarna erhöles full lönekompensation, vilken i överensstämmelse med arbetstidens förkortning beräknas till 14'3 % av uppgivna lönebeloppet, alltså kr. 123,966.

Kalkylens resultat blir således:

	Beräknad kostnad utan lagen Kr.	Verklig kostnad Kr.	Kostnadsökning Kr.	%
Emballage	614,183	635,500	21,317	3'5
Arbetslöner	742,930	866,896	123,966	16'7

Summa beräknad kostnadsökning kr. 145,283. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 4,040,947, minskad med angivna belopp = kr. 3,895,664, varå kostnadsökningen = 3'7 %.

Glasbruk. Undersökningen omfattar 2 glasbruk, det ena för fönsterglas, det andra huvudsakligen för kvalitetsvaror inom småglasbranschen. Beträffande det senare synes undersökningen, som avser år 1920, ge vid handen, att produktionen per arbetare var lika hög som före lagen, ehuru dock arbetets kvalitet i vissa fall försämrats. Då ifrågakvarande försämring emellertid icke kan siffermässigt belysas, har glasbruket måst uteslutas vid beräkningarna, som alltså endast gälla ett fönsterglasbruk.

Av de 1920 befintliga arbetarna skulle 102 st. med tillämpning av 1919 års bestämmelser haft en genomsnittlig ordinarie arbetstid av 59³/₄ t. per vecka, medan de övriga i fråga om arbetstiden kunna anses såsom icke påverkade av lagen. För det anförda antalet utgör arbetstidens minskning genom lagen 19¹/₄ %.

De konstanta kostnaderna ökas på grund av nybyggnad av bostäder till en kostnad av kr. 46,000, varav tomtvärde kr. 1,000. Räntekostnaden ökas således med kr. 1,610 (¹/₂ år) och avskrivningar med kr. 450 (¹/₂ år).

Av de variabla kostnaderna beräknas kostnadsökning för posterna arbetsmaterial, förbrukningsartiklar och arbetslöner. Bland materialerna ingå kalk och sand för kr. 68,479, vilken post med ledning av verkställd uppskattning beräknas fördyrad genom lagen med 9 % eller kr. 5,654.

Posten smörjmedel och div. förbrukningsartiklar innefattar bl. a. emballage (bräder) till en kostnad av kr. 40,267, varå beräknas fördyring med 2⁵/₈ % (sågverken) eller kr. 982.

Av posten arbetslöner komma kr. 201,237 på de 102 arbetare, vilkas arbetstid enligt ovanstående förkortats 19¹/₄ % genom lagen. Arbetarna erhöilo full lönekompensation, vilken i överensstämmelse med arbetstidens förkortning beräknas till 19¹/₄ % av nyss angivna lönebelopp, d. v. s. kr. 38,436.

Kalkylens resultat blir alltså:

	Beräknad	Verklig	Kostnadsökning	
	kostnad utan lagen	kostnad	Kr.	%
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	56,768	58,378	1,610	2·8
Avskrivningar	26,796	27,246	450	1·7
Arbetsmaterialier	177,481	183,135	5,654	3·2
Smörjmedel och div. förbrukningsartiklar	95,954	96,936	982	1·0
Arbetslöner	388,543	426,979	38,436	9·9

Summa beräknad kostnadsökning kr. 47,132. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 1,684,304, minskad med angivna belopp = kr. 1,637,172, varå kostnadsökningen = 2·9 %.

Sågverk och hyvlerier. Ordinarie arbetstid (effektiv) 1919 54 t., 1920 48 t.; minskning 11'1 %.

Bland de konstanta kostnaderna beräknas räntor och avskrivningar ökade genom lagen i följd av nyanläggningar, som vidtagits av ett verk, nämligen bostäder och tillbyggnad av såg för kr. 70,000 jämte tomt kr. 5,000 samt maskiner för kr. 50,000, s:a kr. 125,000, varå 7 % ränta = kr. 8,750. Avskrivningarnas ökning motsvarar 2 % å nya byggnader och 10 % å nya maskiner, d. v. s. sammanlagt kr. 6,400.

De variabla kostnaderna beräknas ökade beträffande posterna arbetsmaterialier och arbetslöner. I kostnaden för arbetsmaterialier ingår ett belopp av kr. 2,519,200 för sågade trävaror, som köpts inom landet för hyvling och skeppning. Då ifrågavarande varor således vid inköpet redan undergått industriell bearbetning, räknas med fördyring genom lagen, vilken med ledning av förhållandena vid de undersökta verken synes kunna sättas till 2 %, d. v. s. kr. 49,396.

Arbetarna uppgivas ha erhållit full lönekompensation, vilken i överensstämmelse med arbetstidens förkortning beräknas till 11'1 % av uppgivna lönesumman, alltså kr. 383,960.

Kalkylens resultat blir alltså:

	Beräknad kostnad utan lagen Kr.	Verklig kostnad Kr.	Kostnadsökning Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	765,835	774,585	8,750	1'1
Avskrivningar	512,486	518,886	6,400	1'2
Arbetsmaterialier	10,024,248	10,073,644	49,396	0'5
Arbetslöner	3,075,136	3,459,096	383,960	12'5

Summa beräknad kostnadsökning kr. 448,506. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 18,421,425, minskad med angivna belopp = kr. 17,972,919, varå kostnadsökningen = 2'5 %.

Sulfitfabriker. Ordinarie arbetstid 1919 55'9 t., 1920 48 t.; minskning 14'1 %.

Av de konstanta kostnaderna ökas räntor och avskrivningar på grund av nyanläggningar, förorsakade av lagen. Ifrågavarande anläggningar utgöras av bostäder till en kostnad av kr. 695,000, varav kr. 35,000 tomtvärde. Räntor ökas således med kr. 48,650 och avskrivningar med kr. 13,200.

De variabla kostnaderna beräknas ökade i fråga om posten arbetslöner. Arbetarna uppges ha erhållit full lönekompensation, vilken i överensstämmelse med arbetstidens förkortning beräknas till 14'1 % av uppgivna lönebeloppet, d. v. s. kr. 313,937.

Kalkylens resultat blir således:

	Beräknad kostnad utan lagen Kr.	Verklig kostnad Kr.	Kostnadsökning	
			Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	1,485,792	1,534,442	48,650	3·3
Avskrivningar	1,367,260	1,380,460	13,200	1·0
Arbetslöner	1,912,568	2,226,505	313,937	16·4

Summa beräknad kostnadsökning kr. 375,787. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 18,301,695, minskad med angivna belopp = kr. 17,925,908, varå kostnadsökningen = 2·1 %.

Sulfatfabriker. Ordinarie arbetstid 1919 58·9 t., 1920 48 t.; minskning 18·5 %.

De konstanta kostnaderna ökas i fråga om ränta och avskrivningar på grund av nyanläggningar, förorsakade av lagen, nämligen bostäder till en kostnad av kr. 302,000, varav tomtvärde kr. 13,000. Räntekostnadens ökning blir kr. 21,140 och avskrivningens kr. 5,780.

Av de variabla kostnaderna beräknas posterna arbetsmaterialier och arbetslöner ökade. Bland arbetsmaterialierna ingår kalk med kr. 285,372, vilken enligt en företagen uppskattning fördyrats c:a 9 % genom lagen, d. v. s. kr. 23,563.

Arbetarna erhöilo full lönekompensation, vilken i överensstämmelse med arbetstidens förkortning beräknas till 18·5 % av uppgivna lönebeloppet, alltså kr. 153,139.

Kalkylens resultat blir sålunda:

	Beräknad kostnad utan lagen Kr.	Verklig kostnad Kr.	Kostnadsökning	
			Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	250,662	271,802	21,140	8·4
Avskrivningar	254,906	260,686	5,780	2·3
Arbetsmaterialier	2,457,368	2,480,931	23,563	1·0
Arbetslöner	674,637	827,776	153,139	22·7

Summa beräknad kostnadsökning kr. 203,622. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 4,417,472, minskad med angivna belopp = kr. 4,213,850, varå kostnadsökningen = 4·8 %.

Träsliperier. Ordinarie arbetstid 1919 57·9 t., 1920 48 t.; minskning 17·1 %.

De konstanta kostnaderna ökas beträffande räntor och avskrivningar, då nya bostäder byggts på grund av lagen för kr. 117,000, därav kr. 5,000 tomtvärde. Räntekostnadens ökning blir således kr. 8,190 och avskrivningens kr. 2,240.

Av de variabla kostnaderna beräknas arbetslöner, då full kompen-
sation erhållits, ökade i proportion till arbetstidens förkortning, alltså
med 17·1 % av uppgivna lönebeloppet eller kr. 70,113.

Kalkylens resultat blir således:

	Beräknad kostnad utan lagen Kr.	Verklig kostnad Kr.	Kostnadsökning	
			Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	169,960	178,150	8,190	4·8
Avskrivningar	141,160	143,400	2,240	1·6
Arbetslöner	339,906	410,019	70,113	20·6

Summa beräknad kostnadsökning kr. 80,543. Totala verkliga pro-
duktionskostnaden, kr. 2,172,137, minskad med angivna belopp = kr.
2,091,594, varå kostnadsökningen = 3·9 %.

Komb. sulfittfabrik, träsliperi och pappersbruk. Ordinarie arbetstid
1919 57·6 t., 1920 48 t.; minskning 16·7 %.

Av de konstanta kostnaderna ökas ränta och avskrivning på grund
av nybyggnad av bostäder till en kostnad av kr. 160,000, varav tomtvärde
kr. 10,000. Efter 7 % ränta och 2 % avskrivning blir kostnadsökningen
resp. kr. 11,200 och kr. 3,000.

De variabla kostnaderna ökas beträffande arbetsmaterialier och
arbetslöner. Bland de förra ingår sulfatcellulosa med kr. 604,668, sulfit-
cellulosa med kr. 89,931 och mekanisk trämassa med kr. 173,635, vilka
varor beräknas fördyrade med den procent, som ovan kalkylerats för
resp. fabriker, d. v. s. 4·8 %, 2·1 % och 3·9 %. Den sålunda beräknade
kostnadsökningen utgör sammanlagt kr. 36,063.

Arbetarna erhöilo full lönekompensation, vilken beräknas till 16·7 %
av uppgivna lönebeloppet, d. v. s. lika med arbetstidens minskning, och
alltså utgör kr. 706,139.

Kalkylens resultat blir således:

	Beräknad kostnad utan lagen Kr.	Verklig kostnad Kr.	Kostnadsökning	
			Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	1,173,564	1,184,764	11,200	1·0
Avskrivningar	1,157,592	1,160,592	3,000	0·3
Arbetsmaterialier	5,540,360	5,576,423	36,063	0·7
Arbetslöner	3,522,238	4,228,377	706,139	20·0

Summa beräknad kostnadsökning kr. 756,402. Totala verkliga pro-
duktionskostnaden, kr. 19,299,206, minskad med angivna belopp = kr.
18,542,804, varå kostnadsökningen = 4·1 %.

Pappersbruk och pappfabriker. Ordinarie arbetstid 1919 59·3 t., 1920 48 t.; minskning 19·1 %.

Av de konstanta kostnaderna ökas ränta och avskrivning, då lagen medfört nybyggnad av bostäder till en kostnad av kr. 529,200, varav tomtvärde kr. 35,500. Räntan ökas med kr. 37,044 och avskrivningar med kr. 9,874.

De variabla kostnaderna beräknas ökade i fråga om arbetsmaterialier och arbetslöner. Bland materialierna ingår sulfatmassa, kr. 165,078, fördyrad 4·8 %, sulfitmassa, kr. 2,658,359, fördyrad 2·1 %, och slipmassa, kr. 1,652,546, fördyrad 3·9 %, enligt beräkningsresultaten för resp. industrier. Totalt beräknas ifrågavarande kostnadsökning till kr. 124,268.

Arbetarna erhöilo full lönekompensation, vilken i överensstämmelse med arbetstidens förkortning beräknas till 19·1 % av uppgivna lönebeloppet eller kr. 313,123.

Kalkylens resultat blir alltså:

	Beräknad kostnad utan lagen	Verklig kostnad	Kostnadsökning	
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	558,674	595,718	37,044	6·6
Avskrivningar	525,901	535,775	9,874	1·9
Arbetsmaterialier	6,090,572	6,214,840	124,268	2·0
Arbetslöner	1,326,263	1,639,386	313,123	23·6

Summa beräknad kostnadsökning kr. 484,309. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 11,944,579, minskad med angivna belopp = kr. 11,460,270, varå kostnadsökningen = 4·2 %.

Spisbrödsfabriker. Bageriernas ekonomi har, såsom förut framhållits, rönt inverkan utom av arbetstidslagen jämväl av den samtidiga lagen om begränsning av tiden för bageri- och konditoriarbete, den s. k. bagerilagen. Vid undersökningen, som på grund av svårighet att uppbirga ett mera omfattande uppgiftsmaterial kunnat fullföljas blott för ett spisbrödsbageri, har framgått, att synnerligast sistnämnda lag avsevärt betungat företagets ekonomi genom de hinder, som densamma medfört för utnyttjandet av anläggningens tillverkningskapacitet. Bagerilagens begränsning av den tid, inom vilken tillverkning av spis- eller knäckebröd må äga rum, till mellan kl. 6 f. m. och kl. 10 e. m. har sålunda till följd, att ugnarna varje dygn måste avsläckas och arbetet vid degmaskiner m. fl. apparater avstanna. Genom att ugnarna varje dygn måste uppeldas förorsakas, förutom relativt ökad bränsleåtgång, tidsförlust och ökning av arbetet, och förhållandet blir detsamma beträffande rengöringen av maskiner och apparater, som måste förnyas efter varje

stillestånd, liksom beträffande olika förberedelsearbeten vid själva bakningen. Tids- och arbetsförlust inträder även på grund av den marginal, som måste hållas för att ej riskera överskridande av den lagstadgade gränsen för arbetets dagliga avslutning. Av antydda skäl erhålles per arbetare räknat avsevärt lägre produktionsutbyte efter lagens genomförande än förut.

Arbetstidslagen har för den ifrågavarande fabriken vidkommande endast i obetydligare grad utövat inverkan, då längre arbetstid än 48 timmar per vecka före lagen tillämpades endast för ett mindre antal dagarbetare.

Då svårighet möter att särskilja de två lagarnas ekonomiska konsekvenser i det behandlade fallet, kommer den följande beräkningen att avse deras kombinerade inverkan samt utföras efter delvis andra metoder än de för övriga industrigrenar tillämpade.

Företagets arbetarantal var: 1919 201, 1921 209. Produktionen utgjorde: 1919 3,138,501 kg., 1921 2,962,963 kg. spis- och knäckebröd. Antalet arbetsdygn var 1919 i följd av strejk blott 288, 1921 300. Med beräkning av 300 arbetsdygn även för 1919 skulle produktionen utgjort 3,269,271 kg. eller 16,265 kg. per arbetare. Med samma produktion per arbetare skulle för 1921 års produktion ha erfordrats 182 arbetare. Då verkliga antalet var 209, förefanns alltså en ökning av 27 arbetare, vilken tillskrives de två lagarnas inverkan. Arbetslönen 1921 uppgives totalt till kr. 871,309 eller kr. 4,169 per arbetare. Kostnadsökningen beräknas följaktligen = 27 gånger 4,169 eller kr. 112,563.

Verkliga totala produktionskostnaden, kr. 2,959,411, minskad med den beräknade kostnadsökningen, blir således = kr. 2,846,848, varå kostnadsökningen utgör 4%.

Det bör tilläggas, att fabriken åtnjöt dispens från bagerilagen så tillvida, att $\frac{1}{3}$ av anläggningen kunde hållas i kontinuerlig drift, varigenom lagens inverkan mildrats. Vissa smärre fördyrande faktorer, t. ex. bränslekostnadens ökning genom den dagliga uppeldningen av ugnar och mjölprisets stegring i följd av arbetstidslagens fördyrande inverkan vid kvarnarna, hava i brist på material lämnats utanför beräkningen.

Råsockerbruk. Ordinarie arbetstid 1919 61's t., 1921 50'9 t.; minskning 21'4 %.

De konstanta kostnaderna ökas på grund av nybyggnad av bostäder till en kostnad av kr. 105,000, varav kr. 5,000 tomtvärde. Räntor ökas sålunda med kr. 7,350 och avskrivningar med kr. 2,000.

Av de variabla kostnaderna ökas arbetslöner. Full lönekompen-

tion erhöjls, vilken i enlighet med arbetstidens förkortning beräknas till 21·4 % av uppgivna lönebeloppet, d. v. s. kr. 161,522.

Kalkylens resultat blir således:

	Beräknad kostnad utan lagen	Verklig kostnad	Kostnadsökning	
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Ränta & anläggningskapital	514,227	521,577	7,350	1·4
Avskrivningar	485,014	487,014	2,000	0·4
Arbetslöner	593,255	754,777	161,522	27·2

Summa beräknad kostnadsökning kr. 170,872. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 9,235,166, minskad med angivna belopp = kr. 9,064,294, varå kostnadsökningen = 1·6 %.

Sockerraffinaderier. Ordinarie arbetstid 1919 60 t., 1921 48 t.; minskning 20 %.

Beträffande konstanta kostnader beräknas ingen kostnadsökning på grund av lagen.

Av de variabla kostnaderna beräknas ökning för arbetsmaterialier och arbetslöner. De förra utgöras till kr. 44,039,692 av inhemskt råsocker, vilket beräknas fördyrat genom lagen med 1·9 % (råsockerbruken), d. v. s. kr. 821,152.

Arbetarna erhöjlo full lönekompensation, vilken i enlighet med arbetstidens förkortning beräknas till 20 % av uppgivna lönebeloppet, alltså kr. 374,104.

Kalkylens resultat blir således:

	Beräknad kostnad utan lagen	Verklig kostnad	Kostnadsökning	
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Arbetsmaterialier	44,051,095	44,872,247	821,152	1·9
Arbetslöner	1,496,417	1,870,521	374,104	25·0

Summa beräknad kostnadsökning kr. 1,195,256. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 50,264,256, minskad med angivna belopp = kr. 49,069,000, varå kostnadsökningen = 2·4 %.

Bryggerier. Av 1921 års arbetspersonal å 443 st. arbetare voro 58 utkörare, som intaga en viss självständig ställning och vilkas arbetstid ej kontrolleras av industriledningen, varför desamma icke inbegripas i nedanstående beräkning.

Ordinarie arbetstid 1919 56·8 t., 1921 48 t.; minskning 15·5 %. Kvinnlig personal vid sköljning och tappning, som arbetar på ackord och utan bestämd ordinarie arbetstid, är här lämnad utom räkningen.

De konstanta kostnaderna ökas på grund av nyanskaffning av bostäder vid ett företag till en kostnad av kr. 61,000, varav kr. 5,000 tomtvärde. Räntor ökas sålunda med kr. 4,270 och avskrivningar med kr. 1,120.

Av de variabla kostnaderna beräknas posterna förbrukningsartiklar och arbetslöner ökade genom lagen. I förstnämnda post ingår inom landet skuren kork och tillverkade buteljer till ett belopp av kr. 651,052, vilken kostnad, i brist på närmare uppgifter, med ledning av beräkningen för fönsterglasbruken uppskattas ökad med 3 % eller kr. 19,532.

Arbetarna erhöilo full lönekompensation, vilken i enlighet med arbetstidens förkortning beräknas till 15½ % av uppgivna lönebeloppet, alltså till kr. 257,621. För den kvinnliga personalen vid sköljning och tappning, som arbetar på ackord och utan bestämd ordinarie arbetstid, beräknas härvid kompensation i samma proportion som för övriga arbetare, när ifrågavarande personal enligt uppgift erhållit en mot övriga arbetares kompensation svarande förhöjning av lönesatserna.

Kalkylens resultat blir således:

	Beräknad	Verklig	Kostnadsökning	
	kostnad utan lagen	kostnad	Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	900,564	904,834	4,270	0.5
Avskrivningar	565,268	566,388	1,120	0.2
Smörjmedel och div. förbrukningsartiklar	871,108	890,640	19,532	2.2
Arbetslöner	1,404,453	1,662,074	257,621	18.3

Summa beräknad kostnadsökning kr. 282,543. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 7,387,916, minskad med angivna belopp = kr. 7,105,373, varå kostnadsökningen = 4.0 %.

Kombinerade yllefabriker. Ordinarie arbetstid 1919 60 t., 1920 48 t.; minskning 20 %.

Ökning av de konstanta kostnaderna beräknas icke, då några nyanläggningar på grund av lagen icke uppgivits.

De variabla kostnaderna ökas i fråga om arbetslönerna. Arbetarna erhöilo full kompensation, vilken i överensstämmelse med arbetstidens förkortning beräknas till 20 % av uppgivna lönebeloppet eller kr. 136,808.

Kalkylen ger alltså följande resultat:

Arbetslöner: beräknad kostnad utan lagen kr. 547,234, varå ovanstående ökning = 25.0 %. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 4,232,229, minskad med beräknade löneökningen = kr. 4,095,421, varå berörda ökning = 3.3 %.

Konstgödsselfabriker. Ordinarie arbetstid 1919 63³ t., 1922 48⁴ t.; minskning 23⁸ %.

De konstanta kostnaderna ökas på grund av nybyggnad av bostäder till en kostnad av kr. 256,000, varav kr. 13,000 tomtvärde. Räntor ökas alltså med kr. 17,920 och avskrivningar med kr. 4,860.

Av de variabla kostnaderna beräknas ökning för arbetslöner. För full kompensation skulle krävs en höjning av lönesatserna med i genomsnitt 31² %. Förhöjningen stannade emellertid i verkligheten vid 28³ % och kan alltså beräknas till kr. 83,819.

Kalkylens resultat blir alltså:

	Beräknad kostnad utan lagen	Verklig kostnad	Kostnadsökning	
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Ränta å anläggningsskapital	437,641	455,561	17,920	4.1
Avskrivningar	326,436	331,296	4,860	1.5
Arbetslöner	296,181	380,000	83,819	28.3

Summa beräknad kostnadsökning kr. 106,599. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 3,081,857, minskad med angivna belopp = kr. 2,975,258, varå kostnadsökningen = 3⁶ %.

*Företag med
minskad pro-
duktion.*

Till företag med *produktionsminskning på grund av arbetstidslagen* hänföres de anläggningar, vid vilka arbetarantalet efter lagens genomförande ej ökats eller där ökningen ej varit tillräcklig för att uppväga den med lagen följande förlusten av arbetstid.

Järn- och stålverk. Ordinarie arbetstid 1919 60³ t., 1920 49² t.; minskning 18⁴ %. Produktionsminskning lika med arbetstidens förkortning, alltså 18⁴ %.

Ställda i samma relation till produktionen som vid oavkortad arbetstid minskas de konstanta kostnaderna med nyss angivna procent eller kr. 923,866.

Av de variabla kostnaderna beräknas posterna arbetsmaterialier och arbetslöner ökade genom lagen. Bland arbetsmaterialierna ingå som huvudposter: köpta inom landet: malm kr. 476,883, tackjärn kr. 2,691,473, skrot kr. 1,516,773, göt och smältstycken kr. 290,547, kisel-, mangan- och kromjärn kr. 279,195 och kvarts, kalk- och sandsten, dolomit kr. 120,914; samt köpta utom landet: skrot kr. 351,318 och kisel-, mangan- och kromjärn kr. 106,517. De inom landet köpta produkterna, undantagandes skrot, belöpande sig till en sammanlagd kostnad av kr. 3,859,012, kunna såsom härstammande från industrier, berörda av lagen, anses i någon mån fördyrade genom denna. Då huvudposterna utgöras av tackjärn och malm samt arbetstiden vid masugnarna, som i de undersökta

fallen var 56 timmar före lagen, genom dispens kunnat bibehållas och arbetstiden vid järnmalmegrubborna redan före lagen låg nära den av denna stadgade gränsen, synes fördyringen dock kunna uppskattas som ganska obetydlig. I brist på bestämdare hållpunkt anslås densamma för de i nyss anförda belopp representerade produkterna till i genomsnitt 2 % å beloppet, alltså till kr. 77,180.

Arbetarna erhöilo vid ett av verken full lönekomensation för arbetstidens förkortning samt vid de 2 övriga komensation i huvudsaklig överensstämmelse med en uppgörelse mellan järnverken och deras arbetare den 5 mars 1920, vilken som regel medförde, att dagarbetare kompenaserades fullt samt övriga arbetare fullt för avkortning från ett högre timantal till 57 timmar och med 10 % för avkortning från 57 till 48 timmar. I genomsnitt för de 3 verken blir den enligt antydda normer beräknade komensationen 20·4 % eller kr. 592,101.

Kalkylens resultat blir alltså:

	Beräknad	Verklig	Kostnadsökning	
	kostnad utan lagen	kostnad	Kr.	%
Konstanta kostnader	Kr. 4,097,147	Kr. 5,021,013	Kr. 923,866	22·4
Arbetsmaterialier	5,878,023	5,955,203	77,180	1·3
Arbetslöner	2,902,454	3,494,555	592,101	20·4

Summa beräknad kostnadsökning kr. 1,593,147. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 21,163,835, minskad med angivna belopp = kr. 19,570,688, varå kostnadsökningen = 8·1 %.

Järn- och stålmanufaktur. Ordinarie arbetstid 1919 54·9 t., 1920 48 t.; minskning 12·6 %. Produktionsminskning lika med arbetstidens förkortning, alltså 12·6 %.

Ställda i samma relation till produktionen som vid oavkortad arbetstid minskas de konstanta kostnaderna med nyss angivna procent eller kr. 338,458.

Av de variabla kostnaderna ökas posterna arbetsmaterialier och arbetslöner. Av materialkostnaden beräknas 87·6 % eller kr. 1,797,855 avse varor av svensk produktion. Produkterna i fråga utgöras till vida övervägande delen av järn och stål samt dessutom av olika metaller, vadan fördyring på grund av lagen beräknas med den för järn- och stålverken erhållna procentsatsen, 8·1 %, d. v. s. kr. 134,714.

Vid ett av verken, där arbetstiden förkortades från 56 till 48 t., gavs 12 % komensation och vid de 2 övriga full komensation. I genomsnitt för samtliga verken blir komensationen 13·7 % eller kr. 294,173.

Kalkylens resultat blir alltså:

	Beräknad kostnad	Verklig	Kostnadsökning	
	utan lagen	kostnad	Kr.	%
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Konstanta kostnader	2,347,720	2,686,178	338,458	14.4
Arbetsmaterialier	1,916,569	2,051,283	134,714	7.0
Arbetslöner	2,147,247	2,441,420	294,173	13.7

Summa beräknad kostnadsökning kr. 767,345. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 8,297,879, minskad med angivna belopp = kr. 7,530,534, varå kostnadsökningen = 10.2 %.

Mekaniska verkstäder. 4 st., därav en för separatorer, en för olika slags verktyg, en huvudsakligen för pappers- och cellulosa maskiner samt en för armatur för ång-, gas-, vattenledningar m. m.

Ordinarie arbetstid 1919 52 t., 1920 48 t.; minskning 7.7 %. Produktionsminskning lika med arbetstidens förkortning, alltså 7.7 %.

Ställda i samma relation till produktionen som vid oavkortad arbetstid minskas de konstanta kostnaderna med angivna procent eller med kr. 420,802.

Av de variabla kostnaderna beräknas posterna arbetsmaterialier och arbetslöner ökade. Arbetsmaterialierna bestå till 72.1 % eller kr. 5,152,417 av svenska varor, huvudsakligen järn och stål jämte andra metallprodukter. Kostnadsökning på grund av lagen beräknas därför med 8.1 % (järn- och stålverken), d. v. s. kr. 386,074.

Arbetarna kompenseras som regel enligt samma norm, som angivits för de 2 förut behandlade verkstäderna, alltså med 8.3 % för tidlön och 4 % för ackordslön. Av lönesumman utgör kr. 2,622,439 tidlön och kr. 2,016,794 ackordslön. Kompensationen blir således i förra fallet kr. 200,981 och i senare fallet kr. 77,569, s:a kr. 278,550.

Resultatet av kalkylen blir således:

	Beräknad kostnad	Verklig	Kostnadsökning	
	utan lagen	kostnad	Kr.	%
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Konstanta kostnader	5,044,157	5,464,959	420,802	8.3
Arbetsmaterialier	6,760,135	7,146,209	386,074	5.7
Arbetslöner	4,360,683	4,639,233	278,550	6.4

Summa beräknad kostnadsökning kr. 1,085,426. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 19,623,672, minskad med angivna belopp = kr. 18,538,246, varå kostnadsökningen = 5.9 %.

Fabriker för elektriska maskiner. Ordinarie arbetstid 1919 52 t., 1920 48 t.; minskning 7·7 %. Produktionsminskning lika med arbetstidens förkortning, alltså 7·7 %.

Om de konstanta kostnaderna ställas i samma relation till produktionen som vid oavkortad arbetstid, minskas desamma med nyss angivna procent eller med kr. 150,970.

Av de variabla kostnaderna beräknas posterna arbetsmaterialier och arbetslöner ökade. Arbetsmaterialierna uppgivas så gott som uteslutande bestå av svenska produkter och utgöras företrädesvis av järn och stål, olika metaller samt diverse halvfabrikat härav. Kostnaden beräknas därför ökad genom lagen med 8·1 % (järn- och stålverken), vilket betyder en merkostnad av kr. 264,880.

Arbetarna kompenseras enligt samma grunder som ovan angivits för mekaniska verkstäderna, d. v. s. med 8·3 % å tidlön och 4 % å ackordslön. Av det uppgivna lönebeloppet kommer kr. 98,300 på förra slaget och kr. 1,194,000 på det senare. Kompensationen blir alltså å tidlön kr. 7,534 och å ackordslön kr. 45,923, d. v. s. sammanlagt kr. 53,457.

Kalkylen ger alltså följande resultat:

	Beräknad kostnad utan lagen	Verklig kostnad	Kostnadsökning	
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Konstanta kostnader	1,809,685	1,960,655	150,970	8·3
Arbetsmaterialier	3,270,120	3,535,000	264,880	8·1
Arbetslöner	1,238,843	1,292,300	53,457	4·3

Summa beräknad kostnadsökning kr. 469,307. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 7,342,125, minskad med angivna belopp = kr. 6,872,818, varå kostnadsökningen = 6·8 %.

Tegelbruk. Ordinarie arbetstid 1919 55·9 t., 1920 48·9 t.; minskning 12·5 %.

Vid ett av bruken uppgives lagen ha medfört ökning av arbetsintensiteten med ca 5 %. Brukets arbetarantal 1920 var 18 med en genomsnittlig ord. arbetstid av 49·3 t., vilka, då angivna intensitetsökning medräknas, i produktionshänseende bli likvärdiga med 51·8 t. före lagen. Med tillämpning av sistnämnda timantal är arbetstiden före lagen, 55·9 t., att jämföra med ett genomsnittstal av 49·5 t. efter lagen, vadan produktionsminskningen blir 11·4 %.

Ställda i samma relation till produktionen som vid oavkortad arbetstid minskas de konstanta kostnaderna ävenledes 11·4 % eller med kr. 35,025.

Av de variabla kostnaderna ökas arbetslönerna genom lagen. Full

lönekompensation erhöjls, vilken i överensstämmelse med produktionens minskning beräknas till 11'4 % av uppgivna lönebeloppet, alltså kr. 29,432.

Kalkylen ger alltså följande resultat:

	Beräknad kostnad utan lagen	Verklig kostnad	Kostnadsökning	
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Konstanta kostnader	272,215	307,240	35,025	12'9
Arbetslöner	228,741	258,173	29,432	12'9

Summa beräknad kostnadsökning kr. 64,457. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 702,376, minskad med angivna belopp = kr. 637,919, varå kostnadsökningen = 10'1 %.

Bomullsspinnerier. Ordinarie arbetstid 1919 57 t., 1920 48 t.; minskning 15'8 %. Antal arbetare 1919 351, 1920 367. Produktionsminskningen beräknas i följd av den företagna ökningen av arbetarantalet ha stannat vid 12'0 %.

Ställda i samma relation till produktionen som före lagen minskas konstanta kostnader alltså 12 % eller med kr. 185,893.

Av de variabla kostnaderna beräknas arbetslöner ökade genom lagen. Full lönekompensation erhöjls, vilken i överensstämmelse med arbetstidens förkortning beräknas till 15'8 % av uppgivna lönebeloppet, d. v. s. kr. 115,866.

Kalkylen ger alltså följande resultat:

	Beräknad kostnad utan lagen	Verklig kostnad	Kostnadsökning	
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Konstanta kostnader	1,363,215	1,549,108	185,893	13'6
Arbetslöner	617,465	733,331	115,866	18'8

Summa beräknad kostnadsökning kr. 301,759. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 8,428,037, minskad med angivna belopp = kr. 8,126,278, varå kostnadsökningen = 3'7 %.

Kombinerade bomullsfabriker. Ordinarie arbetstid 1919 57'9 t., 1921 48 t.; minskning 17'1 %. Produktionsminskning lika med arbetstidens förkortning, alltså 17'1 %.

Ställda i samma relation till produktionen som vid oavkortad arbetstid minskas de konstanta kostnaderna med nyss angivna procent eller kr. 513,171.

Av de variabla kostnaderna ökas posten arbetslöner genom lagen. Full lönekompensation erhöjls för arbetstidens minskning, vadan ifrågasvarande kostnadsökning i överensstämmelse med arbetstidens förkortning beräknas till 17'1 % av uppgivna lönebeloppet, d. v. s. kr. 334,585.

Kalkylens resultat blir alltså följande:

	Beräknad kostnad utan lagen	Verklig kostnad	Kostnadsökning	
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Konstanta kostnader	2,487,827	3,000,998	513,171	20·6
Arbetslöner	1,622,053	1,956,638	334,585	20·6

Summa beräknad kostnadsökning kr. 847,756. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 8,663,137, minskad med angivna belopp = kr. 7,815,381, varå kostnadsökningen = 10·8 %.

Kombinerade yllefabriker. Ordinarie arbetstid 1919 59·5 t., 1921 48 t.; minskning 19·3 %. Produktionsminskning lika med arbetstidens förkortning, alltså 19·3 %.

Ställda i samma relation till produktionen som vid oavkortad arbetstid minskas de konstanta kostnaderna med nyss angivna procent eller kr. 600,280.

Av de variabla kostnaderna beräknas arbetslönerna ökade genom lagen. Full lönekomensation erhöles av arbetarna, vilken i överensstämmelse med arbetstidens avkortning beräknas till 19·3 % av uppgivna lönebeloppet eller kr. 481,014.

Kalkylens resultat blir alltså:

	Beräknad kostnad utan lagen	Verklig kostnad	Kostnadsökning	
	Kr.	Kr.	Kr.	%
Konstanta kostnader	2,509,980	3,110,260	600,280	23·9
Arbetslöner	2,011,284	2,492,298	481,014	23·9

Summa beräknad kostnadsökning kr. 1,081,294. Totala verkliga produktionskostnaden, kr. 10,283,232, minskad med angivna belopp = kr. 9,201,938, varå kostnadsökningen = 11·8 %.

Beträffande de utförda beräkningarnas slutresultat meddelas å nästa sida en sammanfattande översikt.

Sammanfattning.

I tablån framträder som ett tydligt förhållande, att arbetstidslagens kostnadsstegrande inverkan i relation till omsättningsbeloppen blivit mest kännbar vid de anläggningar, vilkas produktion minskats. Huvudsakliga förklaringen härtill ligger dels i att nyanläggningar endast i jämförelsevis obetydlig omfattning synts erforderliga eller av natur att böra föras på lagens konto vid företagen med bibehållen produktion, dels i det naturliga förhållandet, att de konstanta kostnaderna ökas per varuenhet vid fördelning på en minskad produktion.

De i tablån meddelade procenttalen över kostnadsökningen utvisa betydenheten av ifrågavarande ökning, ställd i förhållande till totala

Beräknad kostnadsökning genom arbetstidslagen.¹

	Antal undersökta anläggningar	Kalkylerad produktionskostnad om lagen ej gällt Kr.	Verkliga produktionskostnaden Kr.	Beräknad kostnadsökning	
				Kr.	%
<i>Företag med bibehållen produktion:</i>					
Mekaniska verkstäder	2	7,211,108	7,597,111	386,003	5.4
Cementfabriker	1	3,895,664	4,040,947	145,283	3.7
Glasbruk	2 ²	1,637,473	1,684,605	47,132	2.9
Sågverk och hyvlerier	3	17,972,919	18,421,425	448,506	2.5
Sulfitfabriker	2	17,225,908	18,301,695	375,787	2.1
Sulfatfabriker	2	4,213,850	4,417,472	203,622	4.8
Träsliperier	2	2,091,594	2,172,137	80,543	3.9
Komb. sulfitfabrik, träsliperi och pappersbruk	1	18,542,804	19,299,206	756,402	4.1
Pappersbruk och pappfabriker	3	11,460,270	11,944,579	484,309	4.2
Spisbrödsfabriker	1	2,846,848	2,959,411	112,563	4.0
Råsockerbruk	1	9,064,294	9,235,166	170,872	1.9
Sockerraffinaderier	1	49,069,000	50,264,256	1,195,256	2.4
Bryggerier	2	7,105,373	7,387,916	282,543	4.0
Komb. yllefabriker	1	4,095,421	4,232,229	136,808	3.3
Konstgödselbruk	1	2,975,258	3,081,857	106,599	3.6
<i>Företag med minskad produktion:</i>					
Järn- och stålverk	3	19,570,688	21,163,835	1,593,147	8.1
Järn- och stålmanufaktur	3	7,530,534	8,297,879	767,345	10.2
Mekaniska verkstäder	4	18,538,246	19,623,672	1,085,426	5.9
Fabr. för elektr. maskiner	1	6,872,818	7,342,125	469,307	6.8
Tegelbruk	2	637,919	702,376	64,457	10.1
Bomullsspinnerier	1	8,126,278	8,428,037	301,759	3.7
Komb. bomullsfabriker	2	7,815,381	8,663,137	847,756	10.8
Komb. yllefabriker	2	9,201,938	10,283,232	1,081,294	11.8

produktionskostnaden, och ge inom undersökningens ram en allmän bild av kostnadsökningens tyngd i jämförelse med övriga kostnadsposter vid de olika industrigrenarna. Då det gäller att bedöma lagens inverkan på företagens ekonomiska bärkraft eller räntabilitet, erbjuda de ifrågavarande procentsiffrorna däremot knappast någon direkt hållpunkt. I sistberörda hänseende mera upplysande siffror synas möjliga att erhålla genom en jämförelse mellan den beräknade kostnadsökningen och räntan å det i anläggningarna (fastigheter, maskiner och andra inventarier) bundna kapitalet, beräknat på grundval av det vid tiden för undersökningen gällande penningvärdet, då ju ett företag i normala fall bör lämna en avkomst, som täcker räntan å anläggningskapitalet. En sådan sammansättning meddelas därför å nästa sida.

¹ Beträffande spisbrödsfabriker även bagerilagens inverkan medräknad.

² Kostnadsökning beräknad endast för det ena bruket.

Kostnadsökningen i förhållande till räntan å anläggningsskapitalet.

	Beräknad ränta å anlägg- ningsskapitalet Kr.	Beräknad kostnadsökning	
		Kr.	i % av räntan
<i>Företag med bibehållen produktion:</i>			
Mekaniska verkstäder	479,229	386,003	80.5
Cementfabriker	305,214	145,283	47.6
Glasbruk	58,378	47,132	80.7
Sågverk och hyvlerier	774,585	448,506	57.9
Sulfitfabriker	1,534,442	375,787	24.5
Sulfatfabriker	271,802	203,622	74.9
Träsliperier	178,150	80,543	45.2
Komb. sulfitfabrik, träsliperi och pappersbruk	1,184,764	756,402	63.8
Pappersbruk och pappfabriker	595,718	484,309	81.3
Spisbrödsfabriker ¹	103,810	112,563	108.4
Råsockerbruk	521,577	170,872	32.8
Sockerraffinaderier	578,508	1,195,256	206.6
Bryggerier	904,834	282,543	31.2
Komb. yllefabriker	525,938	136,808	26.0
Konstgödsel-fabriker	455,561	106,599	23.4
<i>Företag med minskad produktion:</i>			
Järn- och stålverk	1,663,922	1,593,147	95.7
Järn- och stålmanufaktur	840,841	767,345	91.3
Mekaniska verkstäder	1,957,034	1,085,426	55.5
Fabriker för elektr. maskiner	340,305	469,307	137.9
Tegelbruk	121,786	64,457	52.9
Bomullsspinnerier	535,843	301,759	56.3
Komb. bomullsfabriker	1,103,556	847,756	76.8
Komb. yllefabriker	1,349,817	1,081,294	80.1

Som synes företer förhållandet mellan beräknade kostnadsökningen och räntan å anläggningsskapitalet mycket stora variationer för de olika industrigrenarna. Förklaringen ligger dels i den olika graden av arbetstidens förkortning och skiljaktigheter i fråga om räckvidden av arbetstidslagens beräknade inverkan, dels i starkt växlande proportion mellan anläggningsskapitalet och de kostnadsposter, beträffande vilka ökning beräknats.

Tablån visar, att kostnadsökningen i några fall överstiger, i andra fall närmar sig och i övriga fall motsvarar en mycket väsentlig del av kapitalräntan. Därest företagen äro i tillfälle att höja sina försäljningspriser, så att kostnadsökningen täckes, kvarstår räntabiliteten naturligen oförminskad. Med antydda förutsättning har i det föregående räknats, när inköpta, från inhemska industrier härstammande arbetsmaterialier ansetts fördyrade genom lagen med den procent, vartill kostnadsökningen beräknats vid den industri, som producerat materialerna i fråga. Bort-

¹ Bagerilagens inverkan medräknad.

ses från angivna förutsättning, vilken utövat större inflytande å beräkningen endast för mekaniska verkstäder, järn- och stålmanufaktur, fabriker för elektriska maskiner, pappersbruk och pappfabriker samt sockerraffinaderier, kommer man till helt andra resultat. Om man sålunda, med bortseende från konjunktorens inverkan och särskilda besparingsåtgärder, antager, att företagen efter lagen ej skulle utfå högre priser å sina produkter än före densamma, blir slutsatsen av den i tablån verkställda beräkningen, att lagens fördyrande inverkan i vissa fall skulle göra anläggningskapitalet nästan fullständigt räntelöst samt i andra fall sänka räntabiliteten till omkring hälften eller, där kostnadsökningen är lindrigast, till $\frac{2}{3}$ eller $\frac{3}{4}$ av den som normal beräknade. För spisbrödsfabrikernas vidkommande överstiger den såsom följd av arbetstids- och bagerilagarna beräknade kostnadsökningen räntan å anläggningskapitalet. Lagens inverkan i berörda hänseende blir naturligen i realiteten beroende på gestaltningen av en mångfald faktorer, som ännu ej stabiliserats, framför allt prisläget och arbetskostnaden inom landet, valutaförhållandena, handels- och tullpolitiken samt arbetstidsfrågans utveckling utomlands.

Anmärkingar till beräkningarna.

Med de verkställda beräkningarna hava, såsom redan framgår av den förut lämnade redogörelsen för deras allmänna grunder, endast mera summariska och ungefärliga resultatet åsyftats, enär utredningens ämne ju är av den beskaffenhet, att ett detaljerat klarläggande måste anses som en praktiskt taget olöslig uppgift. Det summariska förfarandet har medfört, att en del smärre av lagen beroende kostnadsfaktorer icke tagits i betraktande, vilket emellertid i stort sett torde uppvägas av att kostnadsökningen å vissa andra punkter kan anses väl högt beräknad. Såsom en fördyrande faktor av vikt, som ej ingår vid beräkningarna, skulle man kunna anse den ökning av kapitalkostnaderna, som hänför sig till den av lagen framkallade stegringen av anläggningarnas nutidsvärde. Vidare må påpekas, att kostnadsökning, som framkallats genom arbetstidsförkortning å områden, som ej falla under arbetstidslagen men å vilka densamma dock återverkat eller ersatts av motsvarande lagstiftning, ej heller tagits i betraktande. Såsom det viktigaste av ifrågavarande områden är att nämna den större transportrörelsen, där arbetstiden undergått en mot förkortningen vid industrien svarande minskning, vilken åtföljts av kostnadsökning, utmynnande i förhöjda frakter. Nämnas kan även, att vid beräkningarna hänsyn ej tagits till den förkortning av arbetstiden, som vid vissa industrier, såsom mekaniska verkstäderna, järn- och stålmanufakturen samt trämasse- och pappersindustrierna, förekom under tiden närmast före 1920, och vilken till viss grad torde förestavats av den väntade lagen.

Till de svårigheter, som utredningen redan på grund av sitt komplicerade ämne erbjuder, kommer en serie andra, sammanhängande med att densamma måst företagas vid en särdeles ogynnsam tidpunkt. För att till grund för undersökningen finna ett år, då produktionen fortgick i någorlunda normal omfattning, har man i de flesta fall måst stanna vid 1920, d. v. s. det första under vilket lagen tillämpades. Frånsett nämnda års allmänna olämplighet som undersökningstid i dess egenskap av brottpunkt mellan krigstidskonjunkturen och den följande depressionen, torde det vara tydligt, att lagens verkningar endast ofullständigt hunnit göra sig gällande och att erfarenheterna av densamma ej kunnat bli särdeles omfattande eller stadgade på ett så tidigt stadium. För åtskilliga industrier inträdde dessutom depressionen på allvar redan 1920 och avbröt utvecklingen, varigenom utredningen ytterligare försvårades. Produktionen minskades stundom avsevärt mera, än som dikterades av arbetstidens förkortning med åtföljande rubbning av de olika kostnadernas inbördes relation bl. a. därhän, att de konstanta kostnaderna kommo att väga onormalt tungt i förhållande till de variabla. Den begynnande lågkonjunkturen i förening med det ännu höga prisläget förhindrade jämväl åtgärder för motvägande av lagens inverkan, vilka annars synas sannolika.

Även så tillvida har utredningens förläggning till en tid med starkt och oregelbundet fluktuerande konjunkturer och priser medfört svårigheter, att klar inblick i frågan om arbetarnes kompensation för arbetstidens förkortning ej alltid kunnat vinnas. Det höga prisläget 1919 och 1920 framkallade omfattande krav på arbetslönernas höjning, och de löneförändringar, som härav blevo följden, sammankopplades ofta med kompensationen till en enhetlig löneförhöjning. Huru stor del härav som i verkligheten varit kompensation för arbetstidsförkortningen, synes ej möjligt att fullt utreda. Vid kalkylerna har emellertid räknats med kompensation i den utsträckning, som uppgivits av vederbörande industridkare eller stått angiven i träffade avtal.

Påpekas bör, att då beräkningarna bygga på uppgifter över kostnadsförhållandena 1920, d. v. s. ungefärligen vid dyrtidens kulmen, blir den naturliga följden, att resultaten ställa sig väsentligt olika mot vad fallet skulle blivit, om det nuvarande kostnadsläget tjänat som grund. Prisfallet har nämligen verkat mycket ojämnt, i det exempelvis kostnaden för bränsle och vissa arbetsmaterialier sjunkit avsevärt starkare än arbetslönerna, vilket gör, att de senare numera i allmänhet torde uppgå till en högre procent av totala produktionskostnaden än 1920. Antydda omständighet betyder, att jämväl kostnadsökningen genom lagen i relation

till hela produktionskostnaden i de flesta fall skulle ställt sig högre vid en beräkning på grundval av nu rådande kostnadsförhållanden.

Beträffande betydelsen av de utförda beräkningarna bör slutligen hållas i minne, att desamma bygga på ett material, som om än, tack vare den använda insamlingsmetoden och företagets tillmötesgående, kvalitativt gott, dock är synnerligen begränsat, vilket medför, att viss försiktighet är motiverad, då man av de framkomna resultaten vill draga allmänna slutsatser. Vidare må erinras om, vad redan tidigare framhållits, nämligen att arbetstidslagens ekonomiska verkningar kunna anses belysta genom utredningen företrädesvis blott för den tidpunkt utredningen avser, och att dess upplysningsvärde således är väsentligen tillfälligt. Ett klarläggande av lagens mera varaktiga inflytande i ekonomiskt hänseende synes kunna ske endast genom undersökningar vid ett internationellt stabiliserat produktions- och kostnadsläge i förening med vetenskaplig analys av problemet från nationalekonomisk synpunkt. Generellt sett gäller, att en förkortning av arbetstiden, i den mån densamma ej uppväges genom ökad arbetsintensitet, måste leda till minskning av nationalinkomsten och därmed i längden till minskad arbetsinkomst och sänkt levnadsstandard för befolkningen i genomsnitt.¹

Uttalanden av de tillkallade sakkunnige och vissa industriidkare.

I samband med utredningsarbetet hava de tillkallade sakkunnige liksom vissa industriidkare delgivit kollegium olika erfarenheter och synpunkter beträffande arbetstidslagens ekonomiska verkningar, vilka, i den mån de ej influtit i den föregående framställningen, nedan skola refereras i koncentrerad form för de särskilda industriella huvudgrupper, som ingått vid utredningen.

Järn- och stålverk samt järn- och stålmanufaktur. Överingenjören T. Rooth framhåller i sitt yttrande, att utredningen företagits alltför kort tid efter lagens ikraftträdande och under alltför onormala produktions- och avsättningsförhållanden för att kunna ge ett rätt begrepp om verkningarna. I sistnämnda hänseende gäller beträffande järnverken, framhållas vidare, att avsättningen vid 1920 års början i allmänhet var mycket god med lönande priser. Efterfrågan blev emellertid sämre på våren samma år, förbättrades något under sommaren för att mot årets

¹ Jfr Sven Brisman: Åttatimmarslagen. Några ekonomiska synpunkter. National-ekonomiska studier tillägnade professor Knut Wicksell. Uppsala 1921.

slut reduceras till ett minimum, vilket ägt bestånd under hela år 1921 och till dato. Verkens kapacitet har under denna senare tid ej kunnat utnyttjas till mer än omkring 30 %. De försäljningar, som kunnat göras eller måst göras, hava skett till priser oftast långt under tillverkningskostnaden. Hade högkonjunkturen fortsatt, skulle lagens verkningar blivit mera ingripande än nu, i det industrien ej skulle kunnat fylla sitt ökade personalbehov utan svåra följder för andra näringsgrenar, särskilt jordbruket, liksom ej heller utan hård konkurrens om arbetskraften med åtföljande uppskrivning av lönerna och skärpta svårigheter att vid inträdande lågkonjunktur åvägbringa balans mellan tillverknings- och försäljningspriser.

Järnverken måste drabbas hårt av lagen dels på grund av deras tidigare relativt långa arbetstid, dels genom svårigheten att — om förhållandena inbjudit härtill — anskaffa ökad arbetskraft, vilken till rätt stor del måste bestå av yrkeskunnigt eller åtminstone ungt folk, som hellre söker sin utkomst vid verkstäder, belägna i städerna.

Järnbruken hava på olika sätt sökt möta lagens verkningar. Vid en av de undersökta anläggningarna har man speciellt vid valsverken sökt begagna sig av den efter lagens revision något ökade möjligheten till övertidsarbete genom att de olika skiftlagens arbetare under rasterna tura om att utföra arbetet med verks och ugnars iordningställande för det kommande skiftet. I samtliga undersökta fall har man för att få folk till martinugnarna, där arbetstiden förut var 72 t. per vecka, om dessa måst hållas i gång, förflyttat personal från andra avdelningar, vilka kunnat slås igen, eller också har antalet martinugnar i drift minskats. Valsverken hava drivits dels med 3 skiftlag, även i detta fall med folket till 3:dje laget taget från någon annan avdelning, dels med 2 skiftlag. Dessa hava då antingen arbetat från måndag kl. 8 f. m. i oavbruten skiftgång till fredag middag kl. 12, eller också hava verken drivits huvudsakligen under dagarna med uppehåll på natten.

För oförminskad produktion skulle mycket betydande personalökning erfordras, såsom av följande beräknade exempel från ett av verken kan slutas. Vid verket sysselsattes vid full drift 200 man, fördelade på 2 skiftlag, med en arbetstid av 12 timmar per dygn, motsvarande för martinugnsarbetarne 72 t. samt för valsverks- och smidesarbetare $64\frac{1}{2}$ t. per vecka. Med 48 t. arbetstid måste alltså för ifrågavarande skiftarbete anskaffas närmare 100 man. Dessutom funnos 580 dagarbetare med 57 t. arbetstid. Med oförändrad arbetsintensitet erfordras här en ökning med 109 man, vadan totalökningen blir 209 man. Av dessa borde 136 vara gifta och bofasta, medan övriga 73 kunde vara ungarlar. Kost-

naden för ökat bostadsutrymme skulle tiden 1919—1920 hava uppgått till $136 \times 7,500 \text{ kr} + 73 \times \frac{7,500}{4} = \text{kr } 1,157,000$, då för gift arbetare anslås 1 rum och kök och för ogift 1 rum för 2 man. Visserligen kan räknas med att produktionen vid valsverken efter införande av ett 3:dje skift skulle kunna ökas med kanske 30 %, men vid martinugnarna kan man ej beräkna någon ökning på grund av arbetets natur.

Vid järn- och stålmanufakturverken har lagens inverkan ej blivit så kännbar som vid järnverken, dels emedan de förras arbetstid redan tidigare var relativt kort, dels emedan ej något arbete på skift förekom annat än i enstaka undantagsfall.

Av ett järnmanufakturverk framhålles, att lagen bl. a. medfört avsevärd ökning av kontorsarbetet i samband med förändret av övertidsjournaler, övervakande av lagens tillämpning m. m.

Mekaniska verkstäder. Beträffande den mekaniska verkstadsindustrien påpekar civilingenjören J. Ekelöf för det första svårigheten att utröna arbetstidslagens verkningar, särskilt då verkstäderna ej varit specialiserade och haft en enhetlig, år efter år likartad tillverkning, som möjliggjort effektiv kontroll och statistik. Sådan specialisering saknas med nödvändighet i stor utsträckning på grund av industriens natur, vartill kommer, att krigstiden och därefter depressionen framtvingat täta omkastningar och ändringar av tillverkningen.

Arbetstidslagen har, framhålles vidare, menligt påverkat verkstadsindustrien framför allt genom dess starka begränsning av möjligheten till övertidsarbete. Industrien i fråga måste för att arbeta med framgång kunna smidigt anpassa sina i förhållande till utländska konkurrenters resurser oftast små möjligheter efter marknadens för tillfället ställda krav. I övertidsarbetet, som automatiskt reglerade sig mot missbruk genom sin dyrhet, ägde industrien ett hjälpmedel, som genom lagen blev nästan obrukbart och detta vid en tidpunkt, då verkstäderna i alldeles särskilt hög grad kommo i behov av allt, som kunde underlätta tillvaratagandet av en onormal och orolig marknad.

Lagen har nödgat många verk att binda nytt kapital i anläggningar till förekommande av produktionsminskning genom arbetstidens förkortning, såsom bostäder, specialmaskiner, kontrollanordningar m. m. Industrien måste vidare utöka sin stab av specialarbetare, varigenom bristen på yrkeskunniga arbetare stegrades och allmän löneförhöjning blev följd, intill dess depressionen avbröt denna utveckling. Antydda förhållanden bidrogo att minska verkstädernas ekonomiska motståndskraft.

Ur uttalanden från olika verkstäder må följande återges. Ett par

verkstäder med tillverkning av större maskinaggregat framhålla, att deras export blivit lidande genom lagen i så måtto, att leveransförseningar med ty åtföljande obehag uppstått, då man på grund av arbetstidens begränsning ej kunnat passa bestämda båttider och det sedan kunnat dröja mycket länge, innan ny lämplig båtlägenhet stått till buds. Genom att verkstäderna ej som förut kunna vid behov forcera tillverkningen genom övertidsarbete äventyras jämväl stora värden för beställarne, i det deras order å maskiner och maskindelar ej alltid kunna expedieras i rätt tid. Svårigheten att anpassa produktionen efter marknadens ojämna krav framhäves även av en verktygsfabrik, som bl. a. äger en avdelning för framställning av verktyg åt sockerindustrien. Avdelningen brukar i början av året vara belastad till ungefär hälften, i juni månad fullt och i augusti och september med 30 å 40 % över normala kapaciteten. Före lagen anlätades vid sistberörda tid några timmars övertid per dag, varigenom sockerfabrikernas verktygsbehov kunde tillfredsställas. Genom lagen reducerades ifrågasättande möjlighet betydligt, och då sockerindustrien med nödvändighet kräver leveranser å kort tid, äventyras hela verktygstillverkningen genom lagen. På fabriken övriga tillverkning, verktyg för mek. verkstäder och sågverk, inverkar lagen i nämnda hänseende på liknande ehuru något mildare sätt.

Sågverk och hyvlerier. Ingenjör A. Höckenström yttrar beträffande lagens ekonomiska verkningar inom sågverksindustrien i huvudsak, att lagen visat sig mest betungande för utlastningar, skeppningar och brädgårdsarbetet. Arbetet vid maskinerna inom sågverk och hyvleri har icke berörts i samma grad. Vid ett verk hade framhållits som en viktig olägenhet av lagen, att arbetstiden ej kunde utsträckas för maskinister, eldare och nattvakter, då i detta fall arbetarna skulle vara villiga att åtaga sig längre arbetstid än den tillåtna.

Pappersmassfabriker och pappersbruk. Av civilingenjören H. Wallin uttalas i huvudsak följande. En vid de undersökta fabriken alla män åsikt var, att på de platser, där 3 8-timmars skift nu användas, kunde ej gärna ifrågasättas återgång till 2 skift, även om lagen skulle upphävas. Däremot ansågs, att ifrågasättande skiftindelning fördyrande inverkan i avsevärd grad skulle kunna kompenseras, om fabrikationen kunde drivas 19 eller 20 skift per vecka i stället för nuvarande 18.

Några siffror för belysning av arbetsintensitetens förändringar kunde icke erhållas från något av företagen trots upprepade försök, enär det vid närmare undersökning av som exempel tagna fall befanns, att siffrorna saknade värde på grund av att förhållandena varit olika under jämförelseåren. Vid själva fabrikationen ansågs tillverkningsmängden

tämligen oberoende av arbetsintensiteten, för så vitt ej ren obstruktion föreläge. I några fall hade emellertid vid övergång från 2 till 3 skift personalen ej behövt ökas i motsvarande grad, varjämte mindre tid vid 8-timmarsskift bortgår för måltider.

Beträffande kostnaden för massaved torde, yttras det vidare, i allmänhet ej kunna påvisas någon *direkt* inverkan av lagen, då skogsarbetet icke ens tidigare bedrivits med 8 timmar per dag och flottningen är undantagen från lagen ävensom numera praktiskt taget sorteringen.

Textilindustri. Direktören G. Boëthius påpekar, att arbetstidslagen tillämpats alltför kort tid och under alltför onormala konjunkturförhållanden för att man ännu skall kunna bedöma dess verkningar för textilindustriens vidkommande. Inom bomullsindustrien torde sålunda normal drift ej ha förekommit sedan 1916, och för ylleindustrien torde man få gå ännu längre tillbaka för att finna ett år, då anläggningarna rationellt utnyttjades.

Beträffande arbetsintensiteten uttalas, att vid spinning är det maskinen, som förrättar arbetet, och att arbetaren här föga eller intet kan öka resultatet genom större kraftanspanning. Å andra avdelningar, t. ex. väverierna, kan arbetstidens minskning delvis tänkas utjämnad genom ökad arbetsintensitet, men det sannolika och mest överensstämmande med den mänskliga naturen torde vara, att den genomsnittliga arbetsintensiteten vid spinn- och vävstol blir i stort sett densamma vid 8 som vid 10 timmars arbetsdag. Någon exakt beräkning härutinnan kan ej göras i följd av de abnorma produktionsförhållandena närmast före och efter lagen.

En allvarlig olägenhet, som åtföljer lagen, är den bristande rörelsefriheten vid inträdande rubbningar i driften. Vid sådana rubbningar, vilka kunna äga sin orsak i marknadens ojämna krav, reparationer, olyckshändelser eller andra tillfälligheter, äro sålunda lagens bestämmelser om rätt till övertidsarbete mycket otillfredsställande och svåra att tillämpa. Ifrågakvarande svårigheter göra sig gällande särskilt vid de med väverier förenade färgerierna och appreteringsverken.

Ett par yllefabriker framhålla, att lagen givit upphov till särskilda svårigheter, då det gäller att rationellt ordna driften synnerligast inom våtberednings- och färgeriavdelningarna. En del procedurer i dessa avdelningar, som draga en tid av 4 å 5 timmar, kunna vid tillämpningen av lagen utföras endast en gång per dag, varvid den övriga delen av dagen går mer eller mindre till spillo. Vid 10 timmars arbetstid kunde åsyftade procedurer däremot utföras tvenne gånger per dag.

Liknande synpunkter framföras av ett färgeri och appreturverk.

Man anser här, att produktionen i det senare genom lagen minskats med $\frac{1}{3}$, som ej kan ersättas genom ökad arbetsintensitet, då allt arbete är maskinmässigt och maskinerna för att lämna en god och jämn kvalitet ej kunna forceras utöver fastställd gräns. Att produktionsminskningen blir så stor, beror på att varan måste gå i en maskin 3 à $3\frac{1}{2}$ timmar för att bli färdig. På 6 à 7 timmar medhinnas sålunda 2 styck. Arbetet å ett 3:dje stycke kan icke samma dag påbörjas, ty det får icke stå i maskinen över natten och bliva skadat, och således äro de sista 1 eller 2 timmarna för den maskinen tillspillogivna. Med 1 eller 2 timmars övertid erhöles 1 styck färdig vara mera per dag. I färgeriet ligger saken på liknande sätt. För att få en vara utfärgad åtgår i regel 5 à 6 timmar, vadan endast en sats hinner utfärgas per maskin och dag. Resten av dagen måste maskinen stå stilla, vilket bl. a. medför, att färgbadet blir avkyllt till morgonen därpå och måste uppkokas på nytt. Vid färgning och appretering föreligger därför i hög grad behov av ökad frihet att anlita övertidsarbete.

Kemisk-teknisk industri och vissa närstående industrigrenar. I uttalande av byråchefen Hj. Heimbürger framhålles inledningsvis, att tidpunkten för undersökningen i följd av rådande onormala förhållanden varit sällsynt olycklig. Beträffande gjorda erfarenhetsrön anföres i huvudsak följande. Vid större verk, där en ytterligare mekanisering av arbetet visat sig möjlig och de ekonomiska och lokala förhållandena det tillåtit, har man genom att installera nya maskiner och apparater samt genom utökade transportanordningar, som visat sig utgöra den icke minst verk samma faktorn, sökt kompensera den med lagen följande tidsförlusten. Depressionen synes emellertid ha bidragit till att dylika anordningar skett i mindre utsträckning, än man möjligen kunnat vänta. De mindre verken hava i detta avseende haft svårare att behärska situationen ej blott av det skälet, att finansiella hinder kunnat föreligga för att vidtaga en annars önskvärd förändring av driftsmaskineriet, utan även därför, att det ofta ej är räntabelt att vid en mindre omfattning av driften verkställa en dyrbar installation. Till den kemiska gruppen höra dessutom en hel del företag, vid vilka arbetskraften ej kan påverkas av nya mekaniska anordningar. De kemiska processerna kräva sin tid.

Vid verk, där man redan förut tillämpat 3-skiftsarbete, har lagen vid arbetet i fråga ej medfört någon förändring. Vid 2-skiftarbete, som förändrats till 3-skift, och vid dagarbete, där arbetstiden sänkts till 48 timmar, har arbetarantalet i regel ökats i proportion till arbetstidens avkortning. Lönekompensation för berörda avkortning har medgivits arbetarna, vilken kompensation varit olika på olika håll. I de flesta fall har

full kompensation utgått, i några fall har den varit lägre. Fall ha även förekommit, då 3-skiftsarbetare, för vilka arbetstiden ej förkortats, erhållit löneförhöjning, som kan anses som indirekt följd av lagen. Detta har då haft sin orsak däri, att viss löneskillnad bestått mellan berörda arbetare och andra arbetargrupper, vilken upprätthållits oförändrad även efter det de senare erhållit kompensation.

Speciellt för de grenar av kemiska industrien, som förut arbetat blott på dagskift, och där en operation tar sin vissa tid, t. ex. en del landsortsbryggerier, synes erfarenheten visa, att man fått öka arbetarantalet i högre grad, än som motsvarar relationen mellan den förutvarande och nu tillämpade arbetstiden. Det är emellertid ej enbart vid verk av antydda karaktär som den företeelsen visat sig, att man måste arbeta med övertalig personal. Lagens bestämmelser om begränsning även av övertidsarbetet har medfört, att man på många arbetsplatser på grund av det oregelbundna behovet av arbetskraft numera måst öka den säkerhetsmarginal, som hållandet av en övertalig arbetarstam innebär. Så är t. ex. fallet vid verk, där lossning av råvarulaster eller lastning av produkter blott periodvis förekommer. Med avseende på övertidens begränsning har med skärpa framhållits såsom en oformlighet, att arbetsgivaren ej äger rätt att med sina arbetare träffa frivillig överenskommelse om övertidsarbete, medan arbetaren utan påföljd kan antaga och utföra sådant arbete å annat håll.

Beträffande arbetsintensiteten har allmänna omdömet, med undantag för ett tegelbruk, varit, att någon ökning på grund av lagen ej inträtt. I fall, där produktionen per tidsenhet ökats, har resultatet kunnat hänföras till andra omständigheter, såsom nyinstallation av maskiner, råvarans eller arbetsproduktens förändring i kvalitet etc. På vissa ställen skulle för övrigt en önskan hos arbetaren att öka intensiteten ej kunna medföra nämnvärd verkan, t. ex. vid en kemisk process, där reaktions-tiden ej kan förkortas, eller vid arbetsmaskiner, som ej kunna avverka mera än viss råvarumängd per tidsenhet.

Av en fabrik för spisbrödstillverkning framhålles följande. Från den tid, då speciella kontinuerliga ugnar och uppslagsmaskiner började användas för tillverkning av hårt bröd, har denna del av brödtillverkningen brutit sina egna vägar, i det under de senaste 20 åren fabriker byggts, som endast framställa hårt bröd, och vilka till sitt arbetssätt äro jämförbara med industri i allmänhet. För att rätt utnyttja de tekniska hjälpmedlen ha dessa fabriker från början inriktat sig på skiftarbete, varvid 8 timmars arbetstid i regel varit gällande sedan länge. Arbetstidslagen som sådan invercade därför huvudsakligen blott beträffande

dagarbetare, som förut hade längre arbetstid. Så mycket hårdare har däremot lagen om begränsning av tiden för bageri- och konditoriarbete, den s. k. bagerilagen, träffat spisbrödsfabrikerna, då den förbjuder kontinuerlig drift, som måste anses såsom betingelsen för en rationellt driven spisbrödstillverkning. Fabrikernas önskemål är därför att i nämnda hänseende erhålla samma rättigheter som all annan industri.

Vidare fästes uppmärksamheten på de lovande försök, som gjorts med elektrisk uppvärmning av spisbrödsugnar. Dessa försök betecknas som värdelösa, om man ej blir i tillfälle att begagna den elektriska strömmen under dygnets alla timmar. I detta sammanhang kan meddelas, att svenska elektricitetsverksföreningen givit kollegium del av en utredning över »Elektriciteten som värmealstrare och 8-timmarslagen», utförd av ingenjören C. O. Rahm, vilken utredning beträffande elektriska spisbrödsugnar kommit till det resultatet, att en ekonomisk förutsättning för deras användning är, att desamma få drivas 24 timmar per dygn.

Arbetstidsförhållandena vid sjukvårds- och därmed jämförliga anstalter.

Utredning verkställd av medicinalstyrelsen.

Med ändring av vad genom Kungl. Maj:ts den 22 juni 1921 fattade beslut bestämts i fråga om verkställande genom socialstyrelsen av viss utav riksdagen begärd utredning rörande arbetstidslagens verkningar samt behovet och arten av reglering utav arbetsförhållandena inom vissa angivna verksamhetsgrenar har Kungl. Maj:t genom skrivelse den 9 juni 1922 funnit gott, bland annat, anbefalla medicinalstyrelsen att i Edert ställe verkställa den del av ifrågavarande utredning, vilken avser arbetstidsförhållandena inom rörelser, som hava till ändamål att bereda sjukvård eller att tillgodose därmed jämförligt behov.

I anledning härav har medicinalstyrelsen till direktionerna för lasarett, sjukstugor, (statsunderstödda) tuberkulossjukhus och tuberkulossjukstugor samt epidemisjukhus låtit utsända två olika frågeformulär, det ena berörande sjukvårds- och ekonomipersonalens arbetsförhållanden, det andra avseende erhållande av uppgifter angående nyinrättade tjänster för sjukvårdspersonal. Exemplar av dessa formulär bifogas.¹⁾

Formulären begärdes ifyllda och återsända till styrelsen senast den 20 juli 1922, men vid denna tid hade från ett avsevärt antal direktioner ej inkommit de begärda uppgifterna. Emellertid hava tills dato inkommit så många uppgifter — en del fattas dock ännu — att styrelsen ansett det inkomna materialet tillräckligt omfattande för att någorlunda tillfredsställande klarlägga hithörande förhållanden.

Av de inkomna uppgifterna har genom styrelsens inspektris för sjuksköterskeväsendet fröken K. Nordendahl gjorts särskilda sammanställningar, fördelade på fyra tabeller, berörande arbetstiden för samtlig personal 1) vid 69 lasarett, 2) vid 37 sanatorier (tuberkulossjukvårdsanstalter), 3) vid 42 sjukstugor och 4) vid 38 epidemisjukvårdsanstalter, vartill fogats en tabell 5) utgörande en sammanställning av de föregående fyra tabellerna. Samtliga tabeller bifogas.

Angående det resultat, som vunnits genom den verkställda utredningen, tillåter sig styrelsen hänvisa till nämnda tabeller och anser

¹⁾ Återgivs ej här.

Tab. 1. Uppgifter angående arbetstiden för personalen vid 69 lasarett. Lasarett med uppgivet antal arbetstimmar per dygn.

Befattning.	7 t.	8 t.	9 t.	10 t.	11 t.	12 t.	13 t.	14 t.	15 t.	Medeltal arbetstim. pr dygn efter uppgifter fr. 69 lasarett.	Medeltal arbetstim. pr vecka efter uppgifter fr. 14 lasarett.
Husmoder	—	8	12	15	4	4	—	—	—	9·5	62·3
Operationssköterska	3	7	10	22	7	12	1	—	—	10·0	65·9
Polikliniksköterska	—	2	11	14	6	4	1	—	—	10·0	65·0
Avdelningssköterska	—	4	6	30	10	16	2	1	—	10·5	69·0
Nattsköterska	—	1	14	22	11	1	—	—	—	9·9	64·0
Elev	—	2	6	16	21	17	4	—	—	10·8	73·6
Sjukvårdsbiträde	—	1	6	15	20	13	2	—	—	10·7	72·1
Baderska	—	7	10	16	8	5	1	—	—	9·9	62·5
Städerska	2	4	11	13	12	9	1	—	—	10·1	61·0
Köksförestånderska	3	13	11	24	7	3	1	—	1	9·6	64·4
Kokerska	—	8	13	24	9	8	—	1	1	10·0	65·7
Köksbiträde	—	10	10	28	11	9	—	1	1	10·0	66·0
Tvättförestånderska	—	15	18	20	5	3	—	—	—	9·3	58·5
Tvättbiträde	—	14	18	19	4	2	—	—	—	9·3	58·0
Sömmerska	—	15	19	11	—	1	—	—	—	9·0	55·3
Maskinist	—	15	14	25	6	3	1	—	—	9·5	64·5
Eldare	1	14	22	17	4	2	—	—	—	9·2	61·6
Vaktmästare	2	15	15	16	6	12	1	—	—	9·7	63·7
Dräng	—	14	11	18	4	3	—	1	—	9·5	60·5
Portvakt	—	4	4	6	—	10	1	—	5	11·2	62·5

sig därför kunna inskränka sig till att endast göra ett helt allmänt, på utredningen byggt uttalande. De meddelade uppgifterna hava ådagalagt, att längden av den arbetstid, varom här är fråga, är mycket växlande så väl vid olika slag av sjukvårdsinrättningar som ock vid olika sjukhus inom samma kategori. På en del anstalter förekommer i vissa fall en mycket lång arbetstid; exempelvis hava somliga befattningshavare — samtliga tillhörande ekonomipersonalen och bland denna företrädesvis portvakter (5 st.) — en arbetstid av 15 timmar per dag. Dessa fall äro dock tämligen enastående, vilket framgår däraf, att arbetstiden vid de i tabellerna ingående inrättningarna i genomsnitt är för sjukvårdspersonal

Tab. 2. Uppgifter angående arbetstiden för personalen vid 37 sanatorier. Sjukhus med uppgivet antal arbetstimmar per dygn.

Befattning.	7 t.	8 t.	9 t.	10 t.	11 t.	12 t.	13 t.	14 t.	15 t.	Medeltal för 37 sana- torier, tim.
Husmoder	—	2	8	16	1	3	—	—	—	9.8
Röntgensköterska	—	3	7	8	—	4	—	—	—	9.7
Avdelningssköterska	—	3	8	17	3	6	—	—	—	10.0
Nattsköterska	—	—	2	7	—	2	1	—	—	10.4
Elev	—	—	3	3	3	2	—	—	—	10.3
Sjukvårdsbiträde	—	3	9	14	4	3	1	—	—	9.9
Baderska	—	7	11	6	—	1	—	—	—	9.0
Städerska	—	5	11	8	2	3	—	—	—	9.5
Köksförestånderska	—	4	4	10	2	2	—	—	—	9.7
Kokerska	—	3	16	8	2	4	1	—	—	9.7
Köksbiträde	—	5	13	12	3	3	1	—	—	9.7
Tvättförestånderska	1	5	10	11	2	2	—	—	—	9.4
Tvättbiträde	1	6	10	9	2	1	—	—	—	9.2
Sömmerska	—	3	5	9	—	1	—	—	—	9.5
Maskinist	1	6	7	8	1	2	—	—	—	9.3
Eldare	2	10	3	9	1	1	—	—	—	9.0
Vaktmästare	2	6	8	13	1	1	—	—	—	9.2
Dräng	2	5	6	7	1	—	—	—	—	9.0
Portvakt	—	2	1	1	1	—	—	—	—	9.2

Tab. 3. Uppgifter angående arbetstiden för personalen vid 42 sjukstugor. Sjukhus med uppgivet antal arbetstimmar per dygn.

Befattning.	7 t.	8 t.	9 t.	10 t.	11 t.	12 t.	13 t.	14 t.	15 t.	Medeltal för 42 sjuk- stugor, tim.
Avdelningssköterska	1	4	4	15	7	11	—	—	—	10.3
Elev	—	4	5	6	1	5	—	—	—	9.9
Sjukvårdsbiträde	1	2	7	9	5	11	—	—	—	10.3
Kokerska	2	5	6	7	6	9	—	—	—	10.0
Köksbiträde	1	5	5	2	—	4	—	—	—	9.4
Tvättbiträde	—	2	—	—	—	—	—	—	—	8.0
Vaktmästare	6	6	1	3	2	—	—	—	—	8.8

Tab. 4. Uppgifter angående arbetstiden för personalen vid 38 epidemisjukhus. Sjukhus med uppgivet antal arbetstimmar per dygn.

Befattning.	7 t.	8 t.	9 t.	10 t.	11 t.	12 t.	13 t.	14 t.	15 t.	Medeltal för 38 epidemisjukhus, tim.
Avdelningssköterska	1	9	8	12	5	2	1	—	—	9·5
Nattsköterska	—	—	1	1	1	3	—	—	—	11·0
Elev	—	—	—	2	3	1	—	—	—	10·8
Sjukvårdsbiträde	1	10	4	8	1	—	2	—	—	9·2
Städerska	1	—	3	1	—	—	—	—	—	8·8
Kokerska	—	9	6	6	—	1	2	—	—	9·3
Köksbiträde	—	4	4	4	—	1	2	—	—	9·7
Tvättförestånderska	—	2	4	—	1	—	—	—	—	9·0
Tvättbiträde	—	4	2	—	—	—	—	—	—	8·3
Maskinist	—	1	—	—	—	—	—	—	1	10·6
Eldare	1	1	1	1	—	1	—	—	—	9·2
Vaktmästare	3	1	3	3	—	1	—	—	—	8·9
Dräng	1	2	2	—	—	—	—	—	—	8·2
Portvakt	1	—	—	—	—	—	1	—	—	10·0

10·2 timmar och för ekonomipersonal 9·5 timmar samt i medeltal för båda kategorierna 9·8 timmar.

Härutöver anser sig styrelsen böra lämna några kortfattade meddelanden om de åtgärder, som styrelsen på senare tid, direkt eller indirekt låtit vidtaga i syfte att förbättra ifrågavarande befattningshavares, och därvid särskilt sjukvårdspersonalens arbetsförhållanden.

I cirkulär den 14 april 1921 till direktionerna för lasarett och därmed jämförliga sjukvårdsinrättningar har styrelsen meddelat råd och anvisningar för därvarande sjukvårdspersonals arbetsförhållanden. Ett exemplar av detta cirkulär bifogas (se bil. A, sid. 170). Några direkta föreskrifter, avsedda att obligatoriskt efterlevas, ansåg sig styrelsen naturligtvis ej kunna meddela, då ju detta icke legat inom området för styrelsens befogenhet och i allt fall icke skulle varit tillrådligt med hänsyn till de ekonomiska konsekvenser, som säkerligen varit förenade med ett sådant tillvägagångssätt. Styrelsen har för övrigt funnit, att den valda formen — råd och anvisningar — i många fall lett till förbättring av personalens arbetsförhållanden, särskilt och icke minst därigenom, att innehavaren av den nyinrättade befattningen såsom

Tab. 5. Uppgifter angående arbetstiden för personalen vid 186 sjukhus. Sjukhus med uppgifvet antal arbetstimmar per dygn.

Befattning.	7 t.	8 t.	9 t.	10 t.	11 t.	12 t.	13 t.	14 t.	15 t.	Medeltal för 186 sjukhus, tim.
Husmoder	—	10	20	31	5	7	—	—	—	9·6
Operationssköterska	3	7	10	22	7	12	1	—	—	10·0
Poliklinik- o. röntgensköterska	—	5	18	22	6	8	1	—	—	9·9
Avdelningssköterska	2	20	26	74	25	35	3	1	—	10·0
Nattsköterska	—	1	17	30	12	6	1	—	—	10·1
Elev	—	6	14	27	28	25	4	—	—	10·6
Sjukvårdsbiträde	2	16	26	46	30	27	5	—	—	10·2
Baderska	—	14	21	22	8	6	1	—	—	9·6
Städerska	3	9	25	22	14	12	1	—	—	9·8
Köksförestånderska	3	17	15	34	9	5	1	—	1	9·6
Kokerska	2	25	41	45	17	22	3	1	1	9·8
Köksbiträde	1	24	32	46	14	17	3	1	1	9·8
Tvättförestånderska	1	22	32	31	8	5	—	—	—	9·3
Tvättbiträde	1	26	30	28	6	3	—	—	—	9·0
Sömmerska	—	18	24	20	—	2	—	—	—	9·0
Maskinist	1	22	22	33	7	5	1	—	1	9·4
Eldare	4	25	26	27	5	4	—	—	—	9·1
Vaktmästare	13	28	27	35	9	14	1	—	—	9·1
Dräng	3	21	19	25	5	3	—	1	—	9·1
Portvakt	1	6	5	7	1	10	2	—	5	10·8

Medelarbetstid per dygn för sjukvårdspersonalen vid 186 sjukhus: 10·2 tim.
 » » » » ekonomi- » » » » 9·5 »
 » » » » samtliga personalen » » » » 9·8 »

styrelsens inspektris för sjuksköterskeväsendet såsom en av sina huvuduppgifter fått sig ålagt att verka i den i cirkuläret angivna riktningen. Under den tid av cirka 2 1/2 år, sagda inspektris fungerat — således delvis redan före cirkulärets utfärdande — har hon vid å sjukvårdsinrättningarna verkställda inspektioner ägnat sin uppmärksamhet åt sådana förhållanden och önskemål, som i cirkuläret fått sin avfattning. Speciellt har hon därvid sökt verka för realiserandet utav ett av de i cirkuläret angivna önskemålen, beredande åt sjukvårdspersonalen av en hel dags (eller två halva dagars) ledighet under varje vecka.

I allmänhet hava vederbörande därvid rätt beredvilligt sökt att så långt som möjligt tillmötesgå så väl detta som andra av henne framförda önskemål. Svårigheter hava understundom mött av ekonomiska skäl, varvid i synnerhet bostadsfrågan ställt sig icke så litet hindrande i vägen. Ett beredande av ökad ledighet åt den vid sjukvårdsinrättningar anställda personalen medför nämligen nästan alltid ett behov av anställande därstädes av ytterligare personal, något som dock ofta nog icke låtit sig göra på grund av svårigheten att anskaffa denna lämpliga bostäder. Uti icke så få fall hava emellertid sådana kunnat beredas, och vad sjukvårdspersonalen beträffar har resultatet blivit, att sedan den 1 januari 1920 hava vid 69 lasarett nyinrättats 345 sjukvårdspersonalen och 93 ekonomipersonalen tillhörande befattningar. Dessutom hava framställningar gjorts om anställande av ytterligare personal (109 respektive 7 personer). Bifallas dessa, skulle alltså sjukvårds- och ekonomipersonalen vid dessa sjukvårdsinrättningar hava från och med nyss angivna tidpunkt ökats med 454 respektive 100 personer, en icke oväsentlig förstärkning av personalen, som icke enbart kan vara förorsakad av exempelvis dessa anstalters utvidgning eller därmed jämförbara förhållanden, utan nog också medför en avsevärd förbättring i personalens arbetsförhållanden.

Storleken av denna förstärkning kan icke för det närvarande exakt angivas, men en uträkning, grundad på 55 av ifrågavarande 69 lasarett — angående övriga 14 anstalter hava jämförelsegrunder för tillfället ej medhunnit att anskaffas — visar, att ökningen av antalet sjukvårdspersonalen tillhörande personer uppgått till 12 $\frac{1}{2}$ %.

Den förbättring, som faktiskt inträtt, berör emellertid huvudsakligast de fast anställda (utexaminerade) sjuksköterskorna, för vilka rätt allmänt beretts förenämnda en dags (eller två halva dagars) ledighet i veckan. För sköterskeelever och -biträden däremot har denna förmån icke ännu kunnat i större utsträckning genomföras. Då emellertid, såsom redan framhållits, vederbörande, som hava avgörandet i sin hand, i allmänhet behjärta sköterskornas så väl som elevernas och biträdenas önskemål om utsträckt vila och även i handling visat sig villiga att så långt görligt är under rådande förhållanden uppfylla desamma, har styrelsen grundad förhoppning om att de riktlinjer, som angivits i dess förenämnda cirkulär och med vilka för övrigt, i den mån styrelsen varit i tillfälle att inhämta, personalen för sin del förklarar sig tillfredsställd, så småningom skola kunna fullföljas i önskad utsträckning.

Beträffande personalen vid epidemisjukhus råda emellertid i förevarande avseende förhållanden, som icke så litet skilja sig från övrig

motsvarande personals. Dessa sjukvårdsanstalters beläggningssiffror växla helt naturligt högst betydligt, varav följderna blir, att sjuksköterskorna vissa tider hava väl mycket att göra, andra tider åter litet eller ingenting. Ett och annat epidemisjukhus har till och med på grund av patientbrist kunnat nedläggas, andra åter, som icke formligen nedlagts, kunna dock stå tomma i veckor eller månader, ibland halva året eller mer. Hava således där anställda sköterskor under en tid av epidemi eller epidemier fått ett ansträngande arbete, kommer såsom kompenstation här för ofta nog en lång tid, då de kunna få återhämta sig och erhålla tillräcklig vila. Naturligtvis kan understundom i epidemitider arbetet bli så ansträngande, att en sedermera inträffande viloperiod icke kan ersätta det hårda arbetet, varför i allt fall en begränsning av arbetstiden erfordras. Men i dylika fall brukar sköterskan eller sköterskorna allmänt erhålla tillfälligt anskaffad sköterskehjälp.

Såsom typiska exempel på nu anförda förhållanden, vilka så gott som uteslutande avse epidemisjukvårdsanstalter och då företrädesvis mindre sådana, vill styrelsen bifoga avskrifter av tre till styrelsen inkomna skrivelser, en från Värnamo stads hälsovårdsnämnd av den 15 juli, en från Blekinge läns epideminämnd av den 16 juli och en från epidemisjukhusläkaren R. von Post och sanatorieläkaren G. Fineman, båda i Gävle, av den 18 juli, allt innevarande år (se bil. B, sid. 171). De förhållanden, vilka i så väl dessa tre som åtskilliga andra från epidemisjukhus- och epidemisjukstugedirektioner inkomna skrivelser anföras hava ock varit anledningen till att, vad dylika anstalter beträffar, det av styrelsen erhållna utredningsmaterialet omfattar endast 38 sådana, medan åter frågeformulären utsänts till 225 inrättningar av ifrågavarande slag. Oavsett att svar ej hunnit inkomma från direktionerna över 70 epidemisjukvårdsinrättningar, hava nämligen icke mindre än 117 direktioner förklarat, att, på grund av ovan anförda för epidemisjukhusen säregna förhållanden, de ansett sig icke lämpligen böra ifylla de utsända frågeformulären.

Nu avhandlade, epidemisjukvårdsinrättningarna berörande förhållanden innebära enligt styrelsens åsikt ett ytterligare och starkt stöd för dess sedan länge hysta och uttalade åsikt, att varje bestämmelse om tillämpande å sjukvårdsinrättningar i allmänhet — av vad slag de vara må — av en s. k. arbetstidslag skulle visa sig synnerligen olämplig och i vissa fall till och med rent av vara ägnad att högst betänkligt ingripa störande i dessa inrättningars behöriga drift. Syftet med nämnda lags tillkomst måste man därför, vad sådana anstalter beträffar, söka förverkliga på helt andra vägar. *En* sådan väg, för övrigt föredragen av

många bland sjukvårdspersonalen själv, efter vad styrelsen erfarit, är att till förekommande av sjukvårdspersonalens överansträngning ställa extra personal i beredskap, vilken då i förekommande fall kan träda i verksamhet, eller oek — vilket till sin verkan är ungefär detsamma — till en sjuksköterskas förfogande ställa för avdelningens behov tillräckligt antal biträden eller elever. I sistnämnda fall får ju visserligen sköterskan icke någon lindring i själva längden av arbetstiden, men efter vad styrelsen har sig bekant föredraga många sköterskor denna anordning, som tillåter dem att taga arbetet litet mera med lugn och ro samt icke så nervöst och uppslitande, som nu måste understundom ske. En annan utväg är den redan nämnda, eller att bereda sjuksköterskan möjlighet till en hel dags fullständig ledighet och vila per vecka (eventuellt ett par dagars ledighet var fjortonde dag o. s. v.). Även denna anordning lär hava sina förespråkare bland sjuksköterskepersonalen, såsom även kan inhämtas av doktorerna von Posts och Fine-mans ovan berörda skrivelse.

Vilkendera av dessa utvägar är att föredraga eller om en kombination av dem bör äga rum eller om till äventyrs andra sätt böra komma i betraktande, därom anser sig styrelsen icke nu böra göra något uttalande.

Såsom av det ovanstående framgår, har styrelsen icke vidrört arbetstidsförhållandena vid statens anstalter för sinnessjuka. Ordalagen i Kungl. Maj:ts förevarande befallning skulle visserligen kunna tolkas så, som om styrelsen bort även i detta ämne verkställa och till Eder överlämna utredning. Varför styrelsen emellertid så icke gjort, beror på att i gällande arbetstidslag arbete för statens räkning är undantaget från lagens tillämplighetsområde och att styrelsen för sin del anser detta vara en så väsentlig och nödvändig grundbestämmelse i sagda lag, att något undantag från denna bestämmelse icke får förekomma. För att emellertid visa, huru arbetstidsförhållandena vid statens anstalter för sinnessjuka ställa sig i fråga om arbetstidens längd, vill styrelsen bifoga avskrift av sina den 14 januari och den 17 mars 1920 utfärdade cirkulär till samtliga hospitalsdirektioner i riket (se bil. C och D, sid. 172 ff.), det förra berörande ekonomipersonalen, det senare sjukvårdspersonalen. Någon anledning för styrelsen att företaga revision av de i dessa cirkulär innehållna bestämmelserna har icke förelegat.

Cirkulär

till direktionerna för lasarett och därmed jämförliga sjukvårdsinrättningar, med råd och anvisningar för ordnande av därvarande sjukvårdspersonals arbetsförhållanden.

Genom kungl. förordningen av den 6 juni 1919 (S. F. S. n:r 280) om ändrad lydelse av §§ 10 och 12 i lasarettstadgan av den 18 oktober 1901 erhöll sagda § 10 (dess mom. 4) följande avfattning: »Den vid lasarett anställda sjukvårdsbetjäningen skall vara så talrik och hava sin tjänstgöring så ordnad, att nödig vila och ledighet beredes densamma», och i § 12 ändrades slutorden därhän, att lasarettets direktion »står under överinseende av medicinalstyrelsen i allt vad rör sjukvården och den vid lasarettet anställda sjukvårdsbetjäningens arbetsförhållanden».

Den inspektion, som medicinalstyrelsen i anslutning till dessa bestämmelser låtit verkställa över sjukvårdspersonalens arbetsförhållanden vid ett antal lasarett i riket, har i ett flertal fall givit vid handen, att ifrågasvarande arbetsförhållanden ännu icke blivit så ordnade, att de motsvara ovan angivna bestämmelser. På grund härav får medicinalstyrelsen anhålla, att lasarettens direktioner ville ägna sin uppmärksamhet åt hithörande förhållanden och till begränsning av sjukvårdspersonalens arbetstid vidtagna de åtgärder, vilka kunna på dem ankomma. De önskemål, vilka i förevarande avseende synas medicinalstyrelsen bära uppställas beträffande ordnandet av sjukvårdspersonalens arbete, äro i huvudsak följande:

1. För sköterska (avdelnings-, operations-, poliklinik-, röntgen- och laboratorie-sköterska) bör arbetet, i vad angår den till dagen förlagda tjänstgöringen, ordnas så, att hon så vitt möjligt beredes tillfälle att minst två timmar varje dag vistas utom anstalten. Dylit sköterska bör dock erhålla sammanhängande ledighet under antingen en hel dag — eventuellt två halva dagar — varje vecka eller ock en halv vardag varje vecka och därjämte varannan söndag.

Föreligger icke möjlighet att bereda henne ledighet på något av dessa tvenne sätt, bör hon annorledes erhålla motsvarande tids ledighet.

2. För sköterskeelev eller sjukvårdsbiträde bör arbetet, i vad angår den till dagen förlagda tjänstgöringen, ordnas dels så, att arbetstiden icke kommer att överstiga 11 timmar om dygnet, måltidsraster häri ej inräknade, dels ock så, att hon erhåller tillfälle att minst två timmar varje dag utom arbetstiden vistas utom anstalten. Tillika bör elev eller biträde under varje vecka beredas ledighet under antingen en hel dag eller två halva dagar. Personalen är dock skyldig underkasta sig den tillfälliga ökning av arbetstiden, som kan finnas nödvändig för sjukvårdens tillgodoseende.

3. Skolad nattsköterska bör finnas anställd — på större sjukhus flera sådana.

4. Användes sköterska, elev eller biträde till vakning, bör denna ej utsträckas över längre tid än 10 timmar i följd, och skall hon omedelbarligen efter avslutad vakning vara fri från arbete hela påföljande dag. Under denna skall hon beredas tillfälle till *ostörd* vila i tyst beläget rum.

5. Personal, som fullgör vakning, bör icke åläggas att vaka mer än högst sex nätter i följd, efter vilken tid avbrott bör göras med minst en natts vila.

6. Tillsyn bör ägnas däråt, att personal, som fullgör vakning, erhåller lämplig måltid under natten samt övriga måltider på sådana tider, att den nödiga vilan ej avbrytes av dessa.

Stockholm den 14 april 1921.

B. BUHRE.

E. SEDERHOLM.

GUSTAF TÄGTSTRÖM.

Bil. B.

Till medicinalstyrelsen.

Men anledning av skrivelsen den 28 nästlidne juni får hälsovårdsnämnden meddela, att då lagen om arbetstidens begränsning den 17 oktober 1919 från lagens tillämpning undantager, bland annat, arbete, som är att hänföra till hälso- och sjukvård, och kungl. förordningen den 6 juni 1919 endast föreskriver, att den vid lasarett och epidemisjukhus anställda sjukvårdsbetjäningen skall vara så talrik och hava sin tjänstgöring så ordnad, att nödig vila och ledighet beredes densamma, har nämnden icke på grund av förenämnda lag företagit några åtgärder beträffande personalen vid härvarande epidemisjukhus, vilken utgöres av en sköterska.

Förhållandet är nämligen, att det kan gå månader, då ingen patient är intagen å epidemisjukhuset och är sköterskan då fullständigt tjänstfri. Skulle däremot vid epidemier beläggningen å sjukhuset bliva för stor, erhåller hon biträde, så snart hon därom gör framställning.

Några formuläruppgifter kunna därför icke lämnas.

Värnamo den 15 juli 1922.

För Värnamo stads hälsovårdsnämnd:

Till medicinalstyrelsen.

Epideminämnden i Blekinge län, som tillika är direktion för landstingets samtliga epidemisjukhus, anhåller härmed att för samtliga dessa sjukhus få besvara de frågor, som genom skrivelse från medicinalstyrelsen av den 28 juni 1922 ställts till direktionerna enligt medföljande formulär 1 och 2.

Personalen vid landstingets epidemisjukhus består av en sjuksköterska och ett sköterskebiträde, varjämte hjälp anlitas *dels* för diverse göromål (trädgårdsarbete, vedsågning, tvätt och andra hushållgöromål), *dels* för den egentliga sjukvården. För detta senare ändamål har nämnden sedan år 1913 till sitt förfogande anslag så väl till extra sjuksköterska som till extra sköterskebiträden (för närvarande respektive 500 kr. och 300 kr.).

I början av år 1919 lämnade sjuksköterskan i Nättraby på egen begäran sin plats och epideminämnden har icke haft anledning att antaga någon ny sköterska i hennes ställe *dels* därför att de smittosamma sjukdomarna under de senaste tre åren haft ringa utbredning inom länet, *dels* därför att den nya epidemilagen kommer att medföra en del omläggningar av sjukhusplanerna. Nämnden har emellertid i sin utgiftsstat bibehållit avlöningen till denna vakanta sköterskebefattning, vilken avlöning tillsammans med anslaget till extra sköterskepersonal varit full tillräcklig för att bestrida utgifterna för extra hjälp i sjukvården.

Så snart dylik extra hjälp visat sig nödvändig, anställles i regel först ytterligare ett biträde för hushållgöromål, varjämte hjälp till nattvak anlitas. I detta avseende ha särskilt dispensärsköterskorna i Lyckeby och Ronneby varit att tillgå.

Av det anförda framgår, att epideminämnden saknat anledning att efter den $\frac{1}{1}$ 1920 anställa någon ökad sjukvårdspersonal och ej heller begärt sådan av landstinget.

Nämnden har upprepade gånger framhållit för sjuksköterskorna, som tillika äro förstärkningar för sjukhusen, att de ha rätt att erhålla hjälp, så snart arbetet blir betungande. I sakens natur ligger likväl att, om ock arbetet under någon tid kan vara ansträngande, enär en eller annan patient kan behöva tillsyn även nattetid och enär någon regelmässig söndagsvila ej kan beredas sjuksköterskorna, arbetet dock under den ena veckan eller månaden efter den andra är särdeles ringa med endast enstaka patienter eller utan patienter alls.

Det senare framgår med all tydlighet av de uppgifter angående patientantalet å sjukhusen, som epideminämnden numera varje halvår tillställt medicinalstyrelsen för erhållande av statsbidrag för sjukhusens drift.

Det är emellertid omöjligt att vid dessa små sjukvårdsinrättningar fastställa någon ens ungefärlig arbetstid för sjuksköterskorna. Beträffande biträdena är deras ställning närmast jämförlig med kvinnlig betjäning i enskilda hem, där ledighet i regel torde beviljas söndagseftermiddagar samt en eller annan eftermiddag i veckan.

Ronneby den 16 juli 1922.

För Blekinge läns epideminämnd:

(Bilaga till ifyllt frågeformulär.)

Till omstående uppgifter, formulär 1, få undertecknade vördsamt foga följande anmärkningar och förklaringar:

De uppgivna arbetstiderna beteckna det antal timmar, som vederbörande personal är bunden av sin tjänstgöring. Strängt arbete kräves i regel icke av densamma under hela denna tid. Då sjukhusen äro fullt belagda, eller synnerligen svåra fall äro intagna, kan det nog hända att fullt arbete kräves av personalen under de uppgivna tiderna. I vanliga fall åter, är personalen en del av tiden endast tvungen att vara till hands och öva tillsyn o. s. v.

Det betungande för personalen ligger således ej uti arbetets art eller arbetstidens längd, utan däruti, att densamma dag efter dag, både helg- och söckendagar, är bunden vid sjukhuset.

Alldeles visst är, att personalen behöver lindring, men denna lindring borde enligt vår mening lämnas personalen, icke genom någon 8-timmarslag, som på ett sjukhus, även med betydlig personalökning, knappast kan genomföras, utan genom att vederbörande personal allt efter arbetets art, garanterades 4 à 5 fullt arbetsfria dagar i månaden, helg- eller söckendag, allt efter omständigheterna.

En sådan ledighet skulle vederbörande styrelser med god vilja och utan orimliga kostnader kunna genomföra. En 8 timmars arbetsdag för sjukhusens personal skulle däremot bliva synnerligen dyrbar för sjukhusens principaler.

Härtill vilja vi lägga, att enligt vår övertygelse och enligt vad vi genom samtal inhämtat av personalen, den av oss förordade lindringen skulle av personalen föredragas. De små dagliga ledigheter, som en 8-timmarslag skulle medföra, ha för vederbörande långt mindre värde än färre fridagar, under vilka de kunde känna sig fullt fria, arbeta för egen del eller rekreera sig genom fullständig vila.

Gävle den 18 juli 1922.

R. VON POST.
Epidemisjukhusläkare.

M. FINEMAN.
Sanatorieläkare.

JOH. STEINER.
Sysloman.

Bil. C.

Till direktionen för Stockholms hospital angående arbetstiden för anstaltens ekonomipersonal.

Lagen om arbetstidens begränsning den 17 oktober 1919 skall visserligen enligt bestämmelse i dess 2 § icke tillämpas å arbete, som bedrives av staten. Med hänsyn till de uttalanden, som under den förberedande behandlingen av förslaget till nämnda lag gjorts

därom att staten borde på administrativ väg bestämma arbetstiden i överensstämmelse med lagens föreskrifter, har medicinalstyrelsen emellertid funnit reglering av arbetstiden i huvudsaklig överensstämmelse med sagda lags bestämmelser böra såvitt möjligt vidtagas för de grupper av ekonomipersonalen vid statens sinnessjukvårdsanstalter, å vilka lagen skolat ägt tillämpning, därest anstalterna icke drivits av staten. I följd härav finner styrelsen arbetstiden böra begränsas till 48 timmar i veckan för maskinister, hantverksföreståndare, arbetsförestånderskor, hantverkare, eldare, sömmerskor, väverskor, manliga eller kvinnliga biträden i verkstäder och arbetssalar, personal i kök, tvätt, bageri och bryggeri med undantag för förestånderskor å nämnda avdelningar samt renhållare. I den mån den tjänstgöring, som åligger någon eller några av dessa befattningshavare, kan helt eller delvis betraktas såsom vakttjänstgöring, må tjänstgöringstiden för sådan befattningshavare efter anmälan till styrelsen, kunna utsträckas intill högst 60 timmar i veckan.

Styrelsen får i överensstämmelse härmed anmoda Eder att för de befattningshavare vid Eder anstalt, som tillhöra ovannämnda grupper av ekonomipersonalen, omedelbart i den mån förhållandena så tillåta tillämpa en arbetstid av 48 timmar i veckan; och bemyndigar styrelsen Eder att för genomförande av denna arbetstid ytterligare i mån av behov anställa *ett manligt och två kvinnliga ekonomibiträden* med begynnelseavlönning av respektive 780 och 720 kronor för år.

Därvid har styrelsen utgått från att den ovan bestämda arbetstiden icke skall behöva föranleda någon ökning av hantverkspersonalen eller personalen i tvätt, bageri och bryggeri. I händelse bostäder icke kunna beredas den ökade personalen eller eljest hinder skulle möta för genomförande av normalarbetstiden, torde Ni inkomma med anmälan härom ävensom förslag till undanröjande av sådant hinder.

För den ekonomipersonal, varå enligt vad ovan sagts normalarbetstiden icke skall tillämpas, torde likväl arbetstiden ordnas på sådant sätt att densamma, utan att arbetsprodukten minskas, komma i så nära genomsnittlig överensstämmelse med arbetstiden för ovannämnda grupper ekonomipersonal som förhållandena tillåta.

I samband med genomförande av ovannämnda arbetstid anmodas Ni att med hänsyn till förhållandena vid Eder anstalt ordna arbetstiden för ekonomipersonalen på sådant sätt, att största möjliga arbetsprodukt utvinnes under densamma. Så till exempel böra hantverkarnas arbetstid ordnas så att densamma sammanfaller med de patienters, som arbeta på verkstäderna. Vidare bör arbetstiden å verkstäderna icke splittras av alltför många korta raster, som kunna komma att inkräkta på arbetstiden, utan bör densamma pågå exempelvis från kl. 8 förmiddagen till 12 middagen samt från kl. 2 till 6 eftermiddagen eller således med en tillräckligt lång middagsrast. Styrelsen vill vidare påpeka att den ovannämnda arbetstiden avser uteslutande effektiv arbetstid. Raster och gångtid till och från arbetet skola således icke inräknas i arbetstiden.

Slutligen får styrelsen anmoda Eder att noga vaka över, att arbetsintensiteten å anstaltens ekonomiafdelningar upprätthålles vid den högsta möjliga nivå.

På medicinalstyrelsens vägnar:

Stockholm den 14 januari 1920.

Tillägg:

Till samtliga övriga hospitalsdirektioner har medicinalstyrelsen den 14 januari 1920 i ärendet utsänt skrivelser, vilka äro lika med ovanstående, så när som i det avseendet, att den extra personal vederbörande direktions bemyndigats anställa, utgöres av följande ekonomibiträden:

vid Uppsala	hospital	och asyl:	4 manliga och 3 kvinnliga,
» Nyköpings	»		1 manligt (för vintertiden) och 1 kvinnligt,
» Vadstena	»	och asyl:	2 manliga och 2 kvinnliga,
» Växjö	»		1 manligt och 4 kvinnliga,
» Västerviks	»		3 manliga och 6 kvinnliga,
» Visby	»		2 kvinnliga,
» Lunds	»	och asyl:	2 manliga och 4 kvinnliga,
» Göteborgs	»		1 manligt och 2 kvinnliga,
» Vänersborgs	»	och asyl:	6 kvinnliga,
» Kristinehamns	»		1 manligt och 3 kvinnliga,
» Sätters	»		2 manliga och 3 kvinnliga,
» Östersunds	»		1 manligt och 3 kvinnliga,
» Härnösands	»		2 manliga och 3 kvinnliga,
» Piteå	»	och asyl:	1 manligt och 1 kvinnligt.

Bil. D.

Cirkulär

till samtliga hospitalsdirektioner i riket, angående tjänstetiden för sjukvårdspersonalen vid statens anstalter för sinnessjuka.

Kungl. Medicinalstyrelsen har vid föredragning denna dag beslutit följande bestämmelser angående tjänstgöringstiden för den vid statens anstalter för sinnessjuka anställda sjukvårdspersonalen att gälla tillsvidare och i den mån bostadsförhållandena det medgiva.

Tjänstgöringstiden för sjukvårdspersonalen utgör 240 effektiva timmar per 28 dagar för personal med dagtjänstgöring och 216 timmar för personal med natttjänstgöring.

Uti denna tid inräknas alltså icke

- a) s. k. passiv tjänstgöring,
- b) tid för måltider, som intagas utom avdelningarna,
- c) tid för måltider, som intagas på avdelningarna, då bestämd tid är härför anslagen,
- d) tid, som åtgår för gång från befattningshavarens bostad till platsen för tjänstgöringen, med mera dylikt.

Befattningshavare är skyldig att, därest av särskilda omständigheter skulle i vissa fall så påfordras, utan ersättning underkasta sig den utsträckning av den fastställda tjänstgöringstiden, som i varje fall kan vara av behovet erforderlig.

Ovannämnda bestämmelser om tjänstgöringstidens längd äga icke tillämpning på uppsyningsmän och föreständerskor.

Vederbörande hospitalsdirektioner skola noga tillse, att den sålunda fastställda tjänstgöringstiden icke underskrides, ej heller i vidare mån än här ovan sägs, överskrides.

Stockholm den 17 mars 1920.

B. BUHRE.

RICHARD STENBECK.

KARL LEIJER.

Arbetstidsförhållandena vid fattigvårds- och därmed jämförliga anstalter.

Utredning verkställd av statens fattigvårdsinspektör.

Undertecknad, som erhållit i uppdrag att inom socialdepartementet verkställa den utredning, som enligt Kungl. Maj:ts beslut den 9 juni 1922 skulle verkställas beträffande arbetstidsförhållandena inom de verksamhetsgrenar, som hava till uppgift att bereda fattigvård eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov, får härmed överlämna bifogade tabellariska översikt (se tab. sid. 186) beträffande resultatet av den sålunda verkställda utredningen, varjämte jag på grundval av densamma får i ärendet anföra följande.

Av översikten framgår, att upplysningar inforrats från 51 städer, 67 landskommuner och 22 enskilda stiftelser, utgörande sammanlagt 140 enheter, samt att svar inkommit från 36 städer, 41 landskommuner och 13 enskilda stiftelser eller från sammanlagt 90 enheter, vadan svar sålunda ej inkommit från 50 enheter.

Upplysningarna hava inforrats från de kommuner i riket, som på grund av sin folkmängd ansetts ha minst fyra arbetare i arbetstidslagens mening anställda vid sina anstalter, och har härvid, vad landskommunerna beträffar, folkmängdssiffran satts till 7,000 personer. De enskilda stiftelser, som anmodats lämna upplysningar, ha även varit av den art, att ovannämnda antal »arbetare» förutsatts vara där anställda.

Yttranden i frågan ha även begärts av samtliga statens fattigvårdskonsulenter samt av svenska fattigvårdsförbundet och Sveriges fattigvårdsfunktionärers riksförbund.

Vid granskning av de inkomna svaren från kommuner och enskilda stiftelser framgår, att lagen om arbetstidens begränsning tillämpas av fattigvården i städerna Stockholm, Falun, Karlshamn, Lund, Uppsala och Örebro samt Jukkasjärvi socken ävensom av de enskilda stiftelserna

borgerskapets gubbhus och änkehus i Stockholm. Lagen tillämpas på dessa platser endast för ekonomipersonalen, utom i Karlshamn, där även vårdpersonalen har samma förmåner.

Beträffande arbetstidens längd utgör densamma vid de flesta fattigvårdsanstalter mellan 8 å 10 timmar per dygn, men uppgår även inom ett rätt stort antal kommuner till mellan 10 å 12 timmar. Längre än 12 timmar per dygn uppgives den vara, förutom i ett tiotal landskommuner, endast i Umeå stad, där arbetstiden för husmodern, kokerskan och två sköterskebiträden lär utgöra 14 timmar.

Av redogörelsen över de inkomna upplysningarna framgår vidare, att i de flesta fall viss ledighet i allmänhet är fastställd för personalen så väl beträffande semester som vid andra tider. Detta torde i regel ej heller möta någon svårighet vid dessa anstalter, då, som ovan anförts, upplysningar endast infordrats från sådana platser, där personalens antal beräknats vara jämförelsevis stort.

Av de kommuner och enskilda stiftelser, som besvarat frågan, om reglering av arbetstiden för personalen kan anses behövlig, ha de flesta besvarat denna fråga med nej.

Till belysning av de synpunkter, som förekomma, må följande utdrag anföras:

Risinge socken i Östergötlands län skriver:

»Det synes vara mycket vanskligt att på en anstalt av vad slag det vara må tillämpa en ovillkorlig arbetstid, särskilt i landskommuner, enär arbetet den ena tiden kan hopas mera än på andra, och vissa tider kan man ju även utnyttja understödstagarnas arbete. Beträffande vårdpersonalen synes det vara ännu svårare att bestämma viss arbetstid, ty somliga tider kanske ingen är sjuk och det således ej är nödigt med så stor tillsyn, som då flera äro sjuka. Jag anser därför, att arbetstiden på hithörande område bör regleras efter behov, ty numera torde man ej behöva befara, att någon fordrar omänsklig arbetsprestation, utan erforderlig personal anställles.»

Från Västra Vingåkers socken i Södermanlands län skrives:

»Skulle arbetstidslagen tillämpas vid denna anstalt, vore socknen nödsakad anställa minst 50 % mera personal än nu, utan att full sysselsättning skulle beredas denna ökade personal, för vilken dessutom nödiga bostadsrum ej finnes. Den nuvarande personalen har tidvis ganska ansträngande arbete, men också tidvis rätt lindrigt, såsom ju alltid förhållandet är vid ett större hushåll på landet, där personalens arbeten måste rätta sig efter årstid och lantbrukets fordringar. Någon klagan från personalens sida över överansträngning har ej förekommit, och inga

svårigheter hava visat sig att få nya personer, då de förutvarande av en eller annan anledning lämnat sina platser.»

Timrå socken i Västernorrlands län anför:

»Det torde vara uppenbart, att en arbetsdag av 14 timmar, som för vård- och ekonomipersonalen vanligen utgör regel, är alltför lång, särskilt med hänsyn till det mycket enerverande arbetet och ofta förekommande nattjänstgöring. Vid så lång arbetsdag förefaller det inte heller så underligt, att personalen rätt ofta nekar att tjänstgöra nattetid, under vilka omständigheter det sålunda faller på föreståndarinnans lott att vaka över sjuka och även tjänstgöra under söndagsledighet för så väl vård- och ekonomipersonalen. Att begränsa arbetstiden till t. ex. 8 timmar synes det oaktat mindre lämpligt, då sådan tidsbegränsning icke kommer den personal till godo, som bäst skulle behöva komma i åtnjutande härav. Visserligen bör något göras för att garantera personalen absolut ledighet viss tid av dygnet, men detta synes kunna ske utan att bestämmelsen enligt arbetstidslagen vinner tillämpning. Skulle en sådan begränsning av arbetstiden tillämpas, komme helt säkert enbart den underordnade och tillfälligt anställda personalen att få tillgodonjuta fördelen härav, då den ansvariga personalen, som även den aktivt deltagar i arbetet, icke härmed skulle vinna någon fördel. Vid mindre och medelstora ålderdomshem synes frågan kunna ordnas på det sättet, att i synnerhet vårdpersonalen, som i regel är för fåtalig, i mindre utsträckning utökas. Genom sådan utökning kunde arbetet lämpligen fördelas och föreståndarinnorna, som äro allt för mycket betungade av arbete, någon stund av dygnet känna sig fria.»

Sysslomannen vid Jönköpings stads fattigvård, herr Tor Jacobsson, vilken ock tjänstgjort som t. f. fattigvårdskonsulent, uttalar sig på följande sätt:

»En reglering av personalens arbetstid måste anses nödvändig, även om denna smidigast möjligt bör kunna lämpas efter de speciella förutsättningar, som förefinnas på varje plats. Det torde alltså kunna diskuteras, huruvida nu ifrågavarande lagstiftning kan anpassas även på arbetsförhållandena å en fattigvårdsanstalt. Arbetet å en sådan är ju oftast av den natur, att man understundom och utefter hela linjen måste kunna kräva en arbetsprestation utöver den ordinarie, då det å andra sidan kan givas tillfällen förkorta densamma. Alltså torde en viss marginal eller frihet lämpligen bära lämnas. Någon fara för att denna kan komma att missbrukas tror jag icke föreligger, när det gäller de större anstalterna i städerna.

Vida annorlunda torde dock förhållandena ställa sig, när det gäller de *mindre* anstalterna och särskilt landsbygdens anstalter. Ehuru det väl icke torde vara möjligt att på lagstiftningens väg kunna råda bot för de missförhållanden, som här ovedersägligen förefinnas, synas dock dessa förhållanden mången gång vara av den beskaffenhet, att ett ingripande erfordras.

Även om det är troligt, att lagen om 8-timmarsdagen — därest den bibehålles — kommer att efter hand utöva en reglerande inverkan även på arbetsområden, som egentligen ligga utom dess räckvidd, däribland alltså även fattigvårdens, torde det dock kunna dröja långa tider, innan ett sådant inflytande hunnit göra sig gällande vad de mindre fattigvårdsanstalterna beträffar. Med kännedom om arbetsförhållandena — och särskilt då arbetstiden — å landsbygdens fattigvårdsanstalter måste man livligt önska, att något åtgjordes för att bringa en lättnad härutinnan. Lyckligt vore helt säkert, om statens fattigvårdsinspektion ville behjärta även denna sida av saken.»

Av *konsulenterna* redogör hr *Blomgren* för förhållandena i Malmö stads vårdanstalter, som han finner efterföljansvärda, men gör intet eget uttalande i saken. T. f. konsulent *N. Hult* redogör allenast för anstaltsvården å landsbygden. Konsulent *Gullberg* anser, att arbetet å fattigvårdsanstalterna är av den art, att det ej lämpligen bör regleras i samband med lagen om maximerad arbetstid, men framhåller samtidigt, att semester bör beredas befattningshavarna såsom kompensation för den större arbetsbörda, som pålægges dem. Önskligt anser han det vara, att vederbörande styrelser lagligen åläggas bereda befattningshavarna semester och att därutöver någon hel eller halv fridag förekommer i varje månad eller i varje fall söndagsledighet i lämplig utsträckning. Konsulent *Norgren* håller före, att en reglering av arbetstiden på ett eller annat sätt måste genomföras. Mången föreståndarinna tjänstgör året om och blir i förtid utsliten. Den hjälp, som lämnas av understödstagarna, torde i regel vara illusorisk, emedan dessa i de flesta fall själva äro i behov av hjälp. Visserligen torde en förbättring ha inträtt för föreståndarinnorna genom konsulentverksamheten på så sätt, att de i många fall erhållit biträden till hjälp. Men då konsulentens verksamhet allenast är rådgivande ginge det alltför långsamt att komma fram till frågans lösning på denna väg. Någon kraftigare åtgärd till arbetstidens reglering måste nog tillgripas, men om detta borde ske genom arbetstidslagens tillämpning eller på annat sätt vore herr *Norgren* ej beredd att yttra sig om.

Konsulent *Hedström* anser, att vid de större anstalterna redan nu

arbetet kunde regleras så, att arbetstiden ej behövde mycket överstiga 8 timmar per dygn. Men där anstalten skötes av föreståndarinna med allenast 1—3 biträden vore svårigheterna betydligt större. En reglering av arbetstiden vid dessa små och medelstora anstalter — där arbetstiden nu vanligen är längre än vid de större — torde bliva svår på grund av ekonomiska förhållanden.

Konsulent *P. Larsson* anser, att en reglering av arbetstiden bör ske så, att personalen erhöle en halv söckendags ledighet per vecka samt varannan söndag helt ledig, ävensom att det lämnades densamma 2 veckors semester med full lön och ersättning för naturaförmåner. Att tillämpa 8-timmarsdagen vid mindre anstalter torde ej gå för sig, men en begränsning borde ske, så att arbetstiden ej finge utsträckas till 12 à 15, ja 18 timmar av dygnet. Vid större fattigvårdsanstalter kunde och borde 8-timmarslagen genomföras.

Konsulent *Håkansson* anser, att arbetstidens reglering till ett visst antal timmar per dag ej kunde förordas, då detta skulle bliva till förfång för de vårdbehövande. Arbetets art vore ju nämligen så skiftande och oberäkneligt, att det näppeligen läte sig bestämmas av på förhand uppdragna arbetstider. Den säkraste regulatören för att personalen ej skulle få en allt för lång arbetstid, vore att söka hos den ansvarskännande ledaren, som förstode att åt anstalten bevara en dugande personal. Saken hade också en ekonomisk sida. En lagstadgad arbetstid komme att medföra ökad personal och ökade utgifter, vilket vore betänkligt, då man just nu sökte föra fram förslag om uppförande av ålderdomshem. Om han sålunda ej kunde förorda en lagstadgad arbetstid för fattigvårdspersonalen, ansåge han emellertid önskvärt, att semesterfrågan, som nu är otillfredsställande ordnad mångenstädes, löstes efter rationella grunder.

Konsulent *Hedlund* anför, att i stort sett så väl vårdare som ekonomipersonalen vid de kommunala fattigvårdsanstalterna f. n. arbeta utan reglerade arbetsförhållanden. Arbetstiden för denna personal vore visserligen i allmänhet så till vida reglerad, att anstaltens ledning tillerkände den viss fritid och även bestämd arbetstid per dag, men några bindande och allmänna bestämmelser härom funnes icke. En dylik arbetstidsreglering för nämnda personal ansåge herr Hedlund både önskvärd och lätt att genomföra. Däremot vore en reglering av arbetstiden för vårdpersonal i ledande ställning, huru berättigad och önskvärd den än måste anses vara, synnerligen svår att genomföra, emedan den härför nödiga förutsättningen, att den underordnade personalen ägde kvalifikationer att tjänstgöra i överordnads ställe, för närvarande icke förefunnes, ehuru

dock en tendens i riktning att rekrytera biträden vid ålderdomshemmen bland personer med fallenhet för vårdarbetet vore märkbar. Som det nu vore, förbjöde den stora ansvars- och plikt känslan hos föreståndarinnorna dem att tillgodogöra sig eventuellt tillerkänd fritid. Vid en förestående reglering av arbetsförhållandena vid fattigvårdsanstalter borde en bestämd beräkningsgrund finnas för anstaltspersonalens storlek och kvalitet. På så sätt syntes denna fråga kunna ordnas utan något fastställt schema. Semester vore i allmänhet tillerkänd vård- och ekonomipersonalen, men i fråga om den ledande vårdpersonalens möjlighet att tillgodogöra sig semester föreläge samma svårigheter som vid arbetstidens reglering för samma personal. Dessutom saknade föreståndarinnorna ekonomiska möjligheter att tillgodogöra sig erbjuden semester och avstode på den grund därifrån. Det syntes därför konsulenten vara av stor betydelse, att anstaltsstyrelsen eller fattigvårdsstyrelsen ålades skyldighet att anställa vikarier för den ledande vårdpersonalen. För närvarande finge de semesterberättigade själv anskaffa vikarie, vilket medförde att den sålunda lediga icke kunde frigöra sig från känslan av ansvar för den vikarierande. Till underlättande av vikariers anskaffande skulle en centralförmedlingsbyrå, exempelvis hos svenska fattigvårdsförbundet, vara av stor betydelse. Även för ekonomi- och den underordnade vårdpersonalen borde anstaltens ledning utse vikarier, men torde inga svårigheter härför förefinnas. Slutligen borde under semester naturaförmåner ersättas med kontanta resebidrag, varigenom erforderliga resor kunde möjliggöras.

Svenska fattigvårdsförbundet erinrar om sina kurser för utbildning av föreståndarinnor vid smärre anstalter. Å dessa är det synnerligen svårt fastställa en viss arbetstid per dygn och att anordna viss daglig ledighet. Däremot vore det ett önskemål, att bestämmelser rörande sön- och helgdagsledighet samt även beträffande hela eller halva fridagar på regelbundet återkommande tider vore fastställda av vederbörande styrelser. Vid större anstalter vore mera ingående bestämmelser erforderliga. Förbundet erinrar om, att vid anställning av genom förbundet utbildade föreståndarinnor vederbörande styrelser måste — ur synpunkten att förhindra överanstängning — förbinda sig att lämna två veckors, helst en månads semester, vilket senare övergått att bli det vanliga. Under semestern skall föreståndarinnan bibehålla sin lön, och avlöning till vikarie skall bestridas av vederbörande styrelse. Därjämte plägar förbundet förorda, att föreståndarinnan erhåller ersättning för under semestern icke åtnjuten kost (s. k. kostpengar).

Sveriges fattigvårdsfunktionärers riksförbunds centralstyrelse erinrar

därom, att arbetet inom fattigvårds- och barnavårdsanstalterna till arten är vitt skilt från industriellt arbete. Det levande material, som särskilt vårdpersonalen har under sina händer, fordrar framför allt ett smidigt och efter varje enskilt fall och behov väl avpassat arbetssätt, som enligt styrelsens förmenande näppeligen kunde tänkas komma till stånd genom arbetstidslagens införande å ifrågavarande område. Jämväl syntes det styrelsen uppenbart, att ju större *hemprägel* man kan utvinna inom en fattigvårds- eller barnavårdsanstalt, desto mer utvecklad torde känslan av trevnad bli hos dem, som åtnjuta vården. Den *anstaltsprägel* däremot, som med ett konsekvent tillämpande av arbetstidslagen torde bli en nödvändig följd, måste man från humanitär synpunkt allvarligen avråda ifrån. Slutligen ansåge sig styrelsen jämväl böra påpeka, att arbetstidslagets genomförande har till följd ökad vårdpersonal, som i sin tur medför krav på ökade personalbostäder, ett förhållande, som för landsbygdens vidkommande flerstädes torde vara hart när omöjligt att ordna. Styrelsen, som med anledning av den relativt korta tid, som stått densamma till buds, icke medhunnit utforma sitt yttrande i den grad, som av styrelsen ansetts önskvärt, har dock under hand berett en del av förbundets medlemmar tillfälle att yttra sig över nu förevarande spörsmål. Samstämmigt synes man därvid avstyrka åtgärder i riktning mot arbetstidslagets tillämpning på fattigvårds- och barnavårdsområdet.

Med stöd av vad som sålunda anförts och under hänvisning till vad av förbundets enskilda medlemmar uttalats, tilläte sig styrelsen vördsam *avstyrka* reglering av nu ifrågavarande personals arbetstid enligt arbetstidslagen.

För egen del får undertecknad, *statens fattigvårdsinspektör*, anföra följande:

Den företagna utredningen synes mig vittna om, att åtgärder böra vidtagas i och för en reglering av arbetstiden för personalen vid fattigvårds- och liknande anstalter. Visserligen hava förhållandena väsentligt förbättrats under senare år, och i ett stort antal samhällen finnes ingen anledning till anmärkning mot arbetstidens längd. Men å andra platser, särskilt å landsbygden, tarvas ännu en förkortning av arbetstiden och införande av stadgad ledighet. Och detta gäller, såsom från flera håll framhållits, framför allt de små och medelstora anstalterna, där svårigheter av ekonomisk och organisatorisk art särskilt göra sig gällande vid arbetstidens reglering.

Beträffande de åtgärder, som kunna och böra vidtagas i nämnda syfte, synes en nära nog enhällig uppfattning förefinnas därom, att frågan ej lämpligen kan lösas genom tillämpning av arbetstidslagen. Även jag

delar denna uppfattning. Såsom skäl härför må till en början — förutom vad här ovan i skilda yttranden framkommit — anföras följande. En reglering enligt nämnda lag skulle ej bli till någon nytta för de små och medelstora anstalterna. De anstalter, som hava minst 4 »arbetare» enligt lagens mening, äro nämligen relativt få.

Enligt uppgift från statistiska centralbyrån överstiger understödstagarnas antal 100 endast inom 330 av alla kommuner i riket, och av nämnda understödstagare vistas i medeltal allenast omkring 20 % å anstalt. En reglering enligt arbetstidslagen skulle sålunda endast komma att omfatta vissa städer och en del större landskommuner.

Enligt den erfarenhet, som fattigvårdsinspektionen vunnit, är emellertid behovet av reglering av personalens arbetstid särskilt framträdande inom de smärre och medelstora anstalterna, som ej kunna förväntas falla under arbetstidslagen. Likaså kräves en minskning av föreståndarinnornas arbetsbörda, såsom här nedan skall visas. Men även denna reglering torde ej kunna åstadkommas enligt arbetstidslagen.

En annan omständighet, som gör arbetstidslagen mindre lämplig för nu ifrågavarande arbetsområde, är den högst betydande växling i antalet understödstagare, dessas hälsotillstånd, arbetsförmåga m. m., som förekommer inom anstaltsvården. Under höst- och vintertiden söka sig många understödstagare in å anstalterna, som de dock åter lämna under våren och sommaren, varigenom personalens arbete dessa tider väsentligt förminskas. Under vissa tider finnas å ålderdomshemmen flera sängliggande åldringar, som kräva mycken tillsyn, och under andra tider åter vistas där en del jämförelsevis arbetsdugliga personer, som både vilja och kunna deltaga i arbetet inom hemmet. Under sådana förhållanden måste en reglering av arbetstiden till ett visst antal timmar om dagen eller per vecka hela året runt bliva olämplig.

Några av de kommuner, som tillämpat arbetstidslagen för ekonomipersonalen, anse också att erfarenheten visat, att lagens stränga tillämpning ej är fördelaktig. Så yttras från Uppsala, att en reglering torde vara i stort sett önskvärd, men ej enligt arbetstidslagens snäva gräns. Och från Jukkasjärvi anföres, att »reglering nog är nödvändig, men sträng tillämpning av arbetstidslagen ej lämplig». Det anföres därifrån, att lagen medfört ökade svårigheter vid anstalternas skötsel, emedan den personal, som varit i arbete 8 timmar, lämnar detsamma t. o. m. mitt under pågående skurning av ett golv.

Härtill komma de ekonomiska skälen. För särskilt de små anstalterna skulle en tillämpning av arbetstidslagen medföra en högst betydande ökning av vårdkostnaden, något som antagligen skulle orsaka,

att den nuvarande typen av små ålderdomshem finge lämna plats för större, för flera kommuner gemensamma anstalter, där en lämpligare arbetsindelning låte sig genomföra. En sådan utveckling är emellertid ur de vårdbehövandes synpunkt och även av flera andra skäl ej önskelig. Erinras må dessutom, att under de allra närmaste åren — intill år 1929 — ålderdomshemsfrågan skall vara löst i alla landets kommuner och att därför en alltför långt driven arbetstidsreglering säkerligen skulle på grund av dess ekonomiska konsekvenser väsentligt försvåra det nu uppställda programmens genomförande.

Om sålunda enligt min uppfattning arbetstidslagen ej lämpligen kan komma till användning för reglering av ifrågavarande personals arbetsförhållanden, återstår att undersöka, om ej på annat sätt nu rådande olägenheter skulle kunna förminsкас och så småningom försvinna.

Vad då först angår de *ledande krafterna vid anstalterna* är framför allt att fästa uppmärksamheten vid föreståndarinnorna å små och medelstora anstalter. Dessa fattigvårdsfunktionärer äro i allmänhet överhoppade med göromål. De ha att fylla alla en husmors plikter i ett vanligt hem och måste följaktligen alltid vara till hands. Förutom de rent husmoderliga plikterna med hushållets skötsel skola de emellertid i de flesta ålderdomshem även vara vårdarinnor för de gamla och orkeslösa samt — där de rätt sköta sitt kall samt tid och krafter medgiva — med tålmod åhöra de gamlas utgjutelser över allt och intet.

Att bestämma arbetstiden för dessa funktionärer till visst antal timmar per dygn låter sig emellertid ej göra. Arten av deras befattningar är nämligen sådan, att de så gott som alltid måste finnas inom hemmet. Men däremot borde om möjligt utfinnas någon form, varigenom föreståndarinnan alltid kunde beredas tillräckligt med vila och biträdande hjälp, så att hon ej rent fysiskt blir nedbruten i sitt arbete, vilket förhållande tyvärr icke är så ovanligt inom detta område.

En utväg till förbättring vore otvivelaktigt, om obligatorisk semesterledighet kunde beredas denna personal. Av den bifogade utredningen synes visserligen framgå, som om denna förmån i de flesta fall är fastställd för personalen, men då redogörelsen ej utsträckts till de mindre kommunerna, där arbetsbördan huvudsakligen vilar på föreståndarinnan, och där semesterfrågan i regel är sämst ordnad, kan redogörelsens resultat ej läggas till grund för ett bedömande av dessa mindre kommuners förhållanden.

Genom den för husmödrar (husföreståndarinnor) enligt Kungl. Maj:ts reglemente för statens anstalt för pensionering av folkskollärare m. fl. (sv. förf. saml. n:r 878/1919) medgivna rätten till inträde i nämnda pen-

sionsinrättning skola dessa befattningar regleras, innan inträde därstädes kan erhållas. Den sålunda av vederbörande huvudman företagna regleringen skall godkännas av Kungl. Maj:t. Vid dessa regleringar förekomma alltid bestämmelser om minst 14 dagars årlig semester ävensom andra bestämmelser till skydd för föreståndarinnan, så att ej hennes arbetskraft över hövan utnyttjas.

Kunde denna pensioneringsfråga med därtill hörande reglering av befattningarna allmänt genomföras, torde ej något behov av särskild reglering av arbetstiden erfordras för föreståndarinnorna vid fattigvårdsanstalterna. Men hittills hava endast få kommuner sökt inträde för sina fattigvårdsföreståndarinnor i ovannämnda pensionsinrättning, oaktat avsevärda förmåner härigenom beredas kommunerna. Till och med juli månad hava, sedan reglementet för pensionsinrättningen trädde i kraft den 1 januari 1920, endast 24 kommuner erhållit inträde därstädes för sina föreståndarinnor.

Det må jämväl erinras om, att Kungl. Maj:t den 14 januari 1921 uppdragit åt vissa sakkunniga att verkställa utredning och avgiva förslag i fråga om pensionering av *manliga* föreståndare vid av staten, lands-ting, kommun eller annan samfällighet inrättad anstalt för vård av sjuka, barn eller åldringar eller för sådant ändamål, som omförmåles i 33 § i lagen om fattigvården den 14 juni 1918, eller ock vid stiftelse av allmännyttig natur, vilken övar vård av angiven beskaffenhet, ävensom beträffande i vad mån annan befattningshavare vid ifrågavarande anstalter och kommunernas fattigvård i övrigt må bliva delaktig av pension genom statens försorg.

Dessa sakkunniga hava till socialdepartementet ingivit förslag i ämnet, som emellertid ännu ej framlagts för riksdagen.

När denna delaktighet av pension genom statens försorg och den föregående regleringen av befattningarna genomförts även beträffande de sistnämnda fattigvårdsfunktionärerna och med dem likställda, torde särskild reglering av arbetstiden för denna personal ej böra ifrågasättas.

Svårigheten ligger emellertid närmast uti, i vad mån vederbörande huvudmän skola kunna förmås att reglera befattningarna och söka inträde i pensionsanstalten för deras innehavare. Om emellertid det av sakkunniga utarbetade förslaget om tillämpning av pensioneringsbestämmelserna för *alla*, som deltaga i fattigvårds- och barnavårdsarbetet, så väl män som kvinnor, ledande krafter och biträden, blir genomfört, lider det intet tvivel, att kommunerna komma att i väsentligt mycket större utsträckning än hittills använda sig av denna pensionsrätt, som enligt förslaget är för dem mycket fördelaktig. Ett genomförande av detta för-

slag skulle även enligt min uppfattning väsentligt komma att öka utsikten att förhindra ett obehörigt utnyttjande av föreståndares och föreståndarinnors arbetskraft.

Vad sedan angår den inom fattigvårdsanstalterna anställda *underordnade personalen*, torde pensionsbestämmelserna för dem, åtminstone under de närmaste åren få mindre betydelse, varför särskilda åtgärder böra vidtagas för att tillförsäkra densamma en skälig arbetstid och erforderlig ledighet. Såsom framgår av utredningen, har i de flesta större städer i det stora hela tillfredsställande arbetstidsförhållanden kommit till stånd för dessa funktionärer. På vissa platser återstår emellertid mycket att göra, framför allt i de mindre samhällena. Att genom någon särskild lagstiftning reglera arbetstiden för dessa anställda tror jag av skäl, som tidigare anförts, ej vore lämpligt. Däremot skulle det säkerligen vara till avsevärd nytta, om ett meddelande utsändes till styrelserna för samtliga anstalter av nu ifrågakommande slag, vari uppmärksamheten fästes på att en för så väl de vårdbehövande som personalen lämplig arbetstidsindelning borde komma till stånd. I nämnda meddelande, som lämpligen kunde utsändas av statens fattigvårdsinspektion efter samråd med konsulenterna, svenska fattigvårdsförbundet och Sveriges fattigvårdsfunktionärers riksförbund, kunde anföras exempel på, hur arbetet i anstalter av olika storlek lämpligen borde kunna anordnas. Hur vederbörande anstalter sedan ordna denna sak hade konsulenterna att under sina konsulentresor närmare övervaka. Redan nu har konsulenterna i enlighet med sin instruktion, skyldighet att övervaka att vid anstalterna finnes anställd *tillräcklig* och för sina särskilda uppgifter lämplig personal; och erfarenheten har visat att åtskilliga förbättringar genom konsulenternas råd och upplysningar åvägabragts.

Skulle det senare till äventyrs visa sig, att ytterligare åtgärder tarvades för att bereda anstaltspersonalen förbättrade arbetsförhållanden, torde fattigvårdsinspektören böra åläggas inkomma med framställning härom.

Såsom sammanfattning av vad jag här ovan anför, får jag uttala följande:

Ehuru en glädjande förbättring under senare åren ägt rum i fråga om arbetsförhållandena för vid fattigvårdsanstalter m. m. anställd personal, kräves dock ytterligare åtgärder i sådant syfte. Denna reglering kan dock på anförda skäl ej med fördel äga rum genom tillämpning av arbetstidslagen på ifrågakommande arbetsområde. Vad beträffar de ledande krafterna vid anstalterna, torde regleringen böra ske genom den myndighet, som har att godkänna befattnings förenande med pensionsrätt för

innehavare i statens anstalt för pensionering av folkskollärare m. fl. För att denna anordning i större utsträckning skall kunna genomföras, kräves emellertid, att pensionsrätten utsträcker till samtliga funktionärer för fattigvårds- och barnavårdsanstalter m. fl. i enlighet med av sakkunniga utarbetat förslag. Vad beträffar den övriga personalen, bör fattigvårdsinspektionen efter samråd med intresserade korporationer lämna vederbörande anstaltsstyrelser råd och upplysningar om hur arbetstiden lämpligen bör regleras på ett för så väl de vårdbehövande som personalen lämpligt sätt. Att vid anstalterna finnes tillräcklig och för sina särskilda uppgifter lämplig personal bör liksom hittills övervakas av statens fattigvårdskonsulenter.

För den händelse nu ifrågasatta åtgärder ej skulle visa sig tillfyllestgörande, bör statens fattigvårdsinspektör härom inkomma med anmälan till chefen för socialdepartementet.

Stockholm den 31 juli 1922.

G. H. von Koch.

Översikt rörande vissa arbetstidsförhållanden inom fattigvårds- och därmed jämförliga anstalter.

	Städer	Landskommuner	Enskilda stiftelser		Städer	Landskommuner	Enskilda stiftelser	Anmärkingar
1) Upplysningar infordrade från	51	67	22	d) Ledighet (ej semester) erhålles vid begäran eller i den mån göromålen det tillåta i . .	10	10	—	{Ludvika o. Motala landskommuner. Dessutom Grängesberg (»önskvärd men dyrbar»). Uppsala, Jönköping, Växjö (för sinnessjukpersonalen), Timrå, Torp, Råneå.
2) Svar inkommit från	36	41	13	9) Semester fastställd i	35	25	10	
3) Lag om arbetstidens begränsn. tillämpas av	6	1	2	10) Reglering av arbetstiden enl. arbetstidslagen anses behörlig av	—	2	—	
4) Arbetstiden utgör mellan 8—10 timmar pr dygn i ¹⁾	20	7	3	11) Reglering av arbetstiden, men ej enl. arbetstidslagen, anses behörlig av	3	3	—	
5) Arbetstiden utgör mellan 10—12 timmar pr dygn i ¹⁾	11	9	1	12) Reglering av arbetstiden anses ej behörlig av	17	15	5	
6) Arbetstiden är mer än 12 tim. pr dygn i ¹⁾	1	10	—					
7) Arbetstidens längd uppgivits ej kunna fixeras av	4	6	4					
8 a) Vissa daglig ledighet fastställd i	13	5	2					
b) Sön- och helgdagsledighet fastställd i	32	23	9					
c) Hel eller halvfridag pr vecka fastställd i	24	15	7					

¹⁾ Räknat för personalen i medeltal.

Bil. 1. Frågeformulär, använda vid socialstyrelsens utredning.

K. SOCIALSTYRELSEN
Byrån för socialstatistiska
specialundersökningar m. m.
Rikstel. 209 66

Form. 1:a n:r.....
(Myndigheter, industriella och kommersiella sammanslutningar, arbetsgivare och arbetareorganisationer m. fl.)

Till

(Postadress)

För fullgörande av Kungl. Maj:ts uppdrag att verkställa en allsidig utredning rörande verkningarna av den fr. o. m. den 1 januari (resp. 1 juli) 1920 gällande lagstiftningen om arbetstidens begränsning (8-timmarslagen) får K. Socialstyrelsen härmed anhålla, att Ni ville, i vad angår Edert verksamhetsområde, benäget i tillämpliga delar besvara samt senast den 1 juni 1922 återsända detta frågeformulär till K. Socialstyrelsen, Femte byrån, Stockholm 2.

Stockholm i april 1922.

GUNNAR HUSS.

Bertil Nyström.

Obs! Uppgifterna böra i görligaste mån avse *normala* arbetsförhållanden, varför vid deras avgivande så vitt möjligt bör bortses från de speciella verkningarna av å ena sidan tillfälliga konjunktursteigringar, å den andra kristidens depression. Därest beträffande någon fråga utrymmet å blanketten ej skulle medgiva ett fullständigt besvarande, torde sådant ske å särskild bilaga.

<p>1. Har inom Edert verksamhetsområde arbetstidslagen på det hela taget genomförts någorlunda fullständigt? Om icke, angiv de mera betydande modifierationer (dispenser etc.), som i större omfattning förekommit.</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>
<p>2. Huru stor förkortning har lagens genomförande i genomsnitt medfört av den tidigare tillämpade</p> <p>a) nominella (avtalsenliga) arbetstiden?</p> <p>b) faktiska arbetstiden?</p>	<p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>

<p>3. Har arbetstidsbegränsningen i allmänhet föranlett ökning av arbetarantalet och, i så fall, i ungefär vilken omfattning?</p>	
<p>4. Har arbetstidsbegränsningen i större utsträckning givit anledning till någon eller några av nedan angivna förändringar i avseende å arbetets anordnande eller bedrivande och, i så fall, vilka:</p> <p>a) Övergång från arbete i ett skift (vanligt dagarbete) till arbete i två skift eller, vid kontinuerlig drift, från arbete i två skift till arbete i tre (eller flera)?</p> <p>b) Ändring av tidpunkterna för arbetets början och slut?</p> <p>c) Övergång från arbete med ett flertal raster (frukost-, mid-dags-, kafferaster) till arbete med färre eller en enda rast?</p> <p>d) Indragning av förut i arbetstiden inräknade raster?</p> <p>e) Noggrannare tillämpning av bestämmelserna om arbetstidens början och slut samt förhindrande av självtagna raster och pauser under arbetstiden?</p> <p>f) Åtgärder till förbättrat utnyttjande av arbetskraften eller anläggningen, exempelvis genom bättre anordning av arbetet, effektivare arbetsledning, mer eller mindre genomfört Taylor-system etc.?</p>	

<p>5. Har arbetstidsbegränsningen givit anledning till förändringar i avlöningsmetoderna, exempelvis genom övergång från tidlön till ackordslön eller premiesystem, åsyftande att framkalla större effektivitet i arbetet; i så fall, på vilket sätt och för vilka arbetargrupper?</p>	
<p>6. Har arbetstidsbegränsningen givit anledning till, att de tekniska hjälpmedlen utvecklats till större prestationsförmåga? I så fall, i vilken ungefärlig utsträckning och i vilka verksamhetsgrenar?</p>	
<p>7. Därest arbetsstyrkan ökats eller de tekniska hjälpmedlen utvecklats eller förändringar i båda avseendena förekommit, i vad mån har därav föranletts utvidgning eller nybyggnad av</p> <p>a) fabrikslokaler o. d.? b) bostadshus?</p>	
<p>8. I vad mån kan arbetstidsbegränsningen anses hava inverkat fördyrande på produktionskostnaderna? (Härvid göres i möjligaste mån åtskillnad mellan a) ökning av de fasta kostnaderna genom byggnadsarbeten och nyanskaffningar, b) ökning av de rörliga kostnaderna genom avlöningsökningar m. m.)</p>	
<p>9. Kan arbetstidsbegränsningen anses hava medfört någon inverkan på arbetsintensiteten eller arbetseffektiviteten per arbetare och tidsenhet?</p>	
<p>10. Vilka verkningar kan arbetstidsbegränsningen anses hava medfört för arbetarna, särskilt med avseende på</p> <p>a) arbetsamheten (ex. ökat intresse, jämnare arbete, mindre skolning och »frände»)?</p>	

Vänd!

K. SOCIALSTYRELSEN
Byrån för socialstatistiska
specialundersökningar m. m.
Rikstel. 209 66

Form. 1:b n:r.....
(Ideella föreningar o. d.)

Till.....

(Postadress)

För fullgörande av Kungl. Maj:ts uppdrag att verkställa en allsidig utredning rörande verkningarna av den från och med år 1920 gällande lagstiftningen om arbetstidens begränsning (8-timmarslagen) har K. Socialstyrelsen hänvänt sig till ett stort antal i frågan mera direkt intresserade myndigheter, arbetsföretag och sammanslutningar med anhållan att få del av deras erfarenheter i berörda avseende. Det torde emellertid vara antagligt, att jämväl vissa i frågan icke direkt intresserade sammanslutningar m. fl. kunna varit i tillfälle att rörande 8-timmarslagens sociala verkningar göra iakttagelser av värde för den anbefallda utredningen. I enlighet härmed tillåter sig styrelsen anhålla, att Ni benäget ville, i vad angår Edert verksamhetsområde, särskilt beträffande den förprickade punkten, besvara och *senast den 1 juni 1922* återsända detta formulär till *K. Socialstyrelsen, Femte byrån, Stockholm 2.*

Stockholm i april 1922.

GUNNAR HUSS.

Bertil Nyström.

1. Vilka verkningar kan arbetstidsbegränsningen anses hava medfört för arbetarna, särskilt med avseende på a) arbetsamheten (ex. ökat intresse, jämnare arbete, mindre skolning och »firande»)?	....

K. SOCIALSTYRELSEN
Byrån för socialstatistiska
specialundersökningar m. m.
Riktrel. 209 66

OBS.! Nedanstående uppgifter äro till- *Form. 2: a nr*
försäkrade skydd jämlikt § 2 mom. 4 (Arbetsgivare vid särskilda företag)
tryckfrihetsförordningen och komma så-
lunda icke till obehörigas kännedom.

Till

(Postadress)

För fullgörande av Kungl. Maj:ts uppdrag att verkställa en allsidig utredning rörande verkningarna av den fr. o. m. den 1 januari (resp. 1 juli) 1920 gällande lagstiftningen om arbetstidens begränsning (8-timmarslagen) får K. Socialstyrelsen härmed anhålla, att Ni, i vad angår Edert företag, benäget ville möjligast noggrant och fullständigt besvara samt senast den 20 maj 1922 återsända detta frågeformulär till *K. Socialstyrelsen, Femte byrån, Stockholm 2.*

Ett liknande formulär har tillställts företagets arbetare.
Stockholm i april 1922.

GUNNAR HUSS.

Bertil Nyström.

OBS.! Därest beträffande någon fråga utrymmet å blanketten ej skulle medgiva ett fullständigt besvarande, torde sådant ske å särskild bilaga.

1. Har vid arbetsstället arbetstidslagen genomförts fullständigt eller med vissa modifikationer (dispenser etc.) och, i så fall, vilka (angivas i huvuddrag)?

2. A. Arbetarnas antal och arbetssäsongens längd. (Arbetarantalet angives vid den ur arbets-synpunkt mest normala månaden år 1919, 1920 och 1921):

Yrkesgren ¹⁾ (eller arbetargrupp)	År 1919		År 1920		År 1921	
	Antal arbetare (.....månad)	Antal da- gararbetet pågätt under året	Antal arbetare (.....månad)	Antal da- gararbetet pågätt under året	Antal arbetare (.....månad)	Antal da- gararbetet pågätt under året

- B. Därest arbetet i sin helhet — eller inom någon särskild yrkesgren — under någon del av år 1919, 1920 eller 1921 varit nedlagt, torde här angivas, under vilken tidsperiod detta varit fallet samt orsaken härtill:

¹⁾ T. ex. vid en *mekanisk verkstad* maskinverkstaden, gjuteriet, smedjan etc.; vid ett *tryckeri* sätteriet, tryckeriet, litografiska avdelningen etc. Särskilda uppgifter för olika yrkesgrenar behöva dock endast lämnas i den mån speciella arbetstider förekommit inom desamma.

3. A. Ordinarie arbetstid¹⁾ vid vanligt dagarbete (arbete på skift redovisas under följande punkt) under i punkt 2 A angivna månader:

År	Yrkesgren ²⁾ (eller arbetargrupp)	Antal icke skiftarbetare	Arbetet började kl.	Arbetet slutade		De dagliga rasterna inföllo		Antal ordinarie arbetstimmar i genomsnitt per vecka ⁴⁾
				å flertalet vardagar kl.	å lördagar kl.	å flertalet vardagar vid nedan angivna tider ³⁾	å lördagar vid nedan angivna tider ³⁾	
1919								
1920								
1921								

B. Därest arbetstiden, *oavsett lagens genomförande*, under någon del av åren 1919, 1920 eller 1921 inskränkts, torde här angivas, på vilket sätt detta skett (t. ex. till 6 timmar alla vardagar, 5 dagars arbetsvecka):

4. A. Arbete på skift. Därest arbete på skift förekommer, meddelas här nedan uppgifter om den ordinarie arbetstiden under i punkt 2 A angivna månader:

År	Yrkesgren ²⁾ (eller arbetargrupp)	Antal skiftarbetare	Skiftform (12-tim. skift, 8-tim. skift på 2 lag, 8-tim. skift på 3 lag o. s. v.)	Antal skift per vecka, som arbetet pågått	Antal arbetstimmar i genomsnitt per arbetare (raster ⁵⁾ inräknade)				Raster ⁵⁾ per skift vid nedan angivna tider ³⁾
					per dygn			per vecka	
					å måndag t. o. m. fredag	å lördag	å söndag		
1919									
1920									
1921									

B. Därest så är nödigt för klarläggande av skiftform och skiftväxling, torde här angivas arbetstidens förläggning de olika åren för ett och samma skiftlag under tre på varandra följande veckor:

C. Äro skiftarbetarna eller en del av dem *skyldiga* att under rasterna kvarstanna å arbetslokalen och, i så fall, i vilken utsträckning?

¹⁾ Härmed avses den av arbetsledningen bestämda, i regel tillämpade arbetstiden. — ²⁾ Se not ¹⁾ å föregående sida. — ³⁾ T. ex. kl. 9—9:30 f. m., 1—2 e. m. — ⁴⁾ Med frånräknande av raster men med inräknande av ev. *ordinarie* söndagsarbete. — ⁵⁾ Härmed avses endast raster, som infalla under själva skifttiden (ej mellan de särskilda skiften).

11. Har arbetstidsbegränsningen givit anledning till, att de tekniska hjälpmedlen i mera väsentlig mån utvecklats till större prestationsförmåga? I så fall, i vilken ungefärlig utsträckning, på vilket sätt och i vilka avdelningar?	
12. Därest arbetsstyrkan ökats (punkterna 2 och 8) eller de tekniska hjälpmedlen utvecklats (punkt 11) eller förändringar i båda avseendena förekommit, i vad mån har därav föranlett utvidgning eller nybyggnad av a) fabrikslokaler o. d.? b) bostadshus?	
13. I vad mån kan arbetstidsbegränsningen anses hava inverkat fördyrande på företagets produktionskostnader? (Härvid göres i möjligaste mån åtskillnad mellan a) ökning av de fasta kostnaderna genom byggnadsarbeten och nyanskaffningar, b) ökning av de rörliga kostnaderna genom avlöningsökningar m. m.)	
14. Kan arbetstidsbegränsningen anses hava medfört ökning av arbetsintensiteten eller arbetseffektiviteten per arbetare och tidsenhet?	
15. Vilka verkningar kan arbetstidsbegränsningen anses hava medfört för arbetarna, särskilt med avseende på a) arbetsamheten (ex. ökat intresse, jämnare arbete, mindre skolning och »firande», jfr punkt 6)? b) arbetsinkomsten (ex. kompensation för den minskade arbetstiden, benägenhet att åtaga sig extraarbete på fritid)? c) hemliv och husliga förhållanden (ex. mera tid för familjen och barnens uppfostran, ökat intresse för bättre bostadsförhållanden, koloniträdgårdsrörelsen)? d) levnadssättet särskilt ur hygienisk synpunkt (ex. bättre morgonmåltid, förmånliga verkningar av inskränkningen av skift- och nattarbetets längd)? e) den ökade fritidens användning, synnerligast vad de yngre arbetarna beträffar (ev. vidtagna åtgärder i syfte att bibringa arbetarna intresse för allmänna angelägenheter, för allmänbildning och yrkesutbildning, för idrott o. d. samt motverka benägenheten för dagdriveri, osunda nöjen, kortspel, krogliv och alkoholförtäring etc.)?	
16. Har den år 1921 företagna revisionen av arbetstidslagen medfört några förändringar i avseende å lagens verkningar och, i sådant fall, vilka?	
17. Har Ni eljest något att anföra till belysning av arbetstidslagens ekonomiska eller sociala verkningar?	

Därest Ni låtit verkställa någon statistisk e. d. undersökning rörande arbetstidsbegränsningens ekonomiska eller sociala verkningar (i allmänhet eller i vissa avseenden), torde en möjligast utförlig redogörelse för undersökningens omfattning, metod och resultat benäget bifogas.

..... den 1922.

.....
(Uppgiftslämnarens namn- eller firmateckning)

K. SOCIALSTYRELSEN
Byrån för socialstatistiska
specialundersökningar m. m.
Rikstel. 209 66

OBS! Nedanstående uppgifter äro till-
försäkrade skydd jämlikt § 2 mom. 4
tryckfrihetsförordningen och komma så-
lunda icke till obehörigas kännedom.

Form 2: b nr
(Arbetare vid särskilda företag)

Till

(Postadress)

För fullgörande av Kungl. Maj:ts uppdrag att verkställa en allsidig utredning rörande verkningarna av den fr. o. m. den 1 januari (resp. 1 juli) 1920 gällande lagstiftningen om arbetstidens begränsning (8-timmarslagen) får K. Socialstyrelsen härmed anhålla, att Ni, i vad angår

(Arbetsställets namn)

benäget ville möjligast noggrant och fullständigt besvara och senast den 1 juni 1922 återsända detta formulär till K. Socialstyrelsen, Femte byrån, Stockholm 2.

Ett liknande formulär har tillställts Eder arbetsgivare.
Stockholm i april 1922.

GUNNAR HUSS.

Bertil Nyström.

1. Har vid arbetsstället arbetstidslagen genomförts fullständigt eller med vissa modifikationer (dispenser etc.) och, i så fall, vilka (angivas i huvuddrag)?
---	-------------------------

2. A. **Ordinarie arbetstid**¹⁾ vid vanligt dagarbete (arbete på skift redovisas under följande punkt) under den ur arbetsynpunkt mest normala månaden år 1919, 1920 och 1921.

År	Yrkesgren ²⁾ (eller arbetargrupp)	Antal icke skift- arbete- tare	Arbetet började kl.	Arbetet slutade		De dagliga rasterna infüllo		Antal <i>ordinarie</i> arbetstimmar i genomsnitt per vecka ⁴⁾
				å fler- talet var- dagar kl.	å lör- dagar kl.	å flertalet var- dagar vid nedan angivna tider ³⁾	å lördagar mellan ³⁾	
1919								
1920								
1921								

¹⁾ Härmed avses den av arbetsledningen bestämda, i regel tillämpade arbetstiden. ²⁾ T. ex. vid en *mekanisk verkstad* maskinverkstaden, gjuteriet, smedjan etc.; vid ett *tryckeri* sätteriet, tryckeriet, litografiska avdelningen etc. Särskilda uppgifter för olika yrkesgrenar behöva dock endast lämnas i den mån speciella arbetstider förekommit inom desamma. ³⁾ T. ex. kl. 9—9:30 f. m., 1—2 e. m. ⁴⁾ Med frånräknande av raster men med inräknande av ev. *ordinarie* söndagsarbete.

B. Därest arbetstiden, *oavsett lagens genomförande*, under någon del av år 1919, 1920 eller 1921 inskränkts, torde här angivas, på vilket sätt detta skett (t. ex. till 6 timmar alla vardagar, 5 dagars arbetsvecka):

.....

3. Därest **arbete på skift** förekommer, meddelas här nedan uppgifter om den ordinarie arbetstiden, avseende samma tidpunkter som i punkt 2 A:

År	Yrkesgren ¹⁾ (eller arbetargrupp)	Antal skift- arbetare	Skiftform (12-tim. skift, 8-tim. skift på 2 lag, 8-tim. skift på 3 lag o. s. v.)	Antal skift per vecka, som arbetet pågått	Antal arbetstimmar i genomsnitt per arbetare (raster ²⁾ inräknade)				Raster ²⁾ per skift vid nedan angivna tider ³⁾
					per dygn			per vecka	
					å måndag t. o. m. fredag	å lör- dag	å sön- dag		
1919									
1920									
1921									

B. Därest så är nödigt för klarläggande av skiftform och skiftväxling, torde här angivas arbetstidens förläggning de olika åren för ett och samma skiftlag under tre på varandra följande veckor:

.....

C. Äro skiftarbetarna eller en del av dem **skyldiga** att under rasterna kvarstanna å arbetslokalen och, i så fall, i vilken utsträckning?

.....

4. Har arbetstidsbegränsningen föranlett ökning av arbetarantalet och, i så fall, i vilken omfattning?
5. Har arbetstidsbegränsningen i större utsträckning givit anledning till någon eller några av nedan angivna förändringar i avseende å arbetets anordnande eller bedrivande och, i så fall, vilka:

¹⁾ Se not ²⁾ å föregående sida. ²⁾ Härmed avses endast raster, som infalla under själva skifttiden (ej mellan de särskilda skiften). ³⁾ T. ex. kl. 9—9:30 f. m., 1—2 e. m.

<p>9. Kan arbetstidsbegränsningen anses hava medfört någon inverkan på arbetsintensiteten eller arbetseffektiviteten per arbetare och tidsenhet?</p>	
<p>10. Vilka verkningar kan arbetstidsbegränsningen anses hava medfört för arbetarna, särskilt med avseende på</p> <p>a) arbetsamheten (ex. ökat intresse, jämnare arbete, mindre skolkning och »firande»)?</p> <p>b) arbetsinkomsten (ex. kompensation för den minskade arbetstiden, benägenhet att åtaga sig extra arbete på fritid)?</p> <p>c) hemliv och husliga förhållanden (ex. mera tid för familjen och barnens uppfostran, ökat intresse för bättre bostadsförhållanden, koloniträdgårdsrörelsen)?</p> <p>d) levnadssättet, särskilt nr hygienisk synpunkt (ex. bättre morgonmåltid, förmånliga verkningar av inskränkningen av skift- och nattarbetets längd)?</p> <p>e) den ökade fritidens användning, synnerligast vad de yngre arbetarna beträffar (ex. vidtagna åtgärder i syfte att bibringa arbetarna intresse för allmänna angelägenheter, för allmänbildning och yrkesutbildning, för idrott o. d. samt motverka benägenheten för dagdriveri, osunda nöjen, kortspel, krogliv och alkoholförtäring etc.)?</p>	
<p>11. Har den år 1921 företagna revisionen av arbetstidslagen medfört några förändringar i avseende å lagens verkningar och, i sådant fall, vilka?</p>	
<p>12. Har Ni eljest något att anföra till belysning av arbetstidslagens ekonomiska eller sociala verkningar?</p>	

..... den 1922.

.....
(Organisationens beteckning)

.....
(Uppgiftslämnarens namn)

Bil. 2. Inkomna utlåtanden till socialstyrelsens utredning.

(I urval.)

1. Yrkesinspektören i VII distriktet. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Ja. (Med de blockdispenser, vilka givits åt järnindustrien, resp. pappers- och pappersmasseindustrierna.)

2. 1 à 1½ timme för viss dagsindustri. Då lagen trädde i kraft, voro de flesta arbetstider redan reducerade, varföre i många fall det betydde en halv, högst en timmes reduktion av faktiska arbetstiden.

3. Nej. Naturligtvis har ökning av skiftarbetare måst äga rum å de ställen, där man övergått från 2-skiftsgång till tre arbetslag å 3-skiftning.

4. Å mindre arbetsställen har lagen framför allt haft det goda med sig, att organisation av driftgången framtvungits, där den ännu ej hade kunnat kallas väl ordnad. Ex. ett flertal mindre sågverk.

a) Å just sistnämnda industri har man prövat införandet av två skiftlag, men på grund av förhållandena har tillräcklig produktion åter å många ställen uppnåtts å effektiva 8 timmar, resp. med tillägg av enl. gamla och nya 7 § tillåten extra tid.

c) I verkstadsindustrien ha rasterna, hopsnörpta till kortare intervaller än förut, givit längre effektiv arbetstid. På åtskilliga håll har frukostrasten gått ihop från en halv timme till en kvart och middagen här och där, särskilt i verkstads- eller besläktad industri, satts från fem och fyra kvart till en halv timme, resp. ¾ tim.

e) Genomgående har skärpt tillsyn och avtalsförpliktelser bidragit härtill.

f) Inom den kontinuerliga driften av industri, där så är av nöden, märkes ju ej detta inknappningssystem. Här har man ju i stället skaffat flera händer, resp. fördelat dem, som hava tillsynstjänst bättre. Mångenstädes har man omlagt själva arbetsfördelningen, anskaffat förmånligare produktions- eller arbetsmaskiner etc. för att till allas fördel kompensera den ofta inbillade »oförmånligheten» med den s. k. arbetstidslagen.

5. Avlöningsförhållandena undandraga sig mitt bedömande.

6. T. ex. snabbgående sågramar, nybyggda arbetsställen med tanken skärpt på besparing av händer i arbetet, transportredskapens resp. anordningarnas förbättring. (I vilken utsträckning kan jag icke precis uttala mig om, men jag har ju dock mångenstädes sett, att förbättringar införas nu, som förut icke ansågos absolut nödvändiga.)

7. Därtill bör här anmärkas, att uppförande och lämpligt inredande av arbetarbestäder just på grund av »arbetstidslagen» påskyndats och detta till fromma för befolkning och industri.

8. Även denna fråga undandraget sig mitt bedömande såsom yrkesinspektör. Men jag vill begagna tillfället framhålla en, som det synes mig, stundom uppkommande orättvisa, då man vid bedömande av »arbetslönen» icke tager hänsyn till densamma procentuella betydelse i kalkylen av det, som produceras. Jämför t. ex. verkstads- resp. manufakturindustrien, där faktiskt arbetslönen spela in i kalkylen med 65 à 75 %, och »bruksindustrien», där

ofta råvarans pris intager just densamma platsen i kalkylen. Därför anser jag det vara absolut förkastligt att generellt tala om »arbetslönernas enorma inverkan på produktionen» och att arbetstidslagen åstadkommit sådan »fördyring av Sveriges produktion».

9. Ja, förmånlig.

10. a) Det beror på själva yrkesgrupperna och dessas underavdelningar. — Detta moment bör nog även undandraga sig ett besvarande från min sida.

b) Inom flera yrkesgrupper har det visat sig — vilket jag i skrivelser till socialstyrelsen och offentligen även påvisat — att tillfällena att »tjäna extra» begagnats på många håll i städerna. Målare, skomakare, byggnadsarbetare hava mest av yrkena kunnat tjäna extra i följd av lagen. Landsbygden erbjuder mycket sällan, åtminstone inom mitt tillsynsområde, dylika tillfällen. Undantagsvis, då försynen fogat att några olika arbetsställen finnas nära varandra, så tillfällen erbjudit sig att folk från det ena efter normaldagens slut tagit s. k. »extra jobb» hos det andra arbetsstället. Ex. lastning å vagn eller fartyg av vad å andra arbetsstället (såg) annars med eget folk skolat utföras.

d) På landet ja. I städerna ej så säkert att fritiden medfört antydd nytta. Inom många kiftindustrier var arbetstiden för de särskilda yrkesgrupperna av arbetarne redan förut avkortad på grund av det förarbete i detta syfte, som pågått.

e) I allmänhet har i mycket liten utsträckning just dessa mål vunnits ännu.

11. Revisionen var ett gott steg framåt till ömsesidig förståelse, men ännu kan först efter jämförelse med av arbetsrådet utvunna erfarenheter av de olika yrkesgruppernas behov av förkortad arbetstid och kanske en i detta speciella syfte gjord utredning härom slutgiltigt något sägas.

Karlstad den 11 juni 1922.

R. Wieselgren.

Yrkesinspektör i VII distriktet.

Bilaga.

Då jag på inspektionsresa den 24 maj besökte L., fann jag där en ny skomakareverkstad inredd i en mindre lämplig lokal och vilken förhyrts av samtliga där arbetande.

Arbetsgången var följande.

En skogrosshandlare herr P. överlämnade råvaror till skodons utförande åt en herr S., som hade åtagit sig att tillskåra och nåtla desamma till recepter, samt stansa sulor och klackar med biträde av flickor. Denne S. utlämnade i sin tur det färdigarbetade materialet åt handarbetare för skodons förfärdigande, vilka åtog sig detsamma som hemarbete. För att icke i sina resp. bostadskök anordna skomakarverkstad, hade de 8 st. slagit sig samman och inköpt en gemensam putsmaskin, vilken placerats i den gemensamt förhyrda lokalen, där de nu arbeta på skotillverkning. Vid samtal med dessa arbetare meddelade de, att de betraktade sig själva som arbetsgivare eller mästare var och en. Av vad man sålunda kan uttolka av denna arbetsorganisation framgår, att det hela tillkommit i syfte att kringgå 8-timmarslagens verkningar — och uppgåvo de samstämmigt, att det var på sätt och vis fördelaktigt för dem att få kunna gå och komma, när de ville, utan att stå under kontroll av någon mästare.

Karlstad den 27 maj 1922.

Nils Adler.

Underinspektör.

2. Yrkesinspektrisen.

Till socialstyrelsen.

Med anledning av ett mig tillsänt frågeformulär angående 8-timmarslagens inverkan på de industriella förhållandena får jag härmed överlämna några iakttagelser, som framgått ur en undersökning av arbetstidsförhållandena vid en del mindre industrier, inom vilka huvudsakligast kvinnor arbeta.

Undersökningen började hösten 1920 och fortsatte under 1921 samt kompletterades under våren 1922. Den omfattar syateljörer, mode- och pälsvaruaffärer, tvätt- och strykinrättningar samt hembagerier och spisbrödsfabriker, samtliga med undantag av spisbröds-

fabrikerna och ett fåtal sömnadsfabriker mindre arbetsplatser med färre än 10 arbetare. Undersökningen verkställdes för att utröna, i vad mån en utsträckning av nattarbetslagen till arbetsplatser med färre arbetare än 10 skulle komma att påverka den mindre industrien.

De iakttagelser, som därvid gjordes angående arbetstidens längd, raster och arbetstidsjournalens förändring, meddelas härmed.

Syateljier.

Samtliga mindre och några större syateljier i Stockholm, Uppsala, Malmö, Norrköping, Linköping, Jönköping, Lund, Hälsingborg, Tranås och Nässjö eller sammanlagt 224 arbetsplatser med ett arbetarantal av 721 kvinnor och 28 män, besöktes under vintern 1921.

6 av de besökta atelieraerna hade mer än 10 arbetare (sammanlagt 81 kvinnor och 6 män). Av dessa hade 4 använt sig av övertid och 3 fört journal. På intet av dem hade nattarbete förekommit. 41 syateljier hade 5—10 arbetare med sammanlagt 237 kvinnor och 13 män. 18 arbetsställen hade använt sig av övertid, 5 av nattarbete och endast 2 hade fört övertidsjournal.

177 syateljier hade 1—4 arbetare med sammanlagt 387 kvinnor och 9 män. Vid 45 arbetsställen medgåvo arbetsgivarna, att tid utöver den lagstadgade använts särskilt lördagar och vid brådskande beställningar. På 8 ställen hade nattarbete använts.

På en del håll uppgavs, att arbetsstyrkan minskats, då 8-timmarslagen infördes, varvid arbetet i stället utfördes i hemmen. Detta hade särskilt varit fallet i sådana atelieraer som sykonfektion.

33·9 % av samtliga atelieraer hade en arbetstid från 9 f. m.—6 e. m. med 1 timmes rast. 25 % arbetade från kl. 8·30 f. m.—6·30 e. m. och 21·6 % från kl. 8 f. m.—6 e. m. I dessa uttogs $1\frac{1}{2}$ —2 tim. rast, på ett par ställen dessutom $\frac{1}{4}$ tim. kafferast.

14·3 % arbetade från 8 f. m.—5 e. m. och 6·6 % hade en arbetstid varierande 7 f. m.—5 e. m. till 10 f. m.—6 e. m. Där den kortaste arbetstiden tillämpades, beräknades endast en kort kafferast. 63 % av alla arbetare gingo hem under middagsrasten.

Arbetsgivarna uttryckte i regel sitt ogillande av 8-timmarslagen och ansågo den vara orsak till depressionen.

Undersökning företogs med avsikt under en tid, då vanligen högsäsosong råder inom detta yrke, men denna säsong visade sig vara osedvanligt dålig. Enligt uppgift hade arbetsstyrkan på de flesta arbetsställen betydligt minskats, ofta ända till hälften, och övertid hade ej behövt användas. Arbetsgivarna framhöllo, att övertidsbetalning nu var så hög, att inga mindre atelieraer hade råd att använda sig av den samt att övertiden dessutom var så knappt tilltagen, att den under normal högsäsosong vore till föga nytta (detta var före den sista revideringen av lagen).

De yngre sömmerskorna, som i allmänhet voro organiserade, tycktes livligt uppskatta 8-timmarslagen och kände i den ett stöd. De äldre däremot, som vanligen varit anställda i många år hos samma arbetsgivare, brydde sig ej om den och ansågo att ingen lag hade rätt att hindra dem att arbeta så länge de ville. Nattarbete förekom endast i 5·8 % av samtliga atelieraer. Varken arbetare eller arbetsgivare tycktes vilja ha nattarbete.

Mode- och pälsvaruaffärer.

Denna undersökning gjordes under vintern 1920—1921 och omfattade 215 modeaffärer och 21 pälsvaruaffärer i Stockholm med tillsammans 545 kvinnliga och 31 manliga arbetare samt 167 dylika arbetsställen i olika delar av landsorten med tillsammans 429 kvinnliga och 11 manliga arbetare.

Undersökningen gjordes före den sista revisionen av 8-timmarslagen, och 181 av samtliga arbetsställen i Stockholm och 153 i landsorten komma enligt den nya bestämmelsen ej under 8-timmarslagen. Ett utdrag ur undersökningen, i vad som angår arbetstiden, lämnas emellertid här nedan:

»Arbetstiden i modeaffärerna är rätt skiftande. Mellan kl. 8 och 9 f. m. börjar man i allmänhet, och detta gäller så väl modister som affärsbiträden. Mellan kl. 5 och 7 e. m. slutar arbetet för dagen. På sommaren slutar man dock kl. 6 e. m. och modisterna många gånger ändå tidigare. Under säsongen kan

arbetet däremot ofta dra ut längre på kvällarna, den senast uppgivna tiden var kl. 8 e. m.

Biträdena ha vanlig butikstid, då de endast expediera. I Stockholm skötte biträdena i 34 affärer även allt sömnadsarbete, varvid deras arbetstid ställde sig sålunda: i 4 affärer 8 tim., i 8 8 1/2 tim., i 9 9 tim., i 3 10 tim., i 8 10 1/2 tim. och i 2 11 tim., rastera ej inräknade.

Mycket bättre arbetstidsförhållanden hade modisterna. Av de 148 arbetsställena med modister hade 120 normal 8-timmarsdag, endast 28 hade uttagit någon övertid. Enligt de uppgifter, som givits, hade övertiden utgjort högst 1 tim. per dag under en kort tid av året eller några lösryckta dagar. Den ordinarie arbetstiden torde i allmänhet följa 8-timmarsdagen. Däremot är det mycket svårt att kontrollera uttagande av övertid, då det i så hög grad överensstämmer med arbetarnas egen fördel att få arbeta på övertid. På de flesta håll använder man sig nämligen av ackordsarbete.

I landsorten förekommer sällan uppdelningen mellan modister och expedit, utan utföres båda slagen av arbete av samma personal.

Undersökningen företogs under säsongtid för att erhålla den högsta möjliga arbetstiden och för att se, hur den nya arbetstidslagen hade ställt sig för modeaffärernas arbetare. Vår- och höstsäsongen 1920—1921 var dock, som förut nämnts, olämplig för en dylik undersökning, därför att säsongen var så betydligt reducerad jämförd med föregående års. Allmänt klagades över dåliga tider. En vårsäsong räcker i vanliga fall från 15 april till midsommar, men omfattade detta år knappt två månader och var inte på långt när så brådskande, som den vanligen är. Höst-säsongen brukar omfatta tiden 15 sept.—15 okt., men räckte 1920 ej en hel månad.

Säsongen i landsorten var under 1920 betydligt bättre än i Stockholm. Nattarbete förekom t. o. m. i 24 affärer. Som säsong räknade man 3 månader på våren och 3 på hösten.

I Stockholm hade 28 affärer uttagit övertid, i landsorten de allra flesta. 17 hade övertidsjournal.

Modehandlarnas förening hade begärt och erhållit 75 tim. övertid för säsongarbete enligt § 7 i arbetstidslagen. Av de 60 affärer, vilka tillhörde denna förening, besöktes 56. 48 av dessa hade inalles 184 modister och biträden anställda. Övriga sköttes av ägaren ensam eller med tillhjälp av ett biträde. På 41 ställen hade man 8 timmars arbetsdag, endast 7 hade uttagit övertid. Av dessa 7 hade 2 fört journal.

Innehavarna av dessa affärer sade sig ej hava uttagit övertid under vårsäsongen, några därför att det ej behövts, och andra därför att den tillåtna övertiden var alltför kort; den gjorde varken till eller ifrån. Under full säsong hade det på inga villkor räckt till med 35 timmars övertid i månaden. I allmänhet hade de dock den åsikten, att den sammanlagda övertiden av 225 timmar per år nog skulle räcka till också vid högsäsong, om den finge placeras ut efter behag och ej var bunden av viss tid per månad. Många behövde ta ut den helt och hållet på t. ex. 3 månader i stället för på 6. Som övertiden nu är ordnad, ansåg man, att det under normala tider skulle bli nödvändigt taga in nytt folk vid varje säsong, vilket skulle ställa sig svårt på många sätt. Framför allt skulle det motarbetas av modisterna själva. Lönerna äro för det mesta så låga, att de väl behöva den lilla extraförtjänst, de vid säsong kunna erhålla. Under mellantiderna, särskilt sommarmånaderna, avstannar arbetet nästan fullständigt.

Tvätt- och strykinrättningar.

Undersökningen gjordes våren 1921 och omfattade 40 arbetsställena i olika delar av landet, men samtliga arbetsställena falla numera utanför 8-timmarslagen, då icke något hade mer än 4 arbetare. De tyckas emellertid gjort försök att rätta sig efter lagen, ehuru det överallt framhölls, att arbetets oregelbundenhet gjorde detta mycket svårt. Under sommaren och i allmänhet vid slutet av månaden samt före helger hopade sig arbetet och arbetstiden gick upp till 9 à 10 timmar. Då det i regel var ackordsarbete, voro arbeterskorna själva intresserade av att få arbeta så länge som möjligt de tider de hade arbete.

Sammanhållningen inom detta yrke är också mycket dålig, så att lönerna stå lågt och extra förtjänster på övertidsarbete äro begärliga.

Hembagerier.

Undersökningen, som gjordes under hösten 1920 och våren 1921, omfattade 553 bagerier i olika delar av landet. Det stora flertalet av dem komma enligt nuvarande bestämmelser ej under 8-timmarslagen. Då den rådande depressionen i hög grad påverkat detta yrke, torde som ett allmänt omdöme kunna sägas, att de knappast togo ut 48 timmar i veckan, men att arbetstiden per dag var synnerligen ojämn. I ett 20-tal bagerier med endast kvinnliga arbetare (1—4 arbeterskor) uppgavs en arbetstid på 12—14 timmar, inklusive måltidsraster. Där arbeterskorna voro organiserade, höll man sig till 8-timmarslagen, liksom uti de bagerier, som hade manliga arbetare.

Spisbrödsfabriker.

I dessa fabriker har 8-timmarsdagen givetvis befordrat skiftarbete. Genom den nu rådande depressionen har visserligen en del fabriker återgått till ett dagskift, men så snart fabriker återgå till full drift, måste man räkna med två-skiftsystemet i stor utsträckning. För de kvinnliga arbetarna, som utgöra c:a 70 % av samtliga arbetare inom denna fabrikation, medför detta stora svårigheter, då de ej, som de manliga, ha rätt att utföra förberedelse- och avslutningsarbete före kl. 5 f. m. och efter kl. 10 e. m.

Någon ändring i rastesystemet har detta skiftarbete dock ej medfört, då regelbundna raster ytterst sällan användas inom detta yrke. Rasterna tagas mellan de olika degarna och äro beroende på jäsnings- och gräddningsförhållanden.

Restaurangerna.

Utöver vad som framgått av här citerade undersökning inom den mindre industrien, har den kvinnliga yrkesinspektionen efter 8-timmarslagens införande haft mycket att göra med arbetsförhållandena inom restaurangerna. Lagen har här givetvis inverkat mycket kraftigt till en normalare arbetstid. 75 à 80 timmar i veckan har ej varit ovanligt, i synnerhet på de små ställena. Någon regelbunden

rastindelning har emellertid visat sig synnerligen svår att åstadkomma, och har man i stor utsträckning fått lov att godtaga 60 timmars arbete per vecka, måltidsraster inberäknade. Skiftindelning har genom 8-timmarslagen blivit nödvändiggjord, men har givetvis använts i stor utsträckning även före lagens införande.

De talrikast ingående anmälningarna om brott mot 8-timmarslagen komma från detta yrke, men många gånger bero dessa överträdelser på svårigheten att sätta detta arbete i system och oviljan från båda sidor att underkasta sig bestämda tider.

Även om en del svårigheter förefinnas att ordna arbetstiden i enlighet med lagens bestämmelser, så torde de gångna årens erfarenheter dock visa, att lagens föreskrifter på detta område varit till stor nytta för personalen.

Vad den större industrien beträffar, har tendensen att förkorta rasterna till en halvtimme per dag givetvis ökat. Undantagsvis finner man en extra rast på 15 minuter för frukost. Mycket vanligt är det att se arbeterskorna vid 9-tiden äta en smörgås under pågående arbete, och måste det betraktas som ett önskemål, att denna paus stadfästes i avtalen.

I stor utsträckning börjar arbetet kl. 7 f. m. och före denna tid äro ej affärerna öppna och någon frukostlagning har i regel ej medhunnits, varför en måltid givetvis är behövlig före den stora rasten, som vanligen förlägges mellan kl. 12—1.

Många förmän ha sagt mig, att de ej kunna förhindra den självtagna rasten utan måste de se genom fingrarna med, att de söka hinna äta under pågående arbete. — Å andra sidan har jag från arbetarhåll hört framhållas, att de ej anse sig kunna begära mer än en rast under den förkortade arbetstiden. En jämkning i dessa förhållanden torde dock visa sig nödvändig.

Belåtenheten med den kortare arbetstiden och den korta lördagen är särskilt stor bland de gifta kvinnorna, som ofta sagt mig, att de först nu kunna få en något så när ledig söndag.

Även här från arbeterskehåll visats ett mycket stort intresse för sömnadskurser av

olika slag. »Nu är det någon idé att lära sig sy, när vi ha tid att göra något åt oss själva.» För några år sedan var det mycket svårt att få dem intresserade för dylika kurser. Detta gäller dock mera de vuxna arbeterskorna, de minderåriga torde nog merendels behöva skoltvånget för att förmås använda sin fritid till utbildning. Med rätt eller orätt har jag hört många klagomål från verkmästare och förmän, att de minderåriga nu äro svårare att sköta än förut, och att de driva från yrke till yrke, en uppgift, som bekräftas av deras intygsböcker.

Behovet av fortsättnings- och yrkesskolor torde ej nog kraftigt kunna framhållas. Det mycket stora intresse, som visats för de under de senaste åren ordnade utbildningskurserna för arbetslösa har visserligen blott indirekt med 8-timmarslagen att göra, men måste man dock häri se en ganska utbredd tendens att söka skaffa sig tillfälle till utbildning, och torde den förkortade arbetstiden komma att visa sig bliva till hjälp, om blott möjligheterna att skaffa sig denna utbildning systematiseras.

Stockholm den 26 augusti 1922.

Kerstin Hesselgren.

3. Järnvägsstyrelsen.

Till socialstyrelsen.

Med anledning av Eder i skrivelse den 27 sistlidne april gjorda framställning om vissa uppgifter rörande 8-timmarslagens verkningar för statens järnvägars vidkommande, får järnvägsstyrelsen härmed äran återställa vid samma skrivelse fogade formulär, besvarat särskilt beträffande driftpersonal, verkstadspersonal och byggnadsarbetare.¹

Härvid torde emellertid böra framhållas, att ett uttömmande svar å formulärets alla frågor icke varit möjligt, dels emedan detsamma närmast synes hava uppställts med tanke på industriens arbetsförhållanden, med vilka motsvarande förhållanden vid järnvägarna på det hela taget visa mycket liten överensstämmelse, dels på grund av järnvägstjänstens större mångsidighet.

Styrelsen anser sig jämväl böra särskilt erinra om, att verksamheten redan före lagens

¹ Återgivs ej här.

tillkomst slagit in på begränsning av tjänstgöringstiden vid statens järnvägar, så att denna vid tiden för lagens genomförande i viss utsträckning höll sig vid omkring 8 timmar per dag. Sålunda uppgick inom den största avdelningen inom driftpersonalen, nämligen trafikavdelningen, medeltjänstgöringen år 1919 för en tredjedel av den stationära personalen till högst 8 timmar och för omkring hälften av den åkande personalen till samma antal timmar. Men under det att vederbörande tidigare var skyldig att mot övertidsersättning tjänstgöra i betydligt större utsträckning utöver den enligt turlistan bestämda tiden, kan åter enligt 8-timmarslagen, även med lagens komplettering av år 1921, dylik övertid uttagas endast i mycket begränsad utsträckning, en olägenhet, som för kommunikationsverkens vidkommande ytterligare skärpes genom den vid dem förekommande söndagstjänstgöringen. För denna tjänstgöring måste nämligen lämnas ersättning i fritid under vardagarna — då lagen räknar med 6-dagars vecka — varigenom den genomsnittliga tjänstgöringen per söckendag inskränkes till 7 timmar 26 minuter.

Vid ifrågasatt revision av gällande bestämmelser i ämnet synes på grund av det anförda framför allt böra beaktas, att verksamheten av Kungl. Maj:t erhåller rättighet att i större utsträckning än nu är fallet uttaga regelbundet återkommande övertidstjänstgöring, varigenom hållande av ett större antal personal för vissa tjänsteställen, vars arbetskraft nu icke kan helt utnyttjas, skulle genom ändringen kunna undvikas.

Stockholm den 15 juni 1922.

Järnvägsstyrelsen.
Axel Granholm.

Otto Annell
tj.

Bilaga.

(Svar på fråga 8 i form. 1:a.)

Vid beredande av förevarande fråga — för verkstadspersonal och byggnadsarbetare redovisas i särskilda formulär — torde till en början böra betraktas personalens uppdelning å följande grupper:

a) personal för underhåll av bana och byggnader,

b) personal för banans bevakning,

c) personal för trafikstationerna,

d) personal för maskinstationerna,

e) åkande personal.

Vad grupp a) beträffar, så inträder vid förkortning av arbetstiden givetvis motsvarande ökning i enhetskostnaderna, för så vitt icke arbetsintensiteten ökas, och detta torde åtminstone hittills icke hava varit fallet.

I olikhet mot vad tidigare varit brukligt i fråga om personal under grupp b), kunna numera även tjänstgöringsperioder av mindre längd i viss omfattning hopsummeras intill stadgade maximitiden. Härigenom har denna personal kunnat effektivare utnyttjas än tillföre, varför verkningarna av de nya tjänstgöringsföreskrifterna i detta fall neutraliserats.

Genom inskränkningar i de banbevakningspersonalen ålagda inspektionerna av banan har ytterligare en icke oväsentlig tid inbesparats, som resulterat i minskat personalbehov. Det må dock erinras om att banbevakningspersonalen även utför underhållsarbeten i avsevärd omfattning samt mångenstädes och i större utsträckning än tidigare biträder vid trafikstationernas skötsel, allt omständigheter, som komplicera förhållandena och omöjliggöra en värdesättning av vad i punkt 8 benämnes »produktionskostnaderna» före och efter de nya tjänstgöringsföreskrifternas tillämpning.

I fråga om grupp c) trafikstationernas personal, samt d) maskinstationernas personal, och e) åkande personal, hade före lagens tillkomst genomförts en differentiering allt efter arbetets art, i det att dels nattjänst taxerats högre än dagtjänst, dels större hänsyn tagits till relationen mellan nominell tjänstgöringstid och effektiv arbetstid. De nya bestämmelserna ha medfört en partiell utjämning i förevarande hänseende. Tidsförkortningen har alltså icke varit likformig.

Verkningarna av tidsförkortningen ha i fråga om trafikstationstjänsten till en ej ringa del kompenserats därigenom, att arbetet genom minskning av tiden för öppethållande av expeditioner och magasin koncentrerats; även

vid tidtabellernas uppgörande har i viss mån hänsyn måst tagas till de nya tjänstgöringsbestämmelserna. Ifrågavarande koncentration betyder emellertid en viss sänkning av statens järnvägars gamla standard och kan densamma sägas hava skett på allmänhetens bekostnad. I fråga om stationspersonalen är vidare att märka, att på en del stationer personalantalet väsentligen bestämmas av toppbehovet vid vissa bestämda tidpunkter, t. ex. vid visst tågmöte. En förkortning av den stadgade arbetstiden behöver i sådant fall icke medföra någon personalökning. Så stor genomsnittlig ökning, som kalkulatoriskt motsvarar tjänstgöringstidens förkortning, kan sålunda här i sin helhet icke räknas med.

Angående grupp d), maskinstationernas personal, gäller för en del ungefärligen detsamma som under grupp a) sagts — en förkortning av arbetstiden medför motsvarande ökning av kostnaderna; för en annan del åter gäller vad som här ovan beträffande en del stationer sagts om trafikstationernas personal.

Samma borde teoretiskt taget gälla om den åkande personalen, då ju för densamma arbetsprestationen i stort sett är proportionell mot tjänstgöringstiden. För denna personal hade emellertid redan före den nya arbetstidslagens genomförande tjänstetiden nedsatts till c:a 205 timmar per månad. Härutinnan gjordes därför de facto ingen ändring. Sänkningen av den högsta tiden är dock under normala förhållanden av viss betydelse, i det att man, om marginalen mellan denna maximaltid och den normala turlistetiden är stor, dels knappast riskerar någon övertidsersättning, dels har möjlighet under de månader, då godstrafiken är stor, utan personalförstärkning insätta extra godståg. Arbetet vid järnvägarna är nämligen ganska ojämnt fördelat på olika årstider. Då på grund av den speciella utbildning, som erfordras, möjligheterna att använda tillfällig arbetskraft är relativt begränsad, medför detta en ökning av kostnaderna per arbetsenhet. Av största vikt är därför, att möjligheterna att uttaga övertid ej göras för snäva, vilket även gäller i fråga om den stationära personalen.

Vad ovan sagts, avser närmast normala trafikförhållanden.

Då det nu gäller besvarande av förevarande fråga rörande produktionens fördyrande, må beaktas, att någon utredning, vilka kostnader arbetstidens förkortning under normala förhållanden skulle komma att förorsaka, ej har gjorts, och skulle en sådan givetvis kräva mycket vidlyftiga och svåra detaljundersökningar inom olika tjänsteområden. Resultatet därav torde i allt fall vara av tämligen tvivelaktigt värde. Att det dock måste röra sig om mycket betydande belopp framgår redan därav, att statens järnvägars nuvarande avlöningskostnad uppgår till c:a 120 milj. kr. per år. Det är därför tydligt, att den besparing, som kunde ernås vid en utsträckning av arbetstiden från 8 till 10 timmar per dygn, icke kan beräknas proportionell mot denna utsträckning, men torde komma att uppgå till ej obetydliga belopp.

De beräkningar angående lagens verkningar, som gjorts, ha emellertid samtliga avsett förhandenvarande förhållanden, d. v. s. en trafik väsentligt mindre än vad som svarar mot statens järnvägars kapacitet. Så kalkylerades april 1920 med en ökning av omkring 4½ milj. kronor, personalen ansågs följaktligen i förhållande till den dåvarande personalkostnaden, 180 milj. kronor per år, i stort sett någorlunda tillräcklig även med den kortare arbetstiden. I juni samma år räknades för senare halvåret 1920 med en ökning av i runt tal 2 milj. utöver vad i kostnadsstaten beräknats. Båda dessa siffror äro givetvis ytterst osäkra. Ännu vanskeligare är att bedöma vilken kostnadsökning, som faktiskt inträtt. På grund av trafikens ytterligare nedgång och vissa åtgärder från styrelsens sida har nämligen sedan 1920 trots arbetstidslagen personalstocken mycket avsevärt reducerats. Det skulle således närmast gälla att avgöra, vilken ytterligare reduktion varit möjlig med den längre arbetstiden. Någon undersökning härutinnan är ej gjord, men torde man kunna hålla före, att, då numera nästan all icke ordinarie personal avskedats eller permitterats, ifrågavarande reduktion skulle hava medfört relativt obetydliga besparingar.

Totalomdömet om arbetstiden skulle alltså bliva,

att under nuvarande exceptionella lågtrafik kostnadsökningen vid statens järnvägar är mindre betydande i förhållande till statens järnvägars hela omslutning,

varemot vid en trafikintensitet motsvarande statens järnvägars tekniska kapacitet förkortningen av arbetstiden medför en betydlig ökning av kostnaderna.

Att man genom en sänkning av statens järnvägars standard i trafikhänseende till viss del kan kompensera lagens verkningar ändrar givetvis därutinnan intet väsentligt.

Vad här sagts, gäller väsentligen vad i socialstyrelsens formulär benämnas rörliga kostnader.

Ökningen i de fasta kostnaderna, framkallad genom ökad kapitalinvestering, torde däremot icke bliva av någon större betydelse.

4. Vattenfallsstyrelsen (Luleälvens kraftverksbyggnader). (Siffrorna hänvisa till vissa frågor å form. 1:a.)

3. I vissa arbeten, såsom schaktningsarbeten och dylikt, där utrymmet medger blott ett bestämt arbetarantal, kan genom ökning av arbetarantalet arbetets fortgång ej påskyndas, utan har arbetet blivit fördröjt i proportion till den minskade arbetstiden.

Å andra arbetsplatser, där arbetsstyrkan kunnat ökas, har vid brådskande arbeten så måst ske, även om arbetet fördyrats och arbetskvantiteten per arbetare minskats, för att få arbetet färdigt i beräknad tid. Omfattningen härav, som är beroende av en mångfald olika faktorer för varje arbete, kan ej närmare preciseras.

6. Förbättrade och ökade maskinella utrustningar ha under senare år kommit till användning för att bättre kunna tillvarata den mänskliga arbetskraften, men detta har ej skett till följd av arbetstidsbegränsningen utan genom tekniska framsteg på dessa områden. 8-timmarslagen som sådan har ej kunnat konstruera fram några förbättrade arbetsmetoder eller arbetsmaskiner. Beträffande utnyttjandet av arbetsmaskiner bör antecknas, att vid kortare arbetstid även arbetsmaskinernas utnyttjandetid inskränkes proportionellt med förkortningen av arbetstiden.

7 a. I snickarverkstaden i Porjus förbjöds arbetarna av organisationen med hänvisning till 8-timmarslagen att arbeta mer än 8 timmar, ehuru de själva önskade göra detta, och arbetet var mycket brådskande. De fingo ej ens snickra dörrar, fönster o. d. helt utomstående och få betalt per styck å räkning. Flera arbetare måste därför anskaffas och provisoriska åtgärder vidtagas för att medhinna arbetet.

7 b. I Suorva, där ett helt samhälle måst uppföras för arbetarna, har 8-timmarslagen medfört mycket svåra kostnader, enär man med längre arbetstid på denna avskilda plats, dit arbetarna ej kunna medtaga sina familjer, kunnat i motsvarande mån minska arbetsstyrkan och därmed kostnaderna för bostäder, mattransporter m. m. sådant.

8. Byggnadskostnaderna hava givetvis ökat till följd av a) ökade bostäder och i vissa fall flera arbetsmaskiner, b) att avlöningarna fullt kompenserats mot den förkortade arbetstiden samt även i vissa fall därigenom, att tiden för arbetenas utförande förlängts, vilket medför ökade allmänna kostnader.

9. Under den tid, arbetstidslagen varat, har arbetsintensiteten varit sjunkande, men kan detta ej tillskrivas 8-timmarslagen, utan det allmänna tidsläget med dess depraverande tendenser. Givetvis bör arbetsintensiteten vid kortare arbetstid kunna öppnas och har kanske inträffat i speciella fall, men som totalomdöme måste sägas, att så ännu ej skett.

10 b. Arbetsinkomsten är densamma som förut, då minskning i arbetstid kompenserats med ökad timavlöning.

Många arbetare önska och begära extraarbete på fritid men hindras härtill av 8-timmarslagen såtillvida, att organisationerna mången gång tolka den så, att extra arbete över 8 timmar ej får ske. Försök har i Harsprånget till och med skett att förbjuda egnahemsbyggare bygga sina egna stugor på fritid.

10 c. Större intresse för förbättrade bostadsförhållanden har under dessa år kunnat konstateras men ej beroende på 8-timmarslagen utan på förbättrad ekonomi. Om vissa arbetare numera ägna mera tid för familjen

och barnens uppfostran, torde detta dock ej kunna anses vara regel.

10 d. Någon förbättring i levnadssättet av betydelse kan ej påvisas, om man undantager, att vid 2-skiftgång arbetet nu kan sluta kl. 11 e. m. i stället för kl. 1 eller 2 f. m. förut.

10 e. Under senare år hava många yngre arbetare använt sig av tekniska aftonskolor, bibliotek o. d. för att förkovra sitt vetande, men de flesta ha nog dragits ut i nöjeslivet, där särskilt kortspel och dans ökat i avsevärd omfattning.

12. Erfarenheten från den nuvarande arbetstidslagens verkningar ger vid handen, att det är principiellt felaktigt att i en lag bestämman en viss maximiarbetstid.

Det torde ock kunna sägas, att den nu gällande provisoriska lagen haft det goda med sig, att vid många företag och fabriker m. fl. platser, där 8 timmars arbetsdag är lämplig och rättvis, d. v. s. rationell, sådan införts, men att man även fått klarhet uti, att vid många arbeten såsom lantbruksarbete, sjötrafik, byggnadsarbeten m. m., speciellt i Norrland med dess ljusa somrar samt mörka och hårda vintrar, tillämpandet av en lagstadgad 8 timmars arbetsdag är fullkomligt oriktigt och obehövt. Även har genom den provisoriska lagen konstaterats, huru ofantligt ingripande en dylik lag är för hela landets ekonomi, och huru oerhört många specialfall uppstå, där lagen för alla parter är skadlig och olämplig. Därigenom att bestämmelserna för arbetstidsbegränsningen fått formen av lag, har den i många fall på ett oriktigt sätt tolkats och använts av arbetarorganisationer och enskilda till stort men för arbetarna själva vid sådana platser och tillfällen, då alla önskat längre arbetstid, varjämte lagen särskilt hos mången yngre varit orsak till den missuppfattningen, att arbete längre än 8 timmar är skadligt och oriktigt, varigenom skapas en viss misstro och motvilja mot arbetet som sådant. Därvidlag stödjade de sig givetvis på den genom mycken agitation och strid framkomna lagen mot arbete utöver ett visst antal timmar per dag.

Lyckligast är givetvis att eventuella bestämmelser om arbetstiden ej få formen av lag

utan av överenskommelser mellan arbetsgivar- och arbetarorganisationer, varvid lättare en rationell arbetstid kan införas på varje arbetsplats med dess säregna förhållanden.

5. **Vattenfallsstyrelsen** (kraftverksbyrån). De i samband med åtgärderna för arbetstidens begränsning erforderliga detaljerade bestämmelserna beträffande olika tillåten arbetstid för olika befattningshavare resp. vid olika sorters arbete hava nödvändiggjort en omständlig specificering av varje arbetares tjänstgöringstid i flera sats emellan olikvärdiga arter av arbetstid, exempelvis 60, 56, 52 och 48 timmars vecka, restid, beredskapstjänst o. dyl. samt reduktion av dessa tjänstgöringstider till normal tjänstgöringstid, motsvarande 48 timmars vecka. Detta jämte de invecklade bestämmelserna om tillåten övertid har nödvändiggjort ett omständligt och därför dyrbart rapportsystem och bokföringsarbete. Övervakandet av att de invecklade bestämmelserna riktigt tillämpas, utgör ett hinder för arbetsledningen att få erforderlig tid över för andra arbeten inom tjänsten, som skulle lämna betydligt påtagligare resultat än en noggrann övervakning av att ingen får arbeta för mycket. Det må även påpekas, att i många fall, t. ex. vid arbete på främmande orter, det säkerligen kan vara i arbetarens eget intresse att kunna bedriva arbetet med längre arbetstid än den nu tillåtna och att därefter kunna tillbringa någon tids ledighet i hemmet mellan arbetsperioderna.

Slutligen må påpekas, att arbetstidens begränsning inom industrien medför en tendens att öka maximbelastningen och minska utnyttningstiden för kraftverken, vilket har en ogynnsam inverkan på kraftverkens ekonomi. Tendens till en dylik inverkan har kunnat spåras vid statens kraftverk, om också vissa andra faktorer medverka till att denna tendens icke hittills blivit alltför tydligt framträdande.

6. **Svenska kyrkans diakonistyrelse.** Till svenska kyrkans diakonistyrelse inkom den 27 april 1922 från socialstyrelsen en skrivelse (form. 1 : b n:r 8) med begäran om diakonistyrelsens besvarande av frågan:

»Vilka verkningar kan arbetstidsbegränsnin-

gen anses hava medfört för arbetarna, särskilt med avseende på

e) den ökade fritidens användning, synnerligast vad de yngre arbetarna beträffar (ev. vidtagna åtgärder i syfte att bibringa arbetarna intresse för allmänna angelägenheter, för allmänbildning och yrkesutbildning, för idrott o. d. samt motverka benägenheten för dagdriveri, osunda nöjen, kortspel, krogliv och alkoholförtäring etc.)?»

För att vid besvarandet av frågan stå i levande kontakt med erfarenheterna i församlingarna, lät diakonistyrelsen sagda fråga gå vidare till en del präster och lekmän. Tyvärr måste på grund av den knappa tiden förfrågningarnas antal starkt begränsas. Genom det 25-tal skrivelser, som utgingo, sökte diakonistyrelsen samla erfarenheterna från industrisamhällen i olika trakter av landet och av olika typ.

Diakonistyrelsen tror sig bäst besvara socialstyrelsens fråga genom att i korthet redogöra för de inkomna svaren och därtill foga några synpunkter. Av självklara skäl angivas i regel icke meddelarnas namn och verksamhetsorter.

Från en av Norrlands städer säges:

På frågan — — — får jag anföra:

1) att det icke står mig personligen till buds andra kunskapskällor i denna sak än iakttagelser sådana som vem som helst har kunnat göra;

2) att här i staden icke mig veterligen igångsatts någon särskild apparat i anledning av berörda lagstiftning, men att sedan länge åtskilliga goda krafter äro i arbete för att de, som intressera sig, skola bibringas upplysning i allmänna angelägenheter, ökad allmänbildning och yrkesutbildning; åtskilliga idrottsföreningar verka på sitt sätt med icke ringa uppmuntran från stadens sida, en föreläsningförening nedlägger ett nitiskt, rikt givande och tidsenligt arbete, studiecirklar äro organiserade o. s. v.;

3) att jag ställt mina personliga iakttagelser och intryck under belysning av inhämtade uttalanden från personer, som äro verksamma eller på annat sätt intresserade och införsatta

i de stycken, som under 2) nämnas, och från samtliga dessa håll fått endast en tydlig och enstämig bekräftelse på min uppfattning, att den ökade fritiden *icke* (annat än möjligen i enstaka undantagsfall) av de yngre arbetarna använts till nytta för deras utveckling. Där emot uttalas lika enstämigt, att fritiden i regel av det stora flertalet brukats och brukas till dagdriveri, klubbbliv, helst med dans, ett intensivt kortspelande (hasardspel), kaféliv, automobilåkning och först och sist biografbesök.

Från en stor industriort i Norrland svaras:

Med anledning av Eder fråga får jag meddela, att 8-timmarsdagen bland det yngre släktet i — — — visat sig hava en allt annat än god inverkan. Intresset för kunskaper och bildning har icke visat sig i tillväxt. I — — — församling har fortsättningsskola av 1918 års typ redan inrättats. Men intresset för densamma är hos ungdomen så uselt, att det fordras både lock och pock och ofta hot om tvångsåtgärders vidtagande för att förmå ungdomen att begagna sig av undervisningen därstädes. Och vid de av föreläsningsföreningen anordnade föredragen skådar man i regel förgäves efter ungdomen.

Huruvida 8-timmarsdagen har någon skuld i detta bedrövliga förhållande, är ju icke lätt att avgöra. Faktum kvarstår, att det icke har blivit bättre utan sämre efter denna lags antagande.

Intresset för idrott är starkt. Det är dock kafébesöken, kortspelet, otukten och dansen, som mest synes intressera ungdomen i denna beklagensvärda landsända. Och ju mera ledighet, desto mera synd — så ser det ut här.

Skulden till detta ligger naturligtvis icke i normalarbetsdagen som sådan. Men densamma har *icke* visat sig kunna åstadkomma någon förbättring, då ungdomen endast missbrakar sin genom densamma vunna längre fritid.

Från ett stort industrisamhälle i södra Norrland meddelas:

Utdraget ur socialstyrelsens frågeformulär har kommit mig tillhanda och blivit begrundat av så väl bildningsintresserade arbetsgivare som arbetare. Vi ha alla kommit till samma

resultat: man kan ej svara något som helst därpå. Industriens ledande organisation lär ha gjort detsamma. Vill jag dock redan nu säga, att huvudskälet, att man ingenting ännu vet, är, att den ofrivilliga arbetslösheten åtminstone ute på bruken inträdde alldeles samtidigt med 8-timmarslagen; med arbetslösheten inträda visserligen yttre betingelser för bildningssökande men också en oerhörd psykisk depression, som verkar hämmande även på förut rätt så vakna människor, på den stora massan verkar den mycket tyngande; allt derangeras. Föreläsningsverksamhet t. ex. har gjort goda framsteg — men det är en klick, som besöker dem regelbundet, en 100 män, då dock samhället här har 2,000 arbetslösa, varav ytterst få arbeta hel tid. Dans t. ex. florerar och kortspel avtar, beroende på att det förra ej kräver så mycket pengar och att det senare ej roar utan valuta, vilket nu är ont efter. Dessa företeelser kunna ej här göras beroende av lagen, ej heller idrotten, om man nu kan kalla brottnen och boxning för idrott — det tog fart före 1920. Spriten avtar av brist på pengar o. s. v. Intet kan, som synes, tillskrivas lagen.

Från Uppland svaras: Lagens verkningar i vad avser arbetarna på — — — synas mig uteslutande vara goda. Inga nämnvärda olägenheter av etisk innebörd hava visat sig. Anledningen därtill är, att avlöningssystemet för flertalet arbetare här kvarstår enligt gammalt bruksmanér med av arbetsgivaren upplåtna boställen (d. v. s. slätterängar och smärre åkerland), på vilka arbetarna föda 2, 3 à 4 kor m. m. Innan arbetstiden genom lagstiftningen begränsades, påvilade arbetarna en alltför dryg arbetsbörda, i det de saknade annan tid att sköta sitt jordbruk än tidiga morgon- och sena aftontimmar. Detta ledde till överansträngning och olust och medgav icke tillräcklig tid till föreningsliv och andra intellektuella sysselsättningar. Visserligen medgavs fullständig ledighet för slätterarbete under 14 dagar. Men under den övriga delen av jrbrukssäsongen hade boställsinnehavarna dubbla dagsverken att utföra.

Efter 8-timmarslagens införande

derna i järnverket, där arbetet utföres skiftesvis dygnet runt, större delen av fredagen och hela lördagen fria för bostälленas skötsel. Något övermått av fritid, frestande till dagdriveri och osunda nöjen föreligger sålunda icke.

Några särskilda åtgärder för att motverka lagens följderna hava icke vidtagits. Arbetarna hava en studiecirkel, och en föreläsningsförening finnes, men dessa bildningsföretag hava startats oberoende av sagda lag.

Från Uppsala säges:

Svaret på ovanstående är förenat med allt för omfattande tidsödande undersökning, därest det skulle bli till verklig vägledning. Så vitt mig känt är, utan sådan noggrannare undersökning, har 8-timmarslagen ej märkbart förändrat situationen. För övrigt är ju nästan alldeles hopplöst att skilja på, vad lagen haft till konsekvenser och vad som är företeelser av arbetslöshetssituationen.

Från en stad i Dalarna meddelas:

Här har nog förekommit åtskilliga försök att bibringa arbetarna intresse för allmänna angelägenheter m. m.

Lärare vid folkskolor i både staden och socknen hava ordnat med aftonskolor och studiecirkel och ha de samlat en del ungdom för sådant arbete, olika antal på olika trakter. En folkhögskoleförening har särskilt under vintern haft kurser här; deltagandet i dessa kurser har dock ej varit så stort från ungdomens sida, men en av dem, som arbetar med i dessa kurser, har uttalat den meningen, att det nog är att hoppas att deltagandet blir livligare, när de unga en gång fått bättre syn på detta arbete. Idrottslivet har varit ganska livligt, synnerligen vintertid. Lärlingsskolor finnas här i staden och hoppas vi, att de unga skola bättre lära sig förstå deras betydelse. Det finns ju också en del, som nu arbetar på att få ungdomen under fritiden till dansbanorna, men det synes som om en stor del av de unga här ej vill vara med. Föreläsningsförening finnes här i staden och samlar den på kvällarna en icke ringa kontingent av ungdom. Arbetslösheten, som nu varit mycket stor här, har nog haft det med sig, att många driva omkring på vägar och gator.

Från Stora Tuna meddelas:

Då jag av diakonistyrelsens sekretariat anmodats att meddela mina erfarenheter rörande den ökade fritidens användning, synnerligast vad de yngre arbetarna beträffar, samt ev. vidtagna åtgärder i syfte att bibringa arbetarna intresse för allmänna angelägenheter, för allmänbildning etc., får jag meddela erfarenheter från Stora Tuna församling, och där särskilt från Domnarvets arbetarvärld.

Domnarvet med kringliggande byar utgör ett befolkningskomplex på omkring 10,000 personer. Av dessa torde ungefär 1,200 räknas till kategorien yngre arbetare, d. v. s. 16—30 år.

Vilka åtgärder ha nu vidtagits för att väcka dessa arbetares intresse för allmänbildning etc.? Jo, för det ändamålet har ledningen för bergslagens praktiska ungdomsskolor utvidgat och moderniserat bildningsverksamheten på platsen, inrättat studiecirkel och anordnat kommunalkurser. En modern idrottsplats håller på att anläggas.

Dessa åtgärder ha lett till synnerligen glädjande resultat, vilket framgår av följande sifferuppgifter. År 1917—1918 (1 maj 1917—30 april 1918) uppgingo boklånen till 5,127 och låntagarna till 233; 1 studiecirkel var då i verksamhet. År 1921—1922 (1 maj 1921—30 april 1922) uppgingo boklånen till 19,101 och låntagarna till omkring 500; 9 studiecirkel ha under året varit i verksamhet med i medeltal 15 personer vardera och med sådana ämnen på programmet som svenska språket, engelska, litteraturhistoria, yrkeshistoria, socialism, bokhålleri m. m.

Om man granskar ovanstående uppgifter och därtill fogar den upplysningen, att den största procenten av låntagare utgöres av kategorien yngre arbetare, så finner man, att under fyra år har antalet låntagare mer än fördubblats, och antalet boklån nära nog fyrdubblats. Beträffande boklånen har det visat sig, att skönlitteraturen mer och mer får vika för facklitteratur. År 1918 utgjorde facklitteratur omkring 18 procent av alla boklån, år 1921 omkring 25 procent.

Det är uppenbart, att den ökade fritiden varit en av de faktorer, som åstadkommit

denna stegring i fråga om boklån och låntagare. Naturligen finnes det en del yngre arbetarelement, som äro immuna mot all bildningsverksamhet och som använda den ökade fritiden framför allt till kortspel, men i stort sett tvekar jag icke att säga, att den ökade fritiden i bildningshänseende varit till den yngre arbetarvärldens fromma.

Från Dalarna skriver en annan meddelare:

Det är icke tvivel underkastat, att lagstiftningen om arbetstidens begränsning i många avseenden varit till välsignelse, icke minst i fråga om de möjligheter, som den ökade fritiden medfört. Arbetare med familj ha härigenom blivit satta i tillfälle att på annat sätt än genom sitt ordinarie arbete gagna de sina. Den ökade fritiden begagnas av dem till trädgårdsarbete eller förtjänstarbete eller handräkning åt hustrun eller fiske eller vederkveckelse tillsammans med hustru och barn. En del av de yngre arbetarna däremot, varvid avses sådana i åldern 15—20 år, ha ännu icke förstått, åtminstone på denna ort, att rätt tillgodogöra sig den ökade fritiden; så snart snön går av marken, ser man överallt i backarna grupper av kortspelande ungdomar. Antagligen bedrivs kortspelet även vintertid i ungdomskasernerna i icke mindre utsträckning. Dessa för kortspel begivna arbetare synas tills vidare immuna för högre intressen. När de icke spela kort, använda de sin fritid till dagdriveri eller osunda nöjen av olika slag. Men det får icke lämnas onämnt, att det vid sidan av dessa finnes en icke ringa skara yngre arbetare, vilka med intresse begagna sig av de möjligheter, som givas i lärlingsskola, föreläsningsförening och bibliotek att förkovra sina kunskaper. I regel äro dessa jämväl hängivna utövare av idrott. Det är de sämre elementen, som mest synas och mest låta tala om sig. Huruvida de äro i majoritet, vågar jag icke avgöra.

Från en stad i Västmanland:

Från samhällets sida har intet särskilt vidtagits för att bibringa arbetarna intresse för allmänna angelägenheter, för allmänbildning och yrkesutbildning. I den aftonskola, som sedan gammalt finnes i vår stad, deltaga rätt

många unga. Där meddelas undervisning i så väl skolämnen som teckning, målning och slöjd. Flera studiecirklar uppstodo — troligen i samband med den ökade ledigheten från arbetet — för 1½ år sedan. Staden gav fri lokal i ett skolhus. Dessa studiecirklar leddes av arbetarna själva. Staden har iordningställt en idrottsplats för några år sedan.

Ett gott medel mot mångas dagdriveri har nog sången varit. Deltagarna ha mest utgjort unga arbetare. Troget och villigt ha de kommit, mestadels två vardagskvällar i veckan (kl. 8—10 e. m.). Troligen kunde arbetarna icke orka eller ha lust att sjunga så ofta, om ej arbetstiden vore begränsad. För att motverka alkoholförtäring har den individuella kontrollen, allt ifrån tillståndet till 4-literstilldelningen, varit rätt så stark. — — — står i avseende å denna kontroll långt framom de flesta andra städer. Nykterhetsnämnden och systembolagets styrelse ha med förståelse inbördes sökt höja nykterheten och motverka slarv och drickande på ledigheten från arbetet. I folkbiblioteket har folket tillfälle att tillfredsställa sin läslust. Tyvärr är lokalen för liten. Endast under utlåningstiden, 3 kvällar i veckan, kunna ett mindre antal få sitta och läsa i lokalen. Bibliotekslokalerna äro avsedda för utlåning. Vi se oss om efter ny lokal, ha ett förslag till omändring av ett hus, men samhället kan i denna tid icke ha mycken lust att lägga ut medel till icke fullt nödvändiga arbeten. Här lämnas en uppgift å boklån under de senare åren. Stegringen beror till stor del av ökad ledighet för arbetarna. Boklån: »läsåret» 1916—17 summa 8,454, kalenderåret 1919: 12,515 lån; kalenderåret 1920: 15,839 lån; 1921: 17,073 lån. Skönlitteraturen har utgjort omkring 50 procent av lånen. I föreläsningsföreningens verksamhet har man kunnat se ett stort intresse år efter år, då det gällt deltagande från allmänheten. Föreläsningarna hållas på söndagsaftonen och deltagandet blir oberoende av inskränkning i arbetstiden.

De skadliga följderna av den myckna ledigheten kan man visst se; driveri till sent på natten, ett hopande i gathörnen snart efter

arbetstidens slut, ett »intagande» av kaféer och konditorier, så att andra »tillfälliga» besökare få se sig om efter plats m. m. Sådant har kanske icke att göra med 8-timmarslagen utan är följderna av en viss, stundom bornerad självkänsla hos de unga arbetarna, i andra städer ses den t. ex. hos gymnasterna i samma ålder.

Från Värmland svaras:

Något större intresse för andliga och ideella värden kan ej förmärkas. Mitt intryck är, att arbetstidens begränsning har ökat utelivet och biografbesöken. Det visar sig alltför vara relativt svårt att samla arbetare till talrikt besök å föreläsningar och liknande ideella tillställningar. Vi ha här försökt med frivillig aftonskola, föreläsningar, musikaftnar, uppläsningaftnar o. s. v. Resultatet har detta år varit bättre än förut, men trots allt står arbetarnas stora flertal utanför. Biografen och folkets park äro alltför de stora attraktionerna.

Hoppet om att arbetarna skulle ägna den ledigblivna tiden åt ett fördjupande av sin andliga människa har hittills åtminstone *icke* besannats.

Från Östergötland:

Vad som i — — — gjorts för att bereda bildningstillfällen för särskilt de yngre arbetarna har varit:

- a) mycket goda populärvetenskapliga föreläsningar;
- b) anskaffande av ett rikhaltigt folkbibliotek;
- c) föredrag och föreläsningar å kyrkliga ungdomsförbundet och nykterhetssammanslutningar.

Något ökat intresse med arbetsstidens begränsning för de givna bildningsmöjligheterna har ej förspotts. Så snart föreläsningarna tenderat något litet mera än vanligt åt kunskapsmeddelande, har åhörarantalet väsentligt minskat. Det som företrädesvis lockat, har varit föredrag med skioptikonbilder och filmer. Icke ens värdefulla musikkonserter ha förmått samla.

Biblioteket har flitigt använts av barn i skolåldern, men högst obetydligt av ungdom i åren 17—25.

Utöver agitation vid val har man ej kunnat finna något ökat intresse för allmänna angelägenheter.

Idrotten har väsentligt ersatts av dansbanor, bilåkning, kortspel, biograf- och kafébesök samt i att stå timtals fåfånga och rökande och pratande på torgen och i gathörnen. De kringliggande större gårdarnas lösa arbetare och i någon mån även »befolket» — den manliga delen — plåga ofta tillbringa sina eftermiddagar i staden, i regel utan intresse för något ideellt. Den bättre tillgången på pengar och den större fritiden kom för tidigt. Förutsättningar att rätt begagna bådaderna funnos som regel icke.

Allmänt kan sägas, att bildningsintresset är nedåtgående.

Från Göteborg anføres följande:

Med anledning av Eder förfrågan om mina erfarenheter angående de verkningar, som arbetstidsbegränsningen kan anses ha medfört för arbetarna, »särskilt med avseende på den ökade fritidens användning, synnerligast vad de yngre arbetarna beträffar», vill jag anföra följande.

Jag förutskickar två anmärkningar. Den ytterst korta tid, som stått till buds för svarets avfattande, har hindrat mig att samla tillräckligt siffermaterial. Dessutom är denna tid av arbetslöshet ej ägnad till slutsatser, som avse normala förhållanden. Så har t. ex. helt visst en del yngre arbetare deltagit i kurser för arbetslösa för att därigenom undgå att bli uttagna till nödhjälpsarbete. Låt vara att sedan under kursens fortgång intresset för studierna vaknat. Det är på tvenne verksamhetsfält, som jag fått personlig kännedom om de förhållanden, som frågan berör: studiehemma Nordgården och den kyrkliga sjömansvärden här.

Under det att de vandringsbibliotek, som sjömansmissionen utlämnat vid båterna, blivit flitigt anlitade, visar sjömannen under sin vistelse i hamn ej i regel något större intresse för boklig bildning. Under den gångna vintern har ett flertal föreläsningar i skilda ämnen anordnats å Göteborgs läsrum för sjömän och i regel varit besökta av 30—50 åhörare. Däremot ha samkväm med religiösa föredrag besökts av så många lokalen rymt.

Å studiehemma Nordgården har, bortsett

från några klubbar, 15 studiecirklar samt två kurser i slöjd varit anordnade med omkring 300 deltagare, ungefär lika många män som kvinnor. Dessutom har en folkhögskolekurs för 40 arbetslösa män pågått 4 timmar dagligen. Hos många av dessa har en verklig bildnings-törst gjort sig gällande. — Just de, som mest ivra för bildningsrörelsen, äro de, som kraftigast reagera mot osunda nöjen, kolportagero-maner, kortspel, sport i förråande former. Den-na rörelse är alltså ej blott intellektuell, utan har även etisk innebörd.

Vid diskussioner har ock från flera håll fram-hållits nödvändigheten av, att fackföreningarna icke ensidigt sysselsätta sig med lönepolitik utan även ta upp mer ideella frågor till dryft-ning.

Inom en del nykterhetsordnar här bedrives ett omfattande bildningsarbete. Och från le-dande håll inom arbetarnas bildningsförbund i Göteborg har jag fått bekräftat, att studie-cirklarnas antal ökats och endast svårigheten att få lokaler har satt de nuvarande gränserna. Särskilt glädjande är det intresse, som visats för de serieföredrag i kommunalkunskap, som anordnats.

Tänker man på, hur förlamande på sinnet den nuvarande nödtiden måste verka, är denna ökade bildningssträvan bland kroppsarbetarna ett hoppfullt tecken. Men det torde, efter så kort prövotid och med hänsyn till de säregna förhållanden, som nu råda, vara omöjligt att avgöra, vilken inverkan normalarbetsdagen här haft. Man får ej heller bortse från, att ännu hela lager av arbetarna äro oberörda av denna bildningssträvan. Av de arbetare, jag samta-lat med i saken, har ingen vågat bestämt på-stå, att något omslag skett i samband med normalarbetsdagens införande. Och tämligen enstämmigt har man angivit den ivriga lusten för fotbollsspel som ett absolut hinder för ett verkligt studieintresse.

Som sammanfattning torde kunna sägas:

Hos de mera vakna arbetarna ett förökad intresse för djupare bildning. Hos somliga kan man finna ett patos med snart sagt reli-giös betoning. Sambandet med den förmin-skade arbetstiden är omöjligt att fastslå. Den

stora massan är ännu oberörd av denna bild-ningssträvan.

Från Västergötland:

Med anledning av Eder förfrågan angående verkningar av arbetstidsbegränsningen får jag härmed, vad angår, meddela, att några avvisidor angående den ökade fritidens användning här icke framträtt. Kortspelsva-nan är nu betydligt reducerad mot förr, re-striktionerna beträffande rusdryckerna ha min-skat alkoholförtäringen även bland de yngre arbetarna. Logen N:s lånebibliotek användes synnerligen flitigt. Många yngre arbetare be-driva idrott, framför allt fotbollsspel, på sin fritid. De äldre arbetarna ägna i regeln sin ökade fritid åt hemsysslor, särskilt uppodling av den mark, där de eventuellt lyckats förskaffa sig ett eget hem.

Från Halland:

Hemkommen från en resa finner mig till mötes Eder skrivelse av den 5 d:s beträffande socialstyrelsens begäran om yttrande angående 8-timmarsdagens verkningar, särskilt med hän-syn till fritidens användning.

Då nu tiden, inom vilken mitt svar önskats, gått till ända, har jag intet annat göra än meddela Eder om mitt förhinder som skäl för, att Eder skrivelse ej blivit besvarad.

Mitt svar skulle eljest hava gått i den rikt-ning, att fritiden icke blir utnyttjad på sätt man med denna lag önskat och tänkt. Dans-och biograflokaler, varav härstädes finnas allt för många, frekventeras i allt för stor ut-sträckning av särskilt de yngre, och jag är alldeles övertygad om, att åtminstone en tim-mes längre arbetstid per dag vore önskvärd och ej alls till skada vare sig för unga eller de mera till åren komna. Att sluta sin dag redan kl. $\frac{1}{2}$ 5 sommar som vinter är för be-kvämt.

Jag anser dock, att den ökade ledigheten givit en viss del av arbetarna, som hava in-tresse för koloniträdgårdar, mera tillfälle att njuta av dessa, men det kan å andra sidan ifrågasättas, om detta är god nationalekonomi, då det reella arbetet får lida därpå och per-sonalen i tjänstemannaställning inom industri och handel, särskilt i landsorten, ingalunda

kan få lämna sitt arbete så tidigt på eftermiddagen.

Från Skåne:

Med anledning av Eder önskan om meddelande angående arbetstidsbegränsningens verkningar för arbetarna, får jag härmed meddela:

att härstädes ordnats, för att bibringa arbetarna intresse för allmänna angelägenheter och allmänbildning, studiecirklar och föreläsningar, vilka någorlunda blivit begagnade, dock icke i önskad omfattning;

att härstädes, för yrkesutbildning, igångsatts lärlingskurser med tillfälle till anslutning för även äldre personer än egentlig ungdom och att denna anslutning i någon mån ägt rum men varit ojämn;

att likaså för idrott bildats sammanslutningar och att staden trätt emellan för tillhandahållande av idrottsplats m. m. samt att idrott också utövas i rätt god omfattning, dock mest av de yngsta arbetarelementen;

att frekvensen på biograferna minskats sedan förra delen av år 1921, men att minskningen kommer på gifta arbetare;

att frekvensen i danslokaler tilltagit synnerligen kraftigt från alla klassers sida, även från arbetarklassens, där om mången gäller, att han eller hon minst en gång i veckan tillbringar aftonen och avsevärd del av natten å danslokal;

att kortspel också tilltagit, så att yngre arbetare påträffas nästan över allt, spelande om penninginsatser, och att dylika spelpartier etableras redan på förmiddagen inför offentligheten samt att kroglivet knappast undergått någon förändring, vilket emellertid icke hindrar, att alkoholförtäringen, såvida den kan av mig iakttagas rätt, synes hava tilltagit.

Till dessa i korthet refererade uttalanden vill diakonistyrelsen endast nämna:

1) att det för närvarande är synnerligen vanskligt att över huvud med visshet uttala sig om nämnda lagstiftnings verkningar på ifrågavarande områden, då det är omöjligt att avgöra, vad som orsakas av arbetslösheten och vad som beror på bestämmelserna om arbetstidens begränsning. Därtill kommer, att den tid, under vilken 8-timmarslagen ägt gällande

kraft, är allt för kort för att säkra iakttagelser därunder skulle ha kunnat göras;

2) att det dock — så långt som iakttagelser kunnat göras — visat sig mycket olika verkningar i olika fall, varför ett allmänt svar ej giver utrymme åt de skiftande erfarenheterna. Måhända visar olikheten, att i denna fråga — liksom i andra jämförliga — en individualisering av lagen kunde vara befogad. Orsakerna till denna olikhet torde böra sökas i olika karaktär på olika trakter och samhällen, yrken och åldrar; i de mer eller mindre omfattande och lämpliga åtgärder, som vidtagits för att bereda tillfällen till ett gott utnyttjande av ökad fritid m. m.; samt

3) att *dels* många ogynnsamma följder enligt allmän erfarenhet måste påpekas, vartill framför allt hör skadlig sysslolöshet och tygelöshet i ungdomens nöjesliv; *dels* att avsevärda vinster i vissa fall synas kunna uppvisas. Detta synes särskilt gälla

a) i fråga om hemmen, där från många håll betygats, att den ökade fritiden gjort samvaron mindre nervös och givit tillfällen — mångenstädes väl utnyttjade — till biträde i hemmens angelägenheter; detta gäller närmast de gifta arbetarna;

b) i sådana fall, där arbetsgivaren håller arbetarna med boställen, av vilkas avkastning arbetarfamiljen till icke oväsentlig del skall livnära sig; därvid har den ökade fritiden givetvis varit till stort gagn; samt

c) beträffande den grupp — tyvärr allt för ringa — som hyser intresse för kunskapers inhämtande och förädlande samvaro, och som genom den ökade fritiden vunnit ökade tillfällen därtill.

Till sist vill diakonistyrelsen med all kraft betona vikten av att, särskilt vad ungdomen angår, den ökade fritiden utfylles med god och vederkvikande sysselsättning och böra alla sedliga krafter i samhället därför göra allt för att utnyttja de tillfällen den ökade ledigheten erbjuder och genom positiva insatser motarbete icke önskvärda följder.

Det visar sig nogsam, att de frivilliga tillfällena till undervisning och goda nöjen ej tillräckligt tillvaratagas. Därför torde för ung-

domens vidkommande dels obligatorisk ytterligare utbildning, dels för dess förvärvsarbete och framtid betydelsefulla kurser metodiskt anordnas.

Stockholm i juni 1922.

På diakonistyrelsens uppdrag:

Gustaf Kyhlberg.

Social sekreterare hos svenska kyrkans diakonistyrrelse.

7. Arbetarnas bildningsförbund.

A. Huvudorganisationen.

Till socialstyrelsen.

Socialstyrelsen har i skrivelse i april d. å. anmodat arbetarnas bildningsförbund att avge yttrande angående verkningarna av den från och med 1920 gällande lagstiftningen om arbetstidens begränsning, särskilt beträffande den ökade fritidens användning. Då givetvis förhållandet mellan arbetstidens förkortning och arbetarnas deltagande i det fria bildningsarbetet är av stor betydelse för förbundets verksamhet och alltid av dess ledning följts med stort intresse, anse vi oss böra utöver vad som å det anvisade formuläret är möjligt, redogöra för vår erfarenhet angående denna fråga.

Först vilja vi med bestämdhet framhålla, att en lämplig avvägning emellan arbetstid och fritid är den viktigaste förutsättningen för en framgångsrik bildningsverksamhet bland arbetarna. En organisation, som har till uppgift att arbeta för ökat deltagande i bildningsarbetet, kan ej med tillräckligt eftertryck gitera för fritidens användning till ett planmässigt självbildningsarbete, om denna fritid är för kort, och om den det gäller blivit så uttröttad av ett allt för långt förvärvsarbete, att han ej är mottaglig för sådan agitation. I och med arbetstidens förkortning har det sålunda blivit möjligt för A. B. F. — detta gäller så väl dess centralledning som de olika arbetarorganisationernas styrelser — att på ett betydligt intensivare sätt än förut bland sina medlemmar framhålla nödvändigheten av kulturell verksamhet. Som ett påtagligt resultat av den nya lagen om arbetstidens begränsning kan alltså inregistreras ett betydligt ökat intresse

för bildningsarbetet bland de olika arbetarorganisationernas styrelser. Utom den agitation och instruktion, som bedrivits av arbetarnas gemensamma, speciella bildningsorganisation, A. B. F., ha de olika fackorganisationernas styrelser genom cirkulär och artiklar i de olika fackorganen uppmanat sina medlemmar att använda den ökade fritiden till självbildningsarbete; liksom också organisationerna i allt större utsträckning anslagit medel till bokinköp, föreläsningar, studiecirklar, korrespondensundervisning, folkhögskolekurser o. s. v.

I vad mån denna intensivare agitation och detta ökade intresse från de olika styrelsernas sida också motsvaras av ett ökat aktivt deltagande i bildningsarbetet av arbetarna själva och huruvida sålunda den förkortade arbetstiden verkligen varit av betydelse för arbetarnes självbildningsarbete, torde efter endast två arbetsårs erfarenhet vara för tidigt att med bestämdhet yttra sig om. Av nedanstående statistik liksom av A. B. F.'s verksamhetsberättelse i övrigt framgår emellertid, att arbetarnas aktiva deltagande i bildningsarbetet högst betydligt ökats från och med arbetsåret 1919—20, d. v. s. samtidigt med att 8-timmarslagen trätt i kraft. Visserligen skulle detta hastiga uppsving möjligen kunna vara rent tillfälligt eller bero på den ökade agitationen. Det är dock svårt att komma ifrån, att det skulle sammanhänga med och framför allt bero på den förkortade arbetstiden.

Vad *studiecirkelverksamheten* angår, har antalet verksamma cirklar under de sex första arbetsåren 1912—19 ökats med i medeltal 76 studiecirklar per år (största ökningen 1916—17 var 97 cirklar), under det ökningen arbetsåret 1919—20 var 296 och arbetsåret 1920—21 286. Antalet aktiva medlemmar i studiecirkelne visade likaledes en jämn stegring från 1912—19 med i medeltal 993 medlemmar per år, under det antalet 1919—20 ökade med 4,511 medlemmar och 1921—22 med 4,243 medlemmar. Vad bokförvärvsbeloppen angår, är i detta sammanhang av intresse den del därav, som utgöres av lokala tillskott, ej vad som tillskjutits av stat, landsting och A. B. F. Under åren 1912—19 ökades i genomsnitt de

Arbets- året	Antal bibliotek	Antal verk- samma cirklar	Antal med- lemmar	B o k f ö r v ä r v , k r o n o r				
				Lokala tillskott	A. B. F.'s bidrag	Statsbidrag	Landstings- bidrag	Inalles
1912—13	51	57	785	1,664·21	1,589·60	—	—	3,253·81
1913—14	113	134	1,824	4,235·51	3,105·76	—	—	7,341·27
1914—15	155	198	2,648	5,213·67	3,291·09	3,425·54	—	11,930·30
1915—16	206	258	3,134	6,590·19	4,302·96	4,192·29	266·15	15,351·59
1916—17	261	326	4,010	10,557·08	5,288·57	5,579·65	295·06	21,720·36
1917—18	304	423	5,535	13,121·71	3,442·30	7,976·32	1,588·87	26,129·20
1918—19	358	515	6,741	15,949·32	3,615·37	8,269·50	1,660·50	29,494·69
1919—20	425	811	11,252	28,449·64	4,714·76	10,612·59	4,533·45	48,310·44
1920—21	491	1,097	15,495	48,185·78	2,107·51	16,479·54	9,441·72	76,214·55
S:a	—	—	—	133,967·11	31,457·92	56,535·48	17,785·75	239,746·21

lokala tillskotten med kr. 2,380·86 per år under det ökningen 1919—20 var kr. 12,500·32 och 1920—21 kr. 19,736·14. Arbetsåret 1921—22, som ännu ej avslutats, har att uppvisa liknande ökning som de bägge sista åren.

Också *föreläsningverksamheten* uppvisar ett motsvarande uppsving arbetsåret 1919—20. Under det att antalet anordnade föreläsningar under åren 1912—19 varierade mellan 151 och 425, anordnades arbetsåret 1919—20 icke mindre än 1,271 föreläsningar, d. v. s. verk-

samheten blev i ett slag 3-dubblad. Under de bägge sista åren har verksamheten ej ytterligare nämnvärt ökats — 1920—21 anordnades 1,322 föreläsningar och 1921—22 omkring 1,200 föreläsningar — beroende framför allt på att arbetarnes lokala tillskott under arbetslösheten i avsevärd grad minskats.

Vad de olika fackförbundens bildningsarbete angår, sammanfaller dess utveckling, såsom av verksamhetsberättelsen framgår, i allmänhet med A. B. F.'s.

Arbetsåret	Antal platser	Antal före- läsnings- serier	Antal föreläs- ningar	Antal före- läsare	Antal åhörare i medel- tal	Kostnader (ej lokala kostnader)	A. B. F.'s bidrag	Statsanslag
1912—13	17	30	151	7	70	1,898·85	772·85	—
1913—14	48	112	501	21	100	7,480·80	4,350·80	—
1914—15	28	45	173	13	70	3,249·20	1,879·20	—
1915—16	54	74	282	23	108	5,282·75	2,848·75	—
1916—17	35	63	240	18	102	4,666·95	2,591·95	—
1917—18	46	61	264	14	116	6,191·26	3,506·26	—
1918—19	88	106	425	26	91	14,560·50	8,285·30	—
1919—20	222	315	1,271	53	107	39,628·26	11,753·26	11,250·00
1920—21	229	329	1,322	63	106	46,946·24	8,696·24	15,250·00
S:a	—	—	4,629	—	—	129,904·81	44,684·61	26,500·00

Av särskilt intresse är att anmärka, att det inom sådana organisationer, där arbetarna ej fått sina arbetsförhållanden förbättrade genom lagen av 1919, visat sig omöjligt att få i gång någon mera omfattande bildningsverksamhet. Så är t. ex. fallet inom sv. gruvindustriarbetareförbundet, vars medlemmar i och med lagens tillämpning fått vissa tidsförmåner (måltidsraster, upp- och nedfart i gruvorna o. s. v.) indragna och därigenom den förutvarande ledigheten förkortad. Trots ivriga försök har ej en enda studiecirkel här kunnat äga bestånd under någon längre tid, och ej heller har någon nämnvärd föreläsungsverksamhet ägt rum.

Inom vissa organisationer, vars medlemmar fått arbetstiden förkortad genom 8-timmarslagen, är arbetet förlagt till sådana tider på dygnet, att ett planmässigt deltagande i bildningsarbetet är mycket svårt att ordna. Så är t. ex. fallet bland hotell- och restaurangpersonalen, postmännen, telegraf- och telefonarbetarne, vilkas arbete ofta är förlagt till kvällarna, d. v. s. under den tid då folkbildningskurser i allmänhet äro anordnade och då kursledare lämpligen kunna erhållas. Samma svårigheter uppstå givetvis också, då nattarbete förekommer eller där arbetstiden är obestämd och fördelad över hela dygnet. Trots dessa svårigheter har dock även bland de nu nämnda arbetsgrupperna under de bägge sista åren aktningsvärda försök gjorts att under fritiden anordna bildningsverksamhet av olika slag.

Som slutomdöme torde sålunda kunna sägas, att ett bestämt samband synes råda emellan längden av arbetarnas fritid och deras deltagande i de fria bildningsarbetet, samt att de svenska arbetarna visat sig väl inse nödvändigheten av att använda den genom 1919 års lagstiftning ökade fritiden till ökat självbildningsarbete.

Brunnsvik, Sörvik i juni 1922.

För arbetarnas bildningsförbund

Yngve Hugo.

B. Stockholmsavdelningen.

Till socialstyrelsen.

Intresset för bildningsarbetet har under de senare åren inom A. B. F:s stockholmsavdel-

ning stått i ständig utveckling och vi emotse med bestämdhet en mycket stark ökning till kommande termin. Men det är för tidigt att nu fråga efter 8-timmarsdagens verkningar. Dess verkningar komma icke att kunna konstateras, förrän vi få genomleva några i ekonomiskt avseende normala år. Krigs-, kris- och arbetslöshetsperioderna göra det omöjligt att nu få fram ett rätt bedömande, ty det kan ju ifrågasättas, om ej dessa kriser äro värre fiender till bildningsarbetet än den långa arbetstiden. Den ökning i intresset, som vi kunnat konstatera, kan likaså väl ha sitt upphov i att tiden kräver en medborgarbildning, som man måste skaffa sig, även om man har lång arbetstid.

Med hälsning

för arbetarnas bildningsförbunds stockholmsavdelning

Carl Landelius.

8. Domnarvet-Borlänge husmodersförening.

Föreningen uppdrog vid sammanträde den 17 maj 1922 åt styrelseledamoten fru Elsa K., gift med järnverksarbetaren O. K., Bergslagsbyn, Borlänge, att besvara socialstyrelsens förfrågning beträffande punkt c i bifogade cirkulär (1:b). Då svaret skulle förlora på ett sammandrag, bifogas det i oförändrat skick.

Domnarvet-Borlänge husmodersförening.

1) Att den kortare arbetstiden inverkar fördelaktigt på hemlivet är tydligt, då familjefadern därigenom får mera tid att ägna sig åt familjen. Den förut tillämpade långa arbetsdagen, då mannen oftast måste vara borta från hemmet 11—12 timmar om dagen, hade till följd att verkligt hemliv ej var att tala om. Barnen, särskilt de mindre, sovo, då han lämnade hemmet, och sovo åter, när han kom hem. Fader och barn finga därför få tillfällen att vara tillsammans och i barnens fostran kunde han ej nämnvärt delta. Hustrun fick då ensam sköta alla hemmets göromål, enär mannen efter den långa arbetsdagen vanligen var uttröttad vid sin hemkomst. Med 8-timmarsdagens införande har hemlivet fått en annan prägel. Visserligen har från den kortare arbetsdagens motståndare gjorts mycket

för att göra lagen illusorisk, t. ex. genom införande av onödiga måltidsraster o. d., som hålla arbetaren kvar på arbetsplatsen 9—10 timmar, beroende på om han har sitt hem i närheten eller om han måste stanna på arbetsplatsen under måltidsrasterna. Men de timmar av ökad fritid arbetaren fått ha dock i allmänhet kommit hemmet till godo utöver det, att det lättat hans stämning av grå enformighet och bringat en något ljusare livssyn. Genom mera tid till samvaro med barnen lära de ömsesidigt bättre känna och hava glädje av varandra. Fadern kan mera leda och lära sonen i nyttiga ting. Genom mera samvaro av hela familjen blir det givetvis mera trevnad i hemmet, vilket även motverkar barnens lust att söka sig nöjen utom hemmet. Hustrun kan numera få hjälp av mannen med tyngre sysslor och med barnens tillsyn, så att även hon får en fristund någon gång.

2) Även intresset för bättre bostadsförhållanden synes ha stigit med införandet av kortare arbetsdag, men som möjligheten att ernå bättre bostadsförhållanden är beroende av de ekonomiska betingelserna, så blir det hos de flesta blott en from önskan.

Ett hittills ganska obeaktat intresse har den kortare arbetsdagen medfört, nämligen lusten till hemarbete för mannen. Härmed följer då en önskan efter ett litet verkstadsrum, där han kan utföra de arbeten han har lust och fallenhet för, såsom t. ex. snickeri, metallslöjd o. s. v. Exempel gives, där mannen på sin längre fritid förfärdigat en stor del av vad han behövt för bosättning.

3) Intresset för eget hem och egen trädgårdstäppa har även, trots de för mannen så osäkra arbetsförhållandena, ökats med den ökade fritiden. Det är ett glädjande förhållande, att många arbetare, som förr ej synt ha haft vare sig tid eller lust att syssla med trädgårdsskötsel, efter 8-timmarsdagens införande med liv och lust ägna sin fritid åt sådant arbete. Särskilt i ögonen fallande är detta förhållande med dem, som lyckats förskaffa sig eget hem med en jordbit till. De produkter, som sålunda frambringas, bli ett värdefullt tillskott i hushållet och samtidigt bringa de ökat intresse

och skaparglädje åt odlaren. Den trevnad, som blommor och prydnadsbuskar ge åt det egna hemmet, är i hög grad ägnad att binda familjefadern fastare vid hemmet och motverka, att fritiden användes till uteliv.

9. Stockholms elektricitetsverk.

I stort sett har arbetstidslagen i Stockholm nedbringat den ordinarie arbetstiden från 57 timmar till 48 timmar per vecka, enär de nedläggningar, som gjordes närmast före lagens antagande, äro att anse som en förskottering. Denna sänkning av arbetstiden har dragit med sig ökad kostnad för den elektriska energiens alstring, föranledd dels av större personalutgifter för driften och dels av minskad utnyttningstid för verken, varigenom de fasta kostnaderna måste fördelas på en proportionsvis lägre förbrukning. Denna ökning i produktionskostnaderna har naturligen funnit sitt uttryck i höjda tariffer, men oavsett detta har den avkortade arbetstiden för industrikonsumenter, som köpa sitt energibehov efter rationella tariffer, medfört en ytterligare fördyring av energien, beroende på att en rationell tariff leder till ett högre pris vid lägre utnyttningstid. Till belysning härav må framhållas följande.

Stockholms elektricitetsverks nuvarande tariff för trefasenergi, levererad till större abonnenter, har, om den i detta sammanhang oväsentliga kolklausulen utelämnas, följande lydelse:

En fast årsavgift av 4,000 kr. + en årlig effektagift av 80 kr. per maximalt uttagen kilowatt + en avgift av 2 öre per förbrukad kilowattimme.

Följande exempel äro beräknade för en abonnent, som vid 57 timmars arbetstid per vecka hade en maximalbelastning av 100 kw. och en utnyttningstid av 2,000 timmar per år, d. v. s. en förbrukning = 2,000 timmar × 100 kw. = 200,000 kw. per år. Under dessa förhållanden beräknas årskostnaden sålunda:

Den fasta årsavgiften	4,000:—
Effektagift: 100 kw. à 80:—	8,000:—
200,000 kw. à 2 öre	4,000:—

Kronor 16,000:—,

motsvarande ett genomsnittspris av 8 öre per förbrukad kw.

Vid övergång till 48 timmars arbetstid antages först, att abonnenten söker upprätthålla samma produktionskvantitet som förut. Antalet arbetare och maskiner måste då ökas i omvänd proportion till arbetstidens minskning, d. v. s. till $57/48 \times 1 = 1.1875$. I samma proportion växer naturligen även maximalbelastningen, som sålunda blir 118.75 kw., varmot antalet förbrukade kw. förblir detsamma, enär produktionskvantiteten är densamma. Årskostnaden beräknas nu sålunda:

Den fasta årsavgiften 4,000:—
 Effektaggift: 118.75 kw. à 80:— 9,500:—
 200,000 kw. à 2 öre 4,000:—

Kronor 17,500:—,
 motsvarande ett genomsnittspris av 8.75 öre per kw.

Om däremot abonnenten icke finner anledning tillöka sitt bestånd av arbetsmaskiner och sålunda efter övergång till 48 timmars arbetstid fortsätter sin produktion med samma antal arbetare, blir naturligen maximalbelastningen densamma, men, då arbetskvantiteten minskas till 48/57, minskas även det förbrukade antalet kw. och reduceras sålunda till 168,400 kw. per år. Årskostnaden för den elektriska energien beräknas under denna förutsättning sålunda:

Den fasta årsavgiften 4,000:—
 Effektaggift: 100 kw. à 80:— . 8,000:—
 168,400 kw. à 2 öre 3,368:—

Kronor 15,368:—,
 motsvarande en medelkostnad av 9.13 öre per kw.

Vid den först gjorda förutsättningen har sålunda arbetstidens inskränkning medfört en fördyring av energien av 9.4 % och vid den sist gjorda förutsättningen, som under de rådande depressionsförhållandena torde äga största sannolikheten, medfört en fördyring av 14.1 %. Resultatet av arbetstidens inskränkning har sålunda, vad energikostnaden beträffar, blivit dels förhöjda tariffer för energiens tillhållande, dels därutöver ett avsevärt fördyrande av energien därigenom att energiabonnenten sämre kan utnyttja en rationell tariffs möjligheter till erhållande av billig energi.

Stockholm den 16 maj 1922.

Aug. Decker.

10. Svenska arbetsgivareföreningen.

Till socialstyrelsen.

I anledning av Kungl. Maj:ts uppdrag åt Eder att verkställa en allsidig utredning rörande verkningarna av den från och med den 1 januari (resp. 1 juli) 1920 gällande lagstiftningen om arbetstidens begränsning haven I anmodat svenska arbetsgivareföreningen att till Eder avgiva yttrande i ärendet, och får på grund härav föreningen med ledning i väsentliga delar av speciella yttranden från de till föreningen anslutna yrkesförbunden anföra följande.

Föreningen vill först fästa Eder uppmärksamhet på att den tid, som förflutit sedan den ifrågavarande lagstiftningen trädde i kraft, är den minst lämpliga tidsperiod, som kan tänkas, för att erhålla en objektiv utredning om verkningarna av lagen. Denna period innefattar en tidrymd av de mest exempellösa kastningar från hög- till lågkonjunktur. De av Eder angivna förutsättningarna för undersökningen äro, att uppgifterna böra avse i »görligaste mån normala förhållanden». Kasta vi en blick på huru förhållandena varit under de tider, som lagen tillämpats, synes det oss omöjligt få fram inom någon enda industri av betydelse sådana förhållanden, som svara mot Edra förutsättningar. Första halvåret 1920 visar en fortsatt högkonjunktur i samma utsträckning som närmast föregående år, men detta gynnsamma ekonomiska läge blir emellertid hastigt omkastat på hösten 1920 genom den då inträdande industriella depressionen, vars förödande verkningar ännu fortvara. Därtill kommer, att just 8-timmarslagens genomförande i ett par av våra viktigaste industrier framkallade långvariga arbetsstridigheter under första halvåret 1920. Då några normala förhållanden sålunda icke ägt rum under den tid undersökningen avser, är man alltså för att ernå det av Eder önskade målet hänvisad till att i större eller mindre grad lita till blotta förmodanden i stället för fakta. Värdet av en undersökning på dylik basis måste bliva mycket problematiskt. Vidare kunna vi icke underlåta att påpeka, hurusom den tid, vilken så väl de enskilda delägarna i föreningen som de

olika förbunden haft på sig att besvara de olika frågeformulären, varit allt för snävt tilltagen. Särskilt angeläget hade det synt oss, att resp. förbund hade beretts längre tid för svarens avgivande för verkställande såvitt möjligt av ingående utredningar angående angivna lags verkningar på skilda områden inom den svenska industrien. Nu ha tyvärr endast ett fåtal förbund haft tillfälle ingå på en mera allsidig utredning utöver de i formulären angivna generella frågorna. Det vill dock synas oss, som om det bort vara av värde, att i den mån det varit möjligt få veta, vad huvudsammanslutningar inom skilda industrier hava för erfarenheter om lagens verkningar.

Emellertid ha de olika yrkesförbunden, så gott det inom den begränsade tidrymden låtit sig göra, sökt klarlägga lagens verkningar inom de olika industrierna.

Med bestämdhet kan påstås, att lagen blivit fullt lojalt genomförd i samtliga industrier. Några fall av obstruktion mot den nya lagstiftningen hava icke kommit till vår kännedom. En annan sak är att i enlighet med lagens bestämmelser i vissa fall, där det för arbetets behöriga gång visat sig vara oundgängligen nödvändigt, lämnats dispenser för vissa arbetare eller viss arbetargrupp. Så ha inom *sågverksindustrien* dispenser lämnats för vakter samt arbetare, vilkas arbete varit av sådan beskaffenhet, att det icke kunnat förläggas till bestämda tider, t. ex. reparatörer, timmerremottagare m. m. I de fall, då under 1920 gjorts framställningar om undantag från lagens tillämpning vid flottningsföreningarnas skiljeställen, har dylikt medgivande lämnats av arbetsrådet. Inom *verkstadsindustrien* ha jämväl dispenser förekommit för vakter, kuskar och chaufförer, maskinister och smörjare, städare samt resemonter. I *textilindustrien* ha ett fåtal dispenser förekommit i sådana fall, då ett spinneri varit för litet för att tillgodose behovet av garn inom ett tillhörande väveri. Likaledes har undantag givits för brännare inom *kalk- och tegelbruken* samt för vid ugnar och cementkvarnar sysselsatta arbetare inom *cementindustrien*. Jämväl inom *industrien för framställning av järn* har längre arbetstid

medgivits för hyttor, martinverk och en del ugnar. I Stockholm har inom *tryckerierna* medgivits dispens med avseende å övertidsarbetet för riksdagstryck. För *pappersindustrien* har dispens medgivits för vissa reparationsarbeten. Beträffande *pappersmasseindustrien* har medgivande om längre arbetstid lämnats betr. kalkbrännare och kraftstationsmaskinister. Vidkommande det s. k. 19:de skiftet, d. v. s. 50 $\frac{2}{3}$ arbetstimme pr man och vecka, har medgivits dispenser under åren 1920 och 1921 vid ett fåtal sulfit- och sulfatfabriker samt vid vissa träsliperier. För år 1922 ha 11 sulfatfabriker erhållit tillstånd att använda det 19:de skiftet under tiden $\frac{1}{11}$ — $\frac{30}{4}$ samt $\frac{1}{10}$ — $\frac{51}{12}$. Ett tiotal sliperier ha likaledes erhållit dispens rörande 19:de skiftet, gällande hela året. Inom *bryggerierna* har varudistributionen förklarats ligga utanför lagens tillämplighet.

Den omfattning, de medgivna dispenserna utgöra, torde endast kunna uppskattas till några få procent av hela arbetarantalet inom angivna industrier. Medan i en del andra länder, där 8-timmarslagen genomförts, man i väsentlig mån neutraliserat dess verkningar genom ett system av licenser, har hos oss alltså lagen i stort sett fått gälla orubbad inom hela det område, för vilket den avsetts.

Beträffande förkortningen av arbetstiden har denna givetvis varit av olika längd. Vid lagens ikraftträdande varierade arbetstiden väsentligt inom de olika industrierna. Så var vid lagens ikraftträdande vid ett fåtal industrier så väl den avtalsenliga som den faktiska arbetstiden bestämd till 60 timmar pr vecka. I dessa fall utgör arbetstidsminskningen 20 %. I andra industrier åter fanns en arbetstid av 57, 56, 54 och 51 timmar pr vecka, vadan här reduktionen blivit i samma proportion mindre. Inom endast en industri av betydelse, nämligen tryckeriindustrien, fanns vid lagens tillkomst en överenskommen arbetstid av 48 timmar pr vecka.

I vad mån den lagfästa arbetstidsinskränknigen i allmänhet föranlett en utökning av arbetarantalet kan för flertalet industrier icke exakt bedömas. Denna frågas besvarande sammanhänger på det intimaste med den ovan

nämnda kastningen mellan hög- och lågkonjunktur, som varit rådande under de senaste åren. Om inom en näringsgren arbetarantalet väsentligt ökats under första halvåret 1920, är det omöjligt att utan en specialundersökning för varje arbetsplats avgöra, i vad mån denna ökning berott på ökad omsättning eller på den minskade arbetstiden. Lika litet kan man, där ingen eller endast en mindre höjning av arbetarantalet ägt rum, därav sluta sig till att 8-timmarslagens genomförande icke medfört behov av ökad arbetskraft. Inom flera industrier, där den förkortade arbetstiden medfört behov av ökad arbetskraft, kunde detta behov icke tillgodoses, vare sig därför att arbetarbrist var rådande eller därför att man icke genast kunde i erforderlig grad utbygga fabrikena eller skaffa nya arbetarbostäder.

Emellertid finnas för vissa viktigare industrier uppgifter om kastningarna i arbetarantalet under kristiden och den sannolika anledningen därtill. Så visar det sig, att inom *textilindustrien* under åren 1917—1918 och 1920—1921 en avsevärd reducering skett av arbetarstyrkan på grund av driftstagnation, beroende på svårigheter att inforsla till landet erforderligt råmaterial. Att arbetarantalet under de sistnämnda åren icke ökats beror sålunda icke på att 8-timmarslagen ej medfört behov av ökad arbetskraft. En av Sveriges textilindustriförbund företagen undersökning över arbetarantalet vid 140 företag utvisar, att arbetarantalet den 1/6 1913 var 26,531 och den 1/6 1920 motsvarande arbetarantal 27,032. Inom *sågverksindustrien* inträdde en avgjord minskning i exporten under sista halvåret 1920. Därigenom blevo 1921 års lagerbehållningar osedvanligt stora. Under 1921 måste på grund av omöjligheten att avsätta trävaror i normal utsträckning arbetet i hög grad inskränkas. Detta har medfört en avsevärd sänkning av arbetarantalet under det normala för senare delen av år 1920 och för hela år 1921. Arbetarantalet hos sågverksförbundets medlemmar var 1919 c:a 23,000, 1920 c:a 25,000 och 1921 c:a 18,000. Ökningen 1920 torde till huvudsaklig del vara att tillskriva verkningarna av lagen, och det torde på goda

grunder kunna antagas, att om driften 1921 varit normal, en avsevärd utökning av arbetarantalet måste äga rum, minst till det antal, som 1920 uppvisar. Jämväl *pappersbruksindustrien* och *pappersmasseindustrien* uppvisa en betydande ökning av arbetarantalet under 1920, i förra fallet med c:a 23 % för hela industrien och i senare fallet med c:a 20 %. Inom den *mekaniska industrien* måste man jämväl, för att i görligaste mån hålla produktionen uppe i vad den tidigare varit, söka utöka arbetarantalet. Därvid visade det sig, att en ökning av arbetarantalet för många verkstäder skulle medföra väsentliga kapitalutlägg för nyanskaffning av maskiner, utvidgning av anläggningar, uppförande av bostäder etc. Särskilt uppförandet av nya bostäder i erforderlig utsträckning skulle ha kräft avsevärd tid samt inneburit ytterst betungande utgifter för vederbörande verkstäder. Emellertid visade det sig, att utökningen av arbetarantalet, där detta ifrågasatts, i de flesta fall var omöjligt redan på den grund, att arbetare icke funnos att tillgå. Särskilt under första hälften av 1920 var bristen på arbetare, framför allt yrkeskunniga sådana, utomordentligt stor. Även inom *järnbruksindustrien* har vid martinverk och en del valsverk arbetarstyrkan måst utökas genom tillsättande av ett nytt skiftlag, d. v. s. med omkring 50 %. Också i övrigt skulle väsentliga ökningar måst företagas, därest icke depressionen kommit emellan. Även inom den s. k. *Eskilstunaindustrien* visade det sig vid lagens tillkomst omöjligt att anskaffa tillräckligt antal yrkeskunnigt folk. Inom *husbyggnadsindustrien* och densamma närliggande yrken har ända sedan 1915 rätt onormala förhållanden. Under samtliga åren 1915—1921 har husbyggnadsverksamheten legat betydligt under 1912—1914 års nyproduktion. Till depressionen inom dessa fack ha jämväl bidragit de synnerligen svårartade lönekonflikter, som rätt under åren 1916—1920. På dessa grunder kan därför sägas, att någon större efterfrågan på arbetskraft i dessa fack icke förekommit.

Ehuru sålunda på grund av de rådande exceptionella förhållandena icke med några

siffror kan styrkas, i vad mån 8-timmarslagens genomförande faktiskt medfört behov av ökat arbetarantal för den svenska industrien, har likväl erfarenheten redan givit vid handen — vad som också före lagens antagande från sakkunnigt håll framhölls — att en dylik lagstiftning under normala förhållanden måste medföra en väsentlig ökning av arbetarstammen — från flera industrier uppgivas 15—20 % — om industriens produktion skall kunna hållas uppe.

För att kunna möta det ökade kravet på utökad arbetskraft ha vissa delar av industrien måst övergå från ett skift till två skift eller från två till tre skift. Detta gäller i huvudsak pappers- och pappersmasseindustrierna samt järnbruksindustrien. På en del håll har skiftgång måst anordnas för reparationsarbetare, elektriker m. fl. till följd av den inskränkta arbetstiden. Inom pappersmasseindustrien har den avtalsenliga arbetstiden i renserierna med två skift om nio timmar måst på flera ställen omläggas till treskiftgång, vilken medfört förutom ökning av arbetarantalet även en effektiv arbetstid av endast 45 timmar pr vecka. För måltidsraster och stålskiftning måste nämligen renserierna stanna minst $\frac{1}{2}$ timme pr skift. Inom järnbruksindustrien har man vid martinverken, valsverk, lancashireverk samt en del hyttor måst utöka arbetet till 3 skift. Inom sågverksindustrien användes under högkonjunkturen 1920 2-skiftarbetet. På grund av depressionen har under 1921 skiftarbete icke förekommit. Inom den mekaniska industrien har skiftarbete icke förekommit. Inom textilindustrien har på grund av arbetarskyddslagen och lagen om förbud för användning av kvinnor i nattarbete något skiftarbete icke förekommit. För byggnadsindustrien och densamma närliggande fack har aldrig skiftarbete förekommit. Likaledes förekommer skiftarbete icke i skoindustrien, skrädderifacket m. fl. I tryckerierna däremot har det å vissa arbetsplatser varit brukligt, men på grund av depressionen icke tillämpats i någon större utsträckning.

Beträffande den nya arbetstidens förläggning synes i allmänhet de träffade överens-

kommelserna ha tagit sikte på att fördela inskränkningen på tiden för arbetets början och slut. I stort sett kan sägas, att arbetstidens början är förlagd till kl. 6:30 å 7 f. m. samt dess slut till 4:30 å 5 e. m. Undantag häriifrån finnas. Så har t. ex. på vissa orter arbetstidens början satts till kl. 7:30, varvid frukostrast icke förekommer. Antalet måltidsraster varierar betydligt inom industrien. I allmänhet kan sägas, att inom storindustrien endast en rast (middags-) förekommer. I den mindre industrien och särskilt inom byggnadsindustrien förekommer som regel två raster. De på olika håll förekommande s. k. kafferaster, som togos vid sidan av avtalet, ha nog på de flesta håll numera borttagits. Det torde vara självklart, att den ansvariga ledningen har för att erhålla så effektiv arbetstid som möjligt måst se till, att genom kontrollåtgärder tvinga arbetarna att noga iakttaga tiden för arbetets början och slut jämte tiderna för i avtalen fastställda måltidsraster samt att förhindra tagandet av icke medgivna raster.

Att den förkortade arbetstiden skulle lett till bättre utnyttjande av arbetskraften eller anläggningen t. ex. genom bättre anordning av arbetet och dess ledning, genomförande av Taylorsystem eller dylikt, lär icke kunna påvisas. Det s. k. Taylorsystemet torde knappast hava kommit till användning inom den svenska industrien.

Lika litet kan konstateras, att arbetstidsbegränsningen givit anledning till att de tekniska hjälpmedlen utvecklats till större prestationsförmåga. För en god ekonomisering måste det alltid vara arbetsledningen angeläget att söka vidtaga förbättringar i arbetsmetoderna, och arbetet därmed har självfallet fortgått även efter arbetstidslagens ikraftträdande. Huruvida de förbättringar, som i sådant avseende genomförts, kunna skrivas på arbetstidslagens konto, torde vara problematiskt. De hade sannolikt blivit gjorda utan denna, ty i detta avseende spela konkurrenssynpunkterna största rollen. Snarare kan sägas, att lagen lagt hinder i vägen för ett fullt eller ett förbättrat utnyttjande av den tekniska arbetskraften. Så har t. ex. borttagandet av det 19:de skiftet

inom pappersmasseindustrien medfört, att vatten måst gå förbi utan användning eller kraft betalas, utan att kunna utnyttjas, vilket måste medföra väsentlig produktionsminskning och förlust.

Ej heller torde lagen haft någon betydelse för förändringar i avlöningsmetoderna. Ackords- och tonlön torde användas i ungefär samma omfattning nu som före lagens tillkomst.

Däremot synes lagen för vissa industrier ha medfört väsentliga kostnader för nya bostäder för det ökade antalet arbetare.

Beträffande frågan i vad mån arbetstidsbegränsningen anses ha inverkat fördyrande på produktionskostnaderna är detta ett av de svåraste problemen att med tillräcklig noggrannhet besvara.

Enstämmigt anses från alla tillfrågade industrier, att produktionskostnaderna väsentligt fördyrats. Att angiva någon exakt siffra över denna fördyring är så mycket svårare, som det på grund av de senaste årens omfattande konjunkturväxlingar knappast är möjligt att jämföra förhållandena under de olika åren så väl under tiden närmast före lagen som efter densamma. Härigenom försvaras en objektiv analys, huru stor del av fördyringen, som förorsakats av arbetstidslagen, och huru stor del, som föranletts av andra omständigheter. Den knappa tid, som stått de olika förbunden till förfogande för besvarandet av frågorna, har även omöjliggjort en mera omfattande undersökning i frågan. Från vissa förbund har dock utredning i frågan verkställts. Så visar en av *Sveriges pappersbruksförbund* gjord undersökning, att ökningen av kostnaden pr ton tidningspapper vid ett större pappersbruk år 1920 varit för så väl de rörliga som fasta kostnaderna 8·4 % som direkt följd av 8-timmarslagen. En annan av förbundet gjord undersökning rörande de ökade kostnaderna på grund av lagen pr ton högförädlad finpapper vid ett mindre pappersbruk år 1920 visar, att denna ökning belöpte sig till 11·04 % av samtliga kostnader. En av *pappersmasseförbundet* verkställd utredning angående produktionskostnadsökningen på grund av 8-timmarslagen uppvisar en för hela industrien

generell merkostnad av 15 %. Vi be i övrigt få hänvisa till nämnda utredningar. Från representanter för flera näringsgrenar har i övrigt uttalats, att därest produktionsmängden varit oförändrad i förhållande till åren före lagens ikraftträdande, produktionskostnaden skulle som en direkt följd av lagen uppvisat en generell ökning av rörliga och fasta utgifter med i genomsnitt 15 à 20 %.

Vid 8-timmarslagens genomförande uttalades från regeringshåll den förhoppningen, att arbetsgivaren skulle öka avlöningen i sådan grad, att arbetarna icke finge minskad inkomst genom arbetstidsbegränsningen. Samtidigt hade emellertid från auktoritativt håll uttalats den förmodan, att arbetarna skulle genom ökad arbetsintensitet driva upp arbetsprodukten därhän, att endast en viss del av den förkortade arbetstiden behöfve kompenseras genom löneförhöjning. I enlighet härmed samlade sig arbetsgivarna vid lagens genomförande i allmänhet kring den uppfattningen, att full kompensation borde beredas arbetarna vid tidlön — då arbetsförtjänsten utgår oberoende av arbetsintensiteten — men att däremot vid ackordslön kompensationen borde vara mindre, i det minskningen skulle motvägas genom ökad arbetsintensitet. I två av våra största industrier, verkstadsindustrien och järnindustrien, uppstod på grund av meningsskiljaktighet i denna punkt — arbetarna fordrade full kompensation för den förkortade arbetstiden — i början av år 1920 mycket omfattande och svårlösta arbetskonflikter — de största arbetsnedläggelser, som ägt rum i vårt land sedan 1909. Konflikten slutade med seger i huvudsak för arbetsgivarsynpunkten: arbetarna tillerkändes full kompensation vid timlönsarbete samt vid sådant ackordsarbete, där det är omöjligt för arbetarna att vinna större arbetsresultat pr tidsenhet (t. ex. vid automatiska maskiner) men vid annat ackordsarbete halv kompensation. Emellertid utgå lönerna i båda dessa industrier efter minilönssystem och på den grund är det den enskilda arbetsgivaren obetaget att utan organisationens samtycke individuellt höja lönerna. Omedelbart efter den stora arbetskonfliktens slut uppstod en stark efterfrågan å och kon-

kurrens om arbetare i de ifrågavarande industrierna, och därmed följde å en mängd arbetsplatser en kraftig förskjutning uppåt av de individuella lönerna. Det är troligt, att arbetarna på denna väg i realiteten mestadels förskaffade sig den omstridda kompensationen för arbetstidsinskränkningen. Även inom övriga industrier fann man sig under de lysande konjunkturen, som rädde till 1920 års sista kvartal, i regel nödsakad medgiva löneförhöjningar, som motsvarade eller överstego kompensation för arbetstidens förkortning.

I fråga om arbetstidsbegränsningens inverkan å arbetsintensiteten har man att skilja mellan maskinarbete och manuellt arbete. I fråga om maskinarbete åter har man att skilja mellan sådana maskiner, som äro helautomatiska, d. v. s. vid vilka maskinen uträttar sitt arbete utan hjälp av mänsklig arbetskraft, och halv-automatiska maskiner, vilka fordra åtminstone någon hjälp av manuell kraft. Vid de förra är varje ökning av produkten genom åtgörande av arbetarna utesluten. Vid de senare åter är det möjligt, att arbetarna kunna genom större iver och påpasslighet öka maskinernas takt, men faktiskt har detta visat sig vid förkortning av arbetstiden icke ske — den arbetstakt, som blivit den vanliga vid en maskin, bibehålles, i bästa fall med någon ökning en kortare tid omedelbart efter förändringen i arbetstiden. Detta är erfarenheten från vårt land, och den torde stämma med vad man i motsvarande fall funnit i andra länder, åtminstone för normala fall. Då i den svenska fabriksindustrien den långt övervägande delen av arbetet utföres med maskin, följer av det nu sagda, att någon ökad arbetsintensitet av beskaffenhet att spela någon nämnvärd roll med avseende å arbetsprodukten icke är att konstatera inom den egentliga industrien. Annorlunda kan naturligtvis förhållandena te sig inom den del av produktionen, där handkraften är den egentliga motorn, d. v. s. i huvudsak hantverket. De med säkerhet konstaterade fall av ökad arbetsintensitet i förening med förkortning av arbetstiden, vilka åberopas från utlandet, hänföra sig också i regel till hantverket. Vad det svenska hantverket angår, är

detsamma endast till en mindre del organiserat inom svenska arbetsgivareföreningen, och vi kunna därför icke fälla något omdöme om förhållandena inom hantverket i stort sett. Från den del av hantverket, som tillhör vår förening, rapporteras emellertid, att någon ökad arbetsintensitet efter arbetstidslagens genomförande icke förmärkts.

Från det håll, där man vid 1919 års urtima riksdag genomdrev lagen om arbetstidens begränsning, anfördes såsom huvudsakligt skäl för den nya lagstiftningen, att den skulle medföra mycket goda sociala verkningar, förbättra arbetarnas hemliv och husliga förhållanden, medföra för dem ett bättre hygieniskt levnadsätt, öka deras intresse för allmänna angelägenheter, för allmänbildning och yrkesutbildning o. s. v. Då nu frågan om den år 1919 genomförda provisoriska lagstiftningens utbyte mot en definitiv lagstiftning är å bane, är det uppenbart, att för dem, som icke äro principiella motståndare mot 8-timmarslagen, det avgörande momentet måste bliva, huruvida nämnda gynnsamma sociala verkningar under den provisoriska lagens giltighetstid gjort sig märkbara. Nu är visserligen denna fråga i flera delar t. ex. rörande arbetarnas hemliv svår att exakt besvara, men beträffande flera andra punkter t. ex. om arbetarnas ökade intressen för allmänna angelägenheter, för studier o. dyl. kan man bilda sig en generell uppfattning, och i detta avseende torde med fullt fog kunna påstås, att någon större förändring mot tiden före 1920 icke inträtt. Från många håll har klagats över att arbetarna använda sin ökade fritid till osunda nöjen, dryckeslag, kortspel o. dyl. Vi vilja icke fästa oss för mycket vid dessa klagomål, enär de kunna bero på särskilda fall, och därför icke böra generaliseras, men vi tro, att envar, som känner förhållandena i vårt land, skall giva oss rätt däri, att någon nämnvärd höjning av arbetareklassens sociala och sedliga nivå icke inträtt efter arbetstidens legala begränsning.

I Eder remiss-skrivelse uppställes till sist den frågan, huruvida den år 1921 företagna revisionen av arbetstidslagen medfört några förändringar med avseende å lagens verkningar.

Vi anse oss kunna konstatera, att denna revision i vissa avseenden medfört gynnsamma verkningar. Ökningen i det förut mycket snävt tilltagna måttet av tillåtet övertidsarbete har i flera fall varit till gagn, och detta gagn skulle helt säkert hava varit mycket större, ifall icke den rådande depressionen inom näringslivet gjort behovet av övertidsarbete vida mindre än det normala. Den större friheten att fördela veckans arbetstid å veckans skilda dagar har också i flera fall varit till fördel. Möjligheten för arbetsgivare och arbetare att med arbetsrådets tillstånd överenskomma om annan arbetstid än den normala har i en del fall kommit till användning, och över huvud taget har den större frihet, som medgives arbetsrådet att bevilja dispenser från lagen, visat sig gagnelig för näringslivet. På samma gång har man ansett sig kunna konstatera, att arbetsrådets praxis efter lagens revision blivit liberalare. Men på samma gång som man fastslår dessa gynnsamma verkningar av revisionen, måste man bestämt fasthålla, att desamma endast avse vissa detaljer i lagen och att i stort sett lagens karaktär är oförändrad och dess tyngd över näringslivet icke avsevärt minskad.

Av vad nu blivit anfört, lär framgå, att vi anse den lagfästa arbetstidens införande hava varit en stor olycka för hela vårt land. Den har pålagt industrien tunga bördor, under vilka den nu sviktar. Den har insnört näringslivet i en tvångströja, i vilken detsamma saknar den frihet att utveckla sig, som är ett nödvändigt villkor för dess trivsel. Till det svåra, nära förtvylade ekonomiska läge, vari vårt land nu befinner sig, har den varit en bidragande orsak. De gynnsamma sociala verkningar, som man väntat sig av densamma, hava icke kunnat konstateras. Under sådana förhållanden borde man kunna hoppas, att de som genomfört denna lagstiftning i vårt land, nu skulle varsebliva sitt misstag och avstå från dess förnyande. För övrigt torde det förtjäna anmärkas, att i åtskilliga främmande länder, där man förut syntts böjd för 8-timmarslagens genomförande, man nu börjar ställa sig tvekan eller helt avvisande. Kravet på en bestämd maximiarbetstid av 8 timmar om dagen

hade före världskrigets utbrott under decennier stått på arbetarpartiets program i så gott som alla civiliserade länder, utan att det syntts bliva fört närmare sitt genomförande. Det var först förhållandena under världskriget, som gävo en bestämd impuls till dess realiserande. De organiserade arbetarna vunno en sådan maktställning, att de i flera länder lyckades genomföra en lagstiftning i ämnet eller sympatiuttalanden för densamma, och i fredsfördraget i Versailles godkändes principiellt 8-timmarsdagen såsom norm för arbetstiden i industrien. På konferensen i Washington godtogs så gott som enhälligt en konvention avseende att inom hela den civiliserade världen genomföra denna arbetstidsbegränsning. Men snart kom omslaget. I den mån man i de särskilda länderna genom avtal, administrativa förordningar eller lagar genomförde 8-timmarslagen kom man genom erfarenheten snart till insikt om de utomordentliga vådor denna arbetstidsbegränsning medför, då näringslivet skall resa sig ur det djupa förfall, vari det råkat genom världskriget och dess följder. Av de mer än 40 länder, som voro representerade vid konferensen i Washington, är det endast ett par stycken, som ratificerat den där antagna konventionen. Man har funnit, att 8-timmarslagen är ett stort anlagt men misslyckat socialt experiment. I de största industriländerna har man vägrat att inlåta sig på detta experiment, och man borde kunna hoppas, att vi även här i landet för framtiden skola bliva förskonade från detsamma.

Svenska arbetsgivareföreningen.

Hjalmar von Sydow.

Stockholm den 15 juli 1922.

11. Sveriges hantverksorganisation. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Arbetstidslagen torde, efter vad styrelsen erfarit, i allmänhet genomförts någorlunda fullständigt. Rörande modifikationer har det icke varit styrelsen möjligt att vinna tillbörlig kännedom för att därpå grunda något särskilt meddelande.

2. Svaret torde bära bli: a) 1 timme per dag, b) 2 timmar per dag.

3. Självfallet läser arbetarantalet ha måst utökas, där innevarande beställningars rättidiga utförande sådant föranlett.

4—7. Styrelsen kan icke lämna detaljerade svar på här framställda frågor.

8. Härvidlag är det svårt för styrelsen att avgiva distinkta svar, men det förefaller, som om man med allt skäl kan påstå, att lagen åstadkommit en avlöningsökning av cirka 20 %.

9. Därest någon inverkan på arbetsintensiteten och arbeteffektiviteten blivit en följd av lagen, så torde detta snarare vara en minskning än en ökning. Så lärre nämligen den allmänna åsikten inom hantverket vara.

10. I allmänhet torde man ha konstaterat, att

a) något ökat intresse, jämnare arbete etc. icke resulterat av lagen.

b) Kompensation i avlöning för den minskade arbetstiden har åsamkat hantverksidkarna avsevärda kostnadsökningar, på samma gång arbetarna på fritiden i ganska stor utsträckning systematiserat sig på eget yrkesarbete i direkt konkurrens med mästarna.

c) Härutinnan vissa gynnsamma resultat konstaterade.

d) Samma svar som under c).

e) Samma svar som under c), dock lärre det i allmänhet vara klenst beställt med ökat intresse för en utvidgad yrkesutbildning.

11. Styrelsen kan icke lämna detaljerade svar på här framställda frågor.

Stockholm den 8 juni 1922.

Sveriges hantverksorganisation.

C. J. F. Ljunggren.

Gunnar Willén.

12. Stockholms handelskammare.

Till socialstyrelsen.

Genom cirkulärskrivelse av april 1922 har socialstyrelsen berett Stockholms handelskammare tillfälle att besvara vissa frågor angående verkningarna av den s. k. 8-timmarslagen. Då handelskammaren icke ansett sig böra till besvarande upptaga de detaljfrågor, som beröra de särskilda firmornas verksamhet, har handelskammaren inskränkt sig till en undersökning rörande lagens verkningar på varudistri-

butionen och kommunikationerna. Handelskammaren har därför tillskrivit några större firmor i Stockholm och anhållit om redogörelse för deras erfarenheter särskilt med hänsyn till lagens återverkan i här antydda hänseende.

Sedan svar från 12 firmor numera inkommit, får handelskammaren översända dessa och tillika för egen del anföra följande:

Både av de inlämnade svaren och av det som i övrigt kommit till handelskammarens kännedom, har handelskammaren fått den bestämda uppfattningen, att arbetstidslagen haft en menlig återverkan särskilt på handeln och de icke direkt produktiva näringarna. Då vid industriell verksamhet vederlag i viss mån kunnat skaffas genom inskränkning i måltidsraster m. m. och genom en starkare koncentration av det inom fabriken förlagda arbetet, har detta däremot icke varit möjligt vid varudistribueringen, som kräver anpassning efter rent tillfälliga förhållanden och som genom sin verksamhet utåt i hög grad är beroende av rörelsen inom andra näringsgrenar. För vinnande av samma arbetsresultat har handeln därför nödgats öka sin arbetsstyrka, vilket i sin ordning återverkat på distributionskostnaderna och varuprisen.

För handeln, som har att på snabbaste och billigaste sätt tillgodose konsumtionens krav, är det därför ett bestämt önskemål att större frihet vinnes i fråga om arbetstidens reglering. Av särskild vikt är, att kommunikationsverkens expeditionstider kunna ordnas på ett sådant sätt, att de icke alltför mycket kringskära handelsnans möjlighet att efter omständigheterna anpassa sina varuleveranser.

Stockholm den 8 juni 1922.

För Stockholms handelskammare:

K. A. Wallenberg.

H. Rosman.

13. Skånes handelskammare.

Till socialstyrelsen.

Genom cirkulärskrivelse sistlidna april månad har socialstyrelsen anmodat Skånes handelskammare att i tillämpliga delar besvara vissa i skrivelsen angivna frågor rörande verkningarna av den år 1920 genomförda lag-

stiftningen rörande arbetstidens begränsning. I anledning härav har handelskammaren inhämtat yttrande i ärendet från ett stort antal firmor inom industri, handel och hantverk i kammarens distrikt och hava dessa svar sammanfattats i bifogade P. M., vilken handelskammaren härmed har äran överlämna.¹

Redan i samband med den av Kungl. Maj:t år 1920 anbefallda revisionen av arbetstidslagen, har handelskammaren emellertid på eget initiativ verkställt en liknande utredning, och tillåter sig kammaren härvid bifoga det häfte av kammarens »meddelanden», vari en på grund härav gjord underdånig framställning finnes intagen.¹ Denna sistnämnda undersökning är grundad på ett material, som insamlats i januari 1921 och förskriver sig sålunda från en tidpunkt, då arbetsstillgången visserligen var i avtagande men dock på intet sätt nedgått i den omfattning, som f. n. är fallet. På grund av de olika ekonomiska förutsättningar, varunder dessa undersökningar tillkommit, torde det därför äga intresse att sammanställa de iakttagelser, som vid dessa båda tidpunkter blivit gjorda angående arbetstidslagens verkningar.

Efter dessa båda undersökningar att döma synes den mest allmängiltiga konsekvensen av arbetstidslagens genomförande hava blivit, att produktionen i sin helhet minskats i ungefärligen samma omfattning, som arbetstiden förkortats. För arbetarnas vidkommande har arbetstidens förkortning varken nu eller tidigare visat sig medföra större arbetsvillighet eller arbetsförmåga, och en höjning av arbetsintensiteten har sålunda som regel icke kunnat konstateras. Från företagsledningarnas sida har ett upprätthållande av produktionskvantiteten i enskilda fall visserligen kunnat ske genom anställande av ny arbetskraft eller genom införande av nya tekniska eller organisatoriska anordningar men i stort sett har ej heller på detta sätt den av arbetstidslagen framkallade produktionsminskningen kunnat förebyggas. Då några andra utvägar icke funnits att kompensera denna verkan av den lagstadgade arbets-

tidsbegränsningen, har en oundviklig följd blivit, att lagen blivit en medverkande orsak till den nuvarande allmänt förekommande produktionsminskningen. Med all sannolikhet torde också kunna antagas, att arbetstidsbegränsningen i och för sig framdeles liksom hitintills kommer att medföra ett synnerligen obetydligt inflytande på arbetarnas prestationsförmåga och att sålunda en produktionsminskning av denna anledning även framdeles måste anses som ofrånkomlig.

Såvitt den hittillsvarande erfarenheten givit vid handen har arbetstidsbegränsningen vidare på nästan alla arbetsområden medfört en fördyring av produktionskostnaderna. Detta resultat har i första hand förorsakats av den allmänna stegring av arbetslönerna, som inträtt i samband med arbetstidslagens genomförande, och som, relativt sett, alltjämt blivit bestående. Men därjämte är detta resultat även en följd av den jämförelsevis större andel, som de fasta omkostnaderna på grund av produktionsminskningen numera utgöra av de totala framställningskostnaderna. I viss mån torde jämväl denna verkan av arbetstidsförkortningen under en kortare eller längre övergångsperiod framdeles komma att göra sig gällande. Det torde sålunda kunna förutses, att även med den nedpressning av de fasta omkostnaderna, som den nu rådande depressionen medfört, dessa kostnader framdeles alltjämt komma att mer än tidigare belasta produktionskostnaderna, och detta särskilt på den grund att en ökad kapitalinvestering under alla förhållanden måste företagas, innan den genom arbetstidsbegränsningen minskade arbetseffektiviteten kan övervinnas. Att den av arbetstidsbegränsningen förorsakade höjningen av arbetarnas löner även framdeles kan bli bestående, är däremot otänkbart, enär arbetarna även för sin del måste drabbas av den minskning i det allmänna välståndet, som nedgången i den totala produktionen ofelbart måste åstadkomma. För den händelse icke den relativa ökningen av de fasta omkostnaderna genom en dylik lönereduktion till fullo kan neutraliseras, kommer arbetstidsbegränsningen därför med all sannolikhet att även framgent medföra en allmän

¹ Återgives ej här.

fördyring av produktionskostnaderna. Beträffande de verkningar, som arbetstidslagen och sättet för dess handhavande i övrigt medfört, tillåter sig handelskammaren hänvisa till sin tidigare framställning i detta ärende, och får handelskammaren samtidigt förklara sig fortfarande vidhålla de synpunkter och förslag till revision av arbetstidslagen, som däri finnas framförda.

Malmö den 21 juni 1922.

Skånes handelskammare.

Carl Frick.

Eilif Sylwan.

14. Landsorganisationen i Sverige. Landssekretariatet.

Till socialstyrelsen.

För fullgörande av Kungl. Maj:ts uppdrag att verkställa allsidig utredning rörande verkningarna av gällande lagstiftning om arbetstidens begränsning, har socialstyrelsen hemställt om besvarande av vissa frågor och får landssekretariatet i anledning därav anföra följande.

Beträffande de frågor, som i bilagda frågeformulär (1:a) äro avsedda att besvaras av arbetarorganisationer, bliva dessa, med undantag av 2 a), mera direkt besvarade av vederbörande fackförbund. Se bil. a).¹

Beträffande de *ekonomiska* verkningarna av arbetstidslagen torde, för ett rätt bedömande, mera normala förhållanden på näringslivets område än de nuvarande vara erforderliga och kräves givetvis ingående speciella studier. Emellertid anser landssekretariatet sig böra erinra därom, att, då arbetstidslagen av riksdagen antogs, uttalades allmänt av lagens motståndare, att det, med hänsyn till den då rådande varubristen, var den mest olämpliga tid, som gärna kunde tänkas för en dylik lags antagande. Brist på varor och högre priser skulle bliva en oundviklig följd av arbetstidens begränsning, förmenade man. Lagen har nu varit gällande sedan den 1 januari 1920, resp. 1 juli samma år, men inte torde man kunna påstå, att det under denna tid rått varubrist

¹ Återgives ej här.

eller att varupriserna stegrats. Det motsatta har däremot inträffat: varor ha producerats i större myckenhet än som kunnat omsättas och prisnivån har väsentligen gått tillbaka. Vidare anfördes av lagens motståndare, att Sverige säkerligen komme att bliva tämligen ensamt om en dylik lagstiftning och att industrien som en följd därav skulle i konkurrenshänseende komma i ett ofördelaktigt läge gentemot utlandet. Ej heller denna farhåga har blivit besannad. 48 timmars arbetsvecka är nu ostridigt »ett internationellt faktum».

Vad beträffar 8-timmarsdagens *sociala* verkningar torde så kort tid efter lagens ikraftträdande det icke gärna vara möjligt att giva en fullt belysande framställning av, huruvida de sociala vinster tillkommit, som man räknade med skulle bliva en följd av arbetstidens begränsning. För konstaterande av sociala förändringar av karaktär, som här är fråga om, kräves av helt naturliga skäl ett längre utvecklingsskede än ett par år. Den rådande arbetslösheten och andra av kriget föranledda destruktiva samhällsföreteelser torde även försvåra och förrycka objektiviteten av en dylik undersökning. Det torde dock utan gensägelse kunna sägas, att 8-timmarsdagens genomförande i väsentlig mån bidragit till att hos arbetarna befästa tron på möjligheten av att genom fortgående sociala förbättringar så småningom på det fredliga framåtskridandets väg komma till en förbättrad social ställning. Och redan detta måste ur samhällets synpunkt sett tillmätas en icke ringa betydelse. Men framtiden får helt säkert inregistrera, att den sociala nydaning, som förutsattes bliva en följd av arbetstidens reglering, icke uteblivit.

Då nu provisorietiden för arbetstidslagen utgår den 31 december 1923 och frågan om lagens definitiva antagande därmed kommit i förgrunden, vill landssekretariatet framhålla betydelsen av, icke minst för vårt lands näringsliv, att denna viktiga samhällsangelägenhet slutgiltigt blir ordnad på ett sätt, som tryggar den viktigaste förutsättningen för en samhällsordning, där kroppsarbetarna kunna bliva delaktiga av den andliga och materiella kulturens välsignelser, få tillfälle att ägna nödig tid åt

familjen, bildande studier och allmänna angelägenheter. Lagens upphävande skulle utan tvivel komma att medföra uppsplitande strider, som för näringslivet och samhället i sin helhet kunde medföra de mest svåra verkningar.

Stockholm den 15 juni 1922.

För landsssekretariatet:

Arvid Thorberg.

15. Sveriges arbetares centralorganisation.

Till socialstyrelsen.

Då under den tid, som förflutit sedan lagen om arbetstidens begränsning — 8-timmarslagen — trädde i kraft, ett även för den kapitalistiska produktionsordningen onormalt tillstånd inom det ekonomiska livet varit rådande, är det i stort sett omöjligt att annat än i allmänna ordalag tala om arbetstidsbegränsningens ekonomiska och sociala verkningar. Att exakt bedöma lagstiftningsåtgärdens för- och nackdelar — såsom en del företagarkorporationer givit sken av att göra — är av många orsaker en ren omöjlighet. Dels ha så säregna och exceptionella förhållanden rått inom snart sagt alla produktionsgrenar, att dessas inflytande svårigen låter sig av någon beräknas, dels har den av krigsåren orsakade omskakningen av människornas psyke kommit också arbetarna att på annat sätt än under normala tider reagera mot de sociala förhållandena. Detta och mycket annat, främst S. A. C.'s ställning som särorganisation med medlemmar inkilade i arbetargrupper med från deras egen vitt skild livs- och samhällsåskådning, gör att vi icke kunna tala om arbetstidslagens verkningar utom i allmänna ordalag och utifrån vissa av praktiska förhållanden verifierade ståndpunkter.

Alltifrån S. A. C.'s bildande i juni 1910 har organisationen propagerat och verkat för en inskränkning av arbetstiden, och 1918 var S. A. C. i direkt och öppen kamp för att genomföra 8-timmarsdagen inom byggnadsindustrien och anläggningsindustrien, varav således framgår, att S. A. C., redan innan lagen om arbetstidens begränsning tillkommit, var principiell anhängare av en arbetstidens begränsning av den art lagen innebär.

Så långt vi kunna döma av brev och rap-

porter från olika delar av landet och vilka representera snart sagt alla näringsgrenar, har arbetstidens förkortning haft i huvudsak goda verkningar, vad det gäller arbetarnas fysiska och andliga fostran och utveckling. Man kan nog i så fall peka på platser, där den kortare arbetstiden icke haft enbart gott inflytande, men dessa fall äro för enstaka och sporadiskt förekommande, för att man ur dem skall kunna draga några allmänna slutsatser.

Det kan för en ytlig betraktare synas, som om arbetstidens förkortning vid vissa industriplatser verkat mera till skada än gagn, men helt säkert är det dock fråga om arbetare, som på grund av social efterblivenhet ännu icke fullt förstått frågan om den kortare arbetstidens sociala betydelse, ej heller vaknat till intresse för några andliga eller sociala intressen över huvud. Att peka på huru dessa arbetare begagnat sin längre frihet från arbetet och därav draga generella slutsatser, är det samma som att förklara alla Sveriges arbetare vara sociala analfabeter, vilket vore mycket överdrivet och missvisande.

Där ett verkligt känt behov av kortare arbetsdag funnits och därmed också en medveten strävan därefter tagit sig uttryck, har den kortare arbetsdagen enbart varit till gagn. Arbetarna ha genom 8-timmarsdagen — såsom otaliga exempel visa — icke bara fått tid utan också ökat intresse för sociala och kulturella spörsmål. Inom S. A. C. har studieverksamheten i hög grad tilltagit under de senaste två åren, vilket om icke enbart dock säkerligen till stor del kan räknas som en följd av den kortare arbetstiden. Det kan vidare konstateras, att arbetstidens begränsning i hög grad bidragit till att skapa bättre hem- och familjeförhållanden; ett förhållande, som måste räknas som en både social och kulturell vinst. Den långa arbetstiden har kanske lika mycket som fattigdomen bidragit till att skapa vantrevnad i arbetarhemmen och till att söndra familjen och göra dess olika medlemmar främmande för varandra. Den kortare arbetsdagen har här åstadkommit en ändring, vars verkningar säkerligen bli av stor samhällelig betydelse för framtiden.

8-timmarsdagen har också bidragit till att skänka arbetarna en känsla av frihet, som var dem förmenad under den längre arbetstiden. De ha nu möjligheter, att efter arbetstiden utföra arbeten åt sig själva, vilka dels höja trevnaden i deras hem, dels skänka glädjen och illusionen av oberoende. Lagen om 8 timmars arbetsdag har enligt vår erfarenhet i stor utsträckning bidragit till att mildra depressionens verkningar bland arbetarna samt till att minska antalet totalt arbetslösa. Om inskränkningen av arbetstiden icke funnits, skulle helt säkert en stor del industriföretag utnyttja en del arbetare betydligt längre tid per dag och vecka och därmed hade större antal utestängts från arbetsplatsen. Under normala förhållanden inom produktionen skulle arbetstidsinskränkningen helt säkert reducerat den arbetslösa armén så, att praktiskt taget någon arbetslöshet icke behövt förekomma.

I detta sammanhang vilja vi påpeka, att arbetsrådets ganska omfattande beviljande av licenser näppeligen kan anses befogat i alla de fall det tillämpats, enär detta bidragit till både att göra lagstiftningsingripandet illusoriskt och till att förhindra idén om den kortare arbetsdagen att ingå och befästas i det allmänna medvetandet.

Ehuru vi veta, att 8-timmarslagen blott varit statsmaktens konfirmerande av den reform, som arbetarna själva tillkämpat sig, anse vi dock att den provisoriska arbetstidslagen, vilken utlöper den 31 dec. 1923, prolongeras eller definitivt antages, men givas tillämpning också för de grupper, som nu äro undantagna.

Skall någon förändring ske, böra de nuvarande ekonomiska förhållandena motivera ytterligare inskränkning av arbetstiden till exempelvis 40 eller 42 timmars arbetsvecka, men med rätt för arbetsrådet eller annan myndighet att bevilja licens upp till 48 timmars arbetsvecka.

Skulle ett slopande av lagen komma till stånd, bleve följden därav endast landsomfattande, bittra strider, ty även om en liten del av de svenska arbetarna står oförstående för den kortare arbetsdagens sociala betydelse, så är det ett bevisat faktum, att huvudparten av

Sveriges arbetare anse den kortare arbetsdagen av så stor vikt, att de, hellre än att förlora den, gå till en avgörande strid för dess bibehållande.

Stockholm den 11 aug. 1922.

För Sveriges arbetares centralorganisations
arbetsutskott:
Rud. Holme.
Sekreterare.

16. Sveriges allmänna verkmästareförbund. Till socialstyrelsen.

På sin tid mottogo vi socialstyrelsens anhallan, att förbundet genom besvarande av frågeformulär (1:a) n:r 524 skulle meddela de erfarenheter, som kunnat inhämtas rörande verkningarna av den s. k. 8-timmarslagen. Då förbundsstyrelsen icke ansåg sig kunna enbart med stöd av egna erfarenheter avgiva ett sådant yttrande, utsändes till samtliga förbundets 121 lokalavdelningar ett exemplar av socialstyrelsens frågeformulär. Samtidigt begärdes, att antingen avdelningarna skulle kallas till extra sammanträde för att bereda samtliga till förbundet anslutna arbetsledare tillfälle framlägga sina erfarenheter, eller också att avdelningsstyrelserna med sig skulle adjungera sådana arbetsledare, som kunde förmodas ha mera omfattande erfarenheter av lagens verkningar. Från flertalet lokalavdelningar har frågeformuläret nu returnerats, och då tiden för yttrandets avgivande redan är överskriden, har centralstyrelsen ansett sig, utan att avvakta de återstående, böra tillställa socialstyrelsen ett sammandrag av avdelningarnas yttranden. På grund av det vanskliga och nära nog omöjliga i att ge en någorlunda tillförlitlig översikt över lagens verkningar så snart efter densammas ikraftträdande, helst som efter denna tidpunkt nära nog abnorma förhållanden inom näringslivet varit rådande, önskar förbundsstyrelsen för egen del icke avgiva något yttrande.

Norrköping den 2 juni 1922.

För Sveriges allm. verkmästareförbunds
verkställande utskott:
S. G. Hedin.

E. Ernst Ahlberg.

Yttrande. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

Lagens genomförande. Punkt 1. Den första frågan i frågeformuläret har av lokalavdelningarna genomgående besvarats jakande.

Dispens har i första hand erhållits för vissa specialarbetare, såsom maskinister, kokarmästare, portvakter, elektriker samt hytt- och koksverksarbetare. I ett fall har dispens medgivits men icke utnyttjats på grund av att maskinella anordningar gjort densamma överflödig. Dispens har i regel medgivits för bibehållande av redan före lagens ikraftträdande genomförd 3-skiftsindelning å 8 timmar.

Arbetstidens förkortning. Punkt 2. Ett sammanförande av lokalavdelningarnas uppgifter ger vid handen, att arbetstiden i genomsnitt förkortats med $7\frac{1}{2}$ timmar per vecka. Förkortningen är givetvis synnerligen varierande för olika industrier och yrkesgränar.

Ökning eller minskning av arbetarantalet? Punkt 3. Av lokalavdelningarnas uppgifter kan svårligen någon riktig uppfattning erhållas om, hur lagen i detta avseende verkade. 24 uppgiftslämnare meddela, att arbetarantalet icke ökats, under det 22 uppgiva att ökning skett. Med säkerhet kan endast fastslås, att lagens genomförande föranlett anställande av flera maskinister samt ökad personal för vakt-hållning. Vid övergång till flera skift har också ökning av arbetsstyrkan i regel skett med upp till en tredjedel.

De abnorma förhållandena på arbetsmarknaden, föranledda av högkonjunktur och efterföljande depression, göra att ett riktigt besvarande av frågan om lagens verkningar på arbetarantalet näppeligen är möjligt.

Skiftindelning. Punkt 4 a. Vid de företag, där tidigare 2-skiftsindelning tillämpats, synes i allmänhet en övergång till 3-skiftsindelning ha ägt rum. Endast en avdelning rapporterar, att lagen föranlett övergång från 1 skift till 2.

Ändring i tiden för arbetets början och slut. Punkt 4 b. Det synes som om lagen genomgående föranlett en framflyttning av tidpunkten för arbetets början. I de flesta fall har arbetstidens början framflyttats $\frac{1}{2}$ timme. Ar-

betet slutar efter lagens tillkomst $\frac{1}{2}$ à $1\frac{1}{2}$ timme tidigare än förut, i de flesta fall 1 timme tidigare.

Flera eller färre raster? Punkt 4 c. Nära hälften av de rapporterade avdelningarna meddela, att ingen ändring vad beträffar raster företagits. I 15 fall, där förut 2 raster funnos, har en av dessa slopats. I frukostrastens längd har i några fall minskning skett, varierande mellan 15 och 30 minuter. I ett fall uppgives, att 2 raster bibehållas för kvinnliga arbetare och minderåriga, men att den övriga personalen endast har en rast mot tidigare två. Där tidigare skift om 10 timmar med 2 raster förekommit, har nu, sedan skiftet bestämts till 8 timmar, i de flesta fall den ena rasten slopats.

Indragning av småraster. Punkt 4 d. Frågan har besvarats av 28 lokalavdelningar, varav 17 meddela, att indragning skett.

Noggrannare tillämpning av arbetstiden Punkt 4 e. Det vill synas som om genomgående den fastställda arbetstiden följes bättre efter lagens tillkomst än tidigare. Flera uppgifter ge emellertid vid handen, att detta främst är beroende på den väsentligt skärpta kontroll, som införts. Där endast en rast förekommer, ha arbetarna visat benägenhet att under arbetstiden förtära medhavd mat.

Åtgärder för arbetskraftens utnyttjande. Punkt 4 f. Frågan i punkt 4 f har besvarats av 29 avdelningar. Av dessa meddela 19, att några förändringar i antydd riktning icke företagits, 7 att sådana förändringar i en eller annan form ägt rum. 3 avdelningar meddela, att arbetsledningen blivit »i någon mån» effektivare än tidigare.

Förändringar i avlöningsmetoderna. Punkt 5. Av avdelningarnas yttranden framgår, att avlöningsmetoderna i regel icke förändrats. Några undantag finnas dock. Sålunda har i några fall övergång till ackordsarbete förekommit, där så kunnat ske, samt i ett fall övergång från tim- till veckoavlöning. Slutligen har i ett fall icke-ackordsarbetare gjorts delaktiga i vinsten genom tantième.

De tekniska hjälpmedlens utveckling. Punkt 6. Det stora flertalet av lokalavdelningarna ha

besvarat denna fråga nekande, och det torde f. ö. vara svårt att avgöra, huruvida ev. förbättringar av de tekniska hjälpmedlen äro föranledda av arbetstidslagen. Inom vissa delar av textilindustrin tyckes emellertid prestationsförmågan hos redan befintliga tekniska hjälpmedel ha kunnat pressas upp med c:a 10 %. Detta har också varit förhållandet vid några i rapporterna nämnda sågverk. Slutligen meddelar en avdelning, att lagen föranlett ansträngningar att få till stånd bättre och effektivare hjälpmedel. 9 lokalavdelningar besvara frågan jakande utan att ange, på vilket sätt förbättring skett.

Utvidgningar och nybyggnader. Punkt 7 a och b. Av de 21 avdelningar, som besvarat denna fråga, har endast en uppgivit, att utvidgning av fabrikslokalerna ägt rum. Däremot har ett flitigare bostadsbygge kunnat konstateras, då nämligen av 25 rapporterade avdelningar 9 meddela, att arbetarbostäder uppförts. Det torde emellertid vara tvivelaktigt, huruvida en ev. ökad bostadsbyggnadsverksamhet på något sätt kan sättas i samband med 8-timmarslagen.

Lagens inverkan på produktionskostnaderna. Punkt 8. Endast 5 avdelningar ha besvarat frågan, huruvida ökning ägt rum i de fasta kostnaderna. Av dessa besvara 2 frågan jakande. Beträffande ökningen i de rörliga kostnaderna rapportera samtliga, som besvarat frågan, att genom ökade avlöningskostnader produktionskostnaderna stegrats, varierande från 5 till 20 %. I ett fall ha produktionskostnaderna ökats för arbete, som utföres av dagavlönade arbetare, men icke för arbete, som utföres efter akord. Slutligen meddelas, att vid ett företag stegring av produktionskostnaderna endast förekommit beträffande arbeten, för vilkas utförande användas maskiner, vars kapacitet förut varit fullt utnyttjad.

Lagens verkningar på arbetsintensiteten. Punkt 9. Av de uppgifter, lokalavdelningarna lämnat, är det synnerligen svårt att skapa sig en riktig uppfattning om lagens inverkan på detta område. I ungefär hälften av svaren meddelas, att ingen ändring förekommit, 15 avdelningar meddela däremot, att arbetsintensi-

teten ökats med i ett fall ända upp till 25 %. 6 avdelningar anse erfarenheterna ge vid handen, att arbetsintensiteten »i viss mån» ökats. Vid 3 företag uppgives lagen ha föranlett sämre arbetsprestation än tidigare. I ett fall har arbetseffektiviteten blivit större endast beträffande de kvinnliga arbetarna. En avdelning meddelar, att vid lagens ikraftträdande prestationsförmågan hos arbetarna väsentligt nedgick, men att den nu uppnår samma effektivitet som tidigare. Slutligen meddelar en avdelning, att arbetsintensiteten kvantitativt sett ökats, men att detta skett på bekostnad av arbetsutförandet.

Ökad eller minskad arbetsamhet? Punkt 10 a. 28 avdelningar meddela, att 8-timmarslagens genomförande medfört förbättringar i större eller mindre grad. 13 avdelningar ha icke kunnat konstatera några förändringar, och i ett fall uppgives arbetsamheten ha blivit mindre. Samtliga som besvarat frågan framhålla likväl, att skolning och »firande» avsevärt minskats.

Lagens inverkan på arbetsinkomsten. Punkt 10 b. 25 avdelningar meddela, att arbetarna i större eller mindre utsträckning erhållit compensation för den minskade arbetstiden, samt 5 avdelningar, att sådan compensation icke lämnats. Det övervägande flertalet lokalavdelningar meddela, att arbetarna visat större benägenhet än tidigare för extra arbete under fritiden. Särskilt gäller detta beträffande sådana yrken, för vars utövande icke kräves några eller i varje fall lätt åtkomliga verktyg och maskiner, såsom murare, snickare, målare, skräddare och skomakare m. fl. Inom några av dessa yrken förekommer, att arbetarna åtaga sig så mycket extra arbete, att verklig konkurrens med arbetsgivarna uppstår och att arbetarnas arbetsintensitet på grund av fritidens utnyttjande nedsättes.

Lagens inverkan å privatförhållandena. Punkt 10 c. Av lokalavdelningarnas svar synes framgå, att arbetarna på grund av den större ledigheten i högre grad än tidigare ägnat tid och intresse åt särskilt koloniträdgårdsskötsel.

Lagens inverkan på arbetarnas levnadssätt. Punkt 10 d. I riktning mot bättre hygieniska

förhållanden har lagen verkat i så måtto, att nattarbete väsentligt inskränkts. I övrigt är frågan av den beskaffenhet, att den icke kunnat av avdelningarna besvaras.

Fritidens användning. Punkt 10 e. Den relativt korta tid, lagen varit i kraft, gör, att något säkert omdöme ännu icke torde kunna erhållas angående fritidens användning. De svar lokalavdelningarna lämnat äro också anmärkningsvärt skiljaktiga. Det synes dock, som ett ökat intresse skulle ha uppstått för idrott och möjligen också för studier. Flera lokalavdelningar framhålla emellertid i motsats härtill, att något ökat intresse för studier icke förefunnits, vilket bevisas därav, att anordnade utbildningskurser på grund av för litet antal elever måst inställas. Några lokalavdelningar påtala också det uteliv, dagdriveri och de osunda nöjen, de ansett sig kunna konstatera såsom en verkan av den förlängda fritiden.

Verkningar av revisionen. Punkt 11. I allmänhet synas ännu verkningarna av revisionen av arbetstidslagen icke ha kunnat konstateras. Några lokalavdelningar framhålla emellertid, att revisionen gjort lagen lämpigare i så måtto, att större möjligheter erhållits att till bestämd tid få brådslande och nödvungna arbeten utförda.

17. Järnbruksförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Ja. Undantag hava dock meddelats, så att 56-timmarsvecka tillåtits vid hyttor, martinverk och en del ugnar. Vid martinverken har den längre arbetstiden på grund av motstånd från arbetarnas sida hittills icke kunnat genomföras.

2. Vid hyttor, där arbetstiden redan förut i regel var 56 timmar, har i enstaka fall en sänkning ägt rum från 84 till 56 timmar. Vid martinverken i regel från 72 till 48 (56, se ovan) timmar. Vid valsverken i regel från 64 $\frac{1}{2}$ till 48 timmar. Vid lancashireverken i regel från 64 $\frac{1}{2}$ till 48 timmar. För de s. k. daggående arbetarna från 57 till 48 timmar.

3. Vid martinverken och en del valsverk har arbetsstyrkan måst utökas genom tillsättande av ett nytt skiftlag, d. v. s. med omkring 50 %. Även i övrigt skulle väsentliga

ökningar måst företagas, därest icke depressionen kommit emellan.

4. a) Vid martinverken samt en del hyttor, valsverk och lancashireverk har arbetet övergått från två- till treskift. Vid någon verkstad torde även tidvis arbete i två skiftlag hava nödvändiggjorts.

b) Ja.

c) Ja, i vissa fall.

d) Ja, i vissa fall.

e) En viss förbättring i detta avseende torde hava kunnat genomföras av arbetsgivarna.

f) Givetvis hava försök i detta syfte på flertalet platser vidtagits, i den mån möjlighet härtill förelegat. Taylorsystem torde ej i större utsträckning förekomma.

5. Möjligen i vissa fall ökad användning av premiesystem.

6. Detta torde knappast kunna hava ägt rum i större utsträckning, än vad som skulle skett under normal utveckling.

7. För de nya skiftlag, som måst insättas, och för övriga arbetare, som på grund av lagens tillämpning måst nyintagas, hava icke oväsentliga bostadsbyggen måst företagas.

8. Den ökning i arbetslönerna, som kan anses betingad av 8-timmarslagens genomförande, torde hava utgjort omkring 33 % (se bilaga).

9. I allmänhet förspörjes klagomål, att den från arbetarhåll före lagens tillkomst utlovade ökningen i arbetsintensitet uteblivit.

10. a) Ökat intresse torde icke kunna påvisas. Skolkning och firande torde möjligen numera beivras strängare än förut.

b) Se under 8.

Benägenheten att åtaga sig övertidsarbete synes ej hava ökats.

c) De rådande onormala förhållandena inom näringslivet torde icke lämna tillräcklig grund för bedömande av dithörande spörsmål.

d) Se under c).

e) En allmän klagan förspörjes, att arbetarungdomen icke väl använder sin fritid. Sedan länge finnas vid ett flertal arbetsplatser anordnade bibliotek, samlingshus och idrottsplatser, till vilkas anordnande arbetsgivaren tagit initiativet eller vilka han ekonomiskt stött. Ökat intresse för med dessa institu-

tioner förbundna möjligheter har nog i allmänhet ej märkts.

11. Ja, i viss mån genom ökad möjlighet till övertidsarbete. De meddelade lindringarna äro dock av jämförelsevis ringa betydelse, då

det gäller bedöma de svårigheter, som genom arbetstidslagen uppstått för produktionen.

Stockholm den 8 juni 1922.

Järnbruksförbundet.
Karl Wistrand.

Bilaga.

Jämförelse mellan arbetsförtjänsterna under år 1914 och under de första 6 veckorna av andra halvåret 1920 vid några (11 st.) järnverk.

	År 1914			Från $\frac{1}{7}$ — $\frac{15}{8}$ 1920 inkl. dyrtidstillägg			I % av 1914 års för- tjänst	Medelförtjänst per arbetstimme		
	Tim- lön, öre	Antal arbets- tim. per vecka	Medel- förtjänst pr vecka, kr.	Tim- lön, öre	Antal arbets- tim. per vecka	Medel- förtjänst pr vecka, kr.		År 1914	År 1920 inkl. dyrtid- tillägg	I % av 1914 års för- tjänst
								Öre	Öre	
Masugnar	38·3	84·0	32·17	157·4	56	88·14	274·0	38·3	157·4	411·0
Martinverk	45·8	72·0	32·98	179·7	48	86·26	261·6	45·8	179·7	392·3
Götvalsverk	48·4	64·5	31·22	196·7	48	94·42	302·4	48·4	196·7	406·4
Stång- och mediumverk	46·7	64·5	30·12	202·8	48	97·84	323·1	46·7	202·8	434·2
Tråd- och finvalsverk .	45·1	64·5	29·09	183·1	48	87·88	302·0	45·1	183·1	406·0

Naturaförmånerna antagas utgå efter samma grunder per arbetstimme under båda tidsperioderna. I själva verket var deras värde 1920 avsevärt mycket större än 1914.

Arbetstiden vid masugnarna har efter 1914 men före 8-timmarsdagens inträde på de flesta håll reglerats till 56 timmar.

Då, som av tablån framgår, arbetsförtjänsten per vecka höjts med i genomsnitt omkring 300 %, men per timme med i genomsnitt omkring 400 %, kan den ökning i arbetslönen, som betingats av skillnaden mellan 300 och 400 %, anses framkallad av 8-timmarslagen, d. v. s. den nya arbetstiden har medfört en förhöjning i lönerna med omkring 33 %.

18. Sveriges verkstadsförening.

Till socialstyrelsen.

Sedan socialstyrelsen, med översändande av blankett enligt form. 1:a, anhållit om vissa upplysningar med avseende å verkningarna av

lagstiftningen om arbetstidens begränsning, få vi härmed äran avgiva följande yttrande.

Till en början få vi, i anledning av det å blanketten inledningsvis gjorda påpekandet, att uppgifterna böra avse i »görligaste mån normala arbetsförhållanden», framhålla, att förhållandena under hela den tid, som förflutit, sedan lagen trätt i kraft, knappast kunna anses hava varit normala. Till följd av arbetstidens hastiga förkortning över hela den svenska industrien från och med den 1 jan. (resp. 1 juli) 1920 uppkom här i landet en konstlad brist på arbetare, vilket bl. a. ledde till en mycket kraftig höjning av arbetslönerna. Under de två första månaderna av år 1920 rådde omfattande konflikter. Den närmaste tiden efter lagens ikraftträdande var sålunda onormal. Mot slutet av år 1920 började den industriella depressionen, vars förödande verkningar ännu fortfara, då förhållandena givetvis äro att anse såsom ännu mera onormala. Antalet vid verkstäderna utförda »timverk» (då

man tagit hänsyn till så väl minskningen av arbetarantalet som inskränkningen av arbetstiden) har sedan september 1920 gått ner med 60 %. På grund av dessa onormala förhållanden torde allt siffermaterial, som styrelsen kan få fram genom bearbetande av form. 2:a, vilket direkt utgått till en del av våra medlemmar, få anses vara fullkomligt värdelöst för bedömande av verkningarna av arbetstidsförkortningen. Vad särskilt utbetalda lönebelopp beträffar, bör också hänsyn tagas till de förändringar penningvärdet undergått under åren 1919, 1920 och 1921.

Med avseende å arbetsgivarnas svar å de till dem framställda frågorna (form. 2:a) är att märka, att i de flesta fall, då viss ändring uppgives hava vidtagits (exempelvis noggrannare tillämpning av arbetstiden, införande av ackordsystem, etc.), det i allmänhet samtidigt påpekats, att förändringen icke är att tillskriva enbart arbetstidsförkortningen. Även där detta icke angivits, torde emellertid förhållandena hava varit enahanda. Den omständigheten, att en åtgärd är vidtagen *efter* arbetstidens förkortning, är intet bevis för att densamma *förorsakats* därav. För den enskilda industriledaren, som kanske icke alltid reflekterar så noga på saken, kan det emellertid ibland se ut så, och kan det därför hända, att han besvarar frågan, som om åtgärden vidtagits på grund av arbetstidsförkortningen. Det förhåller sig i själva verket så, att verkstädernas organisation icke är en gång för alla fastslagen så, att den endast på grund av utomordentliga händelser (såsom t. ex. en ny lags ikraftträdande) blir föremål för revision. Det pågår tvärtom en ständig utveckling. Det är ju möjligt, att en sådan utveckling i något fall fått en särskild impuls, att vissa åtgärder exempelvis i någon mån *påskyndats* i och med arbetstidsförkortningens inträde. Det vore emellertid oriktigt att skriva vidtagna förbättringar på arbetstidsförkortningens konto. Det är i stället den förkättrade »kapitalismen», den enskilda företagsamheten, som bör tillskrivas äran av dessa förbättringar. Det är den konkurrens, som existerar under detta produktionssystem, konkurrensen mellan verkstäder inom landet lika

som med den utländska industrien, vilken nödgar industriledarne att med oavslätlig uppmärksamhet följa sina företag för att ständigt söka genom förbättrade anordningar m. m. vinna bästa möjliga arbetseffekt.

Med avseende å de speciella frågorna få vi framhålla (siffrorna hänvisa till form 1:a):

1. Arbetstidslagen har inom den mekaniska verkstadsindustrien på det hela taget genomförts fullständigt. Endast med avseende å vissa mindre arbetargrupper hava vid verkstäderna dispenser förekommit, exempelvis vakter, kuskar och chaufförer, maskinister och smörjare, elektriska montörer, städare, reparatörer, resemonterörer m. fl.

2. Den avtalsenliga arbetstiden inom den mekaniska verkstadsindustrien var 57 timmar per vecka intill dess ett den 11 januari 1919 träffat riksavtal trädde i tillämpning. Emellertid uttogo icke alla verkstäder denna arbetstid fullt ut. Vid en del tillämpades kortare arbetstid, medan vid andra arbetstiden visserligen nominellt var 57 timmar, men den effektivt uttagna arbetstiden var lägre, i det att vissa raster (exempelvis frukostrast) ingingo i den nominella arbetstiden. Till följd härav uppgick den faktiska ordinarie arbetstiden vid de mekaniska verkstäderna före förkortningen år 1919 till i genomsnitt omkring 55 $\frac{1}{2}$ timmar.

I och med det avtal, som antogs den 11 jan. 1919 och som vid de flesta verkstäder tillämpades efter mitten av januari månad nämnda år, fastställdes arbetstiden till 52 timmar. En del verkstäder förkortade arbetstiden ytterligare, varför den faktiska ordinarie veckoarbetstiden omedelbart före lagens ikraftträdande uppgick till omkring 51 $\frac{1}{3}$ timmar i genomsnitt.

För bedömande av verkningarna av arbetstidslagen är det givetvts icke tillräckligt att räkna med endast den förkortning av arbetstiden, som ägde rum från och med den 1 jan. 1920. Förkortningen av arbetstiden vid avtalsuppgörelsen 11 jan. 1919 stod nämligen i direkt samband med lagstiftningen. Under de förhandlingar, som föregingo avtalsuppgörelsen, framfördes från arbetarsidan med synnerlig skarpa krav på arbetstidens förkortning. Arbetar-

nas krav stimulerades av förvisningen om, att arbetstidslagen under påföljande år skulle genomdrivas i enlighet med den överenskomst, som träffats mellan vissa politiska grupper inom den svenska riksdagen.

Då 8-timmarslagen sålunda med säkerhet kunde förutses komma att träda i kraft från och med den 1 jan. 1920, gingo arbetsgivarna i det avtal, som träffades den 11 jan. 1919, med på en förkortning av arbetstiden — icke minst för att därmed i någon mån förmildra övergången till 8-timmarsdagen. I detta sammanhang bör nogtsamt beaktas, att avtalet gav arbetsgivarna rätt att uttaga övertidsarbete i den utsträckning, som erfordrades.

Av det ovan anförda framgår, att lagstiftningen om arbetstidens förkortning inom den mekaniska verkstadsindustrien föranlett en sänkning av den ordinarie arbetstiden från 55 $\frac{1}{2}$ timmar till 48 timmar. Därtill kommer, att rätten till övertidsarbete genom lagen blivit i hög grad inskränkt.

3. Då det efter arbetstidens förkortning icke varit möjligt att per tidsenhet och arbetare erhålla större arbetsmängd än tidigare, måste arbetstidsförkortningen — för den händelse åtgärder för neutraliserande av dess verkningar icke vidtoges — förorsakat minskning i resp. verkstads tillverkningsvärde, i samma mån som arbetstiden förkortats och till följd därav minskad eller utebliven vinst samt försämrad räntabilitet för företaget. Den ansvariga ledningen vid resp. företag måste givetvis sträva efter att i görligaste mån hålla produktionen uppe i vad den tidigare varit. En del verkstäder skulle hava kunnat bibehålla produktionen oförminskad enbart genom anordnande av skiftarbete och därav föranledd personalökning. Vid andra skulle därför hava erfordrats nyanskaffning av maskiner, utvidgning av anläggningar, uppförande av arbetarbostäder etc. Särskilt avsaknaden av bostäder, i vilka de nya arbetarna kunde inhysas, var ägnad att förhindra utökande av arbetarantalet. Uppförande av nya bostäder i erforderlig utsträckning skulle hava krävt avsevärd tid samt inneburit ytterst betungande utgifter för vederbörande industrier.

Ökning av arbetarantalet, där detta ifrågasatts, var emellertid i de flesta fall omöjlig redan på den grund att arbetare icke funnos att tillgå. Särskilt under den första hälften av år 1920 var bristen på arbetare, framför allt yrkeskunniga sådana, utomordentligt stor.

4. a) Vid de mekaniska verkstäderna förekom före arbetstidens förkortning endast undantagsvis skiftarbete i hel verkstad. Oftare kunde det däremot inträffa, att en enstaka maskin eller en mindre avdelning av verkstaden arbetade på skift. Under den nuvarande depressionen användes skiftarbete i ännu mindre utsträckning än i vanliga fall. (Se i övrigt svaret under punkt 3).

b) Med avseende å förfarandet vid arbetstidens förkortning var det på arbetsgivarsidan ett önskemål att kunna taga bort lika mycket på morgonen som på e. m. Från arbetarsidan däremot påfordrades det, att förkortningen av arbetstiden skulle tagas av eftermiddagstimarna. Arbetarna ville sålunda fortfarande börja lika tidigt på morgonen för att få sluta tidigare. Såsom skäl härför angavs att arbetarna behövde bli fria tidigare på eftermiddagen för att kunna disponera sin tid för bildningsändamål, kommunalt arbete etc. På arbetsgivarsidan misstänkte man, att mången gång den baktanken kunde förefinnas hos arbetarna att de, då de blevo tidigt lediga från sin plats i verkstaden, lättare kunde skaffa sig annat avlönat arbete under kvällen. Denna farhåga anser man också hava besannats i ett avsevärt antal fall.

c) Redan vid den under 2 omförmälda förkortning av arbetstiden, som ägde rum år 1919, inriktade sig arbetsgivarna på att i så stor utsträckning som möjligt borttaga tidigare förefintliga raster. Man hade nämligen konstaterat, att genom exempelvis en frukostrast bortginge icke blott den tid, som rasten varade, utan en god stund före och efter rasten. Genom att mäta den mängd kraft, som förbrukades vid verket, och på annat sätt, hade man tillförlitligt konstaterat minskning i arbetsintensiteten före rasten likasom ock minskad arbetsintensitet vid arbetets återupptagande efter rasten.

På många håll lyckades arbetsgivarna redan under januari månad 1919 genomföra »enrastsystemet», ehuru mången gång under mycket starkt motstånd från arbetarna.

De, som icke vid första förkortningen genomfört enrastssystemet, sökte i allmänhet göra detta vid arbetstidslagens ikraftträdande. Det visade sig emellertid ofta nog svårt att få arbetarna med därpå — måhända just därför, att förslaget kom från arbetsgivaren!

Vid den uppgörelse, som kom till stånd efter den allmänna konflikten vid de mekaniska verkstäderna och järnbruken, fick man emellertid genom avtal fastslaget att, då arbetsgivaren det påfordrade, han ägde att tillämpa »enrastsystemet». I praktiken torde dock åtskilliga arbetsgivare, ehuru de för sin del varit övertygade om att »enrastsystemet» vore det bästa, i allt fall icke lyckats genomföra detta — på grund av motstånd från arbetarna. Dessa begagnade sig nämligen av den genom arbetstidsförkortningen uppkomna situationen, då en utomordentlig brist på yrkesarbetare rådde, till att i en mängd fall pressa arbetsgivare till medgivanden, som alls icke hade stöd i avtal. Såsom påtryckningsmedel kommo till användning vissa »underjordiska» stridsmetoder, såsom avfolkning med ty åtföljande hemlig blockad etc.

Emellertid torde man få räkna med, att de flesta mekaniska verkstäder f. n. i praktiken genomfört »enrastsystemet».

d) Där tidigare förefunnits raster, som inräknats i arbetstiden, indrogos dessa redan år 1919. (Se övrigt svaret under punkt 2.)

e) I den ovan omnämnda 5-mars-uppgörelsen 1920 blev det uttryckligen fastslaget, att arbetstiden skulle utnyttjas i avsikt att uppnå högsta möjliga produktivitet. »Där stämplingskontroll är eller blir inrättad, får stämpling icke inkräkta på arbetstiden, men skall kontrollen så anordnas och tillämpas, att onödigt tidsspillan eller svårighet icke vållas för arbetarna», hette det i bemälda uppgörelse. Med stöd av denna bestämmelse torde förbättrad kontroll i åtskilliga fall hava uppnåtts. Vid en del verkstäder har det emellertid, trots nyssnämnda bestämmelse, på grund av mot-

stånd från arbetarna mött svårigheter att anordna en effektiv kontroll. (Se anm. under punkt 5.)

f) Någon påtaglig förändring i detta avseende, såsom en följd av arbetstidsförkortningen, torde icke kunna konstateras. (Se anm. under punkt 5.)

5. I den mån verkstäderna, vid vilka ofta nog verksamheten från början bedrivits rent hantverksmässigt, utvecklas och ett större antal anställda finna sysselsättning, blir det nödvändigt att kontrollen skärpes och att man — då arbetet icke längre utföres i ägarens åsyn — söker stimulera arbetsintensiteten genom att övergå till ackordssystem. Detta är någonting som ständigt sker och torde så jämväl hava ägt rum under de gångna åren, utan att man kan utläsa detta såsom ett resultat av arbetstidsförkortningen.

6. Såsom under punkt 5 framhållits äro verkstäderna stadda i fortgående utveckling. Ur ett eventuellt ja-svar å enquéten av viss verkstad kan därför icke ovillkorligen utläsas, att förändringen är att tillskriva arbetstidens förkortning.

7. Såsom under punkt 3 framhållits, skulle i en mängd fall utvidgningar hava erfordrats för att förebygga minskning av arbetsprodukten till följd av arbetstidens förkortning. Särskilt betungande skulle uppförande av nya bostäder hava varit för industrien. I ett flertal fall hunno emellertid vederbörande verkstäder icke sätta i gång med bygge, innan depressionen kom. Säkerligen skulle sådant hava erfordrats i större utsträckning, än vad som kan framgå av svaren från verkstädernas sida.

8. Då, såsom under punkt 3 framhållits, arbetstidsförkortningen icke medfört ökning av arbetsmängden per tidsenhet och arbetare, måste omkostnaderna hava ökats i motsvarande mån som arbetstiden förkortats, d. v. s. från år 1919 med omkring 15 %. Därtill kommer den direkta ökningen av lönen per arbetstimme, som ägt rum efter arbetstidsförkortningen.

Det är givetvis icke enbart produktionen vid den mekaniska verkstaden, som fördyrats. Alla de materialier, som komma till använd-

ning och vilka i sin ordning till allra största delen bestå av arbetslöner, torde hava fördyrats i ungefär samma mån, som arbetstiden för de vid deras framställande sysselsatta arbetarna förkortats. Vidare hava transportkostnaderna stigit till fullkomligt orimliga belopp, icke minst till följd av arbetstidsförkortningen.

9. Arbetstidsbegränsningen har icke medfört ökning av arbetsintensiteten annat än i relativt få fall, vilka mer än uppvägas av de fall, där man rent av konstaterat minskning.

10 a). I vissa fall anser man sig hava kunnat konstatera ökat intresse, medan i andra fall intresset minskats. Att märka är, att det ökade intresset icke är att tillskriva arbetstidsförkortningen, utan fastmera det förhållandet, att under depressionstid, då överskott på arbetare förefinns, risken är större än eljest för den enskilde arbetaren, som icke sköter sig, att bliva entledigad, vilket helt naturligt är ägnat verka i den riktningen, att arbetaren med större intresse ägnar sig åt sitt arbete.

b) I och med ikraftträdandet av arbetstidslagen uppstodo konflikter vid verkstäderna, på den grund att arbetarna — som kunde stödja sig på ett uttalande till statsrådsprotokollet av föredragande statsrådet — krävde full kompensation för den förkortning av arbetstiden, som följde av arbetstidslagen. Efter ett par månaders konflikt träffades uppgörelse, som tillerkände timlönsarbetare full kompensation, medan däremot ackordsarbetare i allmänhet endast skulle hava halv kompensation (dock full kompensation i sådana fall, då det vore uppenbart, att det för arbetaren var omöjligt att vinna större arbetsresultat per tidsenhet — exempelvis vid automatiska maskiner o. d.). Sedan arbetet efter konflikten återupptagits, lyckades arbetarna emellertid till följd av den brist på arbetskraft, som då rådde, att tilltvinga sig högst väsentliga löneförhöjningar. Så höjdes lönerna under ett år, 4 kv. 1919 — 4 kv. 1920, med 32 %, under det att indextalet å levnadskostnaderna under samma tid ökades från 259 till 271 lika med $4\frac{1}{2}$ %. Under detta år nådde levnadskostnadsstegringen visserligen sin högsta punkt, indextalet 281,

men detta maximum motsvarar ändock endast en ökning mot indextalet 259 med $8\frac{1}{2}$.

c) Någon förbättring i de förhållanden, som omförmäles under punkt c), synes lagen icke hava medfört.

d) Då arbetarna icke ville vara med om att förskjuta arbetstidens början till senare på dagen, synes någon avsevärd förbättring med avseende å t. ex. tillfälle till morgonmåltid icke hava vunnits.

e) Någon förbättring i de avseenden, som omförmälas under e), synes lagen icke hava medfört.

11. Den ökning av den ytterst snävt tilltagna rätten till övertidsarbete, som skedde genom 1921 års revision av lagen, torde få anses innebära en liten förbättring. Emellertid är möjligheten till övertidsarbete fortfarande alldeles otillräcklig.

Frågan om övertidsarbete är av synnerligen stor betydelse. Uppenbart är, att industrien söker ordna så, att arbetstillgången är så jämn som möjligt året om. Övertidsarbete blir dyrare än arbete under den ordinarie arbetstiden, varför man givetvis söker i görligaste mån undvika att behöva tillgripa övertidsarbete. Emellertid är det nödvändigt, att möjlighet till övertidsarbete i avsevärd utsträckning förefinnes. Då exempelvis ett skeppsvarv får in ett fartyg för reparation, gäller det att utföra denna så snart som möjligt. Varje dag, som fartyget ligger vid varvet, drager stora kostnader. Som förhållandena nu äro här i landet, har det hänt, att reparanter sökt sig till utländska varv, som kunnat utföra arbetet fortare — till följd av mera elastiska övertidsbestämmelser. Det är emellertid icke blott skeppsvarv, som på grund av 8-timmarsdagen fått en ojämn konkurrens med utlandet, utan är detta fallet med många andra mekaniska verkstäder. Dessa hava nämligen icke kunnat bjuda de leveranstider, som beställarna önskat, och beställningar hava i stället gått till utlandet.

Överhuvud gäller att möjlighet måste finnas till övertidsarbete i avsevärd utsträckning för de flesta industrier. Om så är förhållandet, behöver anläggningen från början icke göras större än att den motsvarar det normala be-

hovet, medan »toppbelastningen» tages med användande av övertid. Den nationalekonomiska betydelsen härav torde ligga i öppen dag. Tack vare möjlighet till övertidsarbete kan man vidare i rätt tid få fram ett arbete, som på grund av särskilda förhållanden icke kunnat utföras enligt beräkning. Särskilt viktigt är det för industrier, som hava att taga hänsyn till »säsong», att kunna tillgripa övertidsarbete.

12. Vad slutligen frågan under punkt 12 beträffar, skulle vi såsom vårt allmänna omdöme om 8-timmarslagen vilja framhålla, att under den tid, som gått, sedan lagen trätt i kraft, de farhågor mot lagstiftningens ingripande på detta område, åt vilka före lagens tillkomst från arbetsgivarhåll givits uttryck, till alla delar bekräftats. Den utlovade ökningen av arbetsintensiteten har sålunda utblivit, såsom redan förutsagts i den reservation, som avgavs av tre av arbetstidslagskommitténs ledamöter, herrar Wijkander, Ekman och Wahren. Då arbetstiden blev genom lag förkortad, synes hos arbetarna många gånger den uppfattningen hava gjort sig gällande, att det icke fanns någon anledning att på den förkortade arbetstiden producera mera per timme än tidigare, enär detta förmenades vara att onödigt gynna arbetsgivarna. På vissa håll uppgivas också tendenser hava föfunnits inom fackföreningarna att söka avskaffa allt vad övertidsarbete hette. Emellertid synes de svenska arbetarnas goda förstånd så småningom hava reagerat emot fackföreningsförkunnelserna. Oavsett vad som i dessa förkunnelser framhölls, insåg den intelligente arbetaren, att ju flera arbetstimmar han arbetade, ju större blev den dagspenning han intjänade. Trots klubbslut här och var att icke arbeta övertid voro arbetarna i det stora hela nog så intresserade av att få tillfälle till övertidsarbete. Vidare synas många arbetare hava skaffat sig extra arbete på kvällarna. Bland de äldre arbetarna funnos många, som, i brist på annat extra arbete, sysslade med arbete i koloniland o. d. eller med produktivt arbete inom vederbörande arbetares fack, men utbytet därav blev givetvis icke detsamma, som kunnat

erhållas, om han fått arbeta motsvarande tid längre på sin plats i verkstaden.

Ju mer arbetstiden under depressionen blivit inskränkt, desto mera angelägna hava arbetarna visat sig att kunna få arbeta det medgivna antalet arbetstimmar. Det lär till och med hava hänt, att äldre arbetare på tal om innevarande års 1-majdemonstration yttrat, att, medan man förr demonstrerade för förkortad arbetstid, det nu kunde vara anledning att demonstrera för en förlängd sådan.

Läran om 8 timmars arbetsdag är resultatet av en teoretisk spekulering. Denna lära utformades ursprungligen vid skrivbordet, och synes förverkligandet av 8-timmarslagen här i landet i främsta rummet hava framdrivits av vissa politiskt intresserade kretsar. För den enskilde arbetaren torde lagen, åtminstone med den form den här erhållit, i många fall hava kommit som en överraskning. Väl torde arbetarna icke hava haft någonting emot att den ordinarie arbetstiden nedsattes till 48 timmar, men har det från arbetarhåll uttalats förvåning över att arbetarna icke, ehuru de själva ville, fingo arbeta övertid i den utsträckning de funno sig kunna utan olägenhet utföra sådant arbete.

Enligt vår mening är denna lagstiftning alldeles förfelad. Man hade bort låta utvecklingen fortgå. Som bekant har arbetstiden under de senaste årtiondena i väsentlig mån förkortats utan att något lagstiftningsingripande erfordrades.

Såvitt för oss är känt, finns det bland ledarna för de till oss anslutna mekaniska verkstäderna icke mer än en, som sympatiserar med ifrågavarande lagstiftning. Detta undantag gäller emellertid en verkstad av alldeles speciellt slag, en liten verkstad, vilken icke torde vara direkt beroende av produktionsresultatet såsom sådant utan sysslar med utarbetande av uppfinningar, experimentarbete o. d. Det är uppenbart, att ledningen för en sådan verkstad kan anlägga en annan syn på spörsmålet om 8-timmarsdagen än de verkstäder, som leva på produktion.

Själva lagens ikraftträdande medförde inom den mekaniska verkstadsindustrin en konflikt,

varigenom förlorades ca 2,260,000 dagsverken. Då sedan arbetet kom i gång, skedde det under höjda löner, vilka ytterligare under årets lopp ökades. Under året, särskilt dess förra hälft, rådde en utomordentlig brist på arbetare. Arbetstillgången under nämnda tid var synnerligen god, men industrien kunde icke utnyttja densamma. Mängder av beställningar gingo till utlandet. Om den mekaniska verkstadsindustrien år 1920 hade fått arbeta i lugn och ro, utan lagens mellankomst, hade goda förtjänster kunnat tagas, varigenom verkstäderna säkerligen stått bättre rustade under den följande depressionen, så att nödläget icke blivit så svårt, som det för många har blivit.

Vår bestämda övertygelse är, att det icke vore lyckligt förnya 8-timmarslagen, sedan den tid, för vilken lagen är antagen, utlöper.

Stockholm den 15 juni 1922.

Sveriges verkstadsförening.

G. A. Styrman.

19. Svenska metallindustriarbetareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Ja, med undantag av en del av arbetsrådet fattade beslut om undantag för hyttarbetare och med dem jämställda m. fl.

2. Verkstäderna omkring 3 timmar per vecka. Järnbruken mellan 9 och 32 timmar per vecka.

3. Icke inom verkstadsindustrien. Inom järnbruksindustrien har man också i stort sett fortsatt arbetet med samma arbetarantal som förut.

4. Nej.

a) Inga nämnvärda ändringar.

b) Endast de, som arbetstidsförkortningen nödvändiggjort.

c) I allmänhet hava rasterna inom verkstadsindustrien borttagits. Inom järnbruksindustrien har också en betydande rastinskränkning ägt rum.

e) Arbetstiden var före lagen så noggrant tillämpad, att någon skärpning icke behövts.

f) Inga verkliga åtgärder hava vidtagits.

5. Nej.

6. Produktionen per huvud och timme har något ökats, men i hur stor utsträckning är omöjligt att angiva.

7. Ingen ändring av det gamla.

8. Arbetstidsbegränsningen har efter arbetarnas beräkningar i stort sett icke verkat fördyrande.

9. Ja, något, se punkt 6.

10. a) Inom järnbruks- och verkstadsindustrierna har tidigare rått en sådan ordning och disciplin, att någon skolkning eller firande icke varit att tala om.

b) Kompensation har erhållits för timarbete inom verkstadsindustrien. Delvis också inom järnbruksindustrien. Ackorden hava endast delvis kompenserats.

c) Helt naturligt, men att angiva uppsving i koloniarbete och hemliv i siffror är omöjligt.

d) Se c).

e) Vi hänvisa till arbetarnas bildningsförbunds statistik.

11. Ja, arbetsrådets möjligheter att delvis upphäva lagen ha ju blivit större.

12. 48-timmars arbetsvecka är ur alla synpunkter nödvändig.

Utöver de frågor, som vi i frågeformuläret besvarat, vilja vi framhålla, att i fråga om metallindustrien så hade vi i början av år 1920 de stora konflikterna, efter vilka en rent av abnorm verksamhet upptogs för att redan under oktober månad samma år giva vika för de första känningarna av den ännu pågående krisen. Från och med år 1921 har ju sedan allt gått i arbetslöshetens tecken. För att riktigt kunna bedöma 48-timmarsveckans värde och nytta för så väl arbetarna som landet och industrien, så bör en utredning härom förläggas till de tider, då på nytt något så när normala förhållanden bliva rådande.

Stockholm den 14 juni 1922.

Sv. metallindustriarbetareförbundet.

Johan Olov Johansson.

20. Sägverksförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Ja! — Dispenser för vakter samt arbetare, vilkas arbete är av sådan beskaffenhet, att det icke kan förläggas till bestämda tider t. ex. reparatörer, timmeremottagare m. fl. hava förekommit vid de flesta till förbunden anslutna arbetsföretagen. I de fall, då under år

1920 gjorts framställningar om undantag från lagens tillämpning vid flottningssällningarnas skiljeställen, har arbetsrådet lämnat medgivande. Liknande framställningar gjordes i stor omfattning 1921 men behöfve på grund av lagens ändring ej föranleda beslut av arbetsrådet.

2. a) Den nominella arbetstiden var före lagens tillämpning i genomsnitt 57 timmar per vecka och nedsattes med c:a 15·8 % till 48 timmar.

b) Den faktiska (effektiva) arbetstiden var före lagens tillämpning i genomsnitt 51 timmar och nedsättningen sålunda c:a 5·8 %.

3. Av bekanta skäl kan något omdöme i berörda hänseende på grund av förhållandena icke lämnas annat än efter antaganden. År 1920 blev kvantiteten tillverkade varor knappast det normala, och exporten företedde avgjord minskning. Lagerbehållningarna till år 1921 blevo och osedvanligt stora. Under 1921 måste, på grund av omöjligheten att avsätta trävaror i normal utsträckning, arbetet i hög grad inskränkas. Detta har medfört en avsevärd minskning i arbetarantalet under den normala senare delen av 1920 och för hela 1921. Medelantalet arbetare för helt år hos sågverksförbundets medlemmar ökade dock för motsvarande företag från c:a 23,000 år 1919 till c:a 25,000 år 1920, för att år 1921 nedgå till c:a 18,000. Ökningen år 1920 torde till huvudsaklig del vara att tillskriva verkningarna av lagen, och det måste på goda grunder antagas, att, om driften 1921 varit normal, en avsevärd utökning av arbetarantalet måst äga rum, minst till det antal som var anställt 1920.

4. a) Under 1920 förekom sågning med dubbla skift i rätt avsevärd utsträckning under våren och sommaren för att ändras till sågning med enkelskift på hösten samma år. På grund av under punkt 3 anförda omständigheter har under 1921 ingen övergång från arbete i ett skift till arbete i två skift förekommit. Tre-skift kan ej lämpligen anordnas inom sågverksindustrien.

b) Tiden för arbetets början har i allmänhet framflyttats $\frac{1}{2}$ timme och tiden för dess slut tillbakaflyttats 1 timme.

c) Antalet avtalsenliga raster är två, så väl före som efter $\frac{1}{1}$ 1920.

d) Tidigare tillåtna, ej avtalsenliga raster hava borttagits.

e) Enligt fr. o. m. $\frac{1}{2}$ 1920 gällande avtal skall varje arbetare befinna sig på sin arbetsplats så väl vid arbetsskiftets början som efter varje rast för att omedelbart börja på de bestämda tiderna och får ej heller avsluta sitt arbete före bestämd tidpunkt. Den s. k. postningen, d. v. s. ombyte av sågblad, som tidigare delvis fått utföras under ordinarie arbetstid, har enligt avtalen blivit helt förlagd till rasterna mot särskild ersättning. För att övervaka att arbetstiden i alla avseenden noggrant utnyttjas har arbetsledningens kontroll på arbetarna i allmänhet måst skärpas.

f) Se ovan.

5. Nej. I sågverksindustrien har alltid ackordssystem varit förhärskande.

6 och 7. Under hänvisning till vad som anförts under punkt 3 framhålles, att företagens ekonomi under åren 1920 och 1921 förbjudit några nämnvärda ny- eller ombyggnader. Krisen inom sågverksindustrien började under hösten 1920 och försäljningarna avtogo i omfattning redan under sommaren s. å.

8. En högst avsevärd fördyring av sågverksindustriens produktionskostnader har inträtt under åren 1920 och 1921, kulminerande under 1920. Den har förorsakats av den allmänna prisförhöjningen samt av de lönehöjningar, som vidtogos för att kompensera arbetstidsförkortningen. En objektiv analys av, huru stor del av fördyringen, som förorsakats av arbetstidslagen, och huru stor del av andra omständigheter, försvåras synnerligen av de onormala driftförhållandena ifrågavarande år. Den knappa tid, som stått till förfogande för besvarandet av de frågor, som innehållas i detta formulär, har även omöjliggjort en verkligt noggrann undersökning i denna viktiga fråga.

9. Någon förhöjande inverkan av den beränsade arbetstiden på arbetsintensitet eller arbetseffektivitet kan icke konstateras. År 1920 ökades, samtidigt med förkortningar av arbetstiden, 1919 års ackordslöner med 16 %.

Det för år 1920 uppnådda genomsnittresultatet av ackorden företedde en ökning av c:a 10 % utöver det beräknade eller samma skillnad emellan beräknad förtjänst och uppnådd förtjänst, som den under punkt 2 påvisade skillnaden emellan nominell och effektiv arbetstid före lagens tillämpning. Ökningen i arbetseffekt per nominell arbetstimme är sålunda skenbar och beror uteslutande på att den avtalade arbetstiden utnyttjas till fullo på grund av de överenskommelser, som omförmålas under punkt 4 e) här ovan, och ej på någon förbättrad arbetsintensitet.

10. a) Någon ökad arbetsamhet har icke kunnat påvisas.

b) Arbetsinkomsten har ökats på grund av under punkt 9 anförda förhållanden. Större obenägenhet till övertidsarbete synes föreligga efter lagens genomförande. Vid upprepade tillfällen har förekommit vägran att utföra avtalsenligt övertidsarbete, och har som skäl anförts, att genom övertidsarbete skulle verkningarna av lagen förfelas.

c) Någon förbättring i detta hänseende torde icke kunna påvisas under den korta tid lagen verkat.

d) Någon förändring i avseende å levnadssättet har hittills ej konstaterats.

e) Från arbetsledningen vid de olika företagen anføres, att särskilt de yngre arbetarna i stort sett använda sin fritid på mindre lämpligt sätt.

11. 1921 års revision av lagen torde i vissa fall varit till förmån; dock kunna ej några faktiska uppgifter i denna fråga lämnas på grund av den starka driftsinskränkningen under 1921.

Sågverksförbundet.

Otto Hellström.

21. Svenska sågverksindustriarbetareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. I huvudsak har arbetstidslagen fullständigt genomförts inom sågverksindustrien. Endast några mindre dispenser för timmerbommar förekomma.

2. a) Arbetstiden har förkortats från 57 timmar till 48 timmar per vecka.

2. b) Den faktiskt förkortade arbetstiden är procentuellt mindre. Kan ej exakt uppgivas.

3. Icke nämnvärt, emedan redan tidigare förbättrade arbetsmaskiner och arbetsanordningar utförts och fortsätts.

4. a) Nej. Ingen nämnvärd återgång till tvåskiftsystem.

b) Endast sådan ändring, som betingas av arbetstidens förkortning.

c) Samma raster. Frukost- och middagsrast.

d) Har icke förekommit.

e) Ja.

f) Förbättrade arbetsmaskiner, effektiv arbetsledning. Ej Taylorsystem.

5. Nej. Ackordslön tillämpas nu som förut för c:a 90 % av arbetarkåren.

6. Kan ej säkert besvaras men oss förefaller att så skett.

7. Ingen nämnvärd utökning av arbetarstyrkan.

a) Anläggningar förbättras.

b) Bostadsbyggnader obetydliga.

8. Kompensation från 57 till 48 timmar krävde $18\frac{3}{4}$ % ökning teoretiskt. År 1920 höjdes ackordslön 16 %, timlön 20 %.

9. Enligt vår uppfattning höjdes intensiteten c:a 10 % år 1920, då arbete utfördes d. v. s. produktionen vid sågar och utlastning ungefär motsvarade ett normalt år före kriget.

10 a) Arbetet föregår jämnare inom sågverksindustrien. Vi vilja hoppas, att intresset ökar med arbetstidsförkortningen.

b) Genom ökad arbetsintensitet kompenserades arbetstidens förkortning. Extra arbeten förekomma säkerligen icke utan att avtalsenlig nödvändighet föreligger.

c) Bättre hemliv, varav följer intresse för uppfostran och bostadsförhållanden.

d) Levnadssättet blir enligt vår mening väsentligt förbättrat.

e) Vad det gäller ynglingar och yngre arbetare är det svårt avge bestämt omdöme. Tiden är delvis för kort för att kunna ha verkat så att ett sakligt omdöme kan ges. Men vi själva i arbetarkretsar ha stora förhoppningar, att ungdomen raskare skall uppnå erfarenhet och utbildning för sin livsverksamhet.

11. De större skiljeställena, som ligga vid älvarnas utlopp i samband med sågverksdistrikten, ha undantagits från lagen, men vi hävda nödvändigheten av 48 timmars arbetsvecka, som ock är överenskommen med arbetsgivarna.

12. Uppgifterna avse 1920 års verksamhet inom sågverksindustrien.

Gävle den 1 juni 1922.

Sv. sågverksindustriarbetareförbundet
gm Aug. Svensson.

22. Pappersmasseförbundet.

A. Uppgifter till socialstyrelsen rörande arbetstidslagens verkningar i enlighet med cirkulär i april 1922. (Siffrorna hänvisa till form 1:a.)

1. *Arbetstidslagens genomförande.* För kalkbrännare och kraftstationsmaskinister har arbetsrådet i regel medgivit 56 timmar per vecka. 19:de skiftet, d. v. s. $50\frac{2}{3}$ tim. per man och vecka, har medgivits under år 1920 och 1921 vid ett fåtal sulfit- och sulfatfabriker samt vid vissa träsliperier. För år 1922 ha 11 sulfatfabriker erhållit tillstånd att använda 19:de skiftet under tiden $\frac{1}{1}$ — $\frac{30}{4}$ samt $\frac{1}{10}$ — $\frac{31}{12}$. Ett tiotal sliperier ha likaledes fått dispens rörande 19:de skiftet, gällande hela året.

2. *Arbetstidens förkortning.*

a) Å nominella arbetstiden.

1) Inom helkontinuerliga driften 8 timmar per vecka.

2) Inom pappsalar, silerier m. m. och träsliperier $2\frac{2}{3}$ tim. per vecka.

3) Inom alla vedrenserier 6 timmar per vecka.

b) I vedrenserier i treskift har icke 48 timmar kunnat uttagas, se p. 4 a.

3. *Arbetarantalets ökning.* Undersökning härom visar en ökning av omkring 20 %.

4. *Förändringar på grund av arbetstidslagen.*

a) Övergång från ett skift till två skift eller från två till tre skift.

På en del håll har skiftgång måst anordnas för reparationsarbetare, elektriker m. fl. till följd av den inskränkta arbetstiden. Den avtalsenliga arbetstiden i renserierna med två

skift om 9 timmar måste på flera ställen omläggas till treskiftgång, medförande förutom ökning av arbetarantalet även en effektiv arbetstid av endast 45 timmar per vecka. För måltidsrast och stålskiftning måste nämligen renserierna stannas minst $\frac{1}{2}$ timme per skift.

b) *ändring av tidpunkten för arbetets början och slut.*

1) *dagarbetare:* Avtalsenligt före arbetstidslagens tillkomst var 54 tim. per vecka med $9\frac{1}{2}$ tim. de 5 första dagarna i veckan. Arbetet började som regel kl. 6 f. m. Numera börjar arbetet i regel kl. 7 f. m. och slutar kl. 5 e. m. med två raster om $\frac{1}{2}$ och 1 timme.

2) *skiftarbetare:* I de kontinuerligt drivna avdelningarna pågick arbetet tidigare 56 tim. per vecka. Nu 48 timmar med s. k. ersättningsmanskap. Söndagsarbetet per arbetare blir nästan lika som förut, och den lediga dagen inträffar oftast mitt i veckan. I pappsalar, silerier, massabingar m. m. samt träsliperier har det avtalsenliga 19:de skiftet försvunnit utom i några enstaka fall, där arbetsrådet meddelat dispens. För renseriavdelningarna i två skift har övergång flerstädes skett från dag- och nattsift till tvåskift i följd, exempelvis kl. 6 f. m.—3 och 3—12 med 1 timmes rast. På bekostnad av måltidsrasten har stundom arbetstiden blivit ännu mera sammanträngd.

c) *Indragning av raster.* Ja, i några fall 1 rast.

d) *Indragning av förut i arbetstiden inräknade raster.* Nej, de s. k. kafferasterna indrogos redan år 1919 i samband med den avtalsenliga arbetstidens förkortning.

e) *Noggrannare tillämpning av bestämmelsen om arbetstidens början m. m.* Sedan lagens tillkomst ha förhållandena i detta avseende icke förbättrats.

f) *Förbättrat utnyttjande av arbetskraften eller anläggningen.* Systemet med tidkontroll har införts vid ytterligare några fabriker. Åtgärder till förbättrat utnyttjande av arbetskraften eller anläggningen ha icke kunnat vidtagas, då lagen ställer sig hindrande härför. Så har exempelvis borttagandet av 19:de skiftet medfört, att vattnet måste gå förbi utan an-

vändning eller kraften betalas utan att kunna utnyttjas, medförande väsentlig produktionsminskning och förlust. Produktionsförmågan å dyrbara maskiner inskränkes även härigenom.

5. *Ändring av avlöningsmetoderna.* Tonlön eller liknande avlöningssystem har sedan länge varit allmänt i bruk och tillämpas fortfarande.

6. *Större prestationsförmåga hos de tekniska hjälpmedlen.*

Moderniserings- och ekonomiseringsarbeten pågå ju vid alla fabriker och framtvings för övrigt i konkurrensen. För att i någon mån motverka den på grund av arbetstidsförkortningen uppkomna produktionsminskningen ha stora kapital måst nedläggas i maskinella nyordningar ex. högtryckspressar, kabelkranar, nya barkmaskiner, transportanordningar m. m.

7. *Utvidgning av*

a) *fabriksbyggnader*

b) *bostadshus*

I allmänhet ha fabriksbyggnaderna ej utvidgats. Däremot hava bostäder för det på grund av arbetstidslagen ökade antalet arbetare måst nyuppföras, vilket dragit högst betydande kostnader, säkerligen uppgående till flera miljoner kronor.

8. *Produktionskostnadsfördyring.*

Ostridigt har lagen verkat högst betydligt fördyrande på produktionskostnaderna. Denna ökning är dock rätt olika vid olika fabriker. Så har vid några samma beräknats utgöra omkring 10 %, vid andra avsevärt mera, och det kan påstås, att detta fördyrande i stort sett för denna industri kan beräknas för de rörliga kostnaderna till omkring 16 %. Ökningen av de fasta kostnaderna varierar högst betydligt och en medelsiffra kan ej här uppgivas eller beräknas. Flera fabriker hava måst bygga en mängd bostäder och andra mindre. Lagen har nödvändiggjort nyanskaffning av omkring 2,000 st. bostadslägenheter.

9. *Arbetsintensiteten.* Den från arbetarsidan utlovade ökningen häri har uteblivit och snarare motsatsen är flerstädes konstaterad. Skulle f. n. en högre intensitet eller arbetslust förmärkas, så är denna att tillskriva den riktiga tillgången på arbetskraft och står ej i direkt samband med arbetstidens förkortning.

10. *Verkningarna på arbetarna.*

a) *arbetsamheten.*

Förhållandena här oförändrade. Övertidsarbete, som f. n. betalas med 50, resp. 100 % förhöjning å vardagar och söndagar, åtaga sig arbetarna numera ytterst ovilligt, och det synes vara deras strävan att motarbeta det inom denna industri alldeles nödvändiga övertidsarbetet.

b) *arbetsinkomster.*

Full kompensation beviljades vid lagens ikraftträdande för den förkortade arbetstiden. Till följd av lågkonjunkturens inträdande hava lönerna betydligt måst nedsättas, för år 1921 med omkring 15 % samt för år 1922 med ytterligare 40 %.

c) *hemliv, husliga förhållanden m. m.*

Någon ändring i detta hänseende, åtminstone till det bättre, torde i stort sett ej lagen hava åstadkommit.

d) *levnadssättet ur hygienisk synpunkt.*

Ingen förändring.

e) *fritidens användning.*

De äldre arbetarna använda i viss utsträckning sin ökade fritid till sin och familjens fördel dock ej sållan till arbete hos annan arbetsgivare. Samma är dock ej förhållandet med de yngre. Här användes fritiden till s. k. nöjen, och det har icke förmärkts, att man lagt an på att förkovra sig i bildning och kunskaper.

11. *Revisionen av lagen år 1921.*

Ja, i viss mån, då den givit möjlighet till ökat övertidsarbete, absolut ofrånkomligt för denna industri. I övrigt inga förändringar.

12. *I övrigt.*

Redogörelse härför lämnas i särskild inlägga samtidigt med denna utredning.

Stockholm den 17 juni 1922.

Pappersmasseförbundet.

Robert Palmgren.

B. Yttrande i fråga om verkningarna av lagen om arbetstidens begränsning.

Till socialstyrelsen.

Härigenom hava vi äran överlämna oss genom Edert cirkulär av april 1922 avfordrade uppgifter i frågan om verkningarna av gällande lagstiftning om arbetstidens begränsning, och hava vi tillåtit oss att, då utrymmet visat sig

för knappt, lämna dessa uppgifter å särskild bilaga, anordnad efter och bilagd Edert frågeformulär.

Med stöd av formuläret mom. 12, där fråga framställles om något eljest är att anföra till belysning av arbetstidslagens ekonomiska eller sociala verkningar, tillåta vi oss att i ärendet utöver det, som i uppgiften sålunda andragits anföra följande.

Vi anse oss då först böra redogöra för arbetstiden inom denna industri vid tiden för den s. k. arbetstidslagens ikraftträdande samt för tiden därefter.

Alla s. k. *dagarbetare* hade inom denna industri sedan $\frac{1}{2}$ 1919 en ord. arbetstid av 54 timmar per vecka och man. *Skiftarbetet*, d. v. s. arbetet i själva driften, fortgick i tre skift om 8 tim. med 7 skift och 56 timmar per vecka och man för de s. k. ständigelds-avdelningarna (ångpannehus, syrehus och kokeri) samt likaledes i tre skift om 8 timmar med $6\frac{1}{3}$ skift och $50\frac{2}{3}$ timmar per vecka och man för pappsalar, silerier m. m. i cellulosa-fabrikerna samt för samtliga träsliperier.

För tiden efter lagens ikraftträdande är nu ord. arbetstiden för *dagarbetare* 48 timmar per vecka och man samt för *arbete i skift* likaledes 48 timmar per vecka och man med anordning för s. k. ständigeldsavdelningarna av s. k. hoppande skift, varigenom visserligen driften här blir kontinuerlig veckan runt, men det 19:e, 20:e och 21:a skiftet fullgöres av reservmanskap, en anordning, som visat sig medföra avsevärda olägenheter för båda parterna och därtill ökad utgift för arbetsgivaren och minskad årsinkomst för de ordinarie skiftarbetarna. För arbetarna i vedrenseri och vedgård, sysselsättande omkring 20% av hela arbetsstyrkan, blir vid treskiftsdrift, som är det mest brukliga, effektiva arbetstiden i driften ej mer än 45 timmar per vecka och man, då måltidsrast av en halv timme oundgängligen behöves.

I vissa fall och för vissa slag av arbetare har arbetsrådet medgivit en utsträckning av ordinarie arbetstiden på sätt angives i den härvid fogade uppgiften under n:o 1.¹

¹ Återgives ej här

Härefter torde vi få övergå till att i kortet beröra några allmänna synpunkter:

a) rörande *dagarbetare*.

Den ofta självtagna extra fritid, som under den längre arbetstiden förekom, har efter lagens tillämpande icke märkbart minskats, och arbetsintensiteten, som av lagens förespråkare påstods skola bliva ökad, har, om icke direkt minskats, så dock icke tilltagit i nämnvärd mån, och en allmän motvilja mot arbete kunde i början förmärkas, på senare tiden dock i avtagande på grund av den goda tillgången på arbetsfolk och konkurrensen om fasta anställningar. Motviljan mot att arbeta å övertid har på senaste båda åren blivit starkare, och detta vållar inom denna industri särskilt svåra olägenheter, då det är alldeles ofrånkomligt att ordna en hel del viktiga arbeten med reparationer, omläggningar och dylika arbeten av många slag å tid utom den ordinarie tiden, särskilt då å sön- och helgdagar, då driften är inställd.

b) rörande *skiftarbetare*.

Det är erfaret, att arbetstidens begränsning för de kont. drivna avdelningarna från 56 till 48 timmar icke uppskattats ens å arbetarsidan. På grund av ersättningsmanskäpet måste en otillfredsställande skiftindelning tillämpas, och det har uppstått svårigheter att erhålla yrkeskunnigt folk för dessa arbeten, samtidigt som anordningen härmed vållar samtliga skiftarbetare olägenheter i avseende på arbetstidens förläggning och verkar störande på familjelivet, oregelbundna måltidstider m. m. Även hos skiftarbetarna har kunnat konstateras en minskning i ansvarskänslan och i stort sett ingen ökad lust för arbetet. Det genom lagen uppkomna hindret att hava driften i 19 skift har särskilt för träsliperierna medfört en betydande minskning i produktionen, vållande betydande ekonomiska förluster och fara för att driften på flera ställen måste nedläggas.

Vidare giva de gjorda undersökningarna vid handen, att arbetsprodukten per timme och arbetare som regel icke ökats, och de undantag, som härifrån konstaterats, äro att tillskriva en förbättrad ackordsbetalning. I flertalet fall har produktionen kunnat vidmakt-

hållas endast genom utökning av manskapet eller genom anskaffandet av dyrbar maskinell utrustning, nyanordning o. d.

Den genom den nödvändiga utökningen av arbetarstammen uppkomna bostadsbristen har vållat svåra olägenheter, och betydande utgifter ha förorsakats arbetsgivarna för nybyggnader, särskilt kännbara under de svåra ekonomiska förhållanden, som särskilt för denna industri varit och ännu äro rådande.

Den ökade fritiden har visserligen av äldre och sansade arbetare i stort sett utnyttjats för dem fördelaktigt, men de yngre hava huvudsakligen använt samma till s. k. nöjen, resor och förströelser av olika slag, starkt angripande deras kassa och framkallande ökade löneanspråk för att kunna tillgodose de ökade behoven.

Uti detta yttrande hava vi ansett det vara på sin plats att peka på några huvudmoment, som genom lagens tillämpning för denna industri uppstått och samverkat till att göra den ödesdiger för svenska industrien och icke minst ör pappersmasseindustrien, till ojämförligt första delen exportindustri.

Då lagen infördes, befann sig näringslivet i en högkonjunkturperiod med åtföljande stark efterfrågan på arbetskraft. På grund härav och även till följd av den alltjämt fortgående höjningen av den allmänna prisnivån voro redan vid denna tid arbetslönerna synnerligen uppdrivna. För att kunna hålla produktionen uppe blev det efter lagens tillkomst nödvändigt att högst betydligt utöka arbetsstyrkan vid varje fabrik. Härigenom tilltog i hög grad så väl efterfrågan som knappheten på arbetskraft med resultat, att arbetslönerna ytterligare abnormt uppdrovos. Det är givet, att den sålunda genom lagen framkallade fördyringen av arbetskraften varierat allt efter konjunkturernas växlingar, men då inom industrien löneavtalen i allmänhet uppgjorts kollektivt för ett år i sänder, har en anpassning av arbetslönerna efter dessa växlingar icke kunnat genomföras annat än från det ena året till det andra. Emellertid kvarstår det faktum, att lagen för industrien skapat ett behov av betydligt större antal arbetare än förut.

Även om denna stegrade efterfrågan och samtidigt ökade knapphet på arbetskraft icke för arbetarnas del, såsom en del av arbetstidslagens förkämpar måhända hoppats, kunnat åstadkomma, att arbetarna under i övrigt lika förhållanden för den avkortade arbetstiden erhålla samma avlöning, som de före lagen uppboro för den längre, så har den dock för företagaren medfört en direkt och mycket betydande ökning av avlöningskontot. Den sålunda uppkomna ökningen av arbetskostnaderna har tydligen måst äga rum på bekostnad av en del av rörelsens vinstmarginal. I synnerhet för exportindustrierna är denna följd av lagen till stort men. Så länge motsvarande begränsning av arbetstiden icke införts i alla eller åtminstone flertalet av de länder, som inom dessa industrier uppträda såsom konkurrenser på världsmarknaden, måste nämligen de pris accepteras, till vilka dessa länder med sin billigare arbetskraft kunna offerera sina produkter. Dessutom kunna ju exportindustrierna icke komma i åtnjutande av sådant stöd, som de på den inhemska marknaden arbetande industrierna kunna erhålla genom olika tullpolitiska åtgärder, men få däremot för visso under ena eller andra formen lämna sin dryga tribut till tullskydden i de fall sådana genomföras.

Den avkastning, som en på export arbetande industri giver, bestämes av de pris, som för dess produkter kunna erhållas på världsmarknaden, och dessa pris bestämmas i sin ordning i stort sett av de pris, till vilka konkurrentländerna äro villiga att sälja samma produkter. Å andra sidan måste denna avkastning »in the long run» täcka produktionskostnader och kapitalräntor samt dessutom lämna skälig vinst. Vill man sålunda tvinga en industri att försörja så eller så många flera arbetare (med eller utan familjer) än den gjort förut, så kan detta visserligen ske på lagstiftningens väg, men på bekostnad av endera eller båda av följande två saker, nämligen dels företagarevinsten, dels arbetarnas egen levnadsstandard. Lagen om arbetstidens begränsning torde verka åt båda hållen, om än dess verkningar hittills hårdare drabbat före-

tagarna än arbetarna. Det torde emellertid icke sakna sin betydelse att påvisa, att lagen är ekonomiskt ogynnsam även för arbetarna själva, varför vi vilja belysa det nyss anförda med ett exempel.

Vid en viss sulfittfabrik har arbetsstyrkan genom arbetstidslagen ökats från 140 till 164 man. Medelarbetstiden per man och vecka, som för närvarande är 48 timmar, blir under förutsättning av samma arbetsintensitet med 140 man c:a $56\frac{1}{4}$ timmar. Avlöningen till den nuvarande arbetsstyrkan belöpte sig för senaste avlöningsperiod till c:a 14 800:— kronor, vilket gör en medelinkomst av 90:25 per man. Vi förutsätta, att lagen icke funnits och att den gamla arbetsstyrkan, 140 man, under denna avlöningsperiod utfört samma arbete och arbetat lika många timmar som de nuvarande 164 arbetarna. Om nu den gamla arbetsstyrkan erhållit samma medelavlöning, kr. 90:25, per man trots den längre individuella arbetstiden, skulle avlöningssumman ha stannat vid 12 635:— kronor, och om tvärtom det nuvarande avlöningsbeloppet, 14 800:— kr., utbetalas till den gamla arbetsstyrkan, skulle dess medelinkomst per man under nämnda avlöningsperiod ha blivit kronor 105:70. Det är givetvis vanskligt att säga, huru stort avlöningsbeloppet för perioden nu skulle blivit, om arbetstidslagen icke existerat. Med full visshet kan man emellertid säga, att det skulle ha kommit att ligga någonstades emellan nämnda två belopp, kr. 12 635:— och kr. 14 800:— och man har skäl att förmoda, att det skulle ha stannat ungefär vid det aritmetiska mediet mellan dessa summor. Man skulle m. a. o. med en viss grad av sannolikhet kunna antaga, att om arbetstidslagen icke funnits, avlöningen för perioden skulle ha belöpt sig till, låt oss säga, 13 700:— kronor samt att bolaget sålunda skulle inbesparat 1 100:— kronor, under det att medelinkomsten per arbetare skulle blivit 97:85. Generaliseras exemplet skulle man sålunda för denna fabrik kunna uttrycka saken så, att på grund av arbetstidslagen avlöningskontot växt med c:a 8 % samtidigt som arbetarnas medelinkomst, hoc est deras levnadsstandard, försämrats med likaledes c:a 8 %.

Givetvis verkar lagen på liknande sätt fördyrande på framställningen av de materialier, som erfordras för produktionen, ävensom nedpressande på medelinkomsten för de arbetare, som sysselsätts vid dessa materialiers framställning.

Detta exempel avser en särskilt välordnad fabrik med i sin helhet särskilt goda förhållanden, och det är med all säkerhet endast ett ringa fåtal av fabriker, som kunnat anpassa sig efter arbetstidslagen med så liten kostnadsökning som denna. Stora flertalet har fått vidkännas betydligt större merkostnader, och våra i saken gjorda undersökningar giva till resultat, att merkostnaden för produktionen i direkta arbetsutgifter belöper sig till mellan 8 och 20 % å kostnaden härför före lagen, allt beräknat vid själva fabriken och sålunda ej för all annan kostnad i arbetslöner dessförinnan.

Den genom arbetstidslagen nödvändiggjorda utökningen av fabrikenas arbetarpersonal tvingade industrien att bygga bostäder för dessa nya arbetare. Bostadsbristen, som under kriget blev mycket stor, då den byggnadsindustriella verksamheten av olika anledningar under en följd av år legat så gott som fullständigt nere, omöjliggjorde nämligen anställandet av erforderlig ny personal utan att samtidigt sörja för anskaffandet av bostäder åt densamma. Arbetstidslagens plötsliga ikraftträdande utan lämpligt avvägd övergångsperiod för att hinna ordna dylika förhållanden inverkade givetvis i och för sig störande på fabriksdriften. Erforderliga arbetarbostäder måste nu med största skyndsamhet byggas och detta under en tid, då priset på byggnadsmaterial liksom arbetslönen praktiskt taget hindrade varje enskild byggnadsindustriell verksamhet. De mycket betydande kostnader, som denna post förorsakat industrien, äro självfallet en direkt följd av arbetstidslagen samt valet av tidpunkten för dess ikraftträdande.

Lagens för industrien skadliga inverkaner ha icke heller mildrats genom det rigorösa sätt, varpå densamma hittills blivit tillämpad. Fastmer har denna tillämpningsmetod karakteriserats av en anmärkningsvärd brist på elasticitet och anpassning efter speciella omständigheter, som

vid lagens antagande knappast kunde objektivt bedömas. För dylika fall hade det sålunda varit av stor vikt att på dispensvägen erhålla möjlighet att undgå de betydande förluster, som en strikt tillämpning av lagens bokstav medför. Inom pappersmasseindustrin kan, härvid såsom exempel anföras det 19:de skiftets utgörande utan särskilt avlösningsmanskap, varom tvenne gånger ansökan ingivits, båda gångerna med negativt resultat. Ett annat exempel utgöra de under skeppningssäsongen förekommande lastnings- och lossningsarbetena. Dessa arbeten bliva antingen fördrade däri-genom att extra arbetskraft måste anlitas för att få dem utförda inom den tid, som de förr normalt krävde med den ordinarie arbetsstyrkan, eller ock förorsakats på grund av arbetenas försenande extrakostnader i form av liggedagspengar, utgifter för prämhyror m. m.

Som mera indirekta ekonomiska verkningar av arbetstidslagen kan nämnas den jämförelsevis höga premie, som av arbetsgivaren hittills måst betalas för erforderligt övertidsarbete. Dessutom bidrager den givetvis i sin mån att öka alla fraktkostnader så väl för inom industrien använda råvaror som för den för avsalu och export färdiga slutprodukten.

Av det anförda framgår, att det torde vara nära nog omöjligt — i varje fall mycket svårt — att med exakta siffror ange den produktionsfördyring, som arbetstidslagen vållat. Såsom även antytts, är denna fördyring för övrigt själv variabel. Antager man, att densamma varierar proportionellt mot de totala produktionskostnaderna per produktenhet, skulle man emellertid möjligen, åtminstone approximativt, kunna ange fördyringen i procent av dessa kostnader. En dylik uppskattning torde för pappersmasseindustriens vidkommande ge en produktionsfördyring av i genomsnitt c:a 16 à 17 %.

Arbetstidslagens för industrien skadliga verkningar stanna emellertid icke härvid. Såsom med vårt exempel från en viss fabrik åsyftats att visa, torde lagen med säkerhet verka minskande även på arbetarnas individuella inkomst trots att timlönerna genom densamma upprivits. Denna verkan av lagen är ju en helt annan än den av arbetarna väntade och med

lagen åsyftade. Innan det står klart för arbetarna, att denna följd av lagen torde vara mer eller mindre ofrånkomlig, måste emellertid med största sannolikhet förödande arbetsstrider utkämpas. Man skulle på grund härav till och med kunna våga det påståendet, att arbetstidslagen även bidrager att öka så väl antalet som långvarigheten och bitterheten av arbets- och lönekonflikter med ty åtföljande driftstagnation och arbetslöshet.

På sina håll vill man möjligen göra gällande att arbetstidslagen skulle väsentligen medverka att minska arbetslösheten, då den ju bereder arbetstillfällen åt betydligt flera arbetare än som före lagens tillkomst erfordrades inom industrien. Detta var visserligen en av lagens omedelbara verkningar, men denna verkan berodde mindre på lagen som sådan än på konjunkturerna vid tiden för dess införande. Vid fallande konjukturer torde tvärtom den av lagen vållade produktionsfördyringen närmast bidra att öka arbetslösheten, i det att den tidigare än eljest tvingar fabriker att inställa driften samt försenar deras återupptagande av densamma. För övrigt skulle det närmast kunna betecknas som kortsynthet att vilja göra gällande, att antalet arbetslösa skulle ha minskats med det antal arbetare, som på grund av arbetstidslagen måst anställas utöver den förut erforderliga arbetsstyrkan. Verkliga förhållandet är i stället, att dessa arbetare undandragits annan produktiv sysselsättning, varmed naturligtvis icke är sagt, att alla dessa arbetare verkligen skulle ha lyckats erhålla dylik sysselsättning, därest lagen icke tillkommit.

Då den genom lagen framtvingade inflationen av arbetsstyrkan i fabriker medfört en betydande ökning av arbetskostnaderna, har helt naturligt denna omständighet givit anledning till en starkare strävan att genom införande av arbetsbesparande anordningar söka i möjligaste mån reducera arbetsstyrkan. I många fall har detta även lyckats, och i den mån arbetskraft härigenom frigöres, neutraliseras ju huvudanledningen till timlönernas stegring. Även denna konsekvens av lagen bidrager sålunda att i längden ytterligare försämra arbetarnas ekonomiska ställning.

Såsom vi förut berört, har den kulturella utvecklingen av arbetarklassen, som sades skola bli en av lagens viktigaste frukter, ännu icke visat några spår att bli till verklighet. Något nämnvärt intresse för studier eller inhämtande på annat sätt av nyttiga kunskaper har icke ännu kunnat förmärkas, och det är tvivelaktigt, om lagen kommer att i detta hänseende medföra någon förändring till det bättre, då det huvudsakligen är hos de yngre, som spåren härför skulle yppa sig, och dessa hittills icke kunnat upptäckas utan fastmera benägenhet att utnyttja fritiden till tillfredsställelse av nöjesbegäret.

Till sist hava vi med ledning av de genom oss företagna undersökningarna ansett oss böra ytterligare framhålla den ekonomiska verkan, som lagen direkt för denna industri redan visat sig medföra.

Totala normala årsproduktionen av pappersmassa vid de till förbundet anslutna fabrikerna utgör något över en miljon ton 90 % massa, och år 1920 beräknades arbetskostnaden härför vid själva fabrikerna till 61 kronor per ton, d. v. s. i sin helhet till något mera än 61 miljoner kronor per år. Ökningen, som uppkommit i och med arbetstidslagen, kan för vår industrigren icke beräknas till lägre än 15 %, innebärande sålunda en ökning i kostnaden före lagens tillämpande av mer än 9 miljoner kronor i arbetskostnader vid själva fabriken. Tages så även hänsyn till den fördyrande inverkan, som lagen haft på de områden inom vårt land, där för denna industri behövliga råvaror frambringas och transporteras, ställa sig merutgifterna, som ådragits industrien genom denna lag, betydligt högre. Framställningskostnaden i sin helhet av ett ton massa vid fabriken, d. v. s. från vedgården till massamagasinet, kan nämligen icke räknas lägre än till 200 kr. Ingående undersökningar hava visat, att totala produktionskostnaden inom landet jämte transportkostnaden utgör omkring 70 % av den rena tillverkningskostnaden eller sålunda icke under 140 miljoner kronor i arbetslöner av alla slag både vid fabriken och dessförrinnan. Med beräkning, såsom förut är anfört, av att arbetstidslagen

medfört en fördyring av arbetslönerna av 15 %, har den del av pappersmasseindustrien, som är ansluten till detta förbund, belastats med en direkt merutgift av totalt omkring 21 miljoner kronor per år i och genom arbetstidslagens tillämpning, en siffra, som för denna industrigren i sin helhet blir avsevärt större, då man medtager även de utom förbundet stående fabrikerna. Tillverkningen vid dessa utgör omkring $\frac{1}{5}$ av förbundsfabrikernas.

Huru höga dessa siffror än te sig, äro de dock icke tillräckligt högt tilltagna för att motsvara verkligheten, enär de miljonutgifter för bostäder åt den med lagen ökade personalen samt för nyanskaffning av förut icke behövliga dyrbara maskiner, omläggningar m. m., för att i någon mån motväga den genom den förkortade arbetstiden nedsatta produktionen, naturligtvis icke kunnat här vid beräkningarna exakt medtagas. Ej heller äro medräknade de betydande merutgifter, som arbetsgivarna måste påtaga sig vid personalens utökning för läkare, sjukvård, ersättningar av olika slag, olycksfallspremier m. m.

Som sammanfattning torde kunna fastslås, att arbetstidslagens ekonomiska verkningar redan hittills under den relativt korta prövnings-tiden visat sig särdeles förlustbringande för pappersmasseindustrien och dess företagare och i avseende å inkomsten även för denna industris arbetare och personal. Dessa förhållanden återverka givetvis i sin ordning i hög grad menligt även på industriens och de anställdas övriga förhållanden och på skatteför-mågan både till stat och kommun, varför omdömet kan utsträckas att gälla folkhushållningen i sin helhet, och vi tveka icke att påstå, att nackdelarna av arbetstidslagen hava på intet vis visat sig uppvägas av motsvarande fördelar varken hos arbetsgivare, arbetare eller hos landet i sin helhet samt sålunda lagen hittills visat sig hava blivit till ett verkningsfullt hinder för både arbetsgivare och arbetare, särskilt då inom pappersmasseindustrien.

Stockholm den 17 juni 1922.

Pappersmasseförbundets styrelse.

Robert Palmgren
enl. uppdrag.

23. Sveriges pappersbruksförbund. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Ja. Smärre modifikationer rörande arbetstidens fördelning för reparationsarbetare.

2. a) för skiftarbetare fr. 12 till 8 tim.

» dagarbetare » 10·5 » 8 »

b) Den faktiska genomsnittliga arbetstiden per man och år har varit 3,216 timmar, vilken siffra efter lagens tillämpning nedsatts till 2,438.

3. Ja. Varierande vid olika fabriker, c:a 23 % vid hela industrien.

4. a) Ja, från ett till två skift.

» två till tre skift.

b) Ja, på en del platser.

c) I allmänhet har man på arbetsgivarsidan sökt införa en enda rast.

d) Ja.

e) I allmänhet kan sägas, att effektivare kontroll över arbetstidens användning införts, vilket på en del ställen medfört, att självtagna raster bortfallit.

f) Inom pappersindustrien har redan förut arbetsledningen varit mycket god och maskinella anordningar till besparing av arbetskraft införda. Men på enstaka platser ha nog — särskilt för lastning och lossning — maskinella anordningar, vilka tidigare ej varit räntabla, införts.

5. Nej. Större delen av allt arbete inom pappersindustrien bedrivs efter som före lagen på ackords- eller premielön.

6. Nej.

7. a) Nej.

b) Ja.

8. Se bilagd särskild utredning.

9. Vid manuellt arbete har en nedsättning av arbetseffektiviteten per tidsenhet på en del platser konstaterats. På andra anses effektiviteten oförändrad. Ökning har icke på något ställe kunnat påvisas.

10. En bestämd ökning i obenägenheten att förrätta arbete på övertid. I övrigt ingen förändring.

b) Inom pappersindustrien erhöles arbetarna vid lagens genomförande full kompensation för den förlorade arbetstiden. Där arbetstillfällen erbjödes har visat sig, att en del arbetare haft

benägenhet för att hos tvenne arbetsgivare på samma dag förrätta arbete. Härvid har då den sammanlagda arbetstiden för varje man överstigit 8 timmar per dag.

c) Kan icke av oss besvaras.

d) Kan icke av oss besvaras.

e) Ökat intresse för idrott samt för dagdriveri och kortspel, särskilt hos de yngre arbetarna.

11. Nej.

Stockholm den 23 juni 1922.

Sveriges pappersbruksförbund.

Alb. Ahlin.

Bilaga.

Till socialstyrelsen.

För besvarande av Edert frågoformulär 1:a n:r 413 angående 8-timmarslagens betydelse för pappersindustrien ha vi, särskilt med hänsyn till besvarandet av punkten 8, gjort en utredning, över vars resultat vi ha att meddela följande.

När arbetstidslagen år 1920 trädde i kraft, fanns icke någon egentlig utredning angående dess ekonomiska verkningar. Varje fabrikant, som kalkylerade sina självkostnader, visste givetvis, att en förkortning av arbetstiden åstadkom ett fördyrande av fabrikatet. Men det var först senare, som insikt vanns därom, att denna fördyring hade en större betydelse för industriens konkurrensförmåga, än man tidigare föreställt sig. Vi ha i det efterföljande utarbetat siffror ägnade att belysa den förkortade arbetstidens betydelse för svensk pappersindustri. Vi ha då undersökt frågans läge för dels ett av de största pappersbruken i landet med tillverkning av tidningspapper och vidare för ett av de mindre pappersbruken med tillverkning av finpapper, vilket förädlats i största tänkbara utsträckning (kuvert, skrivböcker m. m.). I rubriken »rörliga kostnader» äro inräknade alla arbetskostnader per ton papper inkl. kostnader för övertid, dock ingå icke löner till förmän och naturligtvis icke heller lönekostnader för ingenjörer och kontorspersonal. De extra kostnader, som under kristiden tillkommo för vedeldning, äro från- dragna, och i stället är insatt kostnaden för

det manskap, som skulle ha erfordrats för kolledning. Kostnader för nybyggnader vid fabriker äro icke heller medräknade. Vid beräkning av själva arbetskostnadens stegring på grund av lagen har tillvägagåtts så, att vi först uträknat vad kostnaden per arbetare utgjorde före lagens ikraftträdande och därefter har uträknats, på basis av relationen emellan utförda antalet arbetstimmar per man och år före och efter lagens tillämpning, hur under i övrigt enahanda förhållanden lönesumman skulle ha legat vid förkortad arbetstid. På detta sätt har beräkningen blivit i möjligaste måtto fristående från den allmänna konjunkturste-

ringen. I summorna för de under rubriken »rörliga kostnader» upptagna olika materialier ha vi uträknat de på varje material fallande arbetslönerna, så långt dessa varit av oss kända. Att arbetstidens begränsning jämväl medfört en allmän fördyring av livsförnödenheter och material, vilken fördyring sedan i sin tur verkat ytterligare höjande på arbetslönerna, torde få anses avgjort. Men denna sekundära verkan av lagen har varit mycket svår att definitivt påvisa, varför densamma i vår utredning lämnats å sido. Siffrorna äro som följer:

Kostnader per ton tidningspapper vid ett större pappersbruk år 1920. 8-timmarslagen genomförd fullständigt från 1 januari.

	Kronor	Därav arbetslön	Arbetslön, om lagen ej funnits	Differens
Rörliga kostnader:				
Massaved	140.47	87.09	80.88	6.21
Svavel och kis	7.09	0.72	0.54	0.18
Kalksten	1.20	0.60	0.40	0.20
Slipmassa, köpt	2.63	1.17	0.88	0.29
Emballagevirke	8.70	6.80	6.32	0.48
Lera, talk, harts, alun, färger m. m.	21.90	0.92	0.69	0.23
Sulfitmassa, köpt	1.46	0.63	0.49	0.14
Sulfatmassa, »	22.05	9.60	5.95	3.65
Kvistmassa	3.40	3.40	2.55	0.85
Bränsle för drift (kol, stubbar m. m.)	153.00	—	—	—
Smörjmedel	1.43	—	—	—
Filtar och manchons	16.40	3.20	2.40	0.80
Viror och dukar	4.55	0.90	0.67	0.23
Remmar	2.48	0.25	0.19	0.06
Slipstenar	8.17	—	—	—
Reparationsmaterial	34.00	17.00	12.80	4.20
Arbetslöner	157.46	157.46	119.29	38.17
	Summa 586.39	289.74	234.05	55.69
Fasta kostnader:				
Administration	9.23	—	—	—
Räntor (5.5 % å driftkapital och byggnaders m. m. värde)	45.90	—	—	—
Bruskostnader:				
Kraft, köpt	0.40	—	—	—
Avskrivning å byggnader	3.25	—	—	—
» » maskiner	9.82	—	—	—
Försäkring av fastigheter	1.11	—	—	—
» » maskiner	2.38	—	—	—
» » lager	2.02	—	—	—
» mot olycksfall	1.14	—	—	—
Skatter å fastigheter	1.46	—	—	—
	Summa 76.71	—	—	—
Summa summarum (rörliga och fasta kostnader sammanräknade)	663.10	289.74	234.05	55.69

Den av 8-timmarslagen förorsakade kostnadsökningen per ton tidningspapper belöper sig alltså till 8.4 % av samtliga kostnader.

Anmärkning. Vid uträknande av arbetslönens storlek, därest lagen ej funnits, har för varje särskilt material endast medräknats sänkning å den arbetskostnad, som i verkligheten berott på lagen i fråga. För rubriken »massaved» ha

exempelvis alla kostnader för skogsarbeten samt flottnings- och fraktkostnader ansetts oberörda av lagen. Däremot ha kostnaderna för intumning, avräkning och lastning vid bruket ansetts bero av lagen. Detta sätt att beräkna förklarar, att rubriken »differens» räknat i procent blir olika för olika material.

Kostnader per ton högförädlad finpapper vid ett mindre pappersbruk år 1920. 8-timmarslagen genomförd fullständigt från 1 januari.

	Kronor	Däraf arbetslön	Arbetslön, om lagen ej funnits	Differens
Rörliga kostnader:				
Sulfit och trämassa, köpt	610.70	287.60	217.90	69.70
Bränsle, ved och koks	216.10	118.85	90.00	28.85
Lyse	2.54	—	—	—
Remmar och smörjämnen	11.56	1.10	0.84	0.26
Packmaterialier	51.20	36.15	27.40	8.75
Lump	7.64	0.92	0.69	0.23
Byk- och blekämnen	46.20	5.40	4.00	1.40
Lim- och fyllnadsämnen	55.10	8.31	6.27	2.04
Färger	4.60	—	—	—
Dukar och filter	23.00	4.60	3.45	1.15
Förbruknings- och försämringsartiklar	47.90	18.90	14.20	4.70
Inköpt halvfabrikat	193.30	91.82	69.62	22.20
Byggnadsreparationer	44.50	27.40	19.90	7.50
Maskinreparationer	18.00	5.40	4.05	1.35
Forlöner och frakter	81.38	40.69	29.55	11.14
Arbetslöner	261.50	261.50	189.45	72.05
	Summa 1 675.22	908.64	677.32	231.32
Fasta kostnader:				
Hyror och hyresersättningar till arbetare	1.80	—	—	—
Brandförsäkring	17.22	—	—	—
Räntor (5.5 % å i rörelsen nedlagt kapital)	63.55	—	—	—
Avskrivningar	21.70	—	—	—
Skatter å fastigheter	1.75	—	—	—
Administrations- och försäljningskostnader	315.50	—	—	—
	Summa 421.52	—	—	—
Summa summarum (rörliga och fasta kostnader sammanräknade)	2 096.74	908.64	677.32	231.32

Den av 8-timmarslagen förorsakade kostnadsökningen per ton högförädlad finpapper belöper sig alltså till 11.04 % av samtliga kostnader.

Anmärkning, se ovan.

Stockholm den 23 juni 1922.

Sveriges pappersbruksförbund.

Alb. Ahlin.

24. Svenska pappersindustriarbetareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Med undantag för av arbetsrådet vid vissa fabriker medgivna dispenser för det s. k. 19:e skiftet.

2. För arbetare i renserierna, pappsalar och dithörande avdelningar, reparations- och utarbetare med i genomsnitt 6 timmar per vecka.

För den kontinuerliga driften i kokerier, syrehus, ångpannehus och sulfatfabrikernas kalkugnar med i genomsnitt 8 timmar per vecka.

3. Arbetarantalet har, på grund av tillsättande av avlösningsmanskaper i den kontinuerliga driften samt i övrigt ökat med omkring 2—3 %. Vid en del fabriker förekom ingen ökning av arbetarantalet.

4. a) För dagarbetare tillämpas i regel endast dagskift, i undantagsfall även nattskift, som även tidigare tillämpats, då brådska med lossning och lastning rått. Skiftindelning för det kontinuerliga 3-skiftlaget är lika, men det 7:de skiftet utföres av avlösningsmanskaper. Vid renserier arbetas med 2 skiftlag, liksom tidigare i undantagsfall med 3 skiftlag.

b) Inom driften ske skiftombyten som tidigare. För renserier, där arbetet bedrivs med 3 skift, sker skiftombyte kl. 10 e. m., 6 f. m. och kl. 2 e. m. Med 2 skift: Vid någon fabrik utföres båda skiften under dagen, andra ett dag- och ett nattskift. För dagarbetare börjar arbetet kl. 7 f. m. och slutar kl. $1\frac{1}{2}$ 5 e. m., i undantagsfall kl. 4 e. m.

c) För driften lika som före 8-timmarslagen, för renseriarbetare med 3 skift en måltidsrast på 30 minuter. Vid 2 skift en rast på en timme. För dagarbetare 2 raster om resp. 30 minuter och 1 timme, i undantagsfall en middagsrast på 1 timme.

d) Alla kafferaster samt i stor utsträckning en måltidsrast.

e) Arbetstiden antecknas vid arbetarens ankomst till och från arbetsplatsen samt vid arbetets början och slut. Alla förut självtagna raster äro bannlysta och överträdelse vållar avsked.

f) Genom ett utpräglat ackordssystem ligger det självmant i arbetarens intresse att göra det bästa möjliga, vilket även har konstaterats vid våra avtalsuppgörelser, varunder vi få erfara, att i 90 fall av 100 har produktionsökning förekommit. Vid lossnings- och lastningsarbeten ha uppvisats rent rekordmässiga resultat. Taylorsystem praktiseras i viss utsträckning.

5. Inom pappersindustrien, där timlön tidigare tillämpats, äro avlösningsmetoderna numera lagda på dels premier och dels rent ackord

och omfatta samtliga grupper inom denna industri. Inom cellulosaindustrien är lön beräknad efter kombinerad tim- och tonlön men förekommer även rent ackord = tonlön.

6. Genom införande av högtryckspressar vid torkmaskinerna inom cellulosaindustrien, vilket innebär, att maskinerna kunna prestera ökad kapacitet, med 15—20 %, samt maskinella förbättringar för renserier och timmeruppfordringar, som i betydlig utsträckning inbesparat den mänskliga arbetskraften. Samma är förhållandet för en del andra lossnings- och lastningsarbeten.

7. a) Endast i något undantagsfall.

b) Genom egnahemsverksamheten ha arbetarna själva i stor utsträckning byggt sina hem. Bolagen ha endast i några undantagsfall byggt bostadshus till sina arbetare, sedan lagen trätt i kraft.

8. a) Kan ej avgiva något yttrande.

b) Då antalet anställda arbetare enligt punkt 3 höjts med 2—3 %, men då vi samtidigt summariskt kunna beräkna en produktionsökning upp till minst 10 %, draga vi den slutsatsen, att inga verkliga avlösningsökningar inträffat.

9. Då icke maskineriet varit ett avgörande moment vid arbetets utförande, har arbets effektiviteten per tidsenhet höjts, i det att den uppnådda arbetsprodukten motsvarar densamma som under den längre arbetstiden, i undantagsfall något mindre.

10. a) Skolkning och firande bland arbetarna inom denna industri höra till det förgångna. Arbetsamhet och ansvarskänsla ha intagit de förras plats.

b) Full kompensation i lönerna för den minskade arbetstiden har erhållits. Det hör till undantagen, att arbetare äro benägna åtaga sig extra arbete. De fall, som kunna förekomma, äro att finna bland de yrkeslärdade arbetarna inom industrien, men har denna benägenhet icke i nämnvärd grad ökat.

c) Genom att familjefadern vistas längre tid i hemmet, har hans intresse för familjelivet ökat, vilket innebär en fördelaktig verkan på barnens fostran, som tidigare lämnats utan tillsyn på grund av moderns arbetsbörda. För bostadsfrågan är intresset stort, som tydligt

ger sig tillkänna i egnahemsbyggandet vid industriorterna. Samma är förhållandet med koloniträdgårdsskötseln.

d) Den tidigare mycket ofta förekommande kaffedrickningen mellan måltiderna har i stort sett upphört, som följd därav bli måltiderna bättre, vilket medför större prestationsförmåga hos arbetarna.

e) Flertalet av de yngre arbetarna lämnar i första hand sitt intresse åt idrott och allmänbildning. De fåtal, som tidigare eller närmare sagt under kristiden hängåvo sig till de osunda nöjena, visa numera även de en återgång till det bättre.

11. Arbetsrådet har därigenom i större utsträckning beviljat dispenser och drabba dessa dispenser i regel drifts- och reparationsarbetarna, i undantagsfall även lossnings- och lastningsarbetare.

12. Den har medfört, att arbetarna och i synnerhet alla skiftarbetare få intaga sina huvudmål i hemmet, av oskattbart värde i hushållningen. Hustru och barn få därigenom intaga regelbundna måltider, som tidigare ersatts med kaffedrickning.

Gävle den 30 juli 1922.

Sv. pappersindustriarbetareförbundet.

L. E. Eriksson.

Bilaga.

Till socialstyrelsen.

Till bifogade uppgifter torde några erinringar vara av behovet påkallade, detta i anledning av, att lämnade uppgifter icke äro byggda på ett systematiskt bearbetat statistiskt material, utan äro upplysningarna delgivna endast på de erfarenheter och iakttagelser vi lyckats förvärva under vår praktiska verksamhet.

Det torde även vara nödvändigt på grund av de argument, som av pappersmasseförbundet föres till togs mot 8-timmarslagen, under motivering att sedan lagen trädde i kraft antalet anställda inom industrien ökats med 20 %. Till detta vilja vi erinra, att dessa beräkningar antagligen äro baserade på antalet inom industrien under år 1920 och 1921 anställda arbetare. Under dessa tider rådde ännu högkonjunktur inom industrien, som medförde, att arbetare oproportionellt i förhållande till vad som

under normala tider tillämpas, anställdes i stor utsträckning. Genom pappersmasseförbundets inlägga till arbetsrådet år 1921 tillkännagives i motiveringen bland annat, att år 1920 voro inom industrien sysselsatta 17,800 arbetare men den ^{15/9} 1921 endast 5,200 man, men enligt samma promemoria meddelades, att den till nämnda datum uppnådda produktionen uppgick till 49 % av den normala produktionsmängden. Den höga siffran 17,800 anställda arbetare 1920 beror i huvudsak därpå, att en mängd tillfälliga arbeten med reparationer, schaktningar och i någon utsträckning nybyggnadsarbeten sattes i gång under återopade tid, men kan icke räknas såsom en följd av 8-timmarsdagens verkningar och därför få utgöra motiv för lagens slopande.

För närvarande skulle en beräkning av antalet anställda inom berörda industrier vara tillfyllest för att tillbakavisa den av ovanberörda förbund gjorda beräkningen som ovederhäftig och taga vi för givet, att en sådan undersökning skulle visa sig innebära att de beräkningar, som av oss angivits i punkt 3, låt vara att dessa äro summariska, ändock äro med verkliga förhållandet överensstämmande.

Det torde även i detta sammanhang kunna påpekas, att den av pappersmasseförbundet vidtagna aktionen om dispens från arbetstidslagen verkat som ett påtryckningsmedel för att genom konstlade medel få fram en opinion mot arbetstidslagen, då det visat sig, att på en del platser, där ansökningar av arbetsrådet beviljats, arbetsledningen icke satt i fråga att utnyttja desamma.

Det torde för övrigt stå klart för en och var, att lagen i stort sett icke haft för arbetsklassen annat än goda verkningar samtidigt som arbetsgivarna fått konstaterat en oavbruten och jämn stegring av produktionen till båtnad för båda parterna.

Högaktningfullt

Sv. pappersindustriarbetareförbundet.

L. E. Eriksson.

25. Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Ja. Dispens med avseende på övertids-

arbete för riksdagstryck i Stockholm enligt arbetsrådets beslut den 3 maj 1920.

2. Ordinarie arbetstiden minskades 1919 med hänsyn till den väntade lagstiftningen från 51 till 48 timmar i veckan. Arbetsgivarens rätt till övertid var före 1 jan. 1920 10 timmar i veckan.

3. Under år 1920 kunde behövlige arbetare ej erhållas och sedan har arbetsbrist varit rådande.

4. a) Behov av ökat skiftarbete gjorde sig gällande 1919 och 1920, men har sedan på grund av arbetsminskning varit mindre.

b) Arbetet har slutat tidigare.

c) Sådän övergång ägde rum med anledning av kristiden före lagens tillkomst.

d) Sådana raster förekommo endast undantagsvis och vid mindre väl skötta företag.

e) Arbetstidens ökade pris hade före lagens tillkomst ökat nödvändigheten av kontroll.

f) Se ovan vid e).

5. Dylika strävanden från arbetsgivarna funnos före lagen.

6. Begränsningen har möjligen ökat sådana alltid förefintliga strävanden.

7. Inga nämnvärda, se ovan vid 3) och 6).

8. a) Ökning av de fasta kostnaderna genom deras fördelning på mindre antal arbetstimmar.

b) De rörliga kostnaderna ha ökat genom att arbetarna på grund av konjunkturena kunna betinga sig höjda löner.

9. Begränsningen har icke ökat arbetsintensiteten eller -effektiviteten.

10 a) Inga.

b) Höjda löner i mån av rådande konjunkturen. Efter den år 1920 började minskningen i arbetstillgång lära arbetarna söka erhålla arbete på fritid hos andra arbetsgivare.

c) Obekant.

d) »

e) »

11. Den vidgade rätten till övertid är till gagn även under nuvarande depressionstid på grund av den alltid ojämna arbetstillgången inom yrket.

12. Se bifogade tillägg.

Stockholm den 14 juni 1922.

Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund.

Bo Löfgren.

Till socialstyrelsen.

Såsom tillägg till det av oss denna dag enligt form. 1:a avgivna yttrandet angående lagstiftningen om arbetstidens begränsning få vi härmed vördsamt anföra följande. Lagstiftningen om 8 timmars ordinarie arbetstid per dag var för arbetarna inom boktryckeriet obehövlige, emedan de redan förut lyckats genom kollektivavtal inskränka arbetstiden till 48 timmar i veckan vid tidningsarbete och till 51 timmar vid så kallade civil-boktryckerier. Med hänsyn till den väntade lagstiftningens nedsattes arbetstiden även vid civiltryckerierna i augusti 1919 till 48 timmar, varigenom en motsvarande ökning av tryckeriernas produktionskostnader uppkom.

Utöver denna ordinarie arbetstid fanns före lagens tillkomst genom frivillig överenskommelse mellan arbetsgivare och arbetare möjlighet att vid behov erhålla övertidsarbete under 10 à 12 timmar i veckan mot en med 50, 100 eller 150 % höjd avlöning. Denna rätt blev genom 1919 års lags tillkomst inskränkt till 25 timmar i månaden och 150 timmar om året. Genom detta stadgande har lagen kommit att utöva en direkt skadlig inverkan på boktryckerinäringen.

Såsom redan av boktryckarekammaren framhållits i dess utlåtande den 28 februari 1919 över då föreliggande förslag till lag om arbetstidens begränsning, är tryckerinäringen i måhända högre grad än andra näringar beroende av ojämna beställningar. Arbete på lager förekommer knappast i denna industri, utan allt arbete utföres för främmande beställares räkning. Dessa beställningar inkomma mycket ojämnt och arbetena äro ofta av brådskande natur och måste utföras på kortast möjliga leveranstid. Då arbetarna själva före lagens tillkomst i allmänhet villigt åtagit sig övertidsarbete — tillfälligtvis även utöver de stadgade 10 à 12 timmarna i veckan — och därför erhållit en god extra ersättning, så bortföll denna elasticitet i tillgången på arbetskraft till största delen genom lagens snäva begränsning av övertiden.

För en del särskilt maktpåliggande arbeten

har det också befunnits nödvändigt att medgiva undantag från lagens bestämmelser. Genom arbetsrådets beslut den 3 maj 1920 har medgivits betydligt utvidgad arbetstid för riksdagstryck. För tidningarnas vidkommande har även en omfattande dispens blivit medgiven av arbetsrådet den 5 januari 1922. Till sin ansökan härom hade tidningarna förvärvat sig tillstyrkan av vederbörande arbetarförening.

För de vanliga tryckeriernas beställningar för enskilda personers räkning föreligger även ofta liknande behov, vilka emellertid endast i ringa mån nu kunna tillfredsställas. Under den hittills rådande depressionstiden har detta behov icke i så hög grad gjort sig gällande, men med ett återvändande av normala konjunkturen lär det komma att väsentligen ökas. Den utvidgning av rätten till övertid, som givits genom lagen den 22 juni 1921, är icke tillräcklig för normala förhållanden. Vi tillåta oss därför upprepa boktryckarekammarens uttalande om önskvärdheten av rätt att använda övertid under 50 timmar under loppet av en månad och 300 timmar under loppet av ett år, för den händelse att en lagstiftning om begränsad arbetstid skulle komma att fortfara.

För boktryckare i allmänhet är begränsningen av lagens tillämpning i vissa avseenden ägnad att ytterligare skada. Då lagen äger tillämpning endast för så vitt i regel flera än fyra arbetare användas samt från lagens tillämpning är undantaget arbete i arbetarens hem och arbete, som utföres av medlem av arbetsgivarens familj, så har detta visat sig medföra en icke obetydlig konkurrens för de flesta yrkesidkare från sådant arbete, som icke genom lagen blivit begränsat. De talrika små näringsidkare, som icke ha flera än fyra arbetare, äro i stånd att utnyttja sina lokala och maskinella resurser bättre än större näringsidkare. De större boktryckeriernas arbetare, som under sin fritid äro genom lagen förbjudna att arbeta hos sin huvudsakliga arbetsgivare, lära i åtskilliga fall hava ordnat tryckerier i hemmet eller gått till andra arbetsgivare och där utfört arbete till förfång för och i konkurrens med sin huvudsakliga arbetsgivare. Även försök att kringgå lagen genom t. ex. sätt-

maskiners uthyrande till de på sätteriet anställda arbetarna hava icke sagnats. En lagstiftning, som medför sådana egendomliga förhållanden, torde icke vara ägnad att öka aktningen för lagstiftningsbestyrets handhavande.

Såsom slutligt yttrande över lagstiftningen om arbetstidens begränsning få vi anföra, att då denna lagstiftning enligt vår mening icke medfört något verkligt gagn ens för arbetarna själva utan åtminstone för boktryckaryrkets vidkommande varit för arbetarna överflödigt, men lagstiftningen däremot för arbetsgivarna och för konsumenterna av trycksaker varit direkt skadlig dels genom ingrepp i en behövlig näringsfrihet och dels genom fördyrande av produkterna, synes det oss önskvärdt att den ifrågavarande lagstiftningen måtte helt och hållet upphävas.

Stockholm den 14 juni 1922.

Sveriges tryckeriers arbetsgivareförbund.

Bo Löfgren.

26. Svenska tidningsutgivareföreningens södra krets.

Till socialstyrelsen, Stockholm.

I frågan om 8-timmarsdagens verkningar anholder svenska tidningsutgivareföreningens södra krets att få avgiva följande yttrande.

För tidningarnas utsändande och distribuering till läsarna kunna avsevärda inskränkningar och förändringar i statens kommunikationsverks arbetssätt vålla svåra olägenheter. Under de senare åren ha inom kretsens verksamhetsområde flera sådana inskränkningar förekommit, som vållat försening i tidningarnas distribution. Även ha indragna postförbindelser vållat tidningarna olägenheter icke blott med avseende på tidningsdistributionen utan också beträffande den post, som sändes till tidningarna och som till följd härav blivit avsevärt försenad. Vi hänvisa till de av medlemmar inom kretsen avgivna särskilda yttranden, som här bifogas.¹ Särskilt fästa vi uppmärksamheten på det yttrande, som avgivits av förlagsaktiebolaget i Malmö, och som visar, att de ifrågavarande inskränkningarna medfört allvarligt avbräck i tidningens verksamhet.

¹ Återgivnas ej här.

Det har visserligen icke varit oss möjligt att med bestämdhet utrona, huruvida inskränkningarna uteslutande varit en följd av 8-timmarsdagens tillämpning i statens kommunikationsverk, järnvägarna och posten. Men den undersökning, vi företagit, synes oss dock giva starkt fog för det antagandet, att 8-timmarsdagen dels direkt, dels indirekt genom den utgiftsökning, den medfört, föranlett omläggningar och inskränkningar, som försenat distributionen av brev och tidningar.

Vi anse denna sak vara av den vikt, att vi funnit oss föranlåtna att fästa socialstyrelsens uppmärksamhet på densamma. Den berör icke blott tidningarnas ekonomiska intressen utan också den allmänhet, som är hänvisad att begagna sig av postverket. Det är för visso tänkbart, att det kan bli nödvändigt att uppgiva vunna kulturframsteg, om detta påkallas av obönhörligt tvingande sociala och ekonomiska skäl. Vi äro emellertid icke övertygade om, att en sådan tvingande nödvändighet här är för handen.

I lagen om 8-timmarsdagen undantogs statens arbeten. Tydligt som en konsekvens av lagen har emellertid likväl genom k. förordningar 8-timmarsdagen införts även vid statens verk. För att tillgodose kraven på en praktisk och snabb effektivitet i statens verk torde endast en mjukare tillämpning av principen vara nödig. Vi tillåta oss därför vördsamt hemställa, att vid 8-timmarslagens revision de vid statens kommunikationsverk, särskilt inom postverket, till följd av 8-timmarsdagens tillämpning eller av besparingsskäl företagna inskränkningarna måtte beaktas samt att vid arbetstidens framtida reglering inom dessa verk sådana jämkningar i tillämpningen medgivas, att effektiviteten i verkens förmåga att snabbt betjäna allmänheten icke blir mindre än den var före 8-timmarsdagens införande.

Malmö den 10 juni 1922.

Svenska tidningsutgivareföreningens
södra krets.

Emanuel Björck.

Erik Hagberg.

27. Svenska typografförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Inom typograffacket genomfördes 8-timmarsdagen för dagliga tidningar redan 1904 och för övriga tryckerier i aug. 1919 i enlighet med arbetarnas krav vid denna avtalsrörelse. Vid sistnämnda tid genomfördes ävenledes efter arbetarnas krav 45 timmars arbetsvecka vid nattarbete, samt 42 timmars arbetsvecka vid »delat dag- och nattarbete».

2. a) Ingen förkortning.

b) Ingen förkortning.

3. Den genom avtalsrörelsen genomförda 8-timmarsdagen medförde icke någon ökning av arbetarantalet, enär (där 8-timmarsdagen icke tillämpades) förkortningen blev högst obetydlig, eller från 51 timmars arbetsvecka till 48 timmars.

4. a) Ingen förändring.

b) Ingen förändring.

c) Ingen förändring. (I Stockholm har sedan länge blott förekommit en rast, i landsorten däremot i regel 2 raster.)

d) Ingen förändring.

e) Ingen förändring.

f) Vi veta icke, om den förkortade arbetstiden varit den drivande orsaken, men under de senare åren ha arbetsgivarna vidtagit åtgärder till ökat utnyttjande av arbetskraften.

5. Ingen förändring.

6. Huruvida 8-timmarsdagen givit anledning till utvecklandet av de tekniska hjälpmedlen är svårt att bedöma, men de kapitalstarka firmorna börja allt mer och mer utbyta gamla maskiner mot nya och tidsenliga. De hava tydligen kommit underfund med, att det »betalar sig» att införa nya, tidsenliga maskiner.

7. a) Ingen förändring.

b) » »

8. a) » »

b) » »

Som tidigare nämnts, genomfördes 8-timmarsdagen för yrket genom avtalsrörelse samtidigt som nya veckolöner fastställdes. De då fastställda lönerna hade troligen blivit högre, om vi frånfällt vårt krav på en förkortning av arbetstiden.

9. För maskinsättare har 8-timmarsdag va-

rit gällande allt sedan sättmaskinerna infördes i vårt land i slutet av 90-talet. För denna yrkesgrupp går det alltså lätt att avgöra, om 8-timmarsdagen medfört någon inverkan på arbetsintensiteten, då 8-timmarsdagen för dem varit gällande i 25 år. Med tillfredsställelse kunna vi konstatera, att de svenska maskinsättarnas arbetsintensitet är bland de högsta.

Då det torde ha sitt intresse, skola vi här meddela det antal typer per timma, som maskinsättarna i de tre skandinaviska länderna skola sätta för att anses för utlärd maskinsättare:

Sverige 6 500 typer vid en satsbredd av 40 bokstäver.

Danmark 5 400 typer vid en satsbredd av 40 bokstäver.

Norge 5 400 typer vid en satsbredd av 40 bokstäver.

10. a) Kort arbetstid medför ökad arbetshåg.

b) Ingen förändring.

c) Arbetstidsförkortningen ensam torde icke inverkat så mycket på de husliga förhållandena, men i förening med en förhöjd levnadsstandard har den bidragit till att förhöja hemmens trevnad och därigenom ökat hennens förutsättningar att dana sunda och goda medborgare.

d) Den förkortning av nattarbetet (se punkt 1), som vi genomförde i aug. 1919, har varit av ofantlig betydelse för hälsotillståndet inom yrket. Nattarbetet inom vårt yrke är särskilt påfrestande, därför att arbetet icke enbart är manuellt, utan i hög grad intellektuellt. Nervsjukdomarna ha därför på senare tider blivit rätt allmänna inom yrket och för att motverka en ytterligare utbredning därav ha vi genomdrivit en kortare arbetstid vid nattarbete.

e) Vår organisation uppmuntrar på det kraftigaste medlemmarnas strävanden efter allmänbildning och yrkesutbildning genom att lämna ekonomiskt understöd till »yrkesskolan för bokhantverk» samt till studiecirklar, vilka erhålla årliga anslag. Intresset för fackskolan är stort bland yrkesutövarna och även studiearbetet omfatta våra medlemmar med intresse.

11. Å dagliga tidningar har den utsträckta

rätten till övertidsarbete i några fall utnyttjats.

Stockholm den 15 juni 1922.

Svenska typografförbundets styrelse.

Sigvard Cruse.

28. Sveriges bagerildkareförening. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Alldeles fullständigt och utan att några nämnvärda dispenser blivit beviljade.

2. Tio timmars förkortning så väl i fråga om den nominella som faktiska arbetstiden.

3. Vid lika arbetsuppgifter ofta en ökning av arbetarantalet med 20 à 30 %, delvis beroende på nödvändigheten att i följd av bagerilagens arbetsförlägningsbestämmelser särskilt forcera arbetet vid vissa tidpunkter.

4. a) Från förut delvis 2 skift till så gott som uteslutande 1 skift.

b) Högst betydlig förskjutning med anledning av den nya bagerilagen, till vilken hänvisas.

c) Från omväxling förut numera i regel en rast (frukost).

d) Raster hava aldrig inräknats i arbetstiden.

e) På grund av yrkets natur *precis* början.

f) Inga avsevärda förändringar.

5. Inga förändringar härvidlag.

6. En viss utveckling har ägt rum i maskinellt hänseende och beträffande ugnssystemen.

7. De förutvarande fabriksutrymmena mer än tillräckliga.

8. Arbetstidens minskande har i kombination med de det oaktat i hög grad ökade lönerna och arbetsstyrkans relativa ökande samt med en betydlig utgiftsstegring med avseende på vissa materialier och andra omkostnader förorsakat ett kolossalt fördyrande av omkostnaderna för brödets framställande.

9. Nej.

10. a) = förut.

b) Ingen lönesättning på grund av den kortare arbetstiden.

c) Huru den ökade fritiden användes ej närmare bekant.

d) Goda hygieniska förhållanden i bagerierna

långt före lagen. Genom den allmänna övergången till enskift sämre måltidsförutsättningar (torrskaffning).

e) Anledning befara att den ökade fritiden icke använts i den av lagstiftningen avsedda riktningen.

11. Rättigheten att uttaga 9 timmar per dag samt den ökade rätten till övertid hava givetvis verkat fördelaktigt. Förallmänligandet av företags med 4 arbetare undantagande från lagen skulle säkert medfört ödesdigra verkningar, därest dessa ej väsentligen förebyggts genom de kollektiva arbetsavtalen.

12. Redan i och för sig men framför allt i kombination med bagerilagen har den i hög grad fördyrat brödet med de ekonomiska och sociala påföljder detta har.

Stockholm den 1 juni 1922.

Sveriges bageriidkareförening.

Enl. uppdrag

Hj. G. Wallgren.

29. Svenska sockerfabriksaktiebolaget. (Siffrorna hänvisa till form. 2:a.)

1. Svenska sockerfabriksaktiebolaget har hos arbetsrådet sökt och erhållit följande dispenser från lagen om arbetstidens begränsning:

a) Bolaget har medgivits att under pågående betkampanj utsträcka arbetstiden vid samtliga bolagets råsockerfabriker till 56 tim. i veckan för samtliga de arbetare, vilkas arbete förut bedrivits med kontinuerlig skiftväxling (arbetsrådets beslut av den 16 sept. 1920, prolongerat den 22 dec. 1921).

b) Bolaget har medgivits att vid raffinaderierna i Arlöv, Göteborg, Landskrona och Stockholm låta vissa arbeten, vilka icke utgöras av rent produktivt raffinadarbete utan snarare äro att betrakta som bevaknings- och tillsyningsarbeten, pågå i kontinuerlig skiftväxling under veckans alla dagar med en sammanlagd arbetstid för resp. arbetare av högst 56 timmar per vecka. (Arbetsrådets beslut av den 16 sept. 1920, prolongerat den 22 dec. 1921.)

c) Bolaget har medgivits tillstånd att använda ett antal port- och nattvakter vid vissa bolagets fabriker till tjänstgöring under tre

skift med 56 timmar i veckan. Därjämte har tillstånd medgivits att använda vissa nattvakter till tjänstgöring under 60 timmar i veckan med 10 timmar i dygnet. (Arbetsrådets beslut den 26 juni 1920.)

d) Bolaget har medgivits rätt att använda vissa kuskar och chaufförer under längre arbetstid än 8 timmar om dygnet eller 48 timmar i veckan, under förutsättning att därigenom icke sammanlagda arbetstiden för en tidsrymd av högst 4 veckor blir längre än att den motsvarar 48 tim. i veckan.

8. Under punkt 2 angivna arbetarantal har uppdetats i två grupper: »kampanjarbetare» och »mellankampanjarbetare».

Ökningen i kampanjarbetarantalet vid resp. fabriker under åren 1920 och 1921 jämfört med 1919 är direkt beroende av arbetstidslagen.

Ökningen i antalet mellankampanjarbetare är dels direkt och dels indirekt beroende av arbetstidslagen.

För att medhinna de vid fabrikerierna nödvändiga eftersynings- och reparationsarbetena under mellankampanjen har det i allmänhet och där icke särskilda omständigheter föreligga varit nödvändigt att något utöka mellankampanjpersonalen, vilket alltså är en direkt följd av arbetstidslagens införande och kommer denna utökning att bli bestående.

Därjämte ha de nedan under punkt 11 och 12 angivna nyanskaffningarna av maskiner och byggnader nödvändiggjort en utökning av antalet mellankampanjarbetare under den tid dessa arbeten pågått. Denna utökning, som alltså indirekt är beroende av arbetstidslagens införande, är av mera tillfällig natur och kommer att upphöra, sedan dessa arbeten fullständigt genomförts, vilket torde ha skett med utgången av innevarande kalenderår.

9. a) I stort sett bedrevs allt kampanjarbete så väl vid råsockerfabrikerierna som vid raffinaderierna vid tiden för arbetstidslagens införande i dubbla skift, d. v. s. i två 12-timmarsskift. Med arbetstidslagens införande har 3-skifte om vardera 8 timmar införts. Endast å vissa platser i raffinaderierna, där arbetet förut uteslutande bedrevs som dagarbete, har man övergått till två 8-timmarsskift.

b) Under kampanjen ha tidpunkterna för arbetets början och slut förändrats i enlighet med vad som det nyinförda treskiftssystemet betingat. Under mellankampanjen, då uteslutande dagarbete utföres, har givetvis den förkortade arbetstiden medfört, att arbetet dagligen påbörjats senare och avslutats tidigare. Den vid fabrikena gällande arbetstiden är emellertid icke likformigt bestämd inom hela bolaget utan varierar, beroende på vid resp. fabriker rådande förhållanden, och har den dagliga tidsindelningen fastställts efter uttronande av resp. arbetargrupperns önskan.

c) Rasternas antal är olika vid olika fabriker (se under b). Under mellankampanjen samt under kampanjen vid raffinaderierna förekomma vid vissa fabriker både frukost- och middagsrast, under det att andra endast ha middagsrast. Under betkampanjen finnas inga bestämda raster fastställda, utan få resp. arbetare intaga sina måltider, när arbetet så medgiver. Häruti rådde samma förhållande före arbetstidslagens införande.

d) Nej.

e) I och med arbetstidslagens genomförande ha vid de flesta fabrikena införts tidkontrollur, vid vilka arbetarna få stämpla sina tidkort vid arbetets början och slut. I övrigt inga förändringar.

f) Ingen förändring i arbetsledningen till förbättring av arbetskraftens utnyttjande har kunnat införas.

10. Nej.

11, 12. Dessa frågor torde enklast besvaras i ett sammanhang.

I och med arbetstidslagens genomförande ha synnerligen omfattande förbättrings- och nybyggnadsarbeten måst införas vid bolagets fabriker. På grund av råsockerkampanjens korthet (c:a 8 veckor) har det städse varit svårt att med fördel införa arbetsbesparande maskiner och inrättningar, i det att inbesparingen i arbetarlönerna i allmänhet icke kunnat förränta och amortera kostnaden för de tekniska hjälpmedlens förbättring.

I och med införandet av arbetstidslagen blev emellertid behovet av ökad arbetskraft så stort, att det var fara värt, att inom de orter,

där fabrikena äro belägna, tillräcklig arbetskraft icke skulle stå att erhålla. På grund härav blev det nödvändigt att i största möjliga mån införa arbetsbesparande maskiner och transportinrättningar för att så mycket som möjligt nedbringa det erforderliga arbetarantalet. Förräntning och amortering av det härför erforderliga kapitalet blev alltså en sekundär synpunkt, som icke längre fick vara grundläggande för kapitalinvesteringen.

Arbetstidslagens införande har därför tvungit bolaget att under åren 1919—1922 nedlägga ett kapital av kronor 9,487,516:21 i och för de tekniska hjälpmedlens förbättring.

Samtidigt har, för beredande av större bostadsutrymme åt den utökade personalen, bostadhus och kaserner för en kostnad av 407,082:09 kr. nyinrättats.

De tekniska hjälpmedlens förbättring har i stort sett icke medfört ökad prestationsförmåga hos resp. fabriker utan huvudsakligast avsett att inbespara manuell arbetskraft. Som av punkt 2 framgår, har emellertid icke varit möjligt att genom arbetsbesparande inrättningar tillnärmelsevis kompensera den utökning av arbetarpersonalen, som 8-timmarslagens införande medfört.

13. Man kan beräkna, att med under kalenderåret 1922 gällande löner 8-timmarslagens införande medfört en fördyring av svenskt socker med 2 à 3 öre per kg. Om man beräknar 10 % ränta och amortering av den ovan angivna kapitalinvesteringen utgör den fasta kostnadsökningen ung. 0.63 öre av ovan nämnda 2 à 3 öre per kg. Att märka är, att detta uteslutande är den direkta kostnadsökningen för arbetet med sockerframställningen. Den indirekta kostnadsökningen, bestående i av 8-timmarslagen framkallad fördyring av råvara, materialier och förbrukningsartiklar, är här icke medtagen, och hava vi icke möjlighet att ens tillnärmelsevis angiva den indirekta kostnadsökningen.

14. Arbetet inom sockerindustrien är i allmänhet av den art, att produktionskapaciteten är beroende av de tekniska hjälpmedlens produktionsförmåga och icke av den levande arbetskraftens intensitet. Följaktligen har icke någon

ökning av arbetseffektiviteten per arbetare och tidsenhet kunnat konstateras.

15. a) Då sockerindustriens årsanställda arbetare utgöras av en burgen och solid arbetarstam, som även före arbetstidslagens införande i stort sett skött sitt arbete exemplariskt, ha några förändringar av det slag, som i denna punkt hänsyftas, icke kunnat förmärkas.

Under kampanjen är arbetet av den art, att kontinuerlig tillsyn och påpasslighet erfordras, utan att arbetet kan sägas vara ansträngande. Någon förändring i arbetsamhet har därför icke kunnat konstateras, och oordentlighet i arbetet har varken förr eller nu tolererats. Dylika fall äro emellertid mycket sällsynta och någon förändring häruti har icke förmärkts.

b) Då arbetstidslagen trädde i kraft, ökades resp. timlöner till $\frac{60}{48}$ av förut gällande timpenning. Beträffande extra arbete under fritiden se under c).

c) Ett stort antal av sockerindustriens arbetare, särskilt vid de fabriker som äro belägna på landsbygden, äro hus- eller egnahemsägare. För dessa har givetvis arbetstidslagens införande varit till stor fördel, i det att de fått mera tid att ägna åt sitt eget. Detta givetvis under förutsättning, att arbetarna ha sina hem så närbelägna, att de bo hemma och icke ligga kasererade vid fabriken. En synnerligen stor del av kampanjarbetarna ha emellertid icke sina hem i fabriken närhet utan bo därför under veckans lopp i fabriken kaserer för att endast resa hem var eller varannan söndag. Hos dessa arbetare har ett visst missnöje med arbetstidens begränsning och följaktligen arbetsinkomstens minskning förmärkts. Förut hade nämligen dessa arbetare möjlighet att på grund av det övertidsarbete, som då under kampanjen förekom, skaffa sig synnerligen goda arbetsförtjänster under de månader, som de underkastade sig att vara borta från hemmet. I många fall ha också dessa arbetare genom extra arbete på annat håll (betupptagning etc.) sökt skaffa sig sysselsättning och biförtjänst under den ökade ledigheten.

d) Något generellt omdöme kan icke givas beträffande denna punkt.

e) På grund av fabrikenas belägenhet i tät-

befolkade trakter finnes ej möjlighet att följa särskilt de yngre arbetarnas liv under fritiden.

16. Den något utökade rätten till övertidsarbete har verkat lättande vid förekommande reparations- och översyningsarbeten, särskilt vid de tillfällen då yrkeslärda arbetare måste användas.

17. Arbetstidslagens ekonomiska inverningar på den svenska sockerindustrien ha med hänsyn till den utländska konkurrensen ännu icke gjort sig gällande, då staten genom importreglering och maximipris förhindrat störande utländsk import under den tid arbetstidslagen varit gällande. Hur förhållandet kommer att bli vid denna reglerings upphörande, vilket torde inträffa ungefär med utgången av innevarande år, är f. n. svårt att uppgiva.

Det bör vidare framhållas, att de länder, som f. n. genom sin produktion ha det största inflytandet på världsmarknadspriset å socker, nämligen Cuba och Java, icke genomfört någon lag om arbetstidens begränsning, varför sockret från dessa länder icke belastas av de ökade produktionskostnader, som arbetstidens lagbestämda inskränkning ovillkorligen måste medföra.

Socketpriset i dessa länder utgör f. n. 30 å 35 öre per kg., varför den ökning i socketpriset i Sverige, som arbetstidslagens införande medför, utgör c:a 10 % å det utländska priset.

Stockholm den 29 juni 1922.

Svenska sockerfabriksaktiebolaget.

C. F. Tranchell.

30. Aktiebolaget svenska tobaksmonopolet. (Siffrorna hänvisa till form. 2: a.)

1. Nytt arbets- och löneavtal träffades med arbetarna i maj 1919. För att undvika nya, tidsödande avtalsunderhandlingar vid årsskiftet 1919—20 medgavs införandet av 8 timmars *effektiv* arbetsdag från maj månad 1919. För två fabriker med sammanlagt c:a 400 arbetare genomfördes förändringen först fr. o. m. juli månad 1919.

2. a. Till jämförelse med frågeformulärets angivna arbetarantal meddelas här nedan antalet arbetare den 31 december nedanstående år:

Tillverkningsgren	1918	1919	1920	1921
Cigarrtillverkning . . .	2,723	3,352	3,158	2,076
Cigarrettillverkning . . .	774	1,186	860	694
Röktobakstillverkning . . .	402	197	121	125
Tuggtobakstillverkning . . .		297	246	211
Snustillverkning	221	200	186	185
Hjälpanläggningar	125	314	417	383
(Mek. verkst., kartongfabr., marketerier etc.).				
Tobakskontoren	129	153	147	163
Summa	4,874	5,699	5,135	3,837

4. a. Vid den kortare arbetstidens införande uppstodo svårigheter att fylla det alltjämt ökade behovet av tobaksvaror. Inom cigarrtillverkningen var bristen på arbetslokaler och utbildad personal förnämsta hindret för en ökad tillverkning, varför brist å cigarrer och cigarrcigarretter uppstod.

Inom cigarrtillverkningen inhämtas den erforderliga yrkesskickligheten relativt snabbt, varför nyanställning inom denna tillverkningsgren företogs i stor utsträckning. Till följd av brist på arbetslokaler och maskiner måste dock en del av personalen sysselsättas i skift.

Inom övriga tillverkningsgrenar ökades tillverkningen genom införandet av modernare maskinella anordningar.

6. Noteringar av i formuläret angiven art saknas, när de icke äga något intresse för arbetsgivaren. Allmänna fridagar (semester, 1:sta maj, påskafton etc.) kunna givetvis icke räknas såsom erbjuden arbetstid, ej heller permission på grund av arbetsbrist.

7. Noteringar i statistiskt hänseende beträffande *antalet* timavlönade finnas och äro för arbetsgivaren av intresse. Men dessas bearbetande för särskiljande av tim- och tillfälligt ackordslönebelopp har icke företagits, när en sådan uppdelning saknar intresse.

I det direkt produktiva arbetet användes i allra största utsträckning endast ackordslön, och äro arbetare med dylik lön endast rent tillfälligtvis timavlönade.

Avlöningssumman för år 1918 har medtagits till jämförelse på grund av att kompensation för den förkortade arbetstiden i viss utsträckning lämnats från och med 1919 års början.

8. Arbetstidslagen har i de flesta fall icke givit anledning till ökning av den *direkt* pro-

duktiva arbetarpersonalen med mer än några få procent, på grund av att tobaksmonopolet vid den förkortade arbetstidens tillämpning genast införde 48 tim. »effektiv arbetstid». Den *indirekt* produktiva arbetarpersonalen har däremot ökat avsevärt, i många fall mera än proportionellt mot bruttoarbetstidens förkortning på grund av svårigheten att för denna grupp av arbetare anordna arbetet verkligt effektivt.

10. I samband med införandet av förbättrade maskinella och andra anordningar hava avlöningsmetoderna förändrats från timlön eller rent ackord till premiesystem av olika slag. Premiesystemen hava vid manuellt arbete verkat i den riktningen, att arbetarna blivit mera punktliga (beror även på andra orsaker) och utnyttja den erbjudna arbetstiden bättre än förr. Vid maskinellt arbete har premiebetalningen skarpt påpassligheten, så att maskinerna kunnat hållas i gång största delen av arbetstiden. De gjorda förändringarna i betalningsmetoderna hava skett oberoende av arbetstidslagen och företogs före införandet av den kortare arbetstiden. På grund av arbetstidsbegränsningen befanns dock nödvändigt att komplettera löneföreskrifterna (premiesystemen) med ekonomiskt disciplinära bestämmelser för att den erbjudna arbetstiden skulle bliva väl utnyttjad till gagn för så väl arbetsgivare som arbetstagare.

11. Arbetstidsbegränsningen har endast delvis varit anledningen till att de tekniska hjälpmedlen utvecklats. Tobaksmonopolet har alltsedan sin tillkomst anskaffat och utexperimenterat allt mera fulländade tekniska hjälpmedel, men arbetstidslagen har påskyndat dessa nyanskaffningar vid en tidpunkt, som ur ekonomisk synpunkt var synnerligen olämplig och olycklig.

13. Vid den kortare arbetstidens införande tvangs tobaksmonopolet, i likhet med andra industrier, att lämna kompensation i avlöningen för arbetstidens förkortning. Härigenom höjdes i stort sett avlöningarna med ca 12 %.

Avlöningsökningen kunde ur synpunkten av önskan om bibehållen levnadsstandard anses vara berättigad för timavlönade arbetare. För ackordsarbetare är emellertid så stor ökning i

avlöningen, som ovan angivits, oberättigad, när den förutvarande verkligt effektiva arbetstiden högst obetydligt översteg 50 timmar per vecka. Arbetstidslagen har sålunda i allmänhet lett till en ökning av ackordsarbetarnas inkomst, vilket i detta fall är liktydigt med fördyrande av de direkta produktionskostnaderna.

15. d) Det år 1919 införda skiftarbetet synes i jämförelse med dagarbetet hava en menlig inverkan å de kvinnliga arbetarnas hälsotillstånd, i det fall att de sambo med andra personer, som hava annan vilotid. Skiftarbetet är nu i det närmaste avvecklat.

15. e) Tobaksmonopolet har låtit anordna kurser i allmänbildande och andra ämnen, men har anslutningen varit jämförelsevis ringa.

17. Arbetstidslagen har enligt vår mening varit till avsevärd skada. Lagen har tvungit till bindandet av stora kapital i nybyggnader, utvidgningar och maskiner (överkapitalisering). Den framtvingade, delvis fullkomligt oberättigade ökningen i normalavlöningarna vid en given tidpunkt har fördyrat produktionskostnaderna avsevärt. Detta leder till, att även sådana arbeten, som tidigare utförts för hand, måste mekaniseras, varigenom antalet direkt produktiva arbetare minskas. Värre är, att den indirekt produktiva arbetarpersonalen (distributionspersonal och dylikt) har måst ökas avsevärt, utan att utsikter till någon nämnvärd minskning i densamma kan förutses på grund av svårigheten att rationellt ordna dylikt arbete, så att personalen erhåller full sysselsättning. På grund härav förefaller *det vara oriktigt att samma nominella arbetstid skall gälla för dessa arbetare som för de verkligt produktiva arbetarna.*

Det större mått av ledighet från ordinarie arbetstid, som arbetstidslagen medfört, har å vissa orter orsakat, att flitiga arbetare upprättat verkstäder i sina hem och därifrån konkurrera med industrien (dock givetvis icke med tobaksindustrien) under det de omintetgöra meningen med det mått av vila från arbetet, som uppgives vara ett av lagens ändamål.

Till arbetstidslagens suggestiva verkningar torde kunna hänföras, att särskilt yngre arbetare i allmänhet fått den känslan, att den

ökade fritiden bör tillbringas i sysslöshet, vilket orsakat, att frivilligt arbete utöver 8 timmar åtminstone till att börja med förföljdes. Att en dylik uppfattning till sina sociala verkningar i allmänhet är fördärvbringande torde ligga i öppen dag, *enär endast arbetsamhet utöver det normala måttet leder till förbättrade förhållanden.*

Stockholm den 22 maj 1922.

A.-B. svenska tobaksmonopolet.

O. Wallenberg.

31. Svenska tobaksindustriarbetareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Ja, genomfördes genom avtal i maj 1919.

2. Från 9 till 4 timmar. a) Före maj var arbetstiden varierande mellan lägst 52—54 timmar för cigarrfabrikerna och cigarettefabrikerna och 57 tim. för snus- och tobaksfabriker.

3. Kan ej besvaras, då under tiden före lagens ikraftträdande intagits ett stort antal arbetare på grund av den större efterfrågan på tobaksvaror, som sedermera avskedats under sista halvåret 1921 och början på 1922; båda fallen kunna ju sägas vara onormala förhållanden.

4. Nej.

a) Skiftarbete förekommer endast vid cigarettefabrikerna (2 skift), har tillämpats före lagens ikraftträdande.

b) Olika på varje plats; i regel avslutas arbetet tidigare på eftermiddagen än förut.

c) I regel som förut.

e) Ja, självtagna raster under arbetstiden få ej förekomma.

f) Premieackordssystem genomfördes för största delen av arbetarna genom avtal i maj 1919.

5. Se 4 f).

6. Ja. Inom röktoaks- och snusfabrikationen samt delvis inom cigaretteindustrien.

9. Kan ej besvaras.

10. a) I allmänhet utnyttjas den erbjudna arbetstiden mera nu än tidigare.

b) Nej.

c) Ja.

e) Av allt att döma användes den vunna fritiden i stor utsträckning för bildningsändamål och dylikt, särskilt tyckas de kurser av skilda slag, som anordnats av tobaksmonopolet,

röna stort deltagande från så väl manliga som kvinnliga. Även har intresset för trädgårdsodling ökat bland äldre arbetare genom att skaffa sig koloniträdgårdar och egna hem.

11. Nej.

12. Den vunna fritiden har givit arbetarna tillfälle att i större utsträckning än tidigare använda de bildningsmöjligheter, som stå till buds, ägna sig åt hemmet o. s. v.

Stockholm den 20 maj 1922.

Svenska tobaksindustriarbetareförbundet.

O. Johnsson.

32. Sveriges textilindustriförbund. A. Förbundets yttrande. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Ja, i stort sett fullständigt. Endast i ett fåtal fall torde dispenser hava förekommit, såsom då ett spinneri varit för litet för att tillgodose behovet av garn inom ett tillhörande väveri.

2. a) 12 timmar per vecka.

b) 9—12 timmar per vecka.

3. På grund av driftstagnationerna inom textilindustrin under åren 1917—1918 och 1920—1921 har arbetsstyrkan så avsevärt reducerats, att någon ökning på grund av arbetsbegränsningen icke kunnat påvisas. Enligt en av oss företagen undersökning var vid 140 företag arbetsstyrkan den $\frac{1}{6}$ 1913: 26,531 och den $\frac{1}{6}$ 1920: 27,032.

4. a) Inom textilindustrin har alltid skiftarbete förekommit endast i ringa utsträckning, vilket torde sammanhänga därmed, att den övervägande delen av arbetarstammen utgöres av kvinnliga och minderåriga arbetare, varför anordnandet av skiftarbete är förenat med vissa svårigheter med hänsyn till arbetarskyddslagen och lagen om förbud för användande av kvinnor i nattarbete. Efter arbetstidslagens ikraftträdande har skiftarbete måst tillgripas i flera fall än förut.

b) Arbetstidens förläggning har så väl de facto som ock i de kollektiva arbetsavtalen förändrats. Enligt 1919 års avtal skulle arbetstiden förläggas mellan kl. 6 f. m.—7 e. m.; enligt avtalet 1920 skulle däremot arbetstiden förläggas mellan kl. 7 f. m.—5:30 e. m. un-

der veckans fem första dagar samt mellan kl. 7 f. m.—2 e. m. på lördagar, vilken motsvarande tid uti 1922 års avtal utökats att omfatta tiden kl. 6 f. m.—6 e. m. resp. kl. 6 f. m.—2 e. m. Arbetstiden vid ordinarie dagarbete tog i regel före 1920 sin början kl. 6 à 6:30 f. m. och slutade då kl. 6 à 6:30 e. m. resp. kl. 2 på lördagar. Efter 1920 pågår i regel det ordinarie dagarbetet från kl. 7 à 7:30 f. m. till 4:30 à 5:30 resp. till kl. 1 e. m. på lördagar.

c) Bästa ekonomisering av arbetet har givetvis sökt genomföras. Vid flertalet fabriker torde man hava övergått till enrastssystem. Kafferasten torde i regel hava indragits.

d) Där dylika raster förut förekommit, torde indragning av dem allmänt hava skett.

e) Där noggrann tidkontroll icke tidigare varit införd, torde sådan hava genomförts.

f) Där förbättringar i detta avseende kunnat göras, torde de hava vidtagits oberoende av arbetstidsinskränknigen.

5. Ackordslönesystem var redan före år 1920 i den mån det var möjligt genomfört inom textilindustrin. Noggranna bestämmelser rörande ackordsprislistornas upprättande och ackordsprisernas beräknande fastställdes 1920 och hava numera intagits i gällande avtal; dock hava dessa bestämmelser tillkommit oberoende av 8-timmarlagen. Genom den snäva begränsningen av arbetstidens förläggning hava bestämmelser rörande ersättning för förskjuten arbetstid måst till en början i praxis tillämpas och därefter från 1922 införas i kollektivavtalet (§ 10 mom. 4).

6. Förbättringar i produktionstekniskt hänseende hava givetvis förekommit, men de torde med all sannolikhet hava tillkommit, även om arbetstidsinskränknigen icke blivit genomförd.

7. Se svaren å frågorna 3 och 6.

8. Enstämmigt hava alla tillfrågade fabriker uttalat, att produktionskostnaderna väsentligt fördyrats. Att angiva någon exakt siffra över denna fördyring är så mycket svårare, som det på grund av de senaste årens omfattande driftstagnation knappast är möjligt att jämföra förhållandena under de olika åren före och efter lagens tillkomst. Vad lönerna angår

medgavs vid uppgörande av 1920 års avtal en väsentlig förhöjning och beräknades därvid ca 25 % ökning av de förutvarande lönerna motsvarande kompensation för arbetstidens förkortning.

9. Enligt så gott som enstämmigt uttalande från de olika fabrikerne har någon ökning av arbetsintensiteten icke kunnat påvisas.

10. Genom den samtidigt medgivna fulla kompensationen för arbetstidens förkortning och förhöjningen av lönerna 1920 blevo förtjänsterna så höga, att arbetarna oftare än eljest uteblevo från arbetet. Först på senare tid, sedan lönerna sänkts, har arbetstiden bättre iakttagits; några förbättringar i jämförelse med förhållandena före lagens tillkomst torde dock icke hava åstadkommit i berörda hänseenden.

b) Arbetarna hava hittills erhållit kompensation för den minskade arbetstiden. Om detta även i fortsättningen låter sig göra, torde vara ovisst. De höga arbetsförtjänster, som under de senaste åren varit rådande, hava medfört att benägenheten för att t. ex. arbeta på övertid synes snarare hava av- än tilltagit.

c) Det är oss icke möjligt att uttala oss därom.

e) Det allmänna intryck, arbetsgivarna på olika platser i landet bibringats, är att de flesta arbetarna särskilt de yngre icke utnyttjat sin fritid på ett för dem gagnande sätt.

11. Revisionen innebar en förbättring, men industrien är dock fortfarande för mycket bunden, för att driften skall kunna ordnas på ett rationellt sätt.

12. Enligt vår mening kan lagen icke komma att motivera de stora förväntningar i fråga om höjandet av arbetarnas ställning, som vid dess antagande från vissa håll uttalades, tvärtom torde framtiden komma att utvisa, att arbetarnas levnadsstandard måste sänkas till en lägre nivå än före kriget.

Stockholm den 27 juni 1922.

Sveriges textilindustriförbund.
E. W. Paves.

B. Skrivelse från förbundet.

Till socialstyrelsen, Stockholm.

Sveriges textilindustriförbund har i enlighet

med socialstyrelsens begäran besvarat det frågeformulär rörande verkningarna av 8-timmarslagen, som av styrelsen blivit förbundet tillställt. Förbundet tillåter sig att härmed komplettera de svar, som lämnats i frågeformuläret, med vissa synpunkter och erfarenheter, som framkommit vid behandlingen av denna fråga vid den i medlet av sistlidna juni månad härstädes hållna internationella bomullskongressen. Som vissa av de därvid hållna föredragen på ett synnerligen vederhäftigt sätt belysa den förkortade arbetstidens verkningar inom bomullsindustrien i Frankrike och England, bifoga vi dessa i översättning.¹

De äro följande:

1) Den franska bomullsindustrien och 48 timmars arbetsvecka, redogörelse utarbetad av *M. H. Manuel*, fransk ledamot av internationella bomullskommittén och vice president för Syndicat général de l'industrie cotonnière française, Paris;

2) 48-timmarsveckans inverkan på produktionen i bomullsfabrikerne (England), redogörelse utarbetad av *Mr. Arthur Foster*, direktör för Geo. & R. Dewhurst Ltd, Preston, och ordförande i North Lancashire Master Cotton Spinners and Manufacturers Association, England;

3) 48-timmarsveckans inverkan på produktionen i spinnerierna (England), redogörelse utarbetad av *Mr. William Howarth*, direktör för Fine Spinners and Doublers Association Ltd, Manchester;

4) 48-timmarsveckans inverkan på produktionen, redogörelse utarbetad av *Mr. Harold Cliff*, sekreterare för Oldham Master Cotton Spinners Association Ltd, direktör i New Pearl Mill Ltd, direktör i Busk Mills Ltd, Oldham.

Författarnas ställning inom sina resp. industrier och den för våra förhållanden kolossala omfattningen av de organisationer, på vilkas iakttagelser de grunda sina uttalanden, göra att dessa måste anses i hög grad representativa för bomullsindustrien ej blott i Frankrike och England, utan i tillämpliga delar även för övriga länders bomullsindustri. Särskilt den engelska bomullsindustriens långt drivna spe-

¹ Återgivas ej här.

cialisering och i övrigt gynnsamma tillverkningsförhållanden underlätta i hög grad undersökningarna i hithörande frågor och möjliggöra ett djupare inträngande och en allsidigare belysning av desamma, än vad som exempelvis kan ske inom den svenska bomullsindustrien.

Jämförelser med svenska 8-timmarslagen.

Såsom en huvudsaklig anmärkning mot den svenska 8-timmarslagen har så gott som mangrant från industriens sida anförts dess bristande smidighet och svårigheten att inordna arbetet inom dess snävt utstakade gränser. För förberedelse- och avslutningsarbeten har ju visserligen medgivits vissa lättnader, särskilt i den reviderade arbetstidslagen, men om man jämför dessa lättnader med de i Frankrike direkt för textilindustrien medgivna undantagen, är det uppenbart, att ännu väsentligt mycket mera både kan och måste göras, för att 8-timmarsdagens utnyttjande skall kunna försiggå utan onödig arbetsanskaffning och därmed för- enade kostnader. Observera t. ex. de undantag, som i Frankrike äro medgivna för rengöring och oljning av maskiner samt för eldning och tillsyn av anordningar för belysning och värme m. m. Härför är anslaget en extra tid av en å två timmar utöver den i övrigt tillämpade arbetstiden. För vissa klasser av arbetare medgives ända till fyra timmars längre arbetstid, nämligen vakter, chaufförer m. m., vilkas arbete medgiver långa viloperioder. Ställ häremot svårigheten för den svenska industrien att med nuvarande lag ordna exempelvis eldningen utan extra personal, så ser man, vilka onödiga hinder för driftens rationella bedrivande vår lag uppställer. All nu ifrågakarande tid måste nu avräknas på 8-timmarsdagen, vilket gör, att den för den egentliga produktionen avsedda tiden är mindre nu än i förhållande till hela arbetstiden förut. Även för säsongarbeten, vilka förekomma ganska allmänt inom textilindustrien, är den nuvarande lagen långt ifrån tillfredsställande. Den mycket begränsade övertiden förorsakar arbetsgivarna stora ekonomiska förluster. Deras beställningar annulleras ofta på grund av fabrikanternas oförmåga att leverera varorna inom önskad tid. Dylika varor, som redan befinnas under till-

verkning, men ej hinna bliva färdiga, få sedan ligga över till nästa säsong och då säljas med förlust, emedan de ej längre motsvara modets krav. Den franska lagens medgivanden att för vissa avdelningar, färgerier etc., utöka arbetstiden till 10 timmar per dag, innebär helt visst ett avgjort företräde för den franska textilindustrien. I de svenska färgerierna har det på många håll visat sig svårt att utan tillgripande av raster och övertid ordna det dagliga ordinarie arbetet.

Gentemot England har den svenska textilindustriens ställning försämrats, då vi i Sverige förut arbetade 57 å 60 timmar per vecka, medan England arbetade 55½ tim.

Produktionens förhållande till den minskade arbetstiden.

Inom den svenska bomullsindustrien synes man allmänt hava kommit till den erfarenheten, att den genom den minskade arbetstiden utlovade ökningen i arbetsintensiteten ingalunda ägt rum. Om i några enstaka fall en dylik ökning kunnat konstateras, har den varit mycket ringa i jämförelse med den stora minskningen i arbetstid. Av särskild betydelse är härvid för Sveriges vidkommande den förut påpekade ogynnsamma lagstiftningen beträffande smörjning och rengöring av maskiner, som nu måste avräknas från den för produktionen avsedda arbetstiden.

Erfarenheterna från England i berörda avseende äro säkrare grundade än våra. De mycket omfattande statistiska undersökningar, som verkställts inom engelska bomullsspinnerier och väverier, och för vilka redogörelse lämnats i Mr. Cliffs och Mr. Fosters föredrag, påvisa med ovedersäglig tydlighet, att någon märkbar ökning i arbetsintensiteten ej kan spåras som följd av 8-timmarsdagens införande i England.

I de ifrågakarande föredragen har även påvisats, att man otvivelaktigt ställt alltför överdrivna förhoppningar på att tekniska och organisatoriska förbättringar skulle kunna medverka till en utjämning av de produktionsförluster, som uppstått genom den minskade arbetstiden. I de flesta fall har man redan uppnått en så stor verkningsgrad hos maskinerna, att någon ytterligare ökning måste be-

traktas som problematisk. Det använda råmateriallets styrka så väl som maskinernas konstruktion omöjliggör likaledes någon nämnvärt större maskinhastighet.

Om man dessutom tager i betraktande, att en hel del av de inom bomullsindustrien förekommande arbetsoperationerna ske medelst automatiska eller halvautomatiska maskiner, där arbetarens uppgift närmast är att igångsätta eller stoppa maskinerna, så framgår av vad nyss sagts, att produktionen måste hava minskats i proportion till arbetstidens reducering.

8-timmarsdagen och olycksfallen.

Ett av skälen för arbetstidens begränsning var den anhopning av olycksfallen mot arbetstidens slut, som man ansåg sig hava konstaterat under den längre arbetstiden. Man trodde därför, att en förbättring härutinnan skulle ske i och med 8-timmarsdagens införande. Av Mr. Cliffs och Mr. Howarth's föredrag framgår, att detta ej varit förhållandet i England, man kan tvärtom konstatera en stark ökning av antalet olycksfall under dagens första arbetstimmar. Någon liknande statistik finns ej för de svenska bomullsfabrikerna. Det har dock ej märkts, att arbetarna infinna sig till arbetet mera utvilade än före 8-timmarslagens införande utan snarare tvärtom.

8-timmarsdagen ej internationellt godkänd.

Som försvar för 8-timmarsdagens införande i vårt land har bland annat anförts, att den blivit internationellt godkänd och antagen i de flesta länder. Detta är dock en sanning med mycket stor modifikation, ty vare sig U. S. A., Indien eller Japan tillämpa densamma, och England m. fl. länder har ej genom lagstiftning godkänt densamma. Man skulle kanske i första ögonblicket kunna tycka, att detta ej skulle betyda så mycket, då vi ej hava någon nämnvärd konkurrens med dessa transoceanala länder i fråga om bomullsvaror. Indirekt påverkas vi dock därav, då dessa länder jämte Kina varit stora avnämare av engelska bomullsvaror, vilka nu på grund av 8-timmarsdagens införande i England blivit för stora delar av deras befolkning för dyra och därför måste avsättas på andra länder, som

hava större köpkraft eller vilkas valuta och mindre effektiva tullskydd underlätta försäljning.

Belysande för förändringarna i avsättningsområdena på sådan grund äro de mycket intressanta siffror som Mr. Foster lämnar i sitt föredrag om arbetarnas förtjänster i Indien och Kina.

Bomullsindustriens ställning till 8-timmarsdagen.

Vid den ovannämnda internationella bomullskongressen härstädes antogs en resolution, att 48-timmarsveckan hade visat sig vara ekonomisk osund och skadlig så väl för arbetsgivarernas intressen som för arbetarnas. Den svenska bomullsindustriens representanter hade all anledning att instämma i denna resolution, då det även för Sveriges vidkommande måste anses i hög grad oklokt att vidhålla en så kraftig reducering av arbetstiden vid en tidpunkt, då världen mer än kanske någonsin tillföre är i behov av produktivt arbete för att reparera de skador, som uppstått genom kriget.

Stockholm den 25 augusti 1922.

Sveriges textilindustrieförbund.

E. W. Paues.

33. Svenska textilarbetareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Ja.
2. a) 12 tim. per vecka.
- b) 10^{1/2} » » »
3. Ingen ökning av arbetarantalet.
4. a) Inga förändringar.
- b) I regel börjar arbetet nu kl. 7 f. m. och upphör kl. 5 e. m. mot förut i regel resp. 6:30 f. m. och 6:30 e. m.
- c) Alla raster (förutvarande) med undantag av middagsrasten ha efter lagens ikraftträdande indragits.
- d) Raster voro förut icke inräknade i arbetstiden.
- e) Fastställda bestämmelser om arbetstidens början och slut tillämpas mycket noggrannare än före 8-timmarslagens ikraftträdande.
- f) Endast något effektivare ledning av arbetet har kunnat iakttagas.
5. Någon förändring i avlöningsmetoderna

har icke inträtt. Ackordslönesystemet var redan före lagens ikraftträdande tillämpat i längsta möjliga utsträckning.

6. Nej. Åtminstone ej i nämnvärd grad.

9. Ja. Särskilt beträffande ackordsarbetet.

10. a) Arbetsamheten har märkbart förbättrats.

b) Gällande kollektivavtal (riksavtal 1922) garanterar kompensation för den minskade arbetstiden. Någon större benägenhet för extra arbete på fritid kan icke iakttagas.

c) Hemlivet har i alla avseenden förbättrats genom den kortare arbetstiden.

d) Någon nämnvärd förbättring har ännu ej kunnat iakttagas.

e) Någon ändring kan ej iakttagas.

11. Genom det rikligare medgivna övertidsarbetet blir i praktiken arbetstiden i de flesta fall 54 timmar i stället för 48 timmar.

Norrköping den 9 juni 1922.

Svenska textilarbetareförbundet.

Gust. Janzen.

34. Svenska skofabrikantföreningen. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Ja.

2. Enligt kollektivavtal var arbetstiden till och med år 1919 54 timmar per vecka. Från och med 1920 års ingång har den på grund av nytt kollektivavtal, som tillkom samtidigt med lagen, varit 48 timmar.

3. Högkonjunktur rådde till hösten 1920 med undantag för första halvåret 1919, då stora inskränkningar förekommo. Under högkonjunkturen var arbetarantalet starkt ökat. Detta skulle ha varit förhållandet även om lagen ej funnits. I vad mån arbetstidsbegränsningen då föranledde en *större* ökning av arbetarantalet, än vad annars skulle varit fallet, kan ej angivas. Säkert är emellertid, att lagen orsakat en avsevärd ökning.

4. a) Skiftarbete har icke förekommit inom skoindustrien annat än i enstaka undantagsfall.

b), c), d) Olika på olika fabriker beroende på lokala m. fl. förhållanden.

e) Ja. Av enskilda arbetare har dock, särskilt under högkonjunkturen, då arbete var lätt att få och arbetsgivaren däremot erfor svårig-

heter att fylla vakanta platser, rests hinder däremot.

f) Nej, inom skoindustrien var redan förut en ytterst stark specialisering genomförd.

5. Nej, avlöningsformen var förut liksom efteråt för största delen av personalen ackord.

6. Nej.

7. Har på åtskilliga platser förekommit, på andra icke.

8. I kollektivavtalet 1920 inträdde en stark ökning av alla arbetslöner, bestående dels i 12 ¹/₂ % kompensation för den förkortade arbetstiden, dels ytterligare höjning. Se f. ö. svar under 12.

9. Redan under högkonjunkturen 1920 har minskning av arbetsintensiteten kunnat konstateras, och sedan lågkonjunkturen inträdde, har ytterligare minskning skett genom arbetarnas försök till arbetets uttänjning.

10. a) Ökat intresse har ej förmärkts.

b) Oaktat full kompensation för den förkortade arbetstiden givits, har dock en viss benägenhet för åtagande av extra arbete hos andra arbetsgivare på fritid ådagalagts.

c), d) Koloniträdgårdsrörelsen har tydligt avtagit.

F. ö. äro dessa frågor svåra att besvara.

e) Ökat intresse för allmänbildning etc. har ej förmärkts men däremot hos yngre manliga arbetare mera benägenhet för dagdriveri och kortspel.

11. Ändringen borde väl under normala förhållanden ha varit till någon fördel, men sedan den trädde i kraft, har depressionen tvingat till större inskränkningar än lagen föreskriver, varför någon erfarenhet av dess verkan knappast föreligger.

12. I allmänhet kan sägas att, då vid lagens införande inträdde en stark men kort högkonjunktur, som inom ett år efterföljdes av den ännu rådande lågkonjunkturen, vilken tvingat till betydligt starkare arbetsbegränsningar, än lagen föreskriver, ingen sådan erfarenhet om lagens verkningar kan anses föreligga, som kan med siffror angivas. Under den korta tid, då arbetet kunde bedrivas i full utsträckning, har dock lagen verkat fördyrande, ej endast å de direkta arbetslönerna, utan även

å skoindustriens materialier (t. ex. garvat läder, textilier m. m.) och å frakter m. fl. kostnader, samt genom att med mindre dagsprestation per arbetare och maskin de allmänna omkostnaderna under samma tid icke minskats, så att en större del äyen av dessa kommit på varje tillverkad kvantitet än förut.

Stockholm den 9 juni 1922.

Svenska skofabrikantföreningen.

F. Vilh. Jonson.

35. Svenska sko- och läderindustriarbetareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Ja. I enstaka fall ha dispenser erhållits för maskinister och eldare, dessa omfatta dock högst 50 man.

2. Arbetstiden var 1919 avtalsenligt fastställd till 54 timmar i veckan. Genom avtalsuppgörelsen i dec. månad samma år träffades avtalsuppgörelse om 48 timmar att tillämpas efter 1 jan. 1922. Det är icke osannolikt, att oavsett lagens tillkomst denna arbetstid hade kommit i tillämpning från samma tid, enär ett flertal skofabrikanter gjort uttalanden till förmån för 48-timmarsveckans införande inom industrien.

3. Sannolikt inte. Under år 1920 ökades visserligen antalet arbetare inom industrien med omkring 15 %. Denna ökning var dock betingad av då rådande högkonjunktur.

4. a) Nej!

b) I regel börjar arbetet en halv timme senare och slutar en halv timme tidigare.

c) I flesta fall ha 2 raster bibehållits med en kort frukostrast på 15 à 30 minuter och en middagerast å 45 à 60 minuter.

e) Knappast möjlig på grund av arbetstidens effektiva utnyttjande före lagens ikraftträdande.

f) Se svar under punkt 5.

5. Nej! Ett fast ackordsystem omfattande omkring 90 % av industriens arbetare var redan före lagens ikraftträdande genomfört inom industrien.

6. Nej! De tekniska hjälpmedlen voro redan tidigare utnyttjade till det yttersta.

7. I de fall utvidgningar ägt rum äro dessa icke betingade av lagens verkningar, utan be-

roende av att vissa fabriker beräknat åstadkomma högre produktion än tidigare.

9. Nej! Arbetsintensiteten per arbetad tidsenhet var redan tidigare så högt uppdriven, att en ökning icke förväntades.

10. a) Undandrager sig egentligt bedömande, enär arbetstillgången endast under en kortare tid helt har utnyttjats. Skolkning eller firande tillhörde redan före 1920 sällsyntheterna.

b) Någon strävan att skaffa sig sysselsättningar vid sidan av den egentliga anställningen har utöver vad som möjligen fanns före 1920 icke förmärkts.

c) Ett avgjort ökat intresse för koloniträdgårdsrörelsen har under de senare åren inträtt.

e) Den ökade fritiden har medfört ett avsevärt ökat intresse för studieverksamheten. Sålunda har studiecirkelnas antal inom våra ävdelningar, under särskilt den gångna vintern, varit mångdubbelt större än något tidigare år.

11. Sedan 1921 har arbetstillgången inom vårt verksamhetsområde varit så ringa, att förändringarna knappast i något fall kommit i praktisk tillämpning.

Stockholm den 30 maj 1922.

Sv. sko- och läderindustriarbetareförbundet.

Ragnar Luther.

36. Sveriges byggmästareförbund. (Siffrorna hänvisa till form 1:a.)

1. Ja.

2. Räknat från 1918 års avtal — 3 tim. per vecka. 1918 års avtal upprättades efter långvarig arbetsstrid, därvid arbetarna tilltvungo sig en minskning i arbetstiden från 57 till 51 timmar per vecka. Åren 1909—1918 var arbetstiden 57 timmar per vecka, och det var arbetsgivarnas avsikt att återinföra denna arbetstid, vilket emellertid förhindrades genom lagens genomförande. Arbetstidsminskningen får sålunda på goda grunder anses vara 9 timmar per vecka.

3. Vid normal arbetsdrift måste arbetarantalet ökas minst i proportion till den minskade arbetstiden.

4. a) Nej.

b) Ja, i den mån arbetstidens minskning betingar.

c) Nej.

d) Nej.

e) Ja.

f) Inom byggnadsindustrien föreligger ringa möjlighet att utöver vad före lagens ikraftträdande vidtagits bättre utnyttja arbetskraften eller de tekniska hjälpmedlen.

5. Nej.

6. Nej.

8. Den kortare arbetstiden och det genom lagen försämrade utnyttjandet av den ljusare årstiden har medfört minskat ekonomiskt utnyttjande av arbetsmaskiner, längre byggnadstid och därmed högre ränte- och administrationskostnader. Se även under punkt 10 b.

9. Någon ökning i arbetsintensiteten har icke konstaterats. Däremot har i flera fall en minskning observerats beroende på att arbetarna genom att ha erhållit förlängd fritid själva åtagit sig extra arbete. Under sommartiden har sådant arbete kunnat pågå 5—6 timmar efter ord. arbetstidens slut, vilket medfört, att arbetarna kommit till sitt ord. arbete i sämre kondition nu än före lagens ikraftträdande.

10. a) Ingen.

b) Då lönerna nu utgå med i förhållande till 1914 års löner högre belopp, än som betingas av så väl dyrtid som minskad arbetstid (57—48 timmar per vecka), måste sådan kompensation anses vara given.

c), d) Några förmånliga verkningar härutinnan hava icke förmärkts.

e) Annan erfarenhet än den ovan under punkt 9 angivna har icke gjorts.

11. Nej, icke hittills, emedan möjligheten till ökad övertid icke kunnat utnyttjas på grund av för hög övertid ersättning. Genom den reduktion av lönerna, som i sin helhet inträder efter 1 okt. innevarande år, beräknas detta ekonomiska hinder i viss mån bortfalla. Det torde därefter i vissa fall visa sig, att den tillgängliga övertiden är för knappt tillmätt. Vi avse härmed sådana fall, där t. ex. bötesbestämmelser i leveranskontrakt nödvändiggöra arbetets forcerande.

12. Då man inom byggnadsindustrien på grund av klimatiska och ljusförhållanden icke kan utnyttja en arbetstid av 48 timmar per vecka under vintermånaderna, träffar lagen byggnadsindustrien synnerligen hårt, emedan den lägger hinder i vägen för en nödvändig utsträckning av arbetstiden under sommarmånaderna.

Malmö den 14 juni 1922.

Sveriges byggmästareförbund.

F. Holmén.

37. Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Ja.

2. a) I regel 3—4 timmar per vecka (i enstaka fall upp till 6 timmar).

b) Större än under a) på grund av minskning i övertidsarbete. Den ringa förkortningen beroende på att arbetarna år 1918 genomdrev en inskränkning av arbetstiden vid husbyggnadsarbeten från 57 till 51 tim. per vecka.

3. Ej möjligt att besvara på grund av den ringa arbetstillgången samt de oroliga och ej stabiliserade förhållanden, som rått inom denna industri särskilt under de senaste 3 åren. Under normala förhållanden hade en dylik ökning varit oundviklig.

4. a) I vissa fall har ett ökat behov av 2 skift visat sig, vilket tydligen i högre grad skulle hava varit fallet vid rikligare arbetstillgång.

b) Ja, ändring har skett antingen av tidpunkten för arbetets början eller dess slut.

c) Nej.

d) Nej.

e) Förbud har införts mot självtagna s. k. kafferaster.

f) På grund av den ringa arbetstillgången efter lagens genomförande hava dylika åtgärder ej behövt vidtagas.

5. Se p. 4 f).

6. Se p. 4 f).

8. Arbetskostnaderna hava ökats dels på grund av att avlöningarna höjts i mån av arbetstidens förkortning, dels på grund av att den ljusa årstiden ej kan utnyttjas så väl som

förut, vilket medför mindre utnyttjande av arbetsmaskiner, längre byggnadstid samt högre administrationskostnader överhuvudtaget.

9. Nej.

10. a) Ingen ändring.

b) För den minskade arbetstiden hava arbetarna erhållit lönekompensation. Från vissa arbetsgivare rapporteras, att arbetarna åtaga sig extra arbete på fritid i större utsträckning än förut.

c), d), e) Ej känt.

11. Nej. Torde emellertid delvis böra tillskrivas de under p. 3 anförda förhållandena.

12. För en så utpräglad säsongindustri som byggnadsindustrien är lagen om arbetstidens begränsning i särskild grad olämplig. Inom denna industri kan nämligen den ordinarie eller avtalsenliga arbetstiden ej till fullo utnyttjas under vintermånaderna. Under dessa har arbetstiden på grund av dagsljusets kortvarighet så väl före som efter lagens ikraftträdande varit betydligt kortare än 48 timmar per vecka. Därjämte bortfalla vid hithörande arbeten helt eller delvis ett flertal arbetsdagar genom otjänlig väderlek m. m. Den härigenom uppkommande minskningen i arbetstiden per år är avsevärd. Under normala förhållanden förefinnes därför ett starkt behov av en häremot svarande längre arbetstid under den tjänliga årstiden. Den arbetstid på 51 timmar per vecka, som rådde omedelbart före lagens ikraftträdande och vilken arbetarna tilltvingade sig vid uppörelsen inom byggnadsindustrien år 1918, måste anses alldeles för knapp för åstadkommande av en dylik utjämning. Vid jämförelse med övrig industri framgår sålunda, att det vid 48 timmars arbetsvecka för byggnadsindustrien erfordras minst 6 timmars längre arbetstid per vecka under den ljusare årstiden än för industrien i allmänhet, för att arbetstiden pr år skall bli något så när lika.

Skall överhuvudtaget en i lag fixerad arbetstid gälla för hithörande arbeten — vilket vi som ovan nämnt anse olämpligt — bör den därför på grund av anförda förhållanden åtminstone beräknas såsom medeltal för hela året. I annat fall skärpes ytterligare denna verksamhets säsongkaraktär med därmed föl-

jande betänkliga följder för samhället, då i stället alla krafter borde inriktas på ett mildrande och utjämmande härav.

Då det för denna industri under normala förhållanden är av särskilt stor betydelse att tidvis kunna forcera arbetena, må i detta sammanhang framhållas, att en för stark begränsning av rätten till övertidsarbete är ägnad att medföra de största svårigheter.

Stockholm den 12 juni 1922.

Sv. väg- o. vattenbyggarnas arbetsgivareförbund.

Thure Widefeldt.

38. Svenska murareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Ja!

2. a) 3 timmar per vecka under 8 sommarmånader.

b) Samma.

3. Nej!

4. a) Nej!

b) Något olika på olika orter. I allmänhet slutar arbetet $\frac{1}{2}$ timme tidigare än förut.

c) Nej!

d) Nej!

e) I allmänhet som förut.

f) I allmänhet som förut.

5. Nej!

6. Nej!

8. b) Omkring 5 % ökning av avlöningen.

9. Nej!

10. a) En så obetydlig minskning av arbetstiden kan icke i högre grad inverka på förhållandena.

b) Arbete på fritid förekommer i regel icke.

c) Kan ännu ej bestämt sägas, men intresset för koloniträdgårdar har ökat.

d) Se svar under a).

e) Se svar under a). Härtill kommer, att en betydande arbetslöshet i hög grad försvårat realiserandet av strävandet att bilda studiecirkel, idrottsföreningar o. d.

11. Nej, icke vad gäller husbyggnadsarbete.
Malmö den 22 maj 1922.

Sv. murareförbundet.

Nils Persson.

39. Sveriges målarmästareförening. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. I städerna är i regel genomförd 48 timmars arbetsvecka. Dispenser ha begärts för arbete 9 timmar sommaren och 7 timmar vintern per dag, men ej medgivits.

2. Kollektivavtalen närmast före arbets-tidslagens ikraftträdande stipulerade en arbets-vecka av 53 timmar.

I mindre samhällen arbetades i regel 57 à 60 timmar.

3. Arbetarantalet har under kristiden nedgått till följd av bristen på linolja och andra materialier.

Arbetsstidsbegränsningen har icke haft någon inverkan. Blir arbetstillgången som före kriget, kommer brist på arbetare inom yrket att inträda.

4. a) Skiftarbete förekommer ej.

b) Arbetstiden ha sedan lagen trädde i kraft i regel börjat $\frac{1}{2}$ timme senare å f. m. och slutat 1 à 2 timmar tidigare å e. m.

c) I allmänhet har 2 raster bibehållits.

d) De självtagna kafferasterna ha icke helt bortfallit trots den förkortade arbetstiden.

e) Ej heller har noggrannare följts arbets-tidens början och slut.

f) Yrkets art gör det ej möjligt att utnyttja arbetskraften bättre än förut, och Taylorsystem förekommer ej.

5. Arbetet utföres så väl per tid som ackord. Övergång till endast ackordsarbete passar ej för yrket.

6. Tekniska hjälpmedel kunna ej finna användning inom detta yrke.

8. Det är tydligt, att produktionskostna-derna ökats, då arbetarna erhålla full kompen-sation för den förkortade arbetstiden.

9. Absolut ingen.

10. a) Nej.

b) Arbetarna hava erhållit kompensation för den förkortade arbetstiden. Arbetarna kräva att få den förkortning i arbetstiden, som la-gen medfört, förlagd till e. m. mest i syfte att kunna utföra extra arbete på fritiden och sker detta i mycket stor utsträckning.

c) Arbets-tidslagen har icke medfört någon ändring i berörda förhållanden.

d) Som förut.

e) Av de yngre arbetarna utnyttjas fritiden i mycket stor utsträckning till onyttiga sys-selsättningar.

Intresset för allm. angelägenheter är som förut förlagt till socialist- och kommunistiska klubbar — för yrkesutbildning är intresset minimalt och har fritiden absolut givit till-fälle till ökat dagdriveri och till osunda nöjen.

11. Nej.

12. Vi anse det fullständigt onödigt och skadligt att för ett säsongyrke som vårt det endast skall arbetas 8 timmar om dagen under sommaren, då i varje fall den dagliga arbets-tiden under vintern i genomsnitt ej uppgår till 4 timmar per dag.

Stockholm den 1 juni 1922.

Sveriges målarmästareförening.

Ax. Fallgren.

40. Svenska måleriarbetareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Ja.

2. 4—5 timmar per vecka.

4. b) Avkortning har skett på aftonen.

c) I allmänhet 2, men även 1 rast tilläm-pas.

d) Nej.

f) Nej.

5. Nej.

8. Obekant!

9. Arbetsintensiteten har ökats.

10. a) Skolkning och »firande» förekom-mer vare sig nu eller de senare 10—15 åren inom vårt yrke.

c) Intresset härför har allmänt ökats.

e) Bildningsverksamheten har ökat i omfatt-ning.

11. Ännu har ingen utsträckning av ar-betstiden i anledning härav förekommit.

Stockholm den 13 maj 1922.

Svenska måleriarbetareförbundets expedition.

O. Ljungquist.

41. Svenska väg- och vattenbyggnadsarbe-tareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Lagen är fullständigt genomförd.

2. För över 6,000 arb. var arbetstiden 48 timmar per vecka redan ett år, innan lagen trädde i kraft. Förkortningen i övrigt 5—6 timmar, i en del fall 3 timmar per vecka.

3. Nej.

4. a) Nej.

b) Mindre ändring på grund av förkortningen.

c) I allmänhet ha som förut 2 raster bibehållits.

f) Dessa voro redan förut genom ackordsarbete så uppdrivna, att det icke går att komma längre.

5. Nej.

6. Nej.

8. Som förhållandet är, går det icke att angiva några siffror, ty det onormala krisläget inverkar allt för mycket.

10. b) Vid timlönsarbete har förkortningen kompensrats.

c), d), e) Det må framhållas, att någon normal drift knappast förekommit, sedan lagen trädde i kraft, så det är därför omöjligt att få exakta uppgifter om dess verkningar på ena eller andra hållet, varför det förefaller oss rätt meningslöst att ge svar på de olika frågorna.

11. Om någon förändring skett, är denna till det sämre för arbetarna.

12. Enligt vår mening är lagen till fördel för arbetarna, ty det tunga arbetet, som förekommer, pressar alldeles tillräckligt och de flesta känna sig trötta och utslitna, då kvällen kommer.

Krylbo den 10 juni 1922.

Svenska väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet

N. E. Nilsson.

42. Svenska elektricitetsverksföreningen. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. Ja dispens har dock begärts och i vissa fall erhållits för driftspersonal vid kraftverk.

2. I allmänhet torde den faktiska arbetstiden hava minskats för *all* personal 13—16 %.

3. Arbetarantalet har i stort sett ökat i omvänd proportion till arbetstidens minskning.

4. a) Torde i regel ej hava förekommit.

b) Ja.

c) I vissa fall hava sådana ändringar vidtagits.

d) I regel torde inga raster vara indragna, men äro i vissa fall rasterna avkortade.

e), f) Åtgärder av dessa slag torde av verken vidtagas oberoende av arbetstidslagen.

5. Obekant. I allmänhet torde inga nya system hava tillämpats.

6. I viss mån beträffande kraftverksdriften, men torde utsträckningen icke kunna bedömas med hänsyn till den rådande depressionen.

7. a) Behovet av tekniska hjälpmedel och därtill hörande byggnader beror på tillväxten i förbrukningen av elektrisk energi.

b) I de fall, där verket tillhandahåller bostäder, har behovet av flera bostäder kunnat konstateras.

8. Kostnaden för nyanläggningar och driftmateriel har ökats. I omvänd proportion till arbetstidens minskning hava levnadskostnaderna i allmänhet ökats för så väl arbetare som befäl- och kontorspersonal. Det ökade antalet arbetare har ökat behovet av befälspersonal.

9. Ingen ökning av arbetsintensiteten har kunnat konstateras.

10. a) Ingen ändring i allmänhet konstaterad.

b) Full kompensation torde i regel hava lämnats.

c), d), e) I dessa avseenden saknar föreningen möjlighet att yttra sig.

11. I viss mån märkbara förbättringar.

12. Lagen har så väl direkt som indirekt verkat fördyrande, varigenom produktionskostnaden för elektrisk energi motsvarande ökats. Särskilt har detta gjort sig gällande vid nyanläggningar. Några förmånliga verkningar i socialt hänseende hava såsom regel icke iakttagits.

Stockholm den 15 juni 1922.

Svenska elektricitetsverksföreningen.

Rob. Dahlander.

Henrik Tisell.

43. Sveriges köpmannaförbund.

Till Socialstyrelsen, Stockholm.

Med anledning av Eder hänvändelse till oss

genom cirkulär av den 4 sisl. maj och Eder anhållan om vårt yttrande i anledning av 8-timmarslagens inverkan på handelsnäringsen, få vi härigenom till Eder tjänst meddela, att ärendet varit föremål för överläggning vid vårt arbetsutskotts sammanträde den 30 maj.

Utgående från det faktum, att lagen i dess nuvarande avfattning varit till stort men för handeln, när den icke blott åstadkommit prisförändringar, utan svårigheter uppstått därigenom, att kör- och magasinsskarlar, vilka inbegripas under lagens bestämmelser, ej kunnat tagas i anspråk för arbete å tid, då deras tjänster bäst behövts, såsom vid hästars utfodring, vid förpackning och expediering, beslöt därvid arbetsutskottet att principiellt uttala sig emot utsträckning av lagens omfattning och att i dess ställe förorda en inskränkning så till vida, att handelsarbetarna bära undantagas från lagens föreskrifter.

Arbetsutskottet förfäktade jämväl den meningen, att lagen indirekt varit till skada för detaljhandeln, när biträdenas arbetsprestationer förmenades ofta lida därav, att jämställda inom liknande yrkesgrupper hava lagstadgad, kortare arbetstid.

I övrigt åberopas de uttalanden, som å bilagda tvenne frågecirkulär gjorts av firman Ekelöf & Svenson i Karlstad och Stockholms speccerihandlareförening.¹

Vördsammast

Sveriges köpmannaförbund.

E. A. Thunström.

44. Svenska handelsarbetareförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1:a.)

1. För alla org. handelsarbetare har lagen genomförts fullständigt. Modifikationer hava medgivits av arbetsrådet för mejeripersonal med 6 timmar per vecka. Butiksbiträden och kontorister äro ej under lagens bestämmelser.

2. a), b) 6 timmar.

3. Nej.

4. a) Nej.

b) Arbetstiden hos handelsfirmorna var innan lagen trädde i kraft förlagd mellan kl. $\frac{1}{2}$ 7 f. m. och kl. 6 e. m. Efter lagens

¹ Bifogas ej här.

ikraftträdande förlägges i regel arbetstiden mellan kl. 8 f. m. och kl. 5 e. m.

c) Förut $\frac{1}{2}$ timmes frukost och 1 $\frac{1}{2}$ timmes middagsrast i regel. Numera i regel endast 1 timmes middagsrast.

d) I regel 1 timme.

e) Känna vi icke till.

5. Nej.

8. Kunna vi icke yttra oss om.

9. Nej, därför att handelsarbetarna alltid utfört arbetet efter order och ej på ackord.

10. a) Bättre tid till bildningsarbete och glädje över att de bättre kunna sköta sina kolonistugor och jordlotter.

b) Vi ha inte konstaterat någon benägenhet för våra medlemmar att åtaga sig extra arbete.

c) Se svar under punkt 10 a).

e) » » » » »

11. Ja, vissa handelsfirmor hava trots sig kunna åno utsträcka arbetstiden till 54 timmar, men org. har satt sig däremot.

12. Lagen har verkat till stor fördel för handelsarbetarna, och enligt vår uppfattning, icke varit någon ekonomisk förlust för handelsfirmorna.

Malmö den 11 juni 1922.

För svenska handelsarbetareförbundet:

J. A. Lundgren.

45. Svenska järnvägarnas arbetsgivareförening.

Till socialstyrelsen.

Å utsänt frågeformulär har socialstyrelsen begärt föreningens yttrande rörande verkningarna av gällande lagstiftning om arbetstidens begränsning.

Då formuläret, såsom givet är, i första hand uppställts med hänsyn till förhållandena vid ren industriell rörelse och därför ej riktigt väl passar för järnvägarnas vidkommande, hava vi ej ifyllt detsamma utan inskränka oss till att översända tidigare verkställda utredningar i frågan.

Vi bifoga följaktligen

dels redogörelse för förhandlingarna med personalorganisationerna angående införande vid järnvägarna av 8-timmarsdagen (bil. 1, återgives ej här);

dels berättelse över införandet av 8-timmarsdagen, d. v. s. redogörelse för dess verkningar (bil. 2); och

dels förteckning över de fall, då utsträckt tjänstgöringstid tillämpas (bil. 3, återgives ej här).

De bilagda handlingarna beröra järnvägar- nas s. k. linjepersonal. Förutom denna finnas tvenne kategorier befattningshavare, å vilka lagen utan vidare äger tillämpning, nämligen banarbetare och verkstadsarbetare.

För de förra, vilka sammanlagt uppgå till ungefär 3,000 man, av vilka dock flertalet arbetar endast sommarmånaderna, var enligt avtal för tiden 1 januari 1918—31 december 1921 fastställd en arbetstid av 10 timmar varje helgfri dag, i den mån så var möjligt med hänsyn till ljus- och väderleksförhållanden. Arbetstidslagens införande betydde sålunda å detta område en nedsättning i arbetstiden från praktiskt taget 60 till 48 timmar i veckan, och torde här någon återvinning på ett eller annat sätt av den förlorade arbetstiden ej hava ernåtts.

Vad vidkommer verkstadsarbetarna — även de utgörande ett antal av c:a 3,000 st. — hade man redan fr. o. m. 1 juli 1919 gått ned till i det närmaste 48 timmars arbete per vecka, varför 8-timmarslagens ikraftträdande den 1 januari 1920 icke här medförde någon nämnvärd inverkan. Det är dock uppenbart, att den förkortning av arbetstiden för denna personal, som närmaste tiden förut genomförts, nämligen med 4 timmar per vecka fr. o. m. 1 januari 1919 och med ytterligare 2¹/₂ timmar fr. o. m. 1 juli samma år, blivit föreningen påtvingad under trycket av den motsedda lagstiftningen på området.

För svenska järnvägar-
nas arbetsgivare-
förening:

Hj. Lundqvist.

Bilaga 2.

8-timmarsdagens införande vid de enskilda järnvägarna.

I föregående årsberättelse (sid. 32 ff.) har redogörelse lämnats över förhandlingarna angående införande av 8 timmars arbetsdag vid E. J. samt över de förändringar i huvudavtal

nr 2, som i samband därmed genomfördes med giltighet från och med den 1 juli 1920.

I sagda redogörelse finnes inför en beräkning rörande den personalökning, som skulle inträda, därest nyanställning av personal skulle behöva verkställas i samma proportion, varmed arbetstiden nedsattes, och utvisade denna beräkning en ökning gent. emot personalbeståndet den 1 juni 1919 av den stationära personalen med 2,737 man eller 30 %, av den åkande med 789 man eller 19 % eller totaliter av 3,526 man motsvarande 26 % av hela antalet linjepersonal med tjänstgöring i regelbundna turer, vilken ökning man ansåg med dåvarande avlöningar betyda en utgiftsökning för de enskilda järnvägarna av över 15 miljoner kronor per år.

Det var redan på förhand klart, att så avsevärd personalökning ej skulle behöva ifrågakomma, då det förefanns flera möjligheter, som medgävo införande av 8 timmars arbetsdag utan nyanställande av så stort antal personal, som en teoretisk beräkning gäve vid handen.

För att få kännedom om, vilka ekonomiska konsekvenser de nya tjänstgöringsbestämmelsernas införande i verkligheten medfört, hava upplysningar i början av innevarande år begärts från de olika förvaltningarna över det antal nya befattningar av olika slag, som måst inrättas från och med den 1 juli 1920.

Enligt de inkomna uppgifterna — sådana saknas endast från 5 mindre järnvägar — hava vid de enskilda järnvägarna sammanlagt måst nyinrättas 840 befattningar, fördelade på följande personalkategorier:

A. Stationär personal.	B. Åkande personal.
Stationskarlar 259	Lokförare 87
Kolvakter 16	Lokeldare 122
Lokputsare 49	Motorförare 2
Pumpare 1	Konduktörer 63
Vagnputsare 9	Packmästare 21
Vagtillsyningsmän . 12	Vagnsmörjare 15
Banvakter 17	Bromsare 127
Linjearbetare 13	Lokeldare, ångfinkeldare och lokputsare (komb.) 11
Lokreparatörer 1	

Lokputsareförmän . . .	1	Stationskarlar i tåg-	
Notisbud	2	tjänst (malmtågs-	
Vagnstäderskor	2	kondukt.)	4
		Torv- och vedlämpare	3
Summa	382	Ångfinkeldare	3
		Summa	458

Ökningen av den stationära personalen blev sålunda endast ungefär $\frac{1}{7}$ av den teoretiskt beräknade och utgör cirka 4 % av antalet stationär personal den 1 juli 1919. Beträffande åkande personal blev ökningen över hälften av den teoretiskt beräknade, och innebär densamma en ökning i förhållande till personalantalet 1919 av cirka 11 %. Totaliter blev ökningen ej fullt $\frac{1}{4}$ av den beräknade samt drygt 6 % av personalantalet 1919, och torde kostnaden för den genomförda personalökningen kunna uppskattas till cirka 4 miljoner kronor för de enskilda järnvägarna.

Den åkande personalen har således måst ökas i väsentligt större proportion än den stationära, ett förhållande, som givetvis sammanhänger med större möjligheter att på den stationära personalens arbetsområde koncentrera arbetet.

Att denna ökning i personalantalet skall fördela sig olika för de olika järnvägarna, ligger i sakens natur. En utredning på denna punkt ger vid handen, att variationerna äro mycket stora, något som framgår av följande sammanställning:

Procentuell personalökning i förhållande till antalet befattningshavare 1 juni 1919	Antal järnvägar, för vilka ökningen utgör vidstående procenttal, då hänsyn tages till		
	Stationär personal	Åkande personal	All personal
0	32	30	19
1—5	28	3	25
6—10	22	19	27
11—15	9	17	15
16—20	2	10	8
21—25	—	9	—
över 25	1	6	—

Resultatet av samtliga förhandlingar angående utsträckt tjänstgöringstid framgår av följande

Sammanställning

över det antal personal, för vilken utökning av tjänstgöringstiden fr. o. m. 1 juli 1920 begärts, resp. beviljats.

Järnvägar	Antal man, för vilka utsträckt tjänstgöringstid	
	begärts	beviljats
Bergslagernas	171	93
Blekinge kustbanor	72	23
Borås	12	3
Borås—Ulricehamn	6	6
Bredåkra—Tingsryd	3	3
Böringe—Östratorp	7	1
Dala—Ockelbo—Norrundet	11	6
Dalslands	5	5
Eksjö—Österbymo	6	2
Falkenbergs	6	5
Gävle—Dala	38	31
Grängesberg—Oxelösund	123	49
Göteborg—Borås o. Borås—Alvesta	11	1
Göteborg—Särö	— ¹	— ¹
Halmstad—Bolmen	10	5
Halmstad—Nässjö ¹ inkl. V. C. J.	100	29
Hälsingborg—Hässleholm	36	17
Hälsingborg—Rå—Ramlösa	6	2
Härnösand—Sollefteå	1	0
Hässleholm—Markaryd	7	4
Hjo—Stenstorp	1	0
Hvetlanda	14	9
Hönshylte—Kvarnamåla	1	0
Kalmar	14	11
Kalmar—Berga	18	8
Kalmar—Torsås	5	1
Karlshamn—Vislanda—Bolmen	25	15

¹ Olika tider sommar och vinter medgivna för vissa personalgrupper vid trafik- och maskinavdelningarna.

	Antal man, för vilka utsträckt tjänstgöringstid begärts beviljats		Antal man, för vilka utsträckt tjänstgöringstid begärts beviljats	
Karlskrona—Växjö	4	4	Varberg—Ätran	14 5
Kinnekulle—Lidköping och Lid- köping—Håkantorp	7	5	Västergötland—Göteborg och Lid- köping—Skara—Stenstorp	75 43
Kristianstad—Hässelholm	43	21	Västra Klagstorp—Tygelsjö	2 0
Köping—Uttersberg—Riddarhyttan	14	4	Växjö—Alvesta	5 5
Landskrona och Hälsingborg	19	9	Växjö—Tingsryd	— ¹ — ¹
Lysekils	6	6	Växjö—Virserum	2 2
Malmö—Genarp	5	0	Ystad—Brösarp	6 5
Malmö—Simrishamn	15	12	Ystad—Eslöv	36 14
Malmö—Trälleborg	6	3	Ystad—Gärdsnäs—St Olov	9 3
Malmö—Ystad	23	9	Östra Centralbanan	12 9
Markaryd—Veinge ^e	2	0	Östra Skåne	30 22
Mellersta Södermanland	4	1		
Mellersta Östergötland	4	4	Summa 1563 815	
Mönsterås	11	4		
Nora Bergslags	29	9		
Nordmark—Klarälven m. fl.	11	9		
Norra Södermanland	6	6		
Norra Östergötland	16	11		
Norrköping—Söderköping—Vikbo- landet	18	12		
Norsholm—Västervik—Hultsfred	14	12		
Nässjö—Oskarshamn	28	19		
Skåne—Småland	24	18		
Stockholm—Nynäs	7	5		
Stockholm—Roslagen	33	18		
Stockholm—Saltjön	47	17		
Stockholm—Västerås—Bergslagen	121	78		
Sävsnäs	3	3		
Södra Dalarna	13	10		
Södra Öland	9	4		
Sölvesborg—Olovström—Älmhult	21	11		
Trälleborg—Rydsgård	8	6		
Uddevalla—Lelången	3	3		
Uddevalla—Vänern—Herrljunga	11	7		
Uppsala—Gävle	46	29		
Varberg—Borås	32	14		

Såsom av slutsummorna framgår, motsvarar antalet man, för vilka utsträckt tjänstgöringstid medgivits, 52% av det antal, för vilket begäran gjorts.

Där utsträckt tjänstgöringstid medgivits, har arbetstiden per månad i regel fastställts till 221, 234, 247 eller 260 timmar. Endast i undantagsfall hava några mellanvärden förekommit. Beträffande 65 man har icke någon bestämd tid fastställts, beroende därpå att personalorganisationen — järnvägsmannaförbundet — ej fört talan för dem. Förbundet har endast i flertalet fall förklarat, att därest dessa personer tillhört organisationen, utsträckt tjänstgöringstid skulle hava medgivits.

Beträffande vilka befattningshavare och tjänsteställen, som berörts av tjänstgöringstidens utsträckning, ävensom omfattningen av tidsutsträckningen hänvisas till i årsberättelsens bilaga IV ff. — sid. 137 — intagen fullständig sammanställning, och må här endast meddelas följande slutresultat.

De 815 beviljade fallen hänföra sig till följande personalkategorier:

stationskarlar	442 man
stationskarlsförmän	17 »

¹ Frågan avser endast vikarier.

stationsförmän	73	man
platsvakter (tillika banvakter)	77	»
nattvakter	34	»
övriga vakter	145	»
andra befattningshavare	27	»

Vad beträffar platsvakterna (tillika banvakter) anmärkes, att medgivandet av utsträckt tjänstgöringstid i många fall varit förenat med det villkoret, att vederbörande skulle befrias från reparations- och underhållsarbete å linjen.

Kategorien »övriga vakter» avser en mångfald olika typer, såsom brovakter, grindvakter, kajvakter, portvakter, signalvakter, spärrvakter, tunnelvakter och växelvakter.

Efter olika medgivet timantal per månad ställer sig fördelningen sålunda:

215 timmar för	1	man
216 » »	1	»
221 » »	142	»
231 » »	2	»
234 » »	417	»
238 » »	9	»
240 » »	6	»
245 » »	5	»
247 » »	91	»
252 » »	1	»
260 » »	75	»
Ej fastställd tid	65	»

Summa 815 man

De träffade överenskommelserna angående utsträckt tjänstgöringstid gälla till utgången av år 1923, såvida icke under tiden till dess förhållanden av beskaffenhet att böra föranleda ändring i den fastställda tjänstgöringstiden inträffa, för vilket fall nya förhandlingar skola upptagas, därest ena eller andra parten så yrkar.

Förhandlingarna hava så gott som uteslutande endast ägt rum med järnvägsmannaförbundet, såsom också är naturligt, då huvudavtal n:r 2 praktiskt taget känner till utsträckt tjänstgöringstid endast för stationär personal. Lokmannaförbundet har berörts endast i specialfrågor vid 4 järnvägar.

I samband med frågan om utsträckning av tjänstgöringstiden på grund av arbetets lindriga

art hava många förvaltningar påyrkat utsträckt tid med anledning av förekommande resetid. Vid de första förhandlingarna enades man om viss bestämd tid för ifrågasatta personer. Så småningom framkom emellertid i berörda hänseende en generell bestämmelse, vilken blivt införd i ett flertal förhandlingsprotokoll. Denna generella bestämmelse innebär, att vederbörande förvaltning skall äga rätt utsträcka eljest gällande tjänstgöringstid med

a) 13 timmar för sådan månad, då resetiden uppgår till minst 20 men icke till 40 timmar,

b) 26 timmar för sådan månad, då resetiden uppgår till minst 40 men icke till 50 timmar,

c) 39 timmar för sådan månad, då resetiden uppgår till minst 50 men icke till 70 timmar, samt

d) 52 timmar för sådan månad, då resetiden uppgår till minst 70 timmar.

Beträffande tjänstgöringsskyldigheten vid vikariat har i de fall, då yrkande därom framställts, i förhandlingsprotokollen införts bestämmelse om att den vikarierande är underkastad de tjänstgöringsföreskrifter, som gälla för den befattning, i vilken han vikarierar.

Frågan om utsträckt övertid har även vid en hel del av förhandlingarna angående utsträckt tjänstgöringstid varit under debatt. Huvudavtal n:r 2 medger som bekant att utöver de bestämda 150 övertidstimmarna per år ytterligare övertid kan medgivas efter överenskommelse vid lokala förhandlingar eller beslut av skiljedomstolen eller nämnden. Det låg givetvis nära till hands, att en förvaltning, som fått avslag på yrkande om utsträckt tjänstgöringstid, skulle önska erhålla utsträckt övertid i stället. Järnvägsmannaförbundet ställde sig ej heller i början helt avvisande till en sådan lösning, och beviljades sålunda förvaltningen vid Blekinge kustbanor rätt att för 6 stationskarlar uttaga en extra övertid av 150 timmar per år och vid Halmstad—Nässjö järnväg att för 8 stationskarlar uttaga 90 och för ytterligare 8 stationskarlar 150 sådana timmar per år. Under förhandlingarnas fortgång blev emellertid personalorganisationen allt mer ovil-

lig att göra medgivanden i berörda hänseende. Vid Ystadsjärnvägarna hade bestämt yrkande om utsträckt övertid framförts, men kunde överenskommelse härom ej träffas vid de lokala förhandlingarna, varför frågan överlämnades till domstolen. Inför denna blev den samma emellertid avskriven, efter det förvaltningen under hand medgivits rätt att uttaga extra övertid, i den mån överenskommelse därom kunde träffas med vederbörande befattningshavare, något som enligt meddelande från förvaltningen icke synes stöta på svårigheter.

Slutligen må i detta sammanhang omnämnas framkomna yrkanden om anstånd med tillämpningen av de nya tjänstgöringsbestämmelserna. Dessa bestämmelser skulle gälla fr. o. m. 1 juli 1920, men kunde i undantagsfall, jämlikt § 47 i det till nya huvudavtalet hörande förhandlingsprotokollet, skiljedomstolen eller nämnden medgiva nödigt anstånd med tillämpningen.

Begäran om anstånd hade med hänsyn till bostadsbrist inkommit från förvaltningarna vid Bergslagens, Stockholm—Västerås—Bergslagens och Norra Södermanlands järnvägar. Vid Bergslagens järnvägar begärdes 1 års anstånd för personalen vid 17 stationer, vid Stockholm—Västerås—Bergslagens järnvägar anstånd, intill dess lämpliga bostäder finnas att tillgå, för 22 konduktörer — detta anståndsyrkande återtogs sedermera — och vid Norra Södermanlands järnväg anstånd tillvidare för stationskarlarna vid 4 stationer. Anståndsfrågorna vid Bergslagens och Norra Södermanlands järnvägar behandlades av skiljedomstolen ävenledes den 11—19 juni 1920. Domstolen beviljade, vad vidkommer Bergslagens järnvägar, anstånd högst 1 år vid 6 stationer och $\frac{3}{4}$ år vid 1 station, varemot framställningen avsågs beträffande 10 stationer. Vid Norra Södermanlands järnväg medgavs 3 månaders anstånd för 2 stationer, under det att för övriga intet anstånd beviljades.

46. Svenska järnvägsmannaförbundet. (Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Arbetstiden är så väl vid statens som de enskilda järnvägarna 208 tim. i en månad om 30 dagar, men genom särskilda bestämmelser

är medgivet undantag från den allmänna regeln, där arbetet medför synnerligen ringa ansträngning. Frågan härom avgöres vid statens järnvägar av järnvägsstyrelsen efter tjänstgöringsnämndens hörande och vid enskilda järnvägarna efter lokala förhandlingar eller efter medgivande av järnvägarnas skiljedomstol.

2. Förutvarande tjänstgöringsbestämmelser vid statens järnvägar stadgade en tjänstgöringstid av från 8 till 11 timmar per dygn. Vid enskilda järnvägarna varierade likaledes tjänstgöringstidens längd mellan 8—10 timmar per tjänstgöringsdygn. För den åkande personalen vid så väl S. J. som E. J. var tjänstgöringstiden 250 tim. per månad.

3. Nej. Vid så väl statens som de enskilda järnvägarna har efter den förkortade tjänstgöringstidens genomförande personalen väsentligt minskats. Vid S. J. uppgår minskningen av personalen från den 1 juli 1920, då arbetsbestämmelserna trädde i kraft, till mars månad 1922 till 8,235. Minskningen är dock i huvudsak föranledd av försämrad trafik. Vid E. J. är personalminskningen icke känd.

4. Ja. Åtgärder hava vidtagits i fråga om öppethållande av godsmagasin, ändrad och mera förenklad banbevakningsordning, varigenom beräknats att c:a 1,000 banvakter vid S. J. skola kunna överföras från bevakande till arbetande banvakter, samt införande av automatiska ringverk vid vägövergångar, varigenom anställandet av vägvakter överflödiggjorts.

b) I stort sett ingen ändring. Allenast banarbetare och arbetande banvakter hava fått sluta arbetet något tidigare än förut varit fallet.

c) Då arbetet för driftpersonalen är uppdelat på flera turer under ett och samma tjänstgöringsdygn, hava rasternas antal i allmänhet icke kunnat förminskas.

d) I tidigare gällande tjänstgöringsbestämmelser kunde kortare måltidsrast få inräknas i tjänstgöringstiden. Genom de nya arbetstidsbestämmelsernas genomförande frånräknas alla raster.

e) Ingen ändring. Järnvägspersonalen måste alltid punktligt inställa sig i arbetet och lika punktligt fullgöra detsamma till arbetstidens slut. Uraktlåtenhet härutinnan föranleder disciplinär bestraffning.

f) Se fråga 4.
5. Nej.
6. Nej.
8. Järnvägarnas driftkostnader torde i mycket ringa grad hava influerats genom arbetstidsbegränsningen, då man strävat efter att utan personalökning utföra det förekommande trafikarbetet. Endast för banavdelningens timavlönade banarbetare ha timlönerna förhöjts med hänsyn till arbetstidens begränsning, vilket emellertid skedde, innan lagstiftningen definitivt genomförts.

9. Omöjligt att bedöma med hänsyn till järnvägstjänstens egenart. Arbetsintensiteten bestämmes i de flesta fall av yttre omständigheter, sådana som tågs iordningsställande till en viss given tidpunkt, tågens expedierande på i tidtabell angiven tid etc.

10. Arbetsamheten bestämmes med hänsyn till under punkt 9 angivna förhållanden och skolkning från tjänsten medför disciplinär bestraffning.

b) Kan icke besvaras.

e) Genom arbetstidsbegränsningen har ett stegrat intresse för studie- och bildningsverksamheten kunnat konstateras bland förbundets medlemmar, i det studiecirkelnas antal i vårt förbunds avdelningar omedelbart ökade efter det de nya arbetstidsbestämmelserna genomförts.

11. Nej.

12. Arbetstidslagen är icke vare sig vid statens eller de enskilda järnvägarna tillämplig, utan gälla där särskilda bestämmelser med principiell anslutning till föromnämnda lag.

Stockholm den 31 maj 1922.

För sv. järnvägsmannaförbundets styrelse:

Axel Löfgren.

47. Svenska transportarbetareförbundet. Siffrorna hänvisa till form. 1: a.)

1. Arbetsrådets beslut att — med undantag för Stockholms, Göteborgs, Norrköpings, Malmö och Hälsingborgs hamnar — få sam-

manräkna arbetstiden under 4 veckor till 192 timmar betyder faktiskt detsamma som lagens upphävande för ifrågavarande arbetare.

2. Varierande: hamnarbetare 1—1½ timmar per dag, körsvenner 1½—2½ timmar per dag.

3. Nej.

4. a) Nej.

b) Ja. Bäggedera.

c) Ja. Nästan allmän tendens till förkortning av rasternas antal och längd.

d) Ja. S. k. kafferaster ha i det närmaste försvunnit.

e) Ja.

f) Känner intet särskilt fall.

5. Nej.

6. Känner intet fall.

9. Ja. Vid hamnarna synes samma godsmängd kunna lossas eller lastas per dag, som då arbetstiden var längre. Vid förhandling rörande Tingstads lådfabrik ville arbetsgivaren ovillkorligen ha 1920—21 års statistik till grund för ackordsberäkningarna på grund av under denna tid ökad produktivitet per timme av arbetarna, vilket undertecknad påpekade inför förlikningsman Kvarnzelius såsom anmärkningsvärt.

10. Förefaller att ha verkat höjande. Har under inga förhållanden ökat dryckenskapen utan tvärtom.

b) Stagnationen inom handel och sjöfart gör det omöjligt att uppställa några jämförande beräkningar.

c) Allt detta som allmän tendens.

d) Kan ej besvaras.

e) Har icke haft tillfälle att verkställa någon närmare undersökning. Delvis förut besvarad.

11. Smååkare — »bönåsar» — ställda utom lagen och givna möjlighet till osund konkurrens. Borttagande av förut utgående ersättning för rykt och stallgöromål.

Stockholm den 16 juni 1922.

För svenska transportarbetareförbundet:

Charles Lindley.

Bil. 3. Översikt över arbetsrådets beslut i fråga om tillämpningen av lagen om arbetstidens begränsning den 22 juni 1921.

(Omfattande tiden 1 juli 1921—30 juni 1922.)

Arbetsrådets verksamhet under sista halvåret 1921 och första halvåret 1922 uppvisar — oaktat genom den reviderade lagen om arbetstidens begränsning vissa av de uppgifter, som tidigare ålegat socialstyrelsen, blivit överflyttade till arbetsrådet — i kvantitativt hänseende en betydande nedgång. Förklaringen till detta förhållande torde till avsevärd del vara att finna i den rådande allmänna depressionen inom näringslivet, som i många fall framtingat en vida längre gående begränsning av arbetstiden än den i lagen föreskrivna och på så sätt under vissa tider och på vissa områden berövat lagen dess aktualitet. En ytterligare anledning torde ligga däri, att arbetsrådet under sin föregående verksamhet kunnat lämna vägledande utlåtanden beträffande så gott som samtliga punkter i lagen, vilka utlåtanden bl. a. genom en rikhaltig, tryckt prejudikatsamling bragts till allmänhetens kännedom. Slutligen är att märka, att de av arbetsrådet med stöd av den ursprungliga lagen lämnade eftergifterna givits fortsatt giltighet genom slutbestämmelserna till den nya lagen och sålunda kunnat tillgodonjutas utan förnyad prövning från arbetsrådets sida.

Antalet av arbetsrådet slutbehandlade ärenden under ovannämnda tid framgår av följande tablå:

Ärendets beskaffenhet	Antal ärenden
Ansökningar om avgöranden enligt 1 §	25
» » » » 2 §	4
» » utlåtanden i andra frågor rörande lagens tillämpning	3
» » undantag enligt 5 §	411
Anmälningar enligt 6 §	549
Ansökningar om tillstånd enligt 6 §	30
» » » » 7 § 3 och 4 mom.	286
» » anstånd enligt promulgationsbestämmelserna	6
Förfrågningar m. m. besvarade i brev	159
Tillsammans	1,473

Anmärkas må, att de jämförelsevis talrika undantagen enligt 5 § till större delen utgöra prolongeringar av äldre medgivanden, som förut lämnats allenast för viss tid.

Efterföljande redogörelse ansluter sig i fråga om uppställningen helt och hållet till den förut utarbetade översikten över arbetsrådets beslut under tiden den 1 november 1919 —28 februari 1921 och behandlar sålunda de skilda punkterna i den ordning de förekomma

i lagen. Den ringa omfattningen av det nu föreliggande materialet medför emellertid, att ett flertal punkter, som antingen icke kommit i tillämpning under den tid, redogörelsen omfattar, eller där intet nytt finnes att anföra utöver vad som redan meddelats i den tidigare översikten, icke komma att i det följande omnämnas.

1 §.

Första stycket.

I anledning av inkommen förfrågan rörande lagens tillämpning å den av tre arbetare bestående personalen vid ett kommunalt vattenverk i en mindre stad har arbetsrådet — dock ej enhälligt — förklarat, att vattenverket vore att i förhållande till av staden drivna gas- och elektricitetsverk anse som en rörelse för sig samt att det vid vattenverket bedrivna arbetet följaktligen vore undantaget från lagens tillämpning. I ärendet var bl. a. utrett, att de olika verken voro belägna på skilda platser i staden samt att varje verk hade sin särskilda bokföring över inkomster och utgifter.

a) — k).

»Blandat arbete».

I fråga om lagens tillämpning å arbetare, som utföra dels sådant arbete, som enligt bestämmelserna i 1 § a) — k) är undantaget från lagens tillämpning, dels ock sådant arbete, varå lagen äger tillämpning, har arbetsrådet, i enlighet med direktiv, som meddelats i propositionen till 1921 års riksdag angående lagens revision och lämnats utan erinran av riksdagen, beslutat upphöra att tillämpa den under rådets tidigare verksamhet iakttagna s. k. huvudsaklighetsprincipen.

Såsom ett belysande exempel på denna ändrade praxis må följande anföras. Genom ett tidigare beslut hade arbetsrådet i visst fall förklarat, att *allt* det arbete, som utfördes av körkarlar, vilka *huvudsakligen* vore sysselsatta med skogskörslor, körslor för jordbrukets räkning och stallskötsel, på grund av stadgandena i 1 § g) och h) lagen om arbetstidens begränsning den 17 oktober 1919 vore undantaget från tillämpningen av nämnda lag, men att däremot det arbete, som utfördes av körkarlar, vilka *huvudsakligen* voro sysselsatta med körning för arbetsgivarens fabriksdrift, *icke till någon del* vore undantaget från lagens tillämpning. Efter tillkomsten av den nya lagen har arbetsrådet däremot förklarat, att därest en och samma körkarl har att utföra både körning för fabriksdriften och arbete med skogskörslor, körslor för jordbrukets räkning eller stallskötsel, lagen äger tillämpning på *den del av arbetet*, som utgöres av körning för fabriksdriften, men icke på den del av arbetet, som utgöres av skogskörslor, körslor för jordbrukets räkning eller stallskötsel.

På samma sätt har arbetsrådet i ett annat fall förklarat, att i ärendet ifrågakomna kuskars arbete med ryktning och tillsyn av hästarna ävensom med rengöring av stallet vore att anse såsom djurskötsel och följaktligen undantaget från lagens tillämpning, varemot lagen ägde tillämpning å det arbete de i övrigt utförde.

Med tillämpning av samma princip har arbetsrådet kunnat lösa en av arbetsgivare och arbetare vid de enskilda järnvägarna gemensamt till rådet hänskjuten fråga om beredande av möjlighet för järnvägsförvaltningarna att använda vissa grupper av ban- och verkstadsarbetare till arbete som vikarier för trafikpersonal under utsträckt arbetstid. Arbetsrådet har i detta fall funnit, att något undantag från lagens bestämmelser icke vore erforderligt för angivna ändamål, enär de i ansökningen avsedda arbetarna vid tillfällena, då de tjänstgjorde som vikarier för trafikpersonal, vore sysselsatta med utförande av i 1 § i)

omförmält »arbete, som åligger trafikpersonal vid järnväg, som är upplåten för allmän trafik», vilket arbete enligt stadgandet i nämnda punkt av lagen är undantaget från lagens tillämpning.

d).

Arbetsrådet har förklarat, att det arbete, som utföres av maskinist och eldare vid ett regemente, är att hänföra till »arbete, som bedrivs av staten,» och följaktligen undantaget från lagens tillämpning.

e).

Genom 1921 års lagrevision har denna punkt undergått en betydande förändring, i det undantagsbestämmelsens giltighetsområde utvidgats från att allenast omfatta den egentliga sjukvårdspersonalen och därmed jämställd personal vid sjukvårdsanstalter och liknande inrättningar till att avse allt arbete, som har till ändamål att bereda sjukvård, fattigvård, uppfostran eller undervisning eller att tillgodose annat därmed jämförligt behov.

Såsom på denna grund undantaget har arbetsrådet först och främst förklarat allt arbete, som utföres av personal vid sjukvårdsanstalter och liknande inrättningar, sålunda jämväl av ekonomi- och maskinpersonal (kökspersonal, tvättpersonal, städerskor, vaktmästare, gårdskarlar, drängar m. fl.) samt verkstadspersonal.

Enahanda förklaring har lämnats beträffande det arbete, som utföres av personalen vid vissa brunns- och badanstalter (Ulricehamn, Loka, Porla m. fl.), vilkas verksamhet ansetts i första hand tjäna hälsovårdande syften.

Arbetsrådet har därjämte såsom enligt förevarande punkt undantaget förklarat det arbete, som utföres av stugvakter, portvakter m. fl. arbetare vid friluftsmuseet Skansen i Stockholm.

2 §.

Bland arbetsrådets avgöranden, huruvida viss arbetstagar skall vid lagens tillämpning räknas såsom arbetare, må här omnämnas ett fall, i vilket arbetsrådet beträffande en till landet inflyttad tysk musiker, vilken under någon tid varit anställd såsom pianostäm-mare hos ett musikvaruhus, efter en ingående prövning av i arbetskontraktet stipulerade anställnings- och lönevillkor förklarat, att vederbörande under ifrågavarande anställning icke varit att räkna såsom arbetare enligt lagen.

4 §.

Såsom *arbetstid* i lagens mening har arbetsrådet icke ansett den tid, under vilken vissa maskinister vid ett pumpverk haft att fullgöra beredskapstjänst, som allenast inneburit skyldighet att uppehålla sig inom verkets område eller i bostaden.

5 §.

En översikt över arbetsrådets medgivanden enligt de olika momenten av förevarande paragraf lämnas i efterföljande tablå. I första kolumnen angivas de olika arbetarkategorier samt — i de fall, där en dylik indelning lämpligen kunnat genomföras, d. v. s. närmast i fråga om paragrafens andra moment — jämväl de olika yrkesgrupper, för vilka undantag medgivits. I andra kolumnen anges, huru många arbetare av respektive kategorier, som i runt tal beröras av undantaget. Det torde böra observeras, att fullt exakta uppgifter i detta hänseende icke kunna lämnas, enär arbetsrådets medgivanden enligt förevarande paragraf i allmänhet gälla för viss angiven kategori eller grupp av arbetare, oberoende av eventuella växlingar i arbetarantalet. I den tredje kolumnen angives slutligen antalet *medgivanden* av varje särskilt slag, d. v. s. antalet av de beslut, genom vilka undantag beviljats för vederbörande arbetarkategori.

Yrkesgrupper och arbetarkategorier	Ungefärligt antal berörda arbetare	Antal medgivanden
<i>Glasbruk</i>	9	2
Gaseldare (i hyttor med allenast en ugn)	9	2
<i>Kolugnar (med reningsverk)</i>	210	12
Skiftarbetare (inkl. ångpanneeldare)	210	12
<i>Cellulosafabriker</i>	66	11
Pumpmaskinister	24	4
Kalkugnsarbetare	42	7
<i>Sockerfabriker</i>	5,400	4
Arbetare vid råsockerfabriker	5,300	2
» » sockerraffinaderier	100	2
<i>Kraftstationer och elektricitetsverk</i>	365	57
Driftpersonal (maskinister, eldare m. fl.)	365	57
<i>Vaktpersonal</i>	40	7
Portvakter	25	4
Dammvakter	15	3
<i>Andra skiftarbetare</i>	230	9
Värmeledningsskötare, kranförare, trafikpersonal samt lastnings- och lossningsarbetare vid vissa större anläggningar m. fl.	230	9
Tillsammans	12,250	261
III. Undantag enligt 5 § 3 mom.		
a) Arbetare, sysselsatta med arbete, som fortgår allenast under kortare tid	150	3
Köks- och vaktpersonal vid utställningar	145	2
Vakter för tillsyn av arbetarkaserner under betkampanjen	5	1
b) Arbetare, sysselsatta med arbete, som medför synnerligen ringa ansträngning	45	24
Portvakter	7	4
Nattvakter	19	13
Pumpstationsvakter samt pumpvaktare vid gruvor	11	3
Dammvakter	5	2
Andra arbetare (värmeledningsseldare m. fl.)	3	2
c) Arbetare, sysselsatta med arbete, som tillgodoser ändamål av synnerligen stort allmänt intresse	255	5
Arbetare, sysselsatta med häftning och bindning av riksdagens tryck » » » ändringsarbeten å svenska amerikalinjens fartyg »Drottningholm»	200	1
Elektriska montörer, sysselsatta med brådskande montagearbeten i kraftverk	16	3
Tillsammans	450	32
IV. Undantag enligt 5 § 4 mom.		
a) <i>Första stycket</i>	2,000	53
Arbetare vid träsliperier	776	11
» » sulfatfabriker	1,040	15
» » i pappsalår, silerier och massabingar vid sulfatfabriker	138	3
Smältare vid småglasbruk	21	21
Andra arbetare	25	3
b) <i>Andra stycket</i>	200	12
Tillsammans	2,200	65
Totalsumma	16,500	387

1 mom.

Förevarande moment motsvarar 5 § tredje stycket i 1919 års lag, dock med den skillnaden, att den nya lagen överlämnar åt arbetsrådet att i varje särskilt fall fastställa längden av den tidsperiod, under vilken en arbetstid av i genomsnitt 48 timmar i veckan må tillämpas, medan den äldre lagen stadgade, att ifrågavarande tidsperiod icke fick överstiga fyra veckor. I realiteten har arbetsrådet emellertid vid tillämpningen av förevarande lagrum nästan undantagslöst fasthållit vid den praxis, som under den äldre lagens giltighetstid utbildat sig. De medgivanden, som lämnats enligt detta moment, hava sålunda i regel inneburit rätt att tillämpa annan arbetstid än i 4 § av lagen stadgas, såvitt därigenom icke sammanlagda arbetstiden för en tidrymd av fyra veckor blivit längre, än att den motsvarat 48 timmar i veckan.

De svårigheter beträffande övertidsjournalens förande, som uppstå i fråga om arbetare, för vilka här berörda medgivande lämnats, i det övertiden räknas per kalendermånad medan den ordinarie arbetstiden räknas i genomsnitt för kalenderveckor, hava i visst fall föranlett arbetsrådet att på därom gjord ansökan medgiva tillstånd till en genomsnittsberäkning per kalendermånad. Ett dylikt medgivande medför dock uppenbarligen den olägenheten, att den under en viss kalendermånad tillätna arbetstiden icke kommer att uppgå till ett jämnt timantal utan måste uttryckas i bråkdelar av timmar.

I ett par av de i tablån angivna fallen innebär det lämnade medgivandet en prolongering av ett tidigare tillstånd, som förut lämnats för tiden intill den 1 januari 1922.

Ansökningar om undantag enligt förevarande moment hava endast i ett fåtal fall avslagits av arbetsrådet.

Anmärkas må, att arbetsrådets beslut i fråga om tillämpningen av detta lagrum i samtliga fall varit enhälliga.

2 mom.

Detta moment överensstämmer, fränsett en mindre jämkning i formuleringen, med andra stycket i 1919 års lag. De undantag, som av arbetsrådet medgivits med stöd av sistnämnda lagrum, gällde i de flesta fall endast till den 1 januari 1922. Dessa undantag hava, i enlighet med riksdagens uttalade mening, i samtliga de fall, där ansökan därom gjorts, prolongerats att gälla för den nya lagens hela giltighetstid. Det övervägande flertalet av de i tablån upptagna medgivandena utgöra just dylika prolongeringar av tidigare beviljade eftergifter.

I så gott som samtliga i tablån angivna fall innebär det lämnade medgivandet rätt att använda arbetare till arbete med tre skift dygnet runt under veckans alla dagar, dock med villkor dels att sammanlagda arbetstiden för en tidrymd av tre veckor icke för någon arbetare må bli längre, än att den motsvarar 56 timmar i veckan, dels ock att den i första stycket av 4 § av lagen stadgade begränsningen av arbetstiden för dygn icke må överskridas i vidare mån, än att arbetstiden under de dygn, då skiftväxling äger rum, må utsträckas till 14 timmar (i enstaka fall till 14 $\frac{1}{2}$ timmar).

Ansökningar om rätt till 56 timmars genomsnittlig arbetsvecka utan någon begränsning av arbetstiden för dygn hava i regel icke bifallits av arbetsrådet.

Endast beträffande smältare vid martinverk, vilkas dagliga arbetstid måste avpassas efter chargernas gång, har arbetsrådet medgivit tillstånd att bedriva arbetet utan begränsning av arbetstiden för dygn, allenast den genomsnittliga arbetstiden — i förevarande fall beräknad för en tidrymd av högst fyra veckor — icke bleve längre, än att den motsvarade 56 timmar i veckan.

I ett enstaka fall har »erforderligt undantag» kunnat givas i den form, att arbetsrådet allenast medgivit tillstånd att tillämpa en arbetstid av 48 timmar i veckan, beräknad i genomsnitt för en tidrymd av sju veckor.

Bland *avslagna* ansökningar om undantag enligt förevarande moment märkas ett större antal framställningar om tillstånd att använda arbetare i kontinuerligt drivna avdelningar vid sulfit-, sulfat- och sulfitsprittfabriker till arbete under 56 timmar i veckan i medeltal för tre veckor. Endast beträffande pumpmaskinister och kalkugnsarbetare vid dylika fabriker har — såsom av tablån framgår — arbetsrådet funnit sig kunna medgiva det begärda undantaget. Beträffande sulfatfabrikernas arbetare har arbetsrådet emellertid medgivit visst undantag med stöd av 5 § 4 mom. första stycket av lagen (jfr nedan).

Likaledes har arbetsrådet avslagit inkomna ansökningar om utsträckt arbetstid för arbetare vid vissa kraftstationer m. fl. anläggningar, vilka endast under kortare perioder drivits kontinuerligt.

Framställningar om undantag enligt detta moment beträffande arbetare vid sintringsverk hava jämväl — utom i två särskilda i tablån angivna fall — avslagits av arbetsrådet.

Mot arbetsrådets beslut i fråga om arbetare vid martinverk har reservation avgivits av arbetarrepresentanterna inom rådet. Å andra sidan hava arbetsgivarrepresentanterna inom rådet reserverat sig mot rådets beslut att avslå nyssnämnda framställningar om utsträckt arbetstid för arbetare i kontinuerligt drivna avdelningar vid cellulosaafabriker.

3 mom.

Förevarande moment överensstämmer helt och hållet med stadgandet i 5 § första stycket i 1919 års lag.

De undantag, som medgivits beträffande *arbete, som fortgår allenast under kortare tid*, hava inneburit rätt för sökandena att bedriva arbete utan iakttagande av i lagen angivna begränsningar eller ock under den utsträckta arbetstid, som i varje fall i ansökningen uppgivits vara erforderlig.

I fråga om *arbete, som medför synnerligen ringa ansträngning* — vartill arbetsrådet i första rummet hänfört vakttjänstgöring — har arbetsrådet i regel medgivit rätt att utsträcka arbetstiden till 60 timmar i veckan med högst 10 timmar om dygnet eller — i fråga om portvakter — högst 11 timmar om dygnet. I ett enstaka fall har tillstånd lämnats att tillämpa en arbetstid av högst 10 timmar om dygnet, såvitt därigenom icke sammanlagda arbetstiden för en tidrymd av högst fyra veckor bleve längre, än att den motsvarade 60 timmar i veckan.

Undantag enligt förevarande punkt hava i vissa fall medgivits jämväl beträffande arbetare, som haft att utföra annat arbete än vakttjänstgöring, såsom eldning av mindre värmeledningspannor, städning, passning av vissa apparater m. m. Dylika medgivanden hava efter den nya lagens ikraftträdande kommit till en något mera utsträckt användning än vad tidigare varit fallet.

Framställningar om rätt att använda arbetare till vakttjänstgöring med två skift under 12 timmar om dygnet hava i åtskilliga fall inkommit, men samtliga *avslagits* av arbetsrådet.

I fråga om *arbete, som tillgodoser ändamål av synnerligen stort allmänt intresse*, hava de lämnade medgivandena inneburit rätt för vederbörande arbetsgivare att under vissa angivna veckor eller månader bedriva arbetet antingen under den utsträckta arbetstid, som i ansökningen begärts, eller ock utan iakttagande av i lagen angivna begränsningar av arbetstiden.

4 mom.

Första stycket.

Såsom av tablån framgår, har förevarande stadgande, som icke återfinnes i 1919 års lag, kommit till en rätt vidsträckt användning.

Det »allvarliga missförhållande», till vars undvikande eftergift medgivits, har i fråga om de i tablån angivna träsliperierna i vissa fall haft sin grund däri, att de lokala förhållandena icke medgivit någon magasinering av driftvatten under söndagsdygnet, i andra fall åter däri, att den elektriska kraft, varmed träsliperiet drivits, måst betalas med en rund summa för år, oavsett om den kunnat utnyttjas eller ej. Beträffande träsliperier, vid vilka icke någon av nämnda förutsättningar varit för handen, har däremot något undantag enligt denna punkt icke medgivits.

Det lämnade medgivandet har i fråga om träsliperierna bestått i tillstånd att tillämpa en arbetstid av $50^{2/3}$ timmar i veckan i medeltal för tre veckor, varigenom möjlighet erhållits att använda det s. k. nittonde skiftet, d. v. s. låta driften fortgå under nitton åttatimmarsskift i veckan.

Samma medgivande har, dock endast för månaderna oktober—april, lämnats jämväl beträffande sulfatfabrikerna. Medgivandet har här motiverats därmed, att under den kalla årstiden en utsträckning av söndagsstilleståndet från 16 till 24 timmar skulle medföra en avsevärd ökning av så väl bränslekostnader som kostnader för reparation av ugnarna.

Även beträffande de i tablån angivna sulfatfabrikerna har medgivande lämnats att — i dessa fall endast under en kortare tid under pågående ombyggnad av maskineriet — använda det nittonde skiftet.

Beträffande smältare vid småglasbruken har medgivandet motiverats med tekniska skäl och inneburit rätt för arbetsgivaren att tillämpa en arbetstid av 60 timmar i veckan med högst 10 timmar om dygnet.

Förevarande lagrum har därjämte av arbetsrådet använts i ytterligare ett par fall för möjliggörande av driftens upprätthållande vid sjukdomsfall eller andra vakanser bland arbetarna eller till övervinnande av tekniskt eller ekonomiskt otillfredsställande driftsförhållanden.

Mot arbetsrådets ovannämnda beslut i fråga om arbetare vid träsliperier och sulfatfabriker har reservation avgivits av arbetarrepresentanterna inom rådet.

Ansökningar om rätt till utsträckt arbetstid enligt denna punkt för arbetare i papp-salar, silerier och massabingar vid sulfatfabriker hava — med undantag för nyssnämnda fall — *avslagits* av arbetsrådet, dock under reservation från arbetsgivarrepresentanterna inom rådet.

Andra stycket.

Stadgandet i denna punkt av lagen förskriver sig, i likhet med stadgandet i första stycket av samma moment, från 1921 års lagrevision. Med hänsyn till stadgandets ordalydelse har arbetsrådet ansett sig böra begränsa sin prövning av hithörande ärenden till en undersökning av, dels huruvida det blivit behörigen styrkt, att det stora flertalet arbetare, som skulle beröras av det ifrågasatta undantaget, funnit detsamma önskvärt, dels att arbetstiden genom ett sådant undantag icke kommit att oskäligt utsträckas. I alla de fall, där båda dessa förutsättningar befunnits vara för handen, har arbetsrådet ansett sig böra medgiva det begärda undantaget, oavsett om detsamma i övrigt kunnat anses påkallat eller stått i överensstämmelse med eljest tillämpad praxis.

Det är under sådana förhållanden naturligt, att arbetsrådets medgivanden enligt

denna punkt kommit att bliva av rätt mångskiftande art. De i tablån upptagna medgivandena avse sålunda kommunalarbetare vid renhållningsverk och spårvägar, smeder och valsverksarbetare vid ett järnverk, ugnbrännare vid en kakelfabrik, kokaremästare vid en sulfutfabrik, arbetare vid en mindre snickerifabrik, kraftstationsvakter, arbetare vid timmeruppfodringsverk och timmerlossning, arbetare vid torvtillverkning, byggnadsarbetare samt brodöser och väverskor vid en konstslöjdanstalt.

Den medgivna eftergiften varierar likaledes från fall till fall och växlar mellan en arbetstid av 48 timmar i veckan i genomsnitt för flera eller färre veckor och en arbetstid av intill 65 timmar i veckan.

Utom de i tablån upptagna medgivandena skulle hit även kunna hänföras ett antal fall, i vilka arbetarnas tillstyrkan varit en bidragande orsak till arbetsrådets beslut men det lämnade tillståndet även utan en dylik tillstyrkan kunnat medgivas med stöd av annat lagrum.

Arbetsrådets beslut i hithörande ärenden hava i regel varit enhälliga. Endast i fråga om kokarmästarna vid ovan avsedda sulfutfabrik har den i beslutet deltagande arbetarrepresentanten avgivit reservation under yrkande, att framställningen, i konsekvens med arbetsrådets tidigare beslut beträffande arbetare vid sulfutfabriker, måtte av arbetsrådet avslås.

6 §.

Arten och omfattningen av arbetsrådets handläggning av ärenden rörande »nödfallsarbete» — vilka ärenden enligt 1919 års lag föllo under socialstyrelsens prövning — torde framgå av efterföljande tablå:

Anmälningar och tillstånd enligt 6 § lagen om arbetstidens begränsning.

Arbetsgivare	Arbetets art och anledning	Antal godkända anmälningar	Antal bifallna ansökningar
Vattenledningsverk	Undersökning, avstängning och reparation av vattenledningsrör vid rörbrott. Utryckning med brandkåren vid eldsvåda	296	—
Gasverk	Undersökning, avstängning och reparation av skadade gasledningar	94	—
Kraftstationer och elektricitetsverk	Undersökning och reparation av skadade kraftledningar m. m. (efter eldsvåda, storm, frost, tjällossning o. s. v.)	48	8
Fabriker och andra industriella anläggningar	Avhjälpande av skador å motorer, transmissioner, ångledning, arbetsmaskiner m. m.	90	17
Reparationsfirmor	D:o d:o	16	—
	Tillsammans	544	25

¹ Någon hopsummering av antalet å anmälningarna upptagna arbetare har icke ansetts böra verkställas, enär flertalet av de ifrågakvarande arbetarna torde ha använts till dylika arbeten vid flera tillfällen och sålunda i en sådan sammanställning skulle komma att dubbelföras.

Bland sådana »nödfallsarbeten», som endast anmälts i enstaka fall och på grund därav icke särskilt upptagits i tablan, må nämnas snöskottning för uppehållande av spårvägstrafik, bärgning av spannmålslast från strandade pråmar, eldningsarbete under ordinarie eldares sjukdom, skjutsning av läkare vid sjukdomsfall, släckningsarbete vid eldsvåda i kolupplag, återuppbyggande av nedbrunnen ladugård samt drift av reservkraftstation under tillfälligt avbrott i kraftleveransen.

I samtliga ovannämnda fall har förutsättningen för »nödfallsarbetets» användande varit, att en »natur- eller olyckshändelse eller annan omständighet, som ej kunnat förutses, vållat avbrott i ett företags drift eller ock medfört överhängande fara för sådant avbrott eller för skada å liv, hälsa eller egendom». I de fall åter, där denna förutsättning icke varit för handen, har arbetsrådet icke kunnat godkänna inkomna anmälningar utan anvisat sökanden att i övertidsjournalen anteckna det redan utförda arbetet såsom utfört med stöd av 7 § 2 mom. av lagen. Så har exempelvis i ett antal fall skett beträffande reparationsarbeten, som anmälts såsom utförda med stöd av lagens 6 § men vid närmare undersökning visat sig bestå i vanliga, regelbundna återkommande arbeten, som utan svårighet kunnat förutses. I dylika fall ha jämväl ansökningar om tillstånd till arbetets fortsättning utöver två dygn blivit av arbetsrådet avslagna.

De av arbetsrådet med stöd av förevarande paragraf lämnade tillstånden att bedriva »nödfallsarbete» under längre tid än två dygn ha i det stora flertalet fall i enlighet med stadgandet i 10 § 8 mom. av lagen lämnats av rådets ordförande och sedermera godkänts av arbetsrådet vid nästkommande sammanträde. I flera fall ha dessa beslut innehållit ett generellt medgivande för sökanden att intill dess arbetet slutförts använda erforderligt antal arbetare till arbete utöver eljest medgiven arbetstid. I andra fall åter har beslutet innehållit bestämmelser så väl beträffande högsta antal arbetare och högsta antal övertidstimmar per dygn som även beträffande den tidrymd, under vilken arbetet fått fortsättas på angivet sätt.

I samtliga ärenden rörande tillämpningen av förevarande paragraf ha arbetsrådets ledamöter fattat enhälliga beslut resp. utan reservation godkänt av rådets ordförande vidtagna åtgärder.

7 §.

Genom den reviderade lagen om arbetstidens begränsning har handläggningen av frågor rörande tillstånd till utsträckt övertidsarbete överflyttats från socialstyrelsen till arbetsrådet (7 § 3 mom.). Därjämte har åt arbetsrådet uppdragits att, såvitt möjligt efter samråd med socialstyrelsen, pröva i vad mån arbetare, som fyllt 16 men ej 18 år, må användas till övertidsarbete (7 § 4 mom.).

En översikt över arbetsrådets medgivanden enligt förevarande paragraf lämnas i efterföljande tablå:

Tillstånd enligt 7 § lagen om arbetstidens begränsning.

Arbetskategorier	Tillstånd enl. 7 § 3 mom.		Tillstånd enl. 7 § 4 mom.	
	Ungefärligt antal berörda arbetare	Antal med- givanden	Ungefärligt antal berörda arbetare	Antal med- givanden
Arbetare vid mekaniska verkstäder (specialarbetare)	30	9	—	—
» » skeppsvarv	850	6	25	3
» » andra metallvarufabriker	70	3	20	1
» hos reparationsfirmor och elektriska firmor	132	14	—	—

Arbetarkategorier	Tillstånd enl. 7 § 3 mom.		Tillstånd enl. 7 § 4 mom.	
	Ungefärligt antal berörda arbetare	Antal med- givanden	Ungefärligt antal berörda arbetare	Antal med- givanden
Arbetare vid glasbruk	21	21	—	—
» » sågar, hyvlerier och snickerifabriker . .	30	3	—	—
» » möbelfabrik	45	1	—	—
» » skidfabrik	30	1	—	—
» » tidningstryckerier	12,030	114	—	—
» » boktryckerier och bokbinderier	350	11	15	1
» » vissa bryggerier och jästfabriker . . .	45	4	—	—
» » choklad- och konfektfabriker	110	3	20	1
» » textilfabriker (spinnerier, väverier, färgerier m. m.)	475	20	160	11
» » skofabrik	80	1	—	—
» » väg- och husbyggnadsarbeten	120	8	—	—
» » reservkraftstation	2	1	—	—
» » renhållningsverk (snöskottare)	245	2	—	—
Lastnings- och lossningsarbetare	40	3	—	—
Arbetare i handelsrörelse (lagerarbetare, paketbud m. fl.)	95	4	30	2
Tillsammans	4,800	229	270	19

3 mom.

Antalet meddelade tillstånd till utsträckt övertidsarbete uppvisar i jämförelse med motsvarande siffror för den tid, då socialstyrelsen hade att enligt 1919 års lag handlägga dylika ärenden, en avsevärd nedgång. Orsaken härtill torde vara att finna dels i det allmänna ekonomiska läget under här förevarande tid, dels även däri, att arbetsrådet — med hänsyn till den vid lagrevisionen genomförda ökningen av arbetsgivares rätt att utan tillstånd bedriva övertidsarbete och den i samband därmed viktiga skärpningen av villkoret för erhållande av ytterligare eftergift — följt en betydligt strängare praxis vid meddelandet av dylika tillstånd.

Arbetsrådet har sålunda, i enlighet med lagens ordalydelse, tillämnat den grundsatsen, att eftergift enligt förevarande moment må medgivas allenast då den är »av trängande behov påkallad». I tvivelaktiga fall har särskild utredning härom verkställts, varvid stundom införskaffats utdrag ur sökandens övertidsjournaler för föregående år.

I överensstämmelse härmed ha hithörande medgivanden i de flesta fall lämnats endast för kortare tid — i närmare hälften av alla i tablån angivna fall allenast för en eller två månader — och blott i enstaka fall för längre tid än det löpande kalenderåret. Endast beträffande tidningstryckerierna och ett par andra företag har arbetsrådet medgivit tillstånd att använda hela den i momentet angivna övertiden av 120 timmar under loppet av ett kalenderår.

I de fall, där eftergift lämnats för vissa angivna kalendermånader, har tillståndet i regel inneburit rätt till 20 timmars övertidsarbete under var och en av dessa månader.

De medgivanden, som lämnats enligt förevarande moment, ha i flertalet fall äsyftat att sätta sökanden i stånd att inom föreskriven tid fullgöra åtagna leveranser av säsong-

¹ Medgivandet lämnat med stöd av 5 § 4 mom. andra stycket och 7 § 3 mom.

varor, i andra fall att på kortast möjliga tid utföra brådskande montage- eller reparationsarbeten eller andra av förhållandena påkallade tillfälliga arbeten eller att — såsom fallet varit i fråga om tidningstryckerierna — medhinna det löpande arbetet under de månader, då det varit som mest brådskande.

Anmärkas må, att på grund av ärendenas brådskande natur ett 60-tal av arbetsrådets hithörande beslut i enlighet med stadgandet i 10 § 8 mom. av lagen meddelats av rådets ordförande för att sedermera godkännas av arbetsrådet vid nästkommande sammanträde.

I de fall, där ett verkligt trängande behov av tillstånd till utsträckt övertidsarbete icke kunnat påvisas, har arbetsrådet *avslagit* ansökningar om eftergift enligt förevarande punkt. Bland de avslagna ansökningarna märkas bl. a. framställningar från ett antal arbetsgivarorganisationer inom skradderi- och konfektionsindustrien om tillstånd till övertidsarbete under vår- och höstsäsongerna samt från ett antal bryggerier och mineralvattenfabriker om liknande medgivande för arbetare, sysselsatta med sköljnings- och tappningsarbete under sommarmånaderna. Likaledes har arbetsrådet avslagit framställningar om rätt att använda reparatörer, eldare och reserver för skiftarbetare till arbete under den utsträckt övertid, som angives i förevarande moment.

I samband med meddelandet om avslag å hithörande ansökningar har arbetsrådet i många fall, särskilt då framställningen varit av mera generell natur, framhållit för sökandena, att därest under viss kortare tid ett verkligt trängande behov av ytterligare övertidsarbete skulle kunna påvisas, det givetvis stått vederbörande öppet att ingå till arbetsrådet med förnyad framställning i ämnet.

I åtskilliga fall, där arbetsrådet avslagit dylika framställningar, synes ansökningen ha föranletts av att sökanden icke ägt kännedom om de ökade möjligheter, den nya lagen i 7 § 1 och 2 mom. giver att utan tillstånd av arbetsrådet utsträcka arbetstiden.

Arbetsrådets beslut enligt förevarande moment ha med få undantag varit enhälliga.

4 mom.

Frågor rörande användande av minderåriga till övertidsarbete ha i regel avgjorts först efter samråd med socialstyrelsen.

Tillstånd till dylikt övertidsarbete har i allmänhet lämnats endast i sådana fall, då det visats, att de minderårigas arbete stått i så nära samband med de fullvuxnas, att de senare överhuvud taget icke kunnat användas till övertidsarbete, med mindre övertidsarbete fått uttagas även av de minderåriga.

Arbetsrådets medgivanden enligt förevarande moment ha i de allra flesta fall lämnats endast för en eller två angivna månader under löpande kalenderår och i allmänhet inneburit rätt till 30 timmars övertidsarbete per månad. I ett enstaka fall har dock medgivande lämnats att under lagens återstående giltighetstid använda minderåriga till övertidsarbete under 125 timmar under varje kalenderår med högst 20 timmar per kalendermånad.

Vid beviljandet av här åsyftade tillstånd har arbetsrådet i regel erinrat sökandena därom, att det lämnade medgivandet icke innefattat någon eftergift i de föreskrifter angående minderårigas arbetstid, som äro meddelade i lagen om arbetarskydd.

I fråga om tillämpningen av detta moment föreligga endast enhälliga beslut.

8 §.

Förevarande stadgande, som tillkommit vid lagens revision, har hittills icke i något fall kommit i tillämpning.

16 §.

Arbetsrådet har under den tid, redogörelsen avser, icke haft att avgiva yttrande över någon framställning till Kungl. Maj:t om undantag enligt denna paragraf (motsvarande 15 § i 1919 års lag).

Promulgationsbestämmelserna.*Andra stycket.*

Arbetsrådet har allenast i sex fall medgivit anstånd med den nya lagens tillämpning. I samtliga dessa fall ha sökandena tidigare på grund av särskilda förhållanden åtnjutit anstånd med tillämpningen av 1919 års lag under hela den tid, nämnda lag varit gällande.
